

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 3 K

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

1913.

TARTALOM.

	Lap
SZINNYEI JÓZSEF: A magyar magánhangzók történetéhez (I.)... ---	1
PAASONEN HENRIK: A magyar nyelv régi török jövevényszavai... ---	36
RAMSTEDT G. J.: Egy állítólagos mongol-török hangtörvény... ---	69
NÉMETH GYULA: A török-mongol <i>a</i> -féle hangok fejlődése a csuvasban	75
FOKOS DÁVID: Zürjén népköltészeti mutatványok (III.)... ---	86
PÁNTY VUKOSZAVA: Néhány <i>sz</i> hanggal bővülő <i>v</i> -tő kódexeinkben	174

Ismertetések és bírálatok.

Földi János magyar grammatikája. Ism. RUBINYI MÓZES... ---	220
--	-----

Kisebb közlemények.

SZINNYEI JÓZSEF: A magyar határozó igenevek képzői ... ---	222
HORGER ANTAL: Szláv <i>o ></i> magyar <i>a</i> ... ---	224
BEKE ÖDÖN: Az ... ---	227
Irodalom ... ---	35, 228

Folyóiratunk évenként háromszor vagy négyszer jelenik meg. Egy-egy kötet legalább harmincz ívből áll, s az ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadóhivatalához czímezendő.

A szerkesztő lakása: II., Bimbó-utca 24.

A magyar magánhangzók történetéhez.

(Még egyszer az Árpádok korabeli rövid magánhangzók kérdéséről.)

— Első közlemény. —

Két ízben szólaltattuk meg a régi elfakult pergamenek néma betűit. Először SIMONYI ZSIGMOND 1879 ben, másodszor e sorok írója 1895-ben. SIMONYI «A régi nyelvmélekek olvasásáról» című értekezésében (Nyr. VIII. 481) azt mondta ki: «Az árpád-kori nyelvmélekeknek pontos megfigyelése és összevetése arra a meggyőződésre juttat bennünket, hogy majdnem általános volt a rövid magánhangzóknek a mainál egy fokkal zártabb kiejtése». Tíz évvel utóbb pedig «A magyar nyelv» című munkájának első kiadásában (I. 152) azt mondta: «...a XI. s XII. században, s nagyrészt még a XIII.-ban is, a rövid magánhangzók kiejtése a mainál zártabb volt. Jelesen azt látjuk, hogy a mai *a* ebben a korban *o* volt, az *o* *u* volt, az *ē* *i* volt». Ennek ellenében én «Hogy hangzott a magyar nyelv az Árpádok korában?» című értekezésemben azt iparkodtam bizonyítani, hogy «a magyar hangtannak azon sarkalatos tétele, a mely szerint az Árpádok korában a rövid magánhangzók kiejtése a mainál egy fokkal zártabb volt, teljesen tarthatatlan» (Nyr. XXIV. 205).

SIMONYI elmélete*) ellen a fönnemlített időpontig a nyil-

*) Voltaképpen RIEDL SZENDE volt az első, a ki az *o* > *a*, *u* > *o*, *ü* > *ö* és *i* > *ē* hangfejlődést tanította s a rokon nyelvek adataival meg a szláv jövevényszavakkal támogatta (1859-ben megjelent «Magyar hangtan»-ában 104—106), de tüzetesen SIMONYI bizonyította először.

vánosság előtt egyetlen hang sem emelkedett. Az enyémnek volt része támogatásban is, támadásban is (l. «Középkori nyelvemlékeink olvasása» cz. értekezésemet: NyK. XXVII.), de a harszaj hamar elcsitult, és a nyelvészek közvéleménye az Árpádok korabeli rövid magánhangzók kérdését másodszor is beiktatta az eldöntött kérdések közé.

Hogy én ezzel az immár két ízben is eldöntöttnek tartott kérdéssel most újra foglalkozom, annak külső és belső okai vannak. A külső okok közé tartozik az, hogy idő közben megjelent a Magyar Oklevél-Szótár, a mely nem is tudom hány-szorta több adatot tárt elénk, mint a mennyit annak idejében ismerhettem. Mikor elkészült, éppen érkezésem volt arra, hogy az új adatok nagy sokaságával ellenőrizni próbáljam azt, a mit sokkal kevesebb adat alapján megállapítottam. A közepe tájáig haladtam, mikor ebből az igyekezetemből több esztendőre kiköszkentettek más tudományos foglalatosságaim, úgyhogy a munkát csak a mult évben folytathattam. A másik külső ok az volt, hogy a mi eleinknek Velence-vidéki olasz írástanítóit, a kikre egyrészt támaszkodtam, kérlelhetetlenül elsöpörték MELICHnek meggyőző érvei (Szláv jövevényszavaink. I₂. 11—65, stb.). Harmadik okul azoknak az eredményeknek egy része szolgált, a melyekre MELICH a szláv és Gombocz a török jövevényszavak vizsgálata közben jutott. Az ő nyomozásaik olyan tanúkat is állítottak elő, a kik az én föltevéseim ellen vallottak. Ezek voltak a külső okok. Belső pedig kettő volt: vizsgálódásaim közben észrevettem, hogy az én erősségeim egyike nem egészen olyan, a milyennek azelőtt láttam, másrészt meg egy homályos dologra előbbi álláspontomból semmikép sem sikerült világot derítenem.

Ezek az okok készítettek arra, hogy az érdekes kérdést még egyszer apróra megvizsgáljam és korábbi következtetéseimet teljesen elfogulatlanul szigorú bírálatnak vessem alája. Ennek a «pörújításnak» vagy inkább önnönmagammal való pörbeszállásnak az eredménye itt következik.

I.

Hogy a mai rövid magánhangzók között vannak olyanok, a melyek helyett az Árpádok korában (és még később is) zártabbakat ejtettek, azt én sohasem vontam kétségbe, sőt határozottan el is ismertem (vö. Nyr. XXIV. 197, 205; NyK. XXVII. 244, 372). De a nyiltabbá válás eseteinek mennyiségére nézve homlokegyenest ellenkezett az én fölfogásom a korábbival (vö. NyK. XXVII. 378).

Itt most egyelőre beérem annak a megállapításával, hogy a nyiltabbá-válás nem volt általános. Jó csomó olyan szót találunk, a melynek egyik-másik vagy mindenik rövid magánhangzója az Árpádok kora után nem vált nyiltabbá. Példáim nagyobb részt olyanok, a melyek ki vannak mutatva a XI–XIII. századból, kisebb részben pedig olyanok, a melyekről eredetük-nél vagy elterjedésüknél fogva föl kell tennünk, hogy megvoltak abban a korban, mégpedig ilyen meg ilyen hangalakban. S mikor azt mondom az illető magánhangzóról, hogy nem vált nyiltabbá, ezt úgy értem, hogy vagy egyáltalában nem, vagy legalább a magyar nyelvterület legnagyobb részén nem történt meg a változás. (A nyelvjárási változatokat meg is említem.)

Íme az én példáim:*)

o: *árboc* (*arboz ffa*, *arboz fa*, *arboz fa* NySz.) < középk. lat. *arbos* (MNy. II. 308) | *Áron*: *aaronmortuaya* 1266 | *Batonya* hn.: *Batona* szn. 1111, *Bathona* szn. 1113 (M₂. 101) | *Bodajk* hn.: *Bodoctu* ANON. cap. 50., *Bodoht* 1201, *Bodoct* 1230 (*Bodayth* 1476, 1487, *Badayth* 1498) (Cs. III. 320) | *Boglár* hn.: *Boclar* 1193, 1211 (*Baklar* 1355 k. Cs. III. 317) | *Bogya* hn.: *Bogha* 1268 (Cs. III. 496) | *bolt* < ol. **bolta* (< *volta*) (MELICH: MNy.

*) Rövidítések: Cs. = CSÁNKI DEZSŐ, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. — G. = GOMBÓCZ ZOLTÁN, Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache. — M₁. M₂. = MELICH JÁNOS, Szláv jövevényszavaink. I. k. 1. és 2. r. — Azok az adatok, a melyek mellett forrás nincs megnevezve, SZAMOTA-ZOLNAI Magyar Oklevél-Szótárából valók.

A következő keltezésekre nézve: 1086/XIII. sz., 1092/1131 k., 1093/XIII. sz. el., 1095/XII.—XIII. sz., 1135/XIII. sz. köz., 1171/1234 k. vö. ERDÉLYI LÁSZLÓ, A tihanyi apátság kritikus okl. 10. l. és NyK. XXXIV. 389. l. jegyzet.

VI. 116) | *bor* (*bar* Moldva MTsz.) < tör. **bor* (G. 49, 147) | *Borcsány* hn.: *Borscan* 1113 (M₂. 23) | *Borsod*: *Borsod* ANON. cap. 18. 31. | *Borzsova* hn.: *Borsoa* ANON. cap. 14 (vö. HFK. 412) | *borz* < tör. **bors* (G. 52, 147) | *boszankodik*, *boszant*, *boszú* < tör. **bos-*, **bosan-* (G. 52, 147, MNyV. VIII. 402) | *Bot* pusztá: villa *Bot* 1280 (Cs. III. 320) | *Csopak* hn.: *Chopok* 1277, *Sopok* 1093/XIII. sz. el. (Cs. III. 44) | ? *csoport* (*czaport* Görcs: Máty.: NySz., *czuport* MA. PP.: NySz.; *csopor*, *csupor*, *csuport* MTsz.) < tör. **čopor* (G. 61, 147; vö. MÉSZÖLY: Nyr. XLI. 135) | *Doboka* hn.: *Dobuca* szn. ANON. cap. 11, *Doboka*, *Dobokawarfolua* (kétszer) 1279 (a *falú* czímszó alatt) | *Dobrony* hn.: *Dobron* szn. 1086/XIII. sz. (< cseh *Dobroň*, M₂. 111) | *gyom* (*gyam* Lipp: PKert.: NySz.; Győr m., Csallóköz MTsz.) < tör. **žom* (G. 80, 147) | *holt-*: *choltat* HB., *HoltWag* 1211, *Holtwag* 1214, *HoltWat* 1223, *Holthwag* 1252 (kétszer), *Holthuag*, *Holthzaua* 1275 | *Ipoly* (*Ipolyd'fa*. Sz. P. Somogy Vben. KRESZN.): *Ipolt* 1141—61 (M₂. 172) | *iskola* < lat. *schola* | *Jeromos*: *Jheronimi* 1152, *Ieronimi Vita* S. Ger. 7. (M₂. 177) | *kántor* < lat. *cantor* | *kocsány* < tör. **kočan* v. szl. *kočan* (G. 97, 147; vö. 182, 227) | *Konkoly* pusztá: *Concol* 1247 k. (Cs. III. 504) | *kopó** < tör. **kopaγ* (G. 98, 147) | *koporsó* (*kaparsó* Székelyfd. MTsz.) < tör. **kopurčay* (G. 98, 147) | *korona* (XIV. sz.: *coronaia*, *co[ron]aia* KT.) < lat. *corona* | *Koronzo* hn. 1267; a XV. sz.-ban is o-val: *Koromzo* 1432, 1482, *Korwmzo* 1447, *Koromzow* 1480 (Cs. III. 436) | *kos* < tör. **koč* (G. 100, 147) | *kovács*: *ccach* hn. 1193 (kétszer); *koachi* hn. 1254, *Koachy* hn. 1274 < szl. *korač* | *Kozma*: *Cosma*, *Cozma* szn. 1211 (NyK. XXXIV. 404), *Cozma* 1240 k. < szl. *Kozma* (másképp M₂. 184) | *Mocs* hn.: *Moch* 1208, 1260, 1293 (Cs. III. 508) | *Mohács*: *Mohach* 1093/XIII. sz. el. (Cs. II. 463) | *moly* < szl. *moľ* (M₁. 141; ASBÓTH, Szláv jövevényszavaink. I. 81) | *monostor*: *Paradamonustura* 1256 < ? szlov. **monošter* (vö. szlov. *Monošter* = Szentgothárd); vö. óbolg. *monostyrъ*, *monastyrъ*; lat. *monasterium* (M₂. 335) | *mordály* (NySz. MTsz.): *Mordal* szn., *Mordar* szn. 1211 < kfn. *morder*, *mordare* (LUMTZER-MELICH, Deutsche Ortsn. u. Lehnw. 183) | *morotva* (MTsz.; *marotva* MA.: NySz.): *Mortua* 1113, 1211, 1255/62, *mortua* 1256, *aaronmortuaya*

*) Kérdés, hogy az OklSz. következő adatai: *Copou*, *Chopou* 1237, *Copo* 1240 k., *Kopou* 1293, 1293 k. a *kopó* vagy a *kapó*, ill. részben a *csapó* szóval azonosak-e. A *Kopou*-nak *kapó*-val való azonosítása mellett szól talán az, hogy *Kapou*-nak is van írva az 1293 k. kelt oklevélben (ámbar a *Kapou* alak *Kopou*-ból [= 'kopó'] fejlődött is lehet), és talán még inkább az, hogy mellette ilyen nevek vannak említve: *Leseu*, *Nuzou*, *Nuzo* és *Luken*.

1266, *Morothwa* 1274 | *Morva* folyó: *Morua* ANON. cap. 37. 57., *Moroua* cap. 35 | *ocsú* < tör. **oçar* (G. 108, 147; vö. 182) | *Monos-Okor* és *Okorág* hn.: *Okur* 1183, 1257, 1274 (Cs. II. 512) | *olaj* < szl. *olej* | *olló* < tör. **oɣlar* (G. 109, 147) | *oltár* (*altar* Born: Evang.: NySz.): *oltarū* GyulGl.;*) vö. *Oltárcz* hn.: *Oltarch*, *Oltharch* 1239, *Oltaruch* 1290 k. (Cs. III. 87) < szl. *oltār* (M₂. 349) | *oltvány*: *Oltuan* (pomus) 1299, *Oltwan* (pomus) 1299/1300 | *orgona* < lat. *organa* (M₂. 352) | *orr*: *Orrh* 1269, *Or* 1297, *Orrothlonheda* 1272-90 | *Orsova* hn.: *Ursoua* ANON. cap. 44. | *Osl* hn.: *Osl* 1230 (Cs. III. 622) | *Ostoros* hn.: *ystoros* (fluvius) ANON. cap. 32. (= a mai ostorosi patak, HFK. 428) | *ostya* < szl. **oštja* (vö. ó-horv. *oštija*) < vulg. lat. *ostija*, *ostja* (M₂. 355) | *Pákozd* hn.: *Pacoztu* (mons) ANON. cap. 48. | *Paloznak* hn.: *Poloznic* 1079-80, *Poloznik*, *πολόσνικ* 1109, *Ploznic* 1086/XIII. sz. (M₂. 122, 246) | *polc* < szl. *polica* (MELICH: MNyv. VI. 67) | *Pomogy* hn.: *Pomog* 1271 (Cs. III. 624) | *ponyva* (vö. *Ponyvád* hn.: *panawuadi* 1095/XIII. sz. NyK. XXV. 147, MNyv. VI. 153; *pányó* Pozsony m. *Olgya* MTsz.; *pányóka*, *ponyóka* MTsz.) < szl. *ponjáva* (MELICH: MNyv. VI. 68) | *Poroszló* hn.: *purozlou* ANON. cap. 32.; *Prozlaw* 1253 (NyK. XXXIV. 140) < szl. *Prislaw*, *Proslav* szn. (MELICH: Nyr. XXXIII. 325) | *Porva* hn.: *Porowa* 1260 (Cs. III. 248) | *posztó* < szl. *postav* | *prépost*: *Prepostfelde* 1297 < szl. *prepošt* (vö. M₂. 386) | *processzió* (népiesen: *prosëcció*, *prosëkcio*) < lat. *processio* | *Rogoz* hn.: vö. bolg. *rogoz* 'mezei lilium' (M₁. 5) | *Sámson*: vö. *Samson* (Pray-kód. évj.), *Samsonis* 1177 < lat. *Samson* (M₂. 204) | *Simon*: *Simon*, *Symon* 1109, 1111, 1113, 1141-61, 1086/XIII. sz., 1135 XIII. sz. köz. (M₂. 205) | *sors* < lat. *sors* | *Szoboszló*: *Sobozlou* 1209 (WENZEL XI. 103), *Sobuslo* szn. (uo. 220) < szl. *Sobieslav* szn. (M₁. 4) | *toklyó* < tör. **toklyr* (G. 130, 147) | *Tolna*: *Tolna* 1266 (Cs. III. 412) | *topoly*: *topul* (arbor) 1289 | *tor* < tör. **tor* (G. 130, 147) | *zsoltár* < szl. *žoltār* (M₂. 418).

u: *Bucsa* hn. < bolg. *буче* (M₁. 5) | *Buda*: *budensem* 1186 (M₂. 152), *Buduar* ANON. cap. 1., *Budensi* 1269 (a *plébánia* czímszó alatt), *Oubudam* 1282 k. | *csuka* < bolg. *štuka*, szb.-horv. *ščuka*, szlov. *ščuka* stb. (MNYv. VI. 398) | *Duna*: *εἰς τὸν δούναβιν* 1109, *Dunazorma* 1229 < szl. *Dunav*, *Dunaj* (MELICH: MNyv. II. 104) | *Dusnak* hn.: *Dusnok*, *Dusnuk* 1256, *Dusnuk* 1271, 1290 (Cs. III. 48) < szl. *dušnik* (M₂. 244) | *Futak* hn.: *Futogk* 1250,

*) Reméllem, senki sem ütközik meg azon, hogy az Árpádok korát nem zárom le éppen a XIV. század első évével, hanem még a GyulGl.-ből vett adatokat is az Árpád-koriakhoz csatolom.

Futog 1270 (Cs. II. 137) | *Gug* puszta: *Gug* 1217, 1238, 1245 (Cs. III. 500) | *Gyula*: *Jula* szn. 1134, *Gula* szn. 1095/XII.—XIII. sz. (M₂. 47, 48) | *hazug*: *Chozug* 1095/XII.—XIII. sz., *Hozug* 1211 (kétszer), 1240 k. | *hurok* (urok NySz. MTsz.) < tör. **uruk* (G. 84, 148) | *kurta*: *Qurta* szn. 1171/1234 k. < lat. *curta* (M₂. 188) | *kurva* < szl. *kurva* | *Kustán* (Felső-K. helység és Alsó-K. puszta): *Kustan* 1275 (Cs. III. 75) | *kút* ~ *kutat*: *ohut cutarea*, *mortis uasara kuta rea* 1055, *vruta* 1184 stb. < tör. **kudu* (G. 107, 148) | *kutya* (vö. BUDENZ, MUSz. 52, NyK. XXII. 410; MUNKÁCSI: NyK. XXIII. 343, ÁKE. I. 430) | *ludas*: *Ludos* 1211, 1251/81, 1252 | *lyuk(as)*: *Myhaluka* 1243, *livkeurim* 1269, *lukaskwy* 1297 | *Lukafalu* (Magyar-L. helység és Német-L. puszta): *Luca* 1234—70 (Cs. II. 626); vö. *Luca* (episcopus) 1157, 1162, 1171/1234 k. < ol. *Luca* v. szl. *Luka* (M₂. 191) | *Lukács*: *Lucas* 1211 < lat. *Lucas* v. szl. *Lukač* (M₂. 191) | *Mátyus*: *Matus* 1181 (vö. *Matheus* 1111, *Matheus*, *Mateus* 1141—61, *Matheus* 1181 (M₂. 195) | *Munkács*: *Muncas* ANON. cap. 12. | *munkás*: *muncas* HB. | *muszti* erdő: *Musch* 1261 (Cs. II. 630) | *muzsika* (mozsika Székelyfd., Moldva MTsz.) < lat. *musica* | *nyugalom*: *nugulm*- HB., *Nugulm* 1221 (kétszer), *nugolm* 1293 | *Nyulas* hn.: *Nulos* 1221, 1270 (Cs. III. 684) | Alsó-, Közép- és Felső-*Pula*: *Pula maior et minor* 1225 (Cs. III. 625) | *purgatórium* (*porgatoriom* Nagysz.-k. 330, PESTHY Nomencl.) < lat. *purgatorium* (*posztit*, *posztul*, -ül Székelyfd. MTsz.) < szl. *pusta*, *pusto* (a szövégi magánhangzóra nézve vö. ASBÓTH, A szláv szók a magyar nyelvben 33. l.) | *regula* < lat. *regula* | *ruha* (*Rohakath* RMNy. III₂. 61; *rova* Hétfalu MTsz.) < szl. *ruho* | *Sámuel*: *Samuhel rex* (Aba Sámuel pénzein: M₂. 204) | *suba*: *Suba* 1290 | *Sugatag* hn.: *Sugatagtou*, *Sugatagwelg* 1300 k. | *Suran* hn. 1138 (vö. *Suran* 1495; ma nincs meg) (Cs. III. 449) | *szurdok* (*sordék*, *sordik* Zala m. MTsz.): *Zurduk* (via) 1275, *Zurduk* 1278, *Zurduc* (vallis) 1297 | ? *szurkos*: *surkuscher* 1075/1217 | *tulok*, vö. ? csag. *turuk* (G. 132, 149) | *Ug* puszta: *Ugh* 1288 (Cs. III. 257) | *ugar* < szl. *ugar* | *Ugoesa*: *Vgosam* ANON. cap. 14. | *Ukk* hn.: *Vck*, *Vk* 1268, *Vg* 1279 k. (Cs. III. 120) | *Ung*, *Ungvár*: *Hungu*, *Hunguar* ANON. cap. 2., *Hung* cap. 12. 13. | *Ung* puszta: *Vng* 1251 (Cs. III. 129) | *úr* ~ *urat*: *uromc*, *uromchuz*, *urot* HB. | *út* ~ *utat*: *qupisuta* 1095/XII—XIII. sz., *utot* HB., *Varutha* 1269 stb. | *Zsuzsánna*: *Susanna* 1211 (NyK. XXXIV. 413).

ü: *Esküllő* hn.: *Esculeu* ANON. cap. 27 (kétszer) | *Füred* hn.: *Fured* 1211 (NyK. XXXIV. 397), *fyured* 1272, *Fyured* 1298 | *füzes*: *Fwzes* 1240, *fuzes* (piscina) 1268, *Fuzespatak* 1293 NySz., *Fyuzes* hn. 1297 (vö. *aqua fuzeg* 1193, *uilla Fuzegy* 1211) | *Kürt* hn.: *Kurtu* 1138 (MNyv. VI. 152).

i: 1. magashangú szavakban: *csipke*: *Chypke* 1264, 1270/80, 1284, 1291 | *Csitény* hn.: *τσίτοου* 1109 (NyK. XXXIV. 133) | *dinnye*: *dinna* hn. 1095/XII.—XIII. sz., 1093/XIII. sz. el., *Dinna* hn. 1223, *Digna* hn. 1240 k. | *hideg*: *Hydegwelg* 1276, *Hydegwed* 1281, *Hydegkuth* 1296 | *idegen*: *Idegen* 1295 | *ige*: *igen* GyulGl. | *Igrice* hn.: *Igricy* 1256, 1271, *Igrichy* 1273, 1292 (Cs. III. 63; OklSz.) | *iker*: *ikirbucur* 1095/XII.—XIII. sz., *Ykvtou* 1214, *Ikurto* 1223, *Ycur* ozov 1236/39, *ykerheeg* 1249, *Ikurwar* 1256/73, 1263, *Ykurku* 1262, *Ikerweyz* 1284 | *int*: *intetvinec* HB. | *isten*: *isten* HB. | *ki*: *ki*, *kic*, *kinec* HB. | *kis*: *Kysfolud* 1229, *Kysnegued* 1252, *Kysfolu* 1268, *kyserdew* 1274, *Kysfolud* 1277, *Kyssumlyod* 1279, *Kiskued* 1295, *Kysdunad* 1297, *Kysered* 1297 | *liget*: *ligoth* [így] 1206, *liget* 1208, *ligetk* [így] 1261, *lyget* 1275, *liget* 1279, *Ligeth* 1292 | *mi*: *mic* HB. | *mise* (messeznek Helt: Krón.: NySz.) < szl. *miša* | *pince*: *Pynche* 1255/81 | *sziget* (*zègèt* Bécsi-k. 72; *szèged*, *szèget*, *szögegyibe*, *szöget*, *szüget* Hont m., Esztergom, Dráva mell., Csongrád m., Háromszék m. MTsz.): *ziget* 1055, *Sciget* 1109, *Sciget* 1186, *Mogorsciget*, *Besneusciget*, *Nassciget* 1225 stb. | *tisztes*: *tistes* GyulGl. | *vidék*: *Wydekwelge* 1291 | *vize*, *vizes*: *Wespremwyze* 1217, *Wigne Wise* 1225, *Gulnuchuize* 1291; *Wyzeshomorou* 1247, *Wyzesteluc* 1258, *Vyzesberek* 1280.

2. mélyhangú szavakban: *bicsak* < tör. **byčak* (G. 45, 150) | *Bihar*: *Bichar* 1111, *Bihor* 1193, *Byhor* ANON. cap. 19. 20. stb. (NyK. XXXIV. 137) | *bika*: *biquakut* 1193 | *cikány* < tör. **syčkan* (G. 66, 150) | *Csicsó* hn.: *sysou* 1172 (M₂. 20) | *Csitár* 1113 (M₂. 20) | *dió*: *Gyofa* 1264, *Marcelneygyaya* 1288 | *disznó* (*gesnov* 1266/97, *Gesnoser* 1336; *gyeszno* Palóczság, *désznu* Vas m., *desznu* Baranya m., *desztó* Bereg m., *désztu* Vas m. MTsz.): *gisnav* 1055 | *Gizella*: *Gislam* HARTV. V. s. Steph. cap. 10. < ném. *Gisila*, *Gisela* (M₂. 141) | *-hida* (Orrothlonheda 1272/90): *Barlabashyda* 1246, *Bokonhyda* 1257, *Zemdyhyda* 1293, *Budahida* 1294 | *himnus* < lat. *hymnus* | *hitvány*: *Hyduand*, *Hytuand* szn. 1211, *Hithwand* 1212, *Hituand* szn. 1171/1234 k. | *hivatal*: *Hiuotol* szn. 1211, 1218, *Huotol* szn. 1237 | *iga* < szl. *igo* | *ildomos* < tör. **yldam* (G. 87, 150) | *imád*: *Wimagguc*, *vimagguc*, *uimagguc*, *uimaggonoc*, *uimagguc* (kijavítva: *omuc*), *uimadsaguc* HB. | *Ipoly*: *Ypul* ANON. cap. 33. 34. | *iszap* < szl. **iszp* (MELICH: MNyv. VI. 401) | *Iván*, *Ivánka*: *Jwan* 1221, *Juan* 1237, *Iuan* 1135/XIII. sz. köz., *Scent Juan* 1259, *Iwan* 1279, *Iuan* 1290, *Iwan* 1293 k., *Juan* 1299; *Iwanka* 1263, 1296, 1298 (vö. még M₂. 113) | *király* (< *kèrdly*, *kèral*, vö. HORGES: Nyr. XXXVI. 410; ASBÓTH: uo. 467; MELICH: MNyv. IV. 24; *Keralpotoka* 1292, *Kerallese* 1322 stb., *keralucnoc* KT.): *Kyralturky* 1229, *Kyralrewy* 1242, *Kyralmezey* 1256 stb. | *Krisztus* < (lat.-)szlov. *Kristuš* (M₂. 185) | *lik*: *ruoz*

licu 1055 | *Liptó*: *Lyptou* 1230/83 (a *falu* címsszó alatt) | *Margita* hn.: *Zenthmargita* 1256, *Margytha* szn. 1285 | *Mária*: *mariat* HB., *Maria* 1171/1234 k., *Scenthmaria*zygete 1234 | *mia* (NySz. MTsz.): *mia* HB. | *Mikály*: *Michal* 1210, 1221, *Mihal* 1211, 1229, *Michal* 1135/XIII. sz. köz., *Myhal* 1252, 1278 stb. | *Miklós*: *Miclous* 1211, 1240 k., *Zentmiklos* 1256, *Scentmiclos* 1286 | *Mikó*: *Mico* 1157, 1162, *Micou* 1171 (M₂. 119), *Michou* 1199, *Micou* 1221, *Michou* 1228, *Mycou* 1252 stb. | *Miskolc*: *Miscoucy* ANON. cap. 31. | *Nyitra*: *Nitria* 1111, *Nitra* 1138 (M₂. 121), *Nitra* ANON. cap. 33. 35. | *piac* < ol. *piazza* (MELICH: MNyv. VI. 116) | *Piros* hn.: *Pyros* 1237 (Cs. II. 159) | *sima* < tör. **šyma* (G. 117, 150) | *Simon*: *Simon*, *Symon* 1109, 1111, 1113, 1141—61, 1086/XIII. sz., 1135/XIII. sz. köz. (M₂. 205) | *sirat* (XIV. sz.: **syrotiatu*[e] KT.) | *szil*: *zilu* 1055, *scilcuz* 1225, *Scyl* 1251 55 stb. | *szilva*: *Sciluasfee*, *Sciluas* 1231, *Scilovas*, *Sciloas* 1234 | *szirony* < tör. **syrym* (G. 123, 150) | *szirt* < tör. **syrt* (G. 124, 150) | *szita* < szl. *sito* | *Tihany*: *Tichon* 1055 stb. (M₂. 129) | *tiló* < tör. **tylyr* (G. 129, 144) | *til*-, *tilt*-.: *tilutoa*, *tiluvt* HB. | *tinó* < tör. **tynar* (G. 130, 144) | *Tisza* (Teza BesztSzj.): *Tiscia* 1083—95 (M₂. 29), *Tyscia*, *Thiscia*, *Thysiam* ANON. cap. 9. 11. 16. | *világ* (*velág*, *vélág*, *vélág*, *vélág* [?], *véloág* Palóczság, Dunántúl, Szlavónia, Alföld, Moldva MTsz.): *vilag* HB., *Vylagus* (mons) 1275, *Wylagusberuk* 1289/91 | *Vilmos* · *Wilmos* 1211 | *virág* (*verág*, *vérág*, *vérág* Palóczság, Csallóköz, Baranya m., Moldva MTsz.): *Vyragus* 1237 | *zsido*: *Sydou* 1244, 1280 | *Zsitva*: *Sytua*, *Sytua* ANON. cap. 35. 37.

Ez korántsem valamennyi adat; van még több is. Teljesre egyáltalában nem törekedtem, még a rendelkezésünkre álló adattárakat sem aknáztam ki teljesen. Szükségtelen volt, mert a fönnebb elsorolt adatok is elegendők annak a bizonyítására, hogy a nyiltabbá-válás nem volt általános. Hiábavaló is lett volna, mert valamennyi adat azokban sincs meg, már pedig a nyiltabbá-válás megtörténtének és elmaradásának számarányát csak valamennyi adat ismerete alapján lehetne megállapítani. Valamennyit ismerni pedig teljes lehetetlenség; nemcsak azért, mert nincs mind följegyezve, hanem azért is, mert nem mindenik adat néz reánk olyan nyilt arczezal, mint a fönnebb felsoroltak, hanem lappanganak közöttük álarczosak is. De erről később. Most vegyük sorra a szóbanforgó hangokat.

II.

Tudvalevő dolog, hogy a mai *á* hang előzőjét az Árpádok korában (kevés kivétellel) kétféleképpen jelölték: részint *a*, részint *o* betűvel. De nem össze-vissza. Vannak olyan mai (vagy az Árpádok kora utáni) *á*-k, a melyeknek rendes jele az Árpádok korában az *a* betű volt, és vannak olyanok, a melyeknek az előzőjét rendszeren az *o* betűvel írták. Lássuk most először amazt.

Ha én az *a*-betűs szavakat minden rend nélkül vagy betűrendben sorolnám föl és aztán azt kérdezném, hogy vajjon minő hangot jelölhetett bennük az *a* betű, aligha kapnék más feleletet, mint azt, hogy az *á* hangot jelölte; hiszen századok óta azt írják az *a* betűvel. És meg kell vallanom, hogy nem tudok olyan argumentumot, a melylyel ezt a véleményt tarthatatlanná lehetne tenni.

De ha az adatokat jól szemügyre vesszük, azt látjuk, hogy három csoportra oszlanak. (Némelyik két csoportba is tartozik.) — Íme a példák:

1. Adta: *odutta* HB. | Akarattya (puszta): terra *Akarattia* 1109 (Cs. III. 219) | -alja: ? Terem *alia* 1225, *Folwalya* 1284, *Saturalia* 1291 | ártatlansága: *artotlonsaga* GyulGl. | árulatja: *arulatia* GyulGl. | árva: *Arua* szn. 1152, *Arva* szn. 1223, *Arua* szn. 1171/1234 k. | barázdája: *wrdugbarazdaya* 1270 | bocsássa: *bulscassa*, *bulsassa* HB. | fa: *fa* HB., *Feketeufa* 1256, *Holofa* 1256/73, *machkafa* 1286, *scypfa* 1272, *Almafa* 1225, *agasalmafa* 1237, *apathalmafa* 1237, *Almafa* 1252, *almafa* 1256, *Berekenefa* 1252, *bereknefa* 1257, *buzfa* 1257, *Bigfa* 1193, *Bich fa* 1243, *Bykfa* 1252, 1257, *bikfa* 1259, *bykfa* 1299, *Cherfa* 1275, *Cheresnafa* 1256, *ceresnafa*, *cheresnefa* 1257, *Gyofa* 1264, *ebfa* 1297, *egurfa* 1234, *Egurfa*, *Egur fa* 1252, *Egurfa* 1268, *egerfa* 1293, *Egurfa* 1294, 1299, *feneufa* 1251/81, 1269/90, *fenew fa* 1297, *feneufa* 1298, 1299 (kétszer), *fyzfa* 1287, *gertanfa* 1236, *Gurtanfa* 1238, *Gertan fa* 1252, *gertianfa* 1256, *gertanfa* 1257, 1259, *Gertanfa* 1261, *Gurtanfa* 1263, *Gymulchynfa* 1275; *crastfa* 1228 k. (NyK. XXXV. 121), *harastfa* 1263, *Harazthfa* 1299, *Haasfa* 1296; *Hindofa* 1211 (NyK. XXXIV. 397), *iwafa* 1266/74, *Jawrfa* 1299, *Jegeniefa* 1247, *ihorfa* 1236, *Ihorfa* 1251, *Yhorfa* 1252, *yarfa* 1257, *Ihorfa* 1258, *kerezthfa* 1275, *Keurusfa* 1269, *kurtuelfa* 1055, *Curtelfa* 1252, *Kurtuelfa* 1256, *Mogolfa* 1252, *Magyalfa* 1276, *Munuroufa* 1256,

monorofa 1267, *Narpha* 1237, *Narfa* 1256, *Náárfa* 1299, *Nyrfa* 1252, 1256, *nirfa* 1259, *nyrfa* 1269/70, *nirfa* 1272, 1298, *ra-*
katyafa 1249, *Racatyafa* 1252, *Reketyafa* 1255, *zylfa* 1110 k.,
silfa 1211, *seilfa* 1225, *Scylfa* 1251, *Zilfa* 1252 (kétszer), *zylfa*
1252, 1257, *Scylfa* 1284, *Zylfa* 1291, 1299 (kétszer), *Tulgfa*
1251, *tulgfa* 1252, *Tul fa* 1252, *tulfa* 1259, *Tulgfa* 1263, *tulfa*
1267, *tuulgfa* 1268, *tulfa* 1299, *Cuzfa* (o: *tuzfa*) 1226 k., *Tyzfa*
1240, *vgufa*, *ugufa* 1193 | *fája*: *Wuolcanfaya* 1211, *Pangrach-*
faya 1256 | *falva*: *forkosfolua* 1222, *Gregorfolua* 1230 (két-
szer); *Scumurfolua* 1251 (Cs. II. 528), *appacchafalua* 1256,
Karachunfolua 1261, *Wasarfolua* 1274, *Charachunfolua*, *Othroch-*
folua 1275, *Derspopfolua* 1275, *Jobagfolua* 1277, 1277/91, *Do-*
bokawarfolua 1279 (kétszer), *Vodosfolua* 1280, *Howkfolua* 1286,
Sutkfolua, *Welchukfolua* 1287; *Borkfolua* 1289 (Cs. II. 471),
Pentekfolua, *Boynukfolua*, *Baanfolua* 1289/91, *Lodomyrfolua*
1296 | *fia*: *Dedfia* 1236/39 | *fogadatja*: *fugadatia* GyulGl. |
foka: *Tulgusfoca*, *Tulus focca*, *Harangudfoca* 1211, *Buryasfoca*
1231, *Zorcsofoka* 1278 | *garádja*: *Pasa garagya* 1277 | *gáta*:
Seludgatha, *Marcusgatha* 1224, *Chabaguatha* 1267, *Gergurgata*
1271, *Samaragata* 1273; *Chabagatha* 1296 (Cs. II. 478) | *hallá*
(*-ja): *hadlaua* HB. | *halma*: *Wrhalma* 1293 | *harasztá*:
Celg horozta 1231, *Narduncharazta* 1231, *Pybdharazta* 1269,
Zechunharastha 1296 | *határa*: *Pazthurhatara* 1240 | *háza*:
Faeregiaza [Fejéregyháza] 1193 (Cs. II. 604), *Bodugazunhaza*
1256, *Myhalhazatetey* 1296 ? | *hida*: *Barlabashyda* 1246, *Bokon-*
hyda 1257, *Orrothlonheda* 1272/90, *Zemdyhyda* 1293, *Budahida*
1294 | *homoka*: *babu humca* 1055, *Paphomoka* 1239 | *iktat-*
nia: *iochtotnia* HB. | *jutva*: *irtua* HB. | *kína* ('kinja'): *quina*
GyulGl. | *kuta*: *ohut cutarea*, *mortis uasara kuta rea* 1055,
wrcuta 1184, *kenezkuta* 1232/48, *Wrcutha* 1252, *Alasunkutha*
1269, *Detrichkuta* 1282, *Ketelkuta* 1288, *wrkuta* 1288 | *laka*:
ketel loca 1095/XII—XIII. sz.; *Kethelaka* 1270 (Cs. III. 238) |
látatja: *latatia* GyulGl. | *lyuka*: *Myhaluka* 1243 | *megyéje*
(< *mëgyája*): *megaia* 1055 | *Mogyoróka*: *Munuroca* szn.
1285 | *molna*: *Zereda molna* 1247, *Hench Molna* 1293 |
monda, *mondá*(*-ja): *munda*, *mundoa* HB. | *monostora*:
Paradanmonustura 1256 | *morotvája*: *aaronmortuaya* 1266 |
múlhatja: *mulchotia* HB. | *oldania*, *oldja*: *ovdonia*, *ovga*
HB. | *parlaga*: *Geuden porloga* 1265 | *pataka*: *Ketelpotaca*
ANON. cap. 15., *Jablampotoca* 1206, *Yrmegpotoca* 1249, *almas-*
pataka 1260/71, *dolnapatakateu* 1262, *donkpotoka* 1264, *Corwlus*
potoka, *Solumus potoka* 1265, *Brekene potoka* 1268, *Hoszhou*
pathaka 1269, *Malapataka* 1279, *Senegethopataka* 1285, *Keurus-*
potokatewyn 1285, *Kukenespataka* 1291, *Gyartyanos pataka* 1291,
Keralpotoka 1292, *Machalaspataka* 1295 | *-ra*: *Yciafucara* 1232,

Lopuchustauara 1285 | sara: gunusara 1055, orduksara 1075/1217 | szabaditsa, szakasztja: zoboducha, zocoztia HB. | szarma: koku zarma 1055, Choc zorma 1211, Dunazorma 1229, Gyurgsorma 1233, yneuzorma, Zadurzorma 1251/81, Ineuzorma, Zadurzorma 1252, Zymzorma 1297 | szénája: petre zenaia 1055, Kach scenaya 1299 | Szombatka: Zumbotca szn. 1198 (M₂. 127), Sombotka 1210, Zumbotca 1221, Zumbotcha 1224, Zumbotka 1231, 1232 | tava: Wensellev towa 1067/1267, veyrmur thouua, Posuntoua 1211, Folutoa 1231, Apattoa 1240 k., Chekeytova 1256, Keerchen toua 1268, vrtouua 1283, Tumpatowa 1299/1300 | tiltá(*-ja): tilutoa HB. | unokája: Apatunukaya 1263, Moharunukaya 1283 | uta: qupisuta 1095/XII—XIII. sz., Varutha 1269, Besenev uta 1279, Joanvtha 1279, Churda uta 1291, Churdautu 1292, Buhtevtha 1294, Hotlounoguta 1295, Warutha 1295 | vádolatja: vadulatia GyulGl. | vala: vola HB. (háromszor) | vára: Felduara 1211 (NyK. XXXIV. 396), Chakwara 1282 k. | vására: mortis uasara 1055, Mortunvasara 1270, Potuasara 1296, Heuduasara 1296.

2. Ábrahám: Abraham 1079—80 (M₂. 152), abraam HB., Abraam 1255 | Acsád: Achad 1255, 1284, 1291 (Cs. II. 732; III. 315) | agár: Agar, agar 1193, Agar 1256; Agar 1275 (Cs. III. 315) | Agárd: Agard szn. 1211 (NyK. XXXIV. 401) | ajándok: Aianduc 1141—61 (kétszer), 1152, Ayanduc 1211, Aianduc 1211 (háromszor), Hayanduc 1218, Ayanduk 1222, Ayandukh 1237 | Almád: Almud 1174, 1227, 1230 (kétszer) | almás: almas 1193, Almas 1200 k., 1093/XIII. sz. el.; 1213 (Cs. III. 492), 1233; 1235 k. (Cs. uo.), 1240 k., almaspataka 1260/71 | apáca: appacchafalua 1256, Apachasumlo 1266/97, Apacha Somlyo 1270 | apát: Apatfeereh 1211, Apat 1221, apathalmafa 1237, Apat toa 1240 k., Apat uo., Apatunukaya 1263, Apath rewy 1293 | apáti: apaty 1222, Apati 1230, Appati 1230, Apaty 1231, Apati 1240 k.; Apaty 1258 (Cs. II. 587), apaty 1266/97, Apaty 1275 | Arács: Aarach, Araci 1211 (NyK. XXXIV. 394) | aratás: Aratas 1211 | Atád: Achad 1279 (Cs. II. 587) | barát(i): Barath 1211 (Cs. III. 545), 1252; 1261 (Cs. uo.), Baratsucurov 1262; Barathy 1263 (Cs. II. 589) (de: borat 1232, M₂. 230*) | barázda: wrdugbarazdaya 1270, Barazda 1300 | Barnabás: Barlabashyda 1246; Barnabas 1211 (NyK. XXXIV. 401), 1252 | család: Chalad 1257, Keetchalad 1272—90, Chalad 1278, 1300 | Csatár: Chatar, Chatar 1233, 1244, 1285 (Cs. II. 741; III. 225, 322) | Gamás:

*) Vö. bárdt Érsekújvár ~ bordt Palóczság, Őrség MTsz.

gamas, *Gamas* 1055 (NyK. XXV. 145); 1229, 1234—70, 1261 (Cs. II. 607) | garád: *Pasa garagya* 1277 | hagymás: *Hagmastuh* 1211 (NyK. XXXIV. 397), *Hagimastuh*, *Hagymas* 1211, *Hagmas* 1262 | halál (és szárm.): *Halaldi* 1152; *Halald*, *Halalud* 1211 (NyK. XXXIV. 406), *halalnec* (kétszer), *halalaal*, *halalut* HB., *halalanoch* GyulGl. | Haláp: *Halaph* 1231; *Halap* 1243 (Cs. III. 58) | halász: *halaz* 1193, *Halazu[t]* 1231; *Halas* 1235 k. (Cs. III. 501), 1240 k. (a *halas* czímszó alatt), *Halaz* 1244/71, *Halasz* 1245, *Halaz* 1254, 1256, 1283, 1293, *Halazteluk* 1293, *Halaz* 1293, 1297 | halászi: *Halazy* 1231; *Halsei* 1291 (Cs. III. 330) | hallá: *hadlawa* HB. | Harsány: *Harsan* 1239, 1249, 1250, 1289, 1296 (Cs. II. 489; III. 501) | határ(os): *Seghatar* 1240 (kétszer), *Pazthurhatar* 1240, *Leanhatar*, *Hatarus-* 1265, *Cherhatar* 1291 (de: *hotar* 1095/XII.—XIII. sz. [kétszer], 1239 [a *mëgye-határ* czímszó alatt]*); a XIV. század elejétől fogva mindig *a*-val írva) | Kajár: *Kayar* 1135/XIII. sz. köz. (Cs. III. 236) | kalászi: *Kalazy* 1211 | kanász: *Kanaz* 1141—61 | Komárom (*o < â*, vö. *Kamarun* 1316, *Kamarum* 1343, *Kamarun* 1367, 1368, *Kamaron*, oppidum *Kamaroniense* 1373—83, Cs. III. 489): *Camarum* ANON. cap. 15., 1075/XIII. sz. (Cs. id. h.), *Camarun* 1267 (az *aranyos* czímszó alatt); 1268 (Cs. id. h.) [nb. *Comarin* 1037 (FEJÉR I. 328) hamisított oklevélben, vö. KARÁCSONYI J. A hamis, hibáskeltő és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig, 6. l.) | karácsony: *Karachun* 1203/54; *Karachyn*, *Karachon* (kétszer), *Karachun*, *Karachen* (kétszer), *Carachon*, *Karasun* 1211 (NyK. XXXIV. 408), *Karason*, *Karasun* (háromszor), *Karachun* (kétszer) 1211, *Karachan* 1225, *Carachun* 1229, *Karachyn* 1240 k. (kétszer), *Karachun* 1252, *Karachunfolua* 1261, *Charachunfolua* 1275 | Karád(i): *Karadi* 1131—41 (MNYV. VI. 153), *Karad* 1229 (Cs. II. 617) | Kassád: *Kassad* 1294 (Cs. II. 494) | Ladány: *Ladan* 1256 (a *palota* czímszó alatt), 1283 (Cs. III. 337) | pogány (*o < â*, vö. *Pagan* 1417, 1423): *pagan* 1181, *Pagan* 1211, *paganser* 1264 (kétszer), *Pagan* 1299; — szárm.: *pagandi* 1095/XII—XIII. sz. | palást: *Palast* 1265 | Pongrácz (*o < â*, vö. *Pangracz*, *Pangoracz*, *Pangaracz* 1480 k.): *Pangrachfaya* 1256 | szakács: *Zakac* 1240 k., *Zakach* 1286 | szakadát: *zakadat* 1055 (kétszer), *Zacadat* 1211, *Scakadat* 1268, *Zakadath* 1274, *Zacadat* 1275, *Sakadath* 1284, *Zakadath* 1293 | szakáll(as): *Zacal* 1095/XII—XIII. sz., *Zakalus* 1252; *Zalonzakalus* 1267, *Zolontha Zakalus* (IV. László kora), *Zakalus* 1268, *Scakalus* 1296 (Cs. III. 512), 1291 | Szanács (puszta): *Sanas* 1138 (Cs. III. 449) | Tamási: *Tha-*

*) Vö. *hátár* Palóctság (Nyr. XXI. 172) ~ *hotár* Moldva MTsz.

masy 1281 (Cs. III. 352) | *tanács*: *Tanalchu* VReg. | *valák* ('*valók*'): *walacnok*, *walaknok* (kétszer) GyulGl. | *Zaránd*: *Zarand* ANON. cap. 52.

3. *Ábrahám* (< bibl. *Abraham*): *Abraham*, *abraam*, *Ab-raam* l. 2. | *Adorján* (< szl. *Adrian*, vö. *M₂*. 152): *Adrian* 1211 (NyK. XXXIV. 401) | *alma* (< tör. **alma*, G. 36 stb.): *Almacuth* 1236/39, *Alma* 1288, *Weresalma* 1296?, *Almafa* 1225, *agasalmafa* 1237, *apathalmafa* uo., *Almafa* 1252, *almafa* 1256, *alma* hymu 1296; l. *Almád*, *Almás* 2. | *angyal* (< szl. *anděl*, *M₂*. 216): *angelcut* HB. | *apáca* (< szl. *opatica*, *M₂*. 218): *ap-paccha*-, *Apacha*-, *Apacha* l. 2. | *arkangyal* (< szl. *arkanděl*, vö. *M₂*. 225): *archangelt* HB. | *árpa* (*arpa* MTsz.) (< tör. **arpa*, G. 38 stb.): *Arpa* 1268 (Cs. III. 493) | *bába* (< szl. *baba*): *Baba ozou* 1203/54, *Baba* 1229 | *bánya* (< szl. *banja*): *Banya* patak 1258, *Banafeuld* 1269, *Bana* 1286 | *barázda* (< szl. *brazda*): *brazda* 1095/XII—XIII. sz., *Barazda* 1300 | *bárka* (< ol. *barca*): *Barka* 1288 | *Barnabás* (< szl. *Barnabaš*, vö. *M₂*. 158): *Barlabas*-, *Barnabas* l. 2. | *béka* (< tör. **byka*, G. 42 stb.): *Beka*, *Bekafolo* 1295 | *berkenye**) (< szl. *brekinja*): *brokinareta* 1055, *vodberekina* 1298, *Berekyna* 1299 | *bika* (< tör. **byka*, G. 46 stb.): *biquacut* 1193, *Bika* szn. 1198, ? *Bicca* szn. 1211 | *cseresnye* (< szl. *čerešnja*): *Cheresnafa* 1256, *Cheresna* 1268 | *csóka* (< szl. *čavka*): *Choucha* 1211, *Covka* 1240 k. | *csorda* (< szl. *črěda*): *Churda* uta 1291, *Churdauta* 1292 | *csuka* (< szl. *šćuka*): *Chuca* 1210, *Chuka* 1240 k. | *dinnye* (< szl. *dinja*): *dinna* 1095/XII—XIII. sz., 1093/XIII. sz. el., *Dinna* 1223, *Digna* 1240 k. | *donga* (< szl. *daŋa*): *Dunga* 1233 | *gálya* (< lat. *galaea* v. ol. *galēa*): *Galya* 1242 | *godolya* 'dolerus' (BesztSzj.), *godola* 'dolerum' (SchlSzj.) (< szl. *gdula* 'körte': Századok XXVII. 321): *Gudulamal* 1275, *Gudula* 1287, *Godola* 1300 | *harang* (vö. mong. *ᠬᠠᠷᠠᠩᠭᠠ*, G. 83 stb.): *Harangud*, *Harangudfoca* 1211, *Harangadthue* 1256 | *határ* (*hattaros* Tih.-k. 49, *hattári* NySz. < ném. *hattert*, LUMTZER-MELICH, Deutsche Ortsn. u. Lebnw. 129): *-hatar(a)* 1240 (*háromszor*), 1265, 1291, *Hatarus*- 1265, l. 2. | *imola* MTsz. (< szl. *imela*): *imola* 1193 | *iva***) (< szl. *iva*, vö. LUMTZER-MELICH,

*) Azt hiszem, mindenki természetesnek fogja találni, hogy ebbe a csoportba fölvettem néhány olyan szót is, a melynek véghangja ma illeszkedés útján keletkezett *e*; ilyenek a *berkenye* szón kívül: *cseresnye*, *dinnye*, *Neszte*, *rekettye* (de *rakottya* is, MTsz.).

**) Hangjelölése és eredete miatt fölvettem, noha a XIII. századon túl nem fordul elő.

id. m. 142): ad arborem *Iwam* 1257, *Iua* 1270, 1271, *yua* 1289, *iwafa* 1266/74 | *kamara* (< lat. *camera*): *Camara* 1262 | *kápolna* (< ol. *capella*, KÖRÖSI S.: Nyr. XV. 453; M₂. 308): *Capulna* 1270 | *Katalin* (*Katerina* MargL. 16, 17 stb.): *Catrina* 1181 < ol. *Catrina* (vö. M₂. 181) | *konyha* (< szl. *kuhnja*): *Cuhna* hn. 1231 (NyK. XXXIV. 133) | *Kozma* (< szl. *Kozma*): *Cosma*, *Cozma*, l. 2. | ? *kuna* 'menyét' MTsz.: *Cuna* szn. II. Béla okl., 1086/XIII. sz. < cseh *Kuna* (M₂. 117) | *kurta* (< lat. *curta*, M₂. 188): *Qurta* szn. 1171/1234 k. | *László**: *villam* *Scentladuzlo* 1274 < szl. *Vladislav* (M₂. 117) | *Luka*(falu): *Luca* hn. szn. < ol. *Luca* v. szl. *Luka*, l. 6. l. | *Marcel* (vö. lat. *Marcellus*, ném. *Marzell*): *Marcel* 1211, *Marcelneygyaya* 1288 | *Margita* (< ném. *Margitta*, vö. M₂. 193): *Zenthmargita* 1256, *Margytha* 1285 | *Mária* (< bibl. *Maria*): *Maria* 1171/1234 k., *Scenthmariazygete* 1234 | *Mikola* (< szl. *Mikola*, *Mikula*, M₂. 119): *micula* 1095/XII—XIII. sz.; *Micula* 1086/XIII. sz. (M₂. 119), *Michola* 1211, *Micula* 1228, *miculamezeu* 1251 | *Morva* (< szl. *Morava*): *Moroua* ANON. cap. 37. 57., *Moroua* cap. 35. | *munka* (< szl. *maka*): *Munca* 1141—61, *Munka* 1198, *Muncha* 1211, *Moncha* 1211 (kétszer), *Munka* 1227, *Moncha* 1240 k. | *násfa* (< szl. *naušva*, ASBÓTH: Izvj. VII. 4, 304; vö. SZARVAS: Nyr. V. 208): *duas nasvas meas* 1235/70, *nasuas* 1250 k. | *Neszte* 'Anastasia' (vö. bolg. *Nasta*, M₂. 153): *Nesta* 1212 | *Palota* hn. (< szl. *polata*, *palata*, *palota*): *Palata* 1258 | *paradiesom* (< szlov. **paradižum*, ma *paradižom*, M₂. 359): *paradisumut*, *paradisumben*, *paradisū* HB. | *plébánia* (< lat. *plebania*): *Ecclesia beate virginis Marie... vocata plebania* apud *uulgos* 1269 | *Pongrác* (o < á, l. 2., vö. vel. ol. *Pangrazio*, M₂. 203): *Pangrachfaya* 1256 | *Pósa* (< szl. *Pauša*, *Pavša*, M₂. 122): *Pausa* 1135, *Paussa* 1206 k. (id. h.) | *rekettye* (*ra-kottya* MTsz. < szl. *rakita*): *raquatiaquerec* 1193, *Rakathia* 1225, *Rakatyá* 1238, *rakatyafa* 1249, *Requethya* 1252, *Racatyafa* 1252, *Reketyafa* 1255, *Requetiabukur* 1258, *reketyakerev* 1265, *Rakathya* bukur, *Rakathya* bukruk 1293, *Rakatia* 1297, *Rakatyabokur* 1299 | *suba* (< szl. *šuba*): *Suba* 1290 | *Szala* (< ném. *Sala*): *Sala* 1166, *Zola* III. Béla kora (M₂. 149), *Zalawar* 1264 (Cs. III. 26) | *Száva* (< szl. *Sava*): *Zoua* ANON. cap. 41. 43., *Zaua* 1275 (a *karácsony* czímszó alatt) | *szerda* (< szl. *srěda*): *Scereda* 1199, *Zereda* 1211, *Sereda* 1218, *Scereda* 1227, *Zerida* 1231, *Sereda* 1240 k. (kétszer), *Scereda* 1240 k. (kétszer), *Zyrida* 1240 k., *Zereda* 1247, *Sceredahel* 1261, 1263, *Zeredahel* 1283,

*) Hangjelölése és eredete miatt fölvettem, noha mai alakjában nincsen á.

1297 | *szolga* (< szl. *sluga*): *Zulgageur* 1217, *Zulugageurienses* 1222, *Zulugageuriensibus* 1223, *Sculgageur* 1223, *Zulgageuri* 1237, *Sulgageury* 1247, *Zulgaievr* 1249, *Zulgageurensis* 1259, *ZulgaJauriensis* 1268, *Zulgageur* 1270, *Zulgageuriensis* 1273, *Zulgageuriensi* 1274, *Zulgageurienses* 1292, *Zulgagewr* 1299 (kétszer) | *tanya* (< szl. *tonja*): *tana* 1095/XII—XIII. sz., *thona* 1109, *Tonya* 1148/1291, 1222, *thagna* 1223, *Tonya* 1225, *Tona* 1237, *thuna* 1240, *Tona* 1240, 1254, *Tana* 1292, *Thana* 1293, *Tana* 1298 | *Tapolca* (< szl. *toplica*): *Topulucea* ANON. cap. 31., *Thapolcha* 1255 (a *borona* címzés alatt); *Topulcha* 1272, *Thaplichu* 1290 (Cs. III. 25) | *varsa* (< szl. *vrša*): *Varsa* szn. 1211, *Varsathu* 1252 | *Zakariás* (< lat. *Zacharias* v. szl. *Zachariáš*, vö. M₂. 209): *Zacharias* 1211 (NyK. XXXIV. 415) | *zsolozma* (< szl. *služba*, ASBÓTH: NyK. XVIII. 364, Nyr. XXI. 374; M₂. 414): *zulusma* 1267/1270, *Zulusma* 1275, *sulusma* 1289.

Az első csoportban eredeti tőszavak és különféle eredetű szavaknak ragos és képzős alakjai vannak. Ezeknek végső *a* betűje olyan hangot jelöl, a mely *á*-ból rövidült; ennek a rövidje pedig az illabiális *ä*, és egészen kétségtelen dolog, hogy ez volt a közvetítő az eredetibb *á* és a mai *ä* között, pl. **fä* (vö. *fä-t*, *fä-k* stb.) > **fä* > *fä*. E csoport szavaiban a mai szóvégi *ä* hang Árpádok-korabeli előzőjének annyira rendes jele volt az *a* betű, hogy a sok adat között mindössze kétféle találtam helyette *o* betűt, azt is a korszak vége felé; t. i. egy 1260-i oklevélben: (-*hatvana*): *Micudhotuono* és *Cukenus-hotuono*.*)

A második csoport szavainak *a* betűje olyan szótagban van, a melyre *ä*-hangzós szótag következik. Ebben a hangtani helyzetben a közmagyar *ä* helyett illabiális *ä*-t találunk a Felső-Örvidéken (Vas m. északnyugati részében), Vág-Királyfán (Nyitra m.), Bajmokon (Bács m.), a marosszéki nyelvjárásban, az ú. n. nyugati székelységhez tartozó keresztúri, sóvidéki és havasalji nyelvjárásban, a halmágyi nyelvjárászigeten és a moldvai csángóknál (Nyr. XXXVII. 194—198).

A harmadik csoportot olyan jövevényszavak teszik, a melyekben az *a* betű az átadó nyelv illab. *ä* hangjának magyar megfelelőjét jelöli.

*) CSÁNKI DEZSŐ szíves értesítése szerint az oklevélben világosan így van írva a két szó.

Ha mindezt tekintetbe vesszük és hozzá még azt, hogy a palócz nyelvjárások egy részében (l. Nyr. XXI. 171) a közmagyar *ā* helyett általában illab. *ā*-t találunk (l. erre nézve Gombocz nézetét: NyK. XXXIX. 232—234), talán most is megállhat az én régi föltevésém (Nyr. XXIV. 148—154), vagyis eleink hangjelöléséből most is azt szabad következtetnem, hogy az illab. *ā*, a mely a nyelvtörténet előtti korban közmagyar hang volt, még az Árpádok korában is sokkal általánosabban megvolt, mint mai napság. (L. MELICH, GOMBOCZ és WICHMANN pártoló szavazatát: NyK. XXXV. 113; XXXIX. 233; Nyr. XXXVII. 198). Ezt az illab. *ā*-t a nyelvterület legnagyobb részén kiszorította lassanként a lab. *ā*. Az *ā* > *ā* hangfejlődés kezdete a nyelvtörténet-előtti korba esik, mert már 1055-ből van rá adatunk (l. 26. s. köv. ll.); befejeződését — a hangjelölésből következtetve — körülbelül a XIV. század végére tehetjük.

III.

A mai *ā* hang másik előzőjének rendes jele az Árpádok korában az *o* betű volt. Ez a hangjelölés jóval túlterjedt ezen a korszakon; még a XIV. században is közönséges volt, s az *o* betű erről a térről körülbelül a XIV. század alkonyán szorult le. Szórványosan még később is találkozunk vele.

Az *a* betű, a mely idővel kiszorította, mindjárt kezdetben fölbukkan mellette, de — sajnos — fokozatos térfoglalását az adatok gyér volta miatt (l. Nyr. XXIV. 155) a XI. és a XII. században nem kísérhetjük figyelemmel.

Az *o* betű mellett előforduló *a* betűre íme egy csomó példa:

XI. sz. —: *aszó*: *azaa*, *azah* 1055, *-ozou* 1095/XII—XIII. sz., *Ozou-*, *Ozo-* 1211, *-ozou* 1229, *-ozo* 1231, *-ozov* 1236, *ozov* 1236/39, *-ozo* 1240, *ozou*, *osou* 1203/59, *-ozov*, *azov*, *-ozo-*, *-ozou* 1265, *-ozo-*, *ozov* 1271, *-ozou* 1276, *-ozow* 1282, *-ozou* 1236/83, *-ozou*, *-osou* 1295, *Ozo-* 1266/97, *-azo* 1304, *Ozou* 1314, *-azou* 1324, *Ozow* 1329, *Ozou-* 1333, *Azow* 1335, *ozow* 1336, *Azow* 1338 (kétszer), *azou* 1353, *-ozou* 1358, *Azou-* 1358, *-hozo* 1259/1364, *-azow* 1367, 1368, 1380 (háromszor), *-azou-* 1383, *Azo* 1385, *-azo* 1386, *-aszou* 1389 (kétszer) | *halom* (és szárm.): *holma* 1055 (kétszer), *holmodi*, *holmodia* uo., *-holm*, *holm* 1193 (háromszor), *-holmu* 1211, *-holm* 1211,

1221, *Holmod* 1231, *-holma* 1252, *Holm* 1252, *-holm* 1267, 1268, 1269, 1270/84, *holm* 1276, *-holm* 1282 k., *-halma* 1293, *Halum* 1303, *-holm* 1313, 1317, *Holm-* 1323, 1324, *-holm* 1329, *Holm* 1332, *holm* 1333, *Halum-* 1334, *-halma* 1337, *-holm* 1337, *-holma* 1337/42, *-holm* 1338, *holm* 1339, *halm* 1340, *-holm* 1341, *holm* 1342, *Holm* 1344, *-holmnya* 1344, *Holm* 1345, *holm* 1346, *-halma* 1346, *-holm* 1346, *halm* 1347, *holm*, *-holm*, *holm-* 1348, 1323/51, 1355/63, *Holum* 1358, *-halum* 1366, *halm*, *-halma* 1368, *-holm* 1315/70, *halm* 1374, *Hal-may* 1378, *-holm* 1315/78, *-halm* 1340/89, *holm* 1390 (kétszer), *-halma* 1393, *-halum* 1396, *-holma* 1303/1422, *-halm* 1326/1428, *holm* 1359/1429 | *nagy* (*nogy* Moldva MTsz.): *nogu* 1055, *Nogy* 1199, *Nog*, *Nogh-*, *Nogy-*, *nog-* stb. *o*-val 1221/1358, *Nagh-* 1358, *Noge-* 1223/1359, *Nog-* 1360, *-nog-* 1364, *Nog-* 1365, *Nag-* 1312/72, *Nog-* 1366, *Nogh-* 1368, *Nog-* 1368, 1375, *Nag-* 1384, *Nog-*, *-nog* 1385, *Nogh-* 1390, *Nog-* 1391, 1400, *Nag-* 1408, *Nog-* 1408, *Nag-* 1409, 1411, *Nog-* 1412, *Nagh-* 1412, *Nag-* 1415, 1417, *Nog-* 1420, *Nagh-*, *Nag-*, *nag-* 1427, 1429, 1431, *Nog-* 1431, *Nag-* stb. *a*-val 1436—76, *Nogh* 1476 (ezen túl *a*-val), ... *nog*, *nogh* Tel.-k. 238 | *szarm* (vö. *Szé-szarma*, *Zarány*, MELICH: NyK. XXXV. 118): *zarma* 1055, *zorma* 1211, *zormu* 1222, *-zorma* 1229, *-sorma* 1233, *-zorma* 1252 (kétszer), 1251/81, 1297, *-zorm* 1318, 1347, 1208/1359 (kétszer), *Zarm* 1385 (kétszer), *-zarm* 1418.

XII. sz.—: *akol* (*okoly* Moldva MTsz.): *ocol* 1095/XII—**XIII. sz.**, *-okol* 1240 k., 1256, *Okul-* 1291, 1292, *-okol* 1307, *Okol* 1317, *-akal* 1346, *Akol-* 1347, *Akal-* 1367, *Akul-* 1380, ... *okol*, *okoly*, *okl-* **XVII. sz.** NySz. | *balog* (és szárm.): *bolug* 1095/XII—**XIII. sz.**, *Bolug* 1086/XIII. sz. (Mnyv. VIII. 246), *Bolugd* 1230 (kétszer), 1234, *Boloc* 1250, *Bolug* 1254, *Bolugkereke* 1256, *Bolug* 1296, *Balug* 1297, *Bolug* 1327, 1335, *Bolugh* 1338, 1341, *Bolug* 1343, *Bolukpeturholmnya* 1344, *Bolug* 1347, *Bolugh-* 1347, *Bolugsegh* 1230 k./1355, *Bolug* 1360 (kétszer), *Balug* 1362, *Balog* 1381, *Balogh* 1391, 1395, 1400/03, 1413, *Bolugh* 1415, *Balog* 1423, *Balogh* 1434, *Bologh* 1436, ... vö. *bol* Tel.-k. 275, kétszer | *Bihar*: *Bichar*, *Bichariensis* 1111, *Bichoriensis* 1135, *Bichariensis* 1186, *Bichoriensi* 1198, *Bihor* 1193, *Byhor* ANON. cap. 19. 20. 50. 51. 52., *Bicoriensy* cap. 19., *Faber Bichor* 1086/XIII. sz., *Bihor* 1201, *Bichor* VReg. (NyK. XXXIV. 137; *M₂* 105), *Byhoriensi* 1283 (a lak czímszó alatt) | *farkas* (és szárm.): *Forcas* 1146; *Forcos* 1162 (*M₂* 133), *Farkasio* 1177 k. (uo.), *Far-cas* 1181, *farcasii* 1193, *Opaforcos* ANON. cap. 25; *forkosig* 1095/XII—**XIII. sz.** (kétszer), *Forcos* 1210, *forcos* 1211 (kétszer);

Forcasius, *Forcos* (a fogalmazványban: *Farcasius*, *Forcas*) 1211 (NyK. XXXIV. 406), *forcost*, *Forcost* 1211, *Forcos* 1221, 1222, *forcosfolua* 1222, *Forcas* 1225, *Farcasio* 1183/1226, *Forcos* 1229, 1238, 1240, 1240 k., *forcos* 1240 k., *forkosholm* 1269, *Forcos* 1274, *Forkosd* 1274, *farkas* 1275, *Forkoslyuk* 1283, *Farkasij*, *Farkasius* 1299, *Forkosmolna* 1301, *Farcas-* 1325, *Farkas-* 1329, *forcos-* 1335, *Farkas*, *Farkas-*, *farkas-* 1326/35, 1337, 1358, 1364, 1368, 1381, 1383, 1399 | *Forcudinus* 1181, *Farkadinus* 1206 k. (M₂. 133) | *havas* (*hovas* Esztergom vid. MTsz.): *Houos*, *Howos* ANON. cap. 9. 11. 12., *houos* 1258, *Howos* 1285, *-hawasa* 1294/1334, *-hauasa* 1334, *-hauas* 1373, *-hauasa* 1383, 1393 (kétszer), *-hauas* 1394, *-chowasa* 1231/1397, *-hawasa* 1399/1406 (vö. *Houodi* 1152) | *hazug*: *Chozug* 1095/XII—XIII. sz., *Hozug* 1211 (kétszer), 1240 k., *Hazug* 1305, *Hazugh* 1376, *Hazug* 1400 | *lak*: *vilak* 1193; *Kethelloca* 1086/XIII. sz. (Cs. III. 238), *ketel loca* 1095/XII—XIII. sz., *sceeloc* 1231, *Vyloch* 1240 k., *Sceplok* 1255/61, *Barumluk** 1256, *Wilok* 1259, *Zeplok* 1261, *Sceplok* 1265, *Lak* 1268; *Kethelaka* 1270 (Cs. III. 238), *Wy-lak* 1273, 1283, *Zeplak* 1291, *Vylach* 1266/97, *Keklok* 1299, *Sceplok*, *noglok* 1313, *-laka* 1315, *-lok* 1321, *-laca* 1322 (háromszor), *-lac* uo., *-lok* 1326, *Lok-* 1328, *-laka* 1329 (kétszer), *Lok-* 1333, *-laka* 1337, *-lak* 1338, 1341, *Lok* 1343, *-loc* 1346, *-lok* 1228/1357, *-laka* 1358 stb. *a-val* | *mag* (*mog* Bánffy-Hunyad, Moldva MTsz.) és szárm.: *Mogd* 1135, *Mogud* 1199. *Magudi* 1141—61, *Mog* 1199, *Mogdi*, *magudi* 1095/XII—XIII. sz., *Mog*, *mog* 1211, *Mogd* 1211 (többször). *Mogud* uo., *Mogd* 1244 k., 1252, *Mogh* 1299, ... *anusmok*, *fenywmok* XV. sz. vége v. XVI. sz. eleje: Nyr. II. 68, vö. MNyv. I. 35 | *magas* (*magos*): *mos* 1095/XII—XIII. sz. (kétszer), *-mos* 1093/XIII. sz. el., *Mogus* 1211 (háromszor), *-mos* 1222, 1223, *mos* 1171/1234 k., *-mos* 1238, 1240 k., *Mogus* 1240 k., 1245, *-mos* 1245?, 1256, 1272, *Mogus-* 1278, 1293, *-mos* 1296, *Mogus-* 1331, 1332, 1336, *magas-* 1366, *-magasa* 1348/69, *-magas* 1370 (kétszer), *Magas-* 1377, 1385, *mos* 1391, *Mogus-* 1231/1397, *Magas-* 1422 | *magyal*(os): *Mogolos* 1193, *Mogol* 1240, *Mogolfa* 1252, *Mogol* 1265, *Magyalfa* 1276, *Mogoltul* 1277, *Mogol* 1249/91, *magel* 1291, *Mogolfa* 1288/1302, *Mogyolmal* 1318/20, *Mogiol* 1233/1345, *magal* 1346, *Magyal* 1347, *-magala* 1363, *Magyal-* 1367, 1372 (kétszer), *Magyal* 1372, *magyal* 1344/88, *Mogial* 1284/1394, *Magyal* 1408 | *maradék*: *Maradec* 1141—61, 1181, *Mo-*

*) ZOLNAI GYULA szíves értesítése szerint sajtóhiba *Borumlok* helyett.

rodec 1211; *Maradic*, *Morodech* (háromszor), *Morodehc* (a fogalmazványban: *Morodic*, *Morodig*) 1211 (NyK. XXXIV. 409, 410), *Morodeku* 1225 (VReg.: MNyv. VI. 151), *Maradek* 1255, *Morodyk* 1265, *Morodek* 1273, *Maradek* 1292, *Maradyk* 1358, *Maradek* 1417 | *Marót*: *Maraut* 1138 (NyH.² 75), *Menumorout* ANON. cap. 11. 19. 20. 22. 28., *Morout* 1265 (NyH.⁴ 71) | *patak*: *Ketelpotaca* ANON. cap. 15., *Jablampotoca* 1206, *potoc*, *potok*, *-potoc*, *-potok(a)* 1212, 1216/30, 1222, 1225, 1227, 1230, 1230²/83, 1231/57, 1234/43, 1249, 1252, 1256, 1257, *patak* 1258 (kétszer), *-pataka* 1260/71, *-potok* 1261, *-pataka-* 1262, *-potok* 1263, *-potoka* 1264, *potok*, *-potok* 1264 (kétszer), 1265, *potoka* 1265, 1268, *pathaka* 1269, *-potok*, *potok* 1270 (hatszor), 1271, 1272, 1278, 1279, *-pataka* 1279, *Potok* 1280, *potok*, *-potok* 1282, 1284, 1285, *-potoka-* 1284, *potok*, *-potok* 1288 (háromszor), *-pataka* 1291 (kétszer), *patak* uo., *-potok* 1291, *-potoka* 1292, *-pataka* 1295, *-potoc-* 1295, *-potok* 1295, 1299, *-patak* 1300, *-potok*, *-potok-* 1300, *pathaka* 1301, *-pataka* 1302, *-potok* 1306, 1311, *-pathaka* 1312, *pothoka* 1314, *-pathaka* 1315, *-pothoc* 1318, *-potok* 1319, *-potak*, *-potok* 1323, *-potok* 1323/30, *-pothak-*, *pothok*, *-patak* 1326, *-patak* 1327 (kétszer), *-potak*, *-potok* 1327, *-patak* 1328, 1329, *-pataka* 1329 (háromszor), *-patak* 1329/35, *-pathak* 1331, *-pathaka*, *-pataka* (négyszer), *-potak* 1332 (kétszer), *-potaka* 1332, *-patak* 1333 (háromszor), *-potak* 1333, *-patak(a)* 1333/34, 1334, 1335, 1336, 1337, 1338, 1341, 1345, 1347, 1347/58, *-potak* 1349, *-patak(a)* 1353, 1355, 1356, 1357, 1358, *-patoka*, *-patok*, *-potok*, *-potoka* 1358, *-patak(a)* 1358/64, 1359, 1363, *-potak* 1364/67 (kétszer uo.), *-patak* 1365, stb. *a*-val, kivéve néhány átírt oklevélbeli adatot: *-potok*, *-potoka* 1231/1397, *-pothak* 1327/1436, *-potak* 1330/1449 | *Kis-Tava* pusztá: *Tohu*, *Tahu* 1138 (Cs. III. 453), *Thoh* 1357 (uo.) | *tanya* (*tonya* Székelyfd. MTsz.): *thona* 1109, *tana* 1095/XII—XIII. sz., *Tonya* 1222, *thagana* 1223, *Tonya* 1225, *Tona* 1237, 1240, 1254, *Tonya* 1148/1291, *Tana* 1292, *Thana* 1293, *Tana* 1298, *Tona* 1318, *Tania* 1335, *Tanya* 1337, *tona* 1365, *Tonya* 1367, *-tonya* (háromszor) 1400, *tanya* uo., ... *thonát* 1584; — *vö. thuna* 1240 | *Tapolca*: *Topulucea* ANON. cap. 31., *Thapolcha* 1255 (a *borona* címzó alatt); *Topulcha* 1272, *Thaplich*a 1290, *Thapolcha* 1328, 1370, *Tapolcha* 1378 (Cs. III. 25) | *udvar* és szárm.: *udwory* 1174, *-vduor* 1193, *-vduor* ANON. cap. 17., *udori* 1211, *Vduory* 1214, 1222, *Wduori* 1223, *Oduory* 1226, *Vduoros* 1230, *Wduor-* 1204/31, 1231, *Vduorus* 1240 k., *Vduory* 1240 k., *-vduor* 1203/54, *uduord* 1264, *Wduornuk* 1270, *Vduory* 1277, *Oduornok* 1295, *Vdworus*, *Vduornuk*, *Vdwornuk* 1319, *Oduoros* 1324, *Vdwornuk*

1326, *Wduor*- 1330, *-udvar* 1332, *-oduor* 1328/34, *-vduar*- 1263/1347, *Oduarnok* 1351, *-wduar* 1353, *Vduary* 1358, *vdward* 1359, *Oduornuk* 1367, *Oduor*- 1373, *-uduar*- 1376, *Wduarnuk* 1388, *Wduar*- 1397, *Oduor*, *Oduord* 1405 | *Várad* (i): *waradi* 1095/XII—XIII. sz., *Uarod*, *Warod* ANON. cap. 34. 35., *Waradiensi*(s) 1211, 1217, 1222, *Varad* 1240 k., *Warod* 1248, 1252, 1251/81, *Warad*- 1337, *-waradiensis* 1346, *Warad*- 1377 | *vas* (vos Aranyosszék MTsz.) és szárm.: *Vosod*, *Vosos* 1152, *Vosud* 1199, *uuosos* 1201, *Vosud*, *Wosud*, *Vosod*, *Vosos*, *Vossos*, *Wosos*, *Wuosos* 1211, *Wossos* 1213, *Wos*- 1214, 1221, *Wosos* 1229, *Wosod* 1230, *Wosos* 1231, *Wos*- 1233, *Vosos* 1240 k., *Wosod* 1244, *Wos*- 1256, *Wosos* 1271, *Wos* 1251/81, *Wosos* 1292, *Wosas*, *Wasas* 1138/1329, *Wos*- 1329, *Was*- 1354, *Wos*- 1355, *Vos*- 1357, *Wos*- 1358, *Was*- 1370, *Wos* 1372, *Wasas* 1380, *Vasas* 1381, *Vas*- 1389, 1398.

XIII. sz.—: ad és szárm.: *odutta*, *odut*, *oggun* HB., *Adou* 1210, *Odou* 1221, *Marchadou* 1240 k., *Marchodov* 1268, *Hodov* (a. m. 'adó?') 1270, *-adou*, *-adow*, *-ado* 1353, 1356, 1368, 1374, 1329/78 | *agyag*(os): *ogogors* 1227, *Agogus* 1252, *Ogyogus* 1269, *Agagus* 1272, *Agagusuth* 1273, *Ogyogus* 1279, *Ogogteluk* 1288/90, *Agogus* 1252/1326, *Ogyaglyuk* 1330, *Agagasadek* 1334, *Agyaguswth* 1338, *Agyaguspaták* 1353, *Agyaguspotoka* 1358, *Ogoguerum* 1294/1367, *Hogagas* (a. m. 'agyagos?') 1390, *agyaguapa* 1263/1393, *agag* 1398, *Agya-gwsberch* 1227/1400, stb. *a-val* | *akasztó*: *Okozthov* 1291, *akazthowhegy* 1291, *Akaztofa* 1291, *Akazto* 1238/92, stb. *a-val* | *al*- (ol Göcsej MTsz.), *alatt*, *alsó*, *-alja*: *Ol*- 1249, 1256, 1269/75, 1290, 1297, 1298/1305, 1299, 1304, 1313, 1315/23, 1317, 1318, 1327, 1333, 1339/58, 1356, *Al*- 1412, *Ol*- 1337/1414, *Al*- 1436, stb. *a-val*; *-alath* 1367; *Olso*- 1307, *Olso*- 1311, *Alsou*- 1320, *Olso*- 1335, *Olso*- 1353, 1355, *Olso*- 1356, 1363, *Olso*- 1364, *Olso*- 1394, *Alsou*- 1400, stb. *a-val*; *-alia*, *-alya* 1225, 1284, 1291, 1304, 1320, 1325/32 (kétszer), 1332, 1333, stb. *a-val* (l. 30. l. jegyzet) | *Alásony* (Nagy-A. helység és Kis-A. puszta): *Olosun*, *Olasun* 1240 (Cs. III. 219), *Alasun* 1253 (uo.), *Alasunkutha* 1269 (az *alacsony* címző alatt), *Olasun* 1340 (kétszer uo.) | *arany*(os): *Aran*-, *Oronos* 1267; *Oronos* 1268 (háromszor: Cs. III. 493), *aran*- 1324, stb. *a-val* | *aszaló*: *Ozolo* 1288, *Azalou* 1347, 1369 | *aszú*: *Oze*- 1222, *Ozscyu*- 1264 (kétszer), *Osyu*- 1265, *Ozy*- 1268, *Ozev*-, *Ozyu*- 1270; *Asce*- 1276, 1286 (Cs. II. 633), *Ozyu*, *Oziu*- 1288, *Ozzyw*- 1300, *Ozzyw*- 1323, *Azyw*- 1320/25, *Ozyu*- 1323/30, *Ozyu*- 1334, *Azyu*- 1338, *Azyo*- 1356, *Azyu*- 1377, *Azio*- 1390, *Azyo*- 1398 | *asztal* (*osztal* Maros-Torda m. MTsz.),

asztalnok: *oztol* 1293, *-asztal* 1354, *Aztalnak* 1382 |
 avas (vö. *ovad*, *ovul*, *ovított* MTsz. az *av*-kezdetű czím��zók
 alatt): *Owas* 1275, *Owas*- 1337, *-ouasa*, *auosa* 1346, *Ouas*
 1379/81, *Auas* 1406 | bajnok: *Boynoc* 1231, *Boynuk*- 1289/
 91, *Boynuk* 1315, 1331/47, 1365, *Baynok* 1370, *Baynuk*
 1377, 1380, *Baynok* 1381, *Baynuk*- 1385, *Baynak* 1391 |
 barlang: ? *Borlogv* 1248, *Barlag* 1310, *Borlog* 1313, *Bor-*
log-, *porloga* 1357, *Barlaga* 1463 | csapó: *Chopov*, *Chopou*,
Copou, *Chopo* 1213—1288, *Chapou* 1351, 1374, *Chapo*
 1397 | csintalan: *Chyntolon* 1273, *Chynthalan* 1348,
 1357, *Chintalan* 1406 | falu (*folu* Moldva MTsz.) és szárm.:
-folua 1222, *-folwd*, *-folud* 1229, *-folua* 1230 (kétszer), *-folu*
 1230, *Folu*- 1231, *-folud* 1232, *-folu* 1240 k., *-folua* 1240 k.;
 1251 (Cs. II. 528), *-falua* 1256, *-falud* 1256, *-folua* 1261,
-folu 1268, *folu*- 1269, *-folua* 1274, *-folv* 1274, *-folua* 1275
 (háromszor), *-folu* 1275, *-folua* 1277, *-folud* 1277, *-folua* 1279
 (kétszer), 1280, *-folu* 1255/81, *Folu*- 1282, *-folu* 1283, *Folw*-
 1284, *-folua* 1286, *-folu* 1286, *-folua* 1287 (háromszor); 1289
 (Cs. II. 471), 1289/91, *-folud*, *-folua* 1277/91, *-folu* 1295, *-folwa*
 1296, *-folu* 1297, 1299, *-falua* 1307, *-folua* 1312/15 (kétszer),
 1315, 1321/23, *Folu*- 1322/24, *-folwa* 1323, *-folu* 1325, *-folua*
 1330, *-falua* 1334, *-folud*- 1335, *-folua* 1336, 1337, *-falua*
 1337, *-folua* 1338, 1342, 1343, *-folwa* 1346 (kétszer), *-folua*
 1347, *-falu* 1347, *-folwa* 1348, *-folua* 1350 (háromszor), 1351,
-falua 1353, *-folu* 1353, *-folua* 1353, 1355, *-falu* 1355, 1356,
-folua 1358, *-falua* 1347/58, 1359, *-folua* (kétszer), *-falu*
 1359 (ua. okl.), *-falu* 1363, *-falw* 1366, *-falua* 1367, 1368
 (háromszor), *-falu* 1368 (háromszor), *-folua* 1368, *-falua*
 1369, 1373, *-folua* 1373 (kétszer), *-falw* 1374, *-falu* 1375,
-folua 1376, 1379, *-falua* 1379, *-falu* 1381 (kétszer), *-falou*
 1384, *-falua* 1385 (háromszor), *-falu* 1388, *-falua* 1390,
 1392, *Falu*- 1393, *-falva* 1396, *-falwa* 1397, *-falw*- 1399,
-falua 1400/03, ... (a-val), *-folua* 1411, ... (a val), *-folwa*
 1428, ... (a-val), *-folwa* 1476, ... (a-val); ... *folnagy* PPB. |
 galamb és szárm.: *Golombus* 1210, 1240 k., *Golombuk* 1265,
Golomb 1275, 1280, *Golombos* 1280 k., *Golomb* 1298, *Galomb*
 1316, *Galamb*- 1321/24, *Galambos* 1382, *Golomb*- 1224/
 1389, *Galambos*, *Galambas* 1400 | gyakor: *Gokor*- 1269,
gyakur 1339, *Gyakar* 1364 | hamis: *homus* HB., *Homus*
 1225, *Homus*- 1231/57, *hamus* 1269, *Homos* 1326, *Homus*-
 1224/1389, *Hamus* 1391 | haragos: *Horogus* 1211, *Hara-*
gus 1274, 1337 | hattyas: *Hathias* 1282, *Hothyas* 1282/
 1365 (többször), *hattyas* 1379, *Hathyas* 1326/1428 | juhár,
 ihar: *ghor* 1233, *Ihor* 1242, *Ihorfa* 1251, *Yhorfa*
 1252, *yarfa* 1257, *Ihar* 1257, *Ihorfa* 1258, *Jhor* 1269, 1272,

ihor 1275, *Ihorfa* 1308, 1310, 1327, *Johor* 1330, *jwharfa*,
joharfa 1337, *Jhorfa* 1339, *jhar* 1342, *Ihor*, *Ihorfa* 1347,
Juharfa 1366, *Juhar* 1372, *Jhar* 1380 | *kakas* (*kokas*,
 nagy nyelvtérületen MTsz.): *Cokos* 1218, *Köcos* 1275, 1279,
Kokos 1302, 1308, 1313, 1314, *Kokos*, *Kakas*- 1323, *kocas*
 1325 k., *Kokas* 1329, 1341, 1353, 1363, *Kakas*- 1370, *Kokas*,
Kakas 1371, *Kakas* 1374, *Kokas* 1385, *Kakas* 1391, 1394 |
kalandos: *Colondus* 1211, 1240 k., 1244 k., *kalandus*
 1348, *kalandas* 1380 | *lapu(s)*: *Lopuchus*- 1285, *Lopuhtu*
 1324, *Lapuhus* 1325/32, *Lapuhtu* 1332, *Lapuhus* 1333 |
lator: *Lotur* 1276, *Lator* 1345, ... *Lothor*- 1453 | *madar*-
aras: *Modoros* 1211 (háromszor), 1236/39, 1240 k., *Madaras*-
 1337 | *malom*: -*molna*, *Molun*-, -*molun*, -*molum* stb. o-val
 1247—1352, *Malum*- 1353, -*molun*, -*molna*, *Molum*- stb. o-val
 1354—1369, -*malun* 1370, -*malon* 1376, *Molon*-, -*molna* stb.
 o-val 1377—1405, *Malom*- 1409, ... *molnoth* 1597 | *pap* (*pop*
Moldva MTsz.): *Pap*- 1239, *Pop*- 1269, -*pop*- 1275, *Pop*- 1290,
 1266/97, 1304, 1316, *Pop* 1335, 1335/42, *Pop*- 1338, *pop*, *pop*-
 1338, 1344, *Pop*- 1349, *Pop* 1370, *Pap* 1381, *Pop*- 1386,
Pap 1389, *pap*- 1390, *pap* 1405, stb. a-val, kivéve egy átir-
 oklevélbeli adatot: *pop*- 1303/1422 | *paraszt* (*poroszt* *Moldva*
 MTsz.): *Parozth*, *Parazth* 1291, *Parazth*- 1324 | *parlag*:
parlac, *altalparlac* 1258, *porloga* 1265, -*porog* 1268, *Porlog*-
 1271, -*parlak* 1318, *parlag* 1320, -*porlog* 1323, -*parlag*
 1324, *Porlogh* 1332, *Parlagh* 1332, *Parlagy* 1335, *porlog*
 1339, *Parlag*-, *Porlog*- 1320/55 (ua. okl.), -*parlaga* 1363,
 1383, *parlag* 1389 (vö. *purlog* 1238; nb. uo. *hurozt* 'haraszt') |
szabad és szárm.: *Szobodi* 1210 (kétszer), *zoboducha* HB.; *Sar*-
zabady 1249 (Cs. III. 344), *Zobodozow* 1282, *Zobody* 1282,
Zabadi 1314, 1318, *Zobody* 1318/20, 1326, *Zabodlok* 1326,
Zabadi 1329, stb. a-val | *szabó*: *Zobov* 1271, *Zobou* 1292,
Zabou 1349, *Zabo* 1383 | *száraz*: *Zaroz*- 1227, 122, *Za*-
raz- 1256, *Zaroz*- 1265, *Zarraz*-, *Zarroz*- 1295, *Zaras*-
 1266/97, *Scaraz*- 1299, stb. a-val | *szarv(as)*: *Zoruos*- 1277,
Zorwos- 1291, -*zarw* 1356, *Scaruas*- 1357, *Zorw*- 1347/64,
Zarw- 1365, *Zarwas*- 1367, *Zorw*- 1376, *Zaruas*- 1387,
Zaru- 1389 (kétszer), *Zarwas*- 1390 (kétszer) | *tagadó*:
Thogodou 1211, *Tagodo* 1288, *Tagado*- 1309, *Thogodou*
 1323, *Tagado* 1326, *Thagadou* 1341 | *takaró*: *Thocorou*
 1211, *Takaro* 1369 | -*tava*: *thouua*, *Posuntoua* 1211 (a fogal-
 mazványban: *Posontaua* NyK. XXXIV. 399), -*toa* 1231, 1240
 k., -*tova* 1256, -*touua* 1283, -*tauara* 1285, -*towa* 1299/1300,
 -*towa*, -*toua* 1322/24, -*toua*, -*toa* 1325/32, -*toua*, -*thoa* 1333,
 -*thoua* 1344, -*taua* 1367, -*tawa*, -*taua*- 1371, -*toua* 1381,
 1382, -*tawa* 1386, -*thowa* 1338/95, -*thawa* 1406, stb. a-val |

varjú: *Worre-* 1265, *woryou-* 1341, *Worrew-* 1342, *Voryu* 1346, *Waryu* 1347, *Varyu* 1355, *Woryu* 1356, *Varyw* 1358, *Varyu-* 1398 | *varsa* (*vorsä* Szlavónia MTsz.): *Varsa* 1211, *Varsa-* 1252, *worsa* 1356 | *zab:* *Zob-* 1271, *Zab* 1304, 1386.

XIV. sz.: apró(d): *Oprod* 1300, *Aprod* 1319, *Oprod* 1323, 1324, *Aprod* 1333, *Aprod* 1338, *Aprod* 1339, *Aprod* 1342, *Pro-* 1281/1347, *Aprod* 1348, *Pro-* 1354, *Aprod* 1358, *Aprod* 1360, 1367, 1371, 1378, 1394, ... *Opro-* 1304/1464 | *babos:* *Babus* 1335, *Bobos* 1387 | *barkóca:* *borchowcha* 1343, *Borcolcha* 1372, *Barkolcha* 1378 (vö. *Burcolcha* 1257) | *barna:* *Borna* 1349, *barna* 1359, 1391 | *darab(os)* (*dorób* Szlavónia MTsz.): *dorobus* 1305, *Darabus* 1335, 1369, 1378, 1385, *Darab* 1270/1387, *Darabus* 1390 | *darvas:* *doruos-* 1367, *Daruas-* 1368, *Daruas* 1382 | *fiatal:* *fyotol*, *-fyotol* 1302, *fyatal* 1361 | *fogas:* *fogos* 1301, *Fogos* 1325, *Fogas* 1327, 1357, 1379, 1380, 1388, 1397, 1400 | *gyalog:* *-gyalug-* 1320, *golug-* 1338, 1340, *Gyalug* 1371, *Gyalug-* 1340/85 | *kalló* (*kolló* Bereg m. MTsz.): *korlow* 1340, *korlo* 1342, *kallo* 1345, *-kallou* 1349, *Corlou* 1367 | *kopasz:* *Kopoz* 1312, 1324, 1318/26, 1327, 1333, *Kupaz* 1358, *Kopaz* 1359, 1370, 1371, 1398 | *oldal(as):* *oldol-* 1347, *Oldol-* 1347/66, *-odalya* 1376, *Oldalas* 1398 | *ordas* (*ordos* Udvarhely m, Moldva MTsz.): *Ordos* 1334, *Ordas* 1338, 1347, *ordas* 1350, *Ordas* 1356, 1373, 1381, ... *ordos* 1667 | *pagony:* *Pogun* 1338, *Pagun* 1359 | *patkó(s):* *Pothkow* 1342, *Pathko* 1355, *Pathkos* 1388.

Első értekezésemben azt mondtam: «A rövid hangot jelölő *a* betű a latinban és, mint láttuk, a magyarban is, általában az illabiális *ä* hang jelölésére szolgált; ha tehát az *o* betűt ezzel az *a*-val váltogatták, valószínű, hogy az *o* betű nem a mai zárt *o* hangot jelölte, legalább nem mindig, hanem olyan hangot kellett jelölnie, a mely az *ä*-hoz közelebb állott» (Nyr. XXIV. 193).

Akkor még nem ismertem annyi adatot, mint most, és nem láthattam a váltakozásnak sem az arányát, sem az időrendjét. A fönnebb elősorolt váltakozások nem erősítik meg akkori következtetésemet, s most az a meggyőződésem, hogy ezekből az *o* betű hangértékére nézve semmit sem lehet következtetni. Semmi sem mutat bennük arra, hogy az *o* meg

az *a* betű ugyanannak a hangnak a jele lett volna. Azokról az *o* ~ *a* betűváltakozásokról, a melyeket nagyobb időköz választ el egymástól, nem is szólok, mert azok legkevésbé sem alkalmassak az én régiebb föltevéseim támogatására. Az egykorú vagy majdnem egykorú váltakozások is csak látszólag érnek többet, mert nyelvjárási változatok jelei lehetnek. Azok a gyér *o* ~ *a*-k, a melyek egyazon oklevélben fordulnak elő, szintén nem nyomnak a latban semmit, mert hiszen ma is megesik, hogy ugyanaz az író egyszer *nyugot*-ot, másszor *nyugat*-ot ír.

Nem az *o*, hanem az *a* betű hangértékét lehet azokból a váltakozásokból kikövetkeztetni. Kétségtelen dolog, hogy ha a mai *o* hang előzőjét a XI.—XIV. században *o* betűvel találjuk írva (l. fönnebb a 3—5. lapon levő példákat), az az *o* betű — legalább az esetek legnagyobb részében — *o* hangot jelölt. Azt sem vonhatjuk kétségbe, hogy történt *o* > *ā* hangfejlődés, csak az a kérdés, hogy milyen mértékben. Ennélfogva ha mai *ā* hanggal szemben a XI.—XIV. században *o* betűt találunk, meg kell engednünk, hogy ez legalább kisebb-nagyobb részében az eseteknek *o* hangot jelölt. Ilyen hangértékű lehetett az *o* betű részben azokban a szavakban is, a melyekben *a* betűt is találunk helyette. Minthogy pedig az *o* hangnak közvetlen követője az *ā* volt, kétségkívül ezt jelölte az *o* betű mellett előforduló *a* betű, kivéve talán az *ā*-hangzós szótag előttit. Ez volt tehát az *a* betűnek másik hangértéke.

IV.

Menjünk tovább. A Halotti Beszéd után következő két összefüggő nyelvemlékünkben ezeket az *o* ~ *a* betűváltakozásokat találjuk :

GyulGl.: *halalanoch*, *walacnok*, *walaknok* (kétszer) ~ *ascunac*, *fianach*, *varasanac*, *tonokhtuananac* | *koorsagbon* ~ *tonosagaban*.

KT.: *wala*, *uagu[n]*, *wagun* ~ *volo* ('való'), *uog* | *maradhasun*, *mulhas* . . . ~ *tudhotiuc* | *leannac* ~ *wylagnoc*, *angol[u]cnoc*, *leannoc*, *keralucnoc* (kétszer), *[a]ngolucnoc* (kétszer), *oznoc*, *fugadotianoc*, *asscu[n]noc*, *pukul[n]oc* | *tamadatia*, *aradatia* ~ *fugadotianoc*, *mogzotbele[vl]* | *[ma]lostval* ~ *scovol* | *allata* ~ *sirotiatu[c]*.

Mikor első értekezésemet írtam, a GyulGl. még nem voltak fölfödözve. A KT.-ben szemet szűrt nekem a *-vel* és a *-nek*

rag mélyhangú párjának *-vol* és *-noc* írása, s a ragok és a képzők magánhangzóinak ismeretes szabályos megfeleléséből azt következtettem, hogy a *-vol* és a *-noc* ragot így kell olvasnunk: *-vāl* és *-nāk*, tehát ezek kétségtelen bizonyosságai annak, hogy az *o* betűt az *ā* hang jelölésére is használták (Nyr. XXIV. 196—197).*)

Akkori következtetésem helyességéről most is teljesen meg vagyok győződve. A magánhangzó-illeszkedésben mindenütt, a hol megvan, szabályosságot látunk. Az illeszkedő hang helyébe mindig a megfelelő (t. i. a függőleges nyelvállás, az ajakállás és az időmérték tekintetében megfelelő) hang lép, ha megvan; ha pedig nincsen meg, akkor a hozzája legközelebb álló. Ez a lényegéhez tartozik az illeszkedésnek. A *-vel* és a *-nek* rag magánhangzója nyílt *e*; nyíltnek van jelölve a Bécsi- és a Müncheni-kódexben is, és hogy annakelőtte valamikor zárt *ē* lett volna, annak a föltevésére éppenséggel semmi ok sincsen. A *-vel*-t már az Árpádok korában illeszkedve találjuk (*halalaal* HB.), a *-nek*-et a XIV. század elején (GyulGl., I. fönt), tehát ezt is abban a korban, mikor a nyílt *e*-nek pontos megfelelője, az illab. *ā* valószínűleg még sokkal általánosabban megvolt, mint mai napság. E szerint első illeszkedett alakjuk nyilván *-vāl* és *-nāk* volt, s ebből lett a későbbi *-vāl* és *-nāk*. Talán nem csatlódom, ha a KT. *-vol* ~ *-val* és *-noc* ~ *-nac* írásában ennek az átmenetnek a nyomait látom. Az *a*-betűs alakok a régibbek, az *o*-betűsek az újabbak; minthogy pedig a *-vol* és a *-noc* minden bizonynnyal *-vāl*- és *-nāk*-nak hangzott, a *-val*-t és a *-nac*-ot valószínűleg *-vāl*- és *-nāk*-nak ejtették. (Természetesen korántsem

*) Értekezésem fölolvassása után SIMONYI közölte velem, hogy a NyK.-nek már kinyomtatott és legközelebb megjelenendő füzetében a KT. *-vol* és *-noc* írása alapján ő is azt a nézetét fejezi ki, hogy az Árpádok korában az *o* betűvel *ā* hangot is jelöltek (I. Nyr. XXIV. 196, jegyzet). A NyK. XXV. k. 48. lapján azt mondja: «A *-nek* és *-vel* ragok mélyhangú párja itt *-noc* és *-vol*. Vajjon lehet-e ezeket *o*-val olvasni? akkor a magash. alakokat így kellene képzelni: *-nēk*, *-vēl*, holott tudjuk, hogy eredetileg így ejtették: *nēkēm*, *vēlem*. Úgy látszik, a *-noc* és *-vol* írás *-nak* és *-val* ejtést jelölt, tehát az Árpádok korában az *o* betű nemcsak *o*, hanem *a* hangot is jelölt, s ezen kétértelműség elhárítására alkalmazták az *a* hangra az *a* betűt».

vonom kétségbe annak a lehetőségét, hogy az *a*-betűs alakok hangzása *-vâl* és *-nâk* is lehetett.)

A bizonyítékok közül nem kell kirekeszteniünk a KT.-nek azokat a szavait sem, a melyekben a *-noc* ragot *á*-hangzós szótag előzi meg (*wylagnoc*, *leannoc*, *fugadotianoc*). Dunán túl s részben a Csallóközben és a Mátyusföldén is az *á*-hangzós után következő szótagban *â* helyett *o*-t vagy *â*-t (BALASSA J. A m. nyelvjár. oszt. és jell. 122), továbbá Szilváson és vidékén (Nyitra m.) és Fogarasban *o*-t (Nyr. XXI. 171; XLII. 108) ejtenek, pl. *Pápo*, *sárgo*, *fánok*, *házbo* v. *Pápâ* stb. De a fönnebb idézett szavakban aligha szabad ezt a jelenséget keresnünk, mert 1. a KT.-ben az *o*-betűs ragok nemcsak *á*-hangzós szótag után állanak; 2. viszont uo. *á*-hangzós szótag után is következik *a*-betűs rag (*leannac*); 3. az *á*-hangzós szótag utáni *â* > *o* hangváltozásnak régi volta nincs kimutatva, s hogy a XI.—XIV. században meglelt volna akár csak valamely részén is a magyar nyelvterületnek, annak nincsen semmi nyoma. E szerint mármost az *o* betű *â*-hangértékének a KT.-ben levő bizonyítékaihoz hozzácsatolhatjuk a GyulGl.-nak *-noch*, *-nok* és *-bon* ragját is, noha *á*-hangzós szótag van előttük. A *-bon* magánhangzójára nézve mindaz áll, a mit fönnebb a másik kettőéről mondtam.

Az eredmény tehát az a kétségbevonhatatlan tény, hogy két egymástól teljesen független XIV. századbéli nyelvmemlékünkben vannak *o* betűk, a melyekkel *â* hangot jelöltek. Hogy pedig ez a hangjelölés nemcsak az imént említett esetekre szorítkozott, azt a következő adatok bizonyítják:

1. *o* betű vagy *o* ~ *a* betűváltakozás az átadó nyelv illab. *â*-jával szemben:

Alap (ma Alsó-A., Rét-A. helységek, Felső-, Közép-, Püspök-A. puszták) < tör. *alp*, *alip* 'held': *oluphelrea* 1055, *Oluptulma* ANON. cap. 8. 10. 14. 15.; *Olup* 1235 k., *Olop* 1352, *Alaph* 1360, *Zentpeterolup* 1361, *Alap* 1364, 1376, 1395 (Cs. III. 316, 544) (MELICH: NyK. XXXV. 123) | *Albert* < ném. *Albert*: *Olbert* XIII. sz.-i oklevelekben (MELICH: NyK. XXXV. 123) | *Amadeus*, vö. lat. *amare*: *Amadeus* 1163 (MELICH: NyK. XXXV. 122); *Omodaeus* 1292, *Omodaei* 1295, *Omodei* 1307, *Omodeus* 1310 (FRANKL V. A nádori és országbírói hivatal 80, 81), *Omodey* 1318/20 | *Ambrus*, vö. szlov. cseh *Ambrož*, lat. *Ambrosius* (M₂. 153): ? *Ombreus* 1211, *Ombruus* 1240 k. | *asszony* < *oszét aysin*

(MUNKÁCSI, ÁKE. I. 146): *ahchyn* 1150, *achscin* HB., *Asscun*, *Ohzyn-*, *Ohsun-* 1240 k., *ascunnac* GyulGl., *asscu[n]noc*, *asun[a]-huz*, *asscu[n]* KT., *Azun-* 1307, *Azzun* 1309, stb. (a-val), *Ozun-* 1268/1347 | *Balaton* < szl. **blatyn* (MELICH: MNyv. VI. 443): *bolatin*, *balatin* 1055, *Bolatin* 1157 (Nyr. XXIV. 154), *bolotun* ANON. cap. 49., *Bolotin*, *Bolotun* 1211 (NyK. XXXIV. 395), *Balatyn* 1135/XIII. sz. köz. (Nyr. XXIV. 154), *Bolotum* 1282 k. (KÉZAI) | *Baranya* < szl. *brana*: *boronam*, *borona* ANON. cap. 37. 47., *Barona* 1221 (VReg.), *Brana* 1227, *Borona* 1257 (GOMBÓCZ-MELICH: MNyv. VIII. 292), *Barana* 1264 | *barom* < tör. **barym* (G. 41): *Borumlok* 1256, *bormuc* KT., *Borumlak* 1338, *Borum-* 1386 | *Fancsal*, vö. ol. *fanciullo*, *ráto-rom*. *Fancello*: *Fancel* 1055, *Fanzál* 1137, 1138, *Fonsol* 1086/XIII. sz., *Fonsol* (II. Béla bakonybéli ítéletlevelében) (MELICH: NyK. XXXV. 116; M₂. 168) | *haraszt* (és szárm.) < szl. *hrast*, *chrast*: *Horosth* 1225, *horost* 1227; *chrast*, *crastfa* 1228 k. (NyK. XXXV. 121), *horozta*, *-charasta* 1231, *Hurozt* 1238, *Harasty* 120 k., *horost* 1257, *harast* 1258, *harastfa* 1263, *horozth* 1267; *Horozt* 1268 (Cs. III. 501), *Harasty* 1268, *-harazta* 1269, *horost* 1269, *Horost* 1270, *harozt* 1271, *harast* 1280; *Harazti* 1284 (MNYv. IX. 132), *Harazthy* 1294, *-harastha* 1296, *Harazthfa* 1299, *-horozth* 1285/1334 | *határ* (és szárm.) < ném. *hattert* (LUMTZER-MELICH, Deutsche Ortsn. u. Lehnw. 129): *-hatar* 1240, *-hatara* 1240, *-hatar*, *Hatarus-* 1265, *-hatar* 1291, stb. a-val, de: *hotar* 1095/XII—XIII. sz. (kétszer), 1239 (a *mëgye-határ* címűszó alatt) | *kapu* < tör. **kapu* (G. 90): *Cvcopu* 1216/30, *Copou* 1288, *kopu* 1319/22, *Kapurew* 1344, *kapu* 1347 | *Ladomér* < szl. *Wladimir* (HFK. 406): *Lodomer*, *Lodomeriensis*, *Lodomeriam* és *Lodomeriensis* ANON. cap. 11.; *Ladamér* 1235 k. (Cs. III. 506); *Lodomyrfolwa* 1296 (a *falv* címűszó alatt) | *Lapincs* folyó, neve 865-ben *Labenza* és ma németül *Lafnitz* (HFK. 449): *loponsu* ANON. cap. 48. 49., *Loponch* 1257, 1263 (MELICH: NyK. XXXV. 122) | *major* < ném. *meier* (vö. osztr.-bajor *màier*, szepess. *màier*) v. szl. *majer*, *major*, *majur* (LUMTZER-MELICH, Deutsche Ortsn. u. Lehnw. 172): *moyur* 1332, *Moyorhele* 1359, *Mayor* 1364 | *Majtény* < ném. *Machtin* szn.: *Mochtin* 1332—37, *Mahtyn* 1387 (MELICH: MNyv. II. 57—58) | *Marton*, vö. szl. *Martin*, lat. *Martinus* (MELICH: NyK. XXXV. 123; M₂. 194): *Mortun* 1211, 1240 k. (háromszor), 1247, *mortun* 1135/XIII. sz. köz., *Mortun-* 1270, *Mortun* 1299, *-marton* 1339, *Morthun* 1342, *-martun* 1347, *Marton-*, *Morton* 1358, *-marton* 1376, *Morton-* 1377 | *olasz* (és szárm.) < szl. **ulasi*, **ulasi* (MELICH: MNyv. V. 433; VI. 16): *uloz* 1181, *Oloz* 1257, *Olozy* 1258, *Olazy* 1349/51 | *Radvány* < szl. *Radovan* (dalmát okl.-ben 1070: *Radananus*): *Rodowan* 1137 (nem ered. okl.), *Rodoan* (II. Béla ba-

konybéli ítéletlevelében), 1086/XIII. sz. (M₂. 125; Nyr. XXXII. 412); *Rodoan* 1211 (NyK. XXXIV. 412); *Rodoan*, *Roduan* 1252, *Rodvan* 1260, *Radowan* 1267, *Rodouan* 1268, *Roduan* 1300, *Radwan* 1341 (Cs. III. 511, 556) | *Salamon*, vö. cseh *Šalomon*, lat. *Salomon*: *Salomoni rex* (Salamon király pénzein), *Salomon* 1141–61, *Solomun* 1186 (M₂. 204) | *sarló* (és szárm.) < tör. **a*-hangzós alakból (G. 114, 140): *Sorlous* 1109, *Sorlow* 1295, *Kyussarlou* 1347, *Sarlou* 1353, *Sarlow* 1355 | *Szala* < ném. *Sala*: *Zala* 1141–61, *Sala* 1166, *Zola* (III. Béla kora) (MELICH: NyK. XXXV. 123; M₂. 149) | *tanú* < tör. **tanur* (G. 140): *tonosagaban* GylGl. | *tar* < tör. **tar* (G. 140): *Thorku*, *Thorkueley* 1315, *Tharkw* 1347 | *tarló* < tör. **tarlay* (G. 127, 140): *Beseneuthorlou* 1234, *Vrmandtorloa* 1233/1345, *Kender-torlou* 1294/1367, *Nadtarla* 1381, *Tarloufalua* 1385.

Ezek közt vannak régiebb és vannak újabb átvételek. A régiebbről egész határozottsággal s a fönnebbiek (9–16. l.) szerint az újabbakról is legalább nagy valószínűséggel mondhatjuk, hogy illab. *ā*-val kerültek át a magyar nyelvbe. Mai *á* hangjuk ennek az illab. *ā*-nak az utódja. Az a kérdés mármost, hogy közvetlen utódja-e. Az egykori illab. *ā* és a mai *á* közé eső időnek egy részében *o* betűvel találjuk a hangot jelölve. Ha ezt a betűt az *o* hang jelének vesszük, akkor vagy *ā > o > ā*, vagy *ā > ā > o > ā* hangfejlődést kell föltennünk. Egyik sem valószínű, mégpedig azért nem, mert a fönnebb (9–15. l.) idézett illab. *ā*-hangzós szavak története azt mutatja, hogy ennek a hangnak közvetlen utódja nem az *o*, hanem az *ā* hang volt, és ez a hang élt tovább és él mind e mai napig. Hozzátehetem még azt is, hogy a mely esetekben (későbbi időben) *ā > o* hangváltozás történt, azokban ez az *o* meg is maradt és nem változott vissza *ā*-vá (vö. *po-gány*, *Magdolna*, *Borbála*, *Ágota*, *Pongrácz*, *rovás*, *portéka*, *orgona*, *Olt* stb.*) Ennélfogva az átadó nyelv illab. *ā* hangjával szemben álló *o* betűt az *ā* hang jelének kell tartanunk. Nem mondom, hogy okvetlenül egytől-egyig valamennyi példában; mert elvégre nem lehetetlen, hogy a hangfejlődés egyes esetekben itt-ott már az Árpádok korában tovább haladt, vagyis az *ā*-ból *o* lett, és ezt jelölheti az *o* betű. Megengedem, hogy igaza lehet

*) A későbbi korban történt *ā > o* hangfejlődésre nézve l. NyK. XXXV. 126 (MELICH).

annak, a ki pl. az *Olbert*-et, *Ombruus*-t *Olbert*-nek, *Ombrus*-nak olvassa; de reméllem, ő is megengedi, hogy ezt a hangváltozást minden egyes esetben mégsem lehet föltenni. (Abban az esetben is, ha egyik-másik szónak csakugyan volt ilyen *o*-hangzós változata, azt tartom, hogy a mai *â*-hangzós nem ennek az utódja; vagyis ha pl. az egykori *Albert*-ből, *Ambrus*-ból lett *Álbert*, *Ambrus* mellett volt is nyelvjárási *Olbert*, *Ombrus* változat, a nyelvterület legnagyobb részén az *Álbert*, *Ambrus* élt tovább és él ma is.)

2. *o* betű vagy *o* ~ *a* betűváltakozás a görögbetűs írás *α*-jával szemben:

Taksony és Tas: KONSTANTINOS PORPH.-nál Τάσις és Τασις (HFK. 128): *Tocsun*, *Thocsun* ANON. cap. 55. 57.; terra *Toxun* 1281 (Cs. I. 35), *Tocsun* KÉZAI (HFK. 481) és *Tosu*, *Thosu* ANON. cap. 6. 21. stb. (vö. Nyr. XXIV. 195; NyK. XXV. 273; XXXV. 120) | ? magyar: KONSTANTINOS PORPH.-nál Μαζάπος (HFK. 115; a. m. 'magyar?'): *mogerii*, *hetumoger*, *Dentumoger* ANON. bevez. cap. 1. 3. 5. 7. stb.; *Mogorsciget* 1225, *Mogorreuu* 1288/1357, *Mogiorfolu* 1230/83, *Magyarmezev* 1275, *Mogyorfolu* 1283, *Magorfolu* 1286, *Maghor* 1323, *Magar* 1329, *Magyar* 1333, stb. *a*-val (vö. NyK. XXV. 273; XXXV. 117; DARKÓ J. A magyarokra vonatk. népnevek a bizánczi íróknál 55.)* | *Haram* (vár és vármegye): görög íróknál χαρμ: *castrum horom* ANON. cap. 44., *Horom* 1239, *Haram* XIV. száz. (Túróczi-nál: *haram*); ez a szó az előbbi pontba is tartozik, mert eredetije — mint már SZABÓ KÁROLY megjegyezte — a szl. *chram* (MELICH: NyK. XXXV. 117) | *Fadd*: παταδι 1109. okl. (MNyv. VI. 152): *fotudi* 1055 (NyK. XXV. 145), *Fotud* 1211 (a *hazug* című szó alatt és NyK. XXXIV. 397).

Az *α*-val mint az illab. *â* jelével szemben álló *o* betűt az előbb elmondottak szerint szintén az *â* hang jelének kell tartanunk.

3. *o* betű mint eredetibb *â*-ből rövidült hang utódjának a jele: *Micudhotuono*, *Cukenushotuono* 1260 (l. fönt 15. l.). — Ezeknek végső *o* betűjét szintén nem tarthatjuk egyébnek, mint az *â* hang jelének.

*) Az arab írók *madžyariyye* szavára (HFK. 145) azért nem hivatkozom, mert az első és a második szótag magánhangzója nincs megjelölve.

Mindez azt bizonyítja, hogy az *ā* hangnak *o* betűvel írása nemcsak a GyulGl. és a KT. írójának egyéni sajátága volt, hanem írták így mások is, mégpedig nemcsak a XIV., hanem már a megelőző századokban is.

Ezek után talán nem fog nagy merészségnek tetszeni, ha némely *o* betű hangértékére nézve következtetést vonok az ilyen váltakozásokból is:

(szakadát) *zakadat* 1055 (kétszer), *Zacadat* 1211, *Sca-kadat* 1268, *Zakadath* 1274, *Zacadat* 1275, *Sakadath* 1284, *Zakadath* 1293 ~ (szakasztja) *zocoztia* HB. | (halász) *halaz* 1193, *Halazu*[t] 1231; *Halas* 1235 k. (Cs. III. 501), 1240 k. (a *halas* címsszó alatt), *Halaz* 1244/71, *Halasz* 1245, *Halaz* 1254, 1256, 1283, 1293, *Halaszteluk* 1293, *Halaz* 1293, 1297; (halászi) *Halazy* 1231; *Halasci* 1291 (Cs. III. 330) ~ (halas) *Holostou* 1269, *Holosthow* 1283 | (halál és szárm.) *Halaldi* 1152; *Halald*, *Halalud* 1211 (NyK. XXXV. 406); *halalnec* (kétszer), *halalaa*, *halalut* HB., *halalanoch* GyulGl. ~ (halott) *Holutuuag* 1214, *HolutWag* 1223, *Holuthwag* 1251/81, *Holuth* 1299 (*Holuth* 1422) (a *holt* címsszó alatt) | (valák) *walacnok*, *walaknok* (kétszer) GyulGl. ~ (vala, való) *vola* (kétszer), *uola*, *uolor* HB.

Ha áll az, hogy az Árpádok korában az *ā*—*á* helyetti *ā*—*á* ejtés a mainál sokkal általánosabb volt, akkor föl lehet tenni, hogy a *zocozt*-, mind a két *hol*- és a *vol*-, *uol*-szavakban az *o* betű az *ā* hangnak a jele volt, mert kétségtelen dolog, hogy az *ā*-hangzós szótag előtti nem eredeti illab. *ā*-nak közvetlen előzője csakis *ā* lehetett.*)

Száz szónak is egy a vége: a XI.—XIV. században az *o* betűt nemcsak az *o*, hanem az *ā* hang jelölésére is használták. Ennek az a magyarázata, hogy a latinbetűs írás első alkalmazói-nak latin kiejtése, vagyis a római katolikus egyházi kiejtés az olaszországi vulgáris latin kiejtésben gyökerezett, a vulgáris latinságnak pedig kétféle rövid *o*-ja volt: zárt és nyílt (vö. MEYER-LÜBKE, Gramm. der rom. Spr. I. 52, 53), s a nyílt *o* és az *ā* hangynak közel áll egymáshoz.**)

*) Talán a fönnebbi esetek közé tartozik: (-alja) *-alia*, *-alya* 1225—(mindig *a*-val) ~ (al-) *Ol*. 1249—1356, *Olso*. (utoljára) 1394, t. i. ha *-alia*, *-alya* azért van mindig *a*-val írva, mert az *-alján*, *-alját*, *-aljár*a-féle alakokból való elvonás következtében *-alja*-nak hangzott.

**) Vö. NyK. XXVII. 252. — Tanúja voltam egyszer annak, hogy

V.

Az előbbi fejezetben elmondottakból az a tanulság, hogy nem szabad vakon bízni az *o* betűben, vagyis nem szabad mindig *o*-nak olvasni. Ki tudja, hány *â* hang rejtőzködik az *o* betű mögött! De viszont a másik szélsőségtől is óvakodni kell, t. i. pusztán a XV.—XX. századbeli közmagyar *â* hangra támaszkodva nem szabad a XI.—XIV. századbeli *o* betűnek *â* hangértéket tulajdonítani.

Melyik *o* betűt olvassuk hát *o*-nak, melyiket *â*-nak?

Azt lehetne talán általános szabályul fölláztatni, hogy ha az *o*-val írás a XV. században is vagy még későbbben is előfordul, vagy ha a közmagyar *â* helyén itt-ott ma is *o*-t ejtenek, akkor a XI.—XIV. századbeli *o* betűt *o*-nak lehet olvasni, hacsak nincsen valami nyomós ellenbizonyíték. Arra az ellenvetésre, hogy a későbbi szórványos *o*-ból — ha ugyan nem újabb keletű — a korábbi századokra nézve is csak szórványos vagy legföllebb részleges előfordulást szabad következtetni, az lehetne a felelet, hogy itt bizonyosságról úgysem lehet szó, hanem csak valószínűségről.

A másik fogantyú a szavak eredete lehetne.

Az eredeti magyar szavak *â* hangjainak Gombocz megállapítása szerint (NyK. XXXIX. 229—274) négyféle finnugor alapnyelvi előzőjük volt. A XI.—XIV. században előforduló (*o*-val vagy *o* ~ *a*-val írt) szavak részint az *â*-, részint az *o*-, részint az *u*-hangsorba tartoznak.

1. Az *â*-hangsorba tartozik: *ad*, *al*-, *gyalog*, *hal* (fn.), *vad*, *varjú*. Mind a hatot *o*-val is, *a*-val is találjuk írva. Ha a rokon nyelvek tanúskodása a kérdés eldöntésénél latba eshetik, akkor ezeknek *o*-val írt alakjait *â*-val lehet olvasni.

2. Az *o*-hangsorba tartozik: *az*, *tava*-, *hal*- (ige), *val*-. Az első csak *o*-val írva fordul elő (HB., GyulGl., KT.) | *tava*- a XIV. század második feléig *o*-val; az első *a*-betűs alak 1367-ből

egy finn ember magyarok előtt több ízben kimondta az *ukko* (nyílt *o*) szót, s azok így mondták utána: *ukikâ*. MUNKÁCSI és KANNISTO vogul hangjelölésének egybevetéséből kiviláglik, hogy az előbbi a nyílt *o* hangot *â*-nak hallotta.

való, de *o*-s alak még PPB.-ban is található | *hal-* és *val-ra* nézve l. a fönnebb (30. l.) mondottakat; hozzá: *o*-val írt alakok a XVI. században és *o* hang bizonyos helyzetben még ma is (*volt*, *volna*, *holt-*). Tehát az első kettőnek régibb írása megfelelne az eredetüknek; de a két utóbbinál ellenmondó adatok is vannak.

3. Az *u*-hangsorba tartozik: *had*, *hat*, a melyek csak *o*-val írva fordulnak elő (így még a Vitk.-k.-ben is); továbbá *kall-*, a melyet *o*-val is, *a*-val is találunk írva. De ugyanebbe a csoportba tartozik két olyan szó is, a mely csak *a*-val írva fordul elő: *fa* és *hall*. Az első háromnak az eredete az *o* betűnek *o* hangértéke mellett szól, de a két utóbbinak az írása és az eredete között ellentét van.

Tehát — ha ugyan egyáltalában szabad a finnugor alapnyelvi hangállapotból a XI.—XIV. századbéli magyar hangállapotra következtetni — az eredmény az, hogy az *o* betűnek a hangértéke hat szóban *ä*, öt szóban *o* lehet, kettőben pedig kétséges.

A török jövevényszavak közül az *Alap*, *barom*, *kapu*, *sarló*, *tar* és *tarló* régi írott alakjának *o* betűjéről már fönnebb (28. l.) valószínűvé iparkodtam tenni, hogy a hangértéke *ä* volt. Az *apró(d)* szó *ä*-ja eredetibb *o*-ból fejlődött (**opray* G. 37, 148), ennél fogva a következő adatokban: *Oprosir* 1304/1464, *Oprod* 1300, 1323, 1324 stb. a szókezdő *o* betűt *o*-nak lehet olvasni.

Német jövevényszó — olyan, a melyben az eredeti *o*-nak megfelelő hang *o*-val van írva — csak kettő fordul elő, t. i. *bak* és *lator* (< kfn. *boc*, *loter*, LUMTZER-MELICH, Deutsche Ortsn. u. Lehnw. 63, 167): *Boch* [a. m. 'bak'?] 1240 k., *Bokfya* 1312/15, *Bok* 1321, 1335, 1337, 1343, *Bokbiz* 1329, *Bokbel* 1357 (később is: *Bok* 1422) | *Lotur* 1276 (később is: *Lothorwar* 1453). Ezeket is *o*-val lehet olvasni.

A latin és az olasz jövevényszavakkal nincsen dolgunk, mert azoknak az *o*-ja*) ma is *o*.

A szláv jövevényszavak *o*-jával szemben a mai köznyelvben részint *ä*-t, részint *o*-t találunk. E kétféleségnek az okait

*) A szókezdőt és a szóközépit értem; a szóvégire nézve l. a 34. lapon levő jegyzetet.

még homály borítja. A szóbanforgó korszakban a szláv *o*-nak megfelelő hang legtöbbször *o* betűvel van írva, és e mellett a XIII. század végéig csak nagyon gyéren akad *a* betű; de fontos az, hogy mégis akad (l. fönebb az *o ~ a* betűváltakozás példái között a következőket: *Bihar, tanya, pap, szabad, patak, Tapolca, paraszt, parlag*). Van azonban olyan szó is, a melyben a szláv *o*-nak megfelelő hang a XII. és a XIII. században többször van *a*-val, mint *o*-val írva, s a XIV.-ben már csakis *a*-val, t. i. szl. *somár* > *Zamard* 1171, *Somardy* 1211 (kétszer), *Somard* uo. (a fogalmazványban: *Somardi, Somard, Zamad* NyK. XXXIV. 399), *Zamard* 1229, *Samard* 1233, 1240 k., *Zamarvth* 1269, *Zamarwar* 1292 (kétszer), *Zamard* 1292, 1295 (kétszer), *Zamar-kuth* 1336, *Zamartelek* 1357, *Zamarku* 1368. Sőt olyan szavak is vannak, a melyek legrégibb előfordulásuktól kezdve*) mindig *a* betűvel vannak írva. Ilyenek:

szl. *bogat* (bolg. *bogàt*, horv. *Bogat*, M₂. 105; NyK. XXXIX. 35) > *bagat* 1055 («igen gyakori személynév», mondja SZAMOTA NyK. XXV. 145), *Bagath* KÉZAI (M₂. 105) | ? szl. *Komárno* > *Camarum* 1075/XIII. sz., ANON. cap. 15., *Camarum* 1267, 1268, *Kamaron* 1316, *Kamarum* 1343, *Kamarun* 1367, 1368, oppidum *Kamaroniense*, *Kamaron* 1373—83 (l. fönebb 12. l.) | szl. *ponjáva* > *panauuadi* (Ponyvád) 1095/XII.—XIII. sz. (l. fönebb —. l.) | szl. *opat* > *Apat*-, *Apat*-, *Apath*-, *Apath*-, *apath*- 1211, 1221, 1237, 1240 k., 1263, 1293, 1318/20, 1323 stb.; *apaty*-, *Apati*-, *Appati*-, *Apaty*-, *Apathy* 1222, 1230, 1231, 1240 k., 1258, 1266/97, 1275, 1306, 1327 stb. (l. fönebb 11. l.) | szl. *opatica* > *appaccha*- 1256, *Apacha*- 1266/97, *Apacha*- 1270, *Apacha*- 1347 stb. | szl. *sokač* > *Zakac* 1240 k., *Zakach* 1286, 1354 stb. | szl. *okov* > *acones* 1226 k., 1233, 1325/34, *akonem* 1335 stb.

Mindez azt bizonyítja, hogy az *o* > *ā* hangváltozás már az Árpádok korában folyamatban volt, és minthogy első nyomát (*bagat*) már 1055-ben találjuk, megindulását a nyelvtörténet előtti korba kell helyeznünk. Azon ugyanis lehet vitatkozni, hogy a legutóbbi példákban (kivéve az *akó*-t) az *a* betű az *ā* vagy az *ā* hangot (tehát az *o* > *ā* > *a* hangfejlődésnek második vagy harmadik állomását) jelölte-e, de hogy az *a* betű akár

*) Egy van köztük, a mely csak egyszer fordul elő.

ezekben, akár egyebütt az *o* hang jele lehessen, azt bizonyára senki sem fogja állítani.*)

Más nyelvek (pl. az angol, a francia, a görög) hangfejlődésének és helyesírásának története arra tanít bennünket, hogy a hangváltozással korántsem jár mindig együtt a betűcsere, hanem a régi írás nagyon sokáig, még évszázadokon át is megmaradhat azután, hogy a régi hangból más lett. De azt mondhatom GOETHÉVEL: «Warum in die Ferne schweifen!» Hiszen mi nálunk is vannak példák arra, hogy az írás a kiejtéstől elmarad. A *-ból, -böl, -tól, -töl, -ról, -röl* ragokat a magyarságnak igen nagy vagy talán legnagyobb része *u ü* vagy *ú ű* magánhangzóval (*l*-vel vagy *l* nélkül) mondja, de írni a régi kiejtés szerint *ó ő* betűvel írja. A legtöbb magyar azt mondja: *kezeit, eszibe*, — *kiráj, hej*, s ezeket mégis az egykori kiejtés szerint így írja: *kezeit, eszébe*, — *király, hely*. Stb.

Mármost vonjuk le a következtetést. Az *o > á* hangfejlődésnek már 1055-ben van nyoma; másrészt láttuk, hogy az *o* betűt a XI.—XIV. században az *á* hang jelölésére is használták. Ha ehhez hozzávésszük azt, hogy a toll emberei a hagyományos helyesíráshoz mindenütt és mindenkor szívósan ragaszkodtak, bizvást föltehetjük, hogy a mi eleink helyesírása is részben hagyományos, vagyis az élőbeszédtől elmaradott volt. Nevezetesen föltehetjük azt, hogy az eredeti *o* hanggal szemben álló *o* betűk egy része nem az *o*, hanem a belőle fejlődött *á* hangnak a jele volt. (Erre gondoltam én, midőn fönnebb több ízben a «lehet olvasni» kifejezéssel éltem.)

És most vissza kell térnünk az *a* betűre. Láttuk, hogy jelöltek vele *á* hangot és minden valószínűség szerint illab. *á-t* is. Az *a > á* hangfejlődésre már 1055-ből van adatunk (l. 26. s köv. ll.). Ebből az a tanulság, hogy a következetesen alkalma-

*) Szó végén mindjárt az átvételkor hanghelyettesítés történt, mert akkor a magyarban rövid *o*-ra végződő szavak már nem voltak. Szláv eredetű szavak végén nem is találunk *o* betűt írva; vö. *Chuda* 1198, 1228, *Akana* 1222, *Acna* 1197/1337, *-okna* 1390 (kétszer), *Muchula* 1229, 1258, *Machala* 1252, *machala* 1277, *Borda* 1269, *Scena* 1323, vö. *zenaia* 1055 (< szl. *čudo, okno, močilo, brdo, seno*). — Az olasz *stallo*-ból mindjárt az átvételkor *stálló* lett; így kell olvasnunk az 1291-ben előforduló *Stallo*-t (vö. *Stallou* 1352).

zott *a* betűt (9—15. l.) sem szabad kivétel nélkül az illab. *ä* hang jelének tartani.

Hogy melyik *o* betűt olvassuk *o*-nak, melyiket *ä*-nak, és melyik *a* betűt *ä*-nak, melyiket *a*-nak, azon a legtöbb esetben el lehet vitatkozni, míg a világ világ lesz; véglegesen eldönteni nem lehet a kérdést soha. Az esetek legnagyobb részében kétféle olvasást kell megengednünk, s legfőleg annyi mondhatunk, hogy az egyik vagy a másik olvasás ezért meg ezért valószínűbb.

SZINNYEI JÓZSEF.

Hazai irodalom.

CALEPINUS latin-magyar szótára 1585-ből. JAKUBOVICS EMIL és SÁGI ISTVÁN közreműködésével sajtó alá rendezte MELICH JÁNOS. Budapest, 1912. (Akadémia.)

DAMIÁN ISTVÁN. Adatok a magyar-román kölcsönhatáshoz. Budapest, 1912. (= NyF. 67.)

HEFTY GYULA ANDOR. A térszíni formák nevei a magyar nyelvben. Budapest, 1912. (= NyF. 66.)

JUSTUS HAJNALKA. Adatok a magyar *ny* hang történetéhez tekintettel a tővégi *n > ny* hangváltozásra. Budapest, 1911.

MÉSZÁROS GYULA. Csúvas népköltési gyűjtemény. II. k. Budapest, 1912. (Akadémia.)

PÁNIITY VUKOSZAVA. Néhány *sz* hanggal bővülő *v*-tő kódexeinkben. Budapest, 1913. (Különnyomat a NyK.-ból.)

PATAKY ERZSÉBET. Az íző kódexek nyelvéről. Szeged, 1912.

THIENEMANN TIVADAR. Német és magyar nyelvújító törekvések. Budapest, 1912. (= Német Philologiai Dolgozatok. Szerk. PETZ GEDEON, BLEYER JAKAB, SCHMIDT HENRIK. I.)

A magyar nyelv régi török jövevényszavai.

[ZOLTÁN GOMBÓCZ: Die bulgarisch-türkischen lehnwörter in der ungarischen sprache. Helsinki 1912 = Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia (Mémoires de la Société Finno-Ougrienne) XXX.]

Az ismertetendő munka részben átdolgozott s egyszersmind lényegesen bővített kiadása ugyanazon szerző magyar nyelvű munkájának, a mely 1908-ban «Honfoglaláselőtti török jövevényszavaink» czímmel mint a Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványainak 7. száma (különnyomat a Magyar Nyelv III. kötetéből) jelent meg. Hogy az új német átdolgozás mennyivel gazdagabb tartalmú, kiviláglik abból is, ha a két kiadvány lap-számát összehasonlítjuk: a magyar kiadvány 108 lapjával szemben a német 251 lapra terjed. A Szójegyzék nagyjában azonos tartalmú — az Előszóban a szerző meg is jegyzi, hogy ez a rész voltaképpen a magyar kiadás Szójegyzékének második kiadása —, de már a hangtani összeállítás a német munkában sokkal terjedelmesebb és részletesebb (a német kiadásban 47 lap, a magyarban csak 8). Egészen új és szívesen látott fejezet a kérdést tárgyaló vagy érintő régibb munkák részletes és kritikai áttekintése («Frühere arbeiten», 1—34). Sok újat nyújt végre a «Rückblick. Folgerungen» cz. fejezet is (186—208. l.); míg a magyar kiadás csak egészen röviden, két lapon csoportosítja a tárgyalta jövevényszavakat nyelvtani és jelentéstani kategóriák szerint, s éppoly röviden utal a legfontosabb hangtani kritériumokra, a melyek csuvas nyelvalakra vallanak, az új kiadásban a szerző nemcsak hogy e kérdéseket pontosabban és részletesebben tárgyalja, hanem azonkívül egy összefoglaló részben kimutatja azt is, hogy a kérdéses jövevényszavak mennyiben világítják meg egyfelől a magyar, másfelől a csuvas hang-

történetet, s végezetül a megállapított nyelvi és műveltségtörténeti tényekre támaszkodva érdekesen világítja meg a régi török-magyar érintkezések történeti hátterét.

Mivel legalább az előbb említett magyar nyelvű tanulmány kétségkívül ismeretes e folyóirat olvasói előtt, s azonkívül már a német kiadásról is jelent meg magyar nyelvű részletes ismertetés,*) azt hiszem, felesleges volna az ismertetendő munka tartalmát bővebben tárgyalnom, hanem arra szorítkozhatom, hogy a következőkben, a munka saját beosztását tartván szemem előtt, sorra ideiktassam pótlékaimat s előadjam azon észrevételeket, a melyekre e munka nékem alkalmat ad.

I. (Korábbi dolgozatok.)

A munka első fejezete, a mely a kérdés régibb irodalmának bíráló áttekintése, szemelláthatólag pontos és gondos munka eredménye; arra, hogy minden részletében a források felhasználásával átvizsgáljam, persze nem volt alkalmam.**)

E rész végén a szerző alaposan tárgyalja azt a kérdést, hogy vannak-e a magyarban mongol eredetű jövevényszavak, mint a hogy ujabban több magyar kutató állította; a szerző e feltevést még a MUNKÁCSI-formulázta alakban («Hunnische Sprachdenkmäler im Ungarischen», KSz. II.) sem fogadja el, hogy t. i. a mongol ill. hunn eredetű szavak nem közvetlenül, hanem a bolgár-török v. csuvas, MUNKÁCSI terminológiája szerint az ugor v. ugor-török nyelv közvetítésével kerültek át a magyarba. Megengedi, hogy magában véve nem volna ugyan lehetetlen, hogy a régi bolgárok érintkeztek a mongolokkal (hunnokkal), s ez utóbbiak nyelve is hatott amazokéra, de másrészt kiemeli, hogy e feltevés kényszerítő voltát eddig nem sikerült igazolni.

*) NÉMETH GYULA, Nyelvünk régi török jövevényszavai, Nyr. XLI, 398—401, 452—5; HORGER ANTAL, Bolgár-török jövevényszavaink, MNy. VIII, 446—58.

**) Kis figyelmetlenség van a 23. lapon, a hol a szerző VÁMBÉRYNAK a NyK. VIII. kötetében megjelent «Magyar és török szövegevezések» cz. értekezését bírálva, a benne található helyes egyeztetések között a *kar* szót is felemlíti, a mely azonban nincsen meg a szerző saját egybevetései között.

A szerző részletes bírálat alá veszi a *hölgy*, *hiúz* és *hagyma* szavakat, a melyek véleménye szerint egyedül érdemelnek figyelmet a MUNKÁCSI feltevése mellett felhozott bizonyítékok közül, s erős hangtani érvekkel bebizonyítja, hogy azokat a mongol nyelv segítségével sem lehet megfejtetni. A szerző nyilvánvalólag már nem vehette figyelembe WICHMANNnak a *hölgy* s alulirott-nak a *hagyma* szóról írt cikkét, a melyek a Nyelvőr 1912-iki évfolyamában jelentek meg, s a melyeknek eredményei után már teljesen kizártnak tarthatjuk a szóbanforgó szavak mongol eredetének lehetőségét. Mindamellett lehetséges, hogy a mongol jövevényszavak kérdése még nem érett meg arra, hogy levegyék a napirendről. Két szóval, a *homok* és *harang* szavakkal szemben pl. talán még lehetnének kétségeink; a magyarban csupán e két szó kezdődik *h*-val, s így átadó nyelvi χ -kezdetű alakokra utal, holott az őstörök $*k$ -nak (GOMBOCZ szerint összesen 17 esetben) a magyarban is *k*- felel meg, a miből G. a 47. §-ban azt következteti, hogy a $*k$ - > χ - változás a csuvasban a magyar-török érintkezések után ment végbe. Figyelembe veendő az is (bár magában véve nem sokat nyom a latban), hogy az előbbi szó a mai csuvasban ismeretlen; 'homok' csuvasul $\chi\hat{a}j\hat{e}r$. A *harang* esetében meg a magyar szó jelentése az, a mely csak a mongol szóéval egyezik (mong. Kow. $\chi ar a n \gamma a$ 'une grande cymbale d'airain'), míg ellenben e jelentés a csuvasban és a többi törökségben tudvalevőleg ismeretlen, habár a szó széltére el van terjedve (csuv. $\chi or an$, $\chi y r a n$; oszm. ad. csag. krim. kaz. miš. kirg. bar. alt. tel. sor. leb. szag. kojb. kacs. tar. RADL. *kazan* 'kessel', kún *chaxan* 'caldarium'). A mi a hangmegfeleléseket illeti, a mai csuvas *n* lehet ugyan korábbi η képviselője, s ez a hang a keleti fgr. nyelvek régi csuvas jövevényszavainak tanúsága szerint az ócsuvasban még megvolt (vö. WICHMANN, Die tschuw. Lehnwörter in den perm. Sprachen = SUS. Toim. XXI, p. 22—3); csakhogy az ilyen esetekben, úgy látszik, az eredeti η -hang a többi török nyelvekben is (vagy legalább egyikében-másikában) előkerül, míg ellenben a szóbanforgó esetben az egész török nyelvterületen csak *n*-t találunk.*) Nem túlságosan valószínű

*) Vö. «Der Name der Stadt Kasan» cz. cikkemet, FUF. VI. 111—4.

tehát egy ócsuv. **χaraŋ* alak megvonta, a melyből a magyar *harang* alakot esetleg megmagyarázhatnók, feltéven, hogy a magyarban az akkor már idegenszerű *ŋ*-hangot *ŋg*-vel helyettesítették.*) Ócsuvas *-ŋg*-végű alak felvétele viszont egyértelmű volna azzal, hogy az illető szó mongol nyelvalakból került a csuvas nyelvbe. — Külömben talán a kérdéses török és mongol szavak egyáltalában nem is tartoznak össze!

II. (Szójegyzék.)

Az a fejezet, a mely a jövevényszavak jegyzékét tartalmazza, az új átdolgozásban már külsőleg is különbözik némileg magyar elődjétől. A szerző az újabb kutatóktól származó, de véleménye szerint elfogadhatatlan egyeztetéseket, a melyek a magyar kiadásban, zárójelbe téve, a többiek közé voltak besorozva, külön jegyzékbe állítja össze, s ezt az eljárást csak helyeselhetjük. Újítás az is, hogy a szerző az általa helyeseknek tartott magyar-török egybevetéseknél első helyre rendszerint a kikövetkeztetett ócsuvas alakot teszi. Ez az eljárásmód kétségtől tanulságos és hasznos az olvasóra, különösen azokra, a kiknek nem volt alkalmuk közelebbről megismerkedni a török nyelvek hangtörténetével; mindamellett, noha kétségtelen, hogy a szerző kikövetkeztetett alakjai általában szerencsések, az efféle rekonstruálásnak tudvalevőleg vannak gyenge oldalai is. Tagadhatatlan, hogy az az «ócsuvas» gyakran nagyon is dogmatikus benyomást tesz. A tárgyalt egybevetések közt sok olyan szó is van, a melyeken nincsen semmiféle ócsuvas nyelvalakra utaló hangtani kritérium, a melyek tehát magukban véve épen úgy származhattak volna más török nyelvből is. A szerző maga sem tagadja (197. l.) annak a «történeti lehetőségét», hogy a kazár nyelv is hatott a magyarra, s a VI. lapon is megjegyzi, hogy a kún-bessenyő jövevényszavak kér-

*) Ha mindezek ellenére megengedhetőnek tartanók egy ócsuvas *-ŋ* végű alak feltevését, a kérdéses szó kronológiai támasztópont volna a magyar hangtörténetre nézve, mert azt bizonyítaná, hogy a magyar-csuvas érintkezések korában az eredeti *ŋ*-hang már nem volt meg a magyarban, mivel az átvett ócsuvas szó szóvégi *-ŋg*-jét *-ŋg*-vel helyettesítették.

dése még több tekintetben tisztázatlan. Hiszen a magyaroknak mai hazájukba való beköltözésük előtt annyi bajuk volt a bolgárokon kívül más török népekkel is, hogy szinte csoda volna, hogy más török forrásból is nem merítették volna.* Talán legtanácsosabb lett volna az ócsuvas alak rekonstruálásában csupán azon esetekre szorítkozni, midőn az illető szónak kétségtelen csuvasos hangjellege van, s egyébként megelégedni a tényleg meglévő török nyelvalakok felsorolásával; egyébként a szerző több esetben maga is csak ezt teszi. Egyúttal azt a kérdést is felvethetnők, hogy ebből a szempontból volt-e ok arra, hogy a szerző a tanulmány régi címét («Honfoglaláselőtti török jövevényszavaink») megváltoztassa («Die bulgarisch-türkischen lehnwörter in den ungarischen sprache»).

Egyébként a magyar kiadás szójegyzéke lényegesen nem változott. Néhány cikk elől elmaradt a kérdőjel, vagy (ritkábban) kérdőjel került eléje; néhány szó az elfogadhatatlan egyeztetések közül az elfogadhatók közé került: 17. sz. (*béke*), 20. (*bér*), 109. (*kanyaró*) ill. kérdőjellel: 157. (*özön*), 45. (*csákány*), 61. (*czége*), vagy ellenkezőleg az előbb helyeselt vagy legalább figyelmet érdemlő egybevetések táborából átköltözött az elfogadhatatlanokéba, mint pl. a következők: *acsari*, *botorkál*, *csérta*, *egyeb*, *int*, *ír*, *mogyoró*, *tömlő*; *csibe*; ez utóbbi csak a Nachtragban, a hol másrészlől a magyar kiadásban a helyes egyeztetések közé sorolt *búsz*, *kantár* és *teknő* is újra kegyelmet nyertek. Mindebből csak az látszik, hogy a szerző milyen gonddal vizsgálta át újra meg újra anyagát. A *bölcs*, *csök* (?), *csökik*, *gyűr* (?), *ígér* (?), *kor*, *köldök*, *szemölcs*, *szesz*, *szongor*, *üdül* (*üdit*) szavakat a magyar kiadás egyáltalában nem tárgyalta; — a *szirony* szóról most új magyarázatot találunk.

Hadd jegyezzem meg egyúttal, hogy az új munka magyar elődjétől gyakran lényegesen eltér, a mi az egyes szavak irodalmának idézőmódját illeti. Mindenekelőtt a szerző az egyes

*) A szerző később, a hangtani részben, mintha maga is kételkednék a szójegyzékbe felvett szavak csuvas eredetében; pl. a 173. lapon megemlíti, hogy a *bicsak*, *csabak*, *csök*, *csék*, *kobak* és *köpenyeg* talán későbbi kún jövevényszavak. Miért éppen kún, s miért nem kazár?

czikkek végén rendszerint, bár nem mindig következetesen, megelégszik azzal, hogy felemlíti azt a kutatót, a kitől az illető egybevetés származik, s mellőzi a későbbi írókat, a kiknél ugyanaz az egybevetés szintén előfordul — tehát eltér a magyar kiadás berendezésétől.*) Igaz, hogy ez utóbbiaknál gyakran semmi sincs, a mi a kérdést új megvilágításba helyezné, de talán még sem ártott volna a teljesség kedvéért ez egyébként olyan gondos tanulmányban következetesen utalni minden kutatóra, a kiknél a kérdéses egybevetés előkerül, annál is inkább, mert hiszen az idézetek már legnagyobb részben készen voltak a magyar kiadásban is, s a munka ezzel nem lett volna lényegesen terjedelmesebb. Több cikk végén a szerző egyáltalában nem említi a korábbi (a magyar kiadásban felsorolt) kutatókat, a kiknél ugyanazon egyeztetés szintén megvan, pl. a német átdolgozás 5, 7, 15, 16, 19, 20, 23, 33, 44, 87, 96, 165, 210. sz. cikkeiben. Igaz, hogy a szerző arra utalhat, hogy az első részben («Frühere arbeiten») mindig meg van említve legalább is az, a kitől az illető egybevetés származik (bár véleményem szerint nem mindig teljes pontossággal), csak hogy gyakran ott sincs közelebből megvilágítva.**)

A szóegyeztetések közül nékem a következők adnak megjegyzésekre alkalmat.

2. Az *agar* szóról a szerző kétségtelennek tartja, hogy egy ócsuvas **agar* alak átvétele, s felsorolja az egyes török nyelvekből ismert alakokat: csuv. *agar*, tel. *äyar*, bar. *igär* stb. A szerző sem itt, sem a «Vertretung der laute» cz. fejezetben nem tulajdonít fontosságot annak, hogy a régi csuvas jövevényszavak között ez volna az egyetlen eset, hogy az őstörök **a*-nek a magyarban *a* felelne meg. Mint a 154—6. lapon kitűnik, az

*) A német kiadásból kitűnik, hogy egy-egy szóegyeztetés az irodalomban már korábban felmerül, mintsem a magyar kiadás idézeteiből gondolni lehetne; ez a tény is mutatja, hogy a szerző a második kiadás előkészítésére minden tekintetben milyen rendkívül nagy gondot fordított.

**) Túlzott pontosságnak tetszik e mellett, ha a szerző helyenként kötelességének tartja idézni a DONNERTŐL és BUDENZTŐL származó nyilván elavult egyeztetéseket — sőt olyanokat is, a melyeket szerzőjük később maga visszavont, pl. 71. l. (68. sz.), 76. l. (81. sz.), 94. l. (118. sz.).

első szótagbeli tör. *ä*-nek a magyarban számos esetben palatális magánhangzó felel meg, a kéttagú szavakban rendszerint *e* (= *ε*), s a szerző ebből le is vonja a 154. lapon azt a határozott következtetést, hogy «kétségtelen, hogy az **ä* > *a* hangváltozás a csuvasban a magyar-török érintkezések után ment végbe». Ha még ehhez hozzávesszük, hogy a magyarban *g* van a várható *k* helyett (vö. az 50. §.), a szó csuvas eredetét több mint kétségesnek kell mondanunk.

9. *ártány* (*artan* OklSz., NySz.), vö. sor. RADL. *arlān* 'castrirt', *a. at* 'Wallach', ebből: *arla-* 'castriren' = alt. RADL. *arla-* 'reinigen, säubern, rein machen', vö. szag. kojb. RADL. *arda* < ? sor., szag., oszm., ujb. RADL. *ary-* 'sich reinigen, rein werden, sich rein halten'.

Az egybevetés, mint a szerző maga is megjegyzi, MUNKÁCSITÓL (NyK. XXXII, 275) származik, a ki a feltett *-rl-* ~ *-rt-* hangcsere példájaképpen az alt. RADL. *ärtä-* ~ tuba RADL. *ärlä-* 'satteln' szóra hivatkozik. A szerző maga sem kísérti meg a feltett csuvas alak *-rt-*-jét másképp magyarázni meg; pedig abból, hogy egyes keleti török nyelvekben és a jakutban az eredeti török *-rl-*, úgy látszik, *-rd-* ill. *-rt-*-vé változott (vö. RADLOFF, Phon. 412., 421., 423. §.), éppen nem következik, hogy ez a hangcsere megvolt a csuvasban is, a melyben éppen ellenkezőleg, a mint RADLOFF (422. §.) is megjegyzi, az eredeti *-rl-* hangcsoport változatlanul megmaradt.*) De a csuvasban, úgy látszik, másféle származékigét lehet feltenni, a melyre a magyar szó csakugyan visszavezethető, ti.: **art-* < **artt-* < **ar-l-t-* (vö. oszm. *aryl-* 'gesund werden'), vö. csuv. *tšəra* 'élő, élénk', *tšəral-* 'fölelevenedni', *tšərt-* < *tšərtt-* < *tšər-l-t-* 'megeleveníteni' ~ kún RADL. *tiri* (ujg. tar. *tirik*) 'lebendig, lebend, belebt'; kirg., kún, ujb. stb. *tiril-* 'leben; wiederaufleben', kirg. *tirilt-* (sor. *tirit-*) 'beleben'.**) Ilyen korábbi csuvas **artt-* alakra utal a mordvin (mdM.) *ar'tā-* 'castriren' alak is (saját gyűjtéseimből), a mely kétségtelenül csuvas jövevényszó: mdM. *-r't-* < **-rt-* (-**rtt-*), nem pedig < **-rt-*, vö. md. *kardo*, *karda* 'viehhürde' < csuv. *karda* < **karta* u. a. vö. zürj. *karta*.

*) Vö. *gyarló* (78. sz.), *tarló* (199. sz.).

**) Vö. még AŠMARIN, Материалы для изсл. чув. яз., 303—4. l.

21. *bertü* 'globulus aureus, goldkorn' stb. < ? **bürtür*; vö. kaz. BÁL. *börtök* 'krümmchen, körnchen' stb. A felsorolt török alakokhoz tartozik még a megfelelő csuvas szó is: csuv. *pər.ǫǫ, pər.ǫǫ; pər.ǫǫk, pər.ǫǫk* 'magszem, gabonaszem' (vö. AŞMARIN, Болгары и чувашы 40 és Материалы 99—100).

A 31. cikkben a szerző sok magyar szót sorol egy szócsaládba: *borít* 'decken', *borul* 'niederfallen; versinken; (von wolken) überzogen werden', *borong* 'überzogen werden' stb. stb., a melyek véleménye szerint mind a feltett ócsuvas **bur-* igére mennek vissza, vö. oszm. ZENK. *bur-*, *buru-*, *bür-*, *bürü-* 'envelopper, couvrir, obscurcir'; csag. KÚN. *borka-* 'einhüllen'; kaz. OSTR. *börkä-*, kirg. tob. *bürkä-*; alt. *pürkä-*; jak. *bürüi-* 'verdecken'.*) Mindenesetre feltűnő volna, hogy a magyarban egy török jövevényszónak ennyi s egymástól jelentésre is ennyire eltérő származéka volna, azonkívül, mint a szerző a 193. lapon határozottan kijelenti, az átvett igéknél a magyar igető, a mely egyszersmind az egyszám 3. személy, megegyezik a török igetővel. A nélkül, hogy valamennyi idesorolt magyar szó etymonját közelebből vizsgálnám, csak azt szeretném megjegyezni, hogy a magy. *borul-* 'niederfallen, versinken' stb., a mely kétségtelenül elválasztandó a 'betakar, betakarószik' jelentésűektől, az én véleményem szerint is, a mint már régebben BUDENZ (MUSz. 495. sz.) tette, a zürj. *pör-* 'fallen, umfallen' igével vetendő egybe, valamint a hasonló jelentésű mordvin *pra-* < **p.ra-* (l. Mord. Lautlehre 52 kk.) igével is; nem lehetetlen, hogy megfelelőjük megvan a balti-finn nyelvekben is, vö. különösen észti *põruma* 'schüttern, erschüttert werden', *ära põrund* 'erschüttert (mit nachteiligen folgen), verstaucht'; *ära põrund laps* 'zu früh geborenes kind, abort'; *põrutama* 'erschüttern', *maha põrutama* 'niederschmettern'.

32. *borjú* < ócsuv. **buraju*. A hangalakok viszonyát, a mely pedig magyarázatra szorulna, a szerző sem itt, sem a hangtani részben nem tisztázza, sőt nem is utal, mint az ilyen esetekben rendszerint tenni szokta, a hangtani nehézségekre. A szerző, úgy látszik, a *borjú* tövet tartja eredetibbnek («akk.

*) Pótolható még: csuv. *pərgə-, pərgə-* 'borítani, betakarni (tatár kölesönszó)'.

neben *borjút* auch häufig *borjat*, plur. *borjúk* und *borjak*, poss. *borjas*, wahrscheinlich unter der analogischen einwirkung der *ú*-stämme, wie *faggyú* ~ *faggyat*, *faggyas*, *hosszú* ~ *hosszan*, *fattyú* ~ *fattyak* stb., l. TMNy. 347—9.) s így a m. j-t a török *γ* megfelelőjének. Hogy magyarázzuk akkor a magyar szó szóvégi *hosszú ú*-ját? Hiszen a szerző megállapítása szerint a magyar zárt tővégi magánhangzók (vö. ócsuv. **buray*) már a magyar-török érintkezések után veszték el (38—41. §. és 187. l.). — Ugyane megjegyzések vonatkoznak a 77. cikkre is: *gyapjú* < ócsuv. **ǵapay*.

49. magy. *csécs* 'blattern, pocke' < ócsuv. **čäč*, vö. oszm. ZENK. *čiček* 'blume, blüte, blattern, pocke'; kaz. BÁL. *čäčäk* id.; csuv. *tše.pžek*, *tšetłše* id. stb. — Megjegyzem, hogy megvan a mordvinban is, nyilván mint csuvas jövevényt: mdE. *tšetša* 'blume'.

52. *csihol* [alakv. *czihel*, *csehel* SzD., *czihol*, *csahol*, *csohol* MTsz.] 'feuer schlagen' < ócsuv. **čak*. A szerző egybevetését megkérdőjelezi, de nem magyarázza meg, miért. Az egyeztetés csakugyan több okból is nagyon valószínűtlen: figyelembe veendő a magy. ige -*l* képzője, pedig (a 193. l. szerint) a török igető a magyarban változatlanul jelentkezik; hozzá még kivételesen a magy. hangzóközi -*h*- török -*k*-nak felelne meg, a melynek pedig szabályos megfelelője *k*, l. 167. l., 50. §.

56. *csika* 'dohle'. A szerző szerint < ócsuv. **čauka*. A szó, a mint a szerző idézeteiből kitűnik, a többi török nyelvben magashangú: kaz. BÁL. *čäükä* [VOSZER. id., ГАЙКА a.], bar. RADL. *čäükä*, bask. PRÖHLE *säükä*, tob. RADL. *čükä*. Mivel az *ä* > *a* változás a csuvasban a magyar-csuvas érintkezések után történt (l. 154—5. l.; 23—5. §.), a magyar szó ócsuvas eredete nem valószínű; a csuv. An. *tšavga* alak nyilván tatár jövevényt, az eredeti csuvas alakot a mai csuv. Virj. AŠM. (361, 368) *tšangga*, kurm. AŠM. *tšana* képviselik, vö. a szó votják és cseremisiz alakját (a hová kétségtelenül a csuvasból került): votj. *tšangga*, *tšana*, *šangga*; cser. *tsängä*, *čangga* (WICHMANN, SUS. Toim. XXI, 112). — Később a 182. lapon a szerző — igaz, hogy bővebb megokolás nélkül — lehetségesnek tartja a magyar *csóka* szláv eredetét is.

68. A felsorolt magyar igék aligha tartoznak valamennyien össze.

75. *gyaldz*, vö. kún *jala*: *jala iabadir* 'calumniat'; kaz. BÁL. *jala* 'verleumdung', *jala jabmak* 'verleumden'; kirk. RADL. *žala* 'das fehlerhafte, das unrechte; der ungerechte verdacht; die verleumdung'; alt. VERB. *jala* 'strafgeld, busse'; — mong. Kow. *jala* 'faute, crime, peine, amende, punishment'. — Ez az egybevetés, a mely MUNKÁCSITÓL (KSz. VI, 379) származik, kétségkívül helyes. Csak azt jegyzem meg, hogy a felsorolt török szavakon kívül még ide tartozik a csuv. *şılax* 'bűn, sünde' is, a melynek etymonjára eddig tudtommal nem mutattak rá. Ez esetben tehát a magyarban *a* felelne meg az östörök **a*-ból keletkezett csuvas *i*-nak, éppúgy, mint a 78. cikkben is: *gyarló* ~ csuv. *şirlax*- (l. alább),*) nem pedig *i* (< **i*), mint több más esetben: *ír* ~ csuv. *şir*- stb. (l. I, 6. §.). Ebből az következik, hogy vagy nem olyan régi a csuvasban az *a* > *i* változás, mint a szerző az i. h. felteszi, hanem csak a magyar-török érintkezések ideje alatt ment végbe, vagy hogy a felsorolt szavak nem csuvas nyelvvalakból való átvételek.

66. *disznó*. A szerző a felsorolt Árpád-kori adatok alapján megállapítja, hogy a magyar szó eredetileg *gy*-kezdetű volt, s hogy később a nyelvterület egy részén depalatalizáció történt, tehát *gyisznó* > *disznó*, nem pedig megfordítva, mint régebben gondolták, s a magyar szót ő is, habár kételkedve, a hasonló jelentésű csuv. *sisna* szóval veti egybe. Mivel néhány esetben (habár ritkán) a csuv. *s*- valószínűleg eredeti *t*-re megy vissza (pl. csuv. *şâl* 'fog' ~ kaz. *taş*, ujj. alt. stb. *tiş*), a szerző szerint nem volna lehetetlen, hogy a csuv. *sisna* is ócsuvas **tisnaγ* alak képviselője volna, de egyúttal egészen helyesen megjegyzi, hogy az ómagyar *gyisznau* (> *disznó*) palatális szókezdő mássalhangzója így is magyarázatlan maradna. A magyar és a csuvas szó hangalaki viszonyát tehát a szerző nem magyarázza meg. Ez bátorít arra, hogy én kísértsem meg megvilágítani.

A régi magyar alakok alapján a mai csuvasban ilyen alakot várnánk: *sisna* (< **jisna*). Figyelembe véven mármost, hogy a különböző nyelvekben a mássalhangzók a jésítés tekintetében könnyen engednek asszimilációs vagy disszimilációs hatásoknak, elvileg nem volna lehetetlen az a feltevés, hogy a mai csuvas

*) Vö. még m. *dara* ~ csuv. *tirā* (64. sz.).

sisna korábbi **śisna* alakból keletkezett, s a szókezdő **ś*- a szótagzáró *s* hasonító hatása következtében veszítette el jésítését, vagy más szóval, változott *s*-szé. Ilyenforma eset csuv. *śūze* 'fransen', a mely az oszm. csag. *sačak* id. szónak felel meg (PAAS. Csuv. szójegyzék 144); itt tehát megfordítva a következő palatális hang hatása alatt vált a szókezdő *s*- hang *ś*-szé.

E feltevést megerősíti a cseremisiz is. A kérdéses szó t. i. megvan ebben a nyelvben is, vö.: cserH. *sasna*; cserE. *sōsna* (PORKKA, REGUIX), *sasna* (TROICZKIJ), *сича* (o: *sōsna*), *sōsna* (VASZ.), *sisna*, *sōsna* (Ucsebnik); cserK. *sōsna*, *sisna* (Ucsebnik), *sōsna* (ufai korm., saját följegyzéseim); *sōśna*, *śōśna* (permi korm., GENETZ szerint, l. SUS. Aik. VII, 48, 66).*) A cser. szó tudvalevőleg jövevényt szor a csuvasból,**) s elterjedéséből következtetve nagyon régi átvétel. Ha mármost figyelembe vesszük, hogy a csuvas jövevényt szorok *ś*-ének általában *s* felel meg, a keleti nyelvjárásokban helyenként *ś* is, mint a hogy a szóbanforgó esetben is (l. PAAS. S-laute 119), míg ellenben a csuvas *s*-nek rendes megfelelője *ś* (az *s* > *ś* változás a cseremisizben a csuvas hatás után ment végbe), úgy e szó alakváltozataiban kétségtelen bizonyítékát láthatjuk annak, hogy a csuvas szó kezdő mássalhangzója akkor, mikor a cseremisizbe átkerült, *ś* volt. A mi a szóbelsei *s*-hangot illeti, a cser. *s* természetesen itt is eredetibb *ś*-re mutatna, mindamellett nehéz eldönteni, hogy vajjon az átvett csuvas alak **śisna* volt-e, vagy hogy talán a

*) SZILASINÁL (204 l.) hibásan *sōśna*, *śōśna*.

**) Hogy az átvétel nem megfordítva történt — a mi már magában véve is nagyon valószínűtlen volna —, bizonyítja az *-sn*- hangesoport a cseremisizben. Mint már BUDENZ, Ueber die Verzweigung der ugrischen sprachen, 36. l. megjegyzi, a cseremisizben az eredeti *n* sziszegő (*s*, *ś*) után *t*-vé változott, pl. cser. *βiste*, *βiste*, *βiste* 'tönköly' ~ f. *vehnä*; cser. *śiste*, *śiste* 'harkály' ~ f. *hähnä*, fÉ. *ahn*, lpK. *čāśne* stb.; cser. *pište*, *piste* 'hársfa' ~ fÉ. (déli nyj.) *pähn* 'alte linde, rüster'. E változás a litv. jövevényt szorok átvétele után történt (mert egy ide tartozó szóban még tükröződik: cser. *śūštō*, *śōštō* 'szij, öv' < litv. *sziksznà* 'leder, riemen'), de mint a fentebb tárgyalt csuvas jövevényt szorokból kitűnik, a csuvas-cseremisiz érintkezések előtt, tehát valószínűleg időszámításunk első századaiban.

cseremiszből a szókezdő *ś-* asszimilálta a következő *s*-hangot.*) Ily módon tehát világos a magyar és a csuvas szó hangviszonya: *gyisznau* (> *disznó*) < csuv. **ǰisnaγ* ill. **d̥isnaγ*.

78. *gyarló* < ócsuv. **ǰarlyγ*, vö. kún *jarle* stb. 'pauper, miser'; csag. *jarly*, *jarlyg* 'arm, bettler'; kaz. BÁL. *jarly* 'arm, armselig'; csuv. *ǰyrl̥š* 'arm'; kirg. *ǰaryl-* 'verarmen' stb.

A csuv. *ǰyrl̥š* a szókezdő *j* miatt persze tatár jövevényszónak tekintendő. De van a csuvasban egy ige, a mely úgy látszik a felsorolt török szócsaládba tartozik: csuv. *šyrlax-* 'irgalmazni, könyörölni, sich erbarmen' (ZOL. МИЛОВАТЬ, ШАДИТЬ), vö. kaz. BÁL. *jarlyka-* 'sich erbarmen, gnädig sein'; RADL. *jarlyka-* 'amnestiren, verzeihen'; ótör. RADL. «*jarlyka-* vagy ? *ǰarylka-*» 'gnädig sein', oszm. RADL. *ǰarlyra-* 'verzeihen, die sünden vergeben (von Gott)', («R.») *ǰarylra-* 'vergeben (von Gott)'. RADLOFF (s. v. *ǰarlyka-*) a török igt a tör. *ǰarlyk* 'verkündigung, befehl' [vö. ujb. *ǰarlyra-* 'einen befehl erteilen, ein dekret erlassen, gnädig sein, zu reden geruhen (von einem höheren gesagt)'] névszóból akarja származtatni, de ez legfeljebb az ujb. *ǰarlyra-* igére illik (jelentése: 'einen befehl erteilen'; figyelembe veendő, hogy a *ǰarlyk* 'befehl' RADLOFF szerint csak a keleti nyelvekből: alt. leb. tel. kumd. ujb.-ból ismeretes). — A jelentés szempontjából a latin *miser* 'elend, arm' ~ *misereri* 'sich erbarmen, bemitleiden' szavakra hivatkozhatunk. — A magy. *a* ~ csuv. *i* megfelelésre l. fentebb a 75. cikk bírálatában.

83. sz. *gyënge* < ócsuv. **ǰäŋgä*, vö. csag. *ǰäŋi*, *ǰäŋgi* 'neu, jung', etc. — Nem akarnám ez egybevetést, bár nem tartom teljesen meggyőzőnek, elvetni, mert nem tudnék helyette jobbat ajánlani. Csak azt akarom megjegyezni, hogy a szerzőnek a 78. lapon (s már régebben a NyK. XXXIII, 197. lapján) kifejtett vélekedése, hogy a vog. *nāmek* 'weich', osztj. *nāmek* stb. 'mild (vom wetter); weich, zottig (z. b. von den haaren)', a melylyel BUDENZ, Verzweig. 68. l. és MUNKÁCSI NyK. XXV, 264 a magyar szót egybevetették, szamojéd jövevényszó, nem egészen bizonyos, tekintetbe véve, hogy megfelelője, mint FUF. III, 113 megjegyeztem, megvan a lappban is: lpS. *nemok* 'mollis'.

*) A magyar *-szn-* természetesen ócsuvas *-sn-* és *-šn-* hangcsoportnak egyként megfelelhet.

92. *gyűrű*. A szerző feltevése, hogy a cseremisiz *šärgäš*, *šärgäš* 'fingerring' szónak is valami köze van a csuvas *šörö*, *šäro* szóhoz, nagyon erőszakolt; hisz a csuvas *š*-t a cseremisizben rendszerint *s* dial. *š* képviseli (vö. fentebb 46. l.), egyébről nem is beszélve.

95. *harang*, vö. fentebb 38—39. l.

96. *hír* ~ csuv. *χibar* stb. — Az egyeztetetés helyességében még a szerzőnél is jobban kételkedem.

117. *kép* < ócsuv. **käp*. A szerző a török nyelvekből egész sereg megfelelőt idéz, de figyelmen kívül hagyja a csuvast, nem tudom, tévedésből-e vagy azért, mert az illető egybevetést nem tartja elfogadhatónak. Mint AŠMARIN Matepiaлb 209. l. megjegyezte, a magyar szót már SCHOTT (De lingua tschuwaschorum egybevetette egyebek közt a csuvas *pek*, *pak* 'ként, mint, als, wie, gleich, ähnlich' (l. PAAS. CSUV. szójegyz. 95; AŠMARIN 209—10, 348) enklitikus partikulával, a csuvas szó alakját hangátvetéssel magyarázván.*) Hogy e szó az ócsuvasban mint névszó, eredeti (nem hangátvetéses) alakjában volt meg, azt bizonyítják a keleti fgr. nyelvek is, a melyek szintén régi időben vették át, cserH. *käp* 'körper', cserE. *kap* 'körper, statur' (ТРОИЦК. роствъ, туловище; VASZILYEV тѣло); cserK. *kap* 'körper'; permi (Rogov) *kab* 'boeskor-kaptafa'; votj. *kab* 'kaptafa'; *kut-k* 'boeskor-kapta' stb. (vö. WICHMANN, FUF. XII, 130—1, a hol a zürj.-votj. szó csuvas jövevénynek van magyarázva).**)

*) SCHOTT, p. 15: «Manifesta litterarum transpositionis exempla vides in... particula Tschuwaschica *bek* 'sicut, instar', quae est Turc. *kip* (*kipi*, *gibi*). Huic Particulæ primis initiis forsan imaginis significatio inerat; certe vim istam etiamnunc habet Substantivum Hungaricum *kép*, si sonum spectemus, Particulæ Turcicae simillimum».

**) Ugyane szó megvan az óbolgár nyelvben is, a hol nyilvánvalólag maradvány a protobulgárok nyelvéből: óbolg. *kapъ* 'ειδωλον, εικων (bálványkép)'; az óbolgár alak, épen úgy mint a magyar *kép* is, szemmeláthatólag magashangú török **käp* alakra megy vissza (vö. l, nem pedig т!). — MIKLOSICH, Etym. Wbuch p. 111 az óbolgár szó eredetéről nem tud felvilágosítást adni; BERNEKER EtWb. p. 486—7 két nemsikerült indogermán etymológiát is ajánl, a melyekben azonban, úgy látszik, maga is kissé kételkedik.

123. *kobak* (*kabak*, *kobag* MTsz.) 'kürbisflasche, lagena cucurbitina' SI.; (metonym.) 'schädel'. — A szerző ócsuv. **kabak* alakot tesz fel, s a kún *cabuc* (o: *kabak*) 'cucurbita', oszm. krim. csag. kaz. *kabak* 'kürbis' szavakra utal. Később — s nem ok nélkül — maga is kételkedni kezd a magyar szó csuvas voltában (l. 167, 173 l.), azt vélvén, hogy talán későbbi jövevény a kúnok nyelvéből. Vajjon nem lehetne-e még fiatalabb jövevényt? Megjegyzem, hogy a kérdéses szó megvan az oroszban és a kisoroszbán is (*kabak*, DALJ, ZEL.), s 'kürbis' jelentésén kívül ugyanolyan metonimikus jelentése is van, mint a m. *kobak*-nak, t. i. 'fej' (vö. VASMER, Rocznik slawistyczny T. IV, 183; szerinte az orosz szó az oszmán törökből).

132. *köd* 'nebel'. A szerző hajlandó azt hinni, hogy régi török jövevényt, s a mongol Kow. *küden* 'brume, brouillard épais' szóra utal, bárha e szó a török nyelvek közül csak a jakutban van meg, a hol mongol jövevényt: jak. BÖHTL. *küdän* 'leichter nebel, zittern der luft, nebel, staub'. MUNKÁCSI ÁKE. 417*) egyeztetése ellen: *köd* ~ votj. -*kéd*: *čeg*- *kéd*, *čeg*-*ket* (*čeg* 'rauch') a szerző megjegyzi, hogy mivel a votják szó csak az említett összetételben fordul elő, jelentését nem lehet teljes bizonyossággal meghatározni. Szerintem ez túlzott pontosság jelentéstani tekintetben; nyilvánvaló, hogy az említett összetételben — az efféle kapcsolatok rendkívül közönségesek a fgr. nyelvekben, vö. BEKE, Übereinstimmende Zusammensetzung in den finnisch-ugrischen Sprachen, KSz. XIII, 99. kk. — az utótag eredeti jelentése vagy ugyanaz, mint a magyar *köd* szóé, vagy annyira közel áll hozzá, hogy a miatt nem kell az egybevetés helyességében kételkedni. Megjegyzem még, hogy a számojédban is van egy olyan szó, a melyet a votják és a magyar szóval egybe lehet vetni: Tavgy *kinta* 'rauch'.

136. *köldök* 'nabel' < ócsuv. **kindik*, vö. kún, oszm. alt. stb. *kindik* id. — A szerző szerint *köldök* megelőző **köndök* helyett való, s magyarázata támogatására egy német jövevényt szóra utal, a melyben ellenkezőleg *n* van az eredeti *l* helyett: *zománcz* < *zomálcz* < kfn. *smalz*; ez az utalás azonban aligha

*) Vö. SZINNYEI, NyH.³ 145; a 4. kiadásból a szó ki van hagyva.

alkalmas a magyar *köldök* *l*-jének magyarázatára, mert a német jövevényszóban az *l > n* változás a megelőző orrhang (*m*) hatása alatt történt.

142. *körő* (Baranya m.) 'mürbe, zerbrechlich' < ócsuv. **käwrär*, vö. oszm. *gevrek* 'fragile', sor. *käbräk* stb. — Hogy a szó valaha csakugyan megvolt a csuvasban is, arról tanúskodik a megfelelő cseremiszi szó alakja: cserK. *kaura* (ufai korm.) 'spröde, zerbrechlich', cserH. RAMST. *kärä* 'sich splitternd, spröde' (nem tudom eldönteni, hogy vajjon a cserE. (PORKKA) *kařura* 'törekeny, spröd' esetleg ugyanaz a szó-e; aligha, vö. cserH. RAMSTEDT *kařarjaš* 'hart werden (vom Felde)'; *närängä kařarja* 'das Feld wird mager und trocken').

178. *szapu* < ócsuv. **sapař*, vö. kaz. *saba* 'lederschlauch' stb. — A szerző idevonja még az abak. VERB. *sapčak* 'eimer' szót, a mely azonban különválasztandó, mert eredetileg *č* kezdetű, s azonos a tel. alt. krm. kaz. RADL. *čapčak* 'eimer, fass, zuber' szóval, s megfelelője megvan a csuvasban is: *šüpše* 'nagy kivájt, fedéllel ellátott bocska v. kád, melyben fehérműt tartanak (hajdan vajat is)', vö. PAAS. CSUV. SZÓJEGYZÉK, 144.

183. *szemölcs* stb. 'verruca, tuberculus, warze'. A szerző szerint a szó forrása ócsuv. **šimiš*, vö. *gyümölcs* (90. sz.) < ócsuv. **žimiš*, vö. csuv. *šimas* 'speise', *žavš-šimas* 'obst, frucht'. Megjegyzendő azonban, hogy e szó az egész török nyelvterületen, úgy látszik, csak kollektív értelemben használatos (tehát nem jelent egy darab gyümölcsöt): kaz. *žimš* 'frucht, obst', *kara ž.* 'getrocknete pflaumen'; kirg. *žemš* 'frucht', *baksa žemš* 'gartenfrüchte', *kär žemš* 'feldfrüchte' stb. (l. RADL.), — éppen úgy, mint a régibb magyar nyelvben is a *gyümölcs* szó (NySz.); ily módon a > 'verruca' jelentésváltozás nem látszik éppen valószínűnek. A nyelvjárási alakváltozatok *szöcsény*, *szöcsin* (Sopron, Vas, Győr m., Székelyföld, MTsz.) szintén nem nagyon illenek össze a szerző magyarázatával, hogy a *szemölcs* török jövevény; e változatok, úgy látszik, az eredeti gyöngye alakot képviselik (< **sz_vcs-*), azt pedig alig van okunk feltenni, hogy az *m ~ v* váltakozás a magyarban a legrégebbi török hatás korában még élő váltakozás lett volna.

185. *szérü* 'tenne'. Mint az előbb tárgyalt cikkben, a szerző itt is felteszi, hogy ugyanaz az ócsuvas szó két alakban is át-

került a magyarba: *szérű* < ócsuv. **šürü* ~ *gyűrű* < ócsuv. **žürü*; vö. csuv. *šēra*, *šērē*, *šēra* 'ring', oszm. *jüzük* id. stb. Azt hiszi, hogy a szó eredeti jelentése a magyarban valószínűleg 'ring' volt, s bizonyítékul PÁZMÁNY (Préd. 749) következő mondatára utal: «az állóvízbe ha egy követskét vetünk, elsőben kiseded kerekded *szűrűt* indit.» Nem értem, hogy az idézett mondatnak mennyiben volna bizonyító ereje; ha a *szűrű* szót itt PÁZMÁNY 'gyűrű, karika' értelemben használná, akkor mire való a *kerekded* jelző; — a gyűrű csak nem lehet szögletes!

200. *teker* 'drehen, winden' < ócsuv. **tākār*-, vö. oszm. kirg. RADL. *dävir*- 'drehen, wenden, umkehren, zurückkehren'; csuv. *tavār*-, *tar*- 'wenden, umkehren, aufrollen' stb.; mong. Kow. *teyere*- 'tourner, retourner, revenir sur ses pas'. — A szerző egyáltalában nem veszi figyelembe, hogy ez egybevetést mennyire megnehezíti a magy. -k-, a mely itt egészen kivételesen az őstörök *-g- képviselője volna, vö. a könyv 54. §.-t. Az ócsuv. **tākār*- erőszakosan szerkesztett alak.

211. *tör* 'schlinge, fallstrick' < ócsuv. **töγür*, vö. csag. VÁMB. ujj. tar. oszm., RADL., kkirg. KSz. III, 117 *tor* 'netz zum vogelfangen'; kirg. *tōra* id.; mong. Kow. *toγur*, *tör* 'filet, grille, treillis'. — Megjegyzem, hogy a szó megvan a mordvinban is, nyilván mint csuvas jövevényszó, s így a mellett bizonyít, hogy a csuvasban a szó valamikor csakugyan megvolt: mdM. *tuvār*, mdE. *tuvor*, *tuvur* 'fogó, kelepcze rókák, nyulak stb. fogására' (a szó megvan már REGULY moksa-mordvin gyűjtéseiben is, l. BUDENZ, Moksa- és erza-mordvin szótár, NyK. V, 197: 'néminemű nyulfogó'). A mordvin alak is, habár mélyhangú, igen szépen megmagyarázódik egy olyanféle ócsuvas alakból, mint a milyent GOMBÓCZ feltesz, vö. PAASONEN, Die türk. lehnw. im mord. (= SUS. Aik. XV, 2) 16, 17.

III. (A hangok megfelelése.)

Úgy látom, hogy a szerzőnek hibás fogalma van egyes csuvas és tatár magánhangzokról,* s így egyes őstörök magán-

* E megjegyzés részben WICHMANN munkájára is áll: «Die tschuw. lehnw. in den perm. sprachen (= SUS. Toim. XXI), vö. kül. a 28. l. (30. §.) és 33. l. (38. §.).

hangzóknak csuvas megfelelőiről vallott nézete is téves vagy pontatlan. A szerző védelmére mindenesetre tekintetbe kell venni, hogy az általa használt források részben zavarosak és hibásak (AŠMARIN, RADL.), de MUNKÁCSI értekezéséből (Csuvas nyelvészeti jegyzetek, NyK. XXI, 3—8), valamint az én Csuvas szójegyzékemből és annak előszavából legalább fővonásaiban pontosabb képet alkothatott volna magának a csuvas nyelv vokalizmusáról és az őstörökhöz való viszonyáról.

A 138. lapon a szerző, RADLOFFra (Phon. 116. §.) és AŠMARINra (Матеріалы, 38. §.) hivatkozva ezt írja: «A köztör. tőszótagbeli *a*-nak csuv. An. *u*, *ə*, Virj. *ə* felel meg.» A valóságban, úgy látszik, a kérdéses hangviszonyok a két főnyelvjárásban általában véve a következők:

1) An. *u*, Virj. *o*¹⁾ (< közcsuv. *o*), pl. kaz. *alma* 'alma' ~ An. *ulma*, Virj. *olma*; kaz. *arpa* ~ An. *urba*, Virj. *orba*.

2) An. *u*, Virj. *u*, pl. kaz. *at* 'ló' ~ An. *ut*, Virj. *ut*; kaz. *jaktə* 'fény, világ' ~ An. *šudə*, Virj. *šut*.

3) An. *ə*, dial. *o*, Virj. *o* (ZOL. *y*²⁾ (< közcsuv. *o*) pl. kaz. *kaməš* 'nád' ~ An. *χəməš*, *χoməš*, Virj. ZOL. *хымыш* (o: *χoməš*); kaz. *kaməl* 'tarló' ~ An. *χəməl*, *χoməl*, Virj. ZOL. *хымыл* (o: *χoməl*) 'gabonaszár'.

4) An. *ə*, Virj. *ə* (ZOL. *ы*³⁾), pl. kaz. *kajmak* 'tejsűrű' ~ An. *χəjma*, Virj. ZOL. *хыма* (o: *χəjma*); kaz. *bak* 'nézni' ~ An. *pəχ-*, Virj. ZOL. *пых* (o: *pəχ-*).

Ezenkívül, a mint a szerző a 139. lapon helyesen megjegyzi, a köztörök *a*-nak egyes esetekben mindkét csuvas nyelvjárásban *i* felel meg, pl. kaz. *bar-* 'menni' ~ csuv. *pür-*.

Az őstörök **o* és **u* hangokat tárgyaló fejezet elején (145. l., 8. §.) a szerző ezt mondja: «Az őstörök **o* és **u* a tőszótagban a legtöbb török dialektusban megmarad; csak a Volga-dialektusokban és a baskirban lett az eredeti **o*-hang *u*-vá (o: *o*), míg az eredeti **u* meg *o*-vá változott (l. RADL. Phon. 112. §., BÁLINT, Kaz. tat. nytan, 11. l.): oszm. *orman* 'erdő' ~ kaz. bask. *urman*; oszm. *orta* 'közép' ~ kaz. *urta*, bask. *urtä*

¹⁾ Vö. RADLOFF, Phon. 89 l., AŠMARIN 69—70 l.

²⁾ Vö. AŠMARIN 9. l.

³⁾ Vö. AŠMARIN, i. h.

id. Ellenben: oszm. *unut-* ~ kaz. *onot-*, bask. *önöt-*; oszm. *kulak* ~ kaz. *kolak*, bask. *kólák*.

Figyelmen kívül hagyva a baskirt, a melyet saját fülemmel nem hallottam, megjegyzem, hogy a kazán-tatár *u*, a mely a köztörök *o*-nak felel meg, pl. *urman* és *urta*, tiszta *u* hang, nem pedig zárt *ø*-féle hang, a mint a szerző állítja, míg ellenben a köztörök *u*-t képviselő tatár *o* (pl. *onot-*, *kólák*) csakugyan zártabb *o*-hang, illetőleg, mint már Csuvás szójegyzékem előszavában (IV. l.) megjegyeztem, nagyon rövid (redukált) zárt, hanyag ajakműködéssel képzett *o*-hang, a melyet BÁLINT csak *o*-val, de RADLOFF pontosabban *ø*-val jelez; én magam, mint a megfelelő csuvas hang jelölésére is, az *ø* jelt használok.)*

Mikor az ismertetett munka idézett helyét először olvastam, hajlandó voltam sajtó- ill. tollhibára gondolni, de teljesen párhuzamos, tehát szintén téves a szerző megjegyzése a megfelelő palatális magánhangzokról is a 156. lapon (28. §.): «A volgai dialektusokban és a baskirban az eredeti **ö* hang *ü* (*ø*: *ö*)-vé, míg az eredeti **ü* hang *ö*-vé változott (l. RADLOFF, Phon. 112 §., BÁLINT, Kaz. tat. nyelvtan, s. 11—2).» A mi a volgai dialektusokat v. pontosabban a kazáni tatárt illeti, mert egy mišari területeken a hangviszonyok másfélék, így kellene lenni: «az eredeti **ö* hang *ü*-vé, míg az eredeti **ü* hang *ö*-vé (*ø*) változott.»

A mi az említett török labiális magánhangzók csuvas meg-

*) Mint az idézett helyen már megjegyeztem, AŠMARIN magyarázata (Materialy, 8, 12), hogy az ill. tatár-csuvas *o*-hang «rövid, nyílt *o*», valamint a megfelelő *ö*-hang is «rövid nyílt *ö*» volna, nem helyes; ellenkezőleg, nagyon is zárt. Innen érthető, hogy ZOLOTNICZKIJ e csuvas és kazáni tatár hangokat csuvas szótárában *y*-val és *ÿ*-vel jelzi. RADLOFF szerint is (Phon. XII—XIII.) a szóban forgó (kaz.) *o*-hang: *ø* és palatális párja *ö* «sind Vokale, die mit schlaffen lippenarticulation und unvollkommener zungenstellung gesprochen werden»; a 116. §.-ből következtetve, úgy látszik, szerinte a kazáni tatár *ø* és *ö*-féle hang a csuvasban csak az első szótagon túl fordul elő, a mi persze tévedés. — Vö. még MUNKÁCSI, NyK. XXI, 4; szerinte a kérdéses csuvas *o*-hang (jelölése szerint *o*) «hangszín tekintetében a magyar *o* és *u* közt álló hang, kbl. a hosszú *ó*-nak megfelelő rövidje; az 5. lapon: «REGULYNál is találunk egy nem tiszta *o*-nak hangzó *ü*-jegyet.

felelőit illeti, az őstörök **u* esetében a csuvas megfelelők általában azok, a melyeket a szerző a 146. lapon felemlít: «az őstörök **u*-t a csuvasban *ə*, *o* képviseli, pl. oszm. *kurum* ~ csuv. *χārām*, *χórām* 'korom'*) stb. [pontosabban így mondhatnók: Virj. *o*, An. *ə*, dial. *o* (< közcsuv. *o*)]. S midőn alább a szerző megjegyzi, hogy: «az eredeti **o* ellenben a csuvasban *y*-vá lett (s ily módon összeesett az őstör. **a* = csuv. *y*-val)», nem ártott volna hozzátenni, hogy az *y* ez esetben is csak az anatri-dialektusban jelentkezik, mert a virjalban ellenkezőleg *o* van, s ez nyilván az eredetibb (közcsuvas) hang; pl. oszm. *dol* ~ csuv. An. *tyl*-, Virj. *tol*- 'megtelni' stb., vö. RADL. Phon. 89, AŠMARIN 70—1. — A 146. lapon az őstörök szókezdő **o* hangról szóló fejtegetéseit ugyanígy kellene kiegészíteni.

Hasonlóképpen ki lehetne egészíteni azt, a mit a szerző az őstörök palato-labiális magánhangzók csuvas megfelelőiről mond: «A csuvasban az őstör. **ü* hangot rendszerint *ə*, *ë*, az őstörök **ö*-t *y*, *ə* képviseli», ilyenformán: az őstörök **ü* csuvas képviselője *ə*, dial. *ë* (An.), *ë* (Virj.) [< közcsuv. *ë*]; az őstörök **ö* képviselője 1.) *y*, (dial. bizonyos mássalhangzók előtt) *u* (An.), *o* (Virj.) [< közcsuv. *o*], ill. 2.) (a szavak másik csoportjában) *ə*, dial. *o* (An.), *o* (Virj.) [= közcsuv. *o*]. Pl.:

**ü*: orkh. uġg. *kümüš* ~ An. *kəməl*, *kēmēl*, Virj. ZOL. күмүл
o: *kēmēl* 'ezüst'; oszm. *jüz* ~ An. *šər*, *sēr*, Virj. ZOL. сьүр
o: *šər* 'száz'.

**ö*: 1. oszm. *gör*- ~ An. *kür*-, Virj. *kor*- (ZOL. коп) 'látni';
oszm. *göc*- ~ An. *kyš*-, dial. *kuš*-, Virj. *koš*- (ZOL. кошь) 'köl-
tözni'.

2. oszm. *gönül*- ~ An. *kāmāl*, dial. *kəməl*, Virj. ZOL. кумул
o: *kəməl* 'kedv'; oszm. *köpük* ~ An. *kəbək*, dial. *kəbək*, Virj.
ZOL. кыбык, кыбык o: *kəbək*, *kəbək* 'hab'.

*) Miért használja a szerző a zárt redukált *o*-hang jelölésére (a melyet én a *o* jellel jelöltem), hol a *ə*, hol pedig a *ö* jelt (ugyanazon szóban is, vö. a 100. l.: *χārām*)? S miért használja, következetlenül, a megfelelő csuvas palatális magánhangzó jelölésére (l. 156. l.) az általam is használt *ë* jelet *ö* helyett? Ezen eljárásával csak megnehezíti különösen az olyan olvasónak a munkáját, a kinek előzetesen nem volt alkalma a különféle átírásmódokkal alaposan megismerkedni.

Szerencsére valamennyi előbb tárgyalt hangváltozás a csuvasban (és a tatárban is) a magyar-csuvas érintkezés után ment végbe, úgyhogy a fentebbi helyreigazítások és pótlások nem érintik a szerző tulajdonképpeni vizsgálata tárgyát.

Már közelebbi kapcsolatban van vele a szerzőnek véleményem szerint hibás felfogása az őstörök **y* hangértékéről. A szerző előadásából (150—1. l.) ugyanis az derül ki, hogy szerinte az őstörök **y* veláris *i* hang; ezt a pontosabb átírásbeli jelt használja is a 187. lapon, valamint a 151.-en is (20. §.), a hol az őstörök második szótagbeli **y* magyar megfelelőiről beszél (vö. még 160. l., 38. §.).*) Így azután a szerző a 17. és 18. szakaszban természetesnek is találja, hogy ezt az őstörök (= ócsuvas) hangot a magyarban helyettesítették az akkor még meglevő s később palatális *i*-vé vált **i* hanggal, s felsorol hat szóegyeztetést, a hol az őstörök (= ócsuv.) **y* hanggal szemben a mai magyarban *i*-t találunk: «*bicsak* < **byčak* vö. oszm. id.» stb., utalván egyúttal a 6. §.-ban (144. l.) tárgyalt esetekre, a melyekben a magyar *i* az eredetibb **a*-ból keletkezett csuvas *i*-nak felel meg. Ezzel kapcsolatban a szerző (19. §.), következetes maradva önmagához, nem tartja kétségtelennek azon három szó török eredetét, a melyekben a török *y* hangnak a magyarban *a* (o: â) felel meg (*gyalom* < **žylym*, vö. kirg. id.; *kanyaró* < **kyramyγ*, vö. oszm. *kyzamyk*; *sajt* < **čyγyt*, vö. karaim ua.), jóllehet a Szójegyzékben még nem fejezte ki kételet, sőt e szavak ócsuvas eredetét is kétségtelennek tartotta.

Hogy a szerző mire alapítja e véleményét az őstörök (= ócsuvas) **y* hangértékéről, azt bővebben nem fejti ki (vagy talán véleményét éppen arra a körülményre alapítja, hogy a 150. lapon tárgyalt hat szóban (*bicsak* stb.) a török *y*-nek magyar *i* felel meg).

Ha arra a kérdésre akarunk megfelelni, hogy milyen volt az őstörök ill. ócsuvas első szótagbeli **y*, mindenesetre fontos tudnunk, hogy milyen a szóbanforgó hang a mai nyelvekben.**)

*) Vö. a 188. lapot, a hol a szerző viszont, felsorolván a jövevényszavak sajátos csuvas ismertetőjeleit, rendes jelölés-módjától (*i*) eltérően, az őstörök **a*-ból lett csuv. *i* hangot is *y* jellel jelöli.

**) A szerző egyébként, úgy látszik, nem akar őstörök **y*-

E tekintetben természetesen első sorban RADLOFFban kell megbízunk, a ki e hangot saját hallomásából ismeri majdnem minden török nyelvből. Az ő Phon. der nördl. Türksprachen cz. művéből (XII. l.) megtudjuk, hogy igazi veláris *i*, az orosz jery-nek (ы) megfelelő hang nincs a török nyelvekben,* hanem csak annak egy árnyalata. Mellőzöm azt a zavaros és nehezen érthető leírást, a melyet e hangról ugyanazon a lapon ad, s csak az ő később megjelent nagy szótárának előszavában (XI. l.) adott, nyilvánvalólag lényegesen javított meghatározást idézem: «ы (= y) ist nicht das russische ы, welches bei lippenstellung des i und bei zungenstellung des y ausgesprochen wird, sondern es liegt auf der vokalsreihe zwischen ы und а mehr nach а zu und entspricht dem i-laute in dem deutschen worte *Myrthe, Wirth*»; — sokkal találóbb és felvilágosítóbb a megfelelő orosz szöveg hasonlata, a mely szerint a kérdéses török hang olyanformán hangzik, mint az orosz о a hangsúlyos előtti harmadik szótagban, pl. a годовоу szó első tagjában. Tehát a török y ugyancsak messze van az *i*-től! AŞMARIN Materialy cz. művében a 2. lapon ugyancsak azt mondja, hogy a szóbanforgó hang a csuvasban és a kazáni tatárban azonos az orosz о-val a корабли szóban. Az a körülmény, hogy a csuvas irodalmi nyelv megalapítói a hang jeléül az *ä*-t választották, szintén a mellett bizonyít, hogy nem áll közel az orosz ы-hez ill. az *i*-hez. Magam is megfigyeltem e hangot a kazáni-tatárban, a misäriben, tobolszki tatárban és a csuvasban**) s veláris glide-

jének más hangértéket tulajdonítani, mint a milyen hangértéke van általában a megfelelő hangnak a mai élő török nyelvekben, oszmanliban, tatárban stb.

*) A 90. lapon R. mindamellett egészen helyesen megjegyzi, hogy a csuvasban van az orosz ы-hez igen közelálló hang, t. i. az eredeti *а-ból keletkezett *i*, pl. *iltän* 'arany' = tör. *altyn*.

**) Majdnem ugyanez a hang megvan a mordvinban (moksa-mordvinban), cseremiszen és az osztjakban is (e nyelvekben e magánhangzó hangszíne nagyobb mértékben függ a környező hangoktól, sőt a szomszédos szótag magánhangzójától is, mint a török nyelvekben); az említett nyelvek újabb kutatói mind veláris redukált (glide-) magánhangzónak határozták meg; vö. RAMSTEDT, SUS. Toim. XVII, p. VIII; KARJALAINEN, SUS. Toim.

magánhangzónak határoztam meg (vö. SUS. Aik. XV, 24; XIX, 2: VI; FUF. II, 92) s *â*-vel írtam át; még hozzátehetem, hogy RADLOFF és AŞMARIN összehasonlítását a megfelelő orosz hanggal sikerültnek tartom.

Mi jogosít már most fel bennünket arra a feltevésre, hogy a szóbanforgó hang (**y*) az őstörökben és ócsuvasban *i* volt? És e feltevés mellett hogy lehetne megérteni, hogy az őstörök **y*-nek a mai csuvasban *â* felel meg, de az őstörök **a*-nak az ilyen szavakban, mint *şir*- ~ oszm. *jaz*-, *tina* ~ kaz. *tana* stb. a mai csuvasban, s a magyar nyelv csuvas elemeiből következve, már az ócsuvasban is, *i*?

Az én nézetem szerint sem a vokalizmus, sem más körülmény nem akadályozza annak, hogy a *gyalom*, *kanyaró* és *sajt* szavakat ócsuvas eredetűeknek tartsuk. Egészen természetes, hogy a török, ócsuvas **y* (*â*) hangot a magyarban *a*-val (= *â*) helyettesítették, a mely hangszín tekintetében valamennyi magyar magánhangzó közül legközelebb áll az ill. török vokális-hoz. Vegyük még figyelembe azt is, hogy, a mint «Über die türkischen lehnwörter im ostjakischen» FUF. II, 92, cz. értekezésemben kimutattam, ugyanezt a török hangot az osztjákban az első szótagban *a*-val (KARJALAINEN jelelése szerint *ä*) helyettesítették, mert az osztjákban a megfelelő *â* hang az első szótagban nem fordul elő.

Több okunk volna abban kételkedni, hogy a 150. lapon felsorolt szavak, a melyek tör. *y* ~ magy. *i* megfelelést mutatnak (*bicsak*, *cziczkány*, *ildomos*, *sima*, *szirony*, *szirt*), csakugyan ócsuvas eredetűek-e, — tekintve, hogy a mai csuvasban egyikük sem fordul elő megfelelő alakban (a csuvas *şâzi*, *şârzi* alak sok tekintetben homályos viszonylását a többi török nyelvek 'éger' szavával: oszm. *syçan*, kaz. BÁL. *tyçkan* stb. a szerző a 66. lapon nem magyarázza meg), nem volna lehetetlen, hogy mint a szerző a Szójegyzék megfelelő helyein maga is megjegyzi, egyikük-másikuk talán újabb török jövevényszó, vagy

XXIII, p. X. Nevezetesen RAMSTEDT az idézett helyen megjegyzi, hogy a szóbanforgó hegyi-cseremiszi hang nagyon eltér a votják *i*-től, de közel áll a csuvas (irodalmi nyelvi) *ä*-hez, ha ugyan nem teljesen azonos vele.

esetleg a török eredet felvétele nélkül is megmagyarázható. A nélkül, hogy e szavak részletes vizsgálatába bocsátkoznám, csak annyit akarok megjegyezni, hogy azok, a melyek végezetül mégis török eredetűeknek bizonyulnának, akár a csuvasból, akár más török nyelvből kerültek is, magyarázatra szorulnak, hogy miért felel meg bennük a török *y*-nek magy. *i*; talán részben a szomszédos palatális hang palatalizáló hatására lehetne gondolni már az átadó nyelvben: vö. a vokálist követő *č* (= *č*) hangot a **byčak* és **syčkan* szavakban. Ez irányban tanulságos összehasonlításként kínálkozik a tatár jövevényszavak sorsa a mordvinban: a tat. első szótagbeli *y*-nek (ɔ: ə) a moksa-mordvinban ə felel meg: mdM. *sənardə*- 'auf die probe stellen, versuchen', vö. tat. *syna*-; de ha előtte az átadó nyelvben (a mišäri-tatárban) jésített **č* volt, akkor a mordvinban *i*-t találunk: mdM. *šib'lək* 'bettvorhang', vö. miš. *cybyldyk* (ɔ: *cəbäldäk*) < **čybyldyk*, kaz. *čybyldyk*; mdE. *čidardo*- 'aushalten', vö. miš. *cyda*- (*cäda*-) < **čyda*-, kaz. **čyda*- (l. SUS. Aik. XV, 2 : 13).

Nyilván tévedésből történt, hogy a szerző, a zárhangok tárgyalása közben nem említi, hogy az *olló* (< ócsuv. **oɭaɭ*, vö. ujj. oszm. *oɭak* stb.) szó esetleg fontos lehet a magyar hangtörténet szempontjából (tör. *ɣl* ~ magy. *ll*).

Az őstörök **k* hang magyar képviselőit vizsgálván, a szerző a 173. lapon az *árok*, *tűzok* stb. szavak alapján egészen helyesen megjegyzi, hogy legalább ezekben az esetekben a zöngétlen szóvégi explozíva az ócsuvasban még megvolt. Ehhez még talán annyit lehetne hozzátenni, hogy egyes esetekben még a mai csuvasban is megvan, pl. *pizək* 'magas', vö. ujj. *bädük* 'nagy', kojb. *bőzik* stb.; hogy e feltűnő tényt, hogy kell magyarázni, az persze más kérdés. A szerző kijelentése (57. §.), hogy a szóvégi **-k* (valamint **-g*) a mai csuvasban a többtagú szavak végéről minden magánhangzó után lekopott, nagyon is mereven van fogalmazva. AŠMARIN, kire a szerző hivatkozik, csak annyit mond (Marepiam, 45. §.), hogy a hangok lekophatnak s a következő 46. §.-ban olyan példákat is hoz fel, a hol ellenkezőleg a csuvasban van szóvégi *-k* (-ɣ), bár a többi török nyelvben hiányzik, pl. csuv. *täləɣ* 'özvegy' ~ oszm. *tul*, kaz. *tol*, csuv. *pülək* 'öt' ~ oszm. *beš*, kaz. *biš* etc.

A 71. §.-ban a szerző az őstörök **č* kettős magyar reflexét

tárgyalja (1. cs, pl. *csat*, vö. oszm. ZENK. *čaty* 'zusammenfügung'; *kölcsön*, vö. csuv. *kivžən*: 2. *s* (o: *š*), pl. *sereg*, vö. ujj. *čärik*, csuv. *šar*; *kis*, vö. kaz. *kəčə*, csuv. *kəžən*) s érdekes magyarázatát adja: a *tš* > *š* hangváltozás **š* közvetítő fokon keresztül történt, úgy, hogy a magyar *s*-es szavak olyan csuvas alakokra vezetendők vissza, a melyekben **š* volt az eredeti *č* helyén: *sereg* < ócsuvas **šärik* stb. *) Ezzel szemben a szerző meg sem kísérti megmagyarázni azt a sajátságos, a 65. §-ban megállapított tényt, hogy az őstör. szóvégi és szóbelsei *š*-nek a magyarban *cs* ill. *lcs* felel meg. Véleményem szerint e megfelelés megérdemelné, hogy vele bővebben foglalkozzunk: valamennyi idetartozó szóban: *bocsát* (*bucsú*), *bölcső*, *gyümölcs* (az első esetben a legrégebb magyar adatokban) van *l*, és miért éppen valamennyi idetartozó esetben került a *cs* elé az az «anorganikus járulékhang», a hogy az *l*-t MUNKÁCSI után a szerző is magyarázza. A nélkül, hogy e nehéz kérdés részletes megvitatásába akarnék bocsátkozni, csak a török *üşäk* 'szamár' ~ mong. *elčijen* szavak hangviszonyára utalok. Nem lehetne-e figyelembe venni azt a lehetőséget, hogy az idetartozó szavakban már abban a nyelv-alakban, a honnan a magyarba kerültek, *lč* s nem *š* volt?

A 66—68. §-ban a már régebből ismert rhotacismus- és lambdacismus-elméletéről van szó, melyek közül az utóbbit, mint a szerző i. h. megjegyzi, egy fgr. hangtörténeti kérdésben is megkísérlették alkalmazni (vö. SETÄLÄ, FUF. II, 273): a csuvas-mongol *r* eredetibb **z*-t, *l* eredeti **ž*-t képviselne. A KSz. utolsó (XIII.) kötetében megjelent cikkében: «Zur lautgeschichte der altaischen sprachen», a mely voltaképen a NyK. XXXV. kötetében megjelent «Az altáji nyelvek hangtörténetéhez» cz. értekezésének javított és bővített kiadása, a szerző ez elméletekkel szemben már óvatosabb álláspontot foglal el: itt már nincs szó *z* öngés **š*ről (**ž*-ről), mint az *l* előzőjéről, sőt az *r*-re vonatkozólag is megengedi a szerző, hogy «magában véve az ellenkező feltevés, hogy t. i. az altáji **r* egy része *z*-vé lett, szintén nem volna lehetetlen». Hadd említsem meg evvel kapcsolatban, hogy RAMSTEDT a Finnugor Társaság egy ülésén már régeb-

*) Talán külön is figyelmet érdemelt volna az *s* ~ *cs* váltakozás a magyarban egy tőn belül is: *kis* ~ *kicsiny*.

ben előadta röviden, s egy magánbeszélgetésben bővebben is kifejtette indokait, a melyek alapján arra a biztos következtetésre jutott, hogy éppen ellenkezőleg, mint a hogy eddig hitték, éppen az *l* és az *r* az eredetibb hangok, s a megfelelő csuvas és mongol sziszegők később keletkeztek.¹⁾

A 70. §. szerint az őstörök szókezdő **j*-nek a magyarban három megfelelője van: 1. *ő*, 2. *gy*-, 3. *sz*-.

Az első megfelelés jelentkezik az *ír* (*írok*), vö. oszm. stb. *iaz*-, csuv. *šir*-; *író* 'buttermilch', vö. bask. *jāđ*-, kaz. *jāz*- 'buttern' esetekben. A szerző véleménye szerint kétségtelenül magánhangzós kezdetű ócsuvas **yr*- és **yraγ* alakokra mennek vissza, s véleménye támogatására idézi RADL. 244. és 247. §-t, a hol több eset van felsorolva, midőn a szókezdő *j*- lekopik vagy magánhangzóval kezdődő szó elé *j* járul a legkülömbözőbb török nyelvekben különféle magánhangzók előtt, egyebek közt *y* előtt is. A csuvasból azonban egy példa sinces felemlítve, s ezért pótlásul hadd említsem meg, hogy a mai csuvas nyelvben csakugyan van egy eset, a hol a *j*- az eredeti *a*-ból keletkezett *i* előtt lekopott: csuv. *iran* 'holnap' valószínűleg = oszm. ujj. krim. kaz. RADL. *jaryn* 'morgen; (kaz.) zukünftig';²⁾ e példának azért is több bizonyító erőt tulajdonhatunk, mint a szerző által felhozottaknak, mert itt — éppúgy mint a szóbanforgó jövevényszavakban — csakugyan őstör. **ja*- > csuv. **ji*- megfeleléssel van dolgunk, míg ellenben a RADLOFF felhozta többi török nyelvi példában őstör. **jy*-vel (vagyis, a mint előbb próbáltam bizonyítani, **jā*-vel).

Mind ezek ellenére a magam részéről nem vagyok teljesen meggyőződve a szerző magyarázatának helyességéről,³⁾ különösen azért, mert a felhozott esetekben a *j*- eltűnése *i* előtt egészen kivételesnek látszik. Nem lehetne-e talán arra gondolni, hogy

¹⁾ Természetesen ezek az altáji hangok bizonyos fokig különböztek azoktól az *l* és *r* hangoktól, a melyek az egész nyelvterületen megmaradtak liquidáknak.

²⁾ Már AŠMARIN Matepian 99. l. megemlíti ez esetet.

³⁾ Mintha a szerző maga is ingadozott volna, hogy a szóbanforgó esetekben milyen ócsuvas alakokat tegyen fel. Itt, valamint a Szójegyzékben (87—8 l.) ócsuv. **yr*- és **yraγ* alakokat találunk, de 144. l. szerint: m. *ír* < **jyr*-, *író* < **jyraγ*.

az ócsuvas nyelvvalakban egyáltalában nem volt *ǵ*-, a hogy a szerző felteszi, hanem *ǵ* vagy éppen erősen spirantikus *j*- az őstörök **j*- helyén (erről bővebben alább), és hogy a **gyi*- ill. **ji*- > *i* (s ebből *i*) a magyarban ment végbe, vagy még inkább, hogy a magyarban talán idegenszerű **ǵi*-, **ji* hangcsoportot rögtön **i*-vel helyettesítették? — A mi egyébként az *író* szót illeti, a szerző által a Szójegyzékben (88. l.) felhozott cseremisiz szó a magyar *író* etimológiájának helyessége iránt is kétséget támaszt. A cserK. (GENETZ) *j̄ra* 'buttermilch' az ott kifejtett nézet szerint valószínűleg ócsuvas jövevény: csuv. **j̄ra* = tör. **jazau*, **jazak*, vö. bask. *máj-jādū* 'das buttern', *jādma* 'buttermilch'. A szerző nem veszi figyelembe azt a nevezetes körülményt, hogy ily módon e szóban a szóközépi *r*, tehát határozottan csuvasos hangsajátság mellett, a szókezdeten az őstörök **j*-t képviselő *j*- volna, pedig, mint ismeretes, a cseremisiz nyelv csuvas jövevény-szavaiban az őstör. **j*- = csuvas *ś*-t szabályosan *s*- képviseli (a keleti nyelvjárásokban részben *ś*), vö. PAASONEN, S-laute, 119; WICHMANN, FUF. VI, 22.

A mi az őstörök szókezdő **j*- két másik magyar megfelelőjét illeti: *gy*-, pl. *gyúr*, vö. ujj. oszm. *joṛur*-, csuv. *ś̄r*-, *ś̄l*, vö. ujj. oszm. *j̄l*, csuv. *ś̄l*, a szerző a 180. lapon (vö. p. 188, 208) felteszi, hogy e kettősség ócsuvas nyelvjárási eltéréseket tükröztet vissza. E feltevés ellen persze elvileg nem tehetünk kifogást; csak azt jegyzem meg, hogy egy tatár dialektusban, a mint már régebben («Zur tatarischen dialektenkunde» KSz. III, 48) kimutattam, ma is kétféle megfelelést találunk, *j*-t és *ś*-t, szavak szerint váltakozva, pl. *juk* 'nem', de: *śul* 'ut' stb.;*) — tehát nem volna talán teljesen lehetetlen feltevés az sem, hogy ilyenféle hangviszonyok voltak abban a csuvas nyelvvalakban is, a mely a magyarra hatott.

Ugyanígy ítéli meg a szerző (vö. a 183, 188 l.) a török *č* kettős magyar megfelelését is: *č* és *ś* (l. főntebb az 59. l.), utalván egyúttal arra a lehetőségre is, hogy a *č* bizonyos fonétikai helyzetekben megmaradhatott affrikátának akkor is, mikor

*) Mint az említett példából kitűnik, ugyanazon magánhangzó előtt is; eredetileg e megfelelések talán a fonétikai helyzet szerint váltakoztak, vö. RADL. Phon. 161. §.

más helyzetekben már *š-sé változott (a mit a magyarban s-sel helyettesítettek).

Hogy a szerző miért nem hajlandó számba venni azt a lehetőséget is, a melyre a török j- hang kettős magyar megfelelésével kapcsolatban már utaltak (vö. pl. TMNy. 166), hogy t. i. a sz-es magyar alakok fiatalabb jövevényszórétegbe tartoznának, annak oka talán az, hogy az ő véleménye szerint a magyar-csuvas érintkezések aránylag rövid ideig, legfeljebb 200 esztendeig tartottak. Erről különben alább bővebben.

A 185. lapon (77. §.) a szerző megállapítja, hogy a török l a magyarban megmaradt. Evvel kapcsolatban nem ártott volna figyelembe venni a *bojtorján* szót (Szójegyzék, 29. sz.), a melyben sajtáságos módon *jt* (a régi nyelvben *ht*, 1240, OklSz.) van a török *lt-vel szemben: a feltett ócsuv. alak *baltyr^{an}, vö. oszm. ZENK. *baldyr^{an}*, csuv. *pylb^{an}* stb.; vö. a 81. lapot, a hol a szerző a *gyül* szóval kapcsolatban megjegyzi, hogy *lt* > *jt* változást nem tudunk kimutatni, a *gyüjt* ~ *gyül*, *fojt* ~ *fül*-féle kauzatív alakokat kivéve, a melyeknek a fejlődése azonban a szerző véleménye szerint nem világos.

A szerző azon véleményben van, hogy a magy. *gy* ~ őstör. *j- megfelelés eseteiben az átadó ócsuvas nyelv alakban *ǰ* hang volt, így tehát a magyarban a *ǰ* > *gy* változás a magyar-csuvas érintkezések után ment volna végbe (vö. a 70. §. és a 186, 207 l.). Ezt a teóriát bővebben ki kellett volna fejteni; fontos volna tudni, hogy a szerző véleménye szerint milyen fgr. hangból keletkezett az a feltett magyar szókezdő *ǰ*-. Én azt hiszem, hogy a szóbanforgó hangviszonyokat másképp is meg lehet magyarázni. Mindenekelőtt nem állíthatjuk egész bizonyossággal, hogy abban az ócsuvas nyelv alakban éppen *ǰ- képviselte az őstör. szókezdő *j- hangot; miért ne lehetett volna az eredeti j- képviselője *ǰ* is, tehát kb. = magy. *gy*, a melylyel helyettesítették volna (*ǰ* van egy-két mai tatár nyelvjárásban, vö. RADL. Phon. 159—61. §.). De tegyük fel a szerzővel, hogy abban az ócsuvas nyelv alakban csakugyan *ǰ*- (t. i. jésített *ǰ*-) volt, a magy. *gy* = ócsuv. *ǰ- (pl. *gyúr* < ócsuv. *ǰorur-) megfelelésből még akkor sem következik feltétlenül, hogy a magyarban akkor még volt *ǰ* -: hiszen világos, hogy a magyar, ha nyelvében nem volt *ǰ*-féle hang, a jövevényszavakban saját hangjai közül azzal

helyettesítette, a mely az idegen hanghoz legközelebb állt, t. i. *gy*-vel (*d*-vel). Hogy egy hasonló esetet említsek, a déli osztják a *č* hangot nem ismeri, s a tatár és orosz jövevényszavakban a palatalis *č*-t (*č*) *ť*- (*k*-)vel helyettesíti, pl. osztj. *kəprək* (*təprək*) 'rongy' < tat. *čüprək*; osztj. *kərm'ik*, ПАК. *kermet* 'tégla' < or. кирпичь stb. Kétséggkívül helytelen volna az effajta jövevényszavak alapján azt következtetni, hogy átvételükkor az osztjában még megvolt az eredeti (fgr.) **č*-hang s hogy így a **č* > *ť*, *k* hangváltozás az osztjában csak a tatár és orosz hatás után ment végbe (vö. «Über die türk. lehnw. im ostj.» cz. cikkem jegyzetét, FUF. II, 96). — Éppen ilyen kevés bizonyító ereje van, a mi a magyar **ž* > *gy* változás kronológiáját illeti, a *gyöngy* (< ócsuv. **žinžü*, vö. ujj. VAMB. *jinžü* stb.) szónak is, a hol őstörök, s kétséggkívül az ócsuvasban is megörződött szóközépi **ž* hangról van szó.

IV. (Visszapillantás. Következtetések.)

A megelőző részben már tárgyaltam azokat a magyar és a török (csuvas) nyelvtörténetre vonatkozó fontos és legnagyobb-részt helyes következtetéseket, a melyeket a szerző a befejező részben röviden összefoglal, úgy, hogy most az itt tárgyalt történeti és művelődéstörténeti eredmények megbeszélésére szorítkozhatom.

Ez utóbbiakra csak néhány jelentéktelen megjegyzésem van.

A mi engem illet, én bizonyos tekintetben tartózkodóbb vagyok, mint a szerző-e művében, ha nyelvi alapon való művelődéstörténeti következtetésekről van szó.

A 189. lapon azt mondja a szerző: «Kétségtelen ugyan, hogy *tej* és *fejni* eredeti szavak, mégis a török eredetű *köpü*, *író*, *sajt*, *túró* szavakból csak azt következtethetjük, hogy a *sajt*- és *vaj*-készítés török hatás alatt terjedt el. Nem lehet ez állítás czáfolatára a magy. *vaj* szót (= vog. *w'öž*, osztj. *uoi*, votj. *vež*, md. *vaj*, finn *voi*, lp. *vuõpõä*) felhozni, mert ez eredetileg egyszerűen zsiradékot is jelenthetett (l. SETÄLÄ, SUS. Aik. XVII, 4 : 14).»*)

*) Az utóbbi megjegyzés egyébként már AHLQVISTNÁL (Kulturwörter 5, 6) megvan.

Talán mégsem annyira bizonyos, hogy a «tej további felhasználása» a lótenyésztő magyarok előtt ismeretlen volt mindaddig, a míg a csuvasok hatása alá nem jutottak. Hiszen kétségtelen, hogy már azelőtt is, régebbi idő óta valamelyes kulturális érintkezésben voltak a dél- vagy délkeleti Oroszország steppein tartózkodó scythákkal, a kik előtt pedig az említett eljárás már régóta ismeretes volt. Érdekesen írja le már HERODOTOS történeti munkájában (IV, 2), hogy a scythák hogyan készítenek valami vaj-félét a kancza tejéből: «Miután megfejtek, mindig faedényekbe öntik a tejet, vak rabszolgákat állítanak sorba melléjük s velük kavartatják a tejet. Azt, a mi fölszáll, lefölozlik s ezt értékesebbnek tartják, míg az, a mi a fenéken marad, silányabb... Ők t. i. nem szántanak, hanem nomádok.»*) A szóbanforgó jövevényszavak alapján alig lehet többet állítani, mint hogy a magyarok valószínűleg régi csuvas szomszédaiktól tanulták el a tej felhasználásának fejlettebb módjait; arra, hogy a kezdetlegesebb eljárás módjának és eredményének neve az ilyen esetekben a technika megváltozásával könnyen kivész, a fgr. nyelvekből is számos példát idézhetnénk. — Véleményem szerint a nyelvi tények azt sem teszik olyan kétségtelenné (189. l.), hogy a régi magyarok előtt, mint «nomadizáló lovas nép» előtt a földművelés teljesen ismeretlen lett volna, különösen mikor van egy gabonanév, a *köles*, a melyről, bármilyen homályos is az eredete, alig lehetne csak némi valószínűséggel is feltenni, hogy meg ne lett volna a magyarban már a csuvas közösség kora előtt is, s midőn másrésről egy más gabonafajnak, a búzának közös neve van a balti-finn, mordvin, cseremis és votják nyelvekben.**)

A 191. lapon a szerző elfogadja SZINNYEINEK az «Árpád és Árpádok» cz. munkában (38—9 l.) kifejtett nézetét, a mely szerint a török eredetű rokonságnevek hiányát csak úgy lehet

*) Vö. SCHRADER, Reallex. 121. l. — SETÄLÄ, a finnugor népek állattenyésztésének és vajkészítésének történetét tárgyalván (SUS. Aik. XVII, 4:13—4), úgy vélekedik, hogy «a vajkészítés a csekély zsírtartalmú kanczatejből nem fordul elő a lovas népeknél.» Mint a fentebbiekből is kitűnik, e nézet nem tartható fenn.

**) L. szómagyarázatomat FUF. II. 186—9.

megmagyarázni, ha felteszszük, hogy a magyarok és a régi csuvasok között összeházasodás vagy éppen nem, vagy csak ritkán fordult elő. Az okot azonban mindkét kutató másutt keresi. SZINNYEI valószínűnek tartja, hogy a magyarok leigázták a törököket s rabszolgáikká tették őket, úgyhogy a közöttük fennálló társadalmi rangkülömbőség volt az összeházasodás akadályá, GOMBOCZ meg azt hiszi, hogy a két nép között a kapcsolatot jobbra kulturális természetű volt mélyebbre ható népkeveredés nélkül. Történeti adatok hiányában nehéz volna e kérdésben határozott véleményt alkotni; véleményem szerint a sz. magyarázata idéztem merev formájában talán nagyon is nagy jámborságot tulajdonít annak a nomadizáló lovasnépnek, a hogy ő az akkori magyarokat nevezi, különösen ha figyelembe vesszük azt, a mit az ő utódaikról tudunk a közvetlenül következő századokban.

Hogy miért kellene a *borsót* (valamint az *almát* és a *körtét*) a megfelelő vad fajok nevének tartani, a mint a sz. a 190. lapon egészen határozottan állítja, nem tudom megérteni. Abban lehet hogy igaza van a szerzőnek, hogy mai értelemben vett kertészetre és gyümölcstermesztésre nem gondolhatunk, de vajjon borsót akkoriban miért is ne termesztettek volna ugyanazokon a földeken, a hol a gabonát is — ha csak nem gondolunk a czukorborsóra!

A házieszközök kategóriájából valószínűleg tévedésből ki-maradt az *orsó* (190. l.).

A 192. l. szerint a *gyertya* szó is a halászati műszók közé tartoznék. Habár e szónak *leuchte* (zum fische fangen)' jelentése csakugyan előkerül több keleti-török nyelvben (l. a Szójegyzékben), azért nem kell feltennünk, hogy a magyar szót ebben a jelentésben vették át, mikor sem a magyar szónak nem volt, sem a mai csuv. *şyrda* szónak nincs ilyenféle jelentése.

A 194—208. lapokon arról van szó, hogy milyen török nép nyelvéből valók a magyar nyelv e jövevényszavai, hogy hol és mikor történt az átvétel.

Úgyis hosszúra nyúlt ismertetésemben csak az utóbbi kérdésre akarok még röviden kitérni.

Mivel a magyarok már a VIII. század végén vagy a IX. század elején elköltöztek a Volga-bolgárok szomszédságából új lakhelyükre a Fekete-tenger partjára, a hatalmas Kazár-birodalom

somszedságába, a szerző szerint Kr. u. 800 a magyar-csuvas érintkezés végső terminusának tekinthető. Másrészről valószínűnek tartja, hogy Kr. u. 600 a magyar nyelv bolgár jövevényszavainak ex-quo terminusa, azért, mert minden valószínűség szerint a bolgárok nem értek a VII. sz. kezdete előtt későbbi hazájukba a középső Volga vidékére. A magyar-bolgár érintkezések ilyenén módon legalább egy, legfőlebb két évszázadig tartottak (l. 205—6. l.)

Úgy látom ebből, hogy a szerző — valamint WICHMANN is SUS. Toim. XXI, 142 — meggyőzőnek tartja KUNIK bizonyítását (Извѣстія Ал-Бекри p. 155—6), hogy a bolgárok a VI. században még nem érkeztek el a középső Volga vidékére. Ennek a bizonyításnak azonban szerintem olyan gyenge az alapja, hogy szinte csodálkozom, hogy mindeddig nem hívta ki az ellenmondást, sőt ellenkezőleg, úgy látom, általános helyesléssel találkozott a keleti Oroszország korabeli történetét tárgyaló munkákban.

Alapja JORDANES („De origine actibusque Getarum, cap. XXIII) egy passzusa, a melyben el van mondva, hogy HERMANARIK a IV. század közepetáján leigázott több népet, a melyek között kétségtelenül meg vannak említve a fgr. merják és mordvinok. *) A bolgárokról és csuvasokról, mondja KUNIK, JORDANES, a ki 550 táján írt, egész egyszerűen azért nem emlékezik meg, mert akkor még nem érkeztek meg későbbi lakóhelyükre (a hová, KUNIK okoskodása szerint, valószínűleg csak akkor értek, mikor a bolgárok az avarok fennhatósága alá kerültek, vagy pedig a mikor a kazárok hatalma az előbbiekre nézve veszélyessé kezdett válni, ez pedig elég későn a VII. században történt). De hiszen JORDANES az idézett helyen nem a saját századáról, hanem a IV.

*) «Hermanaricus . . . multas et bellicosissimas arctoi gentes perdomuit suisque parere legibus fecit . . . Merens Mordens Imniscaris (imnascaris, ymnascaris, ymniscans) . . .» (MOMMSEN kiadása, Monum. Germ. Hist. V, 1, Berlin, 1882). Hogy az utójjára felemlített népnév csakugyan a cseremiszekre értendő-e, mint általában felteszik, éppen nem bizonyos (MOMMSEN szerint a helyes olvasat nem Sremniscans, a mely változatot KUNIK azzal a névvel vetett egybe, a hogy a mai csuvasok nevezik a cseremiszeket: *šarmš*).

századról beszél! Ha tehát azt a tényt, hogy JORDANES megemlíti ugyan a mordvinokat stb., de nem a bolgárokat (csuvasokat), lehetne is úgy értelmezni, mint KUNIK, akkor is csak arra az eredményre juthatnánk, hogy a csuvasok HERMANARIK korában, tehát a negyedik században még nem érkeztek meg a középső Volga vidékére. De világos, hogy a csuvasok meg nem említésének egyáltalában nincs bizonyító ereje abban a kérdésben, hogy mikor érkezett e nép erre a vidékre. JORDANES csak a HERMANARIK által leigázott népeket sorolja fel, s nincs kényszerítő okunk arra a valószínűnek sem mondható feltevésre, hogy a keleti gót hatalmát ilyen messze keletre kiterjesztette volna.

Egyelőre tehát, véleményem szerint, nincsen megbízható történeti támaszpontunk a magyar nyelvbe (valamint a többi rokon nyelvbe) került csuvas elemek ex-quo terminusának megállapítására, s így a magyar-bolgár érintkezés tartama esetleg jóval hosszabb is lehetett, mint a hogy a szerző megállapítja.

A munka javítása olyan gondosan történt, hogy a végén lévő rövid jegyzékben felsoroltakon kívül alig találunk benne sajtóhibát [74. l. 12. sor a.: az osztj. *iatəm* szó második vokálisa furesa alakú; 105. l. 8. s. a.: *kēpe* h. o. *kēpə* (tőalak) vagy *kēpə* (így KARJALAINEN, l. c.; nominativusi alak); 125. l. 7. s. f.: 'werfeln' h. o. 'worfeln'; 106. lapon a *körte* szó jelentése elmaradt].

Említést érdemel még talán, hogy a szerző két helyen (97. l. 4. s. a. és 112. l. 15. s. f.) a «Sarap.» rövidítéssel jelöl egy általam tanulmányozott csuvas nyelvjárást; a 64. l. helyesebben «Spas.», — t. i. kazáni kormányzóság szpasszki kerületének déli részében fekvő Jeräpkino nevű csuvas falú (anatri) nyelvjárásáról van szó, vö. PAASONEN, Csuu. szójegyzék, Előszó, I. l. (ott a «Szp.» rövidítést használom).

* * *

Tanúskodjanak e megjegyzések azon buzgó érdeklődésről, a melylyel én, valamint a többi finnugor nyelv kutatók s remélhetőleg a turkológusok is Gombocz művét fogadták. Ismerteté-

semben itt-ott a legapróbb részletekig mentem, abban a reményben, hogy a szerző talál megjegyzéseim között olyanokat is, a melyeket a megjelenendő magyar kiadásban felhasználhat; — meg vagyok ugyanis róla győződve, hogy a történetelőtti magyar-török érintkezésekre vonatkozó kutatásainak olyan nagy jelentőségük van a magyar nemzeti tudományra, hogy egy ilyen bővebb magyar kiadás megjelenésére nem kell sokáig várakoznunk.

A magyar-török egyezések számát a szerző kutatásai lényegesebben nem gyarapították, s ha figyelembe vesszük, hogy a magyaron kívül a szerző mennyire járatos a török nyelvekben is, a melyeknek szókészlete már bő forrásokból ismeretes, s hogy mennyi munkát fordított tárgyára, nem tarthatjuk valószínűnek, hogy a jövő kutatások által is nagyobb mértékben gyarapodnék, legalább is nem annyira, hogy ezáltal a főeredmények lényegesebb változást szenvednének. Hanem a szerző, elmélyedve tárgyába, lelkiismeretes gondossággal, mintaszerű módszerrel és kiváló tudományos tehetségre és érettségre valló módon oldotta meg nehéz feladatát, a mely, mint művének előszavában meghatározza, elsősorban az volt, hogy az eddigi gazdag, de nem egyforma értékű anyagot gondosan átvizsgálja, a valószínűtlen vagy helytelen egybevetéseket kiküszöbölje, s e vizsgálatok eredményeit a magyar és a török hangtörténet számára értékesítse.

PAASONEN HENRIK.

Egy állítólagos török-mongol hangtörvény.

Mivel a mongol nyelv és a török nyelvek közötti hangtörténeti és nyelvtani viszonyok még nagyon hiányosan vannak felkutatva, a priori valószínű, hogy a közöttük való kölcsönös megfelelésnek több olyan törvénye van, a melyet még nem vettek észre vagy legalább is nem foglaltak írásba. NÉMETH GYULA a NyK. XLI. kötetében egy török-mongol hangtörvényt állapított meg s igyekezett bizonyítani. Mivel azonban azt hiszem, hogy tévedett, legyen szabad kimutatnom, hogy hangtörvénye nem állhat meg.

Kiindulópontul ugyanazt veszem, a mi neki is kiindulópontul szolgált s őt arra a nevezetes «hangtörvény»-re vezette, t. i. a szókezdő *t*- és *d*-nek az oszmanli dialektusban való változását. Mint ismeretes, szókezdő török *t*-nek az oszmanliban egyszer *d*, másszor *t* felel meg. Ez a sajáttság — vagy akárhogy nevezzük is — a mely az azerbajdzsániban, krímiben, gagauzban és más déli török dialektusokban is előfordul, könnyebben érthető volna, ha valamelyes szabályosságot mutatna, ha például egy *d*-vel kezdődő szó ugyanabban a dialektusban mindig *d*-vel fordulna elő, vagy hogyha a *t*-nek és a *d*-nek állandó csoportosítása volna található a különféle dialektusokban. Akkor lehetne, mint ezt NÉMETH tette, eredetileg különböző hangokra gondolni. De mi van ezzel a szabályossággal? A szótárakban pl. ilyeneket találunk: *taq*- és *daq*- 'felfűzni', *tavuq* és *davuq* (elavult) 'tyúk', *taɣar* és *daɣar* 'zsák', *taɣuq* (l. NÉMETH cikkét) és *daɣ* 'csuda', *tanyş*- és *dany*- 'megismerni', *taɣyl* (krími, boszniai) és *daryl* 'szétszóródni', *taryl* 'megharagudni' és *dar* 'szük', *tal*- (boszniai) és *dal*- 'elmerülni', *tala*- és *dala*- 'rabolni, fosztogatni', oszm. *taslaq*, krími *taz* 'kopasz' és oszm. *daz* id., oszm. *taş* és oszm. krími *daş* 'külső', *taş*- és *daş*- 'kiönteni, kiáradni', *taşla*- és *daşla*- 'elűzni, eldobni', *tauşan* és *dauşan* 'nyúl', *tamar* és *damar*

'ér', *tamu* és *damu* 'pokol', *täp-* és *däp-* 'rálépni, taposni', *tün* és *dün* 'éjtszaka', *tilki* és *dilki* 'róka', *täri* és *däri* 'bőr', *tat-*, *dat-* és *dad-* 'ízlelni' stb., stb. Ezt tetszés szerint lehetne tovább folytatni, ha pl. a RADLOFF szótárát ebből a szempontból átnéznők, s még tovább, ha más műveket is felhasználnánk. A gagauzban (a keresztyén oszmánok dialektusában) ilyen szókból az egyik faluban (pl. Etuliában) *d-*t, a másikkban *t-t* találunk (pl. Beš-alma, I. RADL. Proben X. p. XXX). Bár az oszmanliban gyakrabban előfordul a *d*, mégis találunk perzsa jövevényszókból *t-t* a perzsa *d* helyett, pl. oszm. *tästi* < p. *dasti*.

A *d*-nek ezt a régebbi *t* mellett vagy helyett való előfordulását (mely utóbbi a legtöbb török dialektusban megtalálható) NÉMETH véleménye szerint eddig még nem vették eléggé figyelembe. Ő azt hiszi, hogy itt eredetileg különböző hangoknak ősrégi, a többi török dialektusokban rég eltűnt szabályos megfeleléséről van szó, s az oszm. *t* **t*-re (miért *t* és nem pl. *ð*) megy vissza, melynek a mongolban *č* felel meg, s az oszm. *d* **ð*-re (mért éppen *ð*?) mutat, melynek a mongolban *s* felel meg. Hogy e föltevés mellett a mongol szókezdő *t-t* és *d-t* hogyan magyarázza (talán az összes idetartozó szók átvételek?), az a czikkéből nem tűnik ki. Mivel módszertanilag mindenesetre helytelen dolog valamely hangtörvényt felállítani vagy elfogadni, a nélkül hogy arra bennünket biztos etimológiák kényszerítenének, helyénvaló lesz megvizsgálni azokat az egyeztetéseket, a melyek ezt a hangtörvényt látszólag támogatják.

Az oszm. *t* (≈ köztör. *t*) ~ mong. *č*-re felhossa a következő bizonyítékokat, melyekre néhány megjegyzést óhajtok tenni:

1. oszm. *taš* 'kő', krími *daš* id.; a mong. *čilagun* > kh. *ts'ulūp*, kalm. *tšolūn* (mong. > mandzsu *čolxon* 'szikla') egyeztetés helyes, de a szó **tilagun* alakra megy vissza.

2. oszm. *tala-* és *dala-* 'rabolni' ~ mong. *tala-* id.; gold *čola-* 'lopni' nem tartozik ide.

3. oszm. *tavūq*, a régi nyelvben *daquq* is 'tyúk' = ötör. *taqıru*, mong. *takija* (< *takiya*) id. > kh. *t'ax'tā*, kalm. *takā*, *tākā*. Hogy miért volna a mongol szó újabb átvétel a törökből,* azt nem látom át. Mindkét nyelv (mong., tör.) valamely

*) Így magyarázza GOMBOCZ Z. is: Keleti Szemle XIII. 17.

régi kultúrnyelvből vette a szót, mert az ázsiai nomádok tyúktenyésztéssel nem foglalkoznak (vö. pl. arab *degaga*, *degagat* 'coq, poule' (HALÉVY, *Revue de l'histoire des religions*, XXII. k., 1890, 289—301. l.), vagy < kínai, vö. žuč. (GRUBE) *t'i-huô*, mandzsú *čoko* (< **tì-kô*). A mongolból való az alt. *taqa* 'tyúk', s a második szótag vokalizmusa miatt a kojb. kaz. (CASTRÉN) *takiak*, *täkäk*, *tagak* id.

4. oszm. *topraq* 'föld' ~ mong. **towusun* > kalm. *tösu*, kh. *t'ös* 'por' es mong. **towuram* > kalm. *t'örm* 'por'. Mong. *sibar*, kh. burj. *šawvr*, burj. dial. *šabvr*, kalm. *šawr* tulajdonképpen 'lehm als material zum bestreichen, stuck' < *siba*-, kh. kalm. *šaw*-, burj. dial. *šab*- 'agyaggal bekenni' = tör. **syba*-, csag. *sua*-id. Ez a szó a mongolban sehol sem kezdődik *č*-vel.

5. oszm. *täy* 'egyensúly', *däy*, *dän* id. = mong. *tey* 'a teve egyik oldalán levő teher' s ebből 'köteg, csomó'. A mong. *čey*, kh. *tšey*, kalm. *tsey* 'ár' kínai jövevényt szót.

6. oszm. *taŋaq*, rendesen *daŋ* 'csoda'; ide tartozik a mong. *taŋsug* (< ujj. *taŋsuq*) 'csodálatraméltó, rendkívül finom'; mong. *čigna*- (< *tiŋla*) 'hallgatózni, hallani' = ótör. *tiŋla*- 'hallani', tör. (hangutánzó) *tyŋ* 'halk hang' (így KATANOV) vagy kínai *tiŋ* 'hallani' (l. RAMSTEDT, *Verbstammbildungslehre*, Helsingfors, 1912, 80), mong. *čingina*- 'csörögni' hangutánzó (l. *Verbstammbild.* 67); egyik sem tartozik a *taŋ* 'csuda' szóhoz.

7. oszm. *tämiz* 'tisztá' a többi törökségben nem ismeretes; a mong. tör. *čeber* egészen más szó.

8. oszm. *törä*, ótör. ujj. *törü*, mong. *törü*, mong. négyszögírás *tö-rö* 'kormányhatalom' nem tartozik a mong. *sigü-büri*, kh. *šüwar*, kalm. *šüwr*, mong. *sigü-lte*, kh. *šül't'a*, kalm. *šültü* 'megszűrés, megvizsgálás' szóhoz, mert a mong. *sigü*-, kh. burj. *šü*-, kalm. *šü*- (> tel., sor *šü*-) és a másodlagos *sigü-r*-, kh. burj. *šür*-, kalm. *šür*- jelentése 'szűrni, rostálni; fésűvel, körömmel, gereblyével vagy hálóval végighúzni, gereblyélni, seperni' stb., mint jogi műszó 'jogi ügyet bírálva tárgyalni, vizsgálni', a melyben mong. **siwür*- = tör. **sipür*- (> *sipir*-, *süpür*-) 'seperni' azonosak. A **čübäri* alak lehetetlen.

Egyetlen példát sem fogadhatok tehát el s éppoly kevéssé azt a nézetet, hogy mindezekben az oszmanli szókban *t* és nem *d* volna a helyesebb vagy gyakoribb. Így tehát az oszm. *t* ~

mong. *č* megfelelést el kell vetnem, ha NÉMETHnek nincsenek rá jobb bizonyítékai, a mit lehetetlennek tartok.

A másik hangtörvény: oszm. *d* (\sim köztör. *t*) \sim mong. *s*; a bizonyítékok a következők:

1. oszm. *dün* 'éjtszaka', köztör. *tün* id. = mong. *tüne* 'sűrűség, sötétség'; a mong. *söni* (nem *süni*), kh. *šunr*, kalm. *sō* 'éjtszaka' hangtanilag nem világos (talán **söni*) s a mong. *sönü* = tör. *sön*- 'kialudni' szóhoz tartozik.

2. az oszm. *dilki*, *tilki* 'róka', **tilkü* ($>$ *tilki*, *tülki*, *tülkü* stb.) szót — bár kételkedve — egy **til*- 'felfalni', mong. *čilge* id. igéhez kapcsolom. Mindenesetre elfogadhatatlanok mind a NÉMETH, mind a GOMBOCZ etimológiái.

3. oszm. *däri* 'bőr', köztör. *täri* és *tärä* (alt.), *ter* (kojb.) vö. krími *tärlik* 'papucs', mong. *terlig* 'nyári kaftán' (ha eredetileg vékony szőrtelen bőrből készült). Mong. *sagari* ($>$ mandzs. *sarin*), kh. *sārī*, *sāgrī*, kalm. *sār* 'seiten- od. spiegelhaut (auf dem pferdeschenkel), davon bereitetes leder, chagrīn' = oszm. *saγry*, kirg. *saury*, kkirg. *sauru*, tel. *sūry* id. és mong. *sari*'*sun* 'puha, nyújtható szőrtelen bőr' (kh. *sārīs* gyakran a fülről mondva) vö. mong. *sarmai* 'ruha szőrtelen bőrből' elválasztandók s a **ter*-hez semmi közük.

4. oszm. *dal*- (de bosny. *tal*-) 'alámerülni' nem tartozik össze a mong. *sula* ($>$ man.) 'gyenge, laza stb.' szóval, és sem itt, sem az előbbi szónál nem illik össze a vokalizmus.

5. oszm. *dal*, köztör. *tal* ($>$ orosz тальник) eredetileg egy fűzfaj neve; a mong. *salu-ga*, kh. kalm. *salā* jelentése: 'elágazás (folyóról, hegyről, újjakról, ágról stb.)', mong. *sal-buri* id. $<$ *salu*- 'elválni, elkülönülni', caus. *salga*- 'elválasztani'.

6. Az oszm. **dozraq*, csag. (csak VÁMBÉRYNÉL) *tozraq* 'schilf-blume' és burj. *surga* ($<$? *čurga*) egyeztetés oly gyenge, hogy nem is kell megdönteni.

7. oszm. *dany-š*, *tany*- 'ismerni, megismerni' = mong. *tani* id. Valószínű, hogy itt átvétellel van dolgunk; a második szótag magánhangzójának megőrzése azt bizonyítja, hogy a szó inkább a mongolban eredeti, mint a törökben. A mong. *sana*- 'gondolni, vélni, emlékezni, szándékozni' = tör. *sana*-, csuv. *sunā*-, a mint én látom, egészen más szó.

8. oszm. *dat*, *dad* és *tat*- 'ízleni', **taty* 'íz', ujg. *tatylyr*

‘édes’ = mong. *tači-ja-* (< *tati-ga-*) ‘élvezni’, mong. *tači-jangu* ‘kél, élvezet’. Nem egyeztethető tehát a kalm. *sed-* ‘gondolni, szándékozni’, másodlagos mong. *sed-ki-*, kalm. *setki-* id., *sedkil* kalm. *setkl* ‘hajlam, kedv, szeretet, érzés’ szókkal.

9. oszm. *diri* ‘eleven’ < **tiri-g*, ötör. *tiril-* ‘élni’; a szót talán a mong. *čirdeji-* ‘buzgón, szorgalmasan dolgozni, állandóan mozgásban lenni’ szóval lehetne egyeztetni. A mong. *seri-*, *sere-* ‘ébren lenni’ = tör. *süz-*, *sär-* (l. Verbstammbildungslehre 16).

10. oszm. *dös* ‘mell’, köztör. *tös* id., talán mong. *döl*, kh. *dülla* ‘ebener absatz auf dem bergabhänge’, kh. *düllar-* ‘(beim bersten oder biegen) einen absatz bilden’, mong. *dölügen*, kh. *döl* ‘hegyoldal’. A mong. *segü’ži* ‘keresztcsont’, *segü’l* ‘farkcsont, vég’, kalm. *südzü*, *sül* és mong. *čege’ži* ‘mell’ (? < **čige’ži* vö. tung. *tiyän* ‘mell’, mandzsu *tungen* id., jak. *tyga* ‘tüdő’), kh. *ts’edžü*, kalm. *tšedžü* és mong. *čegedeg*, *ts’egedeg* ‘kurzer, warmer wams’ nem egyeztethető a tör. *tös*-sel.

E szerint a *d* ~ *s* megfelelés minde bizonyítékai elfogadhatatlanok. Később még a következő két egyeztetést közölte NÉMETH a Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft LXVI. k. 4. füzetében: 1. tör. *tary-* (= mong. *tari-*) ‘vetni’, mong. *sar-niru* ‘szétszóródni’ (bizonyára a nomen futuri *sarni-qu* akar lenni), ehhez még kh. *sarāldži* ‘hosszúhajú, hosszúágú, stb.’, *sarbaži-* (l. a mong. és tör. szótárakat) és 2. tör. *talqy-* ‘tilolni’ (= mong. *talki-* id., *talki* ‘tiló’), mong. *sigal-qu* (kh. *šā’l-*, *šā’tš’*, vö. mong. *sig-*, kh. burj. kalm. *šā-* ‘be-nyomni, beleszorítani’, mong. *sigu-*, kh. *šugv* ‘bemenni’ = oszm. *syğ-*, kaz. *syi-* ‘beleilleni’). Tehát ezek a bizonyítékok sem jobbak. Ha még ezenkívül is volnának NÉMETHnek egyeztetései, mégsem fog neki soha sikerülni — a mennyire a törököknek és a mongolnak a hangtanát én ismerem — az oszm. *t* ~ mong. *č* és oszm. *d* ~ mong. *s* megfelelést bebizonyítani.

A köztörök *t*, oszm. *d*, *t* problémája azért nem megfejtethetlen. Régi sandhi-jelenséggel van itt részben dolgunk, mert «kezdetben volt a mondat, nem a szó». Csaknem az összes török dialektusokban megtaláljuk ugyanezt az átmenetet vagy váltakozást *k* ~ *γ* (*k* ~ *g*), *t* ~ *d*, az északi dialektusokban: *p* ~ *b* (*w*), *s* ~ *z* is, stb. Vö. kumük *ber maŋa oq*, *oq per maŋa*, *ber oq maŋa* ‘add ide a nyilat’, *immaš* ‘váll’ < *in-baš*, *in* <

ɣin < **egen* 'váll' (nem < *iy* 'szélesség', mint NÉMETH a ZDMG.-ban). A kirgiz *qol*-t mond, ha a szót magában mondja ki, de a 'jobb kéz': *oŋ-gol*, a 'bal': *sol-ɣol*. Ez a törvény, a melyről — bár meglehetősen röviden — RADLOFF is írt a *Phonetik* 459. szakaszában, oly régi, hogy az oszmánlik, helyesebben az ő elődeik, mielőtt még a perzsa, arab és egyéb nyelveket beszélő népekkel érintkeztek és tőlük talán a szókezdő *d* (vagy *g*) kimondását jobban megtanulták, az eredeti török szókezdeteket egyszer zöngésen, máskor zöngétlenül mondták, ha a szót külön kellett kimondani. Ezért térnek itt el egymástól annyira a dialektusok és ezért van az egyik szótárban egy szó a *t*, a másikban ugyanaz a szó a *d* alatt. Mivel a *t* tiszta (azaz nem aspirált), a *t* és *d* közt levő különbség nem nagy (olyan, mint pl. a kh.-ban a szókezdő *g*- ~ *g*-). Éppígy állott elő az oszm. *g*- (*ǵ*) szó elején *k*-ból, s bizonyára hiábavaló fáradság volna ezt az egyes nyelvekben előforduló, bár részben már régi fejlődést mongol és mandzsu jelenségekkel hozni összefüggésbe.

Valóban kár, hogy annyi fáradság pazarlódik megfelelések kutatására, a míg a mongol hangtörvények nem eléggé ismertek és a míg nem lesznek tökéletesebb szótáraink e nyelvekhez. Az etimologizálás sikertelensége elkerülhetetlen. Nekem is nagy bűnök nyomják a lelkemet; mily gyakran csináltam helytelen egyeztetéseket (habár nem közöltem is őket), a melyeket később a pontos török megfelelő előkerültével fel kellett adnom. A mongol szókinés roppant nagy. (A POZDNEJEV kalmük szótárában kb. 6000 szó van; én kb. 17000-et jegyeztem fel.) Ezért bármennyire szorít is bennünket az idő a török-mongol hipotézis felderítésére, teljesen korai és kétes vállalkozás egyik vagy másik szónak szótárainkból való hiányzásából általános, messze-menő következtetéseket vonni. Ilyen körülmények közt jól érthető, hogy NÉMETH vagy máskor valaki más, jóakarata ellenére téves irányban indult s oly lehetetlen hangtörvényeket állított fel, mint itt az oszm. *t* ~ mong. *č*, oszm. *d* ~ mong. *s*, vagy (a ZDMG.-ben írott cikkében) tör. *a* ~ mong. *ü*, tör. *j* ~ mong. *š*, vagy olyan váltakozásokat a mongolban, mint **š* > **ž* > *l*, **z* > *r* (így GOMBOCZ és NÉMETH); de erről a «lambdacizmus»- és «rotacizmus»-ról majd egy más alkalommal.

RAMSTEDT G. J.

A török-mongol α -féle hangok fejlődése a csuvasban.

Nincsen olyan tagja a török-mongol nyelvcsoportnak, mely mai állapotában a kezdődő nyelvtörténeti kutatásoknak oly sokat ígérne, mint a csuvas. Látták ezt már régen a kutatók; SCHOTT,* de különösen a török nyelvtudomány első igazi művelője, BÖHTLINGK, a körülményekhez képest mindig igyekeznek felhasználni a csuvas nyújtotta tanulságokat.

A múlt század utolsó évtizedeiben, a török hangtörténeti kutatások sajnálatos hátramaradásával, nem volt semmi érdeklődés a csuvas iránt. 1898-ban jelent meg AŞMARINNAK — sajnos, nagyon gyenge (mondhatnánk semmi) nyelvtudományi iskolázottsággal készült műve a Материалы для изслѣдованія чувашскаго языка, 1902-ben GRÖNBECH műve (Forstudier til tyrkisk lydhistorie) s 1905-ben GOMBOCZ Z. értekezése a rotacizmusról és lambdacizmusról az altaji nyelvekben (NyK. 35). Fontos kiegészítésül meg kell említenem GOMBOCZ ZOLTÁN legújabb munkáját (Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache, Helsingfors, 1912), mely többek közt a csuvas hangtörténet eddigi eredményeinek tökéletes összefoglalását is tartalmazza. Ez eredmények jó része GOMBOCZ ZOLTÁNTÓL származik, ki nagy sikerrel alkalmazta a magyar nyelv bolgár-török jövevényszavainak tanúságait a török (főleg a csuvas) hangtörténetre.

Mindezek a munkák — legalább is a mai kutatás szerény körülményeihez képest — igyekeztek előtérbe állítani a csuvas nyelvet, s ma már valóban nagyon valószínűnek látszik, hogy

*) De lingua Tschuwasschorum. Dissertatio. Berlin. Francia nyelv: La langue des Tschouwaches, Paris, 1876.

török-mongol nyelvtörténeti kérdéseknél, a mi a törökséget illeti, annyi fontosság illeti meg a csuvast és jakutot*) külön-külön, mint a többi köztörök nyelveket összevéve. Nyelvtörténeti tekintetben a köktörök feliratok jelentősége a csuvas mellett alig valami.

A csuvas hangtörténet egyik legérdekesebb fejezete az *a*-féle hangok fejlődése, első sorban (csaknem kizárólag) a két főcsoporté: köztör. *a* ~ csuv. *y* és köztör. *a* ~ csuv. *i*. Van még egy nagy csoport, a köztör. *a* ~ csuv. *a*, mely azonban nem érdemel semmi figyelmet.

Már RADLOFFnak nagy fejtörést okoztak ezek a hangok. Azt hiszem, éppen ezek voltak azok, a melyek őt a következő — egyébként nem túlságosan világos — kijelentésre birták (Phonetik, 88. l.): «Die Vocalübergänge sind in dieser Sprache (d. i. im Tschuwaschischen) so schwankend, dass ich nicht im Stande war, die tschuwaschischen Vocale der Stammsilbe mit den entsprechenden türkischen tabellarisch zusammenzustellen.»

Ha azonban a táblázatos összeállítás nem sikerült is, a magyarázattal mégsem marad adós RADLOFF. Ilyenképpen fejti meg a jelenséget (megjegyzem, hogy lehetőleg híven követem a RADLOFF terminológiáját):

«A csuvasban a tatár *a* helyett fellépő *i*, *u*, *a* vokálisok világosan mutatják, hogy a csuvas a tatár szavakat különböző korszakokban vette magába. I. korszak: *i* mutatkozik az *a* helyett; a szók nagyon megesonkitott formában kerülnek át. II. korszak: *u* az *a* helyett. Ebben a korszakban már oly sok török szót átvettek a csuvasok, hogy a tatár hangok helyes felfogását mindinkább begyakorolták (ipsissima verba), ezért a szavakat kevésbé csonkítják meg. III. korszak: csuv. *a* = tat. *a*. A csuvasok már annyira eltörökösödtek, hogy egész könnyen fogják fel a török hangokat; így aztán a török szavakat éppen úgy veszik át, mint a hogyan azt a tatárok kimondják.»

Ezt, a nyelvtörténet elveinek teljes ismeretlenségével készült magyarázat-kísérletet nem kell czáfolni. Mint hisztorikum azonban becses tanulság arra nézve, hogy milyen irányban haladt eddig a török nyelvtörténeti kutatás.

AŠMARIN éppen hogy megemlíti a jelenséget. Módszerére

*) A jakutról még kevesebbet tudunk, mint a csuvasról.

jellemző, hogy míg először azt keresi, hogy a köztörök *a*-nak milyen hangok felelnek meg a csuvasban (Материалы 61. l.), mindjárt utána az következik, hogy a csuvas *a*-nak milyen hangok felelnek meg «a tatár és török nyelvekben és a finn dialektusokban.»

Bár siker nélkül, de ügyes feltevással próbálta megoldani a kérdést GRÖNBECH a Forstudier 29. szakaszában (vö. KSz. IV. 118), a mely szerint az *a* > *i* változást egy következő *u* okozta volna. Válasszunk ki a csuvas szótárból tíz alkalmas példát, hogy sikerül rajtuk a feltevést bebizonyítani (PAASONEN 18, 19. l.):

1. *ijt*- 'kérdezni, kérni'. kazB. *ajt*- 'aussagen, aussprechen' | alt. kirk. etc. R. *ait*- 'sagen, sprechen' | jak. *yjyt*- 'fragen'.

2. *ixra* 'vad foghagyma'.

3. *ilyan* 'megátkozni' | tel. altR. *alka*- 'segnen' | kojb. etc. R. *alya*- id. | jak. *alyā*- id.

4. *iltān* 'arany' | kaz. *altān* id. | köztör. *altun* id.

5. *ira* 'horony, fánecz' (пазъ) | kazV. *ēr*- 'пазить', *ēršau* 'пазъ' | kazO. *ērma*- 'голбить пазъ', *ērmau* 'пазъ въ столбы' | tel. barR. *ēr*- 'in fugen arbeiten'.

6. *iran* 'holnap' | ? vö. *ir* 'reggel, korán'; inkább: oszm. *jarēn* 'holnap'.

7. *iraš* 'rozs' | kaz. *arēš* id. | PAASONEN felhossa az orosz *рожь*-t is. Azt hiszem azonban, hogy nem a csuvas magyarázatául.

8. *irē* 'jó' | köztör. *arū* 'rein, gut, heilig'.

9. *ilyan* 'sovány' | kaz. *arek* 'mager'.

10. *irza* 'hársfakéregből összevarrt kerek vagy négyszögletes kosár'; vö. *ar, pza* 'láda, szekrény' | kaz. *äržä*.

Látjuk, hogy a példákban alig van olyan, a melyben sok kétségünk lehetne az iránt, hogy az *i* eredeti *a*-nak felel meg. A 4. és 8. példát meg lehet a GRÖNBECH feltevésével magyarázni, a többi példákban azonban, ha sikerülne is mindegyikbe egy második szótagbeli *u*-t belemagyarázni (a mit semmiképpen sem hiszek), akkor sem volna valószínű a megfejtés. Teljesen jogosult, talán enyhe is GOMBOCZ ZOLTÁN ítélete GRÖNBECH feltevéséről (BTürkL. 139): «az összes idetartozó esetek semmi esetre sem oldhatók meg ezzel a feltevással».

Tüzetesen átvizsgálva az idetartozó eseteket, arra az ered-

ményre jutottam, hogy a kérdésre a török nyelvek (sem a köztörök, sem a jakut) nem tudnak feleletet adni. Maradt tehát még egy egyszerű és természetes megoldás: a mongol-mandzsú nyelvekhez fordulni segítségért. Egyik előbbi dolgozatomban*) sikerült az oszmánlinak egy jelenségét a mongol-mandzsú nyelvek segítségével megfejtennem. Mennyivel inkább sikerülhet ez a csuvasnál, a mely a konzonantizmus terén oly bámulatos egyezéseket mutat a mongol-mandzsú nyelvcsoporthal. Éppen-séggel nem lehetetlen, sőt nagyon valószínű a gondolat, hogy a vokalizmusban is fogunk találni ilyenféle párhuzamokat és törvényszerűségeket.

A magyar nyelv bolgár-török (= ócsuvas) jövevényszavai kétségtelen bizonyossággal mutatják, hogy abban az időben, mikor a magyarok a csuvasok őseivel érintkeztek, az $*a > i$ változás már végbe ment a csuvasban, az $*a > y$ változás pedig még nem. Vö. Gomb. BTürkL. 138. kk. Az előbbi változásra tehát tetszés szerint válogathatjuk a példákat a csuvas szótárból, az utóbbinál azonban vigyáznunk kell, mert a csuvasban tudvalevőleg töménytelen köztörök jövevényszó van, a melyek már az $*a > y$ változáson éppúgy átmentek, mint a csuvas nyelv eredeti elemei. A régiséget jelölő kritériumul bizvást elfogadjuk a rotacizmust és lambdacizmust.

Mindezt meggondolva három szó ötlött először a szemembe:

1. csuv. *ts'yl* 'kő' | köztör. *taš* id. | mong. *čilaḡun* id.
2. csuv. *ilttān* 'arany' | köztör. *altun* id. | mong. *altan* id.
3. csuv. *irā* 'jó' | köztör. *arū* 'jó, szép, szent' | mong. *ari-gun* 'tisztá, szent'.

Tehát: I. csuv. $i \sim$ mong. a (\sim köztör. a); II. csuv. $y \sim$ mong. i (\sim köztör. a).

Ez még nagyon kevés, de az kétségtelen, hogy a törvény az idézett három példán belül abszolút biztos; annyira, hogy ezen a nyomon bátran kutathatunk tovább.

Vegyük sorra tehát az eseteket.

*) Egy török-mongol hangtörvény. NyK. 41 : 401.

1. Köztör. *a* ~ csuv. *i* ~ mong. *a*.

1. köztör. *altân* | köktör. *altun* 'arany' | ujgRADL. *altun* id. || jakBÖHTL. *altan* 'Kupfer'; *altan ot* '(Kupfergras) besondere Art Gras; gelbe Blumen' < mong.

~ csuvPAAS. *ilttân* 'arany'

~ mongSCHM. (13a) *altan* 'das Gold' | burjPodg. *altan* id. || tungCASTR. *altan* id. || mandzsuZACH. (162) *ulden* 'утренняя заря, свѣтъ предъ разсвѣтомъ, прежде очертанія горизонта горъ'; (79) *elden* 'свѣтъ, лучъ солнца, сіяніе, блескъ, глянецъ, свѣтило'; (80) *elde-mbi* 'свѣтитъ, сіяетъ, блеститъ, блистаетъ, лоснится'; (80) *elde-mbumbi* 'освѣщаю, озаряю свѣтомъ, просіяваю, проявляюсь, прославляю (свой родъ), бываю освѣщенъ, озаренъ свѣтомъ, прославленъ и пр. нисходитъ свѣтъ съ высоты, призираю съ высоты'.

A mandzsu alakok idevonása sem alaktani, sem jelentés-tani tekintetben nem lehetetlenség. Különösen figyelembe veendő a jakut 'réz' jelentés és a mandzsu *ulden* alak.

2. köztör. *arū* | ujgRADL. *arik* 'rein, schön, ehrlich, tugendhaft, genau' | sor, szag. oszm. csag. ujgRADL. *ari* 'sich reinigen, rein werden, sich rein halten, sauber sein, gesund werden, genesen' | alt. tel. kaz. krm. kúnRADL. *arū* 'rein, gut, heilig, leer, gesund' || ? jakBÖHTL. *irās* 'rein, sauber; Reinheit, Sauberkeit'; *irāstā*, *irāstibin* 'reinigen'; *irāstik* 'rein'.

~ csuvPAAS. *irē* 'jó'.

~ mongKow. (I. 144) *arigun* 'pur, net, propre, clair, se-rein, chaste, intègre, innocent, vertueux, pudique, véridique, honnête, saint, immatériel, impérissable'; SCHM. (14, c) *arigun* 'rein, heilig, immateriel' | burjPodg. *arūn* id. || tungCASTR. *ari-wun*, *arun* 'rein'.

3. köztör. *jak-* | köktörTHOMS. *jaɣuk* 'près' | ujgR. *jak-* 'nahe kommen'; *jaɣu-* id.; *jaɣin* 'nah'; *jaɣuk* id. | kúnKUUUN *yaok* 'prope' | tarRADL. *ḏak* 'nahe kommen' | kojBCASTR. *tagan*, *ḏagan* | urjKAT. *čok* 'близко, близкій' | tar. alt. leb. kún, bar. kaz. ujg. csag. kturRADL. *jak-* 'nahe kommen, sich an etwas machen, gefallen, ähneln, angenehm sein, angreifen, beschuldigen, einreiben, anschmieren (kaz.), die Haut auf die Scha-

manentrommel spannen (alt. leb.) | bar. tob. kaz. csag. kturRADL. *jak* 'die Seite, etc.' | tar. krm. kaz. csag. oszmRADL. *jak*- 'anzünden': oszm. *mum jakmak* 'ein Licht anzünden'.

~ csuvAnMUNK. *šiwex* | csuvVirjMUNK. *šux* 'közel' | csuvZOL. СЫВЫХ, СЫВЫХРЫ, СЫУХ, СЫУХРЫ 'близко, близкий'; СЫВЫХЛАН- 'приближаться'; РААС. *šivəx* 'közel'.

~ mongKow. *daγan* 'près, à'; *daγu* 'nebeneinander, in gleicher Richtung, parallel'; Kow. (II. 603) *naγan* 'de ce côté-ci'; *naγaγor* 'de ce côté, etc.'; *naγagu* 'coller, joindre en collant'; SCHM. (80, b) *naγagu* 'kleben, клеить'; *naγamdagu* 'zusammenkleben, aneinanderkleben'.

Az alakok egy részét összeállította GOMBOCZ ZOLTÁN (NyK. 35:268). Új az *n*-es mongol alakok egyeztetése, a melyek jelentéstani tekintetben tökéletesen megfelelnek s mint dublettek (a melyekkel a mongol nyelvtörténet sajátos alakulása folytán első sorban számolnunk kell — erről máskor), azt hiszem, hangtani tekintetben sem esnek kifogás alá (vö. GOMBOCZ, NyK. 35:280, 281).

Merészebb a köztör. *jak*- 'gyújtani' idevonása. Nekem talán sohasem jutott volna eszembe ez az egyeztetés, ha az indogermán nyelvtudomány teljesen azonos esete fel nem hívja rá a figyelmemet. Vö. PRELLWITZ: Etymologisches Wörterbuch der griechischen Sprache. II. Aufl. Göttingen, 1905: «*ἄπτω* 'knüpfen an, fassen an, stecken an, entzünden', *ἄπτρα* 'Docht', *ἀπτεριον* 'Docht in der Lampe', *ἄφή* 'Berührung', *ἄφάω* 'berühren', *ἄφάσσω* 'streicheln': lat. *apio* 'knüpfen an', *apiscor*, *adipiscor* 'erreiche', ai. *āp*, ab. *ap* 'erreichen'? Ist *ἄπτω* 'zündet an' ein besonderes Wort?» PASSOW: Handwörterbuch d. griech. Sprache. V. Aufl. Leipzig, 1841: «*ἄπτω* 1. heften, 2. anzünden, anstecken, insofern dies durch Berührung des Feuers geschieht. *ἄπτειν λύχνον* 'eine Leuchte anzünden'».

A török és mongol jelentésbeli eltérést illetőleg vö. éppen a görög *ἄπτω* 'anknüpfen, anfassen, anstecken', *συνάπτειν*, *προσάπτειν* 'kleben'. Ebben a tekintetben különben a kiemelt kazáni és szibériai török jelentések minden kétséget eloszlatnak.

Végül az *n*-es mongol alakokra vonatkozólag szükségesnek tartom megjegyezni, hogy mindazon hangok közül, melyek a mongol-mandzsu nyelvekben a szókezdő köztörök *j* (> *ǰ*)-nek

megfelelnek (vö. GOMBOCZ, NyK. 35 : 280), valószínűleg csak az *n*- és *d*-t tarthatjuk eredeti mongol-mandzsú fejlődésnek*) s a dubletteket különböző dialektusokból való alakok elterjedésével magyarázhatjuk. Hogy esetleg a két hangnak nem ugyanazon, hanem két különböző «alapnyelvi» hang felelt-e meg, azt egyelőre nem igen tudnám megmondani. A *j*-s, *ʒ*-s és *ʃ*-s mongol-mandzsú alakokat legvalószínűbben a törökségből való későbbi átvételeknek magyarázhatjuk (akár különböző korokból, akár különböző dialektusokból). Szókezdő *ʃ*-je miatt nem vehettem figyelembe például a köztörök *jaz*-, csuvas *ʃir*- 'írni' megfelelőjét, a mongol *ʃiru*-t ('tírer une ligne, peindre, dessiner; calculer'), mely megállapításomnak világosan ellentmond. Vö. ezzel szemben mandzsú *niru*- 'malen', tunguz *neru*- 'írni' (ne zavarjon bennünket a tunguz-mandzsú alakok vokalizmusa, a melyben egyelőre lehetetlen észrevenni valamelyes törvényszerűséget).

4. köztör. *ajjir* | köktörTHOMS. *adʒir* 'hengst' | ujg. oszm. kaz. kirg. telRADL. *aiʒir* id. | kojbcASTR. sorRADL. *askir* id. | karCASTR. *āskar*, *āsker* id. | sagRADL. *aksir* id. || jakBÖHTL. *atir* 'hengst'; in Verbindung mit anderen Tiernamen: uncastrirtes Männchen.

~ csuvANMUNK. *ejer*; csuvVirjMUNK. *ije* 'csödör'.

~ mongKOW. *aʒirya* 'étalon; le mâle de plusieurs animaux' | burjCASTR. *azerga*, *azarga* id. || mandzsúGAB. *aʒiryan*, *aʒirgan* 'hengst, männliches Tier' | tungSolIw. *adirya morin* 'жеребец' | tungAmGERST. *adurga*.

Összevetette GOMBOCZ Z. NyK. 35 : 272—3.

5. köztör. *tai* 'ein junges pferd, das füllen, das einjährige Pferd, d. h. im zweiten frühlinge' || jakBÖHTL. *tij* 'ein füllen im zweiten jahre'.

~ csuvVERCH. *tija*; An. *tija*; ZOLOTN. *tigá*, *tiga* 'жеребенок'; PAAS. *tija* id. (vö. magy. *csikó*).

*) E dolgozatom megírásakor még nem volt ismeretes előttem a tör. *j* ~ mong. *ʃ*, *s* megfelelés, melyet «Die türkisch-mongolische Hypothese» cz. cikkemben (Zeitschr. d. Deutschen Morgenl. Gesellsch. 66 : 549—576) pár szóval érintettem (553. l.) s a melyet legközelebb bővebben ki fogok fejteni.

~ mongKOW. *daɣa* 'un poulain de deux à cinq ans' | kalmPALL. *daagan* 'equus caballus biennis' || mandzsuZACH. *daɣan* 'жеребенок — подросток отъ 2 до 5 лѣтъ'.

A kalmük alaknak alakra is, jelentésre is pontos megfeleltetője volna a török *jabaɣan*. Gyanusnak látszik ez az egyezés a végzet hasonlósága miatt; tudvalevő, hogy a mongol főnévi végzetek a törökben nem fordulnak elő. Van egy másik nehézség is. Az t. i. hogy a kalmük *daagan*-ban nem *b* esett ki a két vokális közül, hanem *g*. Ezt bizonyítja a KOWALEWSKIJBől idézett mongol alak, de még jobban a csuvas alakok, melyeknek összetartozása a rövidebb mongol alakokkal kétségtelen.

Vö. ZOLOTNICKIJ 81, GOMBOCZ Z. NyK. 35 : 278.

6. köztör. *talki-* | kaz. alt. tel. sorRADL. *talki* 'das Leder weich reiben, gerben, Hanf brechen' | kir. kazRADL. *talki* 'Instrument zum Gerben des Leders, das Gerben'.

~ csuvPAAS. *tilä* 'tiló'; *tilla-* 'tilolni'.

~ mongSCHM. (356, b) *siɣalɣu* 'Hanf oder Flachs brechen oder von den Holzigen Teilen ablösen' (*iɣa* > *ä* > *a*).*)

7. köztör. *kaz-* | tar. csag. oszm. kirg. azerbRADL. *kaz-* | tel. alt. sor, leb. szoj. szag. kacs. *kas-* | kaz. oszm. *kazi-* 'graben, ausgraben, aushöhlen, ausmeisseln, behauen, abkratzen, abschaben, glatt feilen' | jakBÖHTL. *ɣas-* 'graben, hervorgraben'.

~ csuvPAAS. *ɣir-* 'vakarni, kaparni, скоблить, грести лопатою; ZOL. 100. скоблить; стричь, брить'.

~ mongSCHM. *ɣaru-* 'weggraben, wegkratzen, schaben, ebnen' | burjCASTR. *ɣarul* 'Schabeiseninstrument'.

A köztörök és mongol alakokat összevetette GOMBOCZ Z. NyK. 35:254. PAASONEN a csuvas alakot a kaz. *kâr-* 'abschaben, abkratzen'-nel veti össze, a mely a kazániban mindenesetre csuvas jövevényt sző. A szó *r*-es alakja megvan a jakutban is: *ɣarii-*, *ɣorui-* 'aufwühlen, pflügen, wegschaufeln', mely szintén jövevényt sző (l. GOMBOCZ id. h.).

8. ótör. **jarlik* 'bogyó'.

~ csuvPAAS. *širlu* 'bogyó; beere, gartenerdbeere'; *širlu*

*) Vö. RAMST.: Das Schriftmong. u. d. Urga Mundart. 22. o.: *iga* > *iä*, *ä*.

'kipréselt és aztán megszáritott bogyókásából készített papiros-vékonyosságú nyalánkság'.

? ~ mongSCHM. (83, a) *narsu* 'die Blaubeere, Heidelbeere'; Kow. (II. 625) *narsu* 'airelle veinée (vaccinium uliginosum), airelle anguleuse (vaccinium myrtillus)'.

A mongol és csuvas alakok összetartozása valószínű, ezekből feltehetjük a fenti ötörök alakot. Hogy az ócsuvas **šidlär*, továbbá kazBÁL. *jiläk* 'bogyó', baskKATAR. *jeläk* id., misPAAS. *žiläk*, alt. tel. kún *jiläk*, leb. *jigläk*, kondVERB. *jestek*, abakVERB. *jistek*, koibKATAN. *čestäk* hogyan függenek össze a kikövetkeztetett ötörök alakokkal, azt egyelőre nem tudom megmondani. Mind ezen alakok szabályos megfelelője a mongolban -*d*-vel volna (vö. GOMBOCZ NYK. 35 : 272. kk., BTürkL. 167. k.).

2. Köztör. *a* ~ csuv. *y*, mong. *i*, *ü*, *e*.

9. köztör. *taš* 'kő' | kirg. szag. *kojb* RADL. *tas* 'der stein' | jak. *täs* id.

~ csuvPAAS. *tšyl* 'kő'.

~ mongSCHM. *čilaγun* 'kő, köves' | mongKhRAMST. *tš'ulw̄y*, *tšulū* id. | kalmJÜ. *čilön* id. | burjPODG. *čulün* id. | mandzsuIW. *coló*.*)

Már itt szükségesnek tartom hangsúlyozni, hogy különösen a mandzsu-tunguz nyelvjárások vokalizmusát egyelőre teljes homály fedi. Ehhez a kérdéshez majd csak a tunguz nyelvjárások felkutatása s a mandzsu köznyelv bővebb ismerete után szólhatunk hozzá. Ezt egyelőre kénytelenek vagyunk teljesen figyelmen kívül hagyni.

10. köztör. *jaš* | tar. alt. tel. leb. küer. kún, krimi, köktör. ujg. oszm. azerb. csag. RADL. *jaš* 'die Träne (die in's Auge tretende Feuchtigkeit)' kaz. BÁL. *jäs* id.

~ csuvPAAS. *šul* : *kuš-šulə*, *kuš-šul* 'könny'.

~ mongSCHM. (88, e) *nilbusun* 'die Tränen' | khalPODG. *nülmüsü* id. | burjSPODG. *nölbösö* id. | burjNUPODG. *nölmögön* | burjTPODG. *nilmügün* id.

*) A tunguz alakokat l. NYK. 41 : 404; különösen kiemelendők az *e*-s és *i*-s alakok (*želo*, *dišöllo*).

11. köztör. *sari* | kún *sari*, *sare*, *sarou* 'flavus, bilosum mutum' | oszmZENK. *sari* 'gelb, blond, bleich' | csagKÚNOS *sariy* | kazBÁL. *sarā*.

~ csuvPAAS. *šyr*- 'weiss werden, erbleichen', *šyrā* 'weiss'.

~ mongSCHM. *šira* 'gelb, die Magensäure, gastrische Unreinigkeit'; Kow. *šira*, *šara* 'jaune, la bile, acreté d'estomac'; *širayan* 'un peu jaune'; *šira*- 'jaunir'; *širya* 'isabelle, de couleur isabelle' | burjCASTR. *šara* | kalmJÜLG *šara* | mandzsuGAB. *šara*- 'weiss werden, bleichen'.

Vö. Gombocz BTürkL. 114. 1.

12. köztör. *san*- | oszm. krimi, kirk. RADL. *san*- 'denken, glauben, überlegen, voraussetzen' | oszm. csag. kún. kaz. kirk. alt. tel. leb. sor RADL. *sana*- 'denken, gedenken, sich erinnern, beabsichtigen, ehren' | baskKATAR. *hana*- 'считать, почитать' || jakBÖHTL. *sanā*- 'denken, meinen, für etwas halten'.

~ csuvPAAS. *syn*- 'wünschen, gönnen, wollen'.

~ mongKow. (II, 1459) *šinul* 'désir, désir ardent, passion; cupidité, avidité'; (II, 1458) *šinuru* 'désirer ardemment, s'emporter pour, solliciter, exiger, se passioner pour, se livrer à, aimer, convoiter'.

A jelentésekből világosan kitűnik, hogy a mong. *sana*- 'penser, songer, réfléchir, délibérer, faire une idée, se souvenir de...' burjCASTR. *sana*-, *hana*- id., melyet Gombocz Z. (BTürkL. 120) a török alakokkal egybevet, újabb jövevényszó, s a szó eredeti mongol megfelelője *i*-vel van.

13. köztör. *bar* | csag. kturk. khívai, turkom. tar. kkir. kir. kún, kaz. kar. RADL. *bar* 'alle' | ujb. tel. alt. leb. szag. kojb. kacs. küer. sor RADL. *par* 'das Ganze, Alles' || jak. *bār* id.

~ csuvPAAS. *pyr*: *mān pyr* 'mindössze'.

~ mongSCHM. *būri* 'alles, das Ganze'.

14. köztör. *jalān* | csagRADL. *jalīn* 'die Flamme' | alt. küer. ujb. oszm. kar. *jalān* id. | szojsj. RADL. *jal* id.

~ csuvPAAS. *šylām* 'Flamme'.

~ mongSCHM. (96, a) *nüle* 'die Flamme', *nüledékü* 'flammen, lodern'.

*) RADLOFFnál (III. 153): Sojb. soj. Az első bizonyára sajtóhiba a kojb. helyett.

A csuvas szó eredetiségére kétségtelen bizonyíték a szóvégi *m* (vö. magy. *szám*, *gyom*; Gombocz BTürkL. 184. l.).

15. köztör. *tat* | oszmRADL. *dat-* 'schmecken, kosten, mit Vergnügen genießen, an etwas Geschmack finden; proben, versuchen; wohin geraten' | tarRADL. *tat* 'das Gefühl, die Empfindung'.*)

~ csuvPAAS. *tudā* 'íz'.

~ burjTPodg. *setxil* 'чубетбо'.

16. köztör. *saz* | kún *saz* 'lutum' | kazBÁL. csag. tar. kirg. kkirgRADL. *saz* 'der Sumpf, der Lehm auf der Salzsteppe' | baskPRÖHLE *hād* 'mocsár, nádas' | alt. tel. leb. sor, szag. kojb. kacs. küerRADL. *sas* 'der Sumpf'.

~ csuvPAAS. *šyr* 'Morast, Sumpf'.

~ mongSCHM. (354, a) *šiger***') 'der Koth, kothige Erde, der Morast'.

Vö. még magyar *sár*. Gombocz, BTürkL. 113. a mongKow. *šaruk* 'marc ou lie, résidu' szót egyezteteti a török alakokkal. Lehet, hogy a szó ide tartozik. Bizonyos azonban, hogy ebben az esetben későbbi jövevény, s a régebbi, eredetibb megfelelő az idéztem *šiger* alak. Egész világosan e mellett szólnak mind az alaktani, mind a jelentéstani bizonyítékok.

Eredményünk tehát a következő:

1. török-mongol $*a_1$

köztör.	csuvas	mongol
<i>a</i>	<i>i</i>	<i>a</i>

2. török-mongol $*a_2$

köztör.	csuvas	mongol
<i>a</i>	<i>a > y</i>	<i>i, ü, e</i>

A török-mongol *a*-féle hangok egyéb csuvas képviselőiről, tekintettel az esetek csekély számára, csak a csuvas szótári anyag lehető teljes ismerete után lesz érdemes beszélni.

NÉMETH GYULA.

*) A többi köztör. alakokat l. NyK. 41 : 411.

***) A *g* eltűnéséről l. RAMSTEDT: Das Schriftmong. u. die Urgamundart. 21. l.

Zürjén népköltészeti mutatóványok.

(Harmadik közlemény.)

3. diš dańe.

kor-ke olis krěstánin. silen kujim pi em: i van, va síle i, dańe. dańe veli zev diš. bat šuue: «me aski šěšša kula: šěšša pe mort efi vojen vole pe užni gu vile.» dańe zev lubite gerd-ke vja keti. i van šuue: «vetli-pe užni me piddi gu vile; gerd-ke vja keti pe neba.» sije munis užni, voi-šer-kad loži bat-gu vilin. bat i šiuašas: «i van pe te?» dańe šuue: «i van piddi pe me lokti.» — «te — šuue — kažtiv: šivko-burko, meštšanskęi voronko.» sije kažitlis i lokte šivko-burko, meštšanskęi voronko, geraiš gerae tšettšę. dańe efi pelas pivšis, med pelas pástasıs. dańe gortšanis na kivlema, sar-nivlen tšuh-kitš vošema. dańe vev vilas puksas da tšuh-kitš korsni munas. šěšša silę tšuh-kitš i šure. šěšša munas gu vilad da veles ber-le, džas.

med lunnas sije musa sar šuue: «kod-pe keni em, bidsen med volas, tšuh-kitš pe šurema nın kodli-ke.» jez sar orde tšukertšasni. settšę munasni i va síle ijas. sar tšuh-kitš ne-kodliš oz addži. šěšša sar juualis: «kod-ke tižan gorte koli, ez?» va síle ijas šuueni: «mižan-pe vok em jež-kod, sije gorte koli.» — «se, tšęmse pe i koli vajni.»

munisni para velen dańela. dańe pattšer vilas kuile. dańe pattšer vilis oz ledžši. šěšša sijes ledžšędasni. lok dukęs dańe pástalas da i petas, da vev vile puksas. vi, džęde, bazar vıvıti nuueni. sije šuue: «suvtle; tšettšıla.» tšettšas da šir-vuza-lisjas ding kotertlas da šir-betškae pıralas. ber dodde kajas šıreš pás-kemnas. šěšša vi, džęde, gen-lavka tidale. jamšikjasęs surteędas. jamšikjas suvtasni. sije ledžšılas da gen vıvıti tupıltšas. šěšša

dodde ber-puksas. sésša sar dine nuvasni. sar siliš juvale: «tšun-kijš pe ted šuri, ez?» da ne šuue: «šuri pe.» sar šuue: «vot pe me te saje niles seta.»

kor-ke munalisni jez. da neliš šireš važ pás-kem šibalisni, vilis pástedisni i niles setisni si saje.

da n ees sar-žátes kutisni šuni, jei sar-žáten. sar kutis sijes mustemtini. torjen kutis vidžni, omela kutis verdni. sésša verdni kutis pomeijasnas. da ne lešedis, se tšem sojan puktini, idžid betška. betškae kutis ledni sojan, a tšis se tšem sojan ez kut soini.

sésša kor-ke sarlen geštjas tšukertšeni. loktisni sar orde kik ozir sar-žát. jei sar-žátes geštiti ez korni. ozir sar-žátjas ošjišni kutisni: «mi pe vermam tattše vajni zev idžid, zev bur vev, ku tšemes ti ne-kod na eng addžile.» sar šuue: «vaje.» aski sar kik ozir žátes mededis vevla. jei sar-žát šuue babaisli: «vevla pe petav, va-kiskalan kebilate važi.» da ne-ge tšir petas sar orde da šuue: «mužik pe taj kiltš-ke mede da va-kiskalan kebilate tšektis korlini.» sar setas. sésša da ne šireš pás-kem pástalas da munas. kajas mujas vile. veles po tšes dore domalas. sésša kaštilas: «šivko-burko, meštšanskež voronko.» šivko-burko loktas. eli pelas da ne pivšas, med pelas pástášas zev mi tšaa. sésša vevliš kutas juvarni: «tead pe tevaris em, abu?» vev šuvas: «em pe, da sije pe ne-kodli oz šed. vot — šuvas —, menam pe tšin em švinetš prut. sije prutse bošt da niras sije vev ku tški.» da ne sidž i ve tšas. boštas švinetš prut, sije veles addžas da niras ku tškas. sésša šužis: «važ dedli pe kidž služitlin, mem sidž-že služit.» da ne vev vile puksas, gortlan meded tšas.

ozir sar-žátjas muneni tui vipti, addžasni da šuueni: «vevte pe on vuzav?» da ne šuue: «taje pe abu vuzes. mišku-ku tšik-nite-ke kulannid, taje vev pe seta.» nija dumažtasni da šuvasni: «kulam.» meda medisliš i kulasni veršek-pášta. da neli žeptas setasni vev vile. da ne vev setas, a tšis munas va-kiskalan kebila berde. kebila vek-na po tšes berdin sulalema, da n ees vid tšisema. sésša da ne gorte voas. kor-ke ozir sar-žátjas i vev vajasni. askinas una gešt tšukert tšasni. ozir žátjas bidsenli veles pet-ke dlasni.

sésša bara kutasni ošjišni: «mi pe vermam zarniia-šura eš vajni.» sar šuvas: «kesjannid-ke, i vaje.» aski nije medisni. na berin i da ne meded tšis kebila vilin. zarniia-šura eš bara vajis

šivko-burko. da ňe lokni kutis gortláh. kik ozir sar-žat panid ložisni. naje šuveni: «vuzav pe ešte.» da ňe šuue: «taje pe abu vuzes. kiknannid-ke pe pelte rundannid, si vile šeta.» kik žat vundasni, zarniia-šura eš vile peljas šetasni.

kor-ke gortas voasni stavniš. sarlen bara una gešt tšu-kertšasni. ozir sar-žatjas šuvasni: «mi pe vermam zarniia štšeta porš vaini.» nije kor-ke ozir žatjas mededšasni poršla. da ňe sidž-že munas poršla. šivko-burko bara vajas da ňeli zarniia-gena poršes. ozir žatjas panid ložini. bara šuveni: «te pe vuzav.» — «taje pe abu vuzes. idžid kok-tšunite-ke rundannid, seki porš šeta.» naje dumaitasni da vundasni. zarniia-gena porš vile kok-tšunjas šetasni.

kor-ke i gorte voasni. geš sar-žat petas sar orde. sar šuvas: «te pe pivšan lomtj.» pivšan lomtasi da kor-ke i važmas. sar žatjases medede pivšane. ozir žatjas oz ledžšini. kor-ke kiz-mirden sar ledžšedas. ledžšasni da pertšišni kutasni. da ňe tšetš ledžšas. jei sar-žat kutas šuni: «tižan pe ken mišku-ku,tsikniđ? to pe mežam žeptin mišku-ku,tsikniđ.» ozir žatjas povžasni. «kiš pe taje (taja) boštis mišku-ku,tsikse?» jei sar-žat stavse nali puk-talas mestae.

askinas jei sar-žat geštjases tšukertas. pizan saje pukšedis geštjases. zev idžid taštje ledis beškauš pomej, pizan vile puktis. aštšis e,đžes doras suvtis, tšer kižas boštis. «kodi pe oz kut šoini da ber kutas šointeg munni, šiliš pe i jur šeta.» šesša kor-ke šoišas. pizan sajiš petasni, gorte mededšasni. pos vilas petasni, eli vose, med vose.

jei sar-žat eni oleni, medša bureš bidseniš.

Lusta Dani.

Élt egyszer egy parasztember. Neki három fia van: Iván, Vaszilyij, Dani. Dani nagyon lusta volt. Az atya mondja: «Én aztán holnap meghalok; jöjjetek azután egy-egy éjjelre az én siromra hálni». Dani nagyon szereti a piros-zsinóros cipőt. Iván mondja: «Menj ki helyettem a sírra hálni; piros-zsinóros cipőt veszek». Az elment meghálni. Éjjel ideje lett az atya sírján. Az atya megszólal: «Iván, te (vagy)?» Dani mondja: «Iván helyett én jöttem». — «Te — mondja — idézz (említsd): šivko-burko, meštšanskej voronko (sötétszürke-sötétpej, polgári

fekete ló?). Ő idézte és jön *šivko-burko, meštšanskej voronko*, hegyről-hegyre ugrik. Dani az egyik fülében megfürdött, a másik fülében felöltözött. Dani még hazulról hallotta, hogy a csár leányának a gyűrűje elveszett. Dani lóra ül és megy, a gyűrűt keresni. Azután meg is találja a gyűrűt (tkp. a gyűrű meg is kerül neki). Azután a sírra megy és a lovat visszaereszti.

Másnap annak a földnek a czárja mondja: «A ki a hol van, mindenki hadd jöjjön, már valaki megtalálta a gyűrűt». A nép összegyülekezik a czárnál (tkp. a czárhoz). Vaszilyij és Iván is odamegy (tkp. odamennek Vaszilyijok, Vaszilyjék is). A csár nem találta meg a gyűrűt senkinél se. Ekkor kérdezte a csár: «Maradt-e valaki nálatok otthon, vagy nem?» Vaszilyijék mondják: «Van nekünk egy bolond testvérünk, az otthon maradt». — «Az olyat is el kellett (volna) hozni».

Két lóval mentek Daniért. Dani a kemenczén fekszik. Dani nem megy le a kemenczéről. Akkor lehozzák őt. Rossz kabátot ölt Dani magára és kimegy és lóra ül. Nézi, vásár mellett (tkp. vásáron) viszik el. Ő mondja: «Álljatok meg; leszállok». Leszáll (tkp. föláll) és a szurokkereskedőkhöz fut és beleugrik (tkp. bemegy) a szurok-hordóba. Megint fölszáll a szánra szurkos ruhájával. Azután körülnéz, tollas bódé látszik. Megállítja a kocsisokat. A kocsisok megállnak. Ő leszáll és meghengeredik a tollban (a tollon). Azután visszaül a szánba. Azután elviszik a czárhoz. A csár kérdezi tőle: «Megtaláltad-e a gyűrűt, vagy nem?» Dani mondja: «Megtaláltam». A csár mondja: «Lám, hozzád adom a leányomat».

Valamikor elment a nép. Daninak a szurkos régi ruháját eldobták, újból öltöztették és hozzá adták a leányt.

Danit csár-vejének kezdtek mondani, bolond csár-vejének. A csár gyűlölni kezdte őt. Elkülönítve kezdte őt tartani, rosszul kezdte táplálni. Azután moslékkal kezdte táplálni. Dani előkészített egy nagy hordót, hogy abba beletegyje az afféle ételt. A hordóba kezdte rakni az ételt, ő maga nem ette meg az olyan ételt.

Azután egyszer a czárnak vendégei gyűltek össze. Jött a czárhoz két gazdag csár-vő. A bolond csár-vejét nem hitták meg vendégeskedni (vendégnek). A gazdag csár-vők elkezdtek dicsekedni: «Mi nagyon nagy, nagyon jó lovat tudunk ide hozni,

a milyet még senki közületek nem látott». A czár mondja: «Hozzatok». Másnap a czár a két gazdag vót elküldte a lóért. A bolond czár-vő mondja a feleségének: «Menj ki lóért, hozd ide a vizet hordó kanczát». Dani felesége kimegy a czárhoz és mondja: «Férjem valahová készül és megparancsolta, hogy elkérjem a vizet hordó kanczádat». A czár odaadja. Azután Dani felölti szurkos ruháját és elmegy. Megy a mezőkre. A lovát odaköti egy kerítéshez. Azután idéz: «*šivko-burko, meštšanskej voronko*». A *šivko-burko* jön. Egyik fülében Dani megfürdik, másik fülében nagyon szépen felöltözik. Azután kezdi a lótól kérdezni: «Van-e társad, vagy nincs?» A ló mondja: «Van, de azt senki se tudja megkapni (senkinek nem jut). Nézd — mondja —, az én fülemben van egy ólomvessző. Fogd azt a vesszőt és üsd (vele) azt a lovat orron (tkp. orrára)». Dani így is tesz. Fogja az ólomvesszőt, megtalálja azt a lovat és orrára üt. Azután mondotta: «A mint dédatyámnak szolgáltál,*) ép-úgy szolgálj nekem is». Dani felül a lóra, haza felé indul.

A gazdag czár-vők mennek az úton, meglátják és mondják: «Nem adod el a lovadat?» Dani mondja: «Ez nem eladó. Ha hátatok bőrét lehúzzátok, odaadom ezt a lovat». Azok gondolkoznak és szólnak: «Lehúzzuk». Egyik a másikáról lehúzott versok-szélességű (bőrt). Daninak a zsebébe adják a lóért (tkp. a lóra). Dani odaadja a lovat, ő maga elmegy a vizet hordó kanczához. A kancza még mindig a kerítés mellett állott, Danit várta. Azután Dani haza jön. Valamikor a gazdag czár-vők hozzák a lovat. Másnapra sok vendég gyűl össze. A gazdag vők mindnek megmutatják a lovat.

Azután megint elkezdenek dicsekedni: «Mi tudunk arany-szarvú ökröt hozni». A czár mondja: «Ha ígértek, hát hozzatok is». Másnap elindultak. Utánuk Dani is elindult a kanczán. Megint arany-szarvú ökröt hozott *šivko-burko*. Dani haza felé kezdett jönni. A két gazdag czár-vő találkozott (tkp. találkoztak) vele. Ők mondják: «Add el az ökrödet». Dani szól: «Ez nem eladó. Ha mindketten fületeket levágjátok, azért oda-

*) Ez a részlet mutatja, hogy a mese eredetileg hosszabb volt; az elején szó lehetett Dani dédatyjáról és a *šivko-burko*-ról vagy ennek társáról.

adom». A két vő levágja, a füleket odaadják az aranyzarvú ökörért.

Valamikor haza jönnek mindnyájan. A császárnak megint sok vendége gyűl egybe. A gazdag császár-vők mondják: «Mi tudunk aranyszörtejtű disznót hozni». A gazdag vők, ők egyszer elindulnak a disznóért. Dani szintén megy disznóért. *Sivko-burko* megint hoz Daninak aranyszörtejtű disznót. A gazdag vők találkoztak vele. Megint mondják: «Add el». — «Ez nem eladó. Ha a lábatok nagy újját (tkp. nagy láb-ujjakat) levágjátok, akkor odaadom a disznót». Ők gondolkoznak és levágják. Az aranyszörtejtű disznóért odaadják a láb-ujjakat.

Valamikor haza jönnek. A szegény császár-vő kimegy a császárhoz. A császár mondja: «Fűtsd be a fürdőkamrárt». A fürdőkamrárt befűtik és valamikor fűtve is van (forró a fürdőkamra). A császár a fürdőkamrába küldi a vőket. A gazdag vők nem mennek le. Egyszer erőszakkal viszi (öket) a császár. Oda mennek és kezdenek levetközni. Dani együtt megy (velük). A bolond császár-vő kezd szólni: «Hol van a hát-bőrötök? Ime az én zsebemben van a hátbőrötök». A gazdag vők megijednek: «Honnan vette ez a hátbőrüket?» A bolond császár-vő mindent a helyére tesz (nekik).

Másnap a bolond császár-vő összegyűjti a vendégeket. Asztalhoz ültette a vendégeket. Egy nagyon nagy tálba rakta a hordóból a moslékot, az asztalra helyezte. Ő maga az ajtó mellé állt, fejszét vett a kezébe. «A ki — mondja — nem fog enni és vissza fog menni úgy, hogy nem evett, annak leütöm a fejét». Azután valamikor vége van az ebédnek. Felállnak (kimennek) az asztal mellől (tkp. mögől), haza indulnak. Kimennek a lépcsőre, egyik hány, a másik hány.

A bolond császár-vő most él, mindenkivel jobban.

Jegyzetek: Ezt a mesét is egy *Маджа* falvából való ember előadása alapján írta le és közölte velem A. A. CZEMBER, a ki a mesének azt a címet adta, hogy «*dış dañe jılıs*» («Lusta Daniról»).* Ilyen címmel (*Дыш Дәне йылыс*) közölte is CZEMBER ezt a mesét, éppúgy mint az itt közölt 7. sz. mesénket is, néhány más mesével együtt a minap megjelent *Komi мойдан кывъяс. Чукортые А. А. Цембер* (azaz: *komi moïdan*

*) Találóbbr cím lenne: *sivko-burko*.

kivjas. tsukertis A. A. CZEMBER 'Zürjén mesék. Gyűjtötte . . . ' (Устьсысольск, 1913) cz. 40 lapos kis füzetében, orosz átírással, fordítás nélkül. Átírása, ha nem is pontos és megbízható és sokszor nem is következetes, mégis eléggé érthető. A mesén különben ú. l. néhány kisebb változtatást is tett.

mort efi vojen 'по одной ночи, поочередно, одинъ человекъ на одну ночь' («egy-egy éjjelre, felváltva, egy ember egy éjjelre»); éppígy *mort efi tseren nehim* 'egy-egy fejszét vetünk' (mindegyik egyet). | *gerd-keva keti* 'коты съ красными завязками' | *si(u)šas* 'заговорить' | *kaštiv* 'вспоминай; emlitsd'; az összefüggés mutatja, hogy itt az a jelentése, hogy 'idézz' (l. KSz. XII. 254) | *šivko* < orosz сивка; *burko* < orosz бурка (бурый 'sötétpej'); *meštšanskei* < orosz мѣщанскій; *voronko* < orosz воронко (вороной 'fekete, hollófekete') | *geraiš gerae* 'съ горы на горы' | *gu vilad* 'a sírra' második személyű determinatio | *ber-le, džas* 'обратно пустить, распрягъ и отпустить'.

sar orde tsukertšasni 'къ царю собрален' | *vašileijas* 'V.-ék, V. és Iván'; más példák a többesszám ilyen használatára: *me batejasked* (vagy *batjasked*) *muna* 'я съ отцомъ, съ родителями иду; atyámékkal, szüleimmel megyek'; *matjasked* 'szüleimmel' vagy 'anyámmal és valamelyik családtaggal': 'anyámékkal' (de nem: atyámmal [v. anyámmal] és valamilyen idegennel) | *jei-kod* 'глуноватый (какъ дикій)' | *se, tšemse pe i koli važni* 'такого и надо (было) привести'.

para velen 'на парѣ лошадей' | *lok dukes* 'худой зипунъ' | *bazar viti nuženj* 'по базару везуть' | *tšettšila* 'встану; fölállok'; *me tšettšila dodžis* 'kiszállok a szánból'; *me ledžšila vev vilis* 'leszállok a lóról' | *šir* 'смола' | *betška* < orosz бочка | *lavka* < orosz лавка | *jamšik* < orosz ямщикъ | *gen viti tupiltšas* 'по пуху покаталя'.

munalisni jez 'ушелъ народъ, разошлись' | *šiblalisinj* 'по-бросали' | *vilis* 'снова'.

sar-žat 'царскій зять' | *mustemtinj* 'ненавидѣть, недолюбливать' | *torjen* 'отдѣльно' | *pomei* < orosz помой | *ledni* 'класть'.

geštiti ez kornj 'въ гости не пригласили' | *ku, tšemes ti ne-kod na ene addžile* 'какого вы никто еще не видали' | *kebila* < orosz кобыла | *kaštilas* 'произносить сталъ'; l. fönt | *tevariš em*, *abu* 'товарищъ есть (или) нѣтъ' | *ne-kodli oz šed* 'никому не дается въ руки, никто не можетъ поймать' («senkinek nem adódik a kezébe, nem tudja senki elfogni») | *švinetš prut* 'свинцовый прутъ' | *važ dedli kidž služitlin* 'старому дѣду какъ служилъ' (*važ ded* 'старый дѣдъ; предокъ') | *sidž-že* 'также'.

taje abu vužes 'это не продажный (конь)' | *mišku-ku, tšik-nite-ke kulannid* 'со спины кожу если снимете' | *veršek-pašta* 'съ вершокъ ширины' | *šetasnj vev vile* 'отдали за коня'; *vö*.

u.džalemiš šeta, u.džalem vile šeta 'a munkáért adok' | *petked-lasni* 'показали'.

kesjannid-ke i vaje 'общаете такъ и приведите' | *nije*: Usztsziszolszokban *naje* | *štšet* (egyéb följegyzéseim szerint: *tšet**) < orosz щеть, щетина | a CZEMBERTŐL mondott *lojini* helyett Cz. szerint az ő közlöje *lojini*-t mondott. (Az említett füzetben is ловины van.)

vajmas 'истопилась' | *kiz mirden 'силою'* ('vastag erővel') | *perttšisni* 'раздѣваться'.

šoiteg 'не поѣвши' | *jur šeta 'голову отрублю'* | *šoias 'сѣлось, ѣда окончится'* | *pizan sajis petasni* 'изъ за стола вышли' | *pos vilas 'на лѣстницу'*.

medša bureš bidšeniš 'получше всѣхъ, лучше всѣхъ' (tkp. 'a legjobban mindnél, mindből').

4. *ketš da rutš.*

olisni-vilisni ketš da rutš. ketš veštšis pev-tšom a rutš veštšis ji-tšom. vois gožem i rutšlen ji-tšomis sili. kutis rutš vezjišni ketšli: «ketšei, tšojei! ledž-te mene pattšer vilad». — «og, og! a.tšimes vetlan, pianes sojan». «ketšei, tšojei! ledž-te mene gebetš vilad». — «og, og! a.tšimes vetlan, pianes sojan». «ketšei, tšojei! ledž-te mene porog dorad». dezmiš ketš i le.džis ru.tšes porog dore.

rutš kutis ovni-vivni i tedis, miž ketšlen em pos-vo.džas vii i zev kutis kovni sili. so etšid kutis jirkadni. ketš šue: «kodi jirkedtše?» rutš šue: «mene pirtšini koreni». petis i pos-vo.džis vii šojis vilisse. šéssa piris. ketš juale: «miž-že nimis veža-piidlen?» — «vel-dor, ketše, tšoje, vel-dor».

olisni-vilisni. bara rutš bežnas ko.tšedtše. ketš šue: «kodi-ke bara jirkedtše.» rutš šue: «bara mene, tšojei, koreni pirtšini.» rutš petas, vii pos-vo.džis sojas džik šerše. šéssa piras. ketš juale: «miž-že nimis veža-piidlen?» — «šer-les, tšoje, šer-les.»

bara olisni-vilisni. rutš bežen zimgištas. ketš šue: «kodi, tšoje, zimedtše?» rutš šue: «bara nin mene pirtšini koreni.» rutš petas pos-vo.dže i stav viise ponalas ketšliš. piras. ketš juale: «miž veža-piidlen nimis?» — «kuras-karas, tšojei, kuras-karas».

*) Az említett füzetben CZEMBER is тшотъ (= *tšeta*)-t ír.

šéssa olasni-vilasni. kešlšl vii kormas. petas pos-vo,džé, vidlas i vii néfik abu. píras, berdni kutas. «míla-žé te šojin, ru,tšéi, tšojei, mentšim vijes? ninemen menim pianes verdni.» ru,tš sošše: «me eg šoi, a,tšid ken-ke šojin. vai-žé, si,dži tedam, kodi šojis: lomtam paťs i paťslan sitanen suvtam. kodnimlen vii voitištas, sinim i mizaš loam.» paťs lomtisni, a muđer ru,tš kolema i,tšéfik vii-tor, keťslš bež-uvše gušénik mavtištas. paťs lomtisni, bilan sitanen suvtisni i keťslen kutis sitanšis vii voitavni. ru,tš i šue: «a,tšid tai viite šojemid.» keťs i miza loi. šéssa muđer ru,tš keťšes i kerkasš vetlis piannas, kongres. a,tšis si kerkag ovmedťsis i eni ole-vile.

A nyúl és a róka.

Éltek-voltak egy nyúl és egy róka. A nyúl deszkakunyhót csinált, a róka meg jégkunyhót csinált. Jött a nyár és a rókának a jégkunyhója elolvadt. A róka kezdett a nyúlnak könyörögni: «Nyulam, húgom! eressz engem a kemenczédre.» — «Nem én, nem! engem magamat kiűzől, fiaimat megeszed.» «Nyulam, húgom! eressz engem a padlóaljadra.» — «Nem én, nem! engem magamat kiűzől, fiaimat megeszed!» «Nyulam, húgom, eressz engem a küszöbödhöz (küszöböd mellé).» Megúnta (megharagudott) a nyúl és a küszöbhez eresztette a rókát.

A róka kezdett élni-lenni és megtudta, hogy a nyúlnak a pitvarban vaja van és nagyon megkívánta (tkp. és nagyon kezdett neki kelleni). Nos egyszer elkezdett kopogni. A nyúl mondja: «Ki kopog?» A róka mondja: «Engem keresztelni hínak.» Kiment és megette a pitvarbeli vaját, a felső részét. Azután bement. A nyúl kérdezi: «Mi a keresztfiad neve?» «Felső-rész, nyulam, húgom, felső-rész.»

Éltek-voltak. Megint kopog a róka a farkával. A nyúl mondja: «Megint zörget valaki.» A róka mondja: «Húgom, megint keresztelőbe hívnak engem.» A róka kimegy, a pitvarból megeszi a vaját, éppen a közepét. Azután bemegy. A nyúl kérdezi: «Mi a keresztfiad neve?» — «Közép, húgom, közép.»

Megint éltek-voltak. A róka kopogtat farkával. A nyúl mondja: «Ki kopog, húgom?» A róka mondja: «Már megint keresztelni hínak engem.» A róka kimegy a pitvarba és a nyúlnak az egész vaját megeszi (tkp. befejezi). Bemegy. A nyúl kér-

dezi: «Mi a keresztfiad neve?» — «Összekapart maradék, húgom, összekapart maradék.»

Ezután élnek-vannak. A nyúlnek vaj kell. Kimegy a pitvarba, körülnéz, és nincs ott semmi vaj. Bemegy, sírni kezd. «Miért etted meg, rókám, testvérem, az én vajamat? Nincs mivel fiaimat tápláljam.» A róka tagadja: «Én nem ettem meg, bizonyára magad etted meg. Nos, úgy tudjuk meg, (hogy) ki ette meg: fűtsük be a kemenczét és álljunk farral a kemencze felé. A melyikünknel vaj fog csöpögni, az (tkp. azunk, értsd: közölünk az) lesz a bűnös.» Befűtötték a kemenczét, a ravasz róka azonban meghagyott egy kicsike darab vaját (és) a nyúl farka alját titokban bekeni (vele). A kemenczét befűtötték, farral álltak a tűz felé és a nyúl farából kezdett a vaj csöpögni. A róka mondja: «Magad etted meg hát a vajadat». A nyúl lett a bűnös. Ezután a ravasz róka a nyulat a házából is kiűzte fiaival együtt, szegényt. Ő maga megtelepedett abban a házban és most él-van.

Jegyzetek: Ezt a mesét Frolovné közölte velem. A *vel-dor* kifejezés *l*-jével a különben vicsegdai nyelvjárást feltüntető mesének szluszolai eredetére enged következtetni.

pev-tšom 'избушка изъ досокъ'; *tšom* 'erdei kunyhó' | *vez-išni* 'проситься' | *tšojei* 'сестрица' | *porog* < orosz пороги | *dez-mis* 'надоѣло, сердился'.

ponalas 'окончила' | *kuras-karas* 'остатокъ, сгребанное'.

viž kovmas 'масло понадобилось' | *vidlas* 'посмотрѣть' | *ningmen menim pianes verdni* 'нечѣмъ мнѣ дѣтей кормить' | *ken-ke* 'поди' | *vai-že* < orosz давай-же | *sitanen* 'задницей' | *bež-urše mavtištas* 'подъ хвостомъ помазала' | *si kerkae ovmed-tšis* 'въ его избушку помѣстилась'.

5. *rutš, šokir da bele rum.*

važen olisni-vilisni rutš, šokir da bele-rum. olisni-vilisni, nalen nánis biri. pudjášisni, kodli pud uše, sijees natškin i šoini. šokirli pud uši, sijees natškin i šoini. bele-rum mededis ru,tšes tšade orde purtla. rutš kotertis da kotertis tšade orde.

«tšadei, tšadei, vai-te purtte, šokires natškin, bele-rumked šerjen šoini.» — «menam purtid niž, mun-že, vetli jen orde zudla.»

kotertas jen orde.

«jenmei, jenmei, vai-te zudte, tsade-purt keshini, sokires natshkini, bele-rumked sherjen soini.» — «menam ved zudjid zev sekid. a mun-te, vetli telis orde esla.»

munis telis orde.

«telisei, telisei, vai-te este, jen-zud kishini, tsade-purt keshini, sokires natshkini, bele-rumked sherjen soini.» — «menam ved eskid nuedisteg oz mun. vetli sondi orde zonla.»

kotertis, kotertis sondi orde.

«sondiei, sondiei, vai-te zonte, telis-es nuedni, jen-zud kishini, tsade-purt keshini, sokires natshkini, bele-rumked sherjen soini.» — «zonmid menam tsig. vetli kets orde jevla.»

munis, kotertis kets orde.

«ketsei, ketsei, vai-te jevte, sondi-zon verdni, telis-es nuedni, jen-zud kishini, tsade-purt keshini, sokires natshkini, bele-rumked sherjen soini.» — «menam ed jelid listitem. vetli ze pi-pu orde pedentsala.»

kotertas, kotertas.

«pi-puei, pi-puei, vai-te pedentsate, kets-jev listini, sondi-zon verdni, telis-es nuedni, jen-zud kishini, tsade-purt keshini, sokires natshkini, bele-rumked sherjen soini.» — «menam ed pedentsaid perjitem. mun-te, vetli kuzhets orde tserla.»

kotertas, kotertas.

«kuzhietsei, kuzhietsei, vai-te tserte, pi-pu pedentsa perjini, kets-jev listini, sondi-zon verdni, telis-es nuedni, jen-zud kishini, tsade-purt keshini, sokires natshkini, bele-rumked sherjen soini.» — «menam ed tserid dortem, mun-te pelat dore, vodli, me sek kosti dorišta.»

rutš kajas i vodas pelatas. kivse džo, džę, džis nužedas, se, tšęma mu, džas. kuzhets pes klesšien topedas rutšliš kivse. kuzhetsli kuis i kolas.

A róka, herélt ló és a bele-rum.

Régen éltek egy róka, herélt ló és bele-rum. Éltek-voltak, a kenyerük elfogyott. Sorsot húztak, a kire a sors esik, azt (kell) levágni és megenni. A herélt lóra esett a sors, azt (kell) levágni és megenni. A bele-rum elküldte a rókát a tsade-hoz kérésért. A róka futott és futott a tsade-hoz.

— «*tsadei, tsadei*, add ide a késedet, a lovat levágni, a *belg-rummal* együtt felezve megenni». — «Az én késem tompa, eredj, menj az istenhez köszörűköért».

Fut az istenhez.

«Istenem, istenem, add ide a köszörűkövedet, a *tsade* kését köszörülni, a lovat levágni, a *belg-rummal* együtt felezve megenni». — «Az én köszörűkövem azonban nagyon nehéz. De eredj csak, menj a holdhoz ökörért».

Ment a holdhoz.

«Holdam, holdam, add ide az ökrödet, az isten köszörűkövét húzni, a *tsade* kését köszörülni, a lovat levágni, a *belg-rummal* együtt felezve megenni». — «Az én ökröm azonban nem megy vezető nélkül. Menj a naphoz legényért».

Futott, futott a naphoz.

«Napom, napom, add ide a legényedet, a hold ökrét hajtani, az isten köszörűkövét húzni, a *tsade* kését köszörülni, a lovat levágni, a *belg-rummal* együtt felezve megenni». — «Az én legényem éhes. Menj a nyúlhoz tejért».

Ment, futott a nyúlhoz.

«Nyulam, nyulam, add ide a tejedet, a nap legényét táplálni, a hold ökrét hajtani, az isten köszörűkövét húzni, a *tsade* kését köszörülni, a lovat levágni, a *belg-rummal* együtt felezve megenni». — «Az én tejem azonban nincs megfejeve. Menj a nyárfához fejő-dézsáért».

Fut, fut.

«Nyárfám, nyárfám, add ide a fejő-dézsádat, a nyúl tejét megfejni, a nap legényét táplálni, a hold ökrét hajtani, az isten köszörűkövét húzni, a *tsade* kését köszörülni, a lovat levágni, a *belg-rummal* együtt felezve megenni». — «Az én fejő-dézsám azonban nincs kivágva. Eredj, menj a kovácsoshoz fejszéért».

Fut, fut.

«Kovácsom, kovácsom, add ide a fejszedet, a nyárfa fejő-dézsáját kivágni, a nyúl tejét megfejni, a nap legényét táplálni, a hold ökrét hajtani, az isten köszörűkövét húzni, a *tsade* kését köszörülni, a lovat levágni, a *belg-rummal* együtt felezve megenni». — «Az én fejszém nincs megkovácsolva, menj az ágy-polcz szélére, feküdjél le, én azalatt megkovácsolom».

A róka fölmászik és lefekszik az ágypolczra. Nyelvét egé-

szen a padlóig lógatja le (tkp. nyújtja ki), úgy elfáradt. A kovács az izzó harapófogóval becsípi a róka nyelvét. A kovácsnak a bőre (a róka bőre) is marad.

Jegyzetek. Egészen hasonló mesét közöl részben SZAVAITOV nyelvtana alapján LYTĶIN. A SZAVAITOV meséje az Ugor Füzetekben is megjelent (II. 43—46). Ez a mese, melyet egy usztsziszolszki asszony közlése alapján Frolovné mondott el nekem, különösen abban különbözik a SZAVV.-felétől, hogy 1. ott csak róka és ló szerepel, itt pedig még *belę-rum*; 2. ott másképen végződik a mese: «Azután a kovács fogót kovácsol, a hód fogát kihúzzák, a fejő-dézsát megcsinálják,». Egy másik változatát CZEMBER közli most (Komi мойдан кы-вьяс cz. füzetében) Руч да Сьокыр czímmel és megjegyzi, hogy: «Сьокыр» рочен мерин (azaz: *šekir ro. tšen meriny*).

šekir jelentését Usztsz.-ban nem tudták megmondani. Egy öreg vadász is csak annyit tudott mondani, hogy a «*šekir* vagy *tšokir*» valami állat; vö. SZAVV. *šekir* (стар. слово) 'меринъ, cantherius'; WIED. *šokyr, šokor* (U.) 'Wallach'; LYTĶ. *šekir* 'меринъ', Ud. *šekor*; WICHEM. *šekir, šekir* 'Wallach' FUF. III. 125 (és KARJ. OL. 144). | *belę-rum*-ról csak annyit tudtam megállapítani, hogy «valamilyen állatnak a neve». | *puđjašisni* 'жребий бросили' | *naškinj* 'запѣзатъ' | *tšade*, LYTĶINNÁL *pan* (*eksi, tun, tšade*) 'волхвъ', 'varázsló'. A fönt említett öreg vadász a *tšade* szót úgy magyarázta, hogy ez tulajdonképpen a. m. *tšard* 'молнія; villám', *tšardej* 'villámom' | *vai-te purtte* 'дай ка, давай, дай' | *šerjen* 'пополамъ'; pl. *šerjen nebam* 'пополамъ купимъ' | *puđdištęg* 'безъ вожака' | *ed, ved* < orosz вѣдъ | *puđdištęid per-jitem* 'подойникъ не срубленъ' | *kužnetš* < orosz кузнецъ | *pelat* < orosz полати | *nužędas* 'вытянула' | *se.tšęma mu.džas* 'такъ устала' | *peš kleššien topędas* 'горячими клещами притиснула'.

6. durivan.

olasni vilasni gozja. nalen kujim pi tšuzę. bidmasni da kutasni kiini-viini. i.džid vokis munas kiini-viini. i.tšetis sarai-plakase sijalas. mamis petas šoedtsini da i šede. ivan pelatas mamse šibitas. i.džid vok loktas da juualas: «miž-že te ta-lun, ivan, kiin?» — «me pe zev i.džid tšuktsi kiji.» — «no-ko petkedli.» ivan mamse pelatšis šibitas. i.džid vok šuvas: «jei ivan, mamte pe tai kijemid-vijemid!»

bara i.džid vok munas kiini-viini. jei ivan karta-ędžęs doras sijalas. batš mes juktavni petas da i šede. batšę mamse

moz-že pelat-seregas šibitas. i.džid vok loktas. jei i v a n pelatšis batse džodž šeras grimgas da šuvas: «bara pe me zev i.džid tsuktši kiji.» — «taje pe ved abu tsuktši — šuvas i.džid vok — mamte da i batte vijin!»

i.džid vok bara munas kiñi-viñi. i.tšet vok kolttšas sur puni. sur puvas da izjalas. zev jona kutas puni. «miñ-ne taje šmekaiťťšini kutis!» sije skermas da putkiltas tšante, a.tšis vorjas pukas da telebnas sinñi kutas. i.džid vok loktas da i addžas pižen vetlišes. «miñ-ne te jei dureñ keran?» — «addžan ved pe, tedan, miñ kera. šmekaiťťšini tsuž-vaid kutis da me putkilti.»

sěšša i.džid vok šuvas: «tagla vetli peťše orde.» peťše orde munas i v a n. peťšejs šuvas: «miñla loktin, i v a n?» — «tagla lokti.» tag šetas peťše. jei kutas munni gortas. tag pondas kiša-kaša kiñi. jei dezmas da stav tagse tev vile kištas. gortas loktas. «ken-ne tagjid?» — «šmekaiťťšini, kiša-kaša kiñi kutis, da me tev vile le.dži.»

bara i.džid vok i v a n e s mededni kutas. «mun-že, vetli peťše orde sovla.» sovla munas, piña tsuñ-kiťťšalas, pivšan šlapaalas. peťše orde voas. peťše juvalas: «miñ nin kole, jei dureñ?» — «sovla lokti.» «en tai ne mija en nu?» — «vunedi.» sov kutas nuni gortlañ. veles addžas. veles jukmes dore nuvas da pondas juktavni. vev pettedž juvas da i dugdas. «miñ ne taje eťša juve? tšas že solala.» jukmesse sov kištas da veles bara kutas juktavni. vev bara oz ju. veles enovtas, da gortas munas. vok kutas juvašni: «ken-ne solid?» — «tedan ved ken. velid ez kut juni da me jukmesse solali.» jejes vidasni da šuvasni: «velid pe ved petis da sijeen ez kut juni.»

bara jei dureñes istasni peťše orde pañla. «mija ne pe loktin?» — «pañla.» «en tai ne pe mija en nu?» — «sek ez korni.» pañjas peťše šetas. jei munas gortlañ. pañjas kotškedťšini kutasni. jei dezmas, pañjases talalas da vokjasli vištalas.

sěšša jejes geštajas koravni istasni. jei šuvas: «mužikjas lokte, babajas ene lokte.» mužikjas voasni. «ken-ne babajasid?» — «i v a n dureñid pe ez kor. sije pe šiis babajasidli: 'ti pe ene lokte pop dine isjavni-surttavni'.»

jejes mededasni babajasla. jei šuvas: «babajas lokte, kaga-jaste ene vaje sitavni-ku.džavni.» babajas loktasni. «ken-ne kaga-jasid?» — «jejid pe ez kor.» jei sěšša vetlas kagajasla. killše

jur-jivsanis siblalas kagajases dodde. etilen juris pote, medlen kokis tsege, kodlen sojis tsege, kodlen sili-dzirjis tsege. sésa kagajases kiskas gortas. babajas addzasni assinis kagajas da jona kutasni berdni. «tás-pe munam, kiťtšedź asnimés oz natškar jejid!»

sésa bidsen vokjasisked tšetš povzasni da munasni. jei dureň kerka-e, džešse boštas da kutas na bersa vetťšini. vetťšas, vetťšas da ber bergedťšas gortas, da ęni ole-vile.

Bolond Iván.

El-van egy házaspár. Nekik három fiuk születik. Felnőnek és kezdenek vadászni (fogni-ölni). A legnagyobb (tkp. nagy) testvér megy vadászni. A legkisebbik (tkp. kicsiny) a csűr deszkájára tesz hurkot. Az anyja kimegy etetni és beleakad. Iván az ágypolczra dobja az anyját. A legidősebb testvér jön és kérdezi: «Hát mit fogtál te ma, Iván?» — «Én egy nagyon nagy fajdkakast fogtam.» «Nos hát mutasd.» Iván ledobja az anyját az ágypolczról. A legidősebb testvér mondja: «Bolond Iván, hiszen az anyádat fogtad meg — ölted meg!»

Megint elmegy a legidősebb testvér vadászni. Bolond Iván az istálló ajtaja mellé tesz hurkot. Az atya kimegy a tehenet itatni és beleakad (a hurokba). Az atyját éppúgy mint az anyját az ágypolcz sarkába dobja. Jön a legidősebb testvér. Bolond Iván a polczról a padló közepére dobja az atyját és mondja: «Megint nagyon nagy fajdkakast fogtam.» — «Hiszen ez nem fajdkakas — mondja a legidősebb testvér — anyádat és atyádat is megölted!»

A legidősebb testvér megint elmegy vadászni. A legkisebb testvér (otthon) marad sört főzni. Sört főz és (izzó) köveket dob (a kádba). Nagyon erősen kezdi főzni. «Mit kezdett ez gúnyolódni!» Megharagszik és feldönti a kádat, ő maga a teknőbe ül és a lapátocskával (kavarófával) elkezd evezni. A legidősebb testvér hazajön és meglátja, a mint az csónakázik (tkp. a csónakon menőt). «Hát mit csinálsz te esztelen bolond?» — «Hiszen látod, tudod, hogy mit csinálok. A sörmust elkezdett gúnyolódni és én földöntöttem.»

Ezután a legidősebb testvér mondja: «Menj a nagyanyához komlóért.» Iván megy a nagyanyához. A nagyanya mondja:

«Miért jöttél, Iván?» — «Komlóért jöttem.» A nagyanya komlót ad (neki). A bolond kezd hazamenni. A komló elkezd zizegni. A bolond megharagszik és az egész komlót szélnek ereszti (szélre szórja). Haza jön. «Hát hol van a komló?» — «Gúnyolódni, zörögni kezdett, és én szélnek eresztettem.»

Megint elküldi a legidősebb testvér Ivánt. «Eredj, menj a nagyanyához sóért.» Sóért megy, a boronát újjára húzza (gyűrű helyett), a fürdőkamrárt fejére teszi (kalap helyett). A nagyanyához jön. A nagyanya kérdezi: «Mi kell már, esztelen bolond?» — «Sóért jöttem.» «Hát az imént mért nem vittél (sót)?» — «Elfelejtettem.» A só kezd hazafelé vinni. Meglát egy lovat. A lovat a kúthoz viszi és kezd itatni. A ló jóllakásig iszik és abbahagyja. «Mit iszik ez keveset? Rögtön megsószom.» A kútba önti a só és megint kezd a lovat itatni. A ló megint nem iszik. A lovat ott hagyja és haza megy. A bátyja kezd kérdezni: «Hol van a só?» — «Hiszen tudod, hogy hol van. A ló nem akart inni és én megsóztam a kutat.» A bolondot megszidják és mondják: «A ló jóllakott és azért nem akart inni.»

Megint elküldik a bolond esztelent a nagyanyához kanálért. «Hát miért jöttél?» — «Kanálért.» «Hát az imént miért nem vittél?» — «Akkor nem kértek.» A nagyanya kanalakat ad neki. A bolond megy hazafelé. A kanalak elkezdenek csörögni. A bolond megharagszik, a kanalakat összetapossa és elmondja (ezt) bátyjainak.

Ezután küldik a bolondot vendégeket meghívni. A bolond mondja: «Emberek jöjjetek, asszonyok ne jöjjetek.» A férfiak jönnek. «Hát hol vannak az asszonyok?» — «Bolond Iván nem hittá őket. Ő azt mondotta az asszonyoknak: 'Ti ne jöjjetek a paphoz eresztetni, durrantani'.»

A bolondot elküldik az asszonyokért. A bolond mondja: «Asszonyok jöjjetek, a gyerekeiteket ne hozzátok szarni-húgyozni.» Az asszonyok jönnek. «Hát hol vannak a gyerekek?» «A bolond nem hittá őket.» A bolond ezután elmegy a gyerekekért. A lépcső tetejéről dobálja a gyerekeket a szánba. Az egyiknek a feje hasad meg, a másiknak a lába törik el, kinek a karja törik el, kinek a nyakszirtje törik el. Azután hazaviszi a gyerekeket. Az asszonyok meglátják a gyerekeiket és nagyon elkezdenek sírni. «Menjünk innen, a míg minket magunkat meg nem öl a bolond!»

Erre mind a testvérekkel együtt megfélemednek és elmennek. Az esztelen bolond fogja a ház ajtaját és utánuk kezd futni. Üldözi, üldözi és visszafordul haza, és most él-van.

Jegyzetek. Ezt a mesét Пезморъ falvában (a Vicsegda mellett; 52 versztnyre Usztsziszolszktól észak-keletre) hallotta Czember. A mesét Czemberrel és Frolovval néztem át.

kijni-vijni 'ловить-убивать = охотничать'; *vinj* 'убить', a permi nyelvjárásban (Rogov) *vinj* 'убить', *vinj mortes* 'убить человека', a votjákban is *vij*-, Sar. *vi*-, *vij*- (Munkácsi), *vijn*-, G. *vinj*-, *vinj* J., *vijnj* MU. (Wichmann). Lehetséges tehát, hogy itt az eredetibb *i* őrződött meg, de nem lehetetlen, hogy csak a *kijni* hatása alatt lett ebben az ikerszóban *vinj*-ből *vijnj*. *sarai-plaka* 'плаха въ сараѣ'; *plaka* 'плаха; толстая доска'; *šijalas* 'силокъ поставилъ' | *šogedšini* 'сѣно дать; szénát adni' | *pelat-seregas* 'въ уголь пол.' | *grimgas* 'грохнулъ, бросилъ съ шумомъ'.

izj alas 'горячіе камни опустилъ въ чанъ' | *šmekaitšini* < orosz na-smѣхать-я | *putkiltas* 'опрокинулъ' | *tšan* < чанъ | *vorjas* 'въ корыто' | *teleb* 'лопатка для приготовления пива' | *duren* < orosz дурень | *tšuz-va* 'сусло; árpale, sörlé, sörmust'.

kisa-kaša kijni 'шуршать, шумѣть' | *dezmas* 'ему не понравилось, надоѣло' | *tev vile kišt as* 'на вѣтеръ пустилъ'.

piña tšui-kišt alas 'борону на палецъ надѣлъ (вмѣсто кольца)' | *pišan šlapaalas* 'баню вмѣсто шляпы надѣлъ' | *pet-tedž* 'досыта' | *tšas* < orosz сей-часъ | *sijeen* 'потому' | *ez kut junj* 'перестала пить'.

koškedšini 'постукивать, шумѣть' | *talalas* 'растопталъ'. *isjavni* 'бздѣть безъ шумомъ' | *surttavni* 'пердѣть (громко)' | *sitarvi* 'срать' | *ku,džavni* 'мочиться' | *kiltše jur-jivsánis* 'съ верхней площадки крыльца, черезъ крыльцо' | *pote* 'раскололась'; *potni* 'лопнуть, сломаться' | *tšege* 'переломалась' | *kiltšedž* 'пока'.

7. *ma mtem niv da mama niv.*

oleni-vileni gozja. nalen niv veli. mamis kule. bafis tetka vajas. tásti-paň miškem vaen verdni kutasni niles. etšid tetka istas šert-teb požavni niles. šert-teb požj alas da šert-teb i veje. šert-teb veje, karnannas krukalas da krukalas, ne-kidž oz šur. kaj as da tetkaišli višt alas. tetka šuvas: «me tentšid lovtę bošta, mun kidž gažid, šert-teb lepti.» niv ledžšas da vaad sungišas. sungišas da zev mi,tša uli,tša voas. munas da munas da ma-šor

voas. mate oz tšuništ, oz krukišt, vo,dže munas da nek-šor voas. nekte oz tšuništ, oz krukišt, vo,dže munas, da addžas, tev jilin i,tšetik kerka bergale. «kerka, kerka, suvtli!» kerka suvtas da pervoji jem vile tuvttšas da veltš pos vilas voas. šésša kerkag piras. kerkain tetka pukale. «tetka, tetka! menam šert-tebjeji veji.» tetka šuvas: «mentšim-ke ekmis ki,tši-pi pivšedan, me tenid bur ve,tša da i šert-teb addža »

niv ki,tši-pi boštas, pivšane ledžšas, da zev lešida da nebida pivšedas. šésša kajas. v a s a-tetka sili i,tšetik jaššik šetas da šuvas: «taje jaššik gort dinad vez lug vile nu da voštj, šésša šert-tebjid šure.»

niv munas da bara nek-šorid volas, ma-šorid volas. šésša gort veštas voas da gortas kajas. vez lug vile munas, jaššik voštas. jaššikiš zev idžid, zev mi,tša kerka petas. kerkag piras, kerkain šert-teb da zev una dobra.

tetkajas loktasni vidlini da med lun aššis nivse mededasni šert-teb požjavni. niv ledžšas, šert-teb narošne veitas. mamli kajas vištavni. mam šuvas: «mun, bur niv, šert-tebjidla, suništli.» niv ledžšas da suništšas. uli,tša vile voas, šésša ma-šor voas. ma kruk alas da tšun alas. šésša nek-šor voas. nek kruk alas da tšun alas. šésša kerka voas. kerkag pirni kutas da oz list jem vile suvtlini. kidž-ke diren piras da v a s a-tetkali vištalas: «menam šert-teb veji.» — «ekmis ki,tši-pi ke pivšanin pivšedan, šert-teb addžam.»

niv ki,tši-pi šerdine puktas da šerdjig tirji pivšane ledžšedas. pivšanin koreš-dinnas ekmišnansę švatskedas. tetka sili šetas bura idžid jaššik da gortas tšektas nuni da voštini.

gortlan niv munas da ma-šor dinin da nek-šor dinin bara tšun alas da kruk alas. gorte voas, jaššik voštas. jaššikiš bi petas da važ kerkajš sotššas.

A mostohalány és az édes lány (tkp. az anyátlan lány és az anyás lány).

El-van egy házaspár. Nekik volt egy leányuk. Az anya meghal. Az atya mostohát hoz. Moslékkal (tálat-kanalat mosott vízzel) kezdik a leányt táplálni. Egyszer a mostoha elküldi a leányt fonalmatringot kimosni. A fonalmatringot mossza és a

fonalmatring alámerül. A fonalnatring alámerül, vederhordó rúdjaival halászsza és halászsza, semmiképpen nem kerül meg. Hazamegy (tkp. fölmege) és elmondja a mostohájának. A mostoha mondja: «Én lelkedet veszem (megöllek), menj, a hogy kedved (tartja), a fonalmatringot hozd fel». A leány lement (a partra) és a vízbe veti magát. Beleveti magát és egy nagyon szép utcza jön. Megy és megy, és mézes patak jön. A mézből nem nyal újjával, nem nyúl bele újjával, előre megy és tejfölös patak jön. A tejfölből nem nyal, nem nyúl bele újjával, előre megy és látja, a szélén egy kicsike ház forog. «Ház, ház, állj meg!» A ház megáll és először türe lép és éppen a lépcsőre jut. Azután bemegy a házba. A házban egy asszony ül. «Néni, néni, az én fonalmatringom alámerült.» Az asszony mondja: «Ha az én kilencz kutyakölyköt megfürösztöd (gőzölteted a fürdőkamrában), én jót teszek veled (tkp. neked) és megtalálom a fonalmatringot.»

A leány fogja a kutyakölyköket, lemegy a fürdőkamrába és nagyon jól és gyöngéden megfürösztö. Azután fölmege (a házba). A vízi asszony egy kicsike ládát ad neki és mondja: «Ezt a ládát vidd házaodhoz a zöld rétre és nyisd ki, azután megkerül a fonalmatringod.»

A leány megy és megint jön a tejfölös patak, jön a mézes patak. Azután a ház elé jön és haza megy. A zöld rétre megy, kinyitja a ládát. A ládából egy nagyon nagy, nagyon szép ház jön ki. Bemegy a házba, a házban (ott van) a fonalmatring és nagyon sok jó.

A mostoháék jönnek nézni és másnap a saját leányukat küldik fonalmatringot mosni. A leány lemegy, a fonalmatringot szándékosan (a vízbe) alámeríti. Hazamegy az anyjának elmondani. Az anya mondja: «Menj, jó leányom, a fonalmatringodért, merülj alá.» A leány lemegy és alámerül. Egy utczára jön, azután mézes patak jön. A mézbe belenyúl az újjával és nyal belőle. Azután tejfölös patak jön. A tejfölbe belenyúl az újjával és nyal belőle. Azután egy ház jön. Kezd bemenni a házba, de nem mer a türe lépni. Valahogyan idővel (hosszú idő múlva) bemegy és a vízi asszonynak elmondja: »Az én fonalmatringom alámerült.» «Ha a kilencz kutyakölyköt a fürdőkamrában gőzölteted, megtaláljuk a fonalmatringot.»

A leány kosárba teszi a kutyakölyköket és rázva (feldobálva) viszi le a fürdőkamrába. A gőzfürdőben mind a kilenczüket a fürdősöprű nyelével csapkodja. Az asszony egy elég (tkp. jól) nagy ládát ad neki és megparancsolja, hogy vigye haza és (ott) nyissa ki.

A leány hazafelé megy és a mézes pataknál és a tejfölös pataknál megint nyal és belenyúl az újjával. Haza jön, kinyitja a ládát. A ládából tűz jön ki és a régi ház odaég.

Jegyzetek: Ezt a mesét is Czember közölte velem, a ki egy Vicsesda-menti faluban hallotta egy leánytól. L. még a 3. mese jegyzeteit.

tetka < orosz *тетка*; jelentése 'тетка; мачиха' | *šert-teb* 'МОТОКЪ НИТОКЪ' | *krukalas* 'ловила, доставала' | *sungišni* 'нырнуть въ воду, броситься въ воду, окунуться' | *uli.tša* < orosz *улица* | *oz tšuništ* 'не отвѣдала, ковырнула'; *oz krukišt* 'не колупнула'; *tšuništni* 'egyenesen tartva az újját nyúl bele'; *krukištni* pedig 'meghajlitott újjal nyúl bele, turkál benne' (vö. orosz *крюкъ* 'horog') | *pervoŭ* < orosz *первый* | *ki.tši-pi* (vagy *ki.tši-pianes* v. *ki.tšan-pianes*) 'kutyakölyköket'.

jaššik < orosz *ящикъ* | *vasa-tetka* 'водяная тетка' (l. FUCHS, KSz. XII. 234) | *gort veštas* 'къ дому'; *vešte* 'elé, szembe', pl. *me vešte puktisni samevar* 'противъ меня, передо мной поставили самоваръ'; *elém, velem szembe tették a szamovárt* | *dobra* < orosz *добра*. A *Комі мойдан кывъяс*-ban CZEMBER a *dobra* szót a zürjén *эмбур* (= *em-bur*) szóval helyettesíti.

tetkajas 'мачиха съ отцомъ'; a többszám ilyen használatára nézve vö. a 3. mese jegyzeteit. | *narošne* < orosz *нарочно* | *suništas* 'нырнула' | *koreš-dinnas* 'ручкой вѣника'.

8. pipiristi sekel.

gozja oleni-vileni. nalen kujim niv vijim. batš bazare munas da i.džid nivliš juvalas: «tenid ku.tšem sarapan kole?» — «mem kole agliškeŭ sarapan.» šer-kost nivliš juvalas: «ten ku.tšem kole?» — «mem kole lez sarapan.» džola nivliš juvalas: «ten ku.tšem kole?» — «mem kole pipiristi sekel.»

batš bazare munas. i.džid nivli nebas agliškeŭ sarapan. šėšša šer-kost nivli nebas lez sarapan. i.tšet nivli koršas da koršas; pipiristi sekel oz jugdi. ber gortas loktas. i.džid nivli šetas agliškeŭ sarapan. šer-kosli šetas lezeš. džola nivli nem-tor oz lo.

batš med bazare medėdšas. i.džid nivliš juvalas. i.džid

niv koras garusnei sarapan. šer-kos niv koras rud sarapan. džola niv koras bara pipiristi sekel. bať nebas i.džid nivli garusnei sarapan, šer-kosli rudes. džola nivli koršas da koršas, da oz jugdi. bara bať bazariš loktas. i.džid nivli šetas garusnei sarapan, šer-kostli rudes. med i.tšetli ninem ez šed.

i.tšet niv askinas koštas nán. sija šéšša nopjašas da munas. munas da munas, da preskurňa orde voas. «preskurňa matuška, pipiristi sekeles on-e ted?» — «teda ešken, da tenid ved oz šed.» šéšša preskurňa veledas. «te munan da munan, da vež lug voas. te settše šavknit kos sukarte. settše uskedšasni da te seki i boš. šéšša te lok. lokni pondan da vetššini ke pondasni, te vilis šavknit.»

niv si.dži keras, ki.dž tšetkas preskurňa. ber voas preskurňa orde užni. preskurňa ordin užas-šoittšas. askinas munas gortas. gortas voas. askinas vitškoeg petasni. džola niv pipiristi sekel paštalas da vitškoeg tšetš petas. vitškoeg petas, vitško šeras suvtas. bid-en si vile pop i đak ilaleni. šéšša sije šivsite.džis ber petas, med ne-kod oz addživ. tšojjas šivsēm beras vitškois voasni, kutasni vištavni: «atte đive! te vek etare gort-olan, vitkoad on petav, a ku.tšem jugid-páškema niv volis! aski petav da vi.džedli.»

askinas bara vitškoeg zvehtasni. bara stavnis vitškoeg petasni, baťis, tšojjasis i mamis. džola niv bara paštalas da vitškoeg petas. vitško-šere suvtas. bara pop i đak ilaleni: se.tšem sije jugid. sije šéšša ber loktas šivsite.džid. petas da silen tšojid vetššas: kittše taje munas? džola niv kulas da puktas patš-kolaste. sije tšoi vi.džedas, mamjasli vištalas: «mi orde piris jugid-páškemaid.» mamjas loktasni, kutasni juavni: «mi orde ne-kod ez voli?»

askinas bara vitškoeg mamisjas munasni. džola niv kvatitšas, paš-kem abu! šéšša berdas da berdas.

šéšša sija bara nán koštas da mededšas pipiristi sekel koršni. bara munas preskurňa orde. preskurňali vištalas. preskurňa šuvas: «et-pirte ke en kuž vidžni, medište oz nin šed. te bara settše mun da bara kos nánte šavknit.» munas da šavknitas. pipiristi sekel boštas da munas. munni pondas, si-berša stavnis vetššasni. kos nánte bara kojištas, šéšša kos nán vilad uskedšasni. sije bara kutas munni. kos nánid silen bire. bara stavis kutas vetššini, mate voas, paš-kem bidsen košavlasni, pipiristi sekel mirđdasni.

sije munas ber preskurňa orde. preskurňaked berdasni da berdasni. gortas munas preskurňa ordiš. bat i mam gortanis. gortas bara berdas da berdas. šésša zev šoga pondas ovni. šésša mamis kulę. viľskoę nuvasni da šileđasni da džebasni. šésša ber voasni gortas da eni oleni-vileni.

pipiristi sekel.

Egy házaspár él-van. Nekik három leányuk van. Az atya vásárra megy és a legidősebb leánytól kérdezi: «Milyen ruha kell neked?» — «Nekem angol ruha kell.» A középső leánytól kérdezi: «Neked milyen kell?» — «Nekem kék ruha kell.» A legkisebb leánytól kérdezi: «Neked milyen kell?» — «Nekem *pipiristi sekel* kell.»

Az atya elmegy a vásárra. A legidősebb leánynak angol ruhát vesz. Azután a középső leánynak kék ruhát vesz. A legkisebb leány számára keres meg keres; *pipiristi sekel* nem található. Visszajön baza. A legidősebb leánynak odaadja az angol ruhát. A középsőnek odaadja a kékét. A legkisebb leánynak semmi se jut.

Az atya másik vásárba készül. A legidősebb leányt megkérdezi. A legidősebb leány teveször-ruhát kér. A középső leány szürke ruhát kér. A legkisebb leány megint *pipiristi sekel*-t kér. Az atya vesz a legidősebb leánynak teveször-ruhát, a középsőnek szürkét. A legkisebb leány számára keres meg keres, de nem akad (nem található). Megint jön az atya a vásárból. A legidősebb leánynak odaadja a teveször-ruhát, a középsőnek a szürkét. A legkisebbnek semmi se jutott.

A legkisebb leány másnap kenyeret szárít. Azután hátára veszi a zsákot és elmegy. Megy, megy, és elérkezik az ostyasütő asszonyhoz. «Ostyasütő anyuskám, nem ismered-e a *pipiristi sekel*-t?» «Ismerném, de neked nem jut (te nem tudod megszerezni)». Azután az ostyasütő asszony tanítja: «Te mész, mész, és zöld rét jön. Te szórd oda (szórd el ott) a száraz kétszersültedet. Oda (arra) rávetik magukat és te akkor vedd. Azután gyere (vissza). Jönni fogsz és ha üldözni kezdenek, újból szórj (nekik).»

A leány úgy tett, a hogy az ostyasütő asszony megparan-

csolta. Visszajön az ostyasütő asszonyhoz meghálni. Az ostyasütő asszonynál meghál-megpihen. Másnap haza megy. Haza jön. Másnap templomba mennek. A legkisebb leány felölti a *pipiristi sekel*-t és szintén elmegy a templomba. A templomba megy, a templom közepére áll. Mind rábámulnak a pap és a kántor. Azután az istentisztelet végére (az éneklés végére) visszamegy, hogy senki se lássa. A nénei az éneklés (istentisztelet) után jönnek a templomból, kezdik mesélni: «Csodák csodája! Te egyre csak otthon ülsz, nem mész a templomba, pedig milyen fényes-ruhájú leány jött! Holnap menj ki és nézd meg.»

Másnap megint templomba harangoznak. Megint mindnyájan templomba mennek, az atyja, nénei és az anyja. A legkisebb leány megint felöltözik és elmegy a templomba. A templom közepére áll. Megint (rá) bámulnak a pap és a kántor: olyan fényes ő. Azután visszamegy az istentisztelet végére. Kimegy és az ő nénye utána megy: hová megy ez? A legkisebb leány leveti (a ruháját) és a kemencze és a fal közé (tkp. a kemenczeközbe) dugja. Ezt látja a nénye, elmondja az anyjáék-nak: «Mi hozzánk ment be a fényes-ruhájú.» Az anyjáék jönnek, kezdik kérdezni: «Mi hozzánk nem jött senki sem?»

Másnap megint templomba mennek az anyjáék. A legkisebb leány odanyúl — nincs ruha! Ezután sír meg sír.

Azután megint kenyeret szárít és elindul a *pipiristi sekel*-t keresni. Megint az ostyasütő asszonyhoz megy. Az ostyasütő asszonynak elmeséli. Az ostyasütő asszony mondja: «Ha egyszer nem tudad megőrizni, már másodszor nem tudod megkapni (nem kerül kezedbe). Menj megint oda és szórd el megint a száraz kenyeredet». Megy és elszórja. A *pipiristi sekel* fogja és megy. Kezd menni, mind utána rohannak. Megint elszórja a kétszersült (tkp. száraz) kenyeret, erre rávetik magukat a kétszersült kenyérre. Ő megint kezd menni. A száraz kenyere kifogy. Megint mind kezdi őt üldözni, szükségbe jut (azaz nem tehetett semmit se), a ruhát egészen széttépik, a *pipiristi sekel*-t elragadják.

Ő visszamegy az ostyasütő asszonyhoz. Az ostyasütő asszonynyal együtt sírnak meg sírnak. Hazamegy az ostyasütő asszonytól. Atyja és anyja otthon (vannak). Otthon megint sír meg sír. Azután nagyon szomorkodva kezd élni. Azután meg-

hal az anyja. A templomba viszik és elkántálják és eltemetik. Azután megint hazajönnek és most élnek-vannak.

Jegyzetek. Ezt a mesét Палевицы faluban hallotta A. A. Czember (több mint 50 versztnyire Usztsziszolszktól nyugatra a jarenszki kerületben a Vicsegda mellett). A *sekel* orosz szó < соколъ 'sólyom'. A *pipiristi* vagy *pipiriski* vagy *pipilisti sekel* (? tüzes sólyom, tűzsólyom)-ról úgy látszik többféle mese járja. Ebben az itt közölt mesében valami szép ruhát jelent (esetleg valami ruhadísz, tollat, a mely fényessé teszi az ember alakját). Egy öreg asszony szerint a *pipiriski sekel* madárnak a neve (*sekel* 'sólyom'). Egy usztsziszolszki öreg ember pedig azt felelte kérdésemre, hogy *pipiriski sekel* egy embernek a neve, a ki a mese szerint másodszor nősült meg és akkor eljön az első felesége, a kivel *pipiriski sekel* azután elmegy. Mikor az első felesége megtalálja, ezt énekli az ablaka alatt:

*pipiriski sekeléi, sekeléi,
važ babaid me voi, me voi
kujim-ekmīs va saje, va saje,
kujim-ekmīs mu saje, mu saje.*

*„pipiriski sekel-om, sekel-om,
régi feleséged én eljöttem, eljöttem
három-kilencz folyón át, folyón át (tkp. mögé),
három-kilencz országon át, országon át.»*)*

Itt megint embernek a neve vagy talán csak becéző neve, kedveskedő megszólítás. A *sekel kod* («mint a sólyom») *mi, tša* («szép») értelemben is használatos; pl. *sekel-kod detina* 'szép fiú'.

vijim, Usztsziszolszokban *em* 'van' | *sarapan* < orosz чапанъ | *aglitskei* < orosz англійский | *šer-kost nŭ* vagy *šer-kos nŭ* 'középső leány' | *ten*, Usztsziszolszokban *tenid*, *ted* 'neked' | *oz jugdi* 'не находится'.

garusnei < orosz гарусный 'teveszörfonalból való' | *nojjásni* 'положить котомку на плечи' (vászonból való zacskónak, kisebb zsáknak négy csücskére zsinórt erősítenek és úgy viszik mint a katona a bornyúját) | *preskurňa* < orosz проскурня, az az asszony, a ki a szent ostyát süti, rendesen a legokosabb asszony a faluban | *savknūt* 'брось, разбрось' | *sukar* < orosz цухарь 'kétszersült'; ezt jelenti a *kos nān* is 'száraz, szárított kenyér',

*) Vö. a következő mesét, a hol az asszony szintén utána megy a férjének, a ki *ekmīs mu saje*, *ekmīs va saje* 'kilencz országon túlra, kilencz folyón túlra ment'.

kisebb kenyérdarabok, a melyeket másodszor tesznek a kemen-czébe szárítani.

užas-šoittšas 'поспить-отдохнуть' | *tšetš* 'rendesen 'együtt', itt 'szintén' | *dak* < orosz дьякъ, дячекъ | *ilaleni* 'зазываются' | *šivšite, džis* 'до окончания службы'; *šivše* 'кончается служба' | *atte dīve* 'ахъ диво!' (I. KALIMA, Die russischen Lehnwörter im Syrjänischen; SUS. Toim. XXIX. 37) | *etare* 'въ одну сторону, одно и тоже'; pl. *me etare vek etik tor ve, tša* 'я цѣлый день одно и тоже все дѣлаю' | *gort-ovni* 'домовничать'; *me gort-ola* 'я домовничаю, живу дома'.

zvehitasni 'позвонять' | *kułas* 'сниметь' | *patš-kolaste* 'между печкой и стѣной въ щель'.

kojištas 'выбросить' | *mate voni* 'попасть въ бѣду, въ нужду'; *mate voas* 'ничего не можетъ дѣлать' | *košavlasni* 'разорвать' | *mirdđasni* 'отнимуть'.

šiledasni 'отпують'.

9.

olisni-vištisni kor-ke zev nin važen mu-u, džališ gozja. nalen veli pi. lunnas sije veli pon, voinas zev mi, tša tom mort. etšid pinis enše istis korášni sar orde. en vellis, gortas voišis, šue: «šeta nišes, med pon saje-ke. kuš med etik vojen ve, tšas menam kerkašan, olan-inšan gorte, džis kert-pos», — *šuiš sar.* — «enē, en šogši!» *šuiš pi. stav jezse tšukertis, etik vojen ve, tšis kert-pos. sar šenže.*

en bara munis sar orde. «ki, džine pon saje niv šeta?» šue sar pon-enli. «med nin, šeta, ve, tšas-ke etik vojen menam ešin ulē pu-tšuker, med stavis kajiasis šileni pu-tšukeras» — šuiš pe sar loktem-mišť vištale en pili, zev šoga. «enē, en šogši» *šue pi. bidsen vodisni, uženi. pon jezses tšukertis, stavse ve, tšis.*

enis bara munis sar orde korášni. «eni loē nin šetni nivte pi saje» šue. «og ted, ki dž-ne pon saje šeta niv!» šue sar. «šeta ing, etik vojen ke ve, tšas mem vištšo šilišjasen, stav kelujen» šuiš sar. en viti šoga loktis gorte, vištalis pili. «en šogši, enē!» vodisni užni. asiv kezlas sar-ešin ulin vištšo, šileni, bid-tor em, zev gaža, mi, tša.

en bara munis korášni. sar šue: «miš keran? loē ing šetni.» sar-niv pon saje munis veres saje. vodtedisni užni. sar-geťir berdas, kerka-berdas rožedis rož, vi, džede: niv užē zev mi, tša tom

mortked. asivnas tséttšeni. sar-getir nivliš juale: «kodked užin?» — «ponked.» med voi bara sidž, šésša koimed. sar-getir pir kijede, nivliš eti-peles juale, niv pir šue: «uži ponked.»

enis, sar-getir, legášis, ponjes vetlis. sije pišjis ekmis mu saje, ekmis va saje, j o m a-eñ orde. ponlen getiris, sar-niv, pondis sijes korsni. med vodž (med voider) vetlis tediš orde juavni, kidž vereses korsni. tediš šuiis: «voas kuš-in, stavis ošken tirema, nali bošt jai. munan, munan, voas kuš-in, stavis sen kaťša, nali bošt ankitš. kaťšaa kušedž volas jemš kuš-in, — bošt kert-torjas. voas kor-ke kuš, stavis lomdže-sottše, — bošt va.»

sar-niv, pon-getir munis, munis, dir munis. «voas j o m a-len kerka. sen-pe tenad veresid» vištalis tediš.

oška kuš-inin šiblalis jai-torjas, kaťšaeš kuš-inin ankitš, jemš kuš-inin kert-torjas, kod kuža tuvttšalis; biia, lomžana kuš-inti kiškalis va.

j o m a eših doras nebid šabdi peške, bur sinanen sinale, rektale. pon-getir užni vezjisis. j o m a leđžis, vodtedis veresisked, vajis kurid-tor juni. tom gozja juisni, onmovšisni. ettsid, mediš. koimedšis kidž-ke veres kurid tor kištis volisedis. j o m a leđžis vala. veres tsuksalis getirse, pondisni pišjini. getir sidž-ne veťšis, kidž etaras. j o m a vetedni, addže: abueš. ez su. itš-mon gozja ne eni oleni-vileni zev bura, lešida.

Élt egyszer már nagyon régen egy földműves és a felesége (tkp. földműves-házaspár). Nekik volt egy fiuk. Az nappal kutya volt, éjjel nagyon szép fiatal ember. Egyszer a fiuk a csárhoz küldte az anyját a (czár) leányát megkérni. Az anya elment, hazajött, mondja: «Hozzá adom a leányomat, akár kutyához is. Csak egy éjtszaka alatt csináljon az én házamtól, lakásomtól az ő házáig vashidat» — mondotta a czár.» — «Anyám, ne bánkódjál!» mondotta a fiú. Egész népét összegyűjtötte, egy éjtszaka alatt vashidat csinált. A czár elcsodálkozik.

Az anya megint elment a csárhoz. «Hogyan adjam a leányomat kutyához?» mondja a czár a kutya anyjának. «Nos, hozzá adom, ha egy éjjel alatt az én ablakom alá kertet (facsoportot) csinál, az összes madarak hadd énekeljenek a kertben» — mondotta a czár», jelenti visszaérkezése után az anya a fiának, nagyon szomorúan. «Anyám, ne szomorkodjál» mondja

a fiú. Mind lefeküdtek, alszanak. A kutya összegyűjtötte a népet, mindent megcsinált (az egészet megcsinálta).

Az anya megint elment a csárhoz a leányát megkérni. «Most már hozzá kell adnod a leányodat a fiamhoz» mondja. «Nem tudom, hogy adjam a leányomat kutyához!» mondja a csár. «Odaadom, ha egy éjjel alatt templomot csinál nekem énekesekkel, minden edénnyel (fölszereléssel)» mondotta a csár. Az anya nagyon búsan jött haza, elmondotta a fiának. «Ne búsulj, anyám!» Lefeküdtek aludni. Reggelre a csár ablaka alatt templom van, énekelnek, minden megvan, nagyon vígan, szépen.

Az anya megint elment a (csár) leányát megkérni. A csár mondja: «Mit lehet csinálni (tkp. mit csinálsz)? Oda kell már adni.» A csár leánya a kutyához ment feleségül. Lefektették aludni. A csár felesége a falba, a ház falába lyukat fúrt, nézi: a leány nagyon szép fiatal emberrel hál. Reggel felkelnek. A csár felesége kérdezi a leánytól: «Kivel háltál?» — «Kutyával.» Másik éjjel megint úgy (volt), azután harmadik (éjjel). A csár felesége mindig meglesi, a leánytól egy és ugyanazt kérdezi, a leány egyre mondja: «Kutyával háltam».

Az anyja, a csár felesége, megharagudott, elkergette a kutyát. Az elfutott kilencz országon túlra (tkp. mögé), kilencz folyón túlra, a *joma*-asszonyhoz (azaz a boszorkányhoz). A kutyának a felesége, a csár leánya, keresni kezdte őt. Legelőször elment a varázslóhoz megkérdezni, hogyan keresse a férjét. A varázsló mondotta: «Jön majd egy pusztá hely (rét, tisztás), az egész tele van medvével, ezeknek vigy húst. Mész, mesz, jön majd egy rét, csupa szarka van ott, ezeknek vigy borsót. A szarkás rétig (rét előtt) jön majd egy tús rét, — vigy vasdarabokat. Jön majd egyszer egy rét, az egész ég-lobog, — vigy vizet.»

A csár leánya, a kutya felesége ment, ment, sokáig ment. «Jön majd a *joma* háza. Ott van a te férjed» mondotta a varázsló.

A medvés réten húsdarabokat szórt el, a szarkás réten borsót, a tús réten vasdarabokat, a melyekre lépett (a min végiglépett); a tüzes, égő rét hosszában vizet öntött ki.

A *joma* az ablak mellett puha lent fon, jó gerebennel meggerébenezi, fölgombolyítja. A kutya felesége éjjeli szállást

kért (hálni kéredzkedett). A *joma* beeresztette, lefektette férjével együtt, hozott pálinkát inni. A fiatal házaspár ivott, elaludt. Egyszer, másodszor. Harmadszor a férj valahogyan (inge) gallérján öntötte be a pálinkát. A *joma* lement (a folyóhoz) vízért. A férj fölkelte a feleségét, elkezdtek futni. A felesége úgy csinált, mint először. A *joma* üldözőbe veszi, látja: nincsenek (ott). Nem érte utól. A menyecske és férje pedig nagyon jól, kellemesen élnek most.

Jegyzetek: E mese közlője, a *viļ-gort* falvából való Cseuszov, lehetőleg került az orosz szavakat; ezért van a mesében a rendes *kreštānin* helyett *mu-u.džalis*, a rendes *sad* helyett *pu-tšuker*, a rendes *šten* helyett *berd*.

med pon saje-ke 'пусть хотя и за собаку' | *šenže* 'удивляется'.

med nin 'пусть ужъ' | *gni log nin šetni nīvte pi saje* 'теперь придется ужъ отдать дочь за сына' | *kelui* 'утварь, убранство, вещи; dīsz, edény, dolgok, kellékek' | *asiv kezlas* 'къ утру'.

mīi keran 'что подблаеть', második személyi általános alanynyal: 'mit tehet az ember' | *rožedni* 'átlyukaszt, átfúr (prodnyaviti, просверлить)' | *kijede* 'подсматриваеть' | *eti-peles juale* 'все одно и тоже спрашиваеть'.

med vodž, med voīder 'сначала, сперва' | *tedis* 'знахарь' (l. KSz. XII. 245) | *kuš in* 'пустое мѣсто, поляна' | *kušedž* 'до пустого мѣста' | *lomdže-sottše* 'пылаеть-горить'.

kod kuža tuvtšalis 'по которымъ ступала' | *lomdžana in* 'пылающее, горящее мѣсто'.

šabdi 'лень' | *šinan* 'гребень' | *šinarni* 'чесать, расчесывать' | *rektarni* 'наматывать нитки, пряжу' | *užni vezjīsis* 'попросилась ночевать' | *volis* 'a nyak köré tett szij v. kötél, a melylyel valamit visznek v. húznak, hordókötel (лямка); gallér, ingnyílás (воротъ)'; WIED. 'Hosenträger, Tragband (bei Lasten)'; *volisēdis* 'по вороту' | *tšuksalis* 'разбудилъ' | *etaras v. etare* 'въ одну сторону; egyik oldalra' (úgy tett most is, mint mikor odament, mint a hogyan először tett) | *joma vetedni* 'j. гнаться' | *abuēs* 'ихъ нѣтъ'.

10.

važen olis-vilis pop. silen veli etik pi. pi silen veledžsis
zev šūa. tomen sije voīs pope. aī silen veli peris nin. vajedis
sije piše as pidžis as inas. pi pondis poparni. zev loī musa
peris pop-gozjali, kuš regid naje tšetšennittšisni pinas. pinisje

boštis višem, sije kulis. peris pop ne bara viľ-pev pondis popavni. pop boštis aslis ottsásišes-u.džališes. šušisni naje so gegiliš setšedž, kittšedž pop-getir oz velav nemets kile.

pop-getir dine ne pondis volivni đakis. ottsásiš-u.džališ ne đakes melpale suedni, talavni. ottsásiš etšid volsalis kartase i.džasen, piris, zev šoga pukale. pop sili šue: «mij setšema šogsan?» — «kidž-ne on šogši — šue u.džališ — šute vartemaš kuš džinse, kole vartni viľ-pev.» popli zev musa, mij šuris sili zev bur u.džališ.

u.džališ pirtis i.džas patšere koštini. etšid-ne pop kittše-ke munis, đak-ne laktis pop orde, pop-getir dine. u.džališ addžis, kijedlše. pondis goledtšini. pop-getir povzis. «kittše-ne džebšan?» đakes istis patšer vilas, i.džas piže, sijes šebalis, tebis. u.džališ piris pop-getir orde. šue: «kole i.džasse vartni.» pop-getir šue: «ez-na košmi.» — «kidž ez košmi!» šuiš u.džališ. šessa i.džas-tšuker boštis, ivlae kiskis, pondis vartni.

đak pondis gorziņi: «oi, en vart, kiž kud šeta.» u.džališ šue: «kiž kud vartem doriš, vai ing le.dža.» đak gortas koteren munis, u.džališ nopjasen bersais vetšis, đak bersa. đak u.džališli dās vartem ņaņ kiž kud šetis.

«so ed, ajanej. etik patšersis uši kiž kud, mukedse ne džik sidž karta vilanid volsalinnid, koli eške stavse viľ-pev vartni.» pop šenzē, mij u.džališ zev bur šuri: «atte šenzana, ku.tšem bur u.džališ mem šuri!»

etšid pop kittše-ke bara munis. đak addžilis, koteren pop-getir dine laktis. u.džališ ne sijes bara kijede. u.džališ bara pondis pirni. pop-getir bara povzis: «kittše-ne loe tene džebni?» ivlain i.džid pelsa. pelsans va sotšsem poniš. pop-getir đakes pelsae šujas, pedlalas, tupkas. «gižan-torjiš mate voemaš», u.džališ šue. saiš pelsaas u.džališ pondis vetšni gižan-tor. gižan-tor gudralis, vev-dodde puktis, nujis settše, keni veli dona.

panid loji das-kik dodđa vuzásiš-ņebásiš. «keže, omelēs nua!» vuzásiš-ņebásiš šue: «petkedli, ku.tšem sije. šurs gegil šeta.»

«as vilad vermemen, as-dor vi.džemen» u.džališ šue. voštis, omel vere pišje.

vuzásiš-ņebásiš povzis, med-berja dođ sajas munis. «kut-kut, kut-kut» u.džališ šue. «en ņin mijaņes vared, stav das-kik dodse ņin šeta» šue vuzásiš-ņebásiš.

u.đžališ gortas loktis. ošjišę: «vaji das-kik dođ. dona kadin-ke šetisni kiž-kik dođ.»

đak gortas pivšis, miššis.

pop bara munis. đak bara kotertis, goľeđtše. u.đžališ pop-getir pidđi nebiđ šien pos-vo.đžas šornite: «og ted, og ted, voštıla og, u.đžališid jona nin pesleđlis, voštıla, og nin?» pos-vo.đžas iťšet rož. u.đžališ šue (pop-getir pidđi): «vaiľi kuzte kiskiv, mališta kuš.» đak miťtis, u.đžališ purten švutš setis.

đak koteren gortas. višni pondis. pop-getir kivlis. vidle đakes, juale, kore torjeđtšini: «torjeđtšam.» đak šue: «torjeđtšam. kivte vome sui.» pop-getir kiv vomas šujis. đak kurtťsis, torjis vomas koli.

pop-getir pondis šornitni nemets-nogen. pop šai-pai muni, ninem oz geger-vo. u.đžališ šue: «so ed eg-ke nemets-nognad veľeđ getirte tentsid šornitni.» u.đžališ šo gegil popľis boštis, gortas munis. pop-gozja kolini šemestem, šornitni abu kodkeđ. eni-na oleni-vileni.

Régen élt egy pap. Neki egy fia volt. A fia nagyon értelmesen tanult. Fiatalon lett pappá. Az ő atyja már öreg volt. A fiát maga helyett a saját helyére hozta. A fia kezdett paposkodni. Nagyon jól érezte magát az öreg pap-házaspár (tkp. nagyon kedves lett az öreg pap-házaspárnak), csak hogy nem sokáig örvendhettek fiuknak. Fiuk megbetegedett (tkp. fiukat betegség fogta el), meghalt. Az öreg pap megint újból kezdett paposkodni. A pap vett maga mellé (tkp. magának) segítőbérést. Megállapodtak száz rubelben addig, a meddig a pap felesége nem tanul meg németül.

A pap feleségéhez kezdett a kántor járni. A segítő-béres a kántort meg akarja lepni, rajta akarja csípni (tkp. gondolja elérni, rátaposni). A segítő egyszer szalmával hintette be az istállót, bement (a házba), nagyon szomorúan ül. A pap mondja neki: «Mit bánkódol úgy?» — «Hogyne bánkódnék az ember — mondja a munkás — a te rozsodat csak félig (tkp. felét) csépeltek ki, újra kell csépelni.» A papnak nagyon kedves (nagyon örült), hogy nagyon jó munkásra akadt (tkp. munkás akadt neki).

A munkás bevitte a szalmát a kemenczére szárítani.

Egyszer a pap elment valahová, a kántor meg eljött a paphoz, a pap feleségéhez. A munkás meglátta, leskelődik. Elkezdett kopogtatni. A pap felesége megijedt. «Hová bújsz el?» A kántort felküldte a kemenczére, a szalma közé (a szalmába), betakarta, lefödte őt. A munkás bement a papnéhoz. Mondja: «A szalmát ki kell csépelni.» A papné mondja: «Még nem száradt meg.» — «Hogyne száradt (volna) meg!» mondotta a munkás. Ezután fogta a szalmacsomót, kihúzta az utczára, elkezdte csépelni.

A kántor elkezdett ordítani: «Jaj, ne üss, húsz kosár (gabonát) adok (neked).» A munkás mondja: «Húsz kosarat cséplés helyett, add ide, eleresztlek.» A kántor futva (tkp. futással) ment haza, a munkás zsákokkal futott utána, a kántor után. A kántor a munkásnak kész kicsévelt gabonát húsz kosarat adott.

«Itt van hát, atyám. Egy kemenczére való rakásból (tkp. egy kemenczéből, egy kemenczényiből) húsz kosár jutott, a többi meg egészen így hintettétek el az istállótokban, mind újból kellett volna kicsépelni.» A pap csodálkozik, hogy nagyon jó munkása akadt: «Ejnye, csodálatos, milyen jó munkásom akadt!»

Egyszer a pap megint elment valahová. A kántor meglátta ezt, futva jött a papnéhoz. A munkás meg megint meglesi őt. A munkás megint kezdett bemenni. A papné megint megijedt: «Hová rejtselek téged?» Az udvaron nagy kád van. A kádban víz van tűz ellen. A papné a kántort a kádba dugja, letakarja, lefödi. «Ténta miatt szorultságba jutottak», mondja a munkás. Koromból kezdett a munkás a kádban téntát csinálni. A téntát megkavarta, szánra tette, elvitte oda, a hol drága volt.

Találkozott vele egy 12-szánú kereskedő (tkp. eladó-vevő). «Térjete ki, ördögöt viszek!» A kereskedő mondja: «Mutasd meg, milyen az. Ezer rúbelt adok.»

«Ha bízol magadban, ha védeni tudod magadat» (azaz: ha bízol magadban, hogy védekezni tudsz az ördög ellen), mondja a munkás. Kinyitotta, az ördög az erdőbe fut.

A kereskedő megijedt, a legutolsó szánja mögé ment. «*kut-kut, kut-kut*», mondja a munkás. «Ne bánts minket, mind a tizenkét szánt odaadom», mondja a kereskedő.

A munkás haza jött. Dicsekszik: «Tizenkét fuvar (szánt) hoztam. Drágaság idején (tkp. drága időben) huszonkét szánt adtak volna!»

A kántor otthon megfürdött, megmosakodott.

A pap megint elment. A kántor megint odafutott, kopogtat. A munkás a papné helyett lány hangon a pitvarban beszél: «Nem tudom, nem tudom, kinyissak-e vagy ne; a munkás már erősen megkínzott, kinyissak-e vagy ne?» A pitvarban kis lyuk van. A munkás mondja (a papné helyett): «. . . . *), csak megsimogatom». A kántor odadugta, a munkás késsel egyszerre levágta.

A kántor haza futott. Beteg lett. A papné meghallotta. Meglátogatja a kántort, kérdezi, kéri, hogy váljanak el egymástól: «Váljunk el egymástól.» A kántor mondja: «Váljunk el. Dugd a nyelvedet a számba.» A papné a szájába dugta a nyelvét. A kántor beleharapott, egy darabja a szájában maradt.

A papné elkezdett németül (azaz érthetetlenül) beszélni. A pap elcsodálkozott, semmit sem ért. A munkás mondja: «Lám hát, nem tanítottam-e meg a feleségedet németül beszélni!» A munkás száz rubelt kapott a paptól, hazament. A pap és a felesége megzavarodottan maradtak, nincs a kivel beszélgethetnének. Még most is élnek-vannak.

Jegyzetek: *zev loji musa peris pop-gozjali* 'очень стало приятно старикамъ, попу съ женой' | *regid naje tse,tseñittsisni pinas* 'недолго они любовались, любили, ласкали сына' | *pinise boštis višem* 'сына взяла болѣзнь' | *ottsásiš* 'помощникъ', *u.džališ* 'работникъ' | *šušisni naje šo gegiliš* 'уговорились они за 100 рублей' | *kittšedž pop-getir oz velav nemets kile* 'покуда попадьа не научится нѣмецкому языку' olyan értelemben, hogy örökre, halálukig fogadja föl a munkást. | *melpale* l. a 12. sz. mese jegyzeteit. | *sugdni* 'догнать, застать', *talavni* 'истоптатъ' | *volšališ kartase i.džasen* 'устлалъ хлѣвъ соломою'.

kijedttse 'подкарауливаетъ' | *šebrealis* 'укутала', *tebis* 'закрыла' | *i.džas-tšuker* 'пукъ соломы, охапка, кучка'.

kiz kud vartem doriš, vai ine le,dža '20 коробовъ чѣмъ молотить (вмѣсто молотѣбы), давай, отпущу' | *koteren munis* 'бѣгомъ пошеть'.

*) Extrahe membrum (penem).

so ed 'вотъ вѣдь' | *etik pattšeršis* 'съ одной клады, сколько входило на печку' | *šenžana* 'удивительно, диво!'.
pelša 'кадка' | *sottšem poniš* 'отъ пожара' | *pedlalas* 'закрыла', *tupkas* 'затворила (rátetette a fedelét)' | *gižan-tor* 'чернила' | *gudralis* 'намѣшалъ'.

keže 'сторонитесь' | *omeles nua* 'черта везу' | *as-vilad vermeten*, *as-dor vi džemeten* 'на себя надѣясь, себя (свою сторону) оберегая'; értelme: én megmutatom az ördögöt, ha bízol magadban, hogy védekezni tudsz ellene, hogy ne ártson neked. | *kut-kut* 'тю, тю' (igy hívogatják a madarat. A kereskedő azt hiszi, hogy a munkás ezzel [és fűtyüléssel] visszahívja az ördögöt). | *veredni* 'трогать' | *das-kik dodše* '12 возовъ'.

pesledlis 'намялъ' | *kuz* 'penis' | *mališta* 'поглажу' | *miššis* 'выдвинулъ, подсунулъ' | *švutš setis* 'чикъ' отрубилъ'.

kurtššis 'откусилъ; leharapta' | *šai-pai muni* 'изумился, удивился' | *boštis* 'взялъ, получилъ' | *šemetem* 'ошеломленный, удивленный'.

11. kujim girnits.

važen olisni-vilisni zev periš gozja. nalen niv-pi ez vev; kuš veli kujim zev i džid girnits. kor-ke olisni, olisni naje dir, ki dž džadžšis šed i džid girnits (girnitsis) ušis džo džas. šessa šug girnits: «musa mortež, mne vi džišej, ledž mene ozir medtšini, tsukertni.» girnitses vi džis šug: «le dž, mem zev musa, vetli, mun, jen teked.» girnits medis tupiltšini, bigiltšini. gegiltšis-ke gegiltšis girnits, šor dore suvtis. addže: šorin kik niv požjšeni. girnits vi džedis, po tšes dore suvtis, lahtis. kivze nališ šornise girnits, mi šorniteni nivjas. kik niv požjšisni, požjšisni. etik požjšišis šug: «kittš bara kelu jaste puktam, kittš bara kelu te puktini?» medis šug: «to tai girnits po tšes doras ku tšem-ke em, mun vetli, vai tattš. šessa settš le dam.» vajisni girnits, pondisni settš le dni nopjalem keluise. ledisni, ledisni kelu. med berja vilas pondisni girnitses nopjavni. girnits jumirtšis, medis girnits bigiltšini, tupiltšini. požjšišjas vetšini, vetšisni, vetšisni, ez suni, girnitses sidž loi enovtni.

gorte girnits vois. «mene vi džišej, vošti, ledž», girnits jona pondis gorzini. girnitses vi džis petis, voštis, girnits piris, šuis: «so tianli vaji me em-bur.» em-bur periš gozjali vi vti šelem vilanis vois. kelu girnitsiš naje perjalisni, pattšere keluies koštini ešgdalisni. kor-ke kelu košmis, kudje ledisni.

olisni, olisni peris gozja. sed girnits usi ser-kostsis bara dzo,dze dzadzsanis. sessa bara sue ser-kostsa girnits: «mene vi,dzisei, musa mortei, mortanei, mene tseti ledz ozirmedtsini, tsukertni. so tai idzid tsojei menam vetlis, una em-bur tianli vajis. sidz-ne me vetla ozirmedtsini, tsukertni.» girnitses vi,dzis suis: «vetli, vetli, ozirmedtsi, tsukert.» girnits-vi,dzis girnitses le,dzis kerka-e,dzesed, pos-vo,dzed, ivlag. girnits mededtsis, medis bigilttsini, tupilttsini. girnits bigilttsis, bigilttsis, sessa ke addze: kik vuzasis-nebasis verin sem (dennga) jukeni. etikis ke sue: «vošale kušad, kušem-ke eske doz kole.» medis ke sue: «to tai girnits pu dinas, vetli, mun, tattse sijejs kiski, vai, settse pondam ledni.» vetlisni, vajisni girnitses, girnitsse sem (dennga) pondisni ledni. ledisni, ledisni, girnits pondis tirni. girnits ke nezjenika jumirttsis-ke jumirttsis. sessa tai medis bigilttsini. nebasisjas-vuzasisjas vettisni, vettisni, ez suni. sidz girnitses enovtisni. girnits gorte vois. «vošte», pondis jirkedtsini. voštisni, girnits piris kerkae. «so vaji sem (dennga) mudem!» suis. peris gozja ozirmisni.

olisni-ke olisni. koimed girnits usis dzadzsasis. «tšas me vetla ozirmedtsini, tsukertni», sue med itset girnits. peris ai sue: «vetli bara, mi-ke kors, tsukert.» girnitses le,dzisni ivlag e,dzesed, pos-vo,dzed. girnits bara medis bigilttsini. bigilttsis-ke bigilttsis, vois, addze: kik tom mort, mitša tom jez, muneni tui kuža. etikis sue: «menam kudž pete, kittse bara ku,džas, lešid-džik in matin abu.» medis sue: «to tai girnits, settse mun te, ku,džas. sen tai so inis, lešid inis.» tom mort munis, ku,džasni pondis. girnits jumirttsis-ke jumirttsis, kolkgedis topedis, sessa aida mededtsis, tom mortes kiskini-ke kiskini. kiskis, kiskis, gorte vajis. voisni. «vošte, vi,dzisei, mene vi,dzisei, musa peris mortanei, mortei, verdis-pu vaji tianli, pirtan-tor.» girnitsli voštisni, addzisni: girnits verdis-tor, pirtan-tor vajema. tom mortes kerkae pirtisni. peris gozja tom mortes getralisni. eni oleni-vileni zev lešida, jona em-buraš.

A három fazék.

Régen élt egy nagyon öreg házaspár. Nekik nem volt gyermekük; csak három nagy fazekuk volt. Egyszer — éltek ők sokáig — a mikor a polczdeszkáról a fekete legnagyobb

(tkp. nagy) fazék leesett a padlóra. Akkor mondja a fazék: «Kedves emberem, gazdám (tkp. engem tartó, őrző), eressz engem meggazdagodni, (pénzt) szerezni.» A fazék gazdája mondja: «Eresztlek, kedvesem (tkp. nekem nagyon kedves), eredj, menj, isten veled!» A fazék elkezdett odébb hengeredni, gurulni. Gurult, gurult a fazék, egy patak mellett állt meg. Látja: a patakban két leány (ruhát) öblít. A fazék nézte, egy sövény mellé állt, megnyugodott. Hallgatja a fazék az ő beszélgetésüket, mit beszélnek a leányok. A két leány öblögetett, öblögetett. Az egyik öblögető (leány) mondja: «Hová fogjuk megint a ruhát tenni, hová tehetjük megint a ruhát?» A másik mondja: «Nézd csak, a sövény mellett valami fazék van, eredj, menj, hozd ide; azután oda rakjuk (a ruhát).» Elhozták a fazekat, kezdték bele- rakni a csomóba kötött ruhát. Rakták, rakták beléje a ruhát. A végén vállukra akarták (tkp. kezdték) venni a fazekat. A fazék összehúzódott (szűknyílásúvá lett), a fazék elkezdett odébb hengeredni, gurulni. Az öblögető leányok utána futottak. Utána futottak, nem érték utól, így ott kellett hagyniok a fazekat.

A fazék haza jött. «Gazdám, nyiss ki, eressz be!» kezdte a fazék erősen kiáltani. A fazék gazdája kiment, kinyitott, a fazék bement, mondotta: «Nézzétek, vagyont hoztam nektek.» A vagyonnak az öreg házaspár mód nélkül megörült (tkp. szívükre jött, megtetszett nekik). A ruhát a fazékból kivették, a kemenczére aggatták a ruhát szárítani. Valamikor a ruha megszáradt, kosárba rakták.

Élt, élt az öreg házaspár. Megint középről esett le egy fekete fazék (azaz: a középső fekete fazék) a padlóra a polcra. Azután megint mondja a középső fazék: «Én gazdám, kedves emberkém, eressz engem is meggazdagodni, pénzt szerezni. Lám, a néném (idősebb nővérem) elment, sok vagyont hozott nektek. Én szintén elmegyek meggazdagodni, pénzt szerezni.» A fazék gazdája mondotta: «Menj, menj, gazdagodjál meg, szerezz pénzt.» A fazék gazdája kieresztette a fazekat a ház ajtaján, a pitvaron keresztül az utcára. A fazék elindult, elkezdett odébb hengeredni, gurulni. A fazék gurult, gurult, azután látja: két kereskedő az erdőben pénzen osztzkodnak (tkp. pénzt osztanak fel, t. i. maguk között). Az egyik mondja: «Elvész, ha szabadon visszük a pénzt (tkp. elvesz szabadon), valamiféle edény

kellene.» A másik mondja: «Nézd csak, fazék van ott a fa mellett, eredj, menj, hozd ide, oda fogjuk (a pénzt) rakni.» Oda mentek, elhozták a fazekat, a pénzt a fazékba kezdték rakni. Beléje rakták, rakták, a fazék kezdett megtelni. A fazék lassan összehúzódott, szűknyílású lett. Azután elkezdett odébb hengeredni. A kereskedők utána futottak, utána futottak, nem érték utól. Így elhagyták a fazekat. A fazék haza jött. «Nyissatok ki!», kezdett kopogtatni. Kinyitottak, a fazék bement a házba. «Néz-zétek, mennyi pénzt hoztam!» mondotta. Az öreg házaspár meggazdagodott.

Éltek, éltek. A harmadik fazék esett le a polczdeszkákról. «Mindjárt én megyek meggazdagodni, pénzt szerezni», mondja a legkisebbik fazék. Az öreg mondja: «Eredj megint, keress valamit, szerezz pénzt.» A fazekat kieresztették az utcára, az ajtón, a pitvaron keresztül. A fazék megint elkezdett odébb hengeredni. Gurult, gurult, odajött, látja: két fiatal ember, szép fiatal emberek mennek az úton. Az egyik mondja: «Hugyozhatnám, hová húgyozzak megint, nincs a közelben megfelelő hely.» A másik mondja: «Ott van egy fazék, oda menj, húgyozzál. Ott van, nézd csak, az a hely, megfelelő hely.» A fiatal ember odament, hugyozni kezdett. A fazék összehúzódott, összehúzódott, monyánál fogva becsípte, azután ucczu! elindult, a fiatal embert húzta meg húzta (magával). Húzta, húzta, haza hozta. Megjöttek. «Nyissatok ki, gazdám, én gazdám, kedves öreg emberkém, emberem, leendő eltartót hoztam nektek, fogadott fiút.» A fazéknak kinyitottak, látták: a fazék eltartót, fogadott fiút hozott. A fiatal embert bevezették a házukba. Az öreg házaspár megházasította a fiatal embert. Most nagyon jól, nagyon gazdagon élnek-vannak.

Jegyzetek: *olisni naje dir, kidž . . . girniš usis* 'жили они долго, какъ горшокъ выпалъ' | *vi.džis* 'tartó, őrző, gazda; держатель, хозяинъ' | *tšukertni* 'собирать добро, искать добро' | *lanis* 'притихъ' | *kelui* 'бѣлье' | *porjavni* 'собрать въ узель, свернуть въ узель; нести, взять на плечо' | *žumirtšis* 'сѣузился'; *vom žumirtni* 'a száját összehúzni; arczokat vág'; *žumirtvoma girniš* 'szükszájú fazék' | *sidž loi enovtni* 'такъ пришлось оставить'.

em-bur 'добро' | *em-bur peris gozjali viti šelem vilanis* (v.

vilas) *vois* vagy: ...*zev jona sélem vilanis vois* 'добро старикамъ очень понравилось' | *vivti* 'очень, сильно, черезъ чуръ'.

tšetš 'вмѣстѣ; тоже' | *šem jukeni* 'дѣлать барышъ (a nyereséget)' | *kušad*: *kušin* 'szabadon, nyiltan (nem kendőben v. edényben)' | *ňezjénika* v. *ňezjénik* 'тихоныко' | *miidem* v. *miidtem* 'сколько'.

tšas < orosz [сей-]часть | *tui kuža* 'по дороге' | *menam kudž pete* 'мочиться охота' vö. v o t j á k: *šiamä, juämä potä* 'szeretnék enni, inni', *ummä potä* 'alhatnám' MUNKÁCSI, VotjSz. 573. | *kolkjedis topedis* 'за яйца прижалъ, стиснулъ ему яйца' | *aida* < orosz айда (I. KALIMA, SUS. Toim. XXIX. 35) | *verdiš-pu* 'кормилецъ, будущий кормилецъ; leendő eltartó, fenntartó'; I. a 2. mesében *ňevesta-pu* 'leendő menyasszony' | *pirtan-tor* szószerint 'olyan dolog, a mit bevezetnek, bevisznek, befogadnak': 'a mit v. a kit befogadnak a családba; fogadott fiú (приемышъ)' | *getralisni* 'женили, поженили' | *jona em-buragš* 'съ большимъ добромъ и богатствомъ'.

12. *kinmem gozja.*

važen olisni-vilisni kinmem gozja. kinmemlen ehis (getiris) kuli. kinmem mort medis gort-ve.tšišes korsni, šéssa kulem jžes miškišes korsni. munis, munis, kinmem mortli panidāšis ruťš. ruťš kinmem mortes suvtedis, šorňitedni pondis. juavni pondis ruťš kinmem mortliš: «kittše munan?» kinmem mort šue ruťšli: «tšev nin, ruťšanej, ruťšej! eñej (getirej) kulis, so muna gort-ve.tšišes korsni, so muna miškišes korsni.» ruťš šue: «me lokta.» — «tšev nin, tšev, ruťšej, ruťšanej», kinmem mort šue ruťšli, «te ponis ne mi loe?» ruťš šue: «loe. lokta; mukedes en kors, bergedťši, lešidika munam meked.» kinmem mort melpalis, melpalis, šuis: «munam; miñ nin keran, korsšiem doriš, miñ-ke ton loe; kužan-e, on-e, addžam.»

medisni kinmem mort ruťšked. munisni-ke munisni, voisni kerka dine. ruťš šue kinmem mortli: «te gortse vetš, me-ne pira, ponda miškavni, šéssa berdni. te-ne vetš gort, kivzi te mentšim berdemse.»

kidž šorňitisni, sidž ve.tšišni. kinmem mort pondis gort vetšni, ruťš-ne pondis miškini, šéssa berdni zev norinika: «kinmem mortlen getiris kuli, miškišis-tšiškišis ez lo, vuris-ve.tšišis biri, puis-pežališis biri!»

ruťš dugdis berdemis. kinmem mort šue ruťšli: «ruťšanej,

ru,ťsej, dugdin tai ne te berdemšid?» ruťš űue kinmem mortli: «mortej, mortanej, musa mortej, ľsas regidik, me űoťťľšľa.» sek ruťš űoň-pevse űojis kinmem mort-getirľš.

šěšľa bara berdni pondis ruťš: «kinmem mortlen getiris kuli. ľšeskid nánnas verďšis biri, miľša vuriš-veľšis biri!» šěšľa bara ruťš laťtis. kinmem mort űue: «bara tai ne dugdin, ru,ľšanej, ru,ťsej, berdemšid.» ruťš űue: «ľsas, mu,ďži, űoťťľšľa.» sek ruťš med űoň-pevse űojis kulem mortľš.

šěšľa bara berdni pondis ruťš: «kinmem mortlen getiris kuli, bur oľemis biri, sijegs vi,ďžišis biri, idrašis ez lo.» ruťš-ke bara laťtis. sek ki-pevse űojis. kinmem mort, zivgiš, űue: «unaiš tai, edje tai, ru,ťsej, ru,ľšanej, dugdilan!» — «ľsas, ľsas», űue ruťš, «pir bara berdni ponda.» sek med ki-pevse űojis.

šěšľa pondis bara ruťš berdni: «zivgišlen kemediš-pástedišis biri, ľšeskid űojan-juan pežališis-puišis biri!» ruťš ne bara dugdis berdemš. sek kok-pevse űojis zivgana mort-getirľš.

zivgiš űue: «bara tai ne dugdin berdemšid, ru,ťsej, ru,ťsej!» ruťš űue: «ľsas, ďžik regidika kuš űoťťľšľa.»

bara berdni pondis ruťš zivgiš mortli. zivgišlen ne eľša nín koli gort-veľšan. ruťš bara dugdis berdemš. sek med kok-pevse űojni pondis.

zivgišlen gort eťtis, kerkae piris. bureťš ruťš űoje getirľš, zivgiš-getirľš med kok-pevse. zivgiš loktis, legášis ruťš vile. goršedis kabirtis, ľšabirtis. zivgiš šěšľa šert-kitš veľšis, űorjas širtištis. ru,ľšes đžagedis. kušis juras novlan-tor veľšis. zivgiš getires gualis ruťšľš kolēm miľesse. vil-pev getrašis, ruťš-ku novlan torjen vil getir vajis. eni oľe-vile, oleni-vileni, nán űojeni, va jueni.

A fagyos ember és a felesége.

Régen élt-volt egy fagyos ember meg a felesége. A fagyos embernek a felesége meghalt. A fagyos ember elindult koporsócsinálót keresni, azután halottakat mosó embert keresni. Ment, ment, a fagyos emberrel szembe került egy róka. A róka megállította a fagyos embert, beszélgetni kezdett vele (tkp. beszélgetni kezdte). A róka kérdezni kezdte a fagyos embertől: «Hová mész?» A fagyos ember mondja a rókának: «Hallgass már rókácskám, rókám! A feleségem meghalt, íme, megyek koporsó-

csinálót keresni, megyek halottmosót keresni.» A róka mondja: «Én jövök.» — «Hallgass már, hallgass, rókám, rókácskám», mondja a fagyos ember a rókának, «mi várható (tkp. lesz) tőled?» A róka mondja: «Várható (tkp. lesz). Jövök; ne keress mást, fordulj vissza, szépecskén megyünk magammal.» A fagyos ember gondolkozott, gondolkozott, (azután) mondotta: «Menjünk; mit csináljak (tkp. mit csinálsz), semhogy keressek, valami lesz; értesz-e hozzá vagy nem, meglátjuk.»

Elindult (tkp. elindultak) a fagyos ember a rókával. Mentek, mentek, a a házhoz jöttek. A róka mondja a fagyos embernek: «Te csináld meg a koporsót, én meg bemegyek, hozzáfogok a mosáshoz, azután a siratáshoz. Te csináld meg a koporsót, hallgasd az én siratásomat.»

A hogy mondták, úgy tettek. A fagyos ember kezdett koporsót csinálni, a róka meg kezdett mosni, azután nagyon szánalmasan siratni: «A fagyos embernek meghalt a felesége, mosója-törlője (söprője) meghalt (tkp. nem lett), varrója-dolgozója megszűnt, főzője-sütője megszűnt!»

A róka abbahagyta a siratást. A fagyos ember mondja a rókának: «Rókácskám, rókám, hát abbahagytad a siratásodat?» A róka mondja a fagyos embernek: «Emberem, emberkém, kedves emberem, rögtön, mindjárt, én kissé kipihenem magam.» Akkor a róka a fél csecsét ette meg a fagyos ember feleségének.

Azután megint siratni kezdett a róka. «A fagyos embernek a felesége meghalt. A ki ízletes kenyérrel táplálta, megszűnt, szép varrója-dolgozója megszűnt!» Akkor megint elhallgatott a róka. A fagyos ember mondja: «Hiszen megint abbahagytad, rókácskám, rókám, a siratásodat!» A róka mondja: «Rögtön, elfáradtam, megpihenek.» Akkor a róka a másik csecsét ette meg a halott asszonynak.

Azután megint siratni kezdett a róka: «A fagyos embernek a felesége meghalt, jó életének vége, a ki őt őrizte, megszűnt, gazdasszonyának (tkp. takarítójának) vége.» A róka megint elhallgatott. Ekkor a fél kezét ette meg. A fagyos ember, a beteges, mondja: «Sokszor, hamar abbahagyod, rókám, rókácskám!» — «Rögtön, rögtön», mondja a róka, «mindjárt megint kezdem a siratást.» Ekkor a másik (fél) kezét ette meg.

Azután megint siratni kezdett a róka. «A beteges ember-

nek cipőt és ruhát szerzője megszűnt, izletes ételt-italt sütője-főzője megszűnt!» A róka megint abbahagyta a sirást. Akkor a fél lábát ette meg a beteges ember feleségének.

A beteges ember mondja: «Megint abbahagyta a siratásodat, rókám, rókám!» A róka mondja: «Rögtön, csak egészen rövid ideig (nagyon hamar) pihenek.»

Megint kezdett a róka a beteges embernek sírni. A beteges embernek már csak kevés maradt a koporsócsinálásból. A róka megint abbahagyta a siratást. Akkor a másik (fél) lábát kezdte megenni.

A beteges embernek elkészült a koporsója, bement a házba. Éppen akkor eszi a róka a feleségének, a beteges ember feleségének a másik (fél) lábát. A beteges ember odajött, megharagudott a rókára. Torkánál fogva megfojtotta. A beteges ember azután fonalból hurkot csinált, a gerendára kötötte a hurkot. A rókát megfojtotta. A bőréből fejére való sapkát (szó szerint: viselő dolgot) csinált. A beteges ember eltemette a feleségét, a rókától meghagyott maradékát. Újból megnősült, a rókabőrből készült sapkával új feleséget vett el. Most él-van, élnek-vannak, kenyeret esznek, vizet isznak.

Jegyzetek: *kinmem* 'простудившийся; мерзлый; meghűlt, fagyos; megfagyott' | *šornitedni* 'ввести въ разговоръ' | *te ponis' ne mi' log?* 'отъ тебя что же будетъ?' 'mi várható tőled? nem értesz hozzá' | *melpalis* 'сомнѣвался, думалъ, раздумывалъ; gondolkozott, habozott'; SZAVVAITOV: S. *melpalni*, V. *mevpavni* 'воображать, вообразить', ЛУТКИН: *melpalni*, *mevpavni* 'воображать, предполагать, думать', WIED. *mölpalny* (*mövpavny*) 'vermuten, sich vorstellen, durchschauen'. Közlöm, CSEUSZOV, itt — éppúgy mint a 10. mesében — bizonyára sziszolai nyelvjárásbeli alakot használt. A *m.* szó Usztsziszolszokban ú. l. már nem is használatos. Fordítóm, FROLOV, nem ismerte a szót. Mikor pedig utasításomra másoknál kérdezősködött, azt a feleletet hozta, hogy ismerik a szót *mevpavni* alakban. Úgy látszik tehát, hogy a szót már nem ismerik Usztsziszolszokban, és a ki még emlékszik rá, talán már csak hibásan tudja. — Vö. még függelék, VI. dal 4. sorát. | *koršišem doriš* 'чѣмъ искать дальше' | *mi'ke ton log* 'что-то будетъ'; *kod-ke ton u džalas* 'valaki dolgozik'. *berdni* 'плакать, причитывать по покойникѣ' | *norinika* 'жалобно, печально, заунывно' | *miškišis-tšikišis ez lo* 'стиральницы-мытницы не стало.'

tšas, regidik 'сейчас, погоди немного, скоро' | *šoittšišta* 'поотдохну' | *noñ-pevse* 'одну грудь'.

mu,dži 'устала' | *bur olemis biri* 'хорошей жизни ему не стало; jó élete megszűnt, rosszra fordult a sorsa' | *idrásis* 'обряжательница; a ki rendet csinál, mindent rendbe hoz, takarítónő, gazdasszony.'

zivgis 'хилый, больной, слабый' | *kemedis* 'обувальщица', *paštēdis* 'одёвальщица'.

džik regidika 'совсем немножко' | *ve,tšan* 'дѣланіе'.

buretš 'как раз, въ пору' | *kabirtni, gabirtni, tsabirtni* 'сжать' | *širtišni* 'затянуть петлю' | *kušis juras novlan-tor ve,tšis* 'изъ шкуры на голову носильную вещь сдѣлалъ' | *rutšlis ko-lem mšesve* 'у лисы остатки-обѣдки'.

13. *šus-lun komilen.*

«*šed eškes moįdam, oge?*» — ,moįd!‘ «*te šuin ,moįd‘, me šua ,moįda‘.*»

«*gerd eškes moįdam, oge?*» — ,moįd!‘ «*te šuin ,moįd‘, me šua ,moįda‘.*»

«*ve,džid eškes moįdam, oge?*» — ,moįd!‘ «*te šuin ,moįd‘, me šui ,moįda‘.*»

«*šera eškes moįdam, oge?*» — ,en!‘ «*te šuin ,en‘, me šua ,og‘.*»

«*šésša ku,tšem eškes moįdam?*» — ,oge!‘ «*te šuin ,oge‘, me šua ,oge‘.*»

ta-lun keže (kežle) šań, aski bara taje.

A zürjén okossága (szellemessége).

«Meséljünk-e a fekete ökörről, (vagy) ne?» — ,Mesélj!‘
«Te azt mondtad ,mesélj‘, én azt mondom ,mesélek‘.»

«Meséljünk-e a vörös ökörről, (vagy) ne?» — ,Mesélj!‘
«Te azt mondtad ,mesélj‘, én azt mondom ,mesélek‘.»

«Meséljünk-e a fehér ökörről, (vagy) ne?» — ,Mesélj!‘
«Te azt mondtad ,mesélj‘, én azt mondtam ,mesélek‘.»

«Meséljünk-e a tarka ökörről, (vagy) ne?» — ,Ne (mesélj)!‘
«Te azt mondtad ,ne (mesélj)‘, én azt mondom ,nem (mesélek)‘.»

«Aztán milyen ökörről meséljünk?» — ,Ne (meséljünk)!‘, «Te azt mondtad ,ne (meséljünk)‘, én azt mondom ,nem (mesélünk)‘.»

Mára elég, holnap megint ez (ugyanaz).

Jegyzet: Közlöm még ezt a közmondást fűzte a mese címéhez: *va volem ing va volas-na* 'olyan helyre, a hol volt víz (a hová jött víz, a hol szokott lenni), még oda jön víz' ('Гдѣ бываетъ вода, тамъ будетъ еще когда-нибудь').

14.

važen olis-vilis mort. olis-ke olis, olis, šésša jona-na dir olis, olis (mianli vištarni regid, sili ovni veli dir). mort kor-ke medis tuje. munis, munis, jona dir munis. vois šila. mort pukšis šila vile, tšinedtšan pondis veštši. pondis-ke veštšis, veštšis tšinedtšan-tor. veštšis-ke veštšis, jona dir veštšis. kor-ke dir-mišť artmis. mort tšinedtšini pondis. tšinedtšis-ke tšinedtšis, jona dir tšinedtšis. kor-ke medis vo, džę munnj. munis-ke munis, jona dir munis, kole-ke kole-ke kištšedž (mianli vištarni regid), sije pir-na mung. kole-ke eni mung, ole-vile, vetle-mung, abu kodi tediš.

Régen élt-volt egy ember. Élt meg élt, élt, azután még nagyon sokáig élt, élt (nekünk elmondani hamar [lehet], neki élni sokáig tartott). Az ember egyszer útnak indult. Ment, ment, nagyon sokáig ment. Jött egy kidőlt fa. Az ember a kidőlt fára ült, füstölő farakást kezdett csinálni. Kezdte és csinálta, csinált füstölő farakást (tkp. dolgot). Csinálta meg csinálta, nagyon sokáig csinálta. Egyszer sok idő múlva meglett (elkészült). Az ember elkezdett füstöt csinálni. Füstöt csinált meg füstöt csinált, nagyon sokáig csinált füstöt. Egyszer elindult előre. Ment meg ment, nagyon sokáig ment, ki tudja (tkp. lehet) meddig (nekünk hamar el [lehet azt] mondanunk), ő még mindig megy. Lehet, hogy most (is) megy, él-van, vándorol (tkp. jár-megy), nincs (senki) a ki tudja (senki se tudja).

Jegyzetek: *šila* 'öregségtől kidőlt fa' | *tšinedtšini* 'дымить, дѣлать дымъ; дымиться'; *tšinedtšan* 'костеръ (для дыма)' | *kole-ke kištšedž* 'можетъ быть до куда' | *kole-ke eni mung* 'talán most (is) megy' | *vetle-mung* 'путешествуетъ'.

15.

zev važen olis-vilis periš mort. sije mededtšis tuje. munis-ke munis, periš mortlen kokis tšęgi. pu kok puktas — pu-kok šismas; i, džas-kok puktas — i, džas kok sotšas; kert-kok puktas — kert-

kok simas. etare-ke vi,džedlas — gut-gag, medare-ke vi,džedlas — viž-kaptana, kojmedlag-ke vi,džedlas — preñik-viřsko. preñik-viřsko dinas munas — viřsko kelatř-tomana. kelatř-toman kurtřřas, preñik-e,džes vořřas: teř-pop sulale, ul viž jura, baka-matř kimeřa, kartupel-gegja, koreř-kor pela, řumed gerđđžem koska, kos sukar beđđa, kuřman-tuřa.

Nagyon régen élt-volt egy öreg ember. Ő útnak indult. Ment, ment, az öreg embernek a lába eltört. Falábat tesz oda — a faláb elkorhad; szalmalábat tesz oda — a szalmaláb elég; vaslábat tesz oda — a vasláb megrozsdásodik. Az egyik oldal felé néz — repülő rovarok (légy-rovar), a másik oldal felé néz — sárga kaftános (ember), harmadik oldal felé néz — mézeskalácsból való templom. A mézeskalácsos templomhoz megy — a templomnak a lakatja perez (tkp. a templom perez-lakatú). A perezből való lakatot leharapja, a mézeskalácsból való ajtó kinyílik: szárított zablisztból való pap áll (ott), írósvajból való fejjel, pöfeteg gomba homlokkal, burgonya-köldökkel, fürdősoprű leveléből való füllel, nyírfakéreggel átkötött derékkal, száraz kétszersültből való bottal, retek penis-szel (tkp. írósvaj-fejű, -homlokú stb.).

Jegyzetek: A mesének néhány kifejezésére nézve vö. ЛУТКИН 160 (SUS. Aik. X. 21). — *preñik* < or. пряник | *teř* 'толокно' | *ul viž* 'не топленое масло' | *baka-matř* 'дождевик'.

16. *veralis pi.*

vazen olis-vilis veralis mort. silen veli kujim pi zev joneř. naje nolen kajisni ile vere veralni, řela da ur kiñi. nali premis kutis jona ředni. naniř biri. gorte ledžřini zev ilin, da i lim uři bidsa veřt. bať juualni kutis piñanliř: «miř-ře eni kutam veřřni? kodi gorte ledžřilas naniřla?» med iřřet pi i řuue: «baťe, naniř pondaid miñanli gortad nemiř ledžřilniđ, kutam jađ vilin olni. jađiđ tani una em, a naniře gortad loue neniř.» bať pięs ořkas: «vot, te telka, siđži leřiđ i em.» naje kutisni kuř jađ vilin olni. premis vek zev jona řede. naje oleni das lun da i diřđžik nin naniřeg, a kajemřaniř kujim telis nin.

nalen i istegis biri i biřiřni nemen lořiř. naje velis đzug-

sisni. povodda ke, džid, lédžsilni ilin i soini nem. jaž una em, a puni nemen i nán abu. bať pižanli šuni kutis: «vai pud veťsam, kodli nánla da bila vetlini.» med iťset pi šuni kutis: «vai-že me etaje med i, džid koz jilas kajla da vi, džedla, abu-e ken-ke matin oliš. mija gorte si ilaedž vetlini? i seki pudjalam, kodli uše.»

naje si, dži i veťsisni, med iťset pi kajis koz jile i kutis vi, džedni i tidale ken-ke zev ilin kejin-bugil' kod bi i šuni kutis: «vot taje vėškida tidale bi i oliš em seni.» vokjas oz vėritni i ašnis kajisni i kutisni vi, džedni, i tidale džuzgan kod' (zev iťset) bi. naje zev radeš ložini i lédžsisni koz jiliš i kutisni telkuin, kodli vetlini settše. bať kutis šuni, mi i, džid pi med jon i sije med regid volas. i, džid pi kesjis. kišan piššať boštis, mededžsis bila da nánla.

mededžsis vėškida bi vėšte, ki, dži veli tidale, tuiteg. munas bidsa lun i ritja doris kutis tidavni bi. sije zev rad loži i edjen-đzik kutis vošlavni i regid vois iťsilik kerka dine, keni lomtše bi, a bi vilin ešale iťsilik pert, a bi doras nekod abu. sije kesjis bi bošni lomtšan pesnas i ber munni. kerkasniš kod-ke goredis zev lokiš, sije ušedž povzis. šėša tšettšis da vi, džedlis. si dinin sulale zev i, džid periš džor mort i sili šuue: «miila te juuštėg vištastėg gušasni i kesjan veli bi nuni? vai tattše pukši i vištás, te kodi i kišan voin.» i, džid pi pukšis i kutis vištavni: «vot me seš, mijan kujim lun nin nán ni bi abu. me lokti tattše bila da nánla.» džor mort i kutis šuni: «te kužan-ke, vištalli velliťem tor, lube zev jona perjasni, me seki ted šeta bi i nán. on-ke vermi, tasma-pašta špinašid kuťsikte bošta.»

i, džid pi kutis sijes perjedlini. perjedlis dir bid-nog, šėša efik kiv i ilali. seki džor mort skermis da boštis i, džid pies jur-šėdis, gabirtis da kok kostas topedis, špinašis (miškušis) tasma-pašta kuťsikse boštis.

i, džid pi edva mezdišis, da mijen mini, edjen pišjis. vois da vištavni kutis baťli da vokjasli, mi «seni ole omel'. mene taž-ke šojas, edva mini a bise kesji pišjedni da sije mirdđis i mene jona neitis».

bať dezmis si vile i šuue med pili: «mun regid vetli, vai keť bise.» med pi munis, sidž-že loktis bi dore da kesjis nuni. i, džid džor mort siliš vėškid kok-tšunse vundis. ber gorte vois da baťli norasni kutis, mi seni ole omel'!

i. tšet vok kutis vidtšini: «miša ti jez, one verme sijes perjalni da asse neite.» vokjas šeravni kutisni i šuveni: «vetli, vidli, oz-e i ted tšetš šur.» i. tšet vok šuve: «tattše ne-že tšigjen kulni, da ke džiden kinmini!»

boštis tšer da pištšal da mededštis. vojis džor mort dine. sije kerkaas kuile. etar pelesas juris, medaras kokis. verališ pi šili šuiš: «ola'n vila'n, bur mort, on-e užni ledž?» džor mort šuiš: «lok už, tolke gor bokas vod i mem te moid-kiv vištal, da med abi velem tor.» verališ pi šuvas: «tolke kivzi da en šias. šiasan-ke, tenšid das pleten jur-šite ne. tšištni.» džor mort šuve: «a te-ke on vermi, tenšid kikanan vodž tšunte keravni.»

i vot naje veštšisni sidž. verališ pi zavoditis vištavni, mi «važen olis mort, sije lebzis kujim vo i vojis nebesae a seni jezis stavis vetleni vivilni koken. sije juvalni kutis nališ: «miša ti je ta, džet vetlannid?» naje šuveni, mi, mišan kem-kot abu i vurni nekodli. sije kutis vurni nali sapegjas, a sapeg vuran tšefina vilas jur-šise džor mortjasliš kutis ektini». džor starik, kodli veli premištaitiš-pi vištale moid-kiv, aknitis da i šuiš: «sidž — šuvas — oz pož.» verališ pi seki traknitis jur-šise džor starikliš, mi šedi kirimas, ješše šuiš: «en šias!»

džor mort laitis. verališ pi bara zavoditis: «vot — šuvas — efik mort mune tui viti i vi. džede, telže zev una zer-kiš. sije davaš kutalni. sije kutalis da kutalis, šessa una tšukermis. setiš sije davaš gez kini. kiiš sije zev kuža, mi silen gezjis sudžsis zev i. džid ti vomen. sije davaš seš tšertjasse keltni. stav tšertse kevtis. vi. džedli — šuvas — stav tšertse vaje.» džor mort bara aknitis i uskedštis e džesas i šuiš: «abu nekod, te — šuvas — perjasan.» verališ pi šuve: «me perjasem vilas i ola, a te miža šiasan?» džor mortliš bara jur-šise tšelej lestuk ne. tšištis i šuiš: «bara-ke šiasan, seki me tene stavnas kušta.»

džor mort povzis i vodis. bara kivzini kutis. verališ pi bara zavoditis. «sidž — šuvas — kor-ke muni efikiš veravni. šeris bošti pištšal da tšer i addži: pu jilin turi pukaleni zev una. me davaš najes kutavni. kutali zev una i stavse suis jile domavli, a tšim suis ponas kuttšiši da najes išniti. naje kutisni lebzini i mene tšetš lebedni. lebedisni dir pu rer jiljasedis, kimer kostjasedis i vajisni zev i. džid ti vile i lebzedni kutisni sije vomen. šeras kimin vojisni i meam suisid ori, me tiad uši i rejni kuti,

a varltšini og kuž. seni zev una utkajas pukaleni. me etikes ko-
kedis kuti. sije mene bereg doređžid vajis. šéšša beregad peti i
dumajtni kuti: kiťše munni? i keni sije? a zev jona kinma, i
isteg hetásema a bižásni nemen. miž vetšni? viđžeda: oš lokte ti
pelen. me pišťšal bošti i ližni kesja. oš i šuue: «te mene en liž,
a miž ted kole, višťal.» a me vek-na meřita, a sije vek matišše i
vožis džik dinedž. me pišťšal pukti i šuua: «vaj bižás, me kinma.»
sije šuue: «meřam bi abu, a vaj kole-ke pukši, me tene nuua,
keni bi em.» me pukši oš vile i sije dava i mene nuni veredis,
nuredis i jujas vomenis i vajis tatťše, a te on kesji bi šetni.»
verališ pi zev jona goredis: «miška, šuuas, piral, džagedam
tajes, džor mortse!» džor mort zev jona povžis i aknitis i šuiis:
«na miž kole, sijes i šeta, tolke en džagede!» a verališ pi šuue:
«džageda, mediš kežle veledťši, en jert nekodes.»

džor mort šuue: «miž kole, sije i bošt, bošt i bite — vot
ted tiv-kert i biža iz; vot ted kožnala pišťšal, kodi biđ lijemin
inme. vot ted biža, miž taš biđ ližšan tor oz biravli.» verališ pi
boštalis stavse, miž džor mort šetis, i šuiis: «a ješše keni meam
vokjaslen i džid kok-ťsunis i špinašis kuťšikis, sijes vaj i nánte
vaj. on-ke šet, pir i džageda.»

džor mort sijes nužis med žire i settše verališ pi viđžedlis
i zev jona povžis, miž seni staris ešale i puktalema: mort-kuťšik
tasma pašta i kok-ťsunjas i kirim-ťsunjas. džor mort šuue: «vot
— šuuas — berji, kodi nalen.» verališ pi viđžedlis i boštis kodi
vileňšandžiksa i šuiis: «vot taje miža ta-mindase kulin da vun-
dalin mortjasisliš?» džor mort vištavni kutis: «taje vot biđsen bi
korišjaslen i nekod ez kuž mene perjalni i povžedni, a te kodis mem
ješše ez-na šurli. miž te mene vermin venni i vot ted me biđsen šeti.»

verališ pi pašibe šuiis džor mortli i munis baťšjas dine.
vožis baťšjas dine i šuiis: «vot — šuuas — me šurli peklag, da
ladne aťšim veli; miž veške bara kok-ťsun-ťli miž-ťli loži kolni.»
vokjas viđžedlisni da tolke gerdedisni. sije pervoi džepšis kiskis
til-kert da biža-iz. šéšša biža da pišťšal šetis baťli. «vot taja me-
nam aslam nažitka, a ješše miž-ke em, sijes og-na petkedli. vaj
— šuuas — pervoi bižás, šéšša jaťte pug.» naje bižásisni, jaž
pužisni i užnaitni kutisni. sije vištavni kutis: «vot — šuuas —
si, dži me bite perjali» i vištalis nali stavse. a vokjas vomse paš-
kedalisni i kilzen i šuueni: «vot — šuuas — divi!»

šéssa iťšet vok džepšis kiskis kok-tšun i špina-kuťšik, i džid vokjasli petkedle i šue: «taje abu tižan? novte petkedle špinate da kokte.» vidlalni kutisni i puktisni i laskisni; bittle sés i vevlema! bať vi džedis, vi džedis i šuiš giris džik pižanli, miž «ti tadž-ke kutannid olni, tižan ne tolko kuťšiknid oz tirmi, i jajte bidsen loue šetarni», a iťšet pili šue, miž «te louan mort i teiš bidsen kutasni polni i me tenid kola stav premišlajtan mesta i te kutan olni bura».

naje dir-na ješše veralisni i premisse telnas velen ledžše-disni gortas i vuzalisni kare i boštisni una dženga. bať stavnise et-koda jukis i asliš koli kulig kezlas. šéssa sije regid kuli. olem kolis kik giris pižanli. naje kutisni kidž šure u džalni i mujasis stavis izermisni, nániš ez kut arkmjni i enovtisni, med berin stavse, miž koli, vuzavlisni i ašniš munisni kittše-ke jezli u džavni kinem-pet vilas. iťšet pi olmedťšis zev bura i eni ole-vile.

A vadász fia.

Régen élt-volt egy vadászember. Neki három nagyon erős fia volt. Ők négyen elementek messzire az erdőbe vadászni, császármadarat és mókust fogni. Nekik nagyon kezdett zsákmányuk akadni. A kenyérük elfogyott. Haza menni nagyon messze (volna), meg hó is esett egész arasznyi (magasságú). Az apa kérdezni kezdte fiaitól: «Mit fogunk most csinálni? Ki megy haza kenyérért?» A legkisebbik fiú mondja: «Atyám, kenyérért nekünk nem érdemes (tkp. 'semmiből' azaz: semmiért, nincs miért) lemennünk, húson fogunk élni. Hús sok van itt, kenyeret meg venni kellene otthon.» Az apa megdicséri a fiát: «Lám, te okos vagy, így helyes lesz.» Ők csak húson kezdtek élni. Zsákmányuk mindig nagyon erősen akad. Ők már tíz napig és még tovább élnek kenyér nélkül, de elmenetelük óta már három hónap (mult el).

A gyűjtőjük is elfogyott és tüzet gyűjtani nem lehetett semmivel. Ők most zavarba jutottak. Az időjárás hideg, hazamenni messze (volna), és enni (való) nincs semmi. Hús sok van, de nincs mivel főzni és kenyér nincsen. Az apa kezdett szólni a fiához: «Nos hát húzzunk sorsot, (hogy) ki menjen kenyérért meg tűzért.» A legkisebbik fiú megszólalt: «Nos hát

én felmászok ennek a legmagasabb fenyőfának a tetejére és körülnézek, nincs-e valahol a közelben lakós. Minek olyan messzire haza menni? És azután vessünk sorsot, hogy kire esik (a sors).»

Úgy is tettek. A legkisebb fiú felmászott a fenyőfa tetejére és kezdett körülnézni és valahol nagyon messze farkas-szem nagyságú (tkp. farkas-szemhez hasonló) tűz látszik és megszólalt: «Nézd csak, itt egyenesen tűz látszik és ember lakik ott (lakós van ott).» Bátyjai nem hiszik ezt el és ők maguk másztak fel és kezdtek körülnézni, és nagyon kis tűz látszik. Nagyon megörültek és leereszkedtek a fenyőfa tetejéről és elkezdtek tanácskozni, hogy ki menjen oda. Az atyjuk megszólalt, hogy a legidősebb fiú a legerősebb és ő leghamarább teheti meg az utat (jöhet). A legidősebb fiú megígérte (hogy elmegy). Fogta a vadászpuskáját, elindult tűzért meg kenyérért.

Indult egyenesen a tűz felé, a hogyan látható volt (a tűz), út nélkül. Megy egész nap és este felé kezdett látszani a tűz. Ő nagyon megörült és gyorsabban kezdett lépni és hamar egy kicsike házhoz jött, a hol tűz ég, a tűz fölött meg kicsike üst függ, a tűz mellett meg senki sincsen. Ő tüzet akart venni égő üszökkal és visszamenni. A házból valaki nagyon haragosan kiáltott, ő (úgy) megijedt, hogy elesett. Azután felkelt és körül nézett. Mellette egy nagyon nagy öreg ősz ember áll és mondja neki: «Miért lopsz te kérdezés és beszéd nélkül és (miért) akartál te tüzet vinni? Nosza ülj ide és mondd meg, ki vagy te és honnan jöttél.» A legidősebb fiú leült és kezdett beszélni: «Nézd, én onnan való vagyok, minekünk már három napja nincs se kenyérünk se tűzünk. Én tűzért meg kenyérért jöttem ide.» Az ősz ember megszólalt: «Ha tudsz, mesélj (valami) halhatlan (nem volt, lehetetlen) dolgot vagy nagyon nagyot hazudjál, akkor adok neked tüzet és kenyeret. De ha nem tudsz, szíjszélességben veszem a bőrödet a hátadból (szíjszélességű bőrt hasítok a hátadból).»

A legidősebb fiú kezdett neki hazudozni (kezdte őt becsapni). Hazudozott neki sokáig, mindenféle módon, azután egy szót elhibázott. Akkor az ősz ember megharagudott, megfogta a legidősebb fiút a hajánál, megkapta és lába közé szorította, hátából szíjszélességű bőrt vett.

A legidősebb fiú nagynehezen szabadult, és a mint kiszabadult, gyorsan elfutott. Haza jött és mesélni kezdte atyjának és testvéreinek, hogy «ott az ördög lakik. Engem majdnem meg-evett, alig szabadultam; a tüzét el akartam rabolni, ő meg elvette és engem jól elvert».

Az apja megharagudott rá és mondja a második fiának: «Eredj hamar, menj, hozz akár csak tüzet.» A második fiú elment, épúgy eljutott a tűzhöz és akart (belőle) vinni. A magas ősz ember jobb lábának az újját levágta. Visszajött haza és panaszkodni kezdett apjának, hogy ott az ördög lakik!

A legkisebb fiú elkezdett szitkozódni: «Micsoda emberek vagytok ti, nem tudjátok őt becsapni, és őt magát verjétek el.» A bátyjai nevetni kezdtek és mondják: «Menj, próbáld meg, nem akad-e te elibéd is.» A legkisebb fiú mondja: «Csak nem fogunk itt éhen halni és a hidegben megfagyni!»

Fogta a fejszéjét és a puskáját és elindult. Eljutott az ősz emberhez. Az a házában fekszik. Az egyik sarokban van a feje, a másikon a lába. A vadászfiú mondotta neki: «Adjon isten, jó ember, nem engedsz-e meghálni?» Az ősz ember mondotta: «Gyere, hálj meg, csak a kemencze mellé feküdj és mesélj nekem mesét, de lehetetlen dolog legyen (ne legyen megtörtént dolog)!» A vadászfiú mondja: «Csak figyelj és ne szólj. Ha szólsz, tíz csomót tépek ki a hajadból.» Az ősz ember mondja: «De ha te nem bírsz (becsapni), mind a két mutató újjadat levágom.»

És íme, ők úgy tettek. A vadászfiú kezdte mesélni, hogy «régén élt egy ember, az három évig repült és az égbe jutott, ott meg az emberek mind lábbal fölfelé járnak. Ő kérdezni kezdte tőlük: «Miért jártok ti így?» Ők azt mondják, hogy 'nekünk nincsen cipőnk és senki se tud varrni'. Ő kezdett nekik csizmát varrni, de csizmavarró sörtének az ősz emberek haját kezdte gyűjteni». Az ősz öreg, a kinek a vadászfiú elmondta a mesét, felkiáltott és mondta: «Úgy — mondja — nem lehet.» A vadászfiú akkor meghúzta az ősz ember haját, a mennyi kezébe akadt, és még mondotta: «Ne szólj!»

Az ősz ember megnyugodott. A vadászfiú megint hozzáfogott: «Lám — mondja — egy ember megy az úton és látja, nagyon sok zabpolyva röpök. Nosza kezdte összefogdosni. Fog-

dosta meg fogdosta, azután sok halmozódott fel. Most abból kötelet kezdett fonni. Nagyon hosszú (kötelet) font, úgyhogy az ő kötele egy nagyon nagy tavon ért keresztül. Most az ördögöket kezdte onnan kifogni. Az összes ördögöket kifogta. Nézd — mondja — az ördögöket mind (ide) hozza.» Az ősz ember megint felkiáltott és az ajtóhoz rohant és mondta: «Nincs ott senki, te — úgymond — hazudsz.» A vadászfiú mondja: «Én hazudásból élek, de te miért beszélsz?» Az ősz embernek megint egész csomó haját kitepte és így szólt: «Ha megint beszélsz, akkor egészen kopaszszá téplek.»

Az ősz ember megijedt és lefeküdt. Megint kezdett figyelni. A vadászfiú megint hozzáfogott. «Úgy — mondja — elmentem egyszer vadászni. Puskát meg fejszét vittem magammal és láttam: egy fa tetején nagyon sok daru ül. Én el akartam őket fogni. Nagyon sokat elfogtam és mind fonálra kötöttem őket, magam a fonál végébe kapaszkodtam és felrebbentettem őket. Azok elkezdtek repülni és engem magukkal ragadni (tkp. röpteteni, röpíteni). Vittek sokáig fák, erdők fölött el, felhők között és elvittek egy nagyon nagy tó fölé és azon keresztül kezdtek velem repülni. Körülbelül a közepéig értek és az én fonalam elszakadt, én a tóba estem és kezdtem alámerülni, de úszni nem tudok. Ott nagyon sok kacsza ül. Az egyiket megfogtam a lábánál. Az elvitt egészen a partig. Azután kiléptem a partra és elkezdtem gondolkozni: hová menjek? és hol van ő? Azonban nagyon erősen fázom, a gyufa megázott és nincs mivel tüzet gyújtani. Mit csináljak? Körülnézek: egy medve jön a tó mellett. Fogtam a puskámat és le akarom löni. A medve így szól: «Te ne lőj le engem, hanem a mire szükséged van, mondd meg.» De én még mindig célba veszem, ő meg mind közelebb jön és egészen közel jött hozzám. Én letettem a puskámat és mondom: «Nos, szerezz tüzet, én fázom.» Ő mondja: «Nekem nincs tüzem, de ha tetszik (ha kell), ülj (rám), én elviszlek (oda), a hol van tűz.» Én ráültem a medvére és az most vitt engem erdőn, mocsáron keresztül és folyókon át és idehozott, de te nem akarsz (nekem) tüzet adni.» A vadászfiú nagyon hangosan kiáltotta: «Miska — mondja — gyere be, fojtsuk meg ezt az ősz embert!» Az ősz ember nagyon megijedt és felkiáltott és mondta: «No a mi kell, azt meg is adom, csak

meg ne fojtsatok!» De a vadászfíú mondja: «Megfojtlak, más-korra (másodszorra) tanuld meg, ne utasíts vissza senkit se.»

Az ősz ember így szól: «A mi kell, azt vidd el. Vidd a tüzedet is — itt van csiholó aczél és tűzkő, íme, ajándékba adok neked egy puskát, a mely minden lövésnél czélba talál. Itt van tűziszerszám, hogy ezentúl mindig lesz mindenféle vad (tkp. 'nem fog megszűnni, kevesbedni minden lövő dolog').» A vadászfíú átvette mindazt, a mit az ősz ember adott, és így szólt: «De azután hol van még az én bátyáimnak a lába újja és a hátuk bőre, azt hozd ide és kenyeret is hozz. Ha nem adsz, rögtön megfojtlak.»

Az ősz ember bevezette egy másik szobába és a vadászfíú oda benézett és nagyon erősen megijedt, mi minden lóg ott és van letéve: szíjszélességű emberi bőr és lábújjak és kezűjjak. Az ősz ember így szól: «Itt van — mondja — válaszd ki, a melyik az övék.» A vadászfíú körülnézett és fogta, a melyik a legújabb, és mondta: «Hát ezt miért húztad le mind (tkp. ennyit) és vágta le az emberekről?» Az ősz ember kezdte elbeszélni: «Nézd, ez mind tüzet kérőké és senki se tudott engem becsapni és rám ijeszteni, de te hozzád hasonló még nem került eléem. Hogy te ki tudtál rajtam fogni, íme mind odaadtam neked.»

A vadászfíú köszönetet mondott az ősz embernek és az apjáékhoz ment. Odajött az apjáékhoz és így szólt: «Íme — mondja — én a pokolba kerültem, de jó, hogy én magam voltam, (hogy) megint lábújjat vagy mit kellett volna ott hagyni.» A testvérek néztek és csak elpirultak. Ő először a csiholót és a kovát húzta ki a zsebéből. Azután a tűziszerszámot és a puskát odaadta az apjának. «Nézd, ez a magam nyeresége (szerzeménye), de még van valami, azt még nem mutatom meg. Nos — mondja — először gyújtsatok tüzet, azután főzzétek meg a húst.» Azok tüzet gyújtottak, húst főztek és vacsorázni kezdtek. Ő hozzáfogott az elbeszéléshez: «Nos — mondja — így csaltam ki a tüzet» és elmondott nekik mindent. A testvérei meg kitépték a szájukat és hallgatják és mondják: «Lám — mondják (tkp. mondja) — csoda (csodálatos)!»

Azután a legkisebb testvér a lábújjat és a hátbőrt húzta ki a zsebéből, megmutatja idősebb testvéreinek és így szól:

«Nem a tiétek-e e ez? Nos, mutassátok meg a hátatokat és a lábaitokat. Nézegetni kezdtek és odaillesztették (t. i. az újjat) és rátették (t. i. a bőrt); mintha onnan való lett volna! Az apjuk nézett, nézett és azt mondta az idősebb fiának, hogy «ha ti így fogtok élni, nemcsak a bőrtök nem fogja kifutni, húsokat is mind oda kell majd adnotok», a legkisebbik fiának pedig azt mondja, hogy «te belőled ember lesz (tkp. te ember leszel) és tőled mindenki félni fog és én rád (neked) hagyom az egész vadászterületünket és te jól fogsz élni».

Ők még sokáig vadásztak és a zsákmányukat télen lovon haza vitték és eladták a városba és sok pénzt kaptak. Az apjuk mindnyájuknak egyformán osztott (az egészet egyf. osztotta szét) és magának hagyott halála idejéig. Azután csakhamar meghalt. A vagyona két idősebb fiára maradt. (Úgy) kezdtek dolgozni, a hogy éppen ment, és földjeiket mind ellepte a gyom, gabonájuk nem nőtt és ők ott hagyták (nem törődtek vele). Legvégül mindent, a mi megmaradt, eladtak, ők maguk meg elmentek valahová idegeneknek szolgálni (dolgozni) eleségért. A legkisebbik fiú nagyon jól rendezkedett be és most él-van.

Jegyzetek. Ezt a mesét Ибъ (zürj. *ib*) falvában halotta és ott készült feljegyzése alapján közölte velem Czember. Mindamellett hogy ez a falu Usztsziszolszktól már 50 versztnyire van délre a Sziszola mellett, a mesében néhány helyen mégis vicsegdai *v-s* alakokkal találkozunk. Ezeket talán nem kell mind a vicsegdai közlő rovására írunk; lehetséges, hogy a gyakori érintkezés — nagy ünnepeken és különösen télen sokat járnak arról a vidékről Usztsziszolszkba — befolyással volt több szónak a kiejtésére.

Ennek a mesének ugyanattól a közlőtől származó változatát a már említett Коми мойдан кывъяс cz. füzetében adta ki mostan CZEMBER. Az ott *veralis mort da versa* 'a vadászember és az erdei manó' cz. alatt közölt mese néhány eltérést mutat a miénktől: A *džor mort* 'ősz ember' helyett mindig *versa* 'erdei manó' szerepel; 2. a vadászfiú harmadik elbeszélésében *turi* 'daru' helyett *gut*-ról ('légy'-ről) van szó; 3. az erdei manótól még *burdedan turun*-t 'gyógyító fűvet' kap, a melylyel bekeni a helyükre visszatett testrészeket. — Nyelvileg sokkal nagyobb az eltérés, mert a közlő sok helyütt más kifejezéseket használt. A vicsegdai *v-s* alakok helyén rendszeren sziszolai *l-es* alakok vannak.

veralis pi 'сынъ охотника; a vadász fia' | *silen veli kujim*

pi zev joneš 'у него были три сына очень сильные' | *premiš* 'промысел, добыча' | *bidsa vēst* 'на целую четверть аршина' | *hemis lédžšilnid* 'не стоит идти'. A második személy itt az általános alany kifejezésére szolgál. | *jai vilin olni* 'на мясо жить' | *hante gortad loug nebn* 'хлѣба дома приходится покупать' szintén 2. szem. általános alanyval. | *telka* 'толковый'.

bijašni 'огня достать' | *veliš, veliš* 'только теперь'; *veliš džugsišni* 'совсѣмъ, окончательно спутались, имъ совсѣмъ плохо стало (egészen, végleg zavarba jutottak, rossz dolguk lett)' | *povodda* < погоды (l. KALIMA 110) | *kodli vetlini* (russicismus) 'кому сходить' | *oliš* 'житель'.

kejin-bugil 'farkasszem'; *bugil* 'szemgolyó' | *veritni* < вѣрить | *džuzgan* (Uzsztz.-ban ismeretlen szó) Frolov szerint 'маленькій, мерцающій огонекъ (kis, csillogó láng)', *džuzgan lamp* 'маленькая лампа, дающая слабый свѣтъ (kis lámpa, a mely gyöngé fényt ad)'; Czember szerint *džuzgan* jelentése talán 'világító bogár'; *džuzgan-kod bi* nagyon kis tüzet (*zev i, tšet bi*) jelent itt. — Az említett változatban *džuzgan kod zel jugid* ('nagyon fényes') *bi* van, | *telkviitni* < толковать ('велухъ разсуждать') | *pištšal* (v. *piššal*) < пицаль.

bi vēste 'а тѣз фелѣ, szembe a tűzzel; противъ огня'; *me vēste puktisni samevar* 'противъ меня (передо мной) поставили сам.' | *ritja doris kutis tidarni bi* 'подъ вечеръ сталъ видѣть огонь'; éppigy *ritla-doris* (v. *dor*) *mi gullāit* 'este felé sétáltunk; мы подъ вечеръ гуляли' | *lomtisan pes* 'égő, tüzes fadarab; горящіе полѣно, головешка' | *sije uštedž povzis* 'онъ испугался, что ноги подкосились'. (Az említett változatban *kok jivšis* [v-vel!] *uši* 'leesett a lábáról' van.) | *kesjan veli* 'хотѣлъ-было' = 'akarsz vala' | *vai* < давай | *mižan kujim lun nin nān ni bi abu* 'у насъ три дня уже ни хлѣба ни огня нѣтъ' | *vellitem* (V. *vevlitem*) *tor* 'небывальщина' | *perjāšni* helyére *perjās* kellene. A mesélő erre a szerkezetre gondolt: 'ha tudsz lehetetlen dolgot mesélni vagy nagyon nagyot hazudni'. Ebben az esetben természetesen *vištalli* helyett *vištalni* lenne a helyes alak. | *tasma-pāsta špinašid ku tšiktē bošta* 'я свиму кожу со спины шириною съ ремень'.

edva < едва | *mijen mini* 'какъ освободился' | *tai-ke* 'majdnem' | *norāšni* 'жаловаться'.

vidtšini 'ругаться' | *miša* (V. *ku tšem*) 'milyen' | *da asse neite* itt is talán szerkezetkeveredés van *one verme* hatása alatt. (A változatban *neitni* van.) | *tattšg ne-že tšigjen kulni* 'здѣсь не съ голоду-же помереть' | *ola'n vila'n* 'живешь можешь; здравствуйте' | *plēteñ* < плетень (vö. плетенка).

vurni nekodli 'пить некому' | *sareg* < сапогъ | *tšetina vilas* 'на щетину' | *premišlāitis pi* 'сынъ промышленника' | *veli*

vištale 'было рассказываетъ' l. fönt | *aknitis* 'ахнулъ' | *traknitis* 'дернулъ' (< тряхнуть).

kil 'мякина, пелуха' | *kelti* 'ловить, неводить; ловить рыбу бреднемъ' | *uskedtis e džesas* 'бросился въ двери' | *me perjaset vilas i ola* 'я на обманъ и живу' | *tšelej lestuk* 'цѣлую прядь волосъ'; (*lestuk* ú. l. orosz eredetű szó; vö. or. лоскутъ és лепетокъ, лепестокъ Dal'). | *me tene stavnas kušta* 'я у тебя выдергаю волосы до гола'.

šeris bošti 'съ собой взять' | *turi* 'журавль' | *išniti* 'я вспугнулъ; felriasztottam, felrebbentettem' | *kimin* 'көрүлbelül'; pl. *tani nol šurs kimin jez* 'itt körülbelül 4000 ember van' | *meam suńisid, tiad uši* 2. szem. determinatióval. (Az eml. változatban: *meiam suńis i ori. me tiad uši.*) | *bereg (bereg) dore džid* szintén ezt a 2. szem. determinatiót mutatja; itt még megjegyezte a közlő (Czember) — mikor itt próbaképpen figyelmeztettem a 2. szem. különös alkalmazására — hogy *dore džis* (3. szem. determ.) jobb volna. (De az eml. változatban is: *sije mene bereg dora d petkedis.*) | *ti pelen* 'по берегу, вдоль озера' | *metitni* < мѣтить | *džik dinedž* 'вплоть до меня' | *miška* = Мишка | *medis kezle veledtis* 'къ другому разу учись' | *en jert nekodes* 'не отказывай (ни въ чемъ) никому; ne tagadj meg senkitől semmit'.

tiv-kert 'сталь; csiholó aczél' | *biua* 'кожаный мѣшочекъ (огниво и кремень), огнивица'. Az eml. változat szerint: *vot ted šeta kuštik mošna, kiš lišan kelui oz biral i negni oz kol* 'nesze adok neked egy bőrzacskót, a honnan a lövő eszköz nem fogy ki és nem kell venni'. | *žir* 'жилье, жилое помѣщеніе' (l. KALIMA 175) | Szisz. *vilenšan* 'поновѣе, недавный'. — A változat szerint: *kodi vildžik-na* 'a melyik még újabb'. | *venni* 'перехитрить, переспорить'.

pašibe < спасибо | *bašijas* 'atyjäck' | *pekla* < пекло | *ladne* < ладно | *nažitka* < нажитокъ (l. KALIMA 91) | *novte* 'ну-ка' | *laskisni* 'придѣлили; odaragasztották' | *bitte* (*bidte, bitte*; Szavv. *bitto**) < будто 'mintha' (l. KALIMA 45) | *kulig kezlas* 'на погребеньѣ' | *kidž šure* 'какъ попало' | *enovtisni* 'они совсѣмъ перестали обрабатывать поля; оставили, не стали работать' | *kinem-pet vilas* 'jóllakása; за пропитанье' | *olmedtis* 'зажилъ'.

17. *kužma da roma*.

kužma da roma kik vok velini. olemas lis-stanin. nija-len velema omelik kišed šizim-das šizim demasa da šizim-das

* Ez valószínűleg sajtóhiba *bitte* (*bittö*) helyett.

šizim demasa sapeg. šéšša naje juksanīs. etik vokisli, p o m a isli, voas omelik kišedis, a k u ž m a isli omelik sapegis.

p o m a munas ketš-gu garjini. ketš-gu garjas i med lunnas kižini munas. sili rutš šedas. rutš šuvas: «mene, p o m a, ledž, me tenid bur veštša.» poma le, džas.

rutš jag vīrti kutas vartedni. vomas boštas bumaga-tor. ketš panid šuras. ketš šuvs rutšli: «mij-ne pe te ta-lun se, tšem rad?» — «menim sar šetis belet, me eni nekodiš og pov.» «mijanli-pe oz-e šet?» — «šetas; me tenē velgda, mij kole veštšni. tie pe šo ketš tšukerttše, da munam-pe sar orde.»

šo ketš tšukerttšasni i munanīs sar orde. rutš piras kerkaas, sarli šuvas: «tenid pe p o m a mededis šo ketš pedarki.» sar šuvas: «pet, egradae jertal.» rutš petas i šuvas ketšjasli: «pire-pe egradaas. ta lun pe sarisli nim-lun, ta-lun pe oz eštī šetni beletse. aski šetas.»

rutš bara munas jag vīle. oš panid louas. «mij-pe ta-lun se, tšem rad?» — «me-pe eni nekodiš og pov, menim sar šetis belet.» oš kutas juvāšni: «gaške-pe i menim sarid šetas se, tšem beletse?» — «šetas. šo oš tšukerttše, da munam sar orde meked.»

šo oš tšukerttšasni i bara nuvas rutš sar diņe ošjases. bara šuvas: «ovle-pe tatēni, me-pe pirala sar ordas.» sarli bara šuvas: «tenid-pe bara mededis p o m a šo oš pedarki.» sar tšektas jertni egradae. rutš petas ošjas diņe da šuvas: «ta-lun pe sar-getirīslī nim-lun. oz eštīni šetni belette. pire egradae da askiedž (aski-e, džis) vidtšisle.» ošjas pirasni. sar nežjeniken ošjases ketšjas moz natškalas.

rutš bara munas. kejin panid loue. sidž-že i kejinjases rutš perjalas i vajedas sarli šo kejin. bara piras sar diņe rutš i šuvas: «tenid-pe p o m a mededis šo kejin pedarki.» šéšša petas da šuvas kejinjasli: «ta-lun pe sar-nilīslī nim-lun. ta-lun pe oz eštī sarid belette šetni. ovle askiedž egradaas.»

šéšša rutš piras sar orde korāšni, sar-niles koravni p o m a saje. sar šuvas: «si-minda kožin p o m a mededis menim, loue nīvte šetni p o m a saje. mun inēs pe da lokte svadbaen.»

p o m a diņe munas rutš da šuvas p o m a li: «munam-pe sar orde.» p o m a ked mededtšasni svadba vīle. najali ju voas

poma li rutš šuvas: «tattše-pe kišedte, omelik tazuvkote tšapki.»
 poma šuvas: «tšapka-pe da kidž-ne muna kišedtegis?» —
 «tšapki, tšapki, me ted (tenid) kišed vaja.» poma tšapkas da
 ju doras pukasas a rutš munas sar orde. sarli šuvas: «mi-pe
 juvas vejlim, bur para vev miian vejis, kišed i kem-kot vejis
 bidsen. murtsa-pe me uđiti ženikte perjini setiš. kuštšem-ke kišed
 da kem-kot vaihi!»

sar šetas kišed da kem-kot. šéssa rutš ledžšas da kišedas i
 kemedas poma es i šéssa kajani sar orde. kajasni sar ordas da
 pizan sajas pukasasni. poma aštšis vile zev jona viđžede. sili
 zev mištša kazittše pás-kemis. sar šuue: «ēz-pe bara tali pás-
 kemid šelem vilas vo?» rutš šuvas: «kiš-pe tali kazittšas pás-
 kemid?! taštšemas-pe sije ivlaas ez petavliv.»

vil pás-kem sar sili vajas mištša džiik. poma as vilas bara
 kutas jona viđžedni. sar šuvas: «ez-pe bura-ken bara pás-kemid
 šelem vilas vo?» rutš šuvas: «kiš-pe taštšem pás-kemid kazittšas?!
 taje-pe taštšem pás-kemte itšet pražnikas ez pástavliv!»

ješše mištša pás-kem sar vajas, poma es pástedas. rutš
 šuvas néžženiken poma li: «en nin pe as vilad viđžed!» šéssa
 rutš šuvas: «me-pe muna lešedštšini, šojan-juvan zaptini.»

rutš munas. sili panid loue una iž tšuker. juvalas rutš:
 «taje-pe kodlen ižjasis?» — «taje-pe joma-babalen.» rutš šuvas
 iž-viđžisjasli: «tati-pe munasni sarlen svadbaen. ti-pe bara šuue
 ižte poma liš.»

rutš vođže munas. joma liš messe viđženi. rutš juvalas:
 «kodlen-pe taje mes-tšuker?» — «taje-pe joma len.» «tati-pe sar
 svadbaen munas. kor tiianes juvalas kodlen taje mesjas?», ti-pe
 šuue: «taje-pe poma len.»

bara rutš vođže munas. sili panid loue vev-tšuker. bara
 sidž-že rutš tšektas vev-viđžisjasli vištavni sarli vevjases poma liš.

šéssa voas rutš joma-kerka dine. kerkas dinin ju dorin
 kukañ jirše joma len. rutš pondas kukañte juas šuini. kukañ
 kutas baksini. joma kilas, nan-pežšas-zirnas uskedštšas rutš
 vile. rutš joma es vejtas juvas.

kerkaas piras, slugajash šuvas: «tattše-pe loktas svadbaen
 sar, ti-pe jona lešedštše. taje kerkase vištale poma liš!»

ber sar orde munas rutš. kore piruini. šéssa sarli iž-tšuker

panid loye. «taje-pe kodlen?» — «taje-pe p o m a l e n.» sidž-že suyasni mes-vi, džisjas, da vev-vi, džisjas, j o m a - slugajas.

šéssa piruítasni da ovmedťsasni, da gni oleni-vileni.

a k u ž m a v e k l i s - s t a n i n o l e .

K o z m a és T a m á s .

Kozma és Tamás testvérek voltak (tkp. két testvér volt). Fenyőágakból való kunyhóban laktak. Volt nekik egy rossz, hetvenhét foltos felsőruhájuk és (egy pár) hetvenhét foltos csizmájuk. Azután osztozkodnak. Az egyik testvérnek, Tamásnak, a rossz ruha jut, Kozmának pedig a rossz csizma.

Tamás elmegy nyúlnek való gödröt (vermet) ásni. Nyúlvermet ás és másnap elmegy (a beleakadt nyulat) kifogni. Neki róka akad (a vermébe). A róka így szól: «Tamás, eressz el engem, én jót teszek veled (tkp. neked).» Tamás szabadon ereszti.

A róka az erdőben szaladni kezd. Egy darab papirost vesz a szájába. Elébe akad (találkozik vele) egy nyúl. A nyúl mondja a rókának: «Miért vagy te ma olyan vig?» — «Énnekem a czár írást adott, én most senkitől se félek.» «Nem ad-e nekünk (is)?» — «Ad; én kioktatlak, hogy mit kell csinálni. Gyűljetek össze nyulak százan (tkp. tíz száz nyúl gyűljetek össze), és menjünk a czárhoz.»

Összegyűl száz nyúl és elmennek a czárhoz. A róka bemegy a házba, a czárnak mondja: «Tamás száz nyulat küldött neked ajándékba.» A czár mondja: «Menj ki, hajtsd be őket a bekerített helyre (udvarba).» A róka kimegy és így szól a nyulakhoz: «Menjetek be az udvarba. Ma a czárnak nevenapja van, ma nem jut hozzá, hogy kiadja az írást. Holnap megadja.»

A róka megint kimegy az erdőbe. Medvével találkozik (tkp. medve lesz elébe, szembe). «Mit örülsz te ma annyira?» — «Én most nem félek senkitől se, énnekem a czár írást adott.» A medve elkezd kérdezősködni. «Talán nekem is ad a czár ilyen írást?» — «Ad. Gyülekezzetek össze medvék százan, és menjünk velem együtt a czárhoz.»

Száz medve összegyűl és a róka megint elviszi a medvéket a czárhoz. Megint mondja: «Maradjatok (legyetek) itt, én bemegyek a czárhoz.» A czárnak megint mondja: «Tamás megint száz medvét küldött neked ajándékba.» A czár megparancsolja,

hogy hajtsa be az udvarba. A róka kimegy a medvékhez és így szól: «Ma a czárnénak van nevenapja. Nem érnek rá kiadni az írástokat. Menjetek be az udvarba és várjatok holnapig.» A medvék bemennek. A czár a medvéket éppúgy mint a nyulakat lassankint levágatja.

A róka megint elmegy. Farkassal találkozik. A róka a farkasokat is éppúgy becsapja és visz a czárnak száz farkast. A róka megint bemegy a czárhoz és így szól: «Tamás száz farkast küldött neked ajándékba.» Azután kimegy és így szól a farkasokhoz: «Ma a czár leányának van nevenapja. Ma a czár nem ér rá az írástokat kiadni. Maradjatok holnapig az udvarban.»

A róka azután bemegy a czárhoz a leányát megkérni, a czár leányát Tamás részére megkérni. A czár mondja: «Tamás annyi ajándékot küldött nekem, oda kell a leányomat adnom (tkp. oda kell a leányodat adni) Tamásnak. Menj hát és jöjjetek lakodalmas néppel.»

A róka Tamáshoz megy és így szól Tamáshoz: «Menjünk a czárhoz.» Tamással elindulnak a lakodalomba. Egy folyóhoz érnek (tkp. nekik folyó jön). A róka mondja Tamásnak: «Ide dobd be a ruhádat, a rossz *tažuvko*-ruhádat!» Tamás mondja: «Bedobom, de hogy menjek ruha nélkül?» — »Dobd be, dobd, én hozok neked ruhát.» Tamás bedobja és a folyó partjára ül, a róka meg elmegy a czárhoz. A czárnak mondja: «Mi a folyóba estünk, a mi jó két lovunk belefúlt, ruhánk és cipőnk mind alámerült. Alig bírtam a vőlegényedet onnan kihúzni. Adj (hozz) valamilyen ruhát és cipőt!»

A czár ruhát és cipőt ad. Azután a róka lemegy (a folyóhoz) és felöltözteti Tamást és rá adja a cipőt és azután felmennek a czárhoz. Felmennek a czárhoz és asztalhoz ülnek. Tamás nagyon erősen nézi magát (tkp. néz magára). Neki nagyon szépnek tetszik a ruhája. A czár mondja: «Ennek megint nem tetszik (nem felel meg, nem jutott szívére, nincs kedvére) a ruhád?» A róka mondja: «Hogyan tetszene ennek a te ruhád?! Ilyen ruhában (tkp. ilyenrel) ő nem ment (volna) ki az utezára.»

A czár új ruhát hoz neki, szebbet. Tamás megint nagyon kezdi magát nézni. A czár mondja: «Talán megint nincs kedvére a ruhád?» A róka mondja: «Hogy is tetszene (neki) az ilyen ruhád?! Az ilyen ruhát ő kis ünnepen se vette volna föl!»

A czár még szebb ruhát hoz, Tamást felöltözteti. A róka halkan mondja Tamásnak: «Már ne nézd magad!» Azután így szól a róka: «Én megyek előkészületeket tenni, ételt-italt előkészíteni.»

A róka elmegy. Sok juh-nyáját talál (tkp. vele szembe lesz). A róka kérdezi: «Ezek (tkp. ez) kinek a juhai?» — «Ez a *joma*-asszonyé (boszorkányé).» A róka így szól a juhásztorokhoz: «Erre mennek a czár emberei lakodalmas menetben. Ti megint mondjátok a juhotokat Tamásénak.»

A róka tovább (előre) megy. A *joma* tehenét őrzik. A róka kérdezi: «Kié ez a tehéncsorda?» — «Ez a *jomdé*.» «Erre megy majd a czár lakodalmas néppel. A mikor kérdezni fog benneteket, 'Kiéi ezek a tehenek?', mondjátok: 'Ez Tamásé'.»

A róka megint tovább megy. Egy ménest talál. Megint éppen úgy a csikósoknak is megparancsolja, hogy azt mondják a czárnak, hogy a lovak Tamáséi.»

Azután a *joma* házához jön a róka. A ház mellett a folyó partján a *joma* borja legelészik. A róka a folyóba kezdi fullasztani a borjút. A borjú elkezdett bögni. A *joma* meghallja, a kenyérsütő lapáttal ráveti magát a rókára. A róka a *jomát* a folyóba fullasztja.

Bemegy a házba, a cselédeknek mondja: «Idejön a czár lakodalmas néppel, ti erősen készülődjetek. Ezt a házat mondjátok a Tamásénak!»

A róka visszamegy a czárhoz. Meghívja őket vendégségbe (lakomázní). A czár ott találja a juhnyáját. «Ez — kérdezi — kié?» — «Ez a Tamásé.» Így beszélnek a tehénpásztorok és a csikósok, a *joma* cselédjei.

Azután lakomáznak és kezdenek élni és most élnek-vannak.

Kozma azonban mindig fenyőágakból való kunyhóban él.

Jegyzetek: Ez a mese is a Szíszola mellékéről (az Usztsziszolszktól 183 versztnyire délre fekvő Грива falvából) való. Tárgya az 1. sz. mesével rokon. A *poma* és a *joma* nevének rokon hangzása («a juhnyáj nem *jomdé*, hanem *pomáé*») ügyesebb teszi ezt a mesét. Nyelvére nézve vö. a 16. sz. mesére vonatkozó megjegyzéseinket. Feltűnők (de kétségtelenül helyesek) a *juksanis* 'osztzkodnak', *munanis* 'mennek', *kajanis* 'fölmennek' alakok, a melyeknek a vicsegdai nyelvjárásban *juksasni*, *munasni*, *kajasni* (*jukseni*, *muneni*, *kajeni*) felel meg. WICHMANN

szerint a többes 3. szem. ragja: «I. -asniš, -eniš, U. V. Peč. S. -asni, -eni (U. auch -asniš), L. -asni, -eng, P. -ase, -eni, -en» és a praeteritumban: «I. -isniš, -emaš, U. V. Peč. S. L. -isni, -emaš (auch: U. -isniš, Peč. -ini, S. L. -emni, L. -emaš), P. -ise, -emaš» (W. St. 25—26).

kuźma = Кузьма; *poma* = Ома, Фома | *lis-stani* 'въ избушкѣ, сдѣланой изъ вѣтвѣй съ хвоеми словаго дерева' | *keš-gu garjini* 'заячью яму копать'.

jag 'száraz, homokos terület; ilyen területen lévő fenyves, erdő' | *vartedni* (Vics. *kotertni*) 'futni, szaladni' | *belet* < билетъ 'czédula, jegy' | *tie* (V. *ti*) 'ti' (Лутк. *ti, tie*; P. Roa. *tije*) | *pe-darki* < подарокъ | *egrada* < ограда | *oz ešti* 'нѣтъ времени ему'.

loue nište šetni poma saje 'придется дочь выдать за Ому'. Általános, 2. szem. alany. A 2. személynek erre a használatára már több helyen figyelmeztettünk. | *ingš* 'же', pl. *mun-ingš* 'ступай-же', *šoi-ingš* 'кушай! кушай-же!' | *lokte svadbagn* 'приѣзжайте свадьбой' | *tažuvko* egy most már ismeretlen ruhának (верхняя одежда) a neve | *murtsa* 'только, чуть, едва' | *uditi* 'успѣль, могъ'.

kažittše 'кажется, понравится' | *ez-pe bara tali pás-kemid šelem vilas vo* 'не пришлась ему видно одежда по душѣ' | *bura-ke, bura-ken* 'должно быть, развѣ' | *lešedtsini* 'готовиться къ свадьбѣ'.

joma-baba ('Яга баба') l. Fuchs, KSz. XII. 244 | *jirše* 'пачется' | *piruṭni* < пировать.

18. *pev-kuža pi.*

važen ovliš-viṭliš krěstānin. krěstāninlen niṭ ni pi ez vev, a zev jona veli kole. ašniš perišes nin; miṭ veltšni? pukišni i dumaiṭeni, davaṭ jenliš korni, i jen ez šet. nalen kevmem ez tirmi. bara dumaiṭeni, a verdīs vek abu i tšig kuvni ne okota. mužik i šuue babaišli: «vaṭ-že mi si, dži veltšam, oz-e mi-ke arkmī...važ jez šulemni: ,nem-tor pe abu arkmitem tor mu vilin', daške mižan arkmas že. petal, vaṭ žitni, tšasid gente. sijes pukti tšumanad i patšer-vilad kated, a tšid settše kaṭ da vod da pelalni kut, a me vetla pesla, lokta da patšte lomta, med šoniddžik loue.»

baba sidž i veltšis, a mužik munis pesla. vajis pes i patš lomtis, a baba vek patšer-vilin tšumanis gen pelale. mužik juuale babališ: «mi-ke artme, oz?» baba oz šiuas i vek pelte. mužik šessa nem oz šias i kajas mu gerni.

mu gere i dumaiṭe: «pižd-ke veške veli, me eške pukiš etaje

i dđžd mir vilas i kuti semjn naraditni!» džinjis ez-na gersí i kile, kod-ke zev jona šile, a mort oz tidal.

mužik gerig kostiis babalen gen-tšumanas tšuzis pi pev kuža. mijen tšuzis, pir i šornitni kutis. «mame, šuue, me, šuvas, vetla peslaid, a te patšte lomti, šéssa nánte pežal.» mam zev rad loji. «vot, šuue, i dıve! eni-na tšuzis a pesla nin mede, da ješše ku,tšem presuž!»

pi vetlis pesla a mam nebıd náń pežalis i kesje katedni mužikli geran inas. pi i šuue: «mame, me kateda.» mam šuue: «te vošan i on addži, da kittše ta-izda verman si ilag munnı?!»

pi ez kivzi. vužja tšumane náń teštis i medis batli náń katedni. mune i zev jona šile. vot i bat kile šilem i oz addži keni. pev-kuža pili kanava vojis a vudžnis oz vermi i davai gorzini: «batę, batę, vu,džed!» batli mort oz tidav i divuittše, keni kodi kile, geles em, a mort oz tidav. keni kodi, davai koršni. munis bat kanava dore i vi,džede. medar doras mort sulale. náń-naberuška boštis i sijes moz-doras vu,džedis i juvale: «te kodlen i kittše munan?» pev-kuža pi i šuue: «me — šuvas — vot settše tšuzi, gen-tšumane, i ted náń vaji.»

bat zev rad loji i nužis geran-ine pies i püksedis vev vilas; a sije ledžsis bež ulas i kuttšis bežas i zev jona kutis šivni. bat gere, a pi šile i vev vetle.

drug matiniked seti pop mune. kilis šilemse i juvale geris mužiklis: «ken kodi teiad ta,tšem mi,tšaase šile?» a,tšis oz addži. mužik šuue: «e, taje, pope, mejam pi ta,tšemis.» — «a ken-ne pe sije?» «a vot — šuvas — vev-bež ultas.»

pop šuue: «norte petkedli, a to on-e vuzav?» — «tšev — šuue mužik — taje mejam abu vuzes; mort oz pož vuzavni, a vežni požę. stav olemte ke šetan, vežsam.»

pop jurse gižjalni kutis: «kidž sije požę. a vot vai vuzav, kujim šo šeta.» a pi gušniken batlis šuue: «šet mene, me te orde ber pišja.» mužik šetas. kujim šo popliš boštis i popked preššaitšis.

pop zev rad loji. pev-kuža pies žeptas šujis i mededštis gortas i dumajte: «vot — šuvas — mem šuris ku,tšem dıve! žeptę tere, a bidsa mort! a ješše ku,tšem lešida šile! babaei jona oškas.» mune i dumajte, a žepse oz vidli, a pev-kuža pi pop-žeptis gušniken petas. pop oz i tedli.

pop gortę voas i šuęe babašlį: «vot — šuąas — popadđa, me miį vaji, tak veškįd dįve! pįral-že — šuąas — meįam žepte da vidli, tolķę řezķęńķ, en doįd!»

popadđa kįrim žepte šuąas, a seni tįrįs sit. davaį popes vidni! «se,ťšem, ta,ťšem — šuąas — te a,ťšįd — šuąas — pop a žeptad novledian sit. da ješše mene įledian!» boštas kokelūkase i davaį popes kutškalni kįťše šure, da ješše šuąalni: «vot ted ,en doįd', vot ted ,en doįd'!»

pop edva i mįęę. šėsša davaį pišįini mużķik dįęę, mużķķęs vidni, miļa sįęę perjalis.

pev-kuża detina bergedťsis bat dinas i bara pįris vev-beż ultas, šįlnį i šutlarnį kutis.

mųęę seti sudda para vęęę i kįlis: kod-ķę lešįda šįęę. vi,džęde: mużķik gere, i sįliš juąalis: «kodi ta,ťšem mi,ťšaa šįęę?» mużķik šuęę: «taje meįam pi vev-beż ultįn.»

barin vi,džędlis, zbiļ em i koris řębńi. «on-ę vuzav? kujim šo šeta.» mużķik zev rad loįi kujim šo vįęę. pi šetis i vevęę le,džįs, verżęę vįęę pukšįs i medędťsis gortęę.

sįli panįd loįi popįd. mużķik berdnį kutis, miį sįliš pięęę, kodes popli vuzavlis, ku,ťšem-ķę sudda mįrdđįs. pop juąale: «ķeni sįęę? davaį vetędam!» lok omęlık mużķik-vev vįęę kįķęę pukšįsńi i kutisńi vetťsisńi, vetťsisńi, vetťsisńi, vev konjášįs i uši. mużķik šunį kutis: «miļa te, pop, mentšįm vev lokįs vetlin da natšķin? me muna, javita giriš jezli.» pop povžįs i šuęę: «en! na ted šo šait.» mużķik dęęęę boštįs i munis gortas. řębis jon vęęęę, šėsša vįļ ķerķa strejitis. babašlį palto da tšįšjan boštįs, a,ťšįs terķuįtnį kutis i ģni terķuįte.

a pięę barin gortas nuįis da sį saķę nivęę šetis. sįęę ješše burdķķķa ovmedťsis.

a pop įęimis i popšįs tšęvtisńi i vot bįdsęę mestag voįisńi.

A hüvelykújj-nagyságú fiú.

Régen élt-volt egy parasztember. A parasztembernek se leánya, se fia nem volt, pedig nagyon erősen kellett (volna neki). Ők maguk már öregek; mit csináljanak? Leültek és gondolkoznak, istentől kérnek, de isten nem adott. Az ő imájuk nem volt elegendő (nem teljesedett). Megint gondolkoznak, de

fenntartójuk (fiuk) csak nincsen, és éhen halni nincs kedvük. Az ember mondja a feleségének: «No majd így teszünk, nem lesz-e valami sikere (nem sikerül-e valami).... A régi emberek mondogatták: „Semmi sincsen, a mi nem sikerül a földön (mindent meg lehet csinálni)“, talán a miénk (a mi dolgunk) is sikerül. Menj ki, hozz a kamrából pelyhet. Azt tedd a nyírhékosárba és tedd föl a kemenczére, te magad menj föl oda és fekdüj le és kezd (a pelyhet) fűjni, én meg fáért megyek, visszajövök és befűtök a kemenczébe, hogy melegebb legyen.»

Az asszony úgy is tett, a férje meg elment fáért. Hozott fát és befűtött a kemenczébe, az asszony meg a kemenczén egyre fűjja a nyírhékosárban a pelyhet. A férj kérdi a feleségétől: «Lesz-e belőle valami vagy sem?» Az asszony nem felel és egyre csak fűj. Az ember azután semmit se szól és elmegy a mezőre szántani (földet szántani).

Szántja a földjét és gondolja: «Ha fiad lenne, én ideülnék erre a nagy tuskóra és csak parancsolnék». Még a fele nem volt fölszántva és hallja, valaki nagyon hangosan (tkp. erősen) énekel, de ember nem látszik (senki se látható).

Mialatt az ember szántott, az asszonynak a tollas kosárban egy hüvelykujj nagyságú (tkp. hosszúságú) fiú született. A mint megszületett, rögtön beszélni is kezdett. «Mama, mondja, én, mondja, fáért megyek, te meg fűts be a kemenczébe, azután süss kenyeret.» Az anya nagyon megörült. «Lám, mondja, csodálatos! Alighogy megszületett (tkp. még csak most született) és máris fáért megy, és még milyen okos!»

A fiú fáért ment, az anya meg puha kenyeret süttött és el akarja vinni urának a szántó helyére (oda, a hol szántott). A fiú így szól: «Anyám, én viszem el.» Az anya mondja: «Te el fogsz tévedni (tkp. el fogsz veszni) és nem találsz oda, meg hogyan tudnál ilyen nagyságú (létedre) olyan messzire menni?!»

A fiú nem hallgatott rá. Fonott (tkp. gyökérből való) kosárba kenyeret tett és elindult atyjának kenyeret vinni. Megy és nagyon hangosan énekel. Az atya is hallja az éneket és nem látja, hogy hol. A hüvelyknagyságú fiú egy árokhoz ért, de átmenni nem tud és nosza elkezd kiabálni: «Atyám, atyám, vigy át!» Az atya nem lát senkit se (tkp. az atyának ember nem látszik) és csodálkozik, ki hol hallatszik, hang hallatszik (tkp.

van), de ember nem látszik. Kezdi keresni, hol (van az és) ki (az). Az apa az árokhoz ment és látja, a másik oldalon egy ember áll. A kenyeres kosarat fogta, őt meg ölében átvitte és kérdezi: «Te kinek vagy (a fia) és hová mész?» A hüvelyknagyságú fiú mondja: «Én — mondja — ott a tollas kosárban (tkp. oda...-ba) születtem és kenyeret hoztam neked.»

Az apa nagyon megörült és elvitte a fiát a szántó helyére és a lóra ültette; az azonban a (ló) farka alá ereszkedett és belekapaszkodott a (ló) farkába és nagyon hangosan kezdett énekelni. Az apa szánt, a fiú meg énekel és a ló megy.

Egyszerre közel hozzájuk arra megy a pap. Meghallotta az éneket és kérdezi a szántó embertől: «Kicsodád hol énekel ilyen szépen?» Ő maga nem látja. Az ember mondja: «Ej, ez, pap, az én fiam ilyen (az).» — «De hol van ő?» «Hát — mondja — itt a ló farka alatt.»

A pap mondja: «Nos hát, mutasd meg, és hát nem adod-e el?» — «Hallgass — mondja az ember — ez nem eladó; embert nem lehet eladni, de becserélni lehet. Ha ideadod az egész vagyodat, cserélünk.»

A pap elkezdte a fejét vakarni: «Hogy lehetséges ez? De nézd csak, add el, háromszáz (rübelt) adok.» A fiú azonban halkán mondja az atyjának: «Adj oda engem, én visszaszököm hozzád.» Az ember odaadja. Háromszázat kapott a paptól és elbúcsúzott a paptól.

A pap nagyon megörült. A hüvelyknagyságú fiút a zsebébe dugta és haza felé indult és gondolja: «Lám — mondja — micsoda csodára akadtam! Belefér a zsebembe, és egész ember! és még milyen szépen énekel! A feleségem nagyon meg fog dicsérni.» Megy és gondolkodik, de a zsebet nem nézi, a hüvelyknagyságú fiú meg a pap zsebéből titkon kimegy. A pap nem is veszi észre.

A pap hazajön és így szól a feleségéhez: «Nézd csak — mondja — papné, mit hoztam, olyan igazi csodát! Nyúlj be — mondja — az én zsebembe és nézd meg, csak óvatosan, (hogy) kárt ne tégy benne!»

A papné beledugja kezét a zsebébe, de ott csupa ganaj van. Nosza kezdi a papot szidni! «Ilyen amolyan — mondja — te magad — mondja — pap vagy és a zsebedben ganajt hor-

dasz. És még be is csapsz engem!» Fogja a szénvonót és kezdi a papot ütni, a hol éppen éri, és még mondogatja: «Nesze neked ,kárt ne tégy benne', nesze neked ,meg ne sértsd'!»

A pap alig tud kiszabadulni. Azután elfutott az emberhez és elkezdte az embert szidni, miért csapta be őt.

A hüvelyknagyságú fiú visszatért az atyjához és megint a ló farka alá ment, elkezdett énekelni és füttyörészni.

Arra megy egy bíró két lóval és meghallotta: valaki szépen énekel. Körülnéz: egy ember szánt, és megkérdezte tőle: «Ki énekel ilyen szépen?» Az ember így szól: «Ez az én fiam a ló farka alatt.»

Az úr megnézi, ez valóság, és meg akarta venni (kérte venni). «Nem adod-e el? Háromszáz (rúbelt) adok.» Az ember nagyon megörült a háromszáznak. Odaadta a fiát, a lovát kifogta, felült a ló hátára és elindult hazafelé.

Szembejött vele a pap. Az ember elkezdett sírni, hogy az ő fiát, a kit a papnak eladott, valamilyen bíró elrabolta. A pap kérdezi: «Hol van ő? Nos hamar üldözzük!» A parasztnak rossz, sovány gebéjére ők ketten ráültek és kezdték őket üldözni. Üldözték, üldözték, a ló megboltlott és elesett. Az ember így szólt: «Miért hajtottad te, pap, az én lovamat oly nagyon és (miért) ölted meg? Én megyek, följelentem (a dolgot) a hivatalnokoknál.» A pap megijedt és mondja: «Ne (jelents föl)! Nesze száz rúbel.» Az ember átvette a pénzt és haza ment. Erős lovat vett, azután új házat épített. A feleségének kabátot megkendőt vett, ő maga elkezdett kereskedni és most (is) kereskedik.

A fiút azonban az úr haza vitte és hozzá adta a leányát. Ő még jobban kezdett (ott) élni.

A pap azonban megbolondult és elcsapták a papságából és így mind megkapták azt, a mire rászolgáltak (tkp. mind a helyükre jutottak).

Jegyzetek: Ez a mese ugyanolyan eredetű, mint a 16. sz., tehát szintén Sziszola-vidéki. — Tartalmilag csak kevésbé tér el tőle a mesének CZEMBER (КОМИ МОЙДАН КЫВЪЯС CZ.) füzetében *per kuža pi cz.* alatt megjelent hosszabb, részletesebb változata, úgyhogy ez is körülbelül olyan viszonyban van a mi mesénkhez, mint a CZEMBER ВОРАЛЫСЬ МОПТ ДА ВОРСА CZ. meséje a 16. sz. mesénkhez.

ez tirmi 'не было достаточно, не хватило' | *verdiš* 'кормилец' | *arkmini* 'удаваться'. — Az említett változatban *oz-e mi-ke artmi* van. (Lejjebb itt is *mi-ke artme*.) | *šulemni* praeteritum-alakhoz l. a 17. sz. meséhez tartozó jegyzetet. | *nem-tor abu arkmitem tor mi vilin* 'ничего нѣтъ такого, чего нельзя сдѣлать на землѣ' | *žitni, tša* < житница, 'амбаръ' | *tšuman* 'коробочка, корзина изъ бересты'.

artme 'выходить, удается' | *oz šiudš* 'не откликается' | *naraditni* < нарядить. — Az eml. változatban: *indalni*. Még hozzászeli: «*vot — šuua — seti šidž, a vot, tati tadž*» 'нѣзд — mondanám (mondom) — arra úgy, és nézd, erre így'. | *ez-na gersi* 'мѣг нем volt fölszántva'; *mi gersé* 'кончается паханіе поля'.

mužik gerig kostiis 'въ то время, когда мужикъ пахалъ' (változatunkban *kosti*) | *pev kuža* 'ростомъ съ большой палецъ' | *mijen tšuzis* 'какъ родился' | *peslaid* (változatunkban a *rendes peskidla* alak van) 'fáért' | *presuž* < просужій 'умный, толковый'.

kittše ta-ižda verman si ilae munni 'куда такой маленькій можешь такъ далеко идти' | *vuđžnis személyragos inf.-hoz* vö. a IV. dal 39. sorához való jegyzetet. | *naberuška* < наберушка 'корзина' | *moz-dor* 'охапка'; *sijes moz-doras vuđžedis* 'его на рукѣ прижавши къ груди перетащилъ'.

matijüked prolativus; *matijük* 'недалеко' | *ta, tšem mi, tšaase šile* 'такъ хорошо поетъ'; éppígy *keni kodi. ta, tšem mi, tšaase u, džale?* 'ki hol dolgozik ilyen szépen?'.

a to < a to | *vuzes* 'товаръ, продажное' | *vezšam* 'промышленяемся'.

popked preššajttšis 'съ попомъ попрощался' | *en dojd* 'не ушиби' | *ileđlan* 'обманываешь' | *kokeluka, kokułuka* 'клюка' | *sudda* < судья 'bíró', de tágabb értelemben hivatalnokot is jelent.

veržem vile pukšis 'верхомъ (на лошады) съѣлъ' | *popid* 2. szem. determinatio | *konjásis* 'споткнулась' | *lokiš* 'изъ всей силы, быстро, сильно; teljes erőből, gyorsan, erősen'; vö. WIED. *lok pyrys* 'noch mehr, gar sehr, sehr arg' (az én feljegyzéseim szerint *lok piriš* 'сердито; haragosan'; pl. *me vile lok piriš vi, džede* 'на меня сердито смотреть; haragosan néz reám') | *giriš jez* 'előkelő, befolyásos emberek; hivatalnokok'.

popšis (v. *pop-tšinšis*) *tševtisni* 'его уволити' | *bidsen mestag voišni* 'всѣ получили, что заслужили, всѣ на мѣсто попали'.

19. griša.

važen ovlis krestāni i silen veli kujim pi. naje olisni bura i batli veli zev lube, kodir pižan u, džalasni i dēnga šetasni batli. no pižan jonmisni, a bač perišmis i pižan batliš ez kutni kilžini.

med i,ťšet pi med nart loji i diš. muked dirja bidsa lun pattšer vilas veli kuilas, a istini kutasni, vek veli šuue: «me og mun nekittše, a me kiš-ke tšukeren bošta dēnga.» bať i vokjas dezmisni si vile i sijes vetlisni as nān vilas. mamisli veli zev žal i,ťšet pi i sije vuris mešek i settše puktis kos nān i mededis sijes tui vile. i,ťšet pies veli šuueni grišaen.

vot griša mededťsis tui vilti i dumāte: «kiš-ke eske mem šure-ke šo tšelkereġi, seki jona že lešid loue.» sije mune lun i med i nānis birni kutis, a u,đžavni diš. kerkae užni oz piral, a korni mileština oz list. mii vetšni? aťsis oz ted. kinemis šumavni kutis. mune i vi,đžede: kerkajas ne-ken oz tīdalni, jez ne-ken oz vetlini. semin ne-i,đžid ju vizivte, a ju dorin melniťsa sulale, valānis peliňttšema, perni kesje. griša zev rad loji, šuas: «tattše me pira, a tani busis una em, me sijen užnāta i uža. aski muna vo,đže.»

sije piris melniťsae, a seni nem abu, tolke kišsem tšanjas da iz-ki goz i sije potema noľ peľe. griša boštis ros i tšanjas-peľešsis tšukertis busse i sijen užnāitis. šessā med i,đžid tšanas piris i užni vodis. «mii louas?» — šuue sije — «šouasni-ke, med!»

mudž vivšid sije regid unmovsis, ne-dir užis, šessā drug kutis kivni zev i,đžid zik. sije sadmis i kile, kodjas-ke melniťsa vilis kumas šorniteni i sije kutas jondžika kivzini; sije šorni i kile. eľi zev kiz geľeša juvale medliš: «te — šuvas — kodes vermin muťitin?» — «me — šuvas — kujim vo nin etik pos-veťšišes muťita; esten sije ju vomen pos veťše. silen artmilas nin đžikedž, a me — šuvas — sijes iľeda vina juni i sije enovtas pomartegis i u,đžališjas pišjasni i poskid kišsas, a muked dirji u,đžališjasse iľeda i aťsim pos ulšis šurjajasse netška i pos bara kišsas. una nin sije pos-veťšiš settše dēnga vi,đžis i jortťsis, a telk nem abu i pos vek kiššema. a sili semin veške kole etar-medar ponas krest suvtedni.»

sijes i,đžid tšert oškis i ješše dēnga šetis. šessā zavoditis medliš juvāšni: «te — šuvas — kodes muťitin?» med tšert šuue: «me — šuvas — važen nin etik popliš gušali pirtťšan-gižedse, a eni naje gižedtegis kesjeni getralni tšoja-vokaes i jezis šuueni, oz poľ, mii taje tšoja-voka, i nalen šum i zik i daže sudittšeni, vot tšeleġi vo nin. naje toġteni sijen, a telk ne-kuťšem abu. a pop-gižedis eske škap sajas i em viťskoas da oz addžini.»

sijes bara i.džid tšert oškis i dēnga šetis. šéšša kutis juuavni koimedliš: «te — šuvas — kodes vermin mułitni!» sije i šuue: «me se.tšem šum lepi etik kerkag, mi oz vermini torjedtšinis košlais. vot — šuvas — sije kerkain kujim vok da mam em, a batš kuli ta vo, i batšlen koli una dēnga. kuligas vištalis: ,vot — šuvas — meam simda kole dēnga‘ i mestase vištalis keni, a me nališ bošti sije mestasiš i pukti medlag, džodž ulas, a naje kvatitšisni, važ mestaas abu i kutisni meda medse šuni, mi ,te boštin‘ i mamse kutisni šuni, mi ,te boštin‘ i nalen libi šum i koš. vot kižed lun nin pir-na et-koda košaseni i šumiteni i dēngase koršeni, a dēnga nali oz šurli, kičšedž me og inđi.»

i.džid tšert i šuue: «te — šuvas — en inđi, med košasasni da šumitasni naje, a ted me šeta una dēnga da ješše vot ted pi-pu metal.» šéšša i.džid tšert šuiš: «ta-lun tirmas juuademiš, a vot bara tšukertšam das lun berti.» šéšša perida aslanis mestag posnid tšertjas razedtšisni kutisni i se.tšem šum leptisni, mi mel-ni.tša stavis kutis turalni.

a griša pir tšanin kivzis, mi tšertjas šornitisni i sijes ez geger-voni vi.džedlini. kor stav tšertjas razedtšisni, sije gušeniken tšaniš petis i geger vi.džedlis, abu-e ken-ke ješše tšertjas i šéšša mededtšis munni šuiga-viv tujed. munis sije lun-šeredž kimin verst das-vit. vi.džede: zev unaen ne-i.džid ju vomen ve.tšeni pos. sije vois pos dore i šuiš u.džališjasli: «med otšalas tiianli jen!» a naje nem oz šialni, a tolke mi vermeni, jorttšeni da vidtšeni i tšertes otšalni korenj.

griša munis mate.džik i juualis: «keni tiian i.džid pidđis, med — šuvas — volas me dine.» u.džališjas i šuueni: «miila? sije te dine oz lok, silen teteg una em u.džis i mi sije taje posse ve.tše, kujim vo nin, da tidale, ku.tšem-ke tšert narošne košale. vot olštās da kiššas bara. a.tšis vot mu.tšittše da miianes tšetš mu.tšite, a pos vek ez suv i miidtem nin dēnga vi.džis, a telk abu.» griša i šuni kutis: «mem ke — šuvas — šo tšelkevegi kesjas šetni. me sili posse pir i suvteda i nemis oz kišši.»

u.džališjas munisni, vištalisni i.džidli, mi vot se.tšem mort vois i kesjiše pos suvtedni. i.džid u.džališ vois i juuale grišališ, mi «džikedž verman sultedni? verman-ke taje pos sultedni, me og žalit ted kik-šo!» i vot naje ve.tšisni gižed, mi etikisli dēnga šetni, a medisli pos sultedni, i kirimašisni.

šéssa griša munis pos dore i veťšis kik krest puis i sultedis i šuiis: «vot taje krestis kittšedž oz per, settšedž pos sulalas, a pere, viľis sultedej, a das lun berti lokta te orde.» i šéssa kirimašisni i munis sije vo,dže.

munis ritedž i vojis viťsko dore i kilze: viťskojn zev jona šumiteni, i settše sije piris. a seni pop-ďak zev vidťseni i miľ-ke koršeni. i sije juualis sterezisľis: «miľ taje veťšeni i miľla vidťseni?» sterez i šuue: «taje vot voštemni gižed i oz addžini, keni, a aski veňšaitni kesjeni i oz tedni najes, kuťšem jez.»

sije munis pop dine i sili šuiis: «miľ — šuuas — mem šetan? me — šuuas — ted inďa gižedte.» pop šuue: «mem nem abu žal, tolke inďi.» i naje ďakenisked telkuitisni i sili šetisni šo tselkeveji i sije najes nuis škap dinas i tšektis škapse košalni i škap saišis addžis pirtťsan niga (gižed). «vot — šuuas — taje!»

vidlisni, sije i em, i nigais addžisni, miľ getrašisťas zbiľedž tšoja-voka. seki popjas zev radeš lojšisni i ješše soddisni sili tšelej kiž-vita. sije pašibe šuiis i bara munis vo,dže.

askinas sije vojis med grezde i kilze: etik kerkajn zev jona matkeni, vidťseni i košaseni. sije settše piris, a seni stavis girdeš vetleni, a mamis berde poreg doras. i sije juualis etiliš, miľla naje ta,dži košaseni i miľ jukeni? sili mamis kutis višťalni berdig tirji: «vot — šuuas — baľis tajejasľi kolis una đeňga i višťalis mesta, a mestaas abu i đeňgais voši i vot eni tajejas morta mortse šuueni gušaliq, a naje oz šušini. kod-ke ke eške inďas, jona že bur loue!»

griša kutis šuni, miľ «mem rited jukense ke šetasni, korša i addža, tolke med kesjisasni pižanid.» pižanes mam koris i višťalis, miľ «vot taje mort kesje addžini baľis đeňga i kore rited juken.» naje zev radeš lojšisni i šuueni: «tolke korš, oge žalite džinse, mižan keť košis bire.»

sije tšektis biľasni i lomžedni jon šis i ledžisni si beris gebeťšas. naje sidž i veťšisni i sije piris gebeťše i tšektis leptini džodž-ul kerse, i sije setiš kiskis zev i,džid tšuker đeňga i petisni gebeťšis ber. šéssa pukšisni pižan dore i kutisni liďđini đeňga i seni velema đeňga una, miľ grišali vojis rited pašis tšelej kujim-šo i ješše kuťšema sijes oškisni i verdisni i juktalisni i zev bura mededisni.

griša eni ozir i gortas mededťšis i dumajte: «vot — šuuas —

ki, dži udaitšis taje vetlem! a das lun berti bara settše muna, oz-e muked tšertjasis bara mi-ke vištalni a eni muna gorte i batli šeta etik šose, aslim ješše na kole kujim-šo, da ješše pos-vetšis šetas etik šo.»

sije voišs gorte, sije že paš-kemen. bat i vokjas sijes prini-maitisni omela i daže ez velni radeš loktem vilas, kittšedž batli sije ez šet šo tšelkeveji. a kor šetis, naje stavniš bugilše paškedisni i vi,džedeni, kidž taje vermis ta,tšem regiden naževitni, i juvašni kutisni. a sije davaš nali vištalni: «vot — šuvas — se,tšem-se,tšem mestain em melni,tša, a melni,tšaas oleni tšertjas i settše ku,tšem mort volas i vermas ke seni užni, sili šeteni šo tšelkeveji.»

vokjas telkužisni gušeničen i munisni sije lung, kod lung sije tšektas. i vot dased lun kutis rini i naje mededšisni kujim vok tšertjasliš šorui kivzini i voišisni melni,tšae. itšet vok šuni kutis: «me pira etije tšanas, a ti estše i med ez vel veržema i mi naje kutasni vetšni, bidsen kivzini.»

i vot das-etiked tšas i tšertjas tšukertšisni kutisni. tšukermisni stavis i vot i,džid tšert juvašni kutis. kujim tšert, kodjas vodždžik vištalisni, naje sulaleni bokin i kilzeni i dumaiteni, mi lon nali, mi najeliš ku,tšem-ke dėtina udžse starse torkis i vot voišs i nali rad.

i,džid tšert i juvalni kutis: «no ti mi vek-na najees mut-tannid?» (a atšis eske tede nin veli.) naje kutisni vištalni, mi najes torkis ku,tšem-ke dėtina i oz tedni. šessa i,džid tšert dezmis na vile i tšektis najees vini (neitni), kuškalni, mižen šure, muked tšertjasliš. nalen seni šum, koš i kutisni košišni kodes kod verm i kutisni šiblašni, mižen šure.

griša veli muđerdžik i mižen šumitni kutisni, sije pir i pišjis, a muked vokjas vek seni oleni.

etik tšert skermis jona i kvatitis tšanse, keni veli pukale d i,džid vok, i lijis medli i setiš i,džid vok gegilštšis muas. seki mižen addžisni kujim tšert, mi seni mort, naje uskedšisni si vile i kiskini kutisni sijes i,džid tšertli. med tšert bara addžema med vokse i sije bara sijes kiske. a naje seni gorzeni i pravdaif-tšeni, mi «mi seki ege vele». najees šessa tšertjas boštisni i kutisni žugedni, vini, jur-šijasse netškini, šessa boštisni da kiskisni melni,tšasis i šibitisni vaas, ašnis munisni seš. naje kik vok vojin bergalisni, bergalisni i vejisni džikedž.

i tšet vok griša munis pos-ve tšis i džid orde i boštis siliš so tšelkevei i ješše sili soddis veti mines i pašibe šuiš, miž ne-ke sije, pos ez i suvli.

šéssa griša munis gorte i siliš kutisni juvalni, kittše vok-jasse voštis sije. griša kutis vištalni, miž «melhi tšain tšertjas najees džagedisni, a me uđiti pišjini.»

šéssa munisni jezen melhi tšae i kutisni koršni najees, a seni tolke nalen jur-si-pleteñjasis i viris džo džas. šéssa kutisni koršni vaiš i addžisni kikanisje i kikanisli kertalema golaas iz-ki-torjen. šéssa najes džebisni-idralisni.

griša olmedtšis aslas muderen i eni ole-vile.

Gergely.

Régen élt egy parasztember és neki három fia volt. Ők jól éltek és az atyjuknak nagyon kellemes volt, mikor a fiai dolgoznak és atyjuknak pénzt adnak. De a fiúk megerősödtek, az apjuk meg megöregedett és a fiúk nem hallgattak már az apjukra. A legkisebbik fiú a legbüszkébb lett és lusta. Néha egész nap a kemenczén feküdt, de (ha) el akarják küldeni, mindig (azt) mondotta: «Én nem megyek sehova, hanem én valahonnan egy csomó (csomóval, rakással) pénzt kapok majd.» Az apja és a testvérei megharagudtak reá és elkergették őt, hogy a maga kenyérére éljen (tkp. a maga kenyérére). Az anyja nagyon sajnálta kis fiát és zsákot varrt és száraz kenyeret tett bele és elkísérte őt az útra. A legkisebbik fiút Gergelynek hitták.

Gergely hát útnak indult (elindult az úton) és gondolja (magában): «Hogyha valahonnan akadna nekem száz rúbelem, az (tkp. akkor) nagyon kellemes lenne (tkp. lesz).» Egy napig megy és másnap is, a kenyere fogytán volt (tkp. kezdett kifogyni), de dolgozni lusta. Házba nem megy be meghálni, alamizsnát meg nem mer kérni. Mit csináljon? Ő maga sem tudja. Megéhezett. Megy és körülnéz: házak sehol nem látszanak, emberek sehol nem járnak. Csak egy nem-nagy folyó folyik, a folyó mellett meg egy malom áll, a víz felé hajlik, majdnem összedől (össze akar dőlni). Gergely nagyon megörült, mondja: «Ide bemegyek, itt sok lisztpor van, abból vacsorát készítek és meghálok. Holnap tovább megyek.»

Bement a malomba, de ott semmi sincsen, csak széthányt kádak és két malomkö, az is négy részre volt összetörve. Gergely sóprút fogott és a kádak sarkaiból összesöpörte a lisztport és vacsorát készített belőle. Azután a legnagyobb kádba ment be és lefeküdt aludni. «Mi lesz» — mondja — ha megesznek, hát legyen (nem bánom).»

Fáradtságában hamar elaludt. Nem sokáig aludt, akkor egyszerre nagyon nagy lármát hallott. Fölébredt és hallja, a malom felső magtárában valaki beszélget (tkp. valakik beszélgetnek) és ő erősebben kezdett figyelni; a beszédet meg is hallja. Egy nagyon mélyhangú (vastaghangú) kérdezi egy másiktól: «Te — mondja — kit tudtál bűnre csábítani?» — «Én — mondja — már három éve kísérték egy hídépítőt; ott ver ő hidat a folyón át. Már egészen elkészül (a munkája), de én — mondja — pálinkaivásra csábítom őt és ő ott hagyja befejezetlenül és a munkásai megszöknek és a híd összeomlik, máskor meg a munkásait csapom be és magam tépem ki a híd alól a pilléreket és a híd megint összeomlik. Az a hídépítő már sok pénzt költött ott és átkozódott, de azért semmire sem megy (tkp. semmi értelem nincsen) és a híd (még) mindig összeomlva (fekszik ott). Pedig neki csak keresztet kellene állítania a két (tkp. egyik-másik) végére.»

Az öreg (tkp. nagy) ördög megdicsérte őt és még pénzt adott (neki). Azután a másodiktól kezdte kérdezni: «Te — mondja — kit csábítottál bűnre?» A második ördög mondja: «Én — mondja — már régen elloptam egy papnak a keresztelő irását (anyakönyvét), és most a nélkül a könyv nélkül testvéreket (nővért-fivért) akarnak összeházasítani, és az emberek azt mondják, hogy ezt nem lehet, hogy ezek testvérek (nővér-fivér), és most láрма és veszekedés (van) náluk, sőt már egy egész éve pörlekednek (egymással). Ezzel kínlódnak, de semmire sem mennek. Pedig a papnak az anyakönyve a szekrény mögött van a templomban és nem találják meg.»

Őt megint megdicsérte az öreg ördög és pénzt adott (neki). Azután a harmadiktól kezdte kérdezni: «Te — mondja — kit tudtál bűnre csábítani?» Az meg feleli: «Én olyan veszekedést támasztottam egy házban (tkp. házba), hogy nem tudnak szétválni a veszekedéstől. Lám — mondja — abban a házban

három fűtestvér van és az anyjuk; az apjuk meghalt az idén és az apjuknak sok pénze maradt. A mikor halálán volt, azt mondta: „Lám — mondja — annyi pénzem marad” és megmondta a helyet, hogy hol, én azonban elvettem előlük arról a helyről és máshová tettem a padló alá, de ők egyszerre csak azon vették észre magukat, (hogy) nincs a régi helyén és egyik a másikáról (tkp. másikat) kezdte mondani, hogy „te vitted el” és az anyjukról (tkp. anyjukat) kezdték mondani, hogy „te vitted el” és láрма és veszekedés keletkezett náluk. Most már huszadik napja még mindig ugyanazon mód veszekszenek és lármáznak és keresik a pénzüket, de a pénzük nem kerül meg, a míg én meg nem mutatom.”

Az öreg ördög meg mondja: „Te — mondja — ne mutasd meg, hadd veszekedjenek és lármázzanak, én meg sok pénzt adok neked és azonkívül még itt van neked egy nyárfa-érem.” Azután így szólt az öreg ördög: „Ma elég lesz a kérdezésből, majd tíz nap múlva megint gyűljünk össze.” Erre a kis ördögök hamar elszéledtek a maguk helyére és olyan lármát csaptak, hogy az egész malom belerendült.

Gergely azonban mindvégig hallgatta a kádban, a mit az ördögök beszéltek, őt azonban nem is gondoltak rá hogy nézék. Mikor az ördögök mind elmentek, óvatosan kijött a kádból és körülnézett, nincsenek-e még valahol ördögök, azután pedig elindult a bal felé eső úton. Ment körülbelül délig tizenöt versztet. Körülnéz: nagyon sokan hidat vernek egy nem nagy folyón át. A hídhoz ért és így szólt a munkásokhoz: „Isten segítsen meg (a munkátokban)!” De azok semmit se szólnak, hanem csak, ahogy tudnak, káromkodnak és szitkozódnak és az ördögöt híjják segítségül (tkp. segíteni).

Gergely közelebb ment és kérdezte: „Hol van a ti felügyelőtök (a legnagyobb helyett, legnagyobbul való), hadd — mondja — jöjjön hozzám.” A munkások meg felelik: „Minek? Ő nem jön hozzád, neki nálad nélkül is sok dolga van és (annak), hogy ezt a hidat csinálja, már három éve, és látszik, valamilyen ördög szándékosan lerontja. Most, lám, egy ideig megáll, azután megint összeomlik. Ő maga kínlódik és minket is kínoz, de azért a híd még mindig nem áll és mennyi pénzt költött már, de semmire sem ment.” Gergely meg így felelt: „Ha — mondja —

megigéri, hogy száz rúbelt ad nekem, én rögtön fölépítem (megállítom) a hidját és az soha össze nem omlik.»

A munkások odamentek, megmondták a felügyelőjüknek, hogy íme, egy olyan ember jött és az ajánlkozik, hogy fölépíti a hidat. A munkások felügyelője (tkp. a nagy munkás) odajött és kérdezi Gergelytől, hogy «valóban föl tudod építeni? Ha ezt a hidat föl tudod építeni, nem sajnálok tőled (tkp. neked t. i. adni) kétszáz (rúbelt)!» És most szerződést kötöttek (írást csináltak), hogy az egyiknek pénzt (kell) adnia, a másiknak meg a hidat fölépítenie, és aláírták a nevüket.

Erre Gergely odament a hídhoz és két keresztet csinált fából és felállította és így szólt: «Nézzétek, a míg ez a kereszt le nem dől, addig a híd meg fog állni, ha ledől (a kereszt), újra állítsátok föl. Tíz nap múlva pedig (vissza)jövök hozzád.» Erre elbucszúztak egymástól (kezet fogtak) és ő tovább ment.

Estig ment és egy templomhoz jutott és hallja: a templomban nagyon erősen lármáznak, és ő bement oda. Ott meg a pap és a káplán nagyon veszekszenek és valamit keresnek. Megkérdezte az őröt: «Mit csinálnak ezek és miért veszekszenek?» Az őr meg mondja: «Elvesztették az anyakönyvet és nem találják meg, (hogy) hol (van), pedig holnap esketni akarnak és nem ismerik őket, hogy milyen emberek (nem rokonok-e).»

Ő a paphoz ment és így szólt hozzá: «Mit — mondja — adsz nekem? Én — mondja — megmutatom neked a könyvedet.» A pap feleli: «Én semmit (semmi összeget) se sajnálok, csak mutasd meg.» És ők a káplánnal tanácskoztak és száz rúbelt adtak neki, ő meg a szekrényhez vezette őket és megparancsolta, hogy a szekrényt szedjék szét, és a szekrény mögött (tkp. mögől) megtalálta a keresztelő-könyvet. «Lám — mondja — ez az!»

Megnézték, az volt és a könyvből látták, hogy a házasulandók valóban testvérek. Ekkor a papok nagyon megörültek és még hozzátettek (adtak neki) egy egész huszonötöst (25 rúbelt). Ő megköszönte és megint tovább ment.

Másnap egy másik faluba jutott és hallja: egy házban nagyon erősen káromkodnak, szitkozódnak és veszekszenek. Bement, ott meg mind véresen (véresre verve) járnak, az anyjuk meg a küszöb mellett sír. És ő kérdezte az egyiktől, miért ve-

szekszenek ezek így és min osztozkodnak? Az anya sírva kezdte neki elbeszélni: «Lám — mondja — az apjuk ezeknek sok pénzt hagyott és megmondotta a helyét, de nincs a helyén és a pénz elveszett és most ezek egyik a másikáról mondják, hogy az lopta el, de ők azt tagadják (nem mondják magukról). Ha valaki megmutatná, nagyon jó lenne (tkp. lesz)!»

Gergely kezdte mondani, hogy «ha nekem az ötödreszt adják, megkeresem és megtalálom, csak ígérjék meg a fiaid.» Az anya odahitta a fiait és elmondotta, hogy «íme ez az ember ígéri, hogy megtalálja az apátok pénzét és az ötödreszt kéri.» Azok nagyon megörültek és felelik: Csak keresd meg, nem sajnáljuk a felét (sem), ha csak megszűnik a mi veszekedésünk.»

Ő megparancsolta, hogy tüzet gyűjtsanak és erős viaszgyertyát gyűjtsanak és menjenek utána a (padló alatti) pinczébe. Így is tettek, ő bement a padlóaljba és felemeltette a padló alatti gerendát és onnan nagyon nagy rakás pénzt húzott elő és a pinczéből visszamentek. Azután az asztalhoz ültek és elkezdték a pénzt olvasni; ott meg sok pénz volt, úgyhogy Gergelyre ötödreszül (tkp. részből) teljes háromszáz (rúbel) jutott, azután még mennyire megdicsérték őt és etették meg itatták és nagyon jól eresztették útnak.

Gergely most gazdag és hazafelé indult és gondolja: «Lám — mondja — ez az út hogyan sikerült! De tíz nap múlva megint odamegyek, nem mondanak-e el más ördögök megint valamit. Most pedig hazamegyek és az egyik száz (rúbelt) az atyámnak adom, magamnak még marad háromszáz, és még a hidépítő ad majd (egy) százat.»

Haza jött, ugyanabban a ruhában (tkp. -val). Az apja és a testvérei rosszul fogadták őt, sőt nem is örültek az ő hazajöttének, a míg száz rúbelt nem adott az apjának. A mikor azonban odaadta (a száz rúbelt), mind tágra nyitották a szemüket és (nagyot) néznek, hogyan tudott ő ilyen hamar (pénzt) keresni, és kérdezni kezdték. Ő meg elmondta nekik: «Lám — mondja — ezen meg ezen (tkp. olyan-olyan) a helyen van egy malom, a malomban meg ördögök laknak és a melyik ember oda jön és ott meg tud hálni, annak száz rúbelt adnak.»

A testvérek halkan tanácskoznak és elmentek azon a napon, a melyikre ő parancsolja. És íme, a tizedik nap kezdett

eltelni, és ők hárman testvérek elindultak az ördögök beszélgetését kihallgatni és eljutottak a malomba. A legkisebbik testvér megszólalt: «Én bemegyek ebbe a kádba, ti meg oda és ne mozduljatok, és a mit azok csinálni fognak, mindenre figyeljetek (tkp. mindent figyelni).»

És íme a tizenegyedik óra, és az ördögök gyülekezni kezdtek. Összegyültek mind és íme az öreg ördög elkezdett kérdezősködni. A három ördög, a kik előbb jelentették (a tetteiket), azok oldalt állnak és figyelnek és gondolkoznak, (hogy) mi lesz velük (tkp. nekik), hogy az ő munkájukat valamilyen fiú mind elrontotta, és most rájuk került a sor.

Az öreg ördög kérdezni kezdte: «Nos ti még mindig kísértetek őket?» (de ő maga már tudta). Azok most elmondották, hogy őket valamilyen ember megzavarta és nem ismerik. Erre az öreg ördög megharagudott rájuk és megparancsolta a többi ördögöknek, hogy őket üssék, verjék azzal, a mi éppen kezük ügyébe esik (tkp. a mivel éppen akad). Ott lárma, verekedés (keletkezett) náluk és kezdték egymást verni kiki a kit tud és kezdtek dobálódzni azzal, a mi éppen akad.

Gergely okosabb volt és a mint veszekedni kezdtek, rögtön megszökött, a többi testvér azonban még mindig ott marad.

Az egyik ördög nagyon megharagudott és fölkapta azt a kádat, a hol a legidősbik testvér ült, és a másikra dobta és a legidősbik testvér kigurult onnan a földre. Erre mihelyt a három ördög meglátta, hogy ott ember van, neki estek és az öreg ördög elé kezdték őt hurcolni. Egy másik ördög megint a másik testvért látta meg és ő megint azt hurcolja (oda). De ezek ott ordítanak és igazolják magukat, hogy «mi nem voltunk akkor (itt).» Ekkor az ördögök fogták őket és elkezdték őket ütni, verni, hajukat tépni, azután fogták és kihúzták a malomból és beledobták a vízbe, ők maguk elmentek onnan. Az a két testvér éjjel sokáig vergődött (forgolódott, forgolódott) és végleg elmerült.

A legkisebbik testvér, Gergely, elment a hídépítő felügyelőhöz és száz rúbelt kapott tőle és (az) még ötvenet adott hozzá és köszönetet mondott, hogy ha ő nincs, a híd nem állt volna meg.

Gergely azután hazament és kezdték tőle kérdezni, (hogy)

hová tette (tkp. veszítette) a testvéreit. Gergely elmondotta, hogy «a malomban megfojtották őket az ördögök, de én még idejében elmenekültem (el tudtam menekülni).»

Erre sokan (néppel, népül) mentek a malomba és keresni kezdték őket, de ott csak hajcsomóik és vérük (volt) a padlón. Azután a vízben kezdték őket keresni és megtalálták mindkettejüket és mindkettejüknek egy-egy malomkődarab volt a nyakába kötve. Erre eltemették őket.

Gergely élni kezdett a maga okosságával és most (is) él-van.

Jegyzetek: Ez a mese ugyanattól a közlőtől való, mint a 16. és 18. sz. mese.

grisa = Гриша (Григорій) | *batli veli zev lube* 'отцу было очень любо' | *muked dirja, muked dirji* 'más időben, néha'; pl. *muked dirji deniga oz ovli* 'по временам денег не бывает' | *veli kuilas* 'fekszik vala' l. fönt | *tsukeren bošta deniga* 'кучей деньги возьму' | *vetlisni as nân vilas* 'выгнали на свой хлеб' | *veli suveni grisaen* 'было зовутъ Гришей'.

tselkevei < цѣлковый 'ezüstrübel' | *mune lun i med* 'идеть день и другой' | *kinemis sumavni kutis* 'a hasa éhezni kezdett' | *pelinttséma* 'наклонилась' | *perni kesje* 'свалиться хочет' | *basis una em* 'пыли (мучн.) много есть' | *sijen užnaita* 'этимъ поуживаю'.

melni tsa-vilis kumas 'въ вехрнемъ чуланѣ' | *mutitni* 'смутить на грѣхъ, соблазнить на грѣхъ, мутить' | *esten* 'тамъ' | *silen artmilas nin džikedž* 'у него работа до конца уже приходит' | *iledni* 'megcsalni, megtéveszteni, kísértésbe hozni, elcsábítani' | *poskid* 2. szem. determ. | *jorttšis* 'ругался' | *telk nem abu* 'толку все нѣту'.

pirttsan-gižed 'метрическая книга' | *tsoja-roka* 'братъ съ сестрой' | *sudittseni* 'судятся' | *toiteni* 'толкуются' | *oz vermini torjedtšinis košlais* (v. *košisla*) 'не могутъ разойтись изъ за драки, вследствие драки' | *kvatittšisni* 'схватились' | *indini* (rendesen *indini*) 'указать'.

vot ted pi-pu metal 'вотъ тебѣ основую медаль' | *turalni* 'дрожать' | *ez geger-voni vi,džedlini* 'его посмотрѣть не догадались'.

i,džid pidđis 'за старшаго' | *narošne* < нарочно | *olistas* 'поживеть' | *kirimašisni* 'подписались; попросились за руки'.

pop-đak 'попъ и дьячокъ (и діаконъ), весь причтъ' | *sterež* < сторожъ | *voštəmni* прѣт. l. fönt | *venšajtni* < вѣнчать | *oz tedni najes ku,tšem jez* 'не знаютъ ихъ, вѣнчающихся, какой народъ, родственники между собой или нѣтъ' | *telkuittisni* 'потолковали' | *škapse košalni* 'шкапъ разобратъ'.

matkeni 'матюгаются' | *girdeš* 'окровавленные (съ синяками)' | *morta mortse šuveni gušalig* 'друг друга говорят укравшимъ' | *oz šušini* 'не сознаются' | *met vited jukense ke šetasni* 'мнѣ если пятую часть дадутъ' | *džodž-ul ker* 'бревно подъ поломъ'.

udaitšis taje vetlem 'удалась эта ходьба' | *ez velni radeš loktem vilas* 'не были рады на его приходъ' | *med ez vel veržema* 'не трогайтесь'.

dētina < дѣтина | *torkis* 'испортилъ; спуталъ' | *vinī* L. S. 'ūtni, verni', V. 'megölni, agyonūtni' | *mijen šure* 'чѣмъ попало'.

pravdaītšeni 'оправдываются' | *žigedni* 'ломать' | *bergalisni* 'вертелись (кружились)'.

jur-ši-pleteñjasis 'пряди волосъ' | *iz-ki-torjen* 'по куску жернова' | *džebisni-idralisni* 'скрыли-убрали, похоронили'.

Függelék.

I.

A VIII. sz. dal dallama:

II.

A IX. sz. dal dallama:

Ezt a két dallamot egy Usztsziszolszokban tartózkodó orosz egyetemi hallgató jegyezte le számomra, mialatt egy zürjén leány (Jekatyerina Vaszilyevna Popova) többször elénekelte előttünk e két dalt.

III.

k o m i n i v l i .

mi, tsa nile, je, džid nile!
en te se, tsem nora sív!
med mi, tom jez, oge kile
tentšid jona šogšan kiv.
 5 *ted mi, eni berdan tor,*
gažedšini kole kor?

en-na šogši, a, en dinin!
jona šornit zonzasked:
as bur gortsa vokjas piin
 10 *on-na gudir vain ped.*
en te šogši! en te berd!
šinmid abu-na med gerd!

eštištan-na perišlánin
kíštni asšid šin-va tor,
 15 *kor te loan veres sajin,*
šivnid loas sek ne-kor!
gaža, džika nile sív!
musa nile, komi niv!

A zürjén lányhoz.

Szép lányom, fehér lányom,
 ne dalolj oly szomorúan!
 Ne halljuk mi, fiatal emberek,
 a te nagyon bánatos szavadat.
 5 Mit (kell) neked most sírnod,
 mikor örvendeni kell?

Ne szomorkodjál még, (míg) szüleidnél (vagy)!
 Többet (tkp. erősen, nagyon) beszélj a legényekkel,

a te jó földieid, testvéreid (tkp. házi testvéreid) között
10 nem fúlsz még meg a zavaros vízben.

Ne szomorkodjál! Ne sírj!

A szemed ne legyen még vörös!

Ráérsz még öregkorod felé (öregkorodban)

a könnyeidet ontani,

15 a mikor férjnél leszel,

akkor sohase lehet majd dalolnod!

Vígabban dalolj, lányom!

kedves lányom, zürjén lány!

Jegyzetek: Ez a dal, éppúgy mint a következő három, már nem nép-, hanem műdal. Három versszakból áll, rím-elhelyezése ababcc. Szerzőjük az egyik zürjén nyelvmesterem: A. A. Csuszov. Ezek a dalok már megjelentek az Этнографическое Обозрение LXI. kötetében (1904. 158—160. l.). Csuszov újra leírta számomra ezeket a dalait. (L. KSz. XII. 231.) Kiadásukat szükségesnek tartottam, mivel az említett kiadásban az orosz betűvel írt zürjén szövegbe sok hiba csúszott bele, az ott közölt orosz fordítás meg olyan szabad, hogy az eredetinek inkább a gondolatmenetét adja, mintsem a fordítását.

5. *berdan tor* 'síró dolog'; 'mit neked most síró dolog, sírás?' | 9—10. 'между своихъ хорошихъ домашнихъ братьевъ еще не задохнешься въ мутной водѣ'; az Этн. Обзор. fordítása szerint: 'среди своихъ земляковъ, бѣлокурыхъ братьевъ, рѣзвясь, волна мутной воды охватить твой станъ?' | 13. az orosz kiadásban *esťištán* helyett *uditan* van; *perišlānin* 'подъ старость' | 16. 'пѣть тогда будетъ некогда'.

IV.

petem berin.

1. *musa vokej!*
vangam lok!
tšegis kokej,
boštis šog.

2. *mi mem kerni,*
og me ted.
matin perni
šis puked.

Távozás után.

1. Kedves testvérem!
Gyere beszéljessünk!
Eltörött a lábam,
bánat fogott el.

2. Mit csináljak,
nem tudom.

Közel (vagyok) az elpusztuláshoz (tkp. elesni)
mint a korhadt fa (tkp. a korhadt fával együtt).

Jegyzetek: *petem berin* 'послѣ выхода' | 1. *vagam* 'поговоримъ', Этн. Обзор. LXI: 159 'полепечемъ' | 2. *sis pu v. sis pu* 'korhadt fa'.

V.

me «veledís».

1. <i>eni lorzi:</i>	2. <i>ovni ponda</i>
<i>«veledís»!</i>	<i>kužni nin!</i>
<i>og nin povzi</i>	<i>eni kovma</i>
<i>ninemis:</i>	<i>jona nin</i>
<i>biš, vaiš,</i>	<i>kovma: aslim,</i>
<i>lok mortis,</i>	<i>gortsali,</i>
<i>varis-kajis,</i>	<i>siktiv-tasli,</i>
<i>selemis!</i>	<i>komili!</i>

Én «tanító» (vagyok)!

1. Most föléledtem,
«tanító» (vagyok)!
Már nem félek
semmitől:
(se) tüztől, (se) víztől,
(se) rossz embertől,
(se) ölyvmadártól,
(se) szívtől.
2. Élni kezdek
majd (jobban) tudni.
Most szükséges (azaz hasznos ember) leszek
már nagyon;
szükséges leszek: magamnak,
családomnak (tkp. az otthoniaknak),
a Sziszola-vidékieknek,
a zürjéneknek!

Jegyzetek: CSEUSZOV egy ideig tanító volt, most azonban otthon *vil'-gort* ban gazdálkodik.

1. *lovíi* 'ожилъ' | 2. *ovni ponda kužni* 'въ жизни буду я искусѣ; ügyesebben, okosabban fogok élni' | *kovma* 'я буду нуженъ' | *gortsali* 'для домашнихъ' | *siktiv-tasli* 'Сысольскому краю'; 1. LUTKIN (szótár 99. l.): «Слово *tas* служить для обозначения живущихъ по рѣкамъ»; pl. *ež va-tas* 'a Vicsегда mellett lakók, Vicsегда-mellékiek (живущіе по р. Вычегдѣ или Вычегодцы)'; WIED. (Zusätze, Bulletin de l'Acad. imp. des sciences de St.-Petersb. XXXI: 304) *tas* 'Gegend'.

VI.

śilan kiv.

- šondi bangi, olemei!*
i,tšet dirša vorsemei
as-kod' tšetšja posnidked!
semin-tai me melpištšā,
 5 *i,džid śin-caen berddža.*
nem-ponnim tai koterte,
etare tai lebede.
regid-na tai-ne olim,
kor-ke gu berde voim.
 10 *ege tedle olemse,*
koknid-lešid olemse.
kesjim tai-ne ovni-na,
gortje vodni kole nin!
šondi bangi, olemei!
 15 *jugid šondi olemei!*

Dal.

Napom, életem!

Kiesi korombeli játékom (azaz: mikor gyermek-
 koromban játszottam)

magam-fajta (velem) egyidős kicsinyekkel!

Csak gondolok (rátok),

- 5 (és máris) nagy könnyeket hullatok (tkp. nagy
 könnyekkel sírok).

Életünk vége bizony siet,

egyre visz bennünket szárnyain (tkp. röpit).
 Pedig még keveset (tkp. gyorsan) éltünk,
 és egyszer már a sírhoz értünk.

- 10 Nem ismertük meg az életet,
 a könnyű, kellemes életet.
 Mi még élni akartunk,
 és már koporsóba kell feküdnünk!
 Napom, életem!
 15 Fényes nap, életem!

Jegyzetek: Ez a dal a fönt közölt X. sz. népdalnak utánzása. Az orosz kiadásban (Этн. Обзор. LXI. 159) a cím elé oda is van téve: Подражание народному (népdal utánzása).

1. *šondi banež, olemēž* 'жизнь, ярко сияющая сторона солнца' | 4. *semin tai me melpištša* 'только о васъ я подумаю' | 15. *jugid šondi olemēž* 'жизнь, свѣтящееся солнце'.

VII.

*važ vi,džedem mu vile, olem vile, važ vi,džedem
 komi mortlen (komi jezlen).*

1. med voddža šugm.

a)

*rua, pemid; geger oz tidav etik lovja tor, bidman tor. kuš
 etik gulu, mišša jugid-lez gulu lebalis. ez etšid sije šetli assis
 šornī-ši, kešjemen panidavni lovja tor. gulu veli etnas, gulu veli
 zev gažtem, ez etšid — unaiš pondišlis sije šibittšini lebalan
 vilissán, šibittšini, žugedšini, ponavni assis etka-olem.*

*so-ne aslas gorzem vile kile sije, jela moz, aslas gorzem-kođ
 šornī-ši, šornī-ši mortliš. edje lebžisni, mededšisni meda medli
 panid. šušisni vokjasen, musaen. šornitisni-šujisni vidlini pidesse
 pemidliš, rušliš.*

*etik gulu addžis mu, med gululi šuris nuīt. etik gulu aslas
 nižis le,džis šurem-tor (šuran-tor) mu, mu-torjas berdin pondisni
 tsukertšini muked torjas, regid pondis loni di, pondis tirni
 bidman-torjen. nuīt petkedšis.*

*vežavni pondis med gulu, ninem ez šu, med vodž-ne pondis
 korni med gulues, u,džavni etlain.*

*med-voddža gulu veli jen, jon-vermiş lovja tor, med gulu
ne veli omel, vežališ-vintem lovja tor.*

mü jen veli vežlas lunnas, omel mürsis tšikedni voinas.

*med jona omel pessis tšikedni mortes. mavis sijes aslas
dulnas, kesjis džikedž, med mort ez vermü vijedž šornitni, kuš
džin-vije sije vermiş mortes tšikedni. jen geger-vojis omelliš
olas-nogse, vetlis sijes dinšis.*

A zürjének régi világnézete [tkp. a régi nézés a földre,
az életre, a régi nézete a zürjén embernek (a zürjén népnek)].

1. Első monda.

a)

Köd, sötétség (tkp. ködös, sötét). Köröskörül nem látszik
semmi élő lény, (semmi) növény. Csak egy galamb, egy szép
világos-kék galamb röpködött. Nem egyszer hallatta a maga
hangját, élő lénynyel akarván találkozni. A galamb egyedül
volt, a galamb nagyon szomorú volt, nem egyszer — sokszor
akarta magát levetni a magasból, a hol röpült, levetni és össze-
zúzni magát, befejezni a maga egyedül-létét.

Egyszerre (tkp. nézd csak) a maga kiáltására visszhang
gyanánt a maga kiáltásához hasonló hangot hall, embernek a
hangját. Hamar egymás felé röpültek, siettek. Testvéreknek,
kedvesnek mondták egymást. Megbeszélték, hogy megvizsgálják
a sötétségnek és a ködnek a fenekét.

Az egyik galamb földet talált, a másik galamb elé iszap
akadt. Az egyik galamb a csőréből kibocsátotta a megtalált
földet, a földdarabok mellett más darabok kezdtek gyűlni, ha-
mar sziget keletkezett (tkp. kezdett lenni), (és ez) növénnnyel
kezdett megtelni. Az iszap elenyészett.

A másik galamb irigykedni kezdett, semmit se szólt, elő-
ször a másik galambot kérni kezdte, hogy együttesen dol-
gozzanak.

Az első galamb *jen* (Isten) volt, az erős-hatalmas lény, a
másik galamb meg *omel* (az ördög) volt, az irigy-erőtlen lény.

A mit *jen* nappal teremtetett, azt *omel* éjjel erőlködött meg-
rontani.

Leginkább (tkp. legerősebben) az embert iparkodott *omel*

megrontani. Bekente őt a maga nyálával, egészen akarta, hogy az ember ne tudjon egyáltalán beszélni, csakhogy csak félig tudta az embert megrontani. *Jen* észrevette *omel'* törekvését (tkp. élete módját) és elkergette őt maga mellől.

b)

*muked vištalem nogen legášem, urgem lojis šorendžik, sek-
nin, kor di veli tirema bidman torjasen, turunjasen, kor kik vok,
jen omel'ked petisni itškini.*

Egy másik monda szerint a veszekedés és lárma később-
ben keletkezett, már akkor, mikor a sziget tele volt növények-
kel, füvekkel, a mikor a két testvér, *jen* és *omel'* kimentek
kaszálni.

2. męd šugm.

a)

*jen omel'ked jukisni itškan-in kik peľe, šeri.
jen petis ežinen, omel' boštis itškan tor. omellen regid-
žik eštis uđžis, sije mirden piris (uškedžsis) jen-juked vile.*

Második monda.

a)

Jen és *omel'* fölosztották a rétet két részre, két félre.
Jen vésővel ment ki, *omel'* kaszát vitt. *Omel'*-nak hamarább
készült el a munkája, ő erőszakkal bement a *jen* részébe.

b)

*jen kuzis veľšni itškan tor, omel'-ne ežin. itškan-in na
kostin ez vev jukema, itškem turun kole veli loni uđžališlen. jen
itškis undžik, omel'-ne voinas šiliš turunse gušalis.*

Jen tudott kaszát készíteni, *omel'* meg vésőt. A rét nem
volt közöttük fölosztva, a lekaszált fűnek a munkásának kellett
lennie (azénak, a ki lekaszált). *Jen* többet kaszált le, de *omel'*
éjjel ellopta az ő fűvét (szénáját).

3. koimed šuem.

jen vezjis omelli vetšni olem etlain. omel' panidasis, ez kezji. kor-ne addžis, mi j enlen bid tor artme bura, koris sije jenmes ledžni ponavni olem-vejšem. omel' vejšis stav mištem, stav nogtem torjas, kezji tirji, mi j en addžas mištem-lun olem-liš, stavse žugedas.

jen ez vermi lešedni ber omel'se omelliš si vesna, mi sije olem vetštedž assis vinse veli džennigema nin.

Harmadik monda.

Jen (azt) ajánlotta omel'-nak, hogy együtt teremtsék meg a világot. Omel' visszautasította ezt (ellenkezett), nem akarta. A mikor azonban látta, hogy jen-nek minden dolga jól sikerül, kérte ő jen-t, hogy engedje, hogy ő fejezze be a világ teremtését. Omel' minden rút és csunya dolgot (lényt) teremtett, azt akarván, hogy (ha) jen meglátja a világnak csunyaságát (tökéletlenségét), az egészet elpusztítsa.

Jen nem tudta jóvá tenni (visszaigazítani) omel' rosszaságát (rossz alkotásait) azért, mert (tkp. hogy) ő a világ megteremtéséig (befejezéséig) már korlátozta volt a maga hatalmát.

4. noled šuem.

kik vok — jen omel'ked — šuišni vetšni olem. jen vejšis mortes, šondi, telis, ko džuv, jujas; omel'-ne aslas vejšem in loji vintem džik: vejšis lovjases, pondis veskedlini telen.

omel' koris aslis ver, jujas ozirlunliš jukedse. kiknanis vejšisni aslinis olan-injas. jen lez vert vilin, ilindžik lez vert sajšis.

jen aslas kadjasin voštivle lez vert, petkedlivle jezli assis olan-in. seki lez vert lomdže una-šikas bijasen (voj-vivsa jug-jalem).

Negyedik monda.

Két testvér — jen és omel' — elhatározták, hogy megteremtik a világot. Jen megteremtette az embert, a napot, a holdat, a csillagokat, a folyókat; omel' azonban a maga teremtésében gyöngébb lett: szellemeket teremtett, széllel kezdte őket igazgatni.

Omel magának kérte az erdő és folyók gazdagságának egy részét. Mindketten lakóhelyet teremtettek maguknak: *jen* a kék égen, messzebb a kék ég mögött.

Jen időnként megnyitja a kék eget, megmutatja az embereknek a maga lakóhelyét. Ilyenkor a kék ég sokféle (színű) tűzekkel ég (az északi fény).

5. *vited šuem.*

jen šuis vešni olem. omel šerektis. kor-ne addžis, mi jenlen bid tor artme, omel koris jenmes šili vešsem, olem-vešsem ponavni. jen leđžis.

omel veli šušlunte, vintem, veššis stav mištem vešsem torjas, petkedžšan torjas.

Ötödik monda.

Jen elhatározta, hogy megteremti a világot. *Omel* kinevette őt. A mikor azonban látta, hogy *jen*-nek minden dolga sikerül, *omel* kérte *jen*-t, hogy ő fejezi be a teremtetést, a világ teremtetését. *Jen* megengedte ezt.

Omel ügyetlen, erőtlén volt, minden rút teremtményt és jelenséget teremtett meg.

6. *kvaited šuem.*

jenli veli gažtem; jen šuis vešni olem. omelli veli musađžik etken-olem, pemid olemteg. jen veli abušis vešše, omel-ne veli kuš žugedle.

si vesna olemlen emeš mištem-ponavtem torjas.

Hatodik monda.

Jen szomorú volt (tkp. *jen*-nek szomorú volt); *jen* elhatározta, hogy megteremti a világot. *Omel*-nak kedvesebb volt az egyedüllét, a sötétség élet nélkül. *Jen* a semmiből teremtett, *omel* meg csak pusztított.

Ezért vannak a világnak csunya-tökéletlen dolgai.

Jegyzetek: Ezek a kosmogoniai mondák, a melyekre már a tanulmányutamról szóló jelentésemben (KSz. XII.

255—57) figyelmeztettem, az *Этногр. Обзорѣніе* 1903. LVII. kötetében (80—82. l.) (Нѣкоторыя черты изъ языческаго міро-созерцанія зырянъ) jelentek meg orosz nyelven. Minthogy zürjén földön való tartózkodásom egész ideje alatt hiába kutattam ezeket a mondákat, végre az orosz szöveget fordítottam le a már többször említett *Cseuszov*-val. A többi — eredeti szöveggel szemben ennek a fordításnak a függelékebe kellett kerülnie.

1. a) *lebalan vilissán* 'съ высоты полета' | *petkedtšis* 'распустилась'.

2. a) *mirden piris* 'ворвался на сѣнокося къ Ену'.

3. *stav mištem, stav nogtem torjas* 'всѣ безобразныя, уродливыя существа' | *veli džekhedema* 'ограничилъ'.

4. *aslas veštšemin loji vintemdžik* 'въ искусствѣ оказался слабѣе' | *veštšis torjases* 'создалъ духовъ и взялся руководить вѣтромъ' | *ilindžik*: az orosz tanulmányban vѣрнѣе van | *aslas kadjasin* 'время отъ времени'.

5. *veštšem torjas* 'созданія' | *petkedtšan torjas* 'явленія'.

6. *jen veli abušis veštše*: az orosz tanulmányban csak ez van: Енъ созидаль.

FOKOS DÁVID.

Néhány sz hanggal bővülő v-tő kódexeinkben.

A *lèv-, tèv-, rèv-, viv-, èv-, iv-* igék ragozásának rendhagyó voltát már SZENCZI MOLNÁR ALBERT felismerte 1610-ben megjelent nyelvtanában.¹⁾ — SYLVESTERNél, kinek «Grammatica Hungaro-Latina»-ja²⁾ tulajdonképpen a latin nyelv megvilágítására készült, csakis a *sum, fio* igék tárgyalásánál találkozunk a *leszek* ige megfelelő alakjaival (Corp. Gramm. 69—71).

MOLNÁR, és a mint látni fogjuk, több későbbi nyelvész, a *præsens plur.* 3. szem.-ből indul ki; ennek végződése szerint különböztet meg *nac* és *nec* osztályt és ezeken belül rendes és rendhagyó ragozásúakat:

«Anomala conjugationis in *nec* sunt quædam, e quibus præcipuam anomaliam patiuntur hæc: *lészzen*, fit... [stb.]... item *megyen*, abit, quæ peculiarem conjugationem in *en* constituerent, ut apud Græcos verba in *μι*» (228. l.).

Közli ragozásukat, sőt közbeszúrt megjegyzéseket is tesz az infinitivus, a part. *præs.* és a gyakorító igealak képzésének kapcsán.³⁾ Egyszerűen az igealak jellemző sajátosságát foglalja össze s állítja oda szabály gyanánt.

¹⁾ ALBERTI MOLNÁR SZENCIENSIS: *Novæ Grammaticæ Vngariæ Libri duo* 1616. (Corp. Gramm. 115—290.)

²⁾ SYLVESTER: Magyar-Diák Grammatikája. Uj Szigeten 1539. KAZINCZY: Magyar régiségek és ritkaságok. I. köt. Pesten 1808.

³⁾ «Themata nonnulla, quæ habent in 2. persona sz ut: *lélz, télz, vélz*, in tertia *lzen*, ut *lelzen* [stb.], infinitum faciunt abjecto sz per *nn*... Sic ab *elzic*, edit: *ilzic* bibit [stb.]... *enni, inni*...» (Corp. Gramm. 181.) — «...anomalia in *en*, in *vó* et *vó* faciunt nomina participialia, ut... *a telzen, lelzen* [stb.] fiunt: *tévő, ponens, faciens*; *levő, ens*» [stb.] (Uo. 235). — C. XXVIII. De verbis ortis. «Verba in *en*, ut: *vélzen, telzen*, etc. *lzen* in *d* commutant, ut *viddegel*, aufert frequenter...» [stb.] (Uo. 238).

Ilyen gyakorlati irányú megjegyzések gyűjteménye GELEJI KATONA ISTVÁN Magyar Grammatikatskája (1645).

«XIX. Az Imperativi præsens verbumoknak mikor tertiae personae nomenek vagy pronomenek, mellé tetetnek, mindenkor *d*-ben kell kiiratniok, vagy pronunciatathatnak, jól ki, vagy nem. Mint: *Tartsd...Tarts-meg* engem, *tartsd-meg* őtet, vagy valakit, pro *tartsad...per* syncopen. Ide tartoznak ez ilyenek-is, mint: ...*tegyd, egyd, vegyd, igyd, vigyd* etc. melyekben-is mind syncope vagyon, pro ...*tegyed, egyed, vegyed, igyad, vigyed*, etc.» (Corp. Gramm. 302).

«XX. A' facultast a'vagy tehetléget, jegyző verbumokat-is contractè így kell írni: ...*ehetd, vehetd*... Pro: ...*eheted, veheted*... Ezekhez képest imezeket-is így kell írni: ...*ehetd-sze, vehetd-sze*...» (Uo. 302—3).

«XXXIII. Vagynak több fok külömbözések is a' Magyar szollásban... Ki így szoll: ...*hidni, 's ki' hinni*» (Uo. 322).

JANCsó BENEDEK¹⁾ éppen ebben a jelenségben látja GELEJI érdemét, hogy grammatikai abstractiók helyett a nyelvtények vizsgálatát sürgette. De a XIX. és XX. «observatiotská»-ra vonatkozólag ő sem hallgathatott el egy gúnyos megjegyzést. Hisz egyenesen a magyar nyelv géniusza ellen vét a mássalhangzók egymásra halmozása.

1655-ben jelent meg KOMÁROMI CSIPKÉS GYÖRGY «Hungaria Illustrata» című nyelvtana.²⁾ Tanultságát, képzettségét más nyelvészeti műve is igazolja. A kor szükségleteinek tett eleget «Spicilegium Anglicanum»-a, a héber nyelvben való jártasságát pedig a «Schola Hæbraica» címmel 1654-ben megjelent műve bizonyítja. Munkásságának iránya kiválóan jellemzi kora nyelvészeti felfogását. A magyar-zsidó nyelvrokonság elmélete, melynek GELEJI volt a megalapítója, nála tudományos módszertű theologiai bizonyítékokra talált, s elveinek alkalmazását magyar nyelvtanába is belevitte. Sőt határozott túlzásba csap át, midőn egyetlen igetöből 80 alakot származtat, egyrészt mert e képzébeli gazdagság — bár kisebb fokban — analóg jelenség a héberben, másrészt hogy a magyar nyelv fölényét még a héberrel szemben is bebizonyítsa.

¹⁾ Magyar nyelvtudomány-történeti tanulmányok a XVI—XVII. századból. Budapest, 1881.

²⁾ Corp. Gramm. 330—402.

Az igék ragozásáról beszélvén annak nyolcz nemét különbözteti meg. Osztályozása jelentéktelen sajátágokból indul ki. Minden típusra egy-egy példát idéz s a következő fejezetben megjegyzéseket fűz hozzá. A 6. pontban a *szom-*, *szem-*, *szek-* végű igék *sz* betűjének¹⁾ változásáról szól. Az *sz* néha *v-*, néha *n-*, néha *t-*, néha *d-re*, főleg a következő betűhöz hasonló betűre változik, mégpedig egyedül a jóhangzás kedvéért, a mint az a latin és arab nyelvben is előfordul. A változást egyes időalakonként is részletezi.

A XVII. századi jezsuita nyelvtanok között egyik legfontosabb munka: PERESZLÉNYI PÁL 1682-ben megjelent: «Grammatica lingvæ Ungaricæ»-je.

Főleg három mozzanat érdemel művében figyelmet: 1. a hangzók két nagy osztályának határozott és szabatos megkülönböztetése; 2. a személyragok névmási eredetének felismerése; 3. az ikes igék ragozásának más igék ragozásától való megkülönböztetése. S e pontra nézve P. újabb nyelvészeti felfogás kezdetét jelzi, mert a mint látni fogjuk, az ikes igék kérdésével foglalkozó későbbi elméletek is PERESZLÉNYIRE mennek vissza.

Az ikes igéken kívül még a 3. személyben *-en-* vagy *-on-ra*, az első személyben *-k-* és *-m-re* végződő igéket is a rendhagyó igék csoportjába sorolja. Megtaláljuk nála a *lesz* ige teljes ragozását;²⁾ de a többi hasonló ragozású igenek csak első személyét említi fel.

Aránylag részletes tárgyalását adja KÖVESDI PÁL kis terjedelmű nyelvtanában, az «Elementa Lingvæ Hvngaricæ»-ben (Lőcse 1686) két *-ek* *-ok* végződésű igenek, mely végződést *sz* előzi meg. Az *eszik* és *iszik* igét részletezi, a *leszek* igét csak a rendhagyó *vagyok* igével kapcsolatban, a többi e csoportba tartozó igét nem is idézi. Szerinte, a mint azt már KOMÁROMMÁL láttuk, az *-sz* a præt. impf.-ban *v-*, a præt. perf.-ban *t-*, az imperativusban *gy-re* változik.

Az eredetileg külön személyragokkal ellátott ikes és iktelen

¹⁾ Állandóan «mutatio literarum» szerepel.

²⁾ *léndek*, *léndesz* stb. csak mint a *vagyon* ige conj. futuruma fordul elő.

ragozás következetességének fokozatos megromlását a XVII. sz. folyamán KÖVESDI néhány adata is bizonyítja.¹⁾ Pl. nem a *gyönyörködöm*, hanem *gyönyörködök* alakot tartja helyesnek. Továbbá az V. fejezetben így szól: «Quæ [t. i. verba] *fz* habent ante *ek* et *ok*, usitatus definunt directe in *em* et *om*, ut: *Efzem, iszom*, pro *eszek, iszok*» (Corp. Gramm. 568). Itt tehát az *-m* mint tárgyas személyrag szerepel, nem pedig mint az ikes igék eredeti egyessz. 1. szem. ragja.

Vagy pedig a 2. személyre vonatkozólag: az *-l* személyrag a tárgyatlan alakot jellemzi. «IV. Eadem hæc verba, cum illis, quæ definunt in *dek* et *dok*, in secunda fingulari præsentis Indicativi Indirecte definunt in *el* et *ol*, quoque, ut: *eszel, iszol*» (Uo.).

A mint az 5. pontban kifejti, az *-ik* voltaképp a tárgyatlanság kifejezője. «Quæ vero habent *d*, *g*, *k*, *fz* et *z* ante *ek*, *ok*, ea definunt in *ik*, quoque ut: *gyönyörked*, et *gyönyörkedik*. Sed *eszik, iszik, jádzik* tantum sic formantur». (Uo.)

Teljesen az eddig ismertetett nézetek alapján áll ADÁMI MIHÁLY²⁾ is. Műve megírásában gyakorlati szempont vezette. Csakis az *iszom* és az *eszem* igét tartja a többi között rendhagyó ragozásúnak, a miért is közli a paradigmájukat. A többi e csoportba tartozó ige: *hisz, visz, tesz* stb. szerinte teljesen szabályszerűen megy: a præteritumban *-szem* helyett *-tem*, az inf.-ban *-nni* végződést vesz fel.³⁾

Az eddig ismertetett nézetek szerint tehát «sz-változtató» igék vannak nyelvünkben. Az *sz* feltűnik a præsensben, a többi időben pedig különféle változást szenved.

A *lev-, vev-* *tő* lehetősége legelőször BÖTHI ANTAL nyelvtanában⁴⁾ merül fel. A «személyes rendetlen» igékről szólva u. i. megjegyzi, hogy «*veszen* Eredet szó, 's mégis így változ-

¹⁾ Vö. SIMONYI: Az ikes ragozás története. NyF. 28. sz. és Magyar nyelv² 403. l.

²⁾ Ausführliche und neu erläuterte ungarische Sprachkunst. Wien, 1760, 1763.

³⁾ «...nehmen in Præterito statt *-szem* das *-tem* an und in Infinitivo *-nni*». Vö. MOLNÁR A. nyelvtanával.

⁴⁾ A' nemes Magyar Nyelv írásának és szólásának tudománya. Marosvásárhely, 1794.

tattya maga ideit vettem, *vevék, vévén* talám a' Régi Gyökérből *Vév*» (131. l.).

A Debreczeni Grammatikában szintén némi következetlenséggel ugyan a *lev-*, *le-* stb. többől vannak levezetve a különféle időalakok. A tövet megkapjuk, ha az «aligmult» (præt.) és a «részesülő» (part. præs.) utolsó tagját elhagyjuk. A *lev-* többől alakul: az aligmult (præt.), egészen mult (perf.) (ez utóbbi ugyan a *lő, lőttem* analógiájára *le-*ből is), a parancsoló, a foglaló mód-ban az aligmult (= conj. præs.), határozatlan (= inf.) a részesülő egész multja (part. perf.) (79. l.).

Mindez csupán a *vagyok* igével kapcsolatban tárgyalt *leszen* igére vonatkozik; a következő négy igét: *vesz, visz, eszik, iszik* a sziszegő igék között, a 121. lapon pedig mint *-szen-, -szik*-be végződő gyökereket említi fel.

Az *-en* és az *-ik* a ragozás folyamán elejtődik, sőt az imperf.-ban és a perf.-ban maga az *-sz* is elenyészik, tehát, mint a magánhangzón végződő tövek, a præt.-ban *v-t*, a perf.-ban *tt-t* vesznek magok mellé. Némi ellentmondást találunk tehát a *leszek* ige magyarázatával egybevetve az előbb mondot-takat, mert a míg a *leszek* ige imperf. és perf.-át a *v-töből* származtatta, vagyis abban az esetben a *v* még a *t*höz tartozó elem, addig itt egyszerűen hiatustöltő hang.

Igen érdekes a D. Gr.-nak a sziszegő igék imperativusára vonatkozó magyarázata. Mivel a «napnyugati nyelvekben» *t* és *s* egymással felcserélődnek, és a zsidó *Tau* betű *t + fz* elemből áll, s mivel szerinte a magyarban ma is él *ts, tz, ds, dz*, egy-kor tehát *d/fz* egyes betűnek is kellett lennie. Miért is *t*-végű igék *s* *t* vesznek fel, sőt maga a *t* is *s*-sé válik az imper.-ban, viszont *d* vagy *t* járul a sziszegő igékhez, lesz tehát: *vi/fzd, efzd, ifzd*, az *fz* mint kétségkívül egyes betű *d*-vé változik: *vidd, edd, idd*, sőt mintha tiszta *d*-k volnának *j*-t is vesznek fel: *edjed, idjad* stb., mely *dj* azonban *gy*-nek hangzik. Sőt e magyarázatot még a perf.-ra is kiterjeszti: «Hasonlóképpenn az Egézfizzenmúltban ezekbenn *ett, itt, alutt* 's a *t*. az *fz* *t*-vé változott 's a *t*.» (98. l.).

RÉVAI MIKLÓSNÁL *sz*-enyészítő («sz» consona evanescens) igékkel találkozunk. Az ő elméletét nyelvtörténeti fontossága miatt a maga teljességében szándéksom ismertetni.

R. az *sz*-enyésztő igéknek három tövét következteti ki:

1. legegyszerűbb a magánhangzón végződő: *le, te, ve, vi, hi* és *hü, e, i*; 2. *leh, teh, veh, vih, hiv, eh, iv*; 3. *lesz, tesz, vesz, visz, hisz, esz, isz*.¹⁾

Az *sz*-es többől kizárólag a *præsens* alakul, melynek sg. 3. szem.-ben az öt első igéhez az *ön* névmás járul személyrag gyanánt, — a két utóbbi *ik* végzetet vesz fel.

A ható és műveltető igék a pusztá többől képződnek: *le-het, te-het* stb., *te-tet, ve-tet* stb.²⁾ A *præt.* az ismert sziszegő pótlására a homályos *v-t* fogadja látszólag vissza, a *præs.* végzetével: *le-v-e-ön > lön*. A *perf.*-ban az első öt ige ismét az eredeti többől képezi alakjait («sibilo penitus in quietem misso»): *le-tt, te-tt*; a két utóbbi a 3. személyben kötőhangzó gyanánt felveszi a *v-t*: *e-v-ett, i-v-ott*, mellékalakjaik: *e-tt, i-tt* stb.

Az *imperativus*ban a tiszta tőhöz *j* járul: *lé-j, té-j, vé-j* stb.; a sziszegő hasonulása miatt geminálódott: *lé-jj, té-jj* stb.; hangzósűrűsödés folytán: *lé-gy, té-gy* stb.

Az *optativus*ban a sziszegőnek a jellemző mássalhangzóhoz való hasonulását világosan mutatja annak geminálódása: *le-n-ne, te-n-ne, e-n-ne-ik, e-n-ne-ek, e-n-nék*. Az *infinitivus* képzése is így történik.

A *futur. exactum* rendszerint a pusztá többől alakul: *le-end, te-end*; kedvelt összevont formák: *lënd, tënd*, sőt gyakran a sziszegő helyett *j* szerepel: *lejend*, olykor a homályos *v*: *le-j-end, te-j-end, i-v-and-ik*.

A *part. præs.* a sziszegő pótlására a rejtett *v*-vel (az eredeti *vő* névmásból) alakul, többnyire nyújtott *e* hangzóval: *lé-vő, té-vő* stb.

A *part. imperf.* ugyanúgy keletkezik, mint az *imperf. idő*-alak, de a *v* állandó elem benne, pl. *lé-ve, té-ve*.

Ezen igék eredeti magánhangzó-végű tövét nemcsak a

¹⁾ «...radices simplicissimæ sunt istæ septem: *le, te, ve, vi, hi* vel *hü* potius, deinde *e* et *i*; eadem, more vetusto, pleræque cum halitu leniore, quædam etiam cum obscuro expressæ, *leh, teh, veh, vih, hiv, eh, iv*, tenniore flatu mature et acutum sibilum dederunt, *lelz, telz, velz, vilz, hilz, elz, ilz*» (Elab. Gramm. II. S51.).

²⁾ «...quæ vocalem *e* habent, eam vulgo solent etiam producere, *té-tet, vé-tet, é-tet*» (uo. II. S51.).

belőle származtatott továbbképzések bizonyítják, hanem rokonnyelvi adatok is, melyek szintén sziszegő nélküliek. Ehhez járult a héber aleph, a görög spiritus lenishez hasonló lenis hang, mely később a mi nyelvünkben éles sziszegő (acutus sibilus) lett; a lappból is világosan következik, hol pl. *tah*, a hangzónak sűrűsödésre való hajlandósága miatt sokáig óvatosan, visszatartva lett ejtve, végre is erősebb hangon: *tag, tage, takh: tagam. facio.* — *Ve > veh > veth > vefz;* ¹⁾ *hi hü: hív (fzü: fzív) > hifz.*

A sziszegő, mely az *eszik, iszik* alakban a magánhangzót követi, a megfelelő észti, finn alakokban, mint *fö* megelőzi, pl. *fö-ön, fö-öd, fö-öp* stb. A legrégibb magyar formák: *öfz-öm, öfz-öd, öfz-ő* stb. Ezen ige *sz-e* is eredeti *h-ra* megy vissza, ²⁾ miután itt is a héber betűkkel való felcserélődés történt. Hivatkozik a latinra, hol *edo* és *esurio* közös töve *es*, a melyből ilyen régi származékok maradtak fenn: *es, est, esse* stb.

Iszom, iszol, iszik ~ észti, finn: *jo-on, jo-od, jo-op* stb.

Az *o > u* hangváltozás igen egyszerű; *> v > h > sz.* Tehát a *ju-* gyökérből *> iu > iv > ih > isz.*

Az *iu* töből alakult: *iuva, iuvan* part. imperf. C. M. S. Trans. Bibl.; — *u > o* változás jelentkezik *öttetek, iottat* *h* alakokban (Aggæi V. 6. Zachar VII. 6.). A mai *hiv-, viv-*nek *hiu, viu* felel meg, a mint *iv* is eredeti *iu-ra* megy vissza.

Tehát az igealakok fejlődése bőven bizonyítja, hogy az éles sziszegő lehelőből eredt, miért is a ragozás folyamán végbement változásai a lehelők szabálya szerint alakultak.

RÉVAI meghatározása: «sz-enyészto», tovább él a Magyar Nyelv Rendszerében, ³⁾ de a ragozás elméletére vonatkozólag jelentős különbség észlelhető. Mindössze abban látja a kérdéses igék rendhagyóságát, hogy az első öt igénél majd *lesz-, tesz-,* majd a tiszta *lé-, té-* stb., majd *len-, ten-* stb. toldott gyökér szolgál a továbbképzés alapjául, az ide tartozó *eszik, iszik* tiszta

¹⁾ «Sed *ve* nostrum Esthonibus est *wöt*, accipit. Facile tamen conciliatur hæc pronuntiatio adeo differens. *Veh* nempe, auctum habitu, cum tenuius efferetur, lingua dentibus allisa, flatu vehementiore, abiit in *veth* □ (he) litera in □ (tav) adspiratam mutata. Eodem tenui flatu acutius intenso editus est demum et sibilus, *vesz*» (Elab. Gramm. II. 855.).

²⁾ Vö. *éh* 'fames'.

³⁾ Közrebocsátá A' Magyar Tudós Társaság. 2. kiad. Budán, 1847.

gyökere *e*, *i*, mely az imperat. sg. 2. szem.-ben rövid marad; egybekben ragozásuk megegyező.

A «tisztá» azaz rövid hangzóval végződő gyökérből származtatja RIEDL SZENDE «Magyar Nyelvtan»-ában (1864) az illető igék egyes alakjait. A *v* nála ismét kötőhangzó, az imp.-beli *gy*-t a *j* megerősödésének tartja, az óhajtó és felt. módban pedig az *n* módrag geminálódott. Az *-and*, *-end* futurum-képzőben a feltételes *n* és kezdeményező *d* contaminációját látja.

Az *sz*-nek, melyről RIEDL egyszerűen mint a praes.-ben a személyrag előtt feltűnő jegyről emlékszik meg, HUNFALVY (NyK. III. 254—276) RIEDL művéről szóló ismertetésében eredetét és lényegét igyekszik felfejteni. Sőt az *sz*-el igyekszik összefüggésbe hozni a praes. sg. 3. szem.-beli *n* ragot, melyet RÉVAI az *ön* névmásból származtatott, RIEDL pedig «orrhangú elemnek» nevezett.

HUNFALVY más helyütt¹⁾ az *sz*-es praesent igenévi eredetűnek tartja, majd így folytatja: «Nem tudhatjuk, ha vajjon réges régen mindenik igenek jelen ideje participiumból alakult-e? Azt látjuk, hogy azon néhány igen kívül, melyek *sz*-esek, a többiek utóhangja nem magánhangzós, azok annál könnyebben ellökték a netaláni part. tényezőt. De a mely ok ezt a tényezőt ellökte, az ellökte az alanyi ragot, az *n*-t is. Innen van, hogy az alanyi *n* rag és az *sz*, *d*-féle part. tényező együtt maradtak meg, vagy veszték el».

HUNFALVY az egyalakú, kizárólag mássalhangzón végződő tő (*lev*-, *tev*- stb.) mellett foglalt állást.²⁾

Hogy ezen igetövek rokonnnyelvi megfelelői is a *v*-nek a tőhöz tartozását bizonyítják, azt BUDENZ mutatta ki,³⁾ a praesensbeli *sz*-t pedig a fgr. *-sk* frequ. képzővel azonosította.⁴⁾

Ezt a nézetet SIMONYI is magáénak vallja. A többeli *v*-nek a praet.-on kívül való hiányát hasonulásnak tulajdonítja. A mássalhangzók hasonulásáról szóló értekezésében:⁵⁾ *vn* : *nn*, *vt* : *tt*, azonban *tettem* < **tévtem* > **teettem* mint *téendő*: *té'ttem*.

¹⁾ Vö. EPhK. IX. 3. jegyzet. BUDENZ nézetét igyekszik megegyeztetni.

²⁾ EPhK. IX.: Teljes és nem teljes szótövek a magyarban.

³⁾ MUSz. 99, 215, 578, 588, 698, 802, 826.

⁴⁾ UA. 27.

⁵⁾ NyK. XIV. 71.

KRÄUTER¹⁾ csak megszorítással fogadja el SIMONYI eredményeit, azon «általános fonétikai törvény alapján, hogy különböző artikulációjú mássalhangzókhoz csakis tökéletlen képzésű mássalhangzó hasonulhat». Mivel nem látunk példát arra, hogy dentilabiális *v* hasonulna más mássalhangzóhoz, következik, hogy a *v*-tővű igék eredeti tővégi mássalhangzója nem *v*, hanem (egy *v*-hez mindenesetre hasonló artikulációjú hang) *w* volt.

A mint KRÄUTER véleménye, úgy SETÄLÄ elmélete is teljesen magában álló.²⁾ S. nem tartja az *sz*-t gyakorító képzőnek, hanem a *-szen* személyrag kezdő elemének. Szerinte *leszen* ~ *lön* viszonya a finn: *-ksen* ~ *-hen* megfelelője. Csakhogy, mint SZINNYEI³⁾ kimutatta, fgr. *-ks*-nek nincs m. *-sz* megfelelője.

Elszórt megjegyzések találhatók még: SZARVAS: Nyr. V. 63; MUNKÁCSI: Nyr. IX. 75; ALBERT: Nyr. XX. 506; HUNFALVY: NyK. VIII. 315; SZILASI: Nyr. XI. 62; SZARVAS: Nyr. XI. 494; XXII. 442; XVI. 241; VOZÁRI: Nyr. VI. 399; SIMONYI: Nyr. XVI. 241.

A következőkben paradigmákba igyekeztem foglalni néhány *sz*-el bővülő igének a kódexekben előforduló alaki változatait.⁴⁾ Minden adat a nyelvi változás, a nyelvtörténeti fejlődés egy-egy tünetét rögzíti meg, melyeknek egybevetése törvényszerűségek felismerésére vezet, s ebből tanulság vonható le a nyelv mai állapotára nézve.

E helyen kedves kötelességemnek tartom köszönettel megemlékezni arról, hogy tárgyam ilyen irányú feldolgozására MELICH JÁNOSNAK «Régi magyar nyelvemlékek olvasása» című egyetemi előadásai (1911/12. I., II.) adtak ösztönzést, s hogy fejtegetéseinek egyes pontjait jelen dolgozatomban felhasználtam.

¹⁾ Nyr. XXXVI. 113. s köv. l.

²⁾ Nyr. XLI. 29.

³⁾ NyK. XLI. 237.

⁴⁾ Az adatok mellett álló számok az illető kódex lapszámai, csak a Jord.-k.-ból és a Jank.-tör.-ből valók mellett idézem a kiadás lap- és sorszámát.

1. *Lev-*.

Ind. præs. Sg. 1. *lezec* Ehr.-k. 79. *lezek* Döbr.-k. 40. Csem.-tör. VII. b. Apost. 36. Peer-k. 196. *leezek* Fest.-k. 11. Érdy-k. 551. Csem.-tör. XII. b. Érs.-k. 117, 303. *lézek* Székelyudv.-k. 115. *lejšek* Batthy.-k. 255. *lezóc* Tel.-k. 22. *lezók* Érs.-k. 56. Weszpr.-k. 106. *leezewk* Winkl.-k. 97. *leezők* Jord.-k. 72 : 24. *lezen* (k) uo. 284 : 10. Csem.-tör. III. a. *) Apost. 129. l. 37. sor. *leezen* (k) Jord.-k. 114 : 4, 484 : 23. *lizek* Döbr.-k. 34.

2. *lez* Ehr.-k. 55. Nád.-k. 270. Döbr.-k. 5. Lobk.-k. 130. Corn.-k. 350. Göm.-k. 108. Érs.-k. 499. Tih.-k. 278. Peer-k. 196. Bod.-k. 26. Székelyudv.-k. 258. *léz* Vitk.-k. 105. *léz* Peer-k. 196. *leż* Székelyudv.-k. 161. *leez* Apor.-k. 17. Winkl.-k. 193. Nagysz.-k. 86. Lobk.-k. 321. Corn.-k. 101. Jord.-k. 262 : 21. Csem.-tör. III. a. Debr.-k. 555. Horv.-k. 268. Érdy-k. 95. Érs.-k. 468. Thewr.-k. 80. Kules.-k. 30. Gyöngy.-k. 14. Weszpr.-k. 143. Lázár Z.-k. 252. *lezs* Fest.-k. 195. Döbr.-k. 376, 463. *leezs* Fest.-k. 240. *lezh* Döbr.-k. 1. Apost. 38. Guary.-k. 111. *lezh* Debr.-k. 60. Apost. 58. *lezz* Jord.-k. 235 : 32. *leež* Érdy-k. 129, 137. *lees* Peer-k. 144. *leež'* Érdy-k. 367. *leez''* Jord.-k. 138 : 19, 517 : 19, 249 : 22. Jank.-tör. 14 : 33. *léezz* Székelyudv.-k. 39. *leezy* Lobk.-k. 9. *lezez* Ehr.-k. 145. *lezewz* Debr.-k. 555.

3. *lezen* Winkl.-k. 124. Nád.-k. 147. Döbr.-k. 265. Nagysz.-k. 255. Göm.-k. 80. Jord.-k. 117 : 2. Debr.-k. 355. Keszth.-k. 22. Tel.-k. 262. Érdy-k. 587. Érs.-k. 66. Kriza-k. 51. Kules.-k. 1. Virg.-k. 58. Székelyudv.-k. 77. *lézen* Münch.-k. 62. Peer-k. 193. *lezen* Bécsi-k. 35. *lezen* uo. 36. *lezen* uo. 87. *ležen* Münch.-k. 59. *lefen* Lányi-k. 287. Székelyudv.-k. 361. *leżfen* Lobk.-k. 159. *leezen* uo. 174. Debr.-k. 315. Székelyudv.-k. 7. *ležen* Debr.-k. 504. *lefen* Batthy.-k. 275. *lefcen* Peer-k. 29. *lefcen* uo. 337. *leezen* Winkl.-k. 139. Nagysz.-k. 101. Csem.-tör. III. a, b. Érdy-k. 3. Érs.-k. 527. *léezen* Székelyudv.-k. 164. *leezen* Lobk.-k. 396. Érs.-k. 570. *lezőn* Winkl.-k. 134. Debr.-k. 355. Kaz.-k. 199. Érs.-k. 28. Tih.-k. 6. Guary.-k. 1. Weszpr.-k. 58. Székelyudv.-k. 235. *leffőn* Lobk.-k. 65. *lejšőn* uo. 70. *lezewn* Érs.-k. 507. *lezőn* Winkl.-k. 187. Czech.-k. 65. Érdy-k. 15. Kaz.-k. 186. *lyezen* Lányi-k. 21, 163. *lyzen* Tel.-k. 253. *lizen* uo. 254. *lezē* Jord.-k. 853 : 3. *lee* (zen) uo. 122 : 27. *leze* (n) uo. 123 : 25. *lezē* Csem.-tör. VII. a.

Plur. 1. *lezőnc* Nád.-k. 317. *lezevnk* Corn.-k. 3. *lézēnk* Székelyudv.-k. 25. *lezwnk* Jord.-k. 725 : 7. Érs.-k. 310. *leziwnk* Csem.-tör. XXIII. a. *lezewnk* Pozs.-k. 47. Érs.-k. 584. Thewr.-k. 90. *leziwnk* Apost. 36. *leezewnk* Érdy-k. 460. *leziwnk* uo. 553.

*) VOLF Gy.: RMNy. V. előszó. Vö. SIMONYI: TMNy. 595.

lezwunk Érs.-k. 562. *lezonk* Döbr.-k. 507. *lezunk* Kaz.-k. 4. *leſziwnk* Batthy.-k. 226. *leſziwno* uo. 308.

2. *leztek* Jord.-k. 114 : 4. Jank.-tör. 11 : 25. Apost. 38. Érs.-k. 223. Kulcs.-k. 5. *leztec* Nád.-k. 671. Debr.-k. 603. *leſztek* Thewr.-k. 168. Batthy.-k. 364. *leeztek* Jord.-k. 186 : 5. Érdy.-k. 441. Érs.-k. 128. *leztheek* Érs.-k. 403. *leztőc* Lobk.-k. 144. Guary.-k. 81. *leztőc* Jord.-k. 51 : 23. Csem.-tör. XXI. b. *leztewk* Péld. K. 49. *leztők* Debr.-k. 70. *leſtőc* Tel.-k. 158. *leeztők* Winkl.-k. 279. Érdy.-k. 302. *leeztők* Jord.-k. 707 : 20.

3. *leznec* Bécsi.-k. 236. Münch.-k. 58. *leznec* Döbr.-k. 40. Jord.-k. 123 : 7. Csem.-tör. III. b. Kaz.-k. 185. Érs.-k. 527. Tih.-k. 206. Virg.-k. 95. Sándor.-k. 7. *leznec* Münch.-k. 49. *leznec* uo. 58. *leznec* uo. 98. *leſſnec* Lobk.-k. 77. *leſznec* Batthy.-k. 226. *leznec* Érs.-k. 323. Sándor.-k. 8. *leznec* Fest.-k. 11. Winkl.-k. 158. Jord.-k. 123 : 9. Csem.-tör. XXII. a. Érs.-k. 527. *lizenek* Tel.-k. 265.

Præt. Sg. 1. *lők* Döbr.-k. 179. Tel.-k. 291. Tih.-k. 397. *levk* Horv.-k. 210/11. *lőők* Nagysz.-k. 106. *leek* Jord.-k. 219 : 10. Keszth.-k. 68. Érs.-k. 262. Kulcs.-k. 49.

2. *löl* Czech.-k. 58. Tel.-k. 263. Tih.-k. 57. Kriza.-k. 6. Batthy.-k. 64. Peer.-k. 314. Lázár Z.-k. 154. *levl* Corn.-k. 181. Horv.-k. 121. *lewl* Fest.-k. 15. Göm.-k. 257. Thewr.-k. 225. Érs.-k. 359. *leöl* Göm.-k. 99. *lőöl* Nád.-k. 564. Winkl.-k. 246. *lul* Érs.-k. 110. *lel* Gyöngy.-k. 4. *lel* Czech.-k. 155. Jord.-k. 41 : 33. Csem.-tör. XV. b. Pozs.-k. 44. Érdy.-k. 492. Thewr.-k. 187. Gyöngy.-k. 7.

3. *lön* Bécsi.-k. 1. Münch.-k. 48. Döbr.-k. 265. Winkl.-k. 227. Nagysz.-k. 87. Debr.-k. 1. Tel.-k. 88. Érs.-k. 9. Tih.-k. 37. Batthy.-k. 17. Peer.-k. 45. Bod.-k. 8. Weszpr.-k. 6. Székelyudv.-k. 243. *levn* Corn.-k. 373. Dom.-k. 2. *lewn* Ehr.-k. 10. Apor.-k. 175. Göm.-k. 6. Jord.-k. 348 : 19. Tel.-k. 297. Érdy.-k. 423. Érs.-k. 453. *lewn* Érs.-k. 465. *lön* uo. 311. *lwn* Virg.-k. 64. *lon* Döbr.-k. 31. *lon* uo. 320. *lőön* Székelyudv.-k. 88. *len* Apor.-k. 182. Döbr.-k. 6. Czech.-k. 58. Lobk.-k. 128. Jord.-k. 905 : 32. Csem.-tör. V. a. Jank.-tör. 5 : 6. Pozs.-k. 25. Érs.-k. 317. Tih.-k. 344. Guary.-k. 73. Sándor.-k. 3. Weszpr.-k. 6. Székelyudv.-k. 359. *leen* Winkl.-k. 115. Nagysz.-k. 101. Czech.-k. 99. Lobk.-k. 144. Csem.-tör. III. a. Jank.-tör. 5 : 6. Debr.-k. 500. Érdy.-k. 420. Érs.-k. 455. Thewr.-k. 89. Kulcs.-k. 14.

Plur. 1. *lönk* Döbr.-k. 207. *leenk* Érdy.-k. 568.

2. *leetek* Érdy.-k. 172. Jord.-k. 200 : 15 ; 731 : 26.

3. *lőnec* Münch.-k. 69. Nád.-k. 224. Tel.-k. 85. Weszpr.-k. 14. *lőnek* Winkl.-k. 184. Debr.-k. 182. Apost. 48. Kaz.-k. 5. Érs.-k. 539. Tih.-k. 144. Batthy.-k. 440. Weszpr.-k. 110. Székelyudv.-k. 39. *levnek* Dom.-k. 158. *lewnec* Ehr.-k. 28. *lewnec* Apor-

k. 141. Érs.-k. 482. *lwnek* uo. 18. *leñnekh* Göm.-k. 97. *lónec* Döbr.-k. 29. *lenec* Jord.-k. 914:14. Debr.-k. 495. Keszth.-k. 132. Kulcs.-k. 29. *lenec* Guary-k. 54. *leenek* Czech-k. 142. Csem.-tör. XIX. b. Jord.-k. 28:21. Érdy-k. 422. Érs.-k. 564. Kulcs.-k. 57.

Perf. Sg. 1. *löttem* Apor-k. 27. Döbr.-k. 77. Nagysz.-k. 59. Tel.-k. 21. Tih.-k. 235. *lutem* Virg.-k. 120.

2. *löttel* Apor-k. 47:48. Döbr.-k. 166. Nagysz.-k. 44. Székelyudv.-k. 274. Lobk.-k. 183. *lötthel* Érs.-k. 60. *lewthheel* uo. 528. *letteel* Winkl.-k. 88. *lettelh* Weszpr.-k. 142. *leetteel* Érdy-k. 429.

3. *löt* Münch.-k. 75. Döbr.-k. 272. Kaz.-k. 69. Érs.-k. 529. Weszpr.-k. 31. *lött* Döbr.-k. 271/2. Érdy-k. 460. *lőth* Nád.-k. 314. Döbr.-k. 272. Winkl.-k. 353. Érs.-k. 525. *lőt* uo. 459. *lewt* Dom.-k. 176. Horv.-k. 86. *lewt* Ehr.-k. 50. *lewth* Fest.-k. 414. Érs.-k. 458. *lut* Virg.-k. 8. *lót* Csem.-tör. XXII. a. *let* Corn.-k. 224. Lobk.-k. 126. Thewr.-k. 104. Peer-k. 367. *leth* Debr.-k. 534. Guary-k. 113. *lett* Érdy-k. 176. Thewr.-k. 98. *leet* Sándor-k. 37. *leeth* Érdy-k. 468. Kulcs.-k. 54. Weszpr.-k. 139.

Plur. 1. *löttönk* Apor-k. 99. Tih.-k. 359. *löttönc* Bécsi-k. 129. *löttwnk* Tih.-k. 229. *lettevnk* Corn.-k. 147. Dom.-k. 167. Horv.-k. 8. *lethwnk* Tel.-k. 285. *lettevnk* uo. 5. *lettenk* Érdy-k. 149.

2. *löttetek* Döbr.-k. 377.

3. *löttenec* Bécsi-k. 72. Münch.-k. 70. Nagysz.-k. 46. Kriszt.-l. 12. *löttenec* Münch.-k. 165. *löttenek* Apor-k. 110. *löttec* Nád.-k. 296. Vitk.-k. 87. *löttek* Winkl.-k. 227. Székelyudv.-k. 55. *lottek* Döbr.-k. 343. *lettenek* Csem.-tör. XXIII. b. Keszth.-k. 88. Érs.-k. 1. Batthy.-k. 237. Weszpr.-k. 89. Érdy-k. 546. *lethtenek* Érs.-k. 159. *lettek* Göm.-k. 47. *letthek* Fest.-k. 26.

Fut. Sg. 1. *leendek* Virg.-k. 66. *leendők* Debr.-k. 128. Érdy-k. 57. *leiendek* Döbr.-k. 225. *leiendők* Sim.-k. 4.

2. *leendez* Lobk.-k. 322. Vitk.-k. 47. Tih.-k. 236. Bod-k. 26. *leendz* Székelyudv.-k. 313. *leyendez* Nád.-k. 309. Péld. K. 67. Dom.-k. 212. Horv.-k. 61. *leiendes* Lobk.-k. 44. Debr.-k. 244. *leiendez* Guary-k. 53. Székelyudv.-k. 278. *leyeendez* Érs.-k. 321.

3. *lend* Bécsi-k. 5. Münch.-k. 31. Lányi-k. 253. Érs.-k. 537. *lend* Münch.-k. 47. *lend* uo. 24. *leend* Winkl.-k. 127. Csem.-tör. XVIII. b. Jord.-k. 134:26. Dom.-k. 303. Lányi-k. 19. Debr.-k. 366:67. Apost. 13. Horv.-k. 226. Keszth.-k. 9. Érdy-k. 423. Kaz.-k. 28. Érs.-k. 483. Tih.-k. 236. Thewr.-k. 138. Kriza-k. 68. Kulcs.-k. 10. Virg.-k. 50. Weszpr.-k. 127. Lázár Z.-k. 180. *lénd* Lányi-k. 254. *leend* Érs.-k. 385. *lénd* Székelyudv.-k. 77. *leénd* uo. 212. *leiend* Birk-k. 1. Nagysz.-k. 186. Lobk.-k. 32. Debr.-k. 234. Guary-k. 60. Lázár Z.-k. 179. *legend* Nád.-k. 655. Nagysz.-k. 255. Jord.-k. 46:7. Dom.-k. 268. Lányi-k. 14. Pozs.-k. 12. Horv.-k. 37. Tel.-k. 88. Érs.-k. 542. Érdy-k. 571. Thewr.-

k. 25. Guary-k. 131. Virg.-k. 134. Gyöngy.-k. 20. Weszpr.-k. 119. Lázár Z.-k. 50. Corn.-k. 123. *le''end* Jord.-k. 83 : 32. *leeyend* Lányi-k. 10. Érs.-k. 267. Gyöngy.-k. 49. *leendh* Lányi-k. 18. *leyeendh* uo. 78.

Plur. 1. *leenddwk* Érs.-k. 215. *leendwuk* uo. 310.

2. *leendetek* Döbr.-k. 410. *leendetők* Kaz.-k. 8. *leyendetek* Corn.-k. 186. *leendőtök* Érs.-k. 523. *leiendőtök* Lobk.-k. 144.

3. *lendnec* Bécsi-k. 260. Münch.-k. 99. *lendnec* Bécsi-k. 40. *lendnec* uo. 324. *lendnek* Apor-k. 4. *leendnek* Fest.-k. 11. Érs.-k. 532. Székelyudv.-k. 26. *le''endnek* Csem.-tör. VIII. b. *leenndnek* Csem.-tör. VIII. b. *leyendnek* Ehr.-k. 110. Lányi-k. 168. Horv.-k. 230. Kaz.-k. 183. Érs.-k. 557. *leiendnek* Birk.-k. 8. *leendnek* Érs.-k. 556.

Con d. Sg. 1. *lennec* Nád.-k. 373. *lennek* Tih.-k. 8. Sándor-k. 22. *leennek* Jord.-k. 135 : 8. *leenneek* uo. 112 : 33.

2. *lennel* Thewr.-k. 278. Peer-k. 310. *lenneel* Jank.-tör. 12 : 15.

3. *lenne* Münch.-k. 63. Winkl.-k. 140. Nagysz.-k. 199. Érdy-k. 64. Guary-k. 48. Weszpr.-k. 93. Székelyudv.-k. 3. *lennec* Csem.-tör. III. b. Érdy-k. 176. *lenn''ee* Jord.-k. 468 : 20. *lénne* Debr.-k. 488. Tih.-k. 134. *lenneh* Debr.-k. 97. Apost. 32. *lőne* Tih.-k. 196. *lőnee* Winkl.-k. 273. *leene* Érdy-k. 481. *lennend* [igy!] Érs.-k. 540. *leehne* Érdy-k. 545.

Plur. 1. *lennenk* Corn.-k. 147. *lenneenk* Érdy-k. 48.

2. —

3. *lennenek* Apor-k. 48. Lányi-k. 218. Tih.-k. 198. *lennenec* Bécsi-k. 50. *lennenec* Nagysz.-k. 98. *lenenek* Érs.-k. 344. Tih.-k. 213. *le''en''nek* Jord.-k. 835 : 28. *lennének* Debr.-k. 74. *lenneenek* Érdy-k. 39. *leenek* Érdy-k. 560.

Imper. Sg. 1. *legec* Bécsi-k. 102. *legek* Winkl.-k. 97. *legiec* Debr.-k. 230. *legiek* Lobk.-k. 9. Lázár Z.-k. 27. *legyek* Thewr.-k. 315. *legeek* Winkl.-k. 31. *leegyek* Jord.-k. 688 : 26. Érs.-k. 419.

2. *leg* Czech-k. 18. Debr.-k. 251. Peer-k. 170. Gyöngy.-k. 12. Székelyudv.-k. 268. Lázár Z.-k. 2. Lobk.-k. 250. *leg* Münch.-k. 17. *leg* Apor-k. 22. Nád.-k. 504. Nagysz.-k. 22. Debr.-k. 585. Thewr.-k. 78. Kriza-k. 12. Batthy.-k. 9. *leg* Fest.-k. 92. Czech-k. 196. Lobk.-k. 250. Pozs.-k. 18. Tih.-k. 79. Thewr.-k. 85. Peer-k. 169. Gyöngy.-k. 4. Weszpr.-k. 130. Székelyudv.-k. 308. Lázár Z.-k. 161. *leg* Fest.-k. 1. *legy* Péld. K. 35. Czech-k. 10. Tel.-k. 278. Thewr.-k. 86. Virg.-k. 134. Gyöngy.-k. 1. *leg* Nagysz.-k. 170. Debr.-k. 585. Apost. 61. *leg''* Jord.-k. 61 : 34. *legj* Csem.-tör. VII. b. *legi* Debr.-k. 164. Thewr.-k. 125. Weszpr.-k. 42. *leg* Vitk.-k. 48. *leig* Thewr.-k. 125. *leigi* Thewr.-k. 125. *leiegi* Thewr.-k. 126. *leeg* Lobk.-k. 246. Kulcs.-k. 66. Gyöngy.-k. 15. Sándor-k. 21. *leég* Nád.-k. 523. *léég* Székelyudv.-k. 56. *leeg* Winkl.-k.

171. Gyöngy.-k. 11. *leegh* Apost. 12. *leegy* Fest.-k. 195. Czech.-k. 169. Corn.-k. 190. Pozs.-k. 23. Érdy.-k. 335. Érs.-k. 170. Thewr.-k. 306. *legyi* Thewr.-k. 129. *lyg* Debr.-k. 531.

3. *legen* Apor.-k. 20. Winkl.-k. 125. Dom.-k. 40. Horv.-k. 47. Peer.-k. 4. Gyöngy.-k. 23. Weszpr.-k. 130. Lobk.-k. 240. *legén* Bécsi.-k. 6. *legén* uo. 44. *legén* Münch.-k. 31. *legén* uo. 65. *lejen* Csem.-tör. 1. Jank.-tör. 5. *legen* Apor.-k. 20. Birk.-k. 1. Nagysz.-k. 6. Thewr.-k. 82. Batthy.-k. 3. Bod.-k. 5. Székelyudv.-k. 162. *legyen* Fest.-k. 64. Göm.-k. 78. Jord.-k. 31 : 3, 4. Érs.-k. 10. Thewr.-k. 30. Gyöngy.-k. 23. Lázár Z.-k. 209. Lobk.-k. 189. *legien* Göm.-k. 3. Érs.-k. 261. Peer.-k. 198. Virg.-k. 15. Lobk.-k. 3. *legjen* Csem.-tör. III. b. *legjen* uo. XX. b. *legghen* Érs.-k. 160. *legén* Székelyudv.-k. 66. *legón* Döbr.-k. 1. Winkl.-k. 83. Czech.-k. 21. Tel.-k. 64. Sándor.-k. 15. Lobk.-k. 32. *legyewn* Thewr.-k. 297. *legón* Guary.-k. 18. *legón* Winkl.-k. 127. Debr.-k. 199. Érs.-k. 518. Weszpr.-k. 5. *legyón* Czech.-k. 40. Sándor.-k. 21. *legón* Nagysz.-k. 181. Debr.-k. 424. Kaz.-k. 30. Tih.-k. 4. Guary.-k. 9. Sim.-k. 7. *legeen* Corn.-k. 92. Dom.-k. 142. Horv.-k. 48. *leegen* Érdy.-k. 8. Érs.-k. 538. Székelyudv.-k. 66. *leegyen* Fest.-k. 110. Jank.-tör. 29 : 12. Csem.-tör. III. b. Érdy.-k. 3. Érs.-k. 9. Gyöngy.-k. 13. *leegen* Érdy.-k. 3. Érs.-k. 10. Székelyudv.-k. 42. *leegyê* Jord.-k. 717 : 16. *léegen* Székelyudv.-k. 28. *léégen* uo. 54. *leegyón* Czech.-k. 51. *ligen* Tel.-k. 262.

Plur. 1. *legónk* Lobk.-k. 263. Peer.-k. 21. *legónc* Tel.-k. 45. *legyónk* Kaz.-k. 168. Lázár Z.-k. 302. *legyewn* Fest.-k. 291. *legewn* Winkl.-k. 41. *legywnk* Tel.-k. 284. Thewr.-k. 268. Érs.-k. 467. *legiónk* Debr.-k. 49. *legíónk* Batthy.-k. 116. *legűnk* uo. 5. *leegyewn* Érdy.-k. 7. *léégőnk* Székelyudv.-k. 41. *legőnk* uo. 6. *legvnc* Lobk.-k. 67.

2. *legetek* Tel.-k. 264. Peer.-k. 207. *legyetek* Érs.-k. 3. Thewr.-k. 97. Kulcs.-k. 3. *legietek* Peer.-k. 20. Virg.-k. 52. *legetec* Münch.-k. 60. *legetech* Winkl.-k. 357. *legetek* Érs.-k. 166. *legetőc* Nád.-k. 171. *legyetők* Czech.-k. 171. *legyetewk* Pozs.-k. 43. *legetőc* Lobk.-k. 132. *leegyetek* Érdy.-k. 138. Érs.-k. 562. *leegyetők* Érdy.-k. 13. *ligetek* Tel.-k. 263. *lygyetek* uo. 542.

3. *legenec* Münch.-k. 21. *legenec* uo. 19. *legenec* Bécsi.-k. 17. *legenec* Nád.-k. 143. Debr.-k. 271. *legenek* Winkl.-k. 137. Pozs.-k. 17. Tih.-k. 303. Gyöngy.-k. 26. Székelyudv.-k. 136. Sándor.-k. 20. *legenec* Münch.-k. 107. Guary.-k. 50. *legenek* Érs.-k. 10. Batthy.-k. n. Bod.-k. 26. *legienek* Kriza.-k. 1. *legienek* Virg.-k. 98. *legienek* 60. 43. *legének* Peer.-k. 177. *leegyenek* Jord.-k. 20 : 28. Érdy.-k. 376. *léégenek* Székelyudv.-k. 57.

Határozó igenév: *megleven* Nád.-k. 507. Péld. K. 22. Debr.-k. 240. *leuen* Münch.-k. 64. *leuen* Nagysz.-k. 17. Bod.-k. 8. Lázár Z.-k. 300. *lewen* Winkl.-k. 203. Lányi.-k. 436. Érdy.-k. 356.

Érs.-k. 472. Kriza-k. 7. *leueen* Dom.-k. 18. Horv.-k. 243. *leween* Jord.-k. 32:18. Érdy-k. 356. Kaz.-k. 198. *lewéén* Székelyudv.-k. 49. *lewwen* Érs.-k. 375. *léwén* Székelyudv.-k. 29. *leewen* Winkl.-k. 175. Érs.-k. 448. Lobk.-k. 283. *leeween* Érdy-k. 372. *lééven* Székelyudv.-k. 41.

Part. præs.: *leuó* Thewr.-k. 179. *leewó* Czech-k. 64.

Part. perf.: *lót* Bécsi-k. 32. Münch.-k. 171. Nád.-k. 297. Tih.-k. 133. Tel.-k. 30. *lótnek* (dat.) Érs.-k. 451. Tih.-k. 339. *lótneç* Münch.-k. 190. *lóth* Nád.-k. 470. Nagysz.-k. 11. Apost. 14. Guary-k. 85. *lótt* Érdy-k. 423. Székelyudv.-k. 211. Lázár Z.-k. 274. *lóth* Winkl.-k. 227. *lewttett* (acc.) Ehr.-k. 139. *lewtheth* (acc.) Fest.-k. 170. *levttet* (acc.) Horv.-k. 229. *lewttet* Érs.-k. 498. *lewt* uo. 514. *lótneç* (dat.) Nagysz.-k. 302. *lwt* Virg.-k. 24. *let* Corn.-k. 323. Debr.-k. 274. Érs.-k. 488. Székelyudv.-k. 364. *leth* Debr.-k. 4. Pozs.-k. 20. *lett* Érdy-k. 59. *letteekerth* Sándor-k. 13. *leet* Érdy-k. 152. Lobk.-k. 240. *leeth* Lobk.-k. 203.

Part. fut.: *legendew* Péld. K. 58. *legendew* Horv.-k. 86. *leendew* Göm.-k. 239. Érs.-k. 517. *leendő* Jord.-k. 609:15. Csem.-tör. VIII. b. *leendőçk* Debr.-k. 111. *le'endő* Érdy-k. 357. *leendő* Tih.-k. 95. *leendw* Virg.-k. 87.

Inf.: *lenni* Münch.-k. 59. *lenny* Winkl.-k. 77. Czech-k. 152. Corn.-k. 9. Dom.-k. 4. Horv.-k. 49. Kulcs.-k. 51. Peer-k. 80. Bod-k. 4. Sándor-k. 7. *lenný* Csem.-tör. XX. b. *lenni* Nagysz.-k. 6. Gyöngy.-k. 41. *leni* Tih.-k. 169. *leenny* Érdy-k. 433. Weszpr.-k. 147. *leenni* Székelyudv.-k. 353. — Személyragozva: *lennóm* Winkl.-k. 289. Sándor-k. 25. *lenóm* Tih.-k. 236. *lennem* Jord.-k. 875:19. *lennem* Pozs.-k. 21. — *lennód* Nagysz.-k. 95. Lobk.-k. 130. Debr.-k. 259. Székelyudv.-k. 269. *lenód* Kaz.-k. 185. Tih.-k. 189. *lónnód* Tel.-k. 124. *lenned* Apor-k. 137. Marg.-l. 120. Virg.-k. 94. Székelyudv.-k. 14. *lenned* Debr.-k. 234. — *lennie* Nád.-k. 2. Nagysz.-k. 7. Debr.-k. 190. Kaz.-k. 69. Weszpr.-k. 104. *lennyie* Debr.-k. 271. Érdy-k. 4. Érs.-k. 524. Bod-k. 18. Virg.-k. 96. *lennyie* Winkl.-k. 86. *lenie* Tih.-k. 305. *lenye* Gyöngy.-k. 28. (latatol... *lenye* Ehr.-k. 16. mind... *lenye* Gyöngy.-k. 45. Lobk.-k. 127. lattatnak *lennyie* Winkl.-k. 124. intlek... *lennyie* uo. 129. enghem lattok *lennyie* Jord.-k. 619:22. akartok... *lennyie* Érs.-k. 511. akarom *lennyie* Bod-k. 6. Lobk.-k. 123. efmerőnc *lennie* Nagysz.-k. 234. akaral *lennie* Weszpr.-k. 41. latlac en tegedet halalatlannc *lenye* Lobk.-k. 172.) — *lennőnc* Bécsi-k. 45. Münch.-k. 88. *lennőnk* Debr.-k. 97. *lennunk* Tel.-k. 265. *lennwnk* Érs.-k. 534. — *lennetec* Münch.-k. 190. *lennetec* uo. 24. *lennetek* Corn.-k. 235. Érs.-k. 537. Virg.-k. 143. — *lenniec* Münch.-k. 98. *lennyk* Corn.-k. 135. *lenniőc* Nagysz.-k. 265. *lennyőc* Tel.-k. 210. Székelyudv.-k. 251. *lennyők* Érdy-k. 452. Érs.-k. 227. *lenyők* Kaz.-k. 185.

2. *Tev-*.

Ind. Præs. Sg. 1. *težek* Münch.-k. 23. *težec* uo. 23. *težec* uo. 50. *tezek* Apor.-k. 140. Döbr.-k. 282. Jord.-k. 584 : 10. Csem.-tör. VII. b. Érs.-k. 265. *teezek* Jord.-k. 150 : 5. Thewr.-k. 295. *teezzek* Jord.-k. 187 : 6. *tezzek* Debr.-k. 271. *tehzeke* Érs.-k. 265. *thezek* uo. 266. Gyöngy.-k. 44. *theffec* uo. 46. *theezek* Érs.-k. 300. *tezőc* Nád.-k. 85. Nagysz.-k. 152. *tezewk* Péld. K. 47. *tezők* Jord.-k. 31 : 30. *tezők* Czech.-k. 62. Érdy.-k. 88. *tezők* Jord.-k. 148 : 18. *tőzek* Pozs.-k. 34. *thyzek* Debr.-k. 502. *tezen* (k) Jord.-k. 663 : 13. Kulcs.-k. 11. (?)

2. *tez* Ehr.-k. 101. Apor.-k. 33. Nád.-k. 165. Érs.-k. 48. Tih.-k. 384. Guary.-k. 15. Székelyudv.-k. 258. *thez* Nagysz.-k. 264. Lobk.-k. 124. Tel.-k. 306. Érs.-k. 491. *tezih* Apor.-k. 43.*) *tezh* Guary.-k. 128. *tezs* Döbr.-k. 395. *tefz* Batthy.-k. 227. *tezz* Bod.-k. 13. Sándor.-k. 28. *teez* Winkl.-k. 96. Lobk.-k. 249. Corn.-k. 275. Jord.-k. 168 : 32. Dom.-k. 55. Debr.-k. 253. Horv.-k. 263. Keszth.-k. 147. Érdy.-k. 593. Érs.-k. 3. Virg.-k. 34. *teez*" Jord.-k. 50 : 10. Csem.-tör. VII. b. *teez'* Érdy.-k. 98. *teezz* Winkl.-k. 83. *theez* Nagysz.-k. 263.

3. *tézen* Bécsi.-k. 34. *tezen* uo. 163. *tézen* Münch.-k. 23. *tezen* uo. 18. *tezen* Winkl.-k. 81. Nagysz.-k. 135. Lányi.-k. 322. Apost. 13. Horv.-k. 1. Peer.-k. 14. Székelyudv.-k. 174. *thezen* Winkl.-k. 97. Pozs.-k. 47. Érs.-k. 76. Thewr.-k. 90. Kulcs.-k. 86. Székelyudv.-k. 322. *tezen* Debr.-k. 274. *tefzen* Batthy.-k. 277. *thejcen* Peer.-k. 8. *tefcen* uo. 78. *tezőn* Nád.-k. 144. Winkl.-k. 379. Lobk.-k. 142. Kaz.-k. 9. Guary.-k. 109. Weszpr.-k. 8. *tezőn* Lobk.-k. 35. *teffőn* uo. 131. *thejőn* uo. 75. *thezewn* Érs.-k. 508. *thezőn* uo. 510. *tezeen* Érs.-k. 570. Winkl.-k. 163. *teezen* uo. 131. Érdy.-k. 17. Érs.-k. 3. *theezen* Winkl.-k. 131. *theezzen* Érs.-k. 193. *teezőn* Czech.-k. 138. *thezon* uo. 74. *teezé* Jord.-k. 854 : 29.

Plur. 1. *tezőnc* Bécsi.-k. 36. *tezőnk* Apor.-k. 80. Döbr.-k. 119. *tezőnc* Nád.-k. 144. Debr.-k. 538. *thezőnk* Winkl.-k. 137. *tezevnk* Corn.-k. 360. *tezőnk* Apor.-k. 6. *tezőnc* Lobk.-k. 88. *tezvnc* uo. 124. *thezwnk* Érs.-k. 149. *tezwk* uo. 530. *tezwk* Tih.-k. 18. *tezenk* Apor.-k. 178. Péld. K. 69. Keszth.-k. 150. *tezzenc* Debr.-k. 285. *thezeench* Winkl.-k. 359. *tezzewnk* Lányi.-k. 56. *thezzwnk* Lányi.-k. 1. *teezőnk* Jord.-k. 864 : 1. *teezwnk* Corn.-k. 876 : 33. *teezőnk* Érdy.-k. 160. *teezewnk* uo. 611. *teezwnk* Érs.-k. 147. *teézőnk* Székelyudv.-k. 74.

*) MELICH: NyK. XL. 233 : 245. Nyr. XL. 114—119. Vö. SIMONYI: Nyr. XL. 117.

2. *teztet* Bécsi-k. 172. *téztet* Münch.-k. 84. *teztet* uo. 23. *teztet* uo. 121. *teztet* Csem.-tör. XI. a. Érs.-k. 455. *teftet* Székelyudv.-k. 368. *teztők* Döbr.-k. 1. *teztet* Jord.-k. 287 : 21. Érdy-k. 138. Érs.-k. 3. *theztet* Érs.-k. 139. *theztet* uo. 174. *teztet* Nád.-k. 206. *teztők* Winkl.-k. 181. Érdy-k. 507.

3. *teznec* Münch.-k. 23. *teznec* uo. 34. *teznec* uo. 39. *teznec* uo. 68. *teznec* Nád.-k. 3. Döbr.-k. 5. Nagysz.-k. 12. Guary-k. 10. *teznec* Döbr.-k. 171. Winkl.-k. 205. Nagysz.-k. 18. Göm.-k. 161. Debr.-k. 13. Bod-k. 8. Gyöngy.-k. 13. Sándor-k. 17. Weszpr.-k. 106. Székelyudv.-k. 315. Lázár Z.-k. 164. *tefnec* Székelyudv.-k. 245. *teeznek* Winkl.-k. 203. Marg.-l. 91. Lobk.-k. 219. Keszth.-k. 144. Érdy-k. 288. Érs.-k. 3. Kulcs.-k. 45 : 46. Székelyudv.-k. 85. *theznec* Winkl.-k. 102. *theznec* Nagysz.-k. 111. *theeznek* Winkl.-k. 108. Czech-k. 12.

Tárgyas rag. Sg. 1. *teztet* Münch.-k. 19. *teztet* Jord.-k. 364 : 8. Debr.-k. 4. Lázár Z.-k. 91. *teztet* Csem.-tör. XXII. b. Érdy-k. 146. *teztet* Bécsi-k. 6. *teztet* uo. 37. *teztet* Münch.-k. 63. *teztet* Csem.-tör. 1. Érs.-k. 546. Székelyudv.-k. 302. *teftet* uo. 365. *teztet* Guary-k. 112. Sándor-k. 23. Weszpr.-k. 19. Székelyudv.-k. 268. *teztet* Marg.-l. 29. *teztet* Jord.-k. 890 : 15. *teztet* Érs.-k. 83. *teztet* Jord.-k. 72 : 18. Érdy-k. 364. *teztet* Székelyudv.-k. 77.

2. *tezed* Döbr.-k. 42. Jord.-k. 876 : 8. Horv.-k. 16. Bod-k. 1. *teztet* Nád.-k. 643. Nagysz.-k. 21. Debr.-k. 167. Tih.-k. 10. Guary-k. 55. Sim.-k. 7. *teftet* Lobk.-k. 59. *teftet* uo. 150. *thezed* Érs.-k. 499. *tezewd* uo. 516. *tezewd* uo. 507. *tezed* Jord.-k. 876 : 12. Érs.-k. 532. *theztet* Winkl.-k. 281. *teztet* Weszpr.-k. 18.

3. *tezi* Bécsi-k. 256. *tezi* Münch.-k. 122. *tezi* Apór-k. 85. Péld. K. 2. Lobk.-k. 132. Debr.-k. 181. Keszth.-k. 23. Virg.-k. 62. Székelyudv.-k. 174. *teftet* uo. 360. *tezi* Nád.-k. 239. Döbr.-k. 1. Guary-k. 7. *thezi* Winkl.-k. 193. Lányi-k. 435. *thezi* Nagysz.-k. 135. *tezi* Debr.-k. 8. *tezi* uo. 261. *tezi* Batthy.-k. 205. *tezi* Jord.-k. 374 : 3. Érdy-k. 126. Kaz.-k. 197. Érs.-k. 2. *tezi* Székelyudv.-k. 50. *thezi* Érs.-k. 16. *tezi* Döbr.-k. 287.

Plur. 1. *tezywk* Fest.-k. 408. Érs.-k. 342. *tezyek* uo. 474. Weszpr.-k. 123. *theziec* Lobk.-k. 112. *tezyek* Jord.-k. 52 : 2. *tezyók* Érdy-k. 587. *tezywk* Érs.-k. 577. *thezywk* Székelyudv.-k. 316.

2. *teztet* Bécsi-k. 248. *teztet* Münch.-k. 199. *teztet* uo. 52. *teztet* Apór-k. 66. Döbr.-k. 182. *teztet* Jord.-k. 542 : 6. *teztet* Érs.-k. 61. *teztet* Tih.-k. 45. *teztet* Érdy-k. 188.

3. *teztet* Bécsi-k. 34. *teztet* uo. 91. *teztet* Érs.-k. 3. *teztet* Fest.-k. 38. *teftet* Székelyudv.-k. 319. *teztet* Jord.-k. 135 : 20. Érdy-k. 78. Érs.-k. 3. *theztet* uo. 80. *teztet* (!) Döbr.-k. 414. *teztet* Debr.-k. 536.

Præt. Sg. 1. *tők* Kaz.-k. 118. *tők* Weszpr.-k. 47. *tevk*

Horv.-k. 185. *tewk* Ehr.-k. 18. *teek* Jord.-k. 220 : 12. *theek* uo. 51 : 19.

2. *től* Nád.-k. 363. Döbr.-k. 6. Czech.-k. 68. Debr.-k. 143. Tel.-k. 165. Tih.-k. 26. Kriszt.-l. 31. *tóól* Winkl.-k. 256. Székelyudv.-k. 40. *től* Döbr.-k. 65. *tevl* Marg.-l. 211. *tevl* Göm.-k. 108. *tewl* Tel.-k. 350. Érs.-k. 330. *thewl* uo. 516. *tel* Döbr.-k. 5. *teel* Jord.-k. 164 : 10. Keszth.-k. 36. Érdy.-k. 436. *theel* Jord.-k. 631 : 31. Érs.-k. 118. *Thewr*.-k. 111. *teweel* Érdy.-k. 493.

3. *tön* Münch.-k. 16. Nád.-k. 167. Döbr.-k. 203. Debr.-k. 165. Bod.-k. 8. Weszpr.-k. 13. *tóón* Winkl.-k. 308. Debr.-k. 571. Székelyudv.-k. 63. *thön* Nád.-k. 653. Nagysz.-k. 23. Czech.-k. 114. Pozs.-k. 27. Tih.-k. 367. *tön* Döbr.-k. 11. *tevn* Marg.-l. 215. Corn.-k. 270. Dom.-k. 50. Horv.-k. 42. *tewn* Ehr.-k. 3. Winkl.-k. 104. Érs.-k. 451. *thewn* Fest.-k. 119. *twñ* Érs.-k. 535. Virg.-k. 50. *thwn* Érs.-k. 80. *ton* Debr.-k. 64. *ten* Nád.-k. 482. Döbr.-k. 6. Debr.-k. 346. Érs.-k. 76. Guary.-k. 75. Sándor.-k. 6. *then* Lobk.-k. 281. Jord.-k. 43 : 31. Érs.-k. 231. *teed* (n) Jord.-k. 157 : 10. *teen* uo. 503 : 22. Debr.-k. 520. Keszth.-k. 116. Érdy.-k. 16. Érs.-k. 127. Sándor.-k. 28. *theen* Jord.-k. 21 : 1. Érdy.-k. 157. *theevn* Fest.-k. 152. *tön* Bécsi.-k. 6.

Plur. 1. *teenk* Érdy.-k. 15.

2. *thetek* Érs.-k. 82.

3. *tőnc* Bécsi.-k. 16. Münch.-k. 53. *tőnc* Bécsi.-k. 242. Münch.-k. 52. *tőnek* Nád.-k. 151. Winkl.-k. 141. Nagysz.-k. 87. Batthy.-k. 426. Peer.-k. 104. Weszpr.-k. 112. Székelyudv.-k. (? l.) Lázár Z.-k. 162. *thőnek* Érs.-k. 58. *tevnek* Marg.-l. 154. Corn.-k. 270. Dom.-k. 83. *tewnek* Ehr.-k. 83. Érs.-k. 482. *thewnek* Érs.-k. 490. *twnek* Virg.-k. 52. *thwnek* Érs.-k. 214. *tunek* Kaz.-k. 20. *tőenec* Münch.-k. 64. *tenec* Döbr.-k. 9. Guary.-k. 33. *tenek* Érs.-k. 46. *thenek* uo. 92. *teenek* Jord.-k. 20 : 16. Érdy.-k. 133. Érs.-k. 105. *theenek* uo. 157.

Tárgyas rag. Sg. 1. *tewm* Ehr.-k. 48. *tóm* Döbr.-k. 79. *tóm* Döbr.-k. 130. *thóm* Tel.-k. 298. *tewm* Virg.-k. 44 : 5. *teem* Érdy.-k. 115.

2. *tóó* Döbr.-k. 160. Nagysz.-k. 268. Debr.-k. 342. Érs.-k. 64. *tóóó* Winkl.-k. 171. Nagysz.-k. 266. *tewd* Ehr.-k. 55. Göm.-k. 4. Érdy.-k. 292. *teved* Lobk.-k. 166. *teued* Kaz.-k. 98. *teed* Csem.-tör. X. a.

3. *teug* Bécsi.-k. 72. Münch.-k. 71. (be) *teue* Bécsi.-k. 170. Dom.-k. 11. *tere* Nád.-k. 563. Nagysz.-k. 225. Debr.-k. 250. *teueh* uo. 80. Weszpr.-k. 63. *tewue* Ehr.-k. 23. *teue* Winkl.-k. 104. *theue* Apor.-k. 183. Winkl.-k. 112. Érs.-k. 480. Gyöngy.-k. 2. *theue* Nagysz.-k. 274. *theue* Érs.-k. 285. *teewe* Csem.-tör. VIII. a. Érdy.-k. 423. Érs.-k. 433. *teewe* Csem.-tör. IX. b. *teewee* Érdy.-k. 56. *theewe* Érs.-k. 134. *tőwe* Lázár Z.-k. 85. *tiue* Döbr.-k. 35.

Plur. 1. —

2. *teuetőc* Debr.-k. 426. *teetek* Jord.-k. 341 : 30. *tőtők* Nagysz.-k. 295. Debr.-k. 630.

3. *teuek* Nád.-k. 598. *teuec* Tel.-k. 184. *tevek* Nád.-k. 575. *teweek* Winkl.-k. 200. Érdy-k. 261. *tevek* Érs.-k. 430. *teueek* Corn.-k. 352. *thewek* Érs.-k. 102. *theweek* Winkl.-k. 100. Érs.-k. 513. *téewéék* Székelyudv.-k. 52.

Perf. Sg. 1. *tőttem* Bécsi-k. 282. Piry-h. 2. Nád.-k. 487. Döbr.-k. 21. Nagysz.-k. 15. Debr.-k. 574. Tel.-k. 66. Érdy-k. 12. Tih.-k. 341. Batthy.-k. 216. *tótem* Döbr.-k. 36. Tel.-k. 262. Székelyudv.-k. 303. *tevttem* Dom.-k. 226. Péld. K. 16. *tevttem* Göm.-k. 77. Dom.-k. 234. *tewttem* Apor-k. 140. Fest.-k. 365. Péld. K. 54. Göm.-k. 308. Érs.-k. 365. *tewttem* Ehr.-k. 25. Virg.-k. 2. *teőttem* Göm.-k. 320. *tőtthtem* Érs.-k. 39. *tettem* Jank.-tör. 26 : 13. Érs.-k. 514. Thewr.-k. 233. Kulcs.-k. 10. Guary-k. 105. Weszpr.-k. 90. *tettem* Lobk.-k. 111. Pozs.-k. 49. Tel.-k. 262. *te'tem* Göm.-k. 161. *thetthem* Gyöngy.-k. 63. *tetthem* Weszpr.-k. 120. *tottem* Döbr.-k. 414.

2. *tóttel* Bécsi-k. 128. Münch.-k. 112. Apor-k. 90. Nád.-k. 488. Döbr.-k. 176. Tel.-k. 257. Kaz.-k. 52. Érs.-k. 64. Tih.-k. 32. Batthy.-k. 308. Peer-k. 26. Bod.-k. 28. Lázár Z.-k. 145. *tóttél* Kriza-k. 29. *tótel* Vitk.-k. 24. *tóttól* Apor-k. 109. *tótteel* Winkl.-k. 178. *tewttel* Apor-k. 145. Fest.-k. 383. *tewtthel* Érs.-k. 514. *tewtteel* Fest.-k. 409. *tewtell* Ehr.-k. 148. *tewtel* Érs.-k. 331. *tevttel* Dom.-k. 26. Horv.-k. 229. *tevtteel* Dom.-k. 279. *twtel* Virg.-k. 48. *twttel* Székelyudv.-k. 359. *tóttel* Csem.-tör. X. b. *tettel* Jord.-k. 299 : 27. Jank.-tör. 14 : 30. Debr.-k. 213. Érdy-k. 24. Érs.-k. 93. Kriza-k. 46. Lobk.-k. 327. *tetteel* Winkl.-k. 90. Érdy-k. 229. *tetel* Lobk.-k. 163. Érs.-k. 323. *teettel* Csem.-tör. XII. b.

3. *tőt* Bécsi-k. 196. Münch.-k. 109. Apor-k. 1. Döbr.-k. 22. Winkl.-k. 143. Tel.-k. 200. Kaz.-k. 16. Érs.-k. 71. Tih.-k. 142. Batthy.-k. 287. Peer-k. 167. Székelyudv.-k. 267. *tótt* Birk-k. 2. Döbr.-k. 29. Winkl.-k. 152. Debr.-k. 404. Érdy-k. 13. Batthy.-k. 424. Székelyudv.-k. 87. *tevt* Marg.-l. 203. Corn.-k. 270. Dom.-k. 28. *tewt* Ehr.-k. 102. Apor-k. 135. Lobk.-k. 312. Érs.-k. 474. *tewt* Winkl.-k. 102. *tewth* Apor-k. 140. Fest.-k. 3. *thewth* uo. 114. *tóth* Nád.-k. 10. Döbr.-k. 9. Nagysz.-k. 198. Apost. 55. Érs.-k. 28. Kriszt.-l. 7. *tóth* Winkl.-k. 171. Debr.-k. 389. Érdy-k. 452. *tott* Döbr.-k. 173. *thót* Tel.-k. 356. *thóth* Érs.-k. 271. *tet* Jord.-k. 49 : 17. Debr.-k. 164. Érs.-k. 509. Weszpr.-k. 28. *tett* Jord.-k. 562 : 33. Érdy-k. 45. *teth* Péld. K. 78. Csem.-tör. V. a. Debr.-k. 7. Keszth.-k. 22. Tel.-k. 352. Érs.-k. 138. Kulcs.-k. 23. Guary-k. 55. Weszpr.-k. 28. *thet* Jord.-k. 69 : 21. Érs.-k. 481. *theth* uo. 157. Keszth.-k. 142. *tetth* Apor-k. 184. Debr.-k. 200. Érdy-k. 146. *teet* Debr.-k. 12. Érdy-k. 44. *teett* Jord.-k. 211 : 3. Érdy-k. 545. *teeth* Jord.-k. 711 : 20. *twt* Virg.-k. 28. *tuth* uo. 1.

Plur. 1. *tóttónc* Bécsi-k. 25. Münch.-k. 26. *tóttónk* Apor-k. 72. Döbr.-k. 188. Nagysz.-k. 79. *tóttunk* Tih.-k. 254. *tóttúnk* Bod-k. 18. *tóttónk* Székelyudv.-k. 43. *tóttewnk* Lobk.-k. 306. *tewttewnk* Fest.-k. 406. *tóttónk* Döbr.-k. 99. *tettewnk* Fest.-k. 407. Érdy-k. 203. *thettewnk* Fest.-k. 327. *tetternk* Horv.-k. 41. *tettvnk* Tel.-k. 257. *tethvunk* Érs.-k. 204. *tettenk* Lobk.-k. 195.

2. *tóttetec* Bécsi-k. 1. *tóttetők* Jord.-k. 70:15. *tettetők* Csem-tör. XXI. b. *tettetek* Érs.-k. 248.

3. *tóttec* Münch.-k. 129. Nád.-k. 566. Nagysz.-k. 176. Debr.-k. 406. *tóttek* Döbr.-k. 59. Érs.-k. 37. Peer-k. 51. *tótteek* Érs.-k. 436. *tewtek* Ehr.-k. 103. *tewtttek* Érs.-k. 312. *tótteneec* Bécsi-k. 68. *tótteneec* Münch.-k. 46. Nád.-k. 299. *tótteneek* Apost. 64. Érdy-k. 13. Érs.-k. 18. Tih.-k. 181. *thóttennek* Kaz.-k. 175. *tóttthenek* Érs.-k. 273. *tóttnek* Virg.-k. 116. *tevttek* Marg.-l. 14. *tevtteek* uo. 159. *tevttenek* Corn.-k. 11. Horv.-k. 109. *tettenek* Jord.-k. 107:8. Érdy-k. 155. Érs.-k. 348. Kulcs.-k. 57. Székelyudv.-k. 333. Weszpr.-k. 14. *tetteenek* Sándor-k. 26. *tetteek* uo. 21. *tettek* Érdy-k. 122. *tette(n)enek* Weszpr.-k. 21. *twtek* Virg.-k. 38.

Tárgyas rag. Sg. 1. *tettelek* Jank.-tör. 24:11.

2. *tótted* Münch.-k. 50. Apor-k. 59. Döbr.-k. 2. Tel.-k. 211. Tih.-k. 310. Batthy.-k. 219. Székelyudv.-k. 82. Lázár Z.-k. 177. *tóted* Döbr.-k. 23. *tevtted* Marg.-l. 133. *tewttted* Érs.-k. 516. Lobk.-k. 318. *tewted* Ehr.-k. 47. *tetted* Czech-k. 29. Csem-tör. VI. a. Érdy-k. 130. Batthy.-k. 219. *teted* Debr.-k. 253. *tetthed* Thewr.-k. 23. *tettedh* () [a () az elmaradt segédigét jelzi] Gyöngy.-k. 19.

3. *tótte* Nád.-k. 163. Döbr.-k. 468. Winkl.-k. 149. Nagysz.-k. 167. Érdy-k. 82. Érs.-k. 94. Tih.-k. 47. Guary-k. 69. Peer-k. 64. Székelyudv.-k. 244. Weszpr.-k. 91. *tóttó* Bécsi-k. 89. Münch.-k. 53. Apor-k. 55. *tóte* Virg.-k. 100. *tewtte* Fest.-k. 280. *theutthe* uo. 3. *tevtte* Dom.-l. 86. *tewtthe* Érs.-k. 513. *tette* Nád.-k. 202. Lobk.-k. 70. Jord.-k. 223:4. Érdy-k. 274. Sándor-k. 10. Apor-k. 180. *tetthe* Jord.-k. 655:29. Weszpr.-k. 137. *tetthee* Érs.-k. 318. *thetthe* Fest.-k. 39. *tute* Virg.-k. 14.

Plur. 1. *tóttúc* Bécsi-k. 128. *tóttók* Apor-k. 78. *tóttóc* Nagysz.-k. 327. Tel.-k. 216. *tettők* Debr.-k. 151. *tetwk* Tel.-k. 258. *tewttwk* Érs.-k. 505.

2. *tóttetec* Münch.-k. 52. *tóttetec* *tóttétec* uo. 62. *tóttetek* Birk-k. 4. Döbr.-k. 490. Érs.-k. 80. *tóttetők* Debr.-k. 574. Tel.-k. 265. Debr.-k. 426. *thóttthetek* Érs.-k. 170. *tewttthetek* uo. 324. *tvttetek* Székelyudv.-k. 374. *tetteetek* Jord.-k. 597:29. *tettetek* Érs.-k. 324. *tetteetők* Jord.-k. 717:10. *tettetők* Érdy-k. 441. *tettitek* Tel.-k. 264.

3. *tótték* Bécsi-k. 69. *tóttec* Nagysz.-k. 295. *tóttek* Batthy.-k.

316. Peer-k. 317. *tőtec* Debr.-k. 339. *tőtteek* Apost. 64. Érdy-k. 312. *tettek* Debr.-k. 84. *tetteek* Érdy-k. 204.

Fut. Sg. 1. —

2. *tendez* Münch.-k. 23. Döbr.-k. 106. *teendez* Jord.-k. 136 : 6. Keszth.-k. 123. Érs.-k. 402. Kulcs.-k. 119. *te"endez* Jord.-k. 249 : 17. *teendefz* Batthy.-k. 256. *teyendez* Nagysz.-k. 85. Érs.-k. 543. *theyendez* Nagysz.-k. 23. *teiendez* Batthy.-k. 325. *teientes* Lobk.-k. 173. *tehendez* Jank.-tör. 14 : 19.

3. *tend* Münch.-k. 177. *teyend* Corn.-k. 129. Debr.-k. 556. Érdy-k. 241. Érs.-k. 278. Guary-k. 65. *teiend* Döbr.-k. 15. *theiend* Nád.-k. 655. *tehend* Érdy-k. 213. *teend* Jord.-k. 57 : 21. Debr.-k. 376. Érdy-k. 238. Virg.-k. 102. *te"end* Jord.-k. 67 : 5.

Plur. 1. *teiendőnc* Guary-k. 80. *teendőnc* Debr.-k. 346. *teendwnk* Érdy-k. 359.

2. *teyendetek* Ehr.-k. 105. Jord.-k. 272 : 14. *tehendőtek* Jord.-k. 540 : 23. *te"endőtők* uo. 151 : 24. *teendőtők* uo. 151 : 28. *theendőthek* Érs.-k. 194. *teendetek* Virg.-k. 143.

3. *te"endnek* Jord.-k. 463 : 3. *tehendnek* uo. 819 : 2. *teyend-nec* Guary-k. 22.

Tárgyas rag. Sg. 1. *tendem* Bécsi-k. 168. *teiendem* Lobk.-k. 167.

2. *teyended* Jord.-k. 43 : 17. *teyendőd* Nagysz.-k. 100. *teyendőd* Jord.-k. 60 : 4. *theyendőd* Nagysz.-k. 111. *teended* Jord.-k. 227 : 14. Kriszt.-l. 27. *teendőd* Kaz.-k. 52.

3. *tendi* Bécsi-k. 35. Münch.-k. 37. Döbr.-k. 419. *teiendi* Nád.-k. 32. Guary-k. 69. *teyendi* Nagysz.-k. 100. Corn.-k. 188. Jord.-k. 99 : 15. *theyendi* Nagysz.-k. 97. *tehendy* Érdy-k. 54. *teendy* Érs.-k. 8.

Plur. 1. —

2. *tenditec* Münch.-k. 150. *teienditec* uo. 203. *teienditek* Döbr.-k. 425. *teyendevtek* Corn.-k. 11. *te'endytek* Érdy-k. 231.

3. *(meg)* *teendik* Virg.-k. 48.

Cond. Sg. 1. *tennec* Nagysz.-k. 39. *tenneec* uo. 49. *tenneek* Virg.-k. 73.

2. *tennel* Péld. K. 52. Érs.-k. 35. *teennel* Csem.-tör. XV. a.

3. *tenne* Münch.-k. 110. Péld. K. 82. Nagysz.-k. 12. Dom.-k. 17. Jank.-tör. 14 : 9. Érs.-k. 1. Tih.-k. 56. Peer-k. 51. Weszpr.-k. 2. *tennee* Jord.-k. 49 : 29. *tönne* Debr.-k. 429. *ténne* Peer-k. 102.

Plur. 1. *tennenk* Weszpr.-k. 66.

2. —

3. *tennenec* Bécsi-k. 173. *tennenec* Münch.-k. 111. *tennenek* Dom.-k. 233. *tennenec* Székelyudv.-k. 260. *tenneenek* Érdy-k. 334. *teenneenek* Érdy-k. 111.

Tárgyas rag. Sg. 1. *tennelek* Nagysz.-k. 73. *(meg)* *tenneem* Horv.-k. 42.

2. —

3. *tenne* Érdy-k. 81. *tenneye* Péld. K. 71. Corn.-k. 322. Dom.-k. 115. Horv.-k. 174. Érs.-k. 583. *tenneie* Székelyudv.-k. 255. Weszpr.-k. 86. *tenney* Dom.-k. 238. *teennee* Érdy-k. 183. Plur. 1. *tennőyök* Sándor-k. 30. *teenők* Jord.-k. 217 : 29.

2. —

3. *tennec* Münch.-k. 180. *tenneek* Csem.-tör. XX a. *tenneyek* *tenneyek* Dom.-k. 151. *tenneyec* Tel.-k. 2.

Imper. Sg. 1. *tegec* Bécsi-k. 188. Münch.-k. 49. *tegec* Nád.-k. 413. Nagysz.-k. 69. *tegek* Winkl.-k. 97. *tegec* Székelyudv.-k. 250. *tegek* Érdy-k. 206. *tegiek* Debr.-k. 151. Weszpr.-k. 107. Lázár Z.-k. 29. *teghiek* Winkl.-k. 183. *tegyek* uo. 186. *thegyek* Fest.-k. 366. Érs.-k. 35. Székelyudv.-k. 317. *teegek* Érdy-k. 374. *tegyek* Jord.-k. 47 : 25. Érdy-k. 177.

2. *teg* Apor-k. 91. Lobk.-k. 109. Székelyudv.-k. 269. Lázár Z.-k. 192. *teğ* Bécsi-k. 56. *teğ* Batthy.-k. 52. Nád.-k. 523. *theğ* Nagysz.-k. 261. Thewr.-k. 149. *theyy* Fest.-k. 118. Kulcs.-k. 85. *tegy* Érs.-k. 515. Thewr.-k. 104. Virg.-k. 1. *tegi* Weszpr.-k. 104. *teeg* Lányi-k. 435. Sándor-k. 7. *teeg* Lányi-k. 433. Érs.-k. 167. Kriszt.-l. 37. Nád.-k. 181. *theeg* Nagysz.-k. 293. Érs.-k. 174. *teegy* Fest.-k. 196. Göm.-k. 298 99. Dom.-k. 287. Csem.-tör. X. a. Keszth.-k. 86. Érdy-k. 27. Érs.-k. 12. *teegi* Debr.-k. 184. *teegh* Winkl.-k. 168. *teegh* Apost. 17. *theegý* Csem.-tör. XXIII. b. *tiğ* Döbr.-k. 82.

3. *tegen* Münch.-k. 90. *tegen* uo. 87. *tegen* Winkl.-k. 80. Peer-k. 162. *thegeu* uo. 14. Gyöngy.-k. 48. *tegien* Birk-k. 3. Virg.-k. 19. *tegen* Lányi-k. 331. Batthy.-k. 158. Birk-k. 3. *tegyen* Winkl.-k. 91. Horv.-k. 40. *theyyen* Keszth.-k. 21. Érs.-k. 498. *tegyeen* uo. 344. *teğőn* Nád.-k. 624. Tih.-k. 196. *tegywn* Virg.-k. 49. *tegyen* Érdy-k. 21. Thewr.-k. 288. *theegyen* Érs.-k. 174. *theyyőn* Czech-k. 52.

Plur. 1. *teğőnc* Münch.-k. 113. *teğőnc* Nagysz.-k. 248. *teğőnk* Kaz.-k. 169. *teğőnk* Debr.-k. 7. Weszpr.-k. 8. *teğőnc* Vitk.-k. 95. *teğőnk* Batthy.-k. 52. *tegeőnc* Debr.-k. 330. *tegyevnk* Dom.-k. 218. Horv.-k. 19. *tegyewnk* Jord.-k. 138 : 12. *teegyewnk* Érdy-k. 524. *tegywnk* Jord.-k. 527 : 21. *theyywnk* Érs.-k. 76. *tegyűnk* Jank.-tör. 7 : 26. *tegyűnk* uo. 10 : 12. *tegench* Winkl.-k. 357.

2. *tegetek* Winkl.-k. 357. Lobk.-k. 200. Érs.-k. 482. *tegetec* Bécsi-k. 219. Münch.-k. 21. *tegetek* Birk-k. 1. Székelyudv.-k. 80. *tegyetek* Ehr.-k. 82. Keszth.-k. 191. Érdy-k. 138. Érs.-k. 217. Kulcs.-k. 62. *theygetek* Érs.-k. 36. *tegetőc* Tel.-k. 120. *tegetőc* Guary-k. 81. *tegetők* Sándor-k. 21. *tegetők* Debr.-k. 84. *thegetők* Weszpr.-k. 48. *teegyetek* Jord.-k. 32 : 12. *teegyetek* Érdy-k. 76.

3. *tegenec* Bécsi-k. 68. *tegenec* Münch.-k. 25. *tegenek* Birk-k. 8. Batthy.-k. 151. *tegienek* Virg.-k. 48. *teegyenek* Érdy-k. 573. *tegyenek* Csem.-tör. VIII. b.

Tárgyas rag. Sg. 1. *tegelec* Münch.-k. 72. *tejem* Kaz.-k. 18. *tegem* Tih.-k. 255.

2. *teged* Münch.-k. 134. *teged* Debr.-k. 629. Sim.-k. 7. Bod.-k. 4. *tegyed* Érs.-k. 528. Thewr.-k. 42. *teged* Lobk.-k. 175. *theyyed* Érs.-k. 516. *tegyjéd* Csem.-tör. XII. b. *tegyjéd* uo. XXIV. a. *tegyyed* Érdy-k. 200. *ted* Münch.-k. 122. Ehr.-k. 103. Nád.-k. 506. Jord.-k. 47:3. Érdy-k. 177. Érs.-k. 2. *thed* Thewr.-k. 262. Pozs.-k. 18. *tód* Weszpr.-k. 66. *teed* Debr.-k. 27. Dom.-k. 86. Érdy-k. 247. Jord.-k. 416:22.

3. *tege* Bécsi-k. 322. *tege* uo. 36. *tegye* Jord.-k. 35:8. Thewr.-k. 127. *tééje* Székelyudv.-k. 49.

Plur. 1. *tegóc* Nád.-k. 215. *tegők* Tih.-k. 131. *tegwk* Virg.-k. 50. *tegők* Székelyudv.-k. 44. *tegyűk* Apost. 64. *tehegywk* Dom.-k. 59.

2. *tegetec* Münch.-k. 113. *tegetek* Apor.-k. 12. *tegyetek* Csem.-tör. XIX. b. *tegyetek* Érs.-k. 557. *tegyetek* Jord.-k. 154:3. *tegyeetek* uo. 154:3. *tegyeetek* Érdy-k. 255. *tegetóc* Nagysz.-k. 176. Nád.-k. 7. *tegietők* Weszpr.-k. 46.

3. *teuryeek* Érdy-k. 48.

Határozó igenév: *teuën* Münch.-k. 69. *teuën* uo. 153. *teuen* Debr.-k. 194. Bod.-k. 8. *teven* Nád.-k. 30. Nagysz.-k. 17. Lobk.-k. 171. *tewen* Winkl.-k. 164. Jord.-k. 369:13. Lányi-k. 321. Weszpr.-k. 117. *theuen* Nagysz.-k. 232. Lányi-k. 430. Tel.-k. 239. *theiwen* Érs.-k. 35. Székelyudv.-k. 313. *theveen* Nád.-k. 244. *teween* Érdy-k. 433. *téwéen* Székelyudv.-k. 73. *téwén* uo. 164. *teeween* Érdy-k. 166. *theewen* Érs.-k. 161. *teewen* Jord.-k. 41:31. *tevin* Tel.-k. 257. *tivin* uo. 261. (*bel*) *thewe* Fest.-k. 134. *teewel* Jord.-k. 294:25. 698:32.

Part. præs.: *teuó* Münch.-k. 113. *tewó* Winkl.-k. 181. Sándor-k. 17. Székelyudv.-k. 174. *téwó* Székelyudv.-k. 226. *teuóh* Debr.-k. 62. *teewó* Érdy-k. 612. *tewwew* Érs.-k. 367. *teuónek* Bod.-k. 23. *teweunek* Ehr.-k. 79. *teuóth* Nád.-k. 252. Nagysz.-k. 19. *teuóc* Bécsi-k. 323. *tevec* Lobk.-k. 157. *tivók* Döbr.-k. 48. *teuóknec* Bécsi-k. 212. *teuóknec* Münch.-k. 54. *tevócnek* Lobk.-k. 158. *theewók(nek)* Érs.-k. 153. *theuóknec* Lázár Z.-k. 32. *tevevket* Dom.-k. 135. *teewóket* Érdy-k. 337. *thewóye* Czech-k. 66. *thewóye* Jord.-k. 833/28. *theweye* Weszpr.-k. 119. *teweye* uo. 146. *theweymnek* Fest.-k. 160. *theuóimnec* Nagysz.-k. 391. *theewóymnek* Czech-k. 122. *tewóymnerth* Thewr.-k. 235. *tevóhid* Lobk.-k. 92. *teewóýketh* Érdy-k. 611.

Part. perf.: *tóth* Münch.-k. 34. Érs.-k. 54. *tótt* Bod.-k. 14. *tóth* Nagysz.-k. 247. Thewr.-k. 293. Guary-k. 69. Peer-k. 167. Lázár Z.-k. 80. *tewt* Lobk.-k. 296. Érs.-k. 307. *tewth* Göm.-k. 267/68. *thót* Kaz.-k. 187. *tet* Lobk.-k. 113. *thet* Weszpr.-k. 118. *twt* Virg.-k. 47. [tekenched meg maftan atte tennõn *tótted*

Nagysz.-k. 78. ky myndent megh monda ennekem vala myt tetté Jord.-k. 635:10. zolgalatot tótteknek leni Tih.-k. 349. az ő tótte dologban Székelyudv.-k. 181.]

Part. fut.: *tendő* Döbr.-k. 309. *teendő* Winkl.-k. 149. Debr.-k. 18. Érs.-k. 80. Tih.-k. 249. Weszpr.-k. 44. *teendő*k Székelyudv.-k. 354. *teiendő* Münch.-k. 179. Debr.-k. 627. *teyendew* Corn.-k. 182. *teyendew* Érs.-k. 320. *teyendőnek* Jord.-k. 422:24. *tehendő* Nagysz.-k. 288. Érdy.-k. 554. *tehendő* Csem.-tör. VIII. b. *te"endő* Jord.-k. 782:27. *teendew* uo. 38:28. Dom.-k. 72. Debr.-k. 539. *teendw* Virg.-k. 82.

Inf.: *tenni* Bécsi-k. 34. *tenni* Münch.-k. 35. *tenny* Dom.-k. 29. Sándor-k. 18. Weszpr.-k. 86. *thenny* Apor-k. 147. Fest.-k. 40. *teni* Nád.-k. 611. *teny* Lányi-k. 191. Tih.-k. 180. *teenny* Jord.-k. 907:27. Érdy-k. 558. Lobk.-k. 7.

Személyragozva: *tennem* Münch.-k. 50. *tennem* Ehr.-k. 14. Tel.-k. 101. Érdy-k. 134. Virg.-k. 17. *thennem* Fest.-k. 164. Weszpr.-k. 132. *tennóm* Winkl.-k. 289. Nagysz.-k. 82. Sándor-k. 25. Lázár Z.-k. 198. *tenóm* Tih.-k. 355. *teennem* Érdy-k. 130. Érs.-k. 553. Jord.-k. 563:27. *theenem* Érs.-k. 296. *teennóm* Czech-k. 124. — *tennód* Winkl.-k. 256. Nagysz.-k. 111. Czech-k. 29. Debr.-k. 154. Tel.-k. 48. Érdy-k. 101. Guary-k. 88. Sándor-k. 33. *tenód* Kaz.-k. 125. *tennod* Lobk.-k. 92. *tenned* Debr.-k. 312. Pozs.-k. 11. Horv.-k. 225. Tel.-k. 23. Vitk.-k. 85. Gyöngy.-k. 19. Weszpr.-k. 124. *teenned* Jord.-k. 736:27. Érdy-k. 374. *teennedd* Jord.-k. 741:11. *teennód* Érdy-k. 467. *thenned* Érs.-k. 456. *tened* Virg.-k. 169. *tónnód* Debr.-k. 405. — *tennye* Winkl.-k. 112. Péld. K. 82. Jord.-k. 133:34. Bod-k. 17. *tennie* Debr.-k. 8. Érs.-k. 448. Virg.-k. 70. *thennye* Érs.-k. 127/128. *tennyee* uo. 472. *tennie* Bod-k. 4. *teenye* Érdy-k. 110. *tenie* Tih.-k. 54. — [azok... kezdenek nag' fyaft *tennie* Kaz.-k. 12. mind... fyaft kezdenek *tennie* Tih.-k. 304. ezt en nem meröm *tennie* Guary-k. 79. Mykoron zokas az kart be *tennye* Marg.-l. 73. kell minekwnk es *tennye* Bod-k. 10. bölceleg ez, el terni a bwnöktől ef ioth *tennieh* Debr.-k. 210. kyk... walaztafth thwdnak *thennye* Érs.-k. 133.] — *tennőnc* Münch.-k. 150. Nagysz.-k. 127. Guary-k. 74. *tennónk* Döbr.-k. 424. *tennevnk* Lobk.-k. 287. Corn.-k. 298. *tennevnk* Fest.-k. 408. Érdy-k. 8. *tennonk* Döbr.-k. 342. *tennevk* Péld. K. 69. *tennēnk* Székelyudv.-k. 164. *tenwnk* Virg.-k. 83. *teennewnk* Érdy-k. 575. — *tēnnētēc* Bécsi-k. 2. *tēnnētēc* uo. 41. *tennetec* Münch.-k. 57. *tennetec* uo. 138. *tennethek* Érs.-k. 36. — *tennyőc* Tel.-k. 107. *tenniőc* Sim.-k. 12. *tennyők* Érdy-k. 48. *tennioc* Guary-k. 48. *tennyek* Lobk.-k. 303. Székelyudv.-k. 349. *tenniēc* uo. 68. *tennyők* Jord.-k. 388:11.

3. *Vev-*.

Ind. Præs. Sg. 1. *vezec* Münch.-k. 179. *vezők* Winkl.-k. 239. *vezőc* Guary-k. 78. *vezők* Érs.-k. 304. *vezek* Érdy-k. 204.

2. *vez* Tel.-k. 193. *uehz* Nagysz.-k. 126. *vezh* Debr.-k. 159/60. Guary-k. 25. *veez* Péld. K. 15. Corn.-k. 400. Jord.-k. 73:20. *veezh* Debr.-k. 104.

3. *vezen* Bécsi-k. 163. *vezen* Münch.-k. 90. *vézen* uo. 90. *vezen* Nád.-k. 543. Marg.-l. 206. Corn.-k. 301. Jord.-k. 575:29. Csem.-tör. XVIII. b. Debr.-k. 273. Bod.-k. 22. Székelyudv.-k. 209. *vezőn* Nád.-k. 387. Nagysz.-k. 29. *uezőn* Debr.-k. 447. Tih.-k. 20. *vefcen* Peer-k. 337. *wezőn* Érs.-k. 510. *wezen* uo. 7. *veezen* Winkl.-k. 116. Jord.-k. 222:27. Érdy-k. 383. *weezen* Fest.-k. 13. Érs.-k. 528. *veezőn* Nagysz.-k. 335. *wezewn* Érs.-k. 301. *weezewn* uo. 562.

Plur. 1. *vezőnk* Döbr.-k. 309. *wezewn* Érs.-k. 512.

2. *veztek* Jord.-k. 837:1. *věžtec* Münch.-k. 79. *weztek* Érs.-k. 455.

3. *vénec* Münch.-k. 19. *veznec* uo. 105. *veznek* Keszth.-k. 87. *vefnek* Peer-k. 341. *veeznek* Keszth.-k. 89. Érdy-k. 453. Kulcs.-k. 88. *weeznek* Keszth.-k. 87. Érs.-k. 476.

Tárgyas rag. Sg. 1. *vézlek* Bécsi-k. 6. *wezlek* Érs.-k. 499. *veezlek* Winkl.-k. 152. Érdy-k. 442. *vezem* Döbr.-k. 50. Jord.-k. 115:8. Lázár Z.-k. 50. *uezem* Bécsi-k. 229. *wefcem* Peer-k. 56. *vefzem* Batthy.-k. 222. *vezóm* Nád.-k. 57. Lázár Z.-k. 118. *veezem* Csem.-tör. XX. b. Érdy-k. 422. *uezóm* Kaz.-k. 122. *veezóm* Érdy-k. 444.

2. *vézed* Münch.-k. 55. *vezed* Horv.-k. 16. *wezed* Apor-k. 134. Érs.-k. 499. *vefed* Peer-k. 362. *veffed* uo. 362. *vezód* Weszpr.-k. 35. *uezód* Tel.-k. 23. Tih.-k. 235. *vezevd* Marg.-l. 174. *wezewd* Érs.-k. 499.

3. *uēzi* Bécsi-k. 163. *uēzi* Münch.-k. 77. *vēzi* uo. 38. *vezi* Nagysz.-k. 101. *vezy* Münch.-k. 132. *vezy* Jord.-k. 54:9. Dom.-k. 43. Sándor-k. 14. Lázár Z.-k. 294. *wezy* Fest.-k. 347. Winkl.-k. 300. Lányi-k. 72. Érs.-k. 166. Thewr.-k. 314. *uezy* Debr.-k. 332. *vezih* uo. 99. *veezi* Nagysz.-k. 101. *vezy* Érdy-k. 416. Keszth.-k. 91. *vélézy* Székelyudv.-k. 134. *weefy* Czech-k. 88. *weezy* Érs.-k. 178.

Plur. 1. *veziek* Döbr.-k. 483. *vezyek* Érdy-k. 163. *wezzewk* Pozs.-k. 47. *wezywk* Érs.-k. 505. *veziók* Weszpr.-k. 111. *vezzúc* Székelyudv.-k. 236. *veezyek* Jord.-k. 204:8. Érdy-k. 550. *veezzevk* Horv.-k. 81. *veezyók* Érdy-k. 101. Érs.-k. 220. *weezzek* Thewr.-k. 90.

2. *uezitec* Bécsi-k. 249. *věžitec* Münch.-k. 179. *vezitec* Vitk.-k. 3:4. *wezytek* Érs.-k. 557. *vezitóc* Nagysz.-k. 253. Nád.-k. 41. *weezythek* Érs.-k. 180. *vélézytek* Székelyudv.-k. 142. *veezytók* Érdy-k. 575.

3. *wezyk* Lobk.-k. 192. Lázár Z.-k. 289. *wezyk* Érs.-k. 76. *vezik* Weszpr.-k. 8. *uefzic* Batthy.-k. 163. *veezyk* Winkl.-k. 138. Jord.-k. 122 : 3. Érdy-k. 257. *weezyk* Érs.-k. 152.

Præf. Sg. 1. *vók* Nád.-k. 665. *vóók* Nagysz.-k. 88. *vewk* Ehr.-k. 74. *wewk* Érs.-k. 426. *wek* Keszth.-k. 4. Tel.-k. 291. Kulcs.-k. 4. *week* Keszth.-k. 20. Kulcs.-k. 20. *wewek* Thewr.-k. 247.

2. *vól* Döbr.-k. 505. *uól* Debr.-k. 342. *weewl* Fest.-k. 176. *wel* Keszth.-k. 64. Érs.-k. 463. *veel* Érdy-k. 277. Kulcs.-k. 64. *weel* Érs.-k. 140. *weuel* Tib.-k. 397.

3. *vón* Münch.-k. 60. Nád.-k. 298. Döbr.-k. 320. Winkl.-k. 142. Debr.-k. 35. Tel.-k. 209. Tih.-k. 74. Székelyudv.-k. 8. Lázár Z.-k. 305. *uón* Bécsi-k. 166. Kaz.-k. 33. Tih.-k. 154. Batthy.-k. 41. *vevn* Corn.-k. 407. Dom.-k. 58. Horv.-k. 236. *vewn* Ehr.-k. 8. Virg.-k. 39. *veun* Marg.-l. 1. *wón* Lobk.-k. 7. Peer-k. 75. *wóón* Winkl.-k. 317. *wewn* Érs.-k. 448. *vwn* Virg.-k. 22. *vón* Székelyudv.-k. 3. *ven* Göm.-k. 179. Guary-k. 85. *veen* Lobk.-k. 180. Csem.-tör. III. a. Jank.-tör. 11 : 29. Érdy-k. 499. Kulcs.-k. 59. *wen* Fest.-k. 43. Érs.-k. 489. *ween* Fest.-k. 267. Jord.-k. 42 : 27. Keszth.-k. 29. Érdy-k. 375. Érs.-k. 544. Thewr.-k. 252. Kulcs.-k. 29.

Plur. 1. *vóók* Apost. 60.

2. *vóók* Münch.-k. 87.

3. *vónec* Münch.-k. 60. *vónec* uo. 50. Nád.-k. 216. Döbr.-k. 34. Debr.-k. 335. *vónek* Döbr.-k. 44. Nagysz.-k. 245. Debr.-k. 568. *vevnek* Corn.-k. 118. Dom.-k. 245. *veunek* Dom.-k. 102 : 3. *venek* Jord.-k. 416 : 19. Pozs.-k. 21. Keszth.-k. 29. Kulcs.-k. 30. *veenek* Jord.-k. 670 : 19. Érdy-k. 130. Csem.-tör. III. b. *wenek* Érs.-k. 83. *vunek* Virg.-k. 18. *weewenek* Érs.-k. 15.

Tárgyas rag. Sg. 1. *vólek* Döbr.-k. 68. *velek* Horv.-k. 176. *velek* Kulcs.-k. 319. *welek* Keszth.-k. 348. *wewm* Tel.-k. 298. *ueuem* Tih.-k. 122. *wewem* Tel.-k. 298. *veem* Jord.-k. 300 : 1. Érdy-k. 115. *weem* Érs.-k. 111.

2. *uód* Tel.-k. 115. *vówd* Kriszt.-l. 9. *veed* Keszth.-k. 64. *weed* Lobk.-k. 344. Keszth.-k. 36. Thewr.-k. 281. Kulcs.-k. 64. *weued* Batthy.-k. 12. *veveed* Winkl.-k. 241.

3. *véug* Bécsi-k. 64. *véug* uo. 233. Münch.-k. 64. *véue* Bécsi-k. 87. *veve* Winkl.-k. 151. Jord.-k. 314 : 2. Csem.-tör. VIII. a. Székelyudv.-k. 84. *veue* Nád.-k. 158. Marg.-l. 1. Nagysz.-k. 234. *veve* Peer-k. 168. Lázár Z.-k. 70. *vevue* Ehr.-k. 9. *wewe* Winkl.-k. 162. Keszth.-k. 142. *weve* Winkl.-k. 228. *wewe* Érs.-k. 398. *ueue* Tih.-k. 18. *veeve* Winkl.-k. 122. Csem.-tör. XI. a. Érdy-k. 177. *vevee* Jank.-tör. 10 : 2. *veueh* Debr.-k. 187. *vevee* Érdy-k. 536. *veveee* uo. 143. *vóue* Debr.-k. 626. Batthy.-k. 401. *vóue* Lázár Z.-k. 70.

Plur. 1. *veuók* Tih.-k. 301. *veuók* Nagysz.-k. 377. *vewók* Lobk.-k. 183. *veevók* Jord.-k. 204 : 26.

2. —

3. *veüec* Bécsi-k. 23. *veuec* Münch.-k. 82. *veuec* Nád.-k. 244. *ueuec* Tel.-k. 184. *vevek* Székelyudv.-k. 364. *wewek* Érs.-k. 101. Thewr.-k. 153. *veuek* Nád.-k. 575. Winkl.-k. 119. Jord.-k. 40:9. *veueek* Winkl.-k. 196. Keszth.-k. 192. Érdy-k. 489. *weweek* Fest.-k. 415. Winkl.-k. 326. Érs.-k. 519. *veueek* Winkl.-k. 100. *wewek* Sándor-k. 29. *veueek* Jord.-k. 302:26. *veueek* uo. 738:21. *weweek* Érs.-k. 3.

Perf. Sg. 1. *vöttem* Münch.-k. 61. Döbr.-k. 293. Nagysz.-k. 53. Érs.-k. 308. Lázár Z.-k. 146. *vöttem* Münch.-k. 245. *vevtem* Péld. K. 21. Göm.-k. 86. *vevtem* Virg.-k. 5. *wewtem* Érs.-k. 426. *uöttem* Kaz.-k. 4. Tih.-k. 341. *wewtem* Fest.-k. 389. *vettöm* Nagysz.-k. 78. (*el*) *uettem* Bécsi-k. 251. *vettem* Corn.-k. 417. Jord.-k. 155:2. Csem.-tör. 1. Érdy-k. 86. Gyöngy.-k. 78. *wethtem* Érs.-k. 514.

2. *vöttel* Münch.-k. 149. *vöttel* Apor-k. 11. Tih.-k. 340. *vewttel* Göm.-k. 25. *uöttel* Kaz.-k. 112. Tih.-k. 147. *wötteel* Érs.-k. 9. *vewtel* Ehr.-k. 158. (*ki*) *uettel* Bécsi-k. 155. *vettel* Nád.-k. 26. *wettel* Keszth.-k. 11. *vetteel* Horv.-k. 126. Érdy-k. 217. *veettel* Sándor-k. 32. *vwtel* Virg.-k. 85.

3. *vőt* Nád.-k. 557. Döbr.-k. 44. Nagysz.-k. 319. Batthy.-k. 147. Weszpr.-k. 32. *uőt* Bécsi-k. 232. Münch.-k. 111. Tih.-k. 26. *vött* Birk.-k. 1. Döbr.-k. 31. Érdy-k. 556. Bod-k. 19. Székelyudv.-k. 22. *vóth* Nád.-k. 298. Winkl.-k. 228. Nagysz.-k. 53. Debr.-k. 560. *wőt* Virg.-k. 102. *wóth* Peer-k. 110. *vevt* Péld. K. 30. Dom.-k. 32. *vet* Dom.-k. 206. *uet* Érs.-k. 271. *vett* Csem.-tör. XXIV. b. Thewr.-k. 171. *uett* uo. 172. *veth* Lobk.-k. 226. *vetth* Debr.-k. 225. Érdy-k. 164. *veet* Winkl.-k. 124. Érdy-k. 486. *veeth* uo. 151. *veett* uo. 56. *weth* Lobk.-k. 307. *weet* Érdy-k. 545. *weeth* Keszth.-k. 22. Érs.-k. 417.

Plur. 1. *vöttönk* Döbr.-k. 420. *wewttewnk* Fest.-k. 406. *vettevnk* Péld. K. 20. *vettiñnk* Jord.-k. 874:21. *vettewnk* Érdy-k. 39. *veettewnk* uo. 532.

2. *uöttetöc* Debr.-k. 836. *vettetek* Székelyudv.-k. 48.

3. *vwték* Virg.-k. 74. *vöttenek* Döbr.-k. 94. Apost. 24. Érdy-k. 355. Kriszt.-l. 5. *vöttenec* Batthy.-k. 312. *uöttenek* Tih.-k. 50. *vettenec* Lobk.-k. 84. *vettenek* Jord.-k. 316:22. Dom.-k. 294. Kules.-k. 99. *vettek* Corn.-k. 376. Dom.-k. 83.

Tárgyas rag. Sg. 1. —

2. *vötted* Münch.-k. 213. Nád.-k. 355. Winkl.-k. 156. Nagysz.-k. 64. *vötted* Döbr.-k. 248. *vewted* Ehr.-k. 32. Winkl.-k. 88. *wötted* Érs.-k. 48. *uetted* Piry-h. 1. *wetted* Fest.-k. 387. Érs.-k. 320.

3. *vötte* Döbr.-k. 47. Nagysz.-k. 145. Lobk.-k. 178. Tel.-k. 200. Érdy-k. 37. Sim.-k. 1. Virg.-k. 101. Bod-k. 7. Székelyudv.-

k. 246. *vöttő* Bécsi-k. 38. Münch.-k. 61. *uöttő* Bécsi-k. 283. Münch.-k. 27. *veute* Ehr.-k. 26. *vevte* Winkl.-k. 92. *wewtte* Ers.-k. 427/28 *wewthe* uo. 430. *wewthe* Fest.-k. 13. *uotte* Debr.-k. 364. *wotte* Ers.-k. 536. *wötthe* Peer-k. 50. *vute* Virg.-k. 30. *vette* Dom.-k. 308. Wesprr.-k. 1. Lobk.-k. 143.

Plur. 1. *veutewk* Ehr.-k. 52. *vötöc* Münch.-k. 87. *vötték* Döbr.-k. 347. *vüttwk* Virg.-k. 20. *vettök* Debr.-k. 1. Érdy-k. 548. 2. (*el*) *uöttetec* Bécsi-k. 249. *vöttetec* Münch.-k. 31. *vöttetek* Döbr.-k. 338. *vettetek* Debr.-k. 554.

3. meg *vötték* () Bécsi-k. 97. *vöttetec* Münch.-k. 44. Nagysz.-k. 93. Tel.-k. 233. *uöttetec* Bécsi-k. 248. Münch.-k. 212. *vöttetec* Apork. 3. Döbr.-k. 17. *uöttetec* Tih.-k. 180. *vöttetec* Winkl.-k. 231. Apost. 41. *uöttetec* Ers.-k. 3. *wöttetec* uo. 194/5. *wöttetec* uo. 538. *vetetec* Corn.-k. 107. Érdy-k. 193. *uetetec* Sándor-k. 10. *veettek* uo. 2.

Fut. Sg. 1. *vendek* Döbr.-k. 140. *veendek* Keszth.-k. 188. *ueendök* Tih.-k. 220.

2. *veendez* Jord.-k. 232 : 31. *weendez* Ers.-k. 321. *veyendez* Jord.-k. 55 : 26.

3. *vënd* Münch.-k. 90. *vend* uo. 149. *veiend* Döbr.-k. 105. *veyen(d)* Jord.-k. 486 : 8. *veyen* uo. 585 : 23. *vehend* uo. 557 : 31. Ers.-k. 190. *veend* Csem.-tör. XII. b. Keszth.-k. 122. Érdy-k. 106. *weend* Érdy-k. 461.

Plur. 1. *veendünk* Jord.-k. 161 : 16.

2. —

3. *vendnec* Münch.-k. 31. *vendnec* uo. 129. *veiendnec* Nád.-k. 188. *veiendnek* Lobk.-k. 9. *veendnek* Winkl.-k. 162.

Tárgyas rag. Sg. 1. *veendem* Apork. 110. *veyendöm* Nagysz.-k. 110.

2. *vejendöd* Csem.-tör. XV. b. *weended* Ers.-k. 167.

3. *vendi* Münch.-k. 21. *vendi* uo. 149. *veiendi* Guary-k. 2. Döbr.-k. 425. *veyendi* Nagysz.-k. 242. Debr.-k. 596. *veyendy* Jord.-k. 318 : 7. *ve"endy* uo. 85 : 21. *veendy* uo. 910 : 3. Kulcs.-k. 22. *vehendy* Érdy-k. 187. *weendy* Keszth.-k. 119. *weendi* Ers.-k. 435.

Plur. 1. —

2. *veendyte* Jord.-k. 301 : 22.

3. (*el*) *uendic* Bécsi-k. 110. *veyendyk* Jord.-k. 195 : 8. *veyendic* Guary-k. 22. *veiendic* uo. 23. *veéndik* Székelyudv.-k. 29.

Cond. Sg. 1. *vennek* Nád.-k. 272.

2. — 3. —

Plur. 1. — 2. —

3. *vennec* Münch.-k. 174. *vennec* uo. 81. *vennenek* Winkl.-k. 295. *venneenek* Csem.-tör. XX. a.

Tárgyas rag. Sg. 1. *vennem* Göm.-k. 69. *vennē* Csem.-tör. VI. a.

2. *venned* Gyöngy.-k. 4. *venneed* Winkl.-k. 235. *venneet* Érdy-k. 24.

3. *venne* Nagysz.-k. 31. *venne* Peer-k. 106. *venneh* Debr.-k. 224. *vennee* Érdy-k. 146. uo. 220. *venneie* Nád.-k. 475. Tel.-k. 188. Weszpr.-k. 111. Debr.-k. 190. *uenneie* uo. 115. *venneye* Corn.-k. 429. Göm.-k. 24. Sándor-k. 39. Horv.-k. 214. *venneieh* Debr.-k. 195/6. *venneye* Érs.-k. 583. *vennee* uo. 374.

Plur. 1. *vennök* Érdy-k. 186. *vennök* Székelyudv.-k. 120. *vönnöök* Debr.-k. 484.

2. —

3. *vennec* Münch.-k. 53. *uennek* Kaz.-k. 108. *vennek* Bod-k. 19. *wennek* Érs.-k. 59. *venneek* Érdy-k. 86. Dom.-k. 223. *venneyk* Lobk.-k. 306. *venneyek* Nagysz.-k. 150. Dom.-k. 153. Horv.-k. 232. Bod-k. 21. *venneiek* Debr.-k. 13.

Imper. Sg. 1. —

2. *veg* Apor-k. 87. Weszpr.-k. 105. *vej* Bécsi-k. 178. *vej* Döbr.-k. 49. *weg* Lobk.-k. 289. Peer-k. 256. *wegh* Peer-k. 283. *wegh* Thewr.-k. 244. *wegy* Czech-k. 25. Thewr.-k. 149. *vejg* Döbr.-k. 76. *veeg* Nád.-k. 411. Nagysz.-k. 42. Vitk.-k. 107. *veegy* Czech-k. 136. Corn.-k. 162. Kriza-k. 42. Érdy-k. 441. *veegj* Csem.-tör. X. b. *weg* Thewr.-k. 304. *weggy* Keszth.-k. 96. Érs.-k. 141.

3. *vegón* Nád.-k. 671. *vegien* Lobk.-k. 1. *wegen* Thewr.-k. 133. *veegyen* Jord.-k. 30 : 29. Érdy-k. 134.

Plur. 1. *vegónc* Münch.-k. 82. *vegónc* uo. 179. *vegónc* Guary-k. 32. *vegjwnk* Csem.-tör. XX. a. *vegyevnk* Horv.-k. 6. *uegunk* Tih.-k. 196. *uegwnk* Batthy.-k. 48. *veegywnk* Jord.-k. 403 : 18. *veegjwnk* Csem.-tör. XXI. a. *veegyewnk* Érdy-k. 567.

2. *vegetóc* Nád.-k. 7. *vegetec* Münch.-k. 61. *vegetec* Nád.-k. 158. *vegetek* Döbr.-k. 433.

3. *vegenec* Münch.-k. 82. *vegyenek* Lázár Z.-k. 136. *veegye- nek* Jord.-k. 108 : 6.

Tárgyas rag. Sg. 1. *vegielek* Lázár Z.-k. 31. *vegem* Nagysz.-k. 72.

2. *veged* Nagysz.-k. 84. Tel.-k. 186. *veged* Münch.-k. 17. *veged* Nád.-k. 182. Nagysz.-k. 11. *ueged* Münch.-k. 206. *ueged* Kaz.-k. 125. *ueged* Tih.-k. 329. Kriszt.-l. 11. *vegeed* Winkl.-k. 194. *weged* *weghed* uo. 195. *uegyed* Ehr.-k. 28. *vegyed* Jord.-k. 54 : 7. Dom.-k. 207. Sándor-k. 14. Weszpr.-k. 120. *vegied* Virg.-k. 48. *wegyed* Érs.-k. 35. Peer-k. 3. *wegied* Thewr.-k. 139. *veegyed* Csem.-tör. IX. b. Érdy-k. 86. *wegyedh* Keszth.-k. 134. *wegyeed* Érs.-k. 488. *weggyed* uo. 518. *ved* Münch.-k. 17. *ved* uo. 74. *ved* Nagysz.-k. 19. Lobk.-k. 161. Jord.-k. 536 : 7. Csem.-

tör. XI. a. Debr.-k. 67. Lázár Z.-k. 70. Virg.-k. 14. Guary-k. 34. Batthy.-k. 307. Thewr.-k. 109. Tih.-k. 41. *vedd* Winkl.-k. 83. Nád.-k. 349. Vitk.-k. 53. Lázár Z.-k. 70. Peer-k. 340. Weszpr.-k. 91. *wed* Lányi-k. 35. Keszth.-k. 5. Tel.-k. 376. Érs.-k. 450. Kulcs.-k. 6. Thewr.-k. 307. *wedh* Lányi-k. 8. *wewd* Fest.-k. 117. *veed* Debr.-k. 502. Érdy-k. 95. Sándor-k. 3. Weszpr.-k. 91. *veedd* Winkl.-k. 151. *weed* Érs.-k. 289. *veedh* Lányi-k. 49.

3. *uege* Münch.-k. 87. *vege* Nagysz.-k. 214. Batthy.-k. 244. Guary-k. 8. *vegie* Virg.-k. 26. *vegye* Érdy-k. 147. *wege* Lobk.-k. 278. Peer-k. 161. *wegye* Apor-k. 39. Fest.-k. 17. *veege* Winkl.-k. 123. *veege* Érs.-k. 258. *weegye* uo. 258.

Plur. 1. *vegóc* Nád.-k. 366. Nagysz.-k. 195. *vegóck* Döbr.-k. 172. *uegóck* Kaz.-k. 169. *vegóck* Winkl.-k. 128. Tih.-k. 64. *vegyóck* Érdy-k. 576. *vegywck* Winkl.-k. 99. *weguk* Érs.-k. 503. *wegywck* uo. 66. *wegywck* Fest.-k. 2. *veegyek* Érdy-k. 73.

2. *uegetek* Ehr.-k. 25. *vegetec* Münch.-k. 155. *vegetek* Batthy.-k. 401. Bod-k. 8. Döbr.-k. 104. *vegyetek* Corn.-k. 169. Jord.-k. 439 : 4. Kulcs.-k. 3. *vegiotec* Debr.-k. 320. *vegyeetek* Jord.-k. 119 : 7. *vegyetek* Csem.-tör. XX. a. *vegyeetek* uo. XXII. a. *wegetek* Érs.-k. 76. *wegyetek* uo. 479. *uegietek* Virg.-k. 113. *vegetóc* Lobk.-k. 81. Székelyudv.-k. 252. *vegetóck* Winkl.-k. 216. *vegetóc* Nagysz.-k. 114. Lobk.-k. 141. Guary-k. 25. *uegetóck* Kaz.-k. 1. Tih.-k. 4. *vegietóck* Debr.-k. 14. Weszpr.-k. 47. *vegyetóck* Lázár Z.-k. 116. *wegyeetewck* Fest.-k. 323. *vegeethewck* Winkl.-k. 98. *vegetewck* uo. 105. *vegietwck* Virg.-k. 59. *vegyeetóck* Jord.-k. 93 : 19. *vegetoc* Nád.-k. 219. *uegetok* Tih.-k. 70. *vegeetóck* Winkl.-k. 146. *uegietóck* Debr.-k. 160. *vegyeetóck* Érdy-k. 14. *vegyeetóck* uo. 13. *vegethóck* Kaz.-k. 183.

3. *vegeé* Döbr.-k. 9.

Határozó igenév: *veuen* Bécsi-k. 10. Münch.-k. 60. *veuen* uo. 60. *veuen* uo. 64. *ueuen* Peer-k. 7. *ueuen* Münch.-k. 74. *veueen* Nád.-k. 242. Winkl.-k. 154. Dom.-k. 27. *veueen* Marg.-l. 147. Érdy-k. 122. *veuen* Winkl.-k. 195. Péld. K. 75. Kriza-k. 86. *wewen* Apor-k. 183. Érs.-k. 438. Peer-k. 4. *veuen* Lobk.-k. 192. Dom.-k. 16. Weszpr.-k. 11. *veuen* Nád.-k. 245. Lobk.-k. 199. *vévén* Székelyudv.-k. 8. *veeven* Jord.-k. 168 : 14. Érdy-k. 178. *veueen* Érdy-k. 91. *veeueen* uo. 120. *weewen* Érs.-k. 15. *weeueen* uo. 128. *wééwén* Székelyudv.-k. 79.

Part. præs.: *veud* Tel.-k. 27. *veudc* Bécsi-k. 187. *veudtól* Münch.-k. 21. *bayueüdie* Thewr.-k. 183. *veudóket* Münch.-k. 156. *veudóket* uo. 52. *veevóket* Jord.-k. 419 : 19. *wewlegen* Fest.-k. 210. *wewleghent* Jord.-k. 628 : 6. *wewlegheennek* Érdy-k. 150.

Part. perf.: *vóth* Winkl.-k. 286. Székelyudv.-k. 150. *vevt* Corn.-k. 317. Dom.-k. 41. Horv.-k. 193. *veett* Érdy-k. 29. *uigaz-talaft vótnek lenni* Tih.-k. 348.

Part. fut.: *vendő* Bécsi-k. 285. *vendőc* Münch.-k. 50. *ueendő* Kaz.-k. 162. Tih.-k. 133. *veendő* Weszpr.-k. 30. *veendők* Érdy-k. 130. *weendew* Fest.-k. 22. *weiendő* Tih.-k. 133. *veyendő* Jord.-k. 820 : 32. *veyendők* uo. 416 : 18. *veyendő* Sándor-k. 31. *veyendők* Érdy-k. 301. *veendewk* Debr.-k. 538. *veyender* Horv.-k. 145. *weyendew* Érs.-k. 336. *wevende* Debr.-k. 545. *wehende* Érs.-k. 117.

Inf.: *vénni* Bécsi-k. 62. *uenni* Münch.-k. 21. *uenni* uo. 59. Batthy.-k. 6. *venni* Münch.-k. 85. Nád.-k. 611. *venny* Érdy-k. 565. Kulcs.-k. 68. *veennj* Csem.-tör. XII b. *veennj* uo. XX. b. *veenny* Érdy-k. 19. *weny* Lányi-k. 301. *ueni* Tih.-k. 25. *ueny* uo. 176. *wenny* Lányi-k. 9. Peer-k. 20. *uenny* Peer-k. 204. *venni* Vitk.-k. 102.

Személyragozva: *uenóm* Kaz.-k. 73. Tih.-k. 22. *venóm* Tih.-k. 136. *vennóm* Winkl.-k. 242. *vuennem* Göm.-k. 67. *wennem* Thewr.-k. 156. *vennem* Nagysz.-k. 72. Horv.-k. 78. Lázár Z.-k. 34. *uennem* Göm.-k. 65. *veennem* Érdy-k. 276. — *vennód* Nagysz.-k. 76. Székelyudv.-k. 356. *wennód* Czech-k. 82. *uenód* Kaz.-k. 51. *venód* Tih.-k. 324. *venned* Münch.-k. 16. *uenned* uo. 177. *wenned* Érs.-k. 13. *venned* Döbr.-k. 264. Winkl.-k. 148. Horv.-k. 150. — *vennye* Marg.-l. 101. Lobk.-k. 307. Bod-k. 10. *vennie* Tih.-k. 347. Weszpr.-k. 6. *venye* Debr.-k. 272. *wenye* Lányi-k. 243. *wennye* Érs.-k. 100. *veennye* Érdy-k. 33. — [kyk... eetteket *venye* latatnak vala Marg.-l. 89. akarnak magoknak iegőfőket *uenie* Tih.-k. 265. ne akard... *uennye* en gonoffagymat Göm.-k. 320. erdemlenők *vennye* Érs.-k. 149. az zyttya belyek Dacyat... el akarnaak *veennye* Érdy-k. 356. ha kywannok *weenye* uo. 113.] — *vennónk* Nád.-k. 8. Guary-k. 9. *vennónk* Székelyudv.-k. 237. *uenónk* Tih.-k. 32. *uenónk* Debr.-k. 327. *vennevnk* Corn.-k. 292. Horv.-k. 6. *wennwnk* Érs.-k. 558. *weinwnk* uo. 155. *wennwnk* Virg.-k. 83. *vennünk* Csem.-tör. XXI. a. *veennünk* Érdy-k. 380. — *venniec* Münch.-k. 61.

4. *Viv*-.

Ind. Præs. Sg. 1. *vizóc* Nagysz.-k. 166.

2. *vyzz* Érdy-k. 639. *uiz* Tih.-k. 10. *vizh* Guary-k. 78.

3. *vizón* Nagysz.-k. 30. Weszpr.-k. (? 1.) *uizón* () Debr.-k. 160. *uizón* Sándor-k. 6. *vyzón* Érdy-k. 362. *výzen* Csem.-tör. XXV. a. *vyzón* Érdy-k. 513. *vizen* Apor-k. 80. Horv.-k. 46.

Plur. 1. — 2. —

3. *vižnec* Münch.-k. 151. *viznec* uo. 31. *vyznek* Sándor-k. 29.

Tárgyas rag. Sg. 1. *uizóm* Kaz.-k. 20. *vyzem* Jord.-k. 115 : 21. *vizem* Bécsi-k. 201. Nagysz.-k. 133. — *vizlec* Bécsi-k. 35. Guary-k. 110. Székelyudv.-k. 309. *vyzlek* Csem.-tör. XII. b. Apost. 19-

2. *vizód* Tel.-k. 164. Guary-k. 62. Sim.-k. 7. *vizéd* Münch.-k. 21. *vyzed* Jord.-k. 366 : 29.

3. *vizi* Bécsi-k. 118. *vyzy* Lobk.-k. 278. *vyzý* Csem.-tör IX. b. *wyzi* Ér.-k. 28. *vizih* Debr.-k. 140. *vyzzy* Göm.-k. 261.

Plur. 1. —

2. *vyzytók* Jord.-k. 160 : 23. *vizitók* Tih.-k. 375. *vyzytek* Érdy-k. 271. *výzýtek* Csem.-tör. XX. b.

3. *vizic* Bécsi-k. 113. Münch.-k. 116. *vizik* Winkl.-k. 166. Debr.-k. 119. Nagysz.-k. 27. *vifik* uo. 27. *vizyk* Winkl.-k. 293. *vyzic* Tel.-k. 348. *wyzyk* Ér.-k. 4. *vizzik* Weszpr.-k. 97.

Præt. Sg. 1. *viuek* Weszpr.-k. 14.

2. *wyl* Ér.-k. 140.

3. *vin* Nád.-k. 85. Nagysz.-k. 294. Tih.-k. 280. *vyn* Ehr.-k. 27. Lobk.-k. 190. Göm.-k. 63. Jord.-k. 341 : 16. Érdy-k. 186. Ér.-k. 107. Kulcs.-k. 43. *vín* Csem.-tör. XXIII. a. *wyn* Keszth.-k. 42. Ér.-k. 345. Kulcs.-k. 30. *vén* Döbr.-k. 473. *vún* Münch.-k. 61. Nád.-k. 617. *wún* Debr.-k. 93.

Plur. 1. — 2. —

3. *vinec* Nád.-k. 575. *vynece* Tel.-k. 34. Nagysz.-k. 152. *vynek* Nagysz.-k. 19. Tel.-k. 374. Érdy-k. 168. *wynek* Göm.-k. 7. Ér.-k. 15. *wyenenek* Thewr.-k. 72. *wywenek* Ér.-k. 448. *vñnek* Döbr.-k. 97.

Tárgyas rag. Sg. 1. *wylek* Ér.-k. 262. *wywece* Tel.-k. 297. *wym* Tel.-k. 300.

2. *vived* Lobk.-k. 159. *vyveed* Jord.-k. 42 : 3. *wyed* Thewr.-k. 74.

3. *vyue* Ehr.-k. 107. *viue* Bécsi-k. 22. *uiue* Münch.-k. 208. *viue* Lobk.-k. 189. *vive* Döbr.-k. 214. *vyue* Dom.-k. 41. Jank.-tör. 10 : 16. Székelyudv.-k. 34. *wyue* Winkl.-k. 200. *wyue* Ér.-k. 5. *vyue* Peer-k. 11. *viueh* Debr.-k. 117. *vyuee* Jord.-k. 530 : 2. Érdy-k. 539. *výuee* Csem.-tör. XI. a. *vywee* Érdy-k. 95.

Plur. 1. *vyuók* Érdy-k. 301.

2. —

3. *uiuec* Bécsi-k. 36. *viuec* Münch.-k. 116. Guary-k. 46. Nád.-k. 598. *viuek* Nád.-k. 244. Peer-k. 72. Weszpr.-k. 68. *uiuek* Tih.-k. 181/182. Peer-k. 30. *vyuek* Winkl.-k. 104. *wiuek* Apór-k. 169. *viuek* Lobk.-k. 330. *wyuek* Ér.-k. 519. *wyuek* Peer-k. 43. *viueek* Nád.-k. 568. Sándor-k. 24. Winkl.-k. 166. *výueek* Csem.-tör. VI. a. *vyweek* Érdy-k. 434. *vyueek* uo. 124. *vyvéek* Székelyudv.-k. 31. *wyweek* Winkl.-k. 196.

Perf. Sg. 1. — 2. —

3. *uit* Tih.-k. 21. *výt* Ér.-k. 307. *vitt* Bod-k. 17. *vyth* Peer-k. 5. *vytt* Érdy-k. 198.

Plur. 1. —

2. *vittetők* Nagysz.-k. 62.

3. *vytenek* Érdy-k. 322. *vyttenek* uo. 449. Kulcs.-k. 105. *víttek* Sándor-k. 21. *vyteek* Érdy-k. 545.

- Tárgyas rag. Sg. 1. *vyttelek* Jord.-k. 15 : 4.
 2. *vytted* Apor.-k. 143.
 3. *vitte* Apor.-k. 34. *vytte* Jord.-k. 52 : 33. Csem.-tör. XII. a. Érdy-k. 223. *wytte* Érs.-k. 71. Thewr.-k. 155.
 Plur. 1. — 2. —
 3. *vitek* Virg.-k. 6. *vitec* Debr.-k. 311. *wytheek* Érs.-k. 523. *uittek* Tih.-k. 12. *vittec* Guary-k. 64 65. *vittyk* Corn.-k. 107. *výtteek* Csem.-tör. XXIII. a. *vyteek* Érdy-k. 335. *vitteek* Sándor-k. 21.
 Fut. Sg. 1. — 2. —
 3. *vyend* Jord.-k. 35 : 32.
 Plur. 1. —
 2. *wiendwtwk* Virg.-k. 32.
 3. *viendnec* Münch.-k. 98.
 Tárgyas rag. Sg. 1. *výendem* Csem.-tör. XXI. b.
 2. *výended* Csem.-tör. XII. a.
 3. *vyendy* Jord.-k. 101 : 9.
 Plur. 1. —
 2. *výendýtók* Csem.-tör. XXI. b.
 3. *viendik* Apor.-k. 176.
 Cond. Sg. 1. —
 2. *vynneel* Érdy-k. 435.
 3. *vinne* Münch.-k. 94. *vinne* Marg.-l. 52. Dom.-k. 221. Virg.-k. 19. *uinne* Batthy.-k. 10. *vynne* Corn.-k. 213. Székelyudv.-k. 64.
 Plur. 1. — 2. — 3. —
 Tárgyas rag. Sg. 1. *wynnelek* Tel.-k. 296. *wynneem* Jord.-k. 271 : 19.
 2. *vinned* Vitk.-k. 85.
 3. *vinne* Bécsi-k. 176. *vynneye* Corn.-k. 315. Dom.-k. 54. *vinneie* Batthy.-k. 67. Weszpr.-k. 49. *vinn(i)eie* Weszpr.-k. 96.
 Plur. 1. — 2. —
 3. *vinneec* Münch.-k. 165. *vinnek* Tih.-k. 282. *wynnek* Érs.-k. 513. *vinneek* Péld. K. 129. Marg.-l. 140. Bod.-k. 7. *vynneek* Érdy-k. 153. Székelyudv.-k. 29. Dom.-k. 306. *výnneek* Csem.-tör. XIX. a. *vinneiek* Döbr.-k. 392. *vinneyek* Péld. K. 74. *vinnyek* Lobk.-k. 190. *vinnyk* uo. 242. *vienneiek* Debr.-k. 29. *uinneiek* uo. 175. *(be) uinneiec* Tel.-k. 188. *vynneyek* Sándor-k. 29. *wynneek* Érs.-k. 98. *wynneeyek* uo. 308.
 Imper. Sg. 1. —
 2. *vig* Peer-k. 279. *uig* Thewr.-k. 124. *vyg* Peer-k. 303. *viğ* Münch.-k. 23. Döbr.-k. 92. Batthy.-k. 270. *uig* Debr.-k. 481. Batthy.-k. 8. *vyğ* Nagysz.-k. 343. Székelyudv.-k. 132. *viğy* Debr.-k. 472. *vygy* Czech.-k. 102. Lobk.-k. 352. *vygh* Winkl.-k. 200. Debr.-k. 631. *vyg* Jord.-k. 72 : 12. *výğ* Csem.-tör. XXIII. b

wyğ Székelyudv.-k. 163. *wygy* Érs.-k. 86. *wigh* Tih.-k. 97. *wygh* Thewr.-k. 199. *wýgh* uo. 273.

3. *vígen* Nád.-k. 491. Batthy.-k. 81. *uígen* uo. 71. *vygen* Érdy-k. 605. *wygoń* Kaz.-k. 202.

Plur. 1. *uígońc* Debr.-k. 329. *vygyewnk* Érdy-k. 86. *vygywńk* uo. 109. *uígwńk* Batthy.-k. 57.

2. *vygetek* Jord.-k. 553 : 14. *vígietők* Weszpr.-k. 61.

3. —

Tárgyas rag. Sg. 1. *výggjem* Csem.-tör. X. b. *wygyem* Érs.-k. 64.

2. *vyged* Winkl.-k. 186. Érdy-k. 580. Gyöngy.-k. 49. *wiged* Pozs.-k. 16. *wyged* Gyöngy.-k. 24. *vygyed* Jord.-k. 244 : 14. *vígied* Lázár Z.-k. 31. *wygyed* Czech-k. 167. Thewr.-k. 34. *vyd* Jord.-k. 158 : 31. *wyd* Thewr.-k. 57. *výdd* Csem.-tör. VI. a.

3. *uíge* Bécsi-k. 228. *víge* Birk-k. 7. Tih.-k. 382. *vyge* Érdy-k. 207. *wygie* Érs.-k. 437.

Plur. 1. —

2. *uígetek* Thewr.-k. 123. *uígetők* Kaz.-k. 19. *vygetők* Sándor-k. 29. *vygyeetők* Érdy-k. 565. *vygyetek* Jord.-k. 37 : 8. *vígietek* Dom.-k. 142. *výgyeetek* Csem.-tör. XX. a. *wygyethek* Érs.-k. 498.

3. *vygéek* Érdy-k. 213. *vygyk* Dom.-k. 165. *vígíek* Debr.-k. 205. *vygeek* Sándor-k. 30. *vigeek* uo. 22. *vygyeek* Jord.-k. 130 : 19.

Határozó igenév: *viuén* Bécsi-k. 5. *viuen* Guary-k. 59. *uiuen* Weszpr.-k. 11. *vywen* Winkl.-k. 190. Érdy-k. 152. *wywen* Lányi-k. 331. Thewr.-k. 113. *vyuen* Apost. 61. Virg.-k. 70. *vyveen* Jord.-k. 69 : 4. *výveen* Csem.-tör. XVIII. a.

Part. præs.: *viuó* Nagysz.-k. 267.

Part. perf.: *vit* Bécsi-k. 111. fel *vitnek* lenie Tih.-k. 349.

Part. fut.: meltonak kyaltottak... fel *vienderunek* Horv.-k. 175. lelkőmet hagom: abrahamnac kebelebe *vyendőnec* Tel.-k. 46. *vyendő* Jord.-k. 102 : 31.

Inf.: *vyunny* Ehr.-k. 157. Winkl.-k. 201. Apost. 20. Érdy-k. 565. *vyni* Winkl.-k. 237. *wyny* Lányi-k. 393. *uiny* Kaz.-k. 20. *uini* Tih.-k. 186. *vynni* Weszpr.-k. 68. *wynny* Peer-k. 150.

Személyragozva: *vynnóm* Winkl.-k. 201. *vinnóm* Nád.-k. 251. — *vynned* Pozs.-k. 34. Lázár Z.-k. 37. — *uynnye* Tel.-k. 175. *winnye* Peer-k. 129. *vinnie* Debr.-k. 192. — [Benjámynt es el akarýatok *výnnýe* Csem.-tör. XX. b. hog... az zent tefth az egh|hazhoz *winnye* hadnak Peer-k. 32 : 33. ű zent lelket az angalok... kezdek... menorzagba fel *uinie* Kaz.-k. 18 : 19. űnnőn magok kezdek vallokon az nózolaba ez zent teftht *uinnie* uo. 81. kezdek... ő magok az nózolat *uinnie* Tih.-k. 28. meltholtas engemeth odda *vinye* Gyöngy.-k. 51. a čazar... parančola az azzont eleibe ő palotaiaba *vinnie* Nád.-k. 620.] — el *uinnótóc* Tel.-k. 205.

5. *Hiv.*

Ind. Præs. Sg. 1. *hyzek* Dom.-k. 301. Peer-k. 194. Székelyudv.-k. 107. *hizok* [!] Debr.-k. 73. *hyzóc* Nagysz.-k. 316. *hyzók* uo. 316.

2. *hyz* Winkl.-k. 284. Nagysz.-k. 10. *hyzz* Jord.-k. 794 : 1, 3. *hyzze* Winkl.-k. 310. Jord.-k. 660 : 27. *hyzs* Döbr.-k. 391.

3. *hizen* Nagysz.-k. 316. *hyzen* Lobk.-k. 274. Jord.-k. 630 : 33. Apost. 54. Horv.-k. 4. Érs.-k. 575. Peer-k. 337. *hýzen* Csem-tör. XXII. b. *hizón* Döbr.-k. 13. Tih.-k. 215. Guary-k. 61. *hyzón* Winkl.-k. 323. Érdy-k. 551. Érs.-k. 75. Székelyudv.-k. 251.

Plur. 1. *hizón* Münch.-k. 176. Nád.-k. 289. *hizónk* Döbr.-k. 441. *hyzón* Nagysz.-k. 315. *hyzónk* Winkl.-k. 212. Kaz.-k. 121. Peer-k. 300. *hyzónk* Székelyudv.-k. 121. *hyfón* Nád.-k. 268. *hizónk* Batthy.-k. 99. *hyzónk* Érdy-k. 30. *hyzwnk* Érs.-k. 53. *hyzewnk* Göm.-k. 52. Jord.-k. 448 : 3. Érdy-k. 184. *hyzzevnk* Horv.-k. 270.

2. *hiztec* Münch.-k. 163. *hyztek* Jord.-k. 641 : 21. Érdy-k. 285.

3. *hiznec* Münch.-k. 150. Nád.-k. 144. *hiznek* Winkl.-k. 138. Nagysz.-k. 69. Debr.-k. 97. Weszpr.-k. 10. *hiznek* Batthy.-k. 9. *hyznek* Fest.-k. 415. Péld. K. 24. Jord.-k. 148 : 17. Érdy-k. 462. Érs.-k. 1.

Tárgyas rag. Sg. 1. *hyzlec* Ehr.-k. 14. *hyzlek* Thewr.-k. 161. *hizem* Vitk.-k. 85. *hyzem* Lányi-k. 357. Érdy-k. 426. Érs.-k. 489. Gyöngy.-k. 53. *hyfem* Peer-k. 61. *hyzzem* Göm.-k. 39. Székelyudv.-k. 841. *hyzom* [!] Nagysz.-k. 316. *hizóm* Nagysz.-k. 61. Lázár Z.-k. 236. *hyzóm* Winkl.-k. 285. Érdy-k. 421. Érs.-k. 265. Sándor-k. 2.

2. *hized* Münch.-k. 93. *hyzed* Winkl.-k. 323. Dom.-k. 192. Lányi-k. 357. *hizzed* Batthy.-k. 64. *hizód* Debr.-k. 588. Sim.-k. 1.

3. *hyzy* Ehr.-k. 100. Marg.-l. 124. Corn.-k. 309. Jord.-k. 872 : 23. Érdy-k. 205. Érs.-k. 319. Gyöngy.-k. 53. *hyfy* Peer-k. 243. *hizy* Lobk.-k. 127. *hizi* Érs.-k. 264. Guary-k. 69.

Plur. 1. *hizyóc* Nád.-k. 343. *hizyók* Nagysz.-k. 328. *hyzyók* Érdy-k. 302. *hyzóc* Nagysz.-k. 315. *hyzyevk* Horv.-k. 98. *hyzyevk* Fest.-k. 201. *hyzók* Sándor-k. 42. Tel.-k. 309. *hiziúc* Münch.-k. 182. *hyziúc* Debr.-k. 479. *hizyúk* uo. 479. *hyziúc* uo. 443. *hyzywk* Winkl.-k. 75. Nagysz.-k. 320. *hyzyvk* Péld. K. 31. *hyzóc* Tel.-k. 45. *hiziuk* Érs.-k. 526. *hyzvk* Thewr.-k. 161. *hiesvk* uo. 109. *hyzyek* Fest.-k. 273. Jord.-k. 647 : 16. Érs.-k. 152. Érdy-k. 142. *hyzzek* Érdy-k. 548. *hyziek* Érs.-k. 257.

2. *hyzytek* Jord.-k. 380 : 25. Érdy-k. 285. Érs.-k. 574. *hyzitek* uo. 109. *hyzitók* Kaz.-k. 29.

3. *hyzik* Lobk.-k. 179. Tih.-k. 2. *hizic* Debr.-k. 327. *hyzie* Székelyudv.-k. 241. *hyzyk* Apost. 56. Érdy-k. 74. Érs.-k. 466.

Præt. Sg. 1. —

2. *hyél* Döbr.-k. 324. *hűl* Apost. 59. *hyl* Jord.-k. 700 : 2.

3. *hűn* Münch.-k. 176. *hñn* Döbr.-k. 382. Székelyudv.-k. 84. *hywn* Winkl.-k. 227. *hñn* Apost. 57. *hyn* Nád.-k. 296. Jord.-k. 637:5. Debr.-k. 196. Érdy-k. 546. Csem.-tör. VII. a.

3. *hűnec* Münch.-k. 106. *hűnec* Bécsi-k. 243. Münch.-k. 171. Nád.-k. 499. Debr.-k. 568. *hñnek* Debr.-k. 562. *hywnek* Winkl.-k. 300. *hñnek* Döbr.-k. 486. *hinek* Debr.-k. 108. *hynek* Döbr.-k. 190. Marg.-l. 154. Corn.-k. 275. Jord.-k. 421 : 22. Érdy-k. 125. Kaz.-k. 34. Érs.-k. 76. Kriszt.-l. 36. *hyneth (k)* Jord.-k. 650 : 10. *hiuenek* Wesp.-k. 7. *hyuenek* Kriszt.-l. 38. *hyweenek* Jord.-k. 636 : 3. Érdy-k. 434.

Tárgyas rag. Sg. 1. — 2. —

3. *hyve* Marg.-l. 200. Corn.-k. 401. *hyue* Tel.-k. 209. *hywe* Érdy-k. 166. *hiue* Guary-k. 47.

Plur. 1. —

2. *hywetek* Jord.-k. 160 : 21.

3. *hiuec* Münch.-k. 106. *hywek* Érs.-k. 104. *hyweek* uo. 10. Jord.-k. 514 : 6.

Perf. Sg. 1. *hittem* Münch.-k. 194. *hittem* Apor.-k. 90. *hyttem* Winkl.-k. 323. *hytem()* Érs.-k. 324. *hytthem* uo. 75. *hvttem* Döbr.-k. 62.

2. *hitel* Virg.-k. 20. *hittel* Münch.-k. 107. Döbr.-k. 402. Lobk.-k. 318. Debr.-k. 351. Tih.-k. 168. *hyttel* Érs.-k. 3. *hytteel* Winkl.-k. 282. Érdy-k. 385.

3. *hyt* Jord.-k. 672 : 32. Debr.-k. 345. Érs.-k. 120.

Plur. 1. *hyttewnk* Érdy-k. 494. *hyttwnk* Jord.-k. 746 : 29. *hittwnc* Batthy.-k. 308. *hyttenk* Debr.-k. 542.

2. *hittetec* Münch.-k. 156. *hyttetek* Érdy-k. 149. *hyttetők* uo. 302. *hőötettek* Döbr.-k. 364.

3. *hittek* Debr.-k. 568. *hittec* Nád.-k. 513. *hytenek* Thewr.-k. 161. *hittenek* Münch.-k. 198. *hittenec* uo. 204. *hyttenek* Winkl.-k. 282. Jord.-k. 239 : 27. Érdy-k. 11. Érs.-k. 558. *hittenek* Tih.-k. 321. Apor.-k. 36.

Tárgyas rag. Sg. 1. —

2. *hytted* Jord.-k. 376 : 3. Érdy-k. 126. Érs.-k. 498. *hitted* Székelyudv.-k. 361.

3. —

Plur. 1. *hittők* Piry-h. 2. *hyttők* Érdy-k. 3.

2. —

3. *hytтыk* Horv.-k. 100.

Fut. Sg. 1. —

2. *hiendez* Döbr.-k. 490. *hyendez* Corn.-k. 417. Debr.-k. 562. Érdy-k. 223. *hywendez* Érdy-k. 486.

3. *hiend* Münch.-k. 106. Tih.-k. 384. Batthy.-k. 191. *hyend*

Döbr.-k. 336. Érdy-k. 22. Érs.-k. 75. Kules.-k. 57. Székelyudv.-k. 105. *hiyend* Döbr.-k. 59. *hyuend* Tel.-k. 186. *hywend* Jord.-k. 847 : 7.

Plur. 1. — 2. —

3. *hyendnek* Ehr.-k. 147. *hiendnec* Münch.-k. 106. *hiendenek* Döbr.-k. 336.

Tárgyas rag. Sg. 1. —

2. *hyendöd* Winkl.-k. 326. Érs.-k. 76. *hyended* Jord.-k. 667 : 24. *hyended* Érdy-k. 145.

3. *hiendi* Münch.-k. 95. *hyendi* Guary-k. 67. *hyendy* Jord.-k. 514 : 17. *hywendy* Érdy-k. 486.

Plur. 1. — 2. —

3. *hyendik* Jord.-k. 514 : 20. *hyendyk* Érs.-k. 129.

Cond.: Sg. 1. —

2. *hynnel* Érs.-k. 350.

3. —

Plur. 1. — 2. —

3. *hynnenek* Fest.-k. 415. *hinnenek* Döbr.-k. 272. *hynneenek* Érdy-k. 568.

Tárgyas rag. Sg. 1. *hynnelek* Érs.-k. 475.

2. *hynedh* Virg.-k. 137.

3. *hine* Érs.-k. 517. *hynnee* Csem.-tör. IX. b. *hinneie* Debr.-k. 33. *hynneye* Corn.-k. 173. Tel.-k. 186.

Plur. 1. *hynnók* Kaz.-k. 197.

2. *hinnetec* Münch.-k. 179. *hynnetek* Érs.-k. 223.

3. *hynneek* Dom.-k. 172. Érs.-k. 1.

Imper. Sg. 1. *hyggek* Winkl.-k. 310. *hygyek* Érdy-k. 177.

2. *hig* Debr.-k. 326. Lobk.-k. 107. *hig* Münch.-k. 79. Bodk. 1. *hyg* Érdy-k. 328. Érs.-k. 264. *higi* Virg.-k. 20. *hygy* Péld. K. 52. *high* Guary-k. 119. *hyggh* Winkl.-k. 297.

3. *hyggen* Winkl.-k. 357. *hyggyen* Jord.-k. 52 : 6. *hyggón* Székelyudv.-k. 289.

Plur. 1. *hygónk* Kaz.-k. 120. *higgónc* Guary-k. 58. *hyggywnk* Jord.-k. 644 : 13. Kriszt.-l. 36.

2. *híggétec* Münch.-k. 180. *híggetek* Döbr.-k. 325. *hygetek* Érs.-k. 105. *higyetek* Virg.-k. 135. *hidgetek* Batthy.-k. 173. *hyggyetek* Jord.-k. 105 : 20. Érdy-k. 168. *higgetők* Winkl.-k. 227. *higetők* Kaz.-k. 121. *higietők* Debr.-k. 41. *higyetők* Lázár Z.-k. 53. *híggéetők* Nád.-k. 296. *hyggyetők* Jord.-k. 644 : 10. *hyggyetők* Érdy-k. 466.

3. *híggénec* Münch.-k. 126. *higienek* Debr.-k. 128. *hyggyenek* Érdy-k. 31.

Tárgyas rag. Sg. 1. *hyggem* Marg.-l. 200. Érdy-k. 189.

2. *higed* Lobk.-k. 85. *higged* uo. 126. *híggéd* Debr.-k. 441. Guary-k. 60. *higied* Debr.-k. 270. *hygyed* Ehr.-k. 50. Corn.-k. 397. Dom.-k. 76. *hyggyed* Érs.-k. 275.

3. *higge* Peer-k. 199. *higie* Virg.-k. 90. *hygie* Érs.-k. 271. Plur. 1. *híggúc* Münch.-k. 104. *higgúk* Apor-k. 123. *híggők* Döbr.-k. 58. *hyggők* uo. 452. *hidgúk* Batthy.-k. 86. *hygywk* Érs.-k. 474. *híggwyk* Nagysz.-k. 333. *hygyek* Kules.-k. 56. *hygyyek* Érty-k. 482.

2. *híggetek* Döbr.-k. 342. *hydyetek* Tel.-k. 271. *hygyetek* Érs.-k. 73. *hygietek* uo. 105. *hygetők* Tih.-k. 385. *hygyethek* Érs.-k. 105. *hygyethek* uo. 276. *híggétec* Münch.-k. 59.

3. *híggéc* Bécsi-k. 285. *hygyeek* Érs.-k. 185. *hygyeek* Sándor-k. 27. *hygyek* Weszpr.-k. 139.

Határozó igenév: *hiuen* Münch.-k. 168. *hiuen* Weszpr.-k. 69. *hyren* Székelyudv.-k. 136. *hyuen* Tel.-k. 209. *hywen* Peer-k. 341. *hiueen* Nagysz.-k. 295. *hyueen* Horv.-k. 100. *hyween* Érty-k. 271.

Part. præs.: *hywó* Thewr.-k. 202. *hywót* Érty-k. 422. *hywóknék* Winkl.-k. 268. *hírvknék* Thewr.-k. 105. *hywewknék* Fest.-k. 211. *hóuóknék* Weszpr.-k. 108.

Part. fut.: *hiendóc* Münch.-k. 182. *hiendóc* Münch.-k. 184. *hyendevnek* Dom.-k. 309. *hywendők* rdy.-k. 374. *hywendewk* Fest.-k. 247.

Származékok: *hyth* Sándor-k. 21. *hytuel* Peer-k. 364. *hywthnek* uo. 235. *hűtyben* uo. 291. *hyttyben* Gyöngy.-k. 53. *hywfeges* Thewr.-k. 128. *hitővek* Döbr.-k. 288.

Inf. *hynni* Nagysz.-k. 314. Weszpr.-k. 8. *hynny* Corn.-k. 9. Dom.-k. 15. Weszpr.-k. 118.

Személyragozva: — *hinnód* Nád.-k. 644. *hynned* Érty-k. 184. — *hynnye* Érty-k. 115. Virg.-k. 139. — *hinónk* Tih.-k. 38. *hidnónk* uo. 41. *hiñnónk* Döbr.-k. 502. *hynnónk* Székelyudv.-k. 104. *hynnewnk* Horv.-k. 128. *hynnewnk* Érty-k. 371. — *hinnetec* Bécsi-k. 255. *hinnetec* Münch.-k. 192. *hynnótóc* Tel.-k. 158. *hynnótók* Érty-k. 93. — *hinniók* Debr.-k. 40.

6. *Ev*-.

Ind. Præs.: Sg. 1. —

2. *eze* Vitk.-k. 48. *ezől* Székelyudv.-k. 254. *eze* Jank.-tör. 13: 11.

3. (iktelenül 1., 2. személyű tárggyal) ki engem *ezen* Döbr.-k. 345. ky *ezen* engemeth Pozs.-k. 23. ky *eezen* enghemet Jord.-k. 646: 17. ky engem *eezen* Érs.-k. 556. *eszen* meg tégedet tűz Bécsi-k. Nahum 3: 15. — ike sen: ki engőmet *ezic* Nád.-k. 16. *eszik* engemet Münch.-k. Ján. Ev. 6: 58.

3. *ezec* Bécsi-k. 231. *ezic* Münch.-k. 29. *ezec* uo. 71. *ezic* uo. 119. *ezic* Guary-k. 132. *ezik* Nád.-k. 536. Debr.-k. 8. Vitk.-

k. 37. Tih.-k. 371. Bod.-k. 17. Weszpr.-k. 100. *ezyk* Winkl.-k. 351. Péld. K. 15. Marg.-l. 13. Lobk.-k. 261. Jord.-k. 31 : 12. Dom.-k. 53. Érs.-k. 164. Székelyudv.-k. 209. Lázár Z.-k. 80. *ezyk* Csem.-tör. XVIII. a. Debr.-k. 477 78. *ezyk* Székelyudv.-k. 209. *eezik* Döbr.-k. 314. *eezyk* Fest.-k. 284. Jord.-k. 231 : 6. Érdy-k. 515. Érs.-k. 178. *eezyk* Csem.-tör. XXIV. b.

Plur. 1. *ezőnc* Münch.-k. 25. *ezőnc* Tel.-k. 208. *ezőnc* Lobk.-k. 145. *eziwnk* Jord.-k. 372 : 3. *eziwnk* uo. 44 : 3. *eeziwnk* uo. 111 : 33. 2. *eztők* Tih.-k. 249. *eztők* Jord.-k. 45 : 2. *eeztők* uo. 32 : 6. *eeztek* uo. 141 : 6.

3. *eznec* Bécsi-k. 164. Münch.-k. 83. *eznec* Bécsi-k. 235. *eznec* Münch.-k. 84. *eznec* uo. 84. *eznec* Nád.-k. 90. Lobk.-k. 153. *eznek* Ehr.-k. 105. Döbr.-k. 255. Corn.-k. 10. Apost. 15. Apor.-k. 86. *efznek* Batthy.-k. 231. *eeznek* Péld. K. 15. Marg.-l. 105. Jord.-k. 231 : 15. Dom.-k. 260. Csem.-tör. XXI. a. Érdy-k. 31. Érs.-k. 8.

Tárgyas rag. Sg. 1. *ezem* Apor.-k. 61. Döbr.-k. 179. Csem.-tör. XI. a. *ezőm* Tih.-k. 18. Guary-k. 78. *éezem* Székelyudv.-k. 74. *eezem* Marg.-l. 117.

2. *ezed* Apor.-k. 100. *eződ* Nád.-k. 20. Tel.-k. 211. *eezed* Fest.-k. 86. Jank.-tör. 13 : 12.

3. *ezi* Münch.-k. 182. *ezi* Nád.-k. 7. Vitk.-k. 37. *ezy* Winkl.-k. 151. Göm.-k. 78. Dom.-k. 222. Pozs.-k. 22. Tel.-k. 126. Érs.-k. 168. Tih.-k. 160. Székelyudv.-k. 367. *ezzy* Kulcs.-k. 101. Lázár Z.-k. 117. *ezih* Debr.-k. 140. *eezy* Érdy-k. 187. Érs.-k. 177. Székelyudv.-k. 339.

Plur. 1. —

2. *ezitek* Döbr.-k. 314. *ezytek* Jord.-k. 113 : 19. Érdy-k. 190. *ezythek* Fest.-k. 190. *eezythek* Fest.-k. 112. *eezytők* Czech-k. 145. *eezythewk* Fest.-k. 85.

3. *ezic* Bécsi-k. 111. *ezic* Nád.-k. 9. Nagysz.-k. 121. Guary-k. 16. *ezyk* Ehr.-k. 63. *eezyk* Jord.-k. 86 : 25.

Præt. Sg. 1. — 2. —

3. *őn* Döbr.-k. 187. *eőn* uo. 130. *eewn* Keszth.-k. 169. Kulcs.-k. 162. *euec* Münch.-k. 161. *euec* Tel.-k. 209. Guary-k. 112. *euek* Batthy.-k. 62. Virg.-k. 48. *euek* Jord.-k. 545 : 28. Debr.-k. 153. *eueek* Jord.-k. 386 : 24. Csem.-tör. XI. b. Érdy-k. 213. *ewéek* Székelyudv.-k. 78. *eeuek* Érs.-k. 179.

Plur. 1. — 2. —

3. (*meg*) *őnec* Bécsi-k. 175. Münch.-k. 83. Tel.-k. 209. *őnec* Münch.-k. 41. *őnek* Apor.-k. 36. Debr.-k. 189. Apost. 48. Érs.-k. 539. Weszpr.-k. 25. *őnek* Döbr.-k. 146. *ewnek* Ehr.-k. 99. *eőnek* Döbr.-k. 359. *enek* uo. 190. Csem.-tör. XXI. a. *eenek* Jord.-k. 47 : 6. *eneek* Virg.-k. 49. *euenek* Tih.-k. 61. *eeueenek* Jord.-k. 294 : 5. Érdy-k. 372. *eeueenek* Csem.-tör. XIV. b.

Tárgyas rag. Sg. 1. *óm* Tel.-k. 303. *óom* Döbr.-k. 478. *eem* Jank.-tör. 12 : 20. *eveem* Csem.-tör. XII. a.

2. *ewd* Göm.-k. 243. *ewed* Göm.-k. 4. Thewr.-k. 69.

3. *megéue* Münch.-k. 75. *megewe* Nád.-k. 699. *eve* Döbr.-k. 146. *megöve* uo. 187. *ewe* Jord.-k. 628 : 33. *ewee* Jank.-tör. 11 : 30. Plur. 1. *ewók* Tel.-k. 289.

2. —

3. *euec* Guary.-k. 32. *euek* Debr.-k. 168. *evék* Döbr.-k. 295. *ewek* Jord.-k. 463 : 31. Kulcs.-k. 42. *eweek* Érdy-k. 132.

Perf. Sg. 1. *öttem* Bécsi-k. 158. Érs.-k. 12. Kriszt.-l. 11. *awtem* Érs.-k. 427. *ettem* Jord.-k. 253 : 8. *ettem* Érdy-k. 514.

2. *eettel* Jank.-tör. 13 : 5.

3. *ót* Münch.-k. 168. Döbr.-k. 322. *evt* Dom.-k. 47. *ewtt* Érdy-k. 415. *eet* uo. 220. *eeth* Jord.-k. 619 : 29. Érdy-k. 276. *eett* Érdy-k. 286. Csem.-tör. XII. a.

Plur. 1. *etthwuk* Tel.-k. 282. *ettűnk* Jord.-k. 576 : 18. *öttónk* Döbr.-k. 318.

2. *öttetec* Bécsi-k. 303. *öttetec* Münch.-k. 180. *ettetek* Jord.-k. 263 : 21.

3. *öttek* Döbr.-k. 345. *ewttek* Érdy-k. 192. *eettek* uo. 227. *eethtek* Jord.-k. 645 : 27. *öttenec* Münch.-k. 43. *öttenec* uo. 180. *öttenek* Apost. 47. *ethenek* Lobk.-k. 80. *eeethenek* Jord.-k. 399 : 16. *eettenek* uo. 403 : 32. Csem.-tör. VIII. a. Érdy-k. 88. *ettenek* Bod-k. 8.

Tárgyas rag. Sg. 1. —

2. *ötted* Tel.-k. 259. Érs.-k. 536.

3. (*meg*) *öttő* Bécsi-k. 203. Apor-k. 71. *meg öttő* Münch.-k. 35. *ötte* Apor-k. 35. *evtte* Dom.-k. 78. *ette* Csem.-tör. XVIII. a. (*megh*) *eette* Jord.-k. 840 : 28. (*meg*) *eette* Érdy-k. 562. (*meghy*) *etthe* Thewr.-k. 55.

Plur. 1. — 2. —

3. *öttec* Bécsi-k. 190. (*meg*) *öttek* Apor-k. 74. Nád.-k. 79. Döbr.-k. 310. *meg öttéc* Münch.-k. 76. *meg öttéc* uo. 125. *ewthek* Pozs.-k. 23. *öttheek* Érs.-k. 156. *etteek* Jord.-k. 643 : 25. Érs.-k. 556. *ettheek* uo. 179. *ettek* Batthy.-k. 279.

Fut. Sg. 1. —

2. *eyendel* Jord.-k. 216 : 18. *eyendöl* Jank.-tör. 10 : 9.

3. *eiendic* Münch.-k. 18. Nád.-k. 17. *eyendic* Nagysz.-k. 183. *eyendyk* Jord.-k. 32 : 8. Érs.-k. 382. Sándor-k. 6. *eyendik* Csem.-tör. XII. a. *eendik* Debr.-k. 54. Tih.-k. 249.

Plur. 1. —

2. *eyendótek* Jord.-k. 152 : 2. *eiendőtéc* Tel.-k. 207. *eyendetek* Jank.-tör. 11 : 24. Horv.-k. 33.

3. —

Tárgyas rag. Sg. 1. — 2. —

3. *eyendy* Érs.-k. 177. *eendi* Döbr.-k. 314.

Plur. 1. —

2. *eienditec* Münch.-k. 182. *eyendytec* Jord.-k. 646 : 6.

3. *eyendyk* Sándor.-k. 7.

Cond. Sg. 1. —

2. *ennel* Tel.-k. 210. *eennel* Jank.-tör. 13 : 17. *eenneel* uo. 12 : 17.

3. *ennec* Münch.-k. 74. *ennek* Ehr.-k. 17. Tih.-k. 63. *etnnec*

Debr.-k. 247. *eenneek* Érdy.-k. 167. *enneiec* Tel.-k. 208. *enneiek*

Döbr.-k. 416. Debr.-k. 79. *enneyek* Winkl.-k. 317. Érs.-k. 400.

Péld. K. 2.

Plur. 1. *ennenc* Tel.-k. 208. *eenneenk* Jank.-tör. 11 : 19.

2. *ennetéc* Tel.-k. 208. *eenneetek* Jank.-tör. 11 : 13.

3. *enneneç* Münch.-k. 64. *ennenec* Tel.-k. 207. *ennenek*

Dom.-k. 266. Weszpr.-k. 45. *eenneenek* Csem.-tör. XIX. a. Érdy-k. 136/7.

Tárgyas rag. Sg. 1. — 2. —

3. *enne* Döbr.-k. 253. *enneie* Guary-k. 87. *enneye* Corn.-k. 319. Dom.-k. 267. Lázár Z.-k. 300.

Plur. 1. — 2. —

3. *enneiek* Nád.-k. 216. Debr.-k. 197. *enneyek* Érs.-k. 437. *enneyeek* Winkl.-k. 180. *enneeyek* Érs.-k. 8.

Imper. Sg. 1. —

2. *egel* Székelyudv.-k. 243. Lobk.-k. 202. *égel* Bécsi-k. 5. *égel* Münch.-k. 140. *égel* Döbr.-k. 445. Vitk.-k. 39. Guary-k. 112. *egeel* Winkl.-k. 299. *egyel* Apost. 16. Horv.-k. 232. Nád.-k. 80. *egiel* Debr.-k. 74. *egijel* Csem.-tör. XII. a. *eegyel* Jord.-k. 252 : 26. Jank.-tör. 12 : 27. Érdy-k. 287.

2. *égeç* Bécsi-k. 36. *égeç* Münch.-k. 94. *égeç* Vitk.-k. 38. Guary-k. 112. *égek* Bod.-k. 14. *égék* Székelyudv.-k. 77. *egyek* Érs.-k. 166. *egyek* Lobk.-k. 296. *egyeeek* Érs.-k. 177. *eegek* Jord.-k. 493 : 18. *eegyeeek* uo. 102 : 9. Érdy-k. 372.

Plur. 1. *egónk* Winkl.-k. 145. *égónc* Nád.-k. 156/57. *égónc* Münch.-k. 148. *ógyónc* Érs.-k. 11. *egyewnk* Ehr.-k. 99. *egywnk* Jord.-k. 582 : 33. *eegyíwnk* uo. 140 : 22.

2. *egetek* Döbr.-k. 313. *égetec* Bécsi-k. 58. Münch.-k. 24. *egetek* Döbr.-k. 405. *egietek* Virg.-k. 51. Weszpr.-k. 47. *egyetek* Dom.-k. 82. Apost. 14. *egyetók* Lázár Z.-k. 116. *eegyetek* Jord.-k. 105 : 19. Csem.-tör. V. a. *eegyetők* Jord.-k. 31 : 15. *eegyeeetők* uo. 46 : 11.

3. *égenec* Münch.-k. 82. *égenec* uo. 86. *eegyenek* Jord.-k. 252 : 33. *égyenek* Székelyudv.-k. 95.

Tárgyas rag. Sg. 1. *egem* Székelyudv.-k. 250. *égem* Münch.-k. 150. *egem* uo. 160. *egyem* Ehr.-k. 103. Érs.-k. 534. Lázár Z.-k. 303. *eegem* Winkl.-k. 146. *eegyem* Érdy-k. 10. *eegijem* Csem.-tör. XI. b.

2. *egied* Virg.-k. 74. *egyed* Dom.-k. 308. *eegyed* Jord.-k. 233 : 33. *eed* Jord.-k. 741 : 32. *Érdy*-k. 429. *Thewr*.-k. 55.

3. *eegye* Jord.-k. 259 : 22.

Plur. 1. —

2. *egetec* Münch.-k. 64. *eegetek* Jord.-k. 31 : 20. *eegyeetek* Csem.-tör. XXII. a. *egeet'k* Winkl.-k. 146.

Határozó igenév: *euen* Ehr.-k. 27. *euèn* Münch.-k. 100. *euèn* uo. 124. *euèn* uo. 133. *euen* uo. 33. *even* Jord.-k. 559 : 26. *even* Tel.-k. 280. *Peer*-k. 118. *Weszpr*.-k. 45. *eween* Nagysz.-k. 195. *Dom*.-k. 281. *even* Dom.-k. 61. *eween* *Érdy*-k. 416.

Part. præs.: *eüő* Apor.-k. 73. *euőnec* Bécsi-k. 263. *euőc* Münch.-k. 60. *euőcneç* uo. 41. *evőknek* Nád.-k. 151. Winkl.-k. 142. *euőknek* Münch.-k. 81. *euőkét* uo. 54. *ewőböl* Jord.-k. 340 : 14.

Part. perf.: ki latuan őtet az almabol *őnec* lennye Tel.-k. 209. vethkezthem . . . thermezethnek felethe valo *etthembe* Gyöngy.-k. 62.

Part. fut.: *eiendő?* *eendő* Ers.-k. 538.

Inf. *enni* Münch.-k. 35. *Debr*.-k. 179. *Guary*-k. 74. *Weszpr*.-k. 16. *enny* Winkl.-k. 147. *Dom*.-k. 222. *Lányi*-k. 142. *Érdy*-k. 217. *Weszpr*.-k. 143. *Ers*.-k. 16. *Sándor*-k. 37. *eni* Vitk.-k. 46. *eenny* Jord.-k. 68 : 4. *Jank*.-tör. 11 : 27. *Érdy*-k. 76.

Személyragozva: *ennem* Münch.-k. 62. *Apor*-k. 62. *Döbr*.-k. 179. *enem* Virg.-k. 117. *ennem* Münch.-k. 161. *eennem* Jord.-k. 437 : 18. *eennőn* (!) Winkl.-k. 289. *enőm* Tih.-k. 45. *ennőm* Winkl.-k. 299. *Weszpr*.-k. 45. — *meg enned* Münch.-k. 63. *enned* *Döbr*.-k. 432. Winkl.-k. 116. *ennőd* Nád.-k. 387. — *ennie* Nád.-k. 535. *Lázár Z*.-k. 83. *ennye* Marg.-l. 70. *Érdy*-k. 229. *Kriszt*.-l. 11. *eennye* Jord.-k. 470 : 28. [hog . . . nem kellene hwlth *eennye* *Érdy*-k. 136.] — *meg ennőnc* Münch.-k. 182. *ennwnk* Tel.-k. 273. *eennywnk* Jord.-k. 646 : 3. *eennwnk* uo. 141 : 7. *eennwnk* uo. 139 : 20. Csem.-tör. XX. a. — *enmetec* Münch.-k. 214. *ennetek* *Döbr*.-k. 313. *eenytek* Jord.-k. 261 : 18. *eennetek* uo. 44 : 21. — *enniç* Münch.-k. 82. *ennieç* uo. 34. *enniek* *Döbr*.-k. 118. *ennyk* *Lányi*-k. 122. *ennik* *Lázár Z*.-k. 78. *angyalok neky ennyet* *zolgalaanak* Ers.-k. 519. *enniők* *Weszpr*.-k. 25. *eenyók* Jord.-k. 141 : 20. *eenyók* Csem.-tör. XX. a. *eenyók* *Érdy*-k. 589.

7. Iv-

Ind. Præs. Sg. 1. *izom* Bécsi-k. 37.

2. *izol* Bécsi-k. 255. *yzol* Jord.-k. 260 : 4. *izól* Vitk.-k. 49.

3. *izec* Münch.-k. 60. *izek* Apor.-k. 83. *izic* Bécsi-k. 117. *Münch*.-k. 107. *Vitk*.-k. 37. *izik* *Bod*-k. 17. *izik* *Batthy*.-k. 63.

ifyk Székelyudv.-k. 330. *izyk* Winkl.-k. 351. Marg.-l. 13. *yizik* Döbr.-k. 314. *ýzyk* Csem.-tör. XXI. b. *yzyk* Fest.-k. 185. Lobk.-k. 302. Érdy-k. 515. Érs.-k. 166. Peer-k. 56. Székelyudv.-k. 209.

Plur. 1. *izfěnc* Lobk.-k. 145. *yzwk* Jord.-k. 372 : 3.

2. *iztoc* Bécsi-k. 203.

3. *iznac* Bécsi-k. 4. Münch.-k. 119. Nád.-k. 90. *iznak* Bécsi-k. 48. Apor-k. 67. *yznak* Jord.-k. 433 : 3. Apost. 15. Keszth.-k. 169. Érdy-k. 8.

Tárgyas rag. Sg. 1. *izom* Münch.-k. 64. Döbr.-k. 107. Tih.-k. 18. Guary-k. 78. *yzom* Winkl.-k. 147. Czech.-k. 48. Keszth.-k. 125. Thewr.-k. 286. Kules.-k. 121.

2. *izod* Debr.-k. 73.

3. *iza* Tih.-k. 160. *iza* Vitk.-k. 37. *yzza* Göm.-k. 313. *izia* Münch.-k. 182. *izya* Nád.-k. 7. Göm.-k. 78. Érs.-k. 177. Lázár Z.-k. 117. *yzya* Pozs.-k. 22. Érs.-k. 556. Székelyudv.-k. 339.

Plur. 1. *yzwkw* Dubn. krón. (Oklsz. 418.)

2. *iziatoc* Münch.-k. 51. *iziatoc* uo. 92. *iziatok* Döbr.-k. 314. *yzyatok* Jord.-k. 417 : 20. Érdy-k. 433.

3. *iziac* Bécsi-k. 279. *izsiak* Döbr.-k. 255. *yzzyak* Jord.-k. 279:22. *zyyak* uo. 239 : 6. *ifszak* Batthy.-k. 269.

Præt. 1. — 2. —

3. *iuec* Bécsi-k. 87. *iuec* Guary-k. 103. *iuek* Debr.-k. 153. Virg.-k. 48. 105. *ywek* Jord.-k. 386 : 24. *jueek* Dom.-k. 57 : 58. *yveek* Döbr.-k. 199. *yweek* Winkl.-k. 167. Jord.-k. 545 : 28. Csem.-tör. XI. b. Érdy-k. 432. *ywéék* Székelyudv.-k. 78.

Plur. 1. *Iwank* Tel.-k. 289.

2. *ywtok* Érdy-k. 309.

3. *meg iunac* Bécsi-k. 175. *yunac* Münch.-k. 101. *yunak* Debr.-k. 115. *yionak* Döbr.-k. 445/6. *ynak* Jord.-k. 61 : 32. *ywanak* Jord.-k. 505 : 2. Peer-k. 85. Érdy-k. 432. Érs.-k. 539.

Tárgyas rag. Sg. 1. *yum* Ehr.-k. 153. *yom* Döbr.-k. 478.

2. —

3. *meg iva* Nád.-k. 642. *iva* Debr.-k. 73. *jva* Dom.-k. 58. *ywaa* Érdy-k. 433.

Plur. 1. — 2. — 3. —

Perf. Sg. 1. *ittam* Bécsi-k. 80. *ittam* Nagysz.-k. 24. *yttam* Jord.-k. 253 : 8. *yettam* Érdy-k. 514.

2. *ittal* Bécsi-k. 236.

3. *it* Bécsi-k. 37. *jt* Péld. K. 38. Dom.-k. 47. *yt* () Péld. K. 39. Érs.-k. 363. *yth* Winkl.-k. 296. Jord.-k. 633 : 29. Érs.-k. 333. *ith* () Guary-k. 112. *ytt* () Érdy-k. 220. *ywt* uo. 450. *ywth* uo. 276. *yot* Döbr.-k. 484.

Plur. 1. *ittonk* Döbr.-k. 318. *yttwnk* Jord.-k. 744 : 21. *yttñnk* uo. 576 : 18.

2. *yottatoc* Bécsi-k. 287. *iottatoc* uo. 303. *yttatok* Jord.-k. 263 : 22.

3. *jttak* Dom.-k. 297. *ittak* () Érdy-k. 227. *yttak* () uo. 192. *jtak* Dom.-k. 87. *ywttak* () Érdy-k. 309. *yttanac* Lobk.-k. 80. *ittanak* Bod.-k. 8. *yttanak* Jord.-k. 331 : 30. Apost. 47. Érdy-k. 88. *yttanak* Csem.-tör. X. b.

Tárgyas rag. Sg. 1. — 2. —

3. *jtta* () Péld. K. 38. *ytta* () Érs.-k. 363.

Plur. 1. —

2. *iwttatok* Dubn. krón. (OkISz. 418.)

3. —

Fut. Sg. 1. — 2. —

3. *yandyk* Winkl.-k. 296. Jord.-k. 633 : 32. Érdy-k. 432.

yandyth (!) Winkl.-k. 296. *yhandyk* Jord.-k. 433 : 32.

Plur. 1. — 2. —

3. *yandnak* Érs.-k. 129.

Tárgyas rag. Sg. 1. *yandom* Batthy.-k. 402.

2. —

3. *yanjá* Döbr.-k. 314. *iangia* Érs.-k. 177. *yyangya* Jord.-k. 129 : 4.

Plur. 1. —

2. *yanjátoc* Münch.-k. 182. *yangyatok* Jord.-k. 646 : 7.

3. *yangyaak* Jord.-k. 331 : 27.

Cond. Sg. 1. — 2. —

3. *ynneek* Jord.-k. 160 : 20. Érdy-k. 167. *jnnneek* Dom.-k.

88. *ynneyek* Érs.-k. 348.

Plur. 1. — 2. —

3. *innanac* Bécsi-k. 221. *ynnanak* Jord.-k. 189 : 11.

Tárgyas rag. Sg. 1. *ynnam* Nagysz.-k. 94.

2. —

3. *jnnaya* Dom.-k. 4.

Plur. 1. — 2. —

3. *innaiak* Döbr.-k. 147.

Imper. Sg. 1. *igam* Münch.-k. 150. *yygam* Érdy-k. 10.

Érs.-k. 534.

2. *igal* Székelyudv.-k. 243. *igal* Guary-k. 112. *yjgal* Jord.-k. 338 : 5. *yjgaal* uo. 254 : 25. *igial* Debr.-k. 74. *yyjgal* Csem.-tör. X. b. *gygal* Jord.-k. 93 : 9. Csem.-tör. X. b. Apost. 16. *gygaal* Jord.-k. 338 : 5. Érdy-k. 278.

3. *igek* Bod.-k. 14. *igec* Münch.-k. 184. *igec* Guary-k. 112. *igic* Vitk.-k. 38. *gygk* Lobk.-k. 296. *igyek* Érs.-k. 166. *gygyek* uo. 363. *ygeek* Székelyudv.-k. 77.

Plur. 1. *gygywnk* Jord.-k. 47 : 15. *gygywnk* uo. 43 : 10.

2. *igatok* Münch.-k. 64. *igatok* Bécsi-k. 58. Döbr.-k. 433. Batthy.-k. 401. *igiatok* Nád.-k. 159. Virg.-k. 51. *igyatok* Winkl.-k. 146. Corn.-k. 120. *gygyatok* Jord.-k. 440 : 6. Apost. 14.

3. *ýgýjanak* Csem.-tör. X. b. *ygyanak* Jord.-k. 252 : 33. Ers.-k. 539.

Tárgyas rag. Sg. 1. *ygam* Székelyudv.-k. 250. *íga* Münch.-k. 65. Döbr.-k. 465. *ýgýam* Csem.-tör. X. b. *igyam* Debr.-k. 613. *ygyam* Winkl.-k. 163. Ers.-k. 55 : 6.

2. —

3. *íga* Nád.-k. 183. *ygya* Pæld. K. 51. Jord.-k. 170 : 5.

Határozó igenév: *íuan* Münch.-k. 33. Debr.-k. 203. *íuan* Münch.-k. 124. *yuan* Ehr.-k. 27. Münch.-k. 133. *juan* Dom.-k. 281. *yvan* Jord.-k. 559 : 26. *ywan* Jord.-k. 386 : 26. Érdy-k. 416. Peer-k. 118. *yuan* Bécsi-k. 224.

Part. præs.: *borywo* ember Jord.-k. 545 : 31. bornac *iuoia* Münch.-k. 34.

Part. fut.: *iando* Münch.-k. 51. *yando* uo. 92. Döbr.-k. 404. Székelyudv.-k. 214. Érdy-k. 432. *ywando* Jord.-k. 417 : 18. Inf. *yyny* Lányi-k. 122. *ynyi* Thewr.-k. 294.

Szemelyragozva: *innom* Münch.-k. 174. Winkl.-k. 289. Döbr.-k. 484. Tel.-k. 264. Székelyudv.-k. 372. *innom* Münch.-k. 62. *inom* Virg.-k. 117. *yinnô* Jord.-k. 633 : 12. *ýnnom* Csem.-tör. X. b. *innom* Döbr.-k. 484. Jord.-k. 436 : 31. Ers.-k. 6. — *innod* Münch.-k. 174. *innod* Döbr.-k. 484. Vitk.-k. 49. *ynod* Virg.-k. 46. *yinnod* Winkl.-k. 295. Érdy-k. 177. Jord.-k. 633 : 16. Ers.-k. 538. Tel.-k. 370. — *ínná* Münch.-k. 68. Guary-k. 33. *ínná* Münch.-k. 104. *ínná* Nád.-k. 287/8. Batthy.-k. 427. *jnya* Marg.-l. 217. *yña* Virg.-k. 105. *inya* uo. 45. *innia* Döbr.-k. 442. Debr.-k. 123. *jnya* Dom.-k. 87. Pæld. K. 38. *innya* Winkl.-k. 222. Bodk.-k. 10. *ynya* Winkl.-k. 222. Lobk.-k. 286. Jord.-k. 130 : 33. Ers.-k. 179. Érdy-k. 76. *ýnnýa* Csem.-tör. IX. b. *ýnnya* uo. X. b. *ýnnýa* uo. XII. a. — [le yleenek eenny es *ynya* Jord.-k. 68 : 4. enny walot ees *ynya* walot kelly nekyk adny Lányi-k. 142. fe enny, fe *ynya* ne adnanak Érdy-k. 154. enny es *ynya*... ke-refunk Ers.-k. 53. adyat... lelkemnek... veredeth meg *ynya* Lázár Z.-k. 32. eleg volna mit enni f *ínná* Guary-k. 74. hofi feh enni feh *inniah* ne adnanak Debr.-k. 179.] — *ynnatok* Ehr.-k. 140. Jord.-k. 486 : 20. Érdy-k. 432. — *innók* Döbr.-k. 361. *ynnok* Lányi-k. 122. *jnyok* Dom.-k. 84. *ynnýok* Csem.-tör. X. b. *innók* Debr.-k. 73. *ynnýok* Jord.-k. 913 : 17. Érdy-k. 177.

Eredményeimet a következő pontokban foglalhatom össze :

1. *Lesz, tesz, vesz*, — *visz, hisz*, — *eszik, iszik* ragozása szabályos megfelelést mutat.

2. Mészöly nézetét (MNyv. V. 18.): a *vesz* és *visz* azonos-ságát a nyelvmelékek nem igazolják. *Viv*-nek *visel* származéka

sohasem fordul elő *vesel* alakban. A *vesz*-nek csakis néhány íző formája esik egybe a *visz* megfelelő idejével. (Debr.-k.)

3. Az egyes igealakokon belül szabályos hangmegfelelést találunk: *ē : ō ; i : ü ; e—u : i—u ; e—o : i—o*.

4. A præt. első és második személyében nagyobb számban összevont alakok szerepelnek, pl. *tevém > tém, töm, tevél > tél, töl*. A tárgyas sg. 3. sz. kivétel nélkül teljesebb formát tüntet fel: *tevé* stb.

5. A perf. *-t, -tt* jelét a *lesz, tesz, vesz, eszik* igénél legtöbb esetben *ö* előzi meg. (Vö. *tészék : töttem N.*)

6. Az alanyi ragozás perf. plur. 3. sz. rövid alakjai mellett gyakoriak a hosszúak: *lettek ~ lettenek, tettek ~ tettenek* stb.

Már SIMONYI hangoztatja a TMNy.-ban (258. l.), hogy mivel az *sz*-nek semmiféle jelentésmódosító szerepét nem érezzük, joggal mondhatjuk, hogy a *lesz, tesz* stb. egyik tőalak számba vehető. Az *sz* eredetére nézve elfogadhatjuk BUDENZ nézetét, sőt HUNFALVY véleménye szerint egykoron talán minden ige præsens-képzővel volt ellátva.

A *v* a futurum kivételével magánhangzó előtt megmaradt, a többi esetben elenyészett. Hogy a perfectumban *vt > tt* hangváltozás történt volna, azt más köznyelvi adat nem igazolja.

Általános hangtani jelenség, hogy első szótagbeli *ev (eu) > ő* (vö. *keuris > kőris*); s hogy *vn*-ből nem lett *nn*, bizonyítja az a körülmény, hogy *ővni* sem *> őnni*.

Mindez tehát arra a feltevésre vezet, hogy itt tulajdonképpen három tövel van dolgunk: *lë-, lëi- és lëu-* (finnugor szempontból **k ~ *γ*, vö. NyH.⁴ 32.) tövel, melyekből az egyes időalakok levezethetők, pl. **lei-sz-* præs., innen magyarázható a régi nyelv hosszú formája: *lész-* stb.

Rendkívüli fontosságú az a tény, hogy igen sok esetben etimológikus nyúlás helyett fonétikai növés jelenségével találkozunk, vagyis egy hosszú magán- vagy mássalhangzóval, melynek hosszúságát az etimológia nem igazolja, s így valószínűleg a szótaghatárral függ össze.

Ismertetések és bírálatok.

Földi János magyar grammatikája. Közzéteszi GULYÁS KÁROLY marosvásárhelyi ref. kollégiumi tanár, a Gróf Teleki-könyvtár őre. Régi Magyar Könyvtár. Szerkeszti HEINRICH GUSZTÁV. 28. sz. Budapest. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. 1912. 303 l.

Azt a kort, melyben FÖLDI JÁNOS nyelvtanát megírta, méltán lehetne nyelvtudományunk hőskorának nevezni. Mint a népek hőskorában költészet és történelem, úgy egyesült e kor nyelvtudományi törekvéseiben nyelvművelés és nyelvtudomány. E kor legfőbb kérdései: a nemzeti nyelv közéleti és iskolai kultusza, a címzet jelző kifejezések elől- vagy hátultétele stb. még meglehetősen távol vannak attól, a mit manapság szorosabb értelemben vett nyelvtudománynak neveznek világszerte. S bár e kor tiszteletreméltóan lelkes hazafias törekvései ilyen tudományos szempontból határozottan visszaesést jelentenek a régi hazai grammatikai irodalommal szemben is: örvendetes jelenségnek kell tekinteni azt, hogy FÖLDI nyelvtana hosszas, több mint száz esztendőös lappangása után éppen a Régi Magyar Könyvtár kötetei között megjelenhetett.

A kézirat történetét, kiadása módját egy előszóban SZILY KÁLMÁN írta meg. FÖLDI kéziratával a GÖRÖG-KEREKES-féle ismert pályázaton (1789) részt vett és első díjat nyert. Tudjuk, hogy a Debreczeni Grammatika éppen FÖLDI és kiváló versenytársa, GYARMATHI SÁMUEL később teljes alakjában megjelent Nyelvmasterének kézírata alapján készült. Így FÖLDI kézírata eredeti alakjában meg nem jelenhetett. 1805 július 15-én írja KAZINCZY PRÓRAY LÁSZLÓ bárónak: «GYARMATHI azzal állá bosszut a' Debreczenieken, hogy a' Brabeumot nem nyert munkát ki nyomattatá. De az a' szerentse nem jut mindennek, hogy a' repudiált munka nyomtatót leljen. Földinek Grammatikája így maradt nyomtatatlanul». GULYÁS a kéziratot, melyet sokan kerestek már, 1909-ben találta meg a marosvásárhelyi TELEKI-könyvtárban. A mű eredetileg egy nagyobb verstani részzel fejeződött be (l. e kiadás 25—28. l.). E rész kézírata külön van meg a Magyar Nemzeti

Múzeumban. Kár, hogy e kiadás közli a tartalomjegyzéknek verstani részét is, holott e rész itt nincsen kiadva.

A mi mármost magát a művet illeti, közvetlen hatásról szó sem lehet, minthogy ismeretlen volt eddig a nagy közönség előtt. Azt a kérdést pedig, hogy mit vettek át a Debreczeni Grammatika szerkesztői, a tüzetes egybevetés még nem dönti el, minthogy a D. G. tudós, művelt szerkesztői előtt nemcsak ez lebegett, hanem a többi pályázó is, sőt e pályázók mintái is, így főleg a korabeli népszerű német grammatikusok, nevezetesen GOTTSCHED. Ez utóbbi természetesen hatott Földire, hiszen maga FÖLDI is hivatkozik rá, de azért nem minden közvetlen GOTTSCHED-hatással magyarázandó FÖLDINél, a mi németből van véve, vagy tán egyezik is G. valamelyik munkájával, hiszen pl. műszavaink történetében a rendszeres német hatás már korábban, már a hivatalos Magyar Grammatika (1781) szójegyzékén megfigyelhető, s nem lehetetlen, hogy G.-tól először a M. G. vette át a műszóknak németből való magyaráztát. Az sem áll, hogy FÖLDI volt az első, a ki a szokásos *tz* helyébe az egyszerű *c-t* és *cz-t* ajánlotta, legalább részben semmi esetre sem áll, mert MIKOLAI HEGEDŰS JÁNOS «A mennyei igazság tüzes oszlopához» című művének (1648) utószavában (l. Corp. Gramm. 704. l.) ezt írja: «A' *C* betőt mi elég erőssen ki mondgyuk. Azért jól irok azzal akarmi szótis, *e* és *i* követvén, mint *Ceger*, *Cigany* és t. . .» s csak a mély hangok előtt ajánlja a *tz*-jegyet.

Ha mármost fölteszszük ama kérdéseket, a melyek e kor grammatikai irodalmának értékelésénél figyelembe jöhetnek, t. i.: mi a viszonya F. művének a nyelvújításhoz, a nyelvtörténethez s a nyelvhasznláshoz, akkor röviden a következőkben jellemezhetjük az előttünk lévő művet.

FÖLDI nem híve e művében a nyelvújításnak, de az észszerű újítást nem utasítja el a limine. Sőt midőn az *-ás*, *-és*, *-at*, *-et* képzőket fejtegeti (123. l.) a «hasznólókból tett következés» (így nevezi az analógiát) elvére hivatkozva, az *irat* analógiájára egy *teremtet* szó lehetőségéről szól, mely szerinte jobban felelne meg a *creatum*, *creatura* fogalomnak, mint a *teremtmeny*. «Itt kereskedhetnek tehát bátorsággal az új szó kovátsok és e' féléket vehetnek fel inkább, mintsem holmi idegen és jó következés ellen formált szükségsszülte új szókkal homályosítják Nyelvünket». (Vö. még 126. l.)

Nyelvhasznlása teljesen a régi héberes hasonlítás alapján áll, s erre nagy határozottsággal többször visszatér (12, 74, 77, 91, 111, 207. stb. l.). Hasonlítása teljesen külsőleges és többször nyelvhelyességi célzatú. De még ennél is fontosabb Földinél a nyelvtörténeti

érzéknek teljes hiánya. Grammatikusok, kortársak művei a forrásai, a nyelv régi stádiumai semmi formában sem érdeklik komolyan és rendszeresen. Azt mondja ugyan előszavában, hogy ő «a' régi Magyar Nyelvet» adta elő, de ezt úgy kell értenünk, hogy ő a helyes, az igazi, a jó magyar nyelvet írta le, teljesen descriptiv módon, nyelvhelyességi czélzatokkal, úgyhogy adatai lehetőleg nem lépik túl itt sem a szó-idézés kereteit.

De ennek objektív megállapítása a kegyeletes tiszteletből, mely-lyel neki tartozunk, semmit sem vehet el. Hála illeti még műve kiadá-sáért az említetteken kívül e vállalat szerkesztőjét, továbbá az Akadémiát és SIMONYI-t is, kinek gondos keze-munkája meglátszik e kiadáson; ám FÖLDI szemrontó kéziratának kiadása még ennyi fáradság daczára sem lehetett hiba-mentes. L. 12—13. l. a két lap között valami ki-maradt, mert így értelmetlen; 45. l. *Magyarul* (s nem Maggarúl); 84. l. *szavainak* (szavainak h.); 91—92. l. *a' Magánhangzók előtt*, kifejezés feleslegesen kétszer van; 104. l. *kivétel* (kivétül h.); 125. l. *végezeteket* (végezeteket h.) stb.

RUBINYI MÓZES.

Kisebb közlemények.

A magyar határozó igenevek képzői. A Nyr. májusi füze-tében (XLII. 193—199) BEKE ÖDÖN a *-va*, *-ve*, *-val*, *-vel*, *-ván*, *-vén* képzőnek a BUDENZÉTől eltérő magyarázatát adja. A három képzőalak közös *-v*- eleme — úgymond — a tulajdonképpeni igenévképző, ez pedig nem lehet más, mint az, a mely az *-ó*, *-ő* melléknévi igenévképző eredeti alakja. A *-va*, *-ve* a *-val*, *-vel*-ből rövidült (vö. a *-val*, *-vel* névrág változatait); a *-val*, *-vel* ugyan-olyan *-l*-ragos ablatívus, a milyennek én a *-nál*, *-nél* és a *-val*, *-vel* névrágot magyaráztam; a *-ván*, *-vén*-ben pedig az *-n* a lokatívus ragja, s az *-á*-, *-é*- személyrag.

A BUDENZ adta magyarázat (UA. 223) nehézségeit én is mindig éreztem és sokat küszködtem velük. Két évvel ezelőtt (1911 tavaszán) egyetemi előadásaimban visszatértem ahhoz a régi fölfogáshoz, a mely szerint a határozó igenevek *-v*-je az *-ó*, *-ő* igenévképzőben lappangó *-v*-vel azonos. (Vö. JÁSZAY PÁL [1840]: «...én a *mondva*-ban, *betéve*-ben az *ó*-t látom *v*-vel felcserélve,

miként ebben: *nyelő és nyelv...*» RMNy. III., Észrevételek LIII. 1.; SZVORÉNYI, FÁBIÁN ISTVÁN, VERESS IGNÁCZ: idézve Nyr. XX. 70—71; SZILASI: Nyr. XI. 108, XII. 128). A *-val*, *-vel* alakot én is *-l*-ragos ablativusnak magyaráztam, éppúgy mint most — tölem függetlenül — BEKE. S én is azt hittem, hogy a rag előtti magánhangzó nyíltsága magyarázatra szorul, és magyaráztam is, de nem úgy, mint B. (Mellékesen megjegyzem, hogy a *-nál*, *-nél* és a *-val*, *-vel* ragra való hivatkozás nem szerencsés, mert az előbbinek a magánhangzója hosszú, s az utóbbié is az volt.) De nem kell azt a nyíltságot magyarázni; hiszen a *e* magánhangzó van a képzőnek másik teljesebb alakjában is, pl. *állandóak*, *egyenlőek*, *hasonlók*, *kívánók*, *telelők* stb. (TMNy. I. 279).

A *-ván*, *-vén*-nek elfogadtam azt a magyarázatát, a melyet tudtomra RÉVAI adott legelőször (Antiqu. 314; Elab. Gramm. II. 798), s a mely azután másoknál is megtalálható (vö. CzF. VI. 706, 815; SZILASI: Nyr. XII. 129; SIMONYI, Die ungarische Sprache 412), t. i. hogy a *-va*, *-ve*-ből alakult az *-n* raggal (vö. *össze*: *összén* NySz.; *vissza*: *visszán* NySz. MTsz.; — vö. még: *extra*: *extrán* 'külön'; magam hallottam). BEKE magyarázata azonban mindenesetre figyelemreméltó, sőt talán jobb az előbbinél.

Hogy a *-va*, *-ve* a *-val*, *-vel* rövidülése volna (*-val*, *-vel* > **-vá*, **-vé* > *-va*, *-ve*), azt nem tartom valószínűnek. Ha így állott volna elő, akkor a magashangú alak magánhangzójának mindig nyílnak kellett volna lennie; már pedig hogy valamikor zárt volt, arra vallanak a régi nyelvbeli *kötővő*, *födő*-féle alakok (idézve: TMNy. I. 512), a melyeknek *-vő*-je csak korábbi *-vé*-ből való lehet (vö. még: *évő*, *küdvő*, *beszigetvő*, *főzvő* Őrség Nyr. VII. 417, 420; *sülvő*, *ütfő*, *temetvő* a nyugati nyelvjárasterületen: BALASSA, A m. nyelvj. oszt. és jell. 27, 33, 38). A *-vé* korábbi **-vé*-ből, s ennek megfelelőleg a *-va* < *-vá* korábbi **-vá*-ból való. Az **-á* > *=a*, **-é* > *=e* végzetet az *=á*, *=é* lativus-raggal azonosíthatjuk.

Lativus olyan szerepekben, mint a *-va*, *-ve*-képzős igenév, nem ritkaság. Ilyenek a *módra*, *módjára*, *formdra*, *mintára*, *találomra*, *bizonyára*-félék (vö. SIMONYI, MHat. I. 176—178; II. 242), továbbá *tele* (< **tele*); a rokon nyelvekben: f. *suomeksi* 'finnül', *herroiksi* 'úri módon'; md. *mokšiks* 'mordvinul'; vog. *mañšä* (o: *mañšä*) 'vogulul' (vö. FUF. Anz. VIII. 193), **jorliäi*

'szegényül', ⁺*pali* 'szabadon', ⁺*kālijāi* 'kellően'; osztj. *šitaka* 'békésen' (NyK. XXXV. 179), *tāgli* 'könnyen' (NyK. XLI. 165).

Az alakbeli különbséget (-ou, -*ëü* > -*ó*, -*ö* ~ -*v*-) annak tulajdoníthatjuk, hogy az igenévnek határozó-alakjai elszigetelődtek a ragtalan alaktól.

SZINNYEI JÓZSEF.

Szláv *o* > magyar *a*.

ASBÓTH ily című bírálatának egyik helyével kapcsolatban (NyK. XLI. 398) legyen szabad először is kijelentenem, hogy bár ítélete szerény véleményem szerint némely pontban kelleténél szigorúbb és hangja itt-ott kissé gúnyos is: legcsekélyebb okom sincsen miatta megharagudni ASBÓTHRA. Személyes sértés t. i. sehol sincsen benne, hogy pedig sokkal nagyobb szigor és sokkal maróbb gúny sem árthat a komoly törekvésű embernek, arra nézve megnyugtató példám lehet — MELICH.

A tőlem fölvetett kérdés olyan nehéz és olyan bonyolódott, hogy A. cikkének figyelmes átolvasása és kifogásainak komoly latolgatása után sem nyilatkozhatom ma még arról, hogy meggyőződte-e föltevésem helytelenségéről vagy sem. Véglegesen majd csak akkor nyilatkozhatom erről, ha előbb kissé szélesebb körben is megvizsgáltam az idetartozó (vagy legalább idetartozni látszó) jelenségeket. Azonban addig is legyen szabad bírálatának néhány pontjára vonatkozólag egy-két helyreigazítást vagy megjegyzést közölnöm.

1. A 384. lapon azt mondja rólam, hogy «éppen a legfontosabb fejezetben, abban, a melyben új eredményhez jut, minden józan mód-szert arczúl csapott [!] és egy szláv hang helyett — négy vagy öt-ből indult ki. Hiába hangzik a IV. fejezet úgy, hogy «Állandóan zárt szótagban maradó szláv *o*», H. nemcsak szláv *o*-ról, hanem szláv *q*-ról is beszél itt, sőt belekever egy-egy esetet, melyben az eredeti hang *ъ*, illetőleg *ѣ* előtt álló *ъ* és ha MELICH-nek igaza van, hogy *pünküš* szavunk régibb *pinkuš*-ból lett, l. MNy. 6:16, még egy régibb *u*-ból lett *o*-val is kedveskedik nekünk ebben a tarka összeállításban».

Csakugyan fölvettem az *q*-t tartalmazó adatokat is, ezt azonban nem tudatlanságból tettem, hanem azért, mert nemcsak az eredeti szláv *o* hangok sorsára voltam kíváncsi (a hogy ezt A. kétszer is mondja, 381 és 387, holott én egyszer sem mondtam), hanem általában azon szláv jövevényszavaink *o* hangjaiéra, melyekről joggal föl-tehető, hogy mindjárt az átvétel pillanatától kezdve tiszta *o*-val hang-

zottak a magyarban. Kérdés tárgya tehát csak az lehetne, hogy csakugyan nasalis $o+n$ volt-e a szláv q , s ha igen, csakugyan rögtön tiszta $o+n$ lett-e belőle a magyarban?

A. (385) arra figyelmeztet engem, hogy ő valaha [1893-ban] éppen e magyar szavak alapján «ahhoz a következtetéshez jutott, hogy a magyarok nem o -t, hanem u -féle hangot hallottak az orrhang [n] előtt». E figyelmeztetés azonban teljesen fölösleges volt, mert nagyon jól ismerem ez értekezését. Csakhogy ismerem minden más (magyarul vagy németül megjelent) munkáját is, s így tudom, hogy A. ezen föltevését SZINNYEI olvasási elméletének megjelenése (1895) óta egyetlen egyszer sem ismételte, sőt több ízben (pl. Archiv XXV. 571—72, Jagić-Festschrift 241, Nyr. XXXI. 187) igen skeptikusan nyilatkozik róla. Azt persze nem sejthettem, hogy Gombocz 1912-ben megjelenő BTürk. Lehnw.-jeiben Árpád-kori magyar $u > o$ változást fog hirdetni, a minek hatása alatt A. majd ismét vissza fog térni régi föltevéséhez. Azon pedig valóban csodálkozom, hogy A. (u. o.) még MELICHNEK egy helyére is figyelmeztet engem (a melyről különben szintén volt tudomásom), a hol ő azt állítja, hogy a *szombat*-nak egykor *szumbota* alakjának kellett lennie a magyarban. Azért csodálkozom ezen, mert A. igazán nem szoktatott hozzá ahhoz, hogy MELICHNEK minden állítását szentírás gyanánt fogadjam. Ilyen körülmények között tehát 1911 tavaszán (akkor készült dolgozatom) teljes jogom volt azon általános (nemcsak SZINNYEITŐL vallott) véleményhez csatlakozni, mely szerint $q = \text{nas. } o+n$. És teljes jogom volt továbbá azt is állítani, hogy e szláv nas. $o+n$ a magyarban kezdettől fogva tiszta $o+n$ -nek hangzott. Mindannak alapján, a mit ma az Árpád-kori magyar hangrendszerről tudunk, ez egy cseppet sem «merész tétel», sőt annyira természetes, hogy az onus probandi semmiképpen sem engem terhel, hanem csakis azt terhelheti, a ki ezt tagadni szeretné; a jelen esetben tehát ASBÓTHOT.

A szláv q ügyében tehát ez a válaszom: ha majd (legalább a lehetőség határáig) bebizonyul, hogy a szláv q csakugyan un (∞um)-ként jött át a magyarba, akkor az ilyen q -hangú adatokat a magyar o nyíltabbra válása kérdésének eldöntésénél természetesen nem szabad többé figyelembe venni; mivel azonban ez 1911 tavaszán még egyáltalán nem volt bebizonyítva, azért eljárásommal semmiféle józan módszert sem csaptam arczul.

Hogy egy-egy τ (*bodnár*), ν (*csolnak*) és u (*pünközs*) hangú adat csakugyan tévesen került a bizonyítás anyagába, azt szívesen elhiszem, ha A. mondja. *Pünközs* ügyében azonban meg kell jegyez-nem, hogy M. nem szlov. *pinkuši* alakból származtatja, ahogy A.

mondja, hanem «**pinko(u)šti*»-ból, a mit «józan módszerrel» csakis úgy érthettem, hogy *pünköszt* szavunk szerint **pinkošti* alakból származik, s csak másodsorban lehetne esetleg **pinkušti* etymont is fölvenni. *Bodnár* és *csolnak* (kétségtelenül régi) jövevényszavainkat is csak azért vettem föl a lajstromba, mert MIKLOSICH (Slav. El.) o hangú szláv alakokból származtatja őket, a mi ellen addig tudtommal se A.-nak, se másnak nem volt kifogása.*) Ha tehát e három szó is segített volna a józan módszer arczul csapásában, akkor ez nem kizárólag az én bűnöm.

2. Hogy A. ma (Gombocz könyvének megjelenése után) hajlandó föltenni, hogy **alamozsna*, *Kozma* és *prépost* o-ja korábbi u-ból való (387—88), azt értem. Mivel azonban nekem MELICH e szavakra vonatkozó adatainak mérlegelése alkalmával még nem állott rendelkezésemre GOMBOCZ könyve, okvetetlenül arra az eredményre kellett jutnom, hogy valószínűleg o hangú szláv alakokra mennek vissza. A meghatározottabb túlzás azt mondani, hogy ezeknél elegendő a M.-től fölhozott anyag legfölkületesebb áttekintése arra, hogy az ember az A.-tól óhajtott eredményre jusszon.

3. Az *apostol* szónál (395) ismét nagy tekintély MELICH, mert azt tartja, hogy a mai *apostol* régibb alakja *apastal* volt, s hogy mai o-ját a lat. *apostolus* hatása okozta. S még hozzáteszi: «Igazán érthetetlen előttem, hogy mi birta rá H.-t, hogy . . . szemben azzal az el nem vitatható tényállással, hogy nyelvemlékeinkben *apastal* alakot találunk, szó nélkül úgy tüntesse föl a dolgot, mintha az *apostol* szó második szótagjában megőrzött szláv o rejlenék». Az el nem vitatható tényállás valójában az, hogy nyelvemlékeinkben egyaránt van *apastal* és *apostol* (∞ *apostal*). M. és A. azt hiszi, hogy *apastal* a szabályos m. hangalak és *apostol* (∞ *apostal*)-ban a lat. *apostolus* hatását kell látnunk, én pedig azt hiszem, hogy *apostol* (∞ *apostal*) a szabályos hangalak és *apastal* második a-ja olyan eredetű, mint pl. *galamb* vagy *parancsol* második a-ja. Az egyik föltevés egyelőre éppen olyan jogos, mint a másik.

4. A. (397—98) fölötte csodálkozik és sajnálkozik azon, hogy nem vettem észre a *komornyik* szót, mert ha észrevettem volna és összehasonlítottam volna a *kamara* szóval, akkor «önként fölvillanhatott volna agyában az a gondolat, hátha a *komornyik* szóban nemcsak a zárt második szótagban, hanem az első nyílt szótagban is azért maradt meg az o, mert később átvett szó!» — A *komornyik* szó

*) A *bútor* és *korlát* szavaknak a 386. l.-on (mint ma már belátom: joggal) kifogásolt fölvétele is csak ilyen okokra vezetendő vissza.

azonban nem került el a figyelmemet s az a gondolat is «fölvillant» agyamban; hisz éppen ezért — mellőztem a *komornyik* tanúságtételét mind a III., mind pedig a IV. fejezetben! Ha a *bosnyák, kondér, muszka, koszperd* és *pokron'a* szavakat mégis fölvettem, akkor ez ter mészetesen csak azért történt, mert ezeket viszont régi átvételeknek tartottam, és tartom őket részben még ma is.

5. Az *akol*-ról (386) azt mondja, hogy csak tévedésből kerülhetett arra a helyre, a hol tárgyalom, mert nincsen benne olyan *o*, mely a magyarban állandóan zárt szótagban maradt volna. De igenis ilyen a második *o*, mert e szónak nincsenek *akolot, akolok, akolom*-féle ragos alakjai.

6. A török jövevényszavak *o* hangjaira nézve vö. MNy. VIII. 454.

Néhány esetben kétségtelenül igaza van ASBÓTHnak s ez esetekben való szíves fölvilágosításait hálás köszönettel fogadom, de hogy a főkérdésben is igaza van-e, az még csak a jövőben fog elválni. Addig, ha éppen úgy tetszik, továbbra is lehet régi szláv *o*-ból mindenkor mai magyar *a*-t — várni.

HORGER ANTAL.

Az. — BUDENZ, MUSz. 828. és 882. sz. a. a *t*-, *s*- és magánhangzós kezdetű fgr. mutató névmásokat még egy töből valóknak tartotta, úgy képzelvén, hogy a *t*-s kezdetű névmások voltak az eredetibbek, a többiek pedig ezekből fejlődtek, részint *t* > *s*- hangváltozással, részint a szókezdő mássalhangzó eltűnésével. PAASONEN azonban kimutatta, hogy a fgr. nyelvekben három különböző pár mutató névmás volt már eredetileg is (FUF. VI. 212, 116) A magyar az névmásnak fgr. megfelelői szerinte tehát a következők: mordv. E. *o-mbo*, M. *o-mbā, o-mā* 'anderer, zweiter' (Mordw. Chrest. 552. sz.*) | votj. G. *ò-tīn, ò-tīn, J. o-tīn, MU. ò-tīn* 'dort, da'; G. *o-tīs, MU. ò-tīs* 'von dort, daher, davon'; G. *o-tsi, MU. o-tsi, U. o-ttši* 'dahin'; G. *ì-tšē, MU. ì-tšē, ò-tšē* 'solcher (wie jener)'; G. *o-é, M. o-éi, J. MU. o-éi, o-éi* 'so, also' (WICHMANN, Wotj. Chrest. 647. sz.) | cser. *umbal* 'túlvaló, túlsó rész'; ulterior, ulterior pars'; *umbalnō* (loc.) 'túl; -n túl; ultra, trans'; *umbakə, umbak* (lat.) 'túl, túlra; in partem ulteriorem' BUDENZ, Cser. Szótár 14.**)

A legutoljára idézett cseremiszi adat az újabb szövegekben nem fordul elő (sem GENETZNél, sem PORKKÁNál, sem RAMSTEDT-

*) A tö *o*.; a rajta levő képző a középfok képzője. (L. UA. 282.)

**) Szintén a középfok képzőjével + *-l* vmihez tartozást jelölő képzővel.

nél), s ezért nem állapítható meg egészen kétségtelenül a magyar, votják és mordvin névmással való összetartozása. Én szerintem inkább a kP. *oiāš*, nyK. *a'ñēš* szó kezdő magánhangzója felel meg az említett névmásoknak. Jelentése RAMSTEDTNél: 'vörwäerts; künftighin' (SUS. Toim. XVII. 4*). GENETZNél mesék végén ebben a szólásban szokott előfordulni: *jomak oiāš*, *mōñ teñōš* (SUS. Aik. VII. 1, 3, 8 stb. stb.). PORKKA szövegeiben ez a mesevég így fordul elő: kCar. *d'oma'k tumba'k*, *mōi tāmba'k* (SUS. Aik. XIII. 3, 14). Ezt GENETZ így fordítja: 'die sage [ging] dahin, ich hierher' (62), a mi nyilván az előbbi fordítása is. E szerint tehát *oiāš* = 'oda', *teñōš* = 'ide'. Az kétségtelen, hogy a *teñōš* a *ta*, *tade* 'ez' névmás származéka. Mindkét szó végén az *s* lativusi rag, az *-ñ* nek pedig valami képzőnek kell lenni. (Nem lehetetlen, hogy azonos a finn *tänne(k)* 'ide', *sinne(k)* 'oda', *minne(k)*, *kunne(k)* 'hová?' megfelelő elemével.)

BEKE ÖDÖN.

*) Vö. még: *mōñēš-oiāš* 'hátra-előre' Ocs. 23. (SZILASI. CserSz. 148), *mōñēš-oiāš* 'hátral s elől' WESKE 36 (SZIL. 143).

Külföldi irodalom.

AIRILA, MARTTI. Äännehistoriallinen tutkimus Tornion murteesta. Helsinki, 1912.

KARJALAINEN, K. F. Wie EGO im ostjakischen die verwandten benennt. Helsingfors, 1912. (Különnyomat a FUF-ból.)

LAUROSELA, JUSSI. Äännehistoriallinen tutkimus Etelä-Pohjanmaan murteesta. I. Konsonantit. Helsinki, 1913.

MOOSBERG N. Om utvecklingen af samfinskt *s* i den ryskkarelska dialekten i Vuonninen. — Participial-konstruktionen i den finska öfversättningarna af konung Kristoffers landslag. (Különnyomatok a Le Monde Oriental VI. kötetéből.)

NÉMETH, JULIUS. Die türkisch-mongolische Hypothese. Leipzig, 1912. (Különnyomat a ZDMG. 66. kötetéből.)

SETÄLÄ, E. N. Studien aus dem gebiet der lehnbeziehungen. Helsingfors-Leipzig, 1912.

A M. Tud. Akadémia kiadásában megjelentek:

Asbóth Oszkár dr. A hangsúly a szláv nyelvekben.....	1.60
Bálint Gábor. Jelentése Oroszország és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet: 5 khálmik dana hangjegye.....	—40
— Kazáni-tatár nyelvtanulmányok. 3 füzet. Egy-egy füzet.....	2.—
Ballagi Mór. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvőr.....	—40
— Baronyai Deesi János és Kis-Viczay Péter közmondásai.....	—20
— Nyelvünk újabb fejlődése.....	—40
Brassai Samuel. A magyar bővített mondat.....	—60
— A mondat dualismusa.....	1.20
— A neo- és paleológia ügyében.....	—60
— Commentator commentatus. Tarlózatok Horatius szatiráinak magyarázóit után.....	—80
— Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virg. Aeneise II. könyvére. Különös tekintettel a magyarokra.....	—80
— Szórend és accentus.....	—80
Budenz József. A németországi philologok és tanfériak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről.....	—30
— Az ugor nyelvek összehasonlító alakitana. Három füzet.....	4.80
— Egy kis viszhang Vámbéry Armin úr válaszára, vagyis «A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet» című II. értekezésére.....	—40
— Erdei- és hegyi-cseremiszt szótár. (Vocabularium cseremicum utriusque dialecti.) Főleg Reguly cseremiszt szógyűjteményéből és az Ujtestamentum cseremiszt fordításából.....	1.—
— Magyar-ugor összehasonlító szótár. (Lexicon Linguae Hungaricae cum Linguis Ugri- comparatae.) 3., 4. és 5. füzet. Egy-egy füzet.....	2.—
— Mokka- és erza-mordvin nyelvtan.....	1.—
— Podhorszky Lajos magyar-sínai nyelvhasználtása.....	—20
Fabian István. Finn nyelvtan.....	1.—
Finály Henrik. A beszerczei szószedet. Latin-magyar nyelvműlék a XV. századból. — Az eredeti kéziratból kiadta, értelmező jegyzetekkel kísérté és teljes szömutatókat — készített hozzá.....	4.—
— Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez.....	—40
Gedeon Alajos dr. Az alsó-metzentzefi német nyelvjárás hangtana.....	1.50
Genetz Arwid dr. Orosz-lapp utazásomból.....	—40
Goldziher Ignác dr. A buddhismus hatása az iszlámra.....	—80
— A muhammedán jogtudomány eredetéről.....	—20
— A nemzetiségi kérdés az araboknál.....	—60
— A pogány arabok költészetének hagyománya.....	1.20
— A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval.....	1.—
Jelentés a M. T. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdaviszonyokra keleten.....	—40
Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben.....	—80
Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv V: Népköltési gyűjtemény a pite lappmark arjepluogi egyházkerületéből. Gyűjtötte s magyar fordítással, jegyzetekkel ellátta.....	6.—
— Svéd-lapp nyelv VI: Pite lappmarki szótár és nyelvtan. Rövid karesuandói lapp szó- jegyzékkel.....	3.20
Hunfalvy Pal. A kondai vogul nyelv. A Popov G. fordításának alapján.....	6.—
— A Kün- vagy Petrarca-codex és a künok.....	—60
— A M. T. Akadémia és a szuómi irodalmi társaság.....	—40
— A számlálás módja és az év hónapjai.....	—40
— Az orientálistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről.....	—30
Imre Sándor. Nyelvtörténelmi tanulságok a nyelvújításra nézve.....	1.20
Joannovics György. Az ik-es igékről.....	—80
— Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez.....	—60
— Értsük meg egymást. (A neológia és orthológia ügyében).....	—60
— Szörendi tanulmányok I. rész.....	—60
— Ugyanaz.....	—80
Kazinczy Ferencz levelezései. Közzéteszi dr. Váczy János I—XV. köt.: 1763—1818-ig. Minden kötet ára 10 korona. A II. köteté.....	12.—
Kégl Sándor dr. A perzsa népdal.....	—90
— Tanulmányok az ujabbkori perzsa irodalom történetéből.....	3.—
Kunos Ignác dr. Három karagöz-játék.....	2.—
— Kis-Ázsia török dialektusairól.....	—90
— Naszreddin Hodsa tréféi. Török (kis-ázsiai) szövegét gyűjtötte, fordítással és jegyze- tekkel ellátta.....	3.—
— Oszmán-török népköltési gyűjtemény. Két kötet.....	10.20—
— és Munkácsi Bernát dr. A belviszonyragok használata a magyarban.....	1.—

Gróf Kuun Géza. A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről	—80
— A sémi magánhangzókrol	—75
— Adatok Krim történetéhez	—40
— Codex Cumanicus. Bibliothecae ad Templum Divi Marci Venetiarum primum ex integro edidit, prolegomenis notis et compluribus glossariis instruxit	10.—
Lindenschmidt Mihály. A verbászi német nyelvjárás	—90
Lugossy József. Hangrendi párhuzam ezer példában	—20
Mayr Aurél dr. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben	—20
— Az úgynevezett lágy aspiraták phoneticus értékéről az ó-indben	120
Melich János. A gyöngyösi latin-magyar szótár-törödéek. Veress Ignác másolata felhasználásával közrebocsátotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta	5.—
— Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai. (A középfrank nyelvjárás térképével)	120
— A brassói latin-magyar szótár-törödéek	—60
Molnár Albert. (Szenczi-) naplója, levelezése és irományai. Jegyzetekkel ellátta Dézi Lajos, Hasonmással	9.—
Munkácsi Bernát. Árja- és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I. kötet: Magyar szójegyzék s bevezetésül: A kérdés története	12.—
— Budenz József emlékezete	120
— Vogul népköltési gyűjtemény I. kötet: Regék és énekek a világ teremtéséről. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	3.—
Kiegészítő füzet	6.—
II. kötet: Istenek hősi énekei, regéi és idéző igéi. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
III. kötet: Medveénekek. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	10.—
IV. kötet: Eleteképek. Sorsénekek, vitézi énekek, medveünnepi színjátékok, állaténekek, mesék, találós mesék, néprajzi apróságok, földrajzi névjegyzék. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
— Votják népköltészeti hagyományok	4.—
— Votják szótár. 4 füzet	16.—
Nyelvemlékek. Régi magyar — Kiadta a M. T. Társaság IV. kötet. Első osztály: Guary-codex	2.—
Második osztály: Egyházi vegyes könyv. (Winkler-codex)	3.—
V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Sajtó alá rendezte és kinyomatta Toldy Ferencz. A kész nyomtatványt az eredetivel összevetette, a Csemez-törödéek szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf György	12.—
Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Aron. Közzéteszi Volf György. Tartalma:	
I. kötet: Bécsi-codex. — Müncheni-codex	4.—
II. kötet: Veszprémi-codex. — Peer-codex. — Winkler-codex. — Sándor-codex. — Gyöngyösi-codex. — Thewrewk-codex. — Kriza-codex. — Bod-codex	4.—
III. kötet: Nagyszombati-codex. — Szent-Domokos-codex. — Virginia-codex. — Közzéteszik: Komáromi L. és Király Pál	4.—
IV. és V. kötet: Erdy-codex. Egy-egy kötet	4.—
VI. kötet: Tihanyi-codex. — Kazinczy-codex. — Horvát-codex	4.—
VII. kötet: Ehrenfeld-codex. — Simor-codex. — Cornides-codex. — Szent-Krisztina élete. — Vitkovics-codex. — Lányi-codex	4.—
VIII. kötet: Szent Margit élete. — Példák könyve. — Könyvecske a szent apostoloknak méltóságáról. — Apor-codex. — Kulcsár-codex	4.—
IX. és X. kötet: Ersekújvári-codex. Egy-egy kötet	4.—
XI. kötet: Debreczeni-codex. — Gömöri-codex	4.—
XII. kötet: Döbrentei-codex. — Teleki-codex	4.—
XIII. kötet: Festetics-codex. — Pozsonyi-codex. — Keszthelyi-codex, Miskolczy-törödéek	4.—
XIV. kötet: Lobkovitz-codex. — Batthyányi-codex. — Czech-codex	4.—
XV. kötet: Székelyudvarhelyi codex. — Guary-codex. — Nádor-codex. — Lázár Zelma-codex. — Birk-codex. — Piry-hártya.	6.—

*Megrendelhetők a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalában
Budapest, V.; Akadémia-utca 2. sz.*

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 1 K 50 f.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

1913.

TARTALOM.

	Lap
RAMSTEDT G. J.: Az <i>ŋ</i> hang a mongolban és a törökben. --- ---	229
MELICH JÁNOS: Néhány magyar jogtörténeti kifejezésről --- ---	239
SARKADI NAGY JÁNOS: Az északi-osztják nyelv igeneves szerkezetei (I.)	250
GYOMLAY GYULA: Az úgynevezett igeidők elméletéhez (XI.) --- ---	288
HORGER ANTAL: Néhány határozóragunk alaktanához --- --- ---	309
KRÄUTER FERENCZ: A <i>v</i> -töví igék - --- --- --- --- ---	317

Kisebb közlemények.

MELICH JÁNOS: Ágnës --- --- --- --- --- --- --- ---	340
— — Ágoston --- --- --- --- --- --- --- ---	341
— — Adalék a magyar szótáriródalomhoz --- --- ---	342
K. P.: Van-e a magyarban dalmata jövevényszó? --- --- ---	344

Folyóiratunk évenként háromszor vagy négyszer jelenik meg. Egy-egy kötet legalább harmincz ívből áll, s az ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadóhivatalához czímezendő.

A szerkesztő lakása: II., Bimbó-utca 24.

Az *ŋ* hang a mongolban és a törökben.

Jelen dolgozatomban a török-mongol *ŋ*-hang történetét és mai megfelelőit akarom vázlatosan leírni teljességre való törekvés nélkül.

Tökéletes megoldást nem lehet addig elérni, míg tisztában nem leszünk azzal, hogy hol kell *ŋ*-hangot feltennünk. A törökben az *ŋ* gyakran speciális török fejlemény régebbi *n*-ből. Így pl. a genitívus végzetében: ótör. *-ŋŋ*, vö. mong. *-un* ~ *-jin*, csuv. *-ŋn* s egyéb ragozási alakokban, pl. ótör. *ilinä* 'országának' < **ilin-gä*, kirk. *elünä* id.

Szó kezdetén sem a törökben, sem a mongolban nincs *ŋ*, s az «alapnyelvben» valószínűleg nem is fordult elő ilyen helyzetben ez a hang. Azok a szók, melyek a tungúzban *ŋ*-nel kezdődnek s a mongolban is megvannak, az utóbbiban *g*-vel kezdődnek; pl. *gäle*- 'keresni' = mong. *geli*- 'üzni' (a jelentést illetőleg vö. «nachjagen»), *ŋel*- 'felni' = mandzsu *gelme*- id., mong. *gelme-lje*- id.

Szótag végén lehet az *ŋ*, *q* (*k*)-n és *g* (*g*)-n kívül még egyes más mássalhangzók előtt is; így mindkét nyelvben előfordul *ŋr*, *ŋl*, *ŋt*, *ŋd*; hogy az *ŋs*, *ŋn* és *ŋm* is régi, az nem bizonyos. Szó végén az *ŋ* nagyon gyakori.

Hangzóközi török *ŋ*-nek a mongolban *ŋg*, *ŋŋ* felel meg; ez bizonyára régiebb *ŋg*, *ŋŋ*-ből magyarázandó.

Nagyon régi a mongolban az *-ŋt*-, *-ŋd*- > *-nt*-, *-nd*-asszimiláció, mely az összes dialektusokban megtörtént; újabb képzésekben és jövevényszókban később újra mutatkozik *ŋd*, *ŋt*.

Íme néhány példa a kölcsönös megfelelések szemléltetésére:
mong. *aŋ* 'vadászat, vad' = köztör. *aŋ* 'vad' || mong. *eŋ* 'szélesség (szöveté)' = köztör. *äŋ* id. || mong. *ciŋ* 'kemény, szí-

lárd' = kojb. sor, alt. kirk. stb. *tyŋ* id.; a török szó a mong. *čing'a*, kh. *tš'angv*, kalm. *tšangv*, burj. *šang* id. megfelelője is lehet; a mong. *čing'a*, kh. *tš'angv* 'egyenest (pl. délre)' szóból származik a kirk. *šang* id. || mong. *teŋ* 'egyensúly, teher (a tevén)' = köztör. *täŋ* 'egyenlő', 'esomó, batyu' stb. || kh. kalm. *meŋ* 'ragadozó madarak étke' = ótör. ujb. stb. *mäŋ* id. || mong. *qoŋ*, *qon'dulai*, kalm. *χond'lā*, kh. *χonbal'ē*, kalm. *χond'sχv*, *χongā* stb. 'a czombon levő vastag hús' = kirk. *qoŋ* id. || mong. *sundala-*, kh. *sundul-*, kalm. *sundl-* 'valakinek a háta megett ülve lovagolni' = köztör. *soŋ* 'hátsó rész, hátul, később' || mong. *man'du-*, *man'da-*, kh. *mandv-*, kalm. *mandl-* 'jó állapotba jutni, tökéletesedni, elterjedni, feljönni (a nap)' stb. = alt. tel. kirk. stb. *maŋ* 'eredmény, haladás' (kojb.) 'idő, szabad idő', kojb. *maŋ'nan-* 'elkészülni vmivel' || mong. *doŋg'ud-* 'csengen, zajongani, szemrehányani', kh. *doŋgvs-*, *doŋgvd-* id., **doŋ'si-* > kh. *doŋ'si-* 'szemrehányani' = ujb. *jōŋ*, sor. *čōŋ* 'szemrehányás' || mong. *menge* 'anyajegy' = alt. sor., csag. *mäŋ*, kojb. *meŋ* id., oszm. *bän* id. || mong. *minqan* '1000' = ótör. *byŋ*, kirk. *myŋ*, alt. kojb. *muŋ*, oszm. *bin* id. || mong. *öŋge*, kh. *üŋga*, kalm. *öŋg°* 'előrészt, szín, fény', mong. *öŋge're-* 'elmenni vmi mellett' = ótör., köztör. *öŋ* 'előrészt', csuv. *um* id. || mong. **qaŋ'ga* > kh. *χangv* 'fából való sipkamodell', mong. *qaŋ'qai*, kh. *χangχ'ē* (mint adj.) 'nagy, magaskerekű koca; nagyobb tehernyereg' = ujb. *qaŋ* 'koca', kún *qana* 'deszka', kaz. *qanga* 'a nyereg farámája' || mong. *qaŋqai* 'erdős és bővizű vidék' = kumand. *qanai* id. || mong. *šanggi* 'újságok, hír' = ujb. *jaŋy*, kirk. *šana*, tub. *ñā*, oszm. *jany*, *jäni*, csuv. *šana* 'új' || mong. *toŋga-ji-* 'lehajolni, fejvel a földet érinteni, fölfordítva lenni', *toŋga-raŋ* 'bőrvágó kés', mong. **toŋga-l-* > man. *toŋgoli-* 'bukfenczezni' (vö. kirk. *toŋqai-* 'a fejvel a földet érintve térdelni', alt. *toŋyraq*, kojb. *toŋaraq* 'bőrvágó kés') = szag. *tunar-* 'megfordítani' || mong. *aŋgar*, *aŋgar'qai* 'hasadék, szakadék' = kirk. *aŋar* 'folyópart messziről nézve' || mong. *aŋgir* 'vöröses sárga; vöröses sárga kacsa' = jak. *aŋyr*, alt. *aŋar*, csag. *aŋqur*, *aŋqir*, kirk. *aŋgar* 'vöröses sárga kacsa, turpan', man. *aŋgir* id. || mong. *aŋ'qan*, *aŋqa'lan* 'kezdetben, először' = ótör. *aŋ-ilk* 'a legelső', kirk. *aŋqy-* 'elsőnek lenni' (> szamO. *aŋkōi* 'első') || mong. *aŋkil-* 'erős szaggal bírni', kalm. *äŋkl-*, *aŋkl-* (*kaŋkū-*, *kaŋkl-*) id. = kaz. *aŋqy-* id. || mong. **keŋ'ke-ji-* 'széles-

nek és üresnek lenni' (pl. egy nagy ház)', kh. $\chi\eta\chi\bar{i}$ -, kalm. $\chi\eta\chi\bar{i}$ -, $\chi\eta\chi\bar{i}$ - id. = tel. $k\bar{\eta}\chi\bar{k}\bar{a}$ - 'üresnek, pusztának lenni', köztör. $k\bar{\eta}\chi$ 'széles, tágas' || mong. $te\eta ke'ge$ 'testi erő', kh. $t\bar{e}\eta\chi\bar{e}$ -, kalm. $te\eta k\bar{e}$ -, mong. $te\eta ke'li-g\bar{u}n$ 'izmos, erős' = tel. $t\bar{\eta}\chi\bar{k}\bar{i}$ - 'üdülni'; vö. tavgi-szam. $ta\eta ka\bar{g}\bar{a}$ 'erős', árja $ta\eta hi\bar{s}ta$ 'legerősebb' || kh. $m\bar{\eta}\chi\bar{g}\bar{a}$ -, kalm. $m\bar{\eta}\chi\bar{k}\bar{o}$ -, mong. $m\bar{\eta}\chi\bar{k}\bar{e}$ 'örök' (valószínűleg a későbbi kiejtés hatása alatt előállott helyesírás * $me\eta k\bar{u}$ helyett) = ótör. stb. $m\bar{\eta}\chi\bar{k}\bar{u}$ -, ótör. $b\bar{\eta}\chi\bar{k}\bar{u}$ id. || mong. $o\eta qa$ -, kh. kalm. $o\eta\chi\bar{v}$ 'a játékesont helyzete, mikor egyenesen megáll', kh. $o\eta\chi\bar{v}l\bar{o}v$ - 'felfordulni' = kirg. $o\eta qa$ -, $u\eta qa$ (a játékesontnak ugyanolyan állása) || mong. $\bar{o}\eta k\bar{u}re$ - 'felborulni, megfordítva feküdni', $\bar{o}\eta k\bar{u}$ - id. (> man. $u\eta ke$ - 'felborulni' = tub. $k\bar{o}\eta k\bar{u}r$ - 'felfordulni' (< * $\bar{o}\eta k\bar{u}r$), csag. $\bar{o}\eta't\bar{a}r$ - 'felfordítani, kiönteni' || mong. $qa\eta qa'ji$ -, kh. $\chi\eta\chi\bar{e}$ - 'egyedül, kiemelkedve, magasan állni' = tel. $qa\eta qai$ - id. (< mong.), kkir. $qa\eta qai$ - id. (? < mong.) || mong. $a\eta qa$ -, kh. kalm. $a\eta g\bar{v}$ - 'nyitva lenni (a szájról), éhesnek lenni', kalm. $a\eta g\bar{v}l\bar{z}\bar{u}r$ 'madárfióka' = kirg. $a\eta qa$ - 'éhesnek lenni' (? < mong.).

Általában tehát a következő a megfelelés:

	*- ηq -	*- ηk -	*- ηq -, * ηg	*- η
mong.	- ηq -	- ηk -	- ηq -, * ηg	- η
tör.	- ηq -	- ηk -	- η - (kaz. stb. - ηq -)	- η .

Ha az ujjur és az arab írásban ng -t írnak, ezt η -nek, nem ng , η -nek kell tekintenünk, mert intervokális helyzetben már az ótörökben η -t, nem ng - (vagy ηr)-t írtak, pl. $s\bar{o}\eta\bar{u}\bar{s}$ - 'harcolni', $b\bar{o}\eta\bar{u}r$ - 'bégetni' stb. RADLOFF átírása szerint a kazániban s részben a kirgizben is előfordul intervokális η . A déli törökben (oszm., azerb., krimi) az η fokozatosan és meglehetősen szabályossággal n -né lesz: régibb $bi\eta$, újabb bin '1000'.

A mongolban most a következőképp oszlanak meg a dialektusok: kh. burj. kalm. mogh. - ηg -, - ηq -, de a keleti mongolban (RUDNEV szerint) magánhangzók között - η -.

A hol ma egyes török dialektusokban (kirg. kkirg. csag. tar. stb.) - ηg -t találunk a várható - η - helyett, ott az illető szó ebben az alakban átvett jövevényszó; ezenkívül a mongol ηq , ηg gyakran ηq , - ηk -vá lesz, pl. mong. $to\eta qa\bar{ji}$ > kirg. $to\eta qai$ -, mong. $a\eta qa$ > kirg. $a\eta qa$ -, mong. $a\eta gir$ > csag. $a\eta qir$, $a\eta qur$

Másrészt a törökben az ηq (η^k) gyakran η (v. ηg)-vé válik, s ez az eltolódás, úgy látszik, párhuzamos a $q > \gamma$ változással ($aqa > \text{alt. } a\gamma a, jaqa > \text{alt. } ja\gamma a, köke're- \text{'kékülni'} > \text{kirg. } kögö'r-$). De sem ez, sem amaz a változás nem ment végbe teljesen egy dialektusban sem, hanem csupán itt-ott mutatkozik különféle dialektusokban.

Éppen ilyen az ηg (vagy η) $> \gamma$ változás, mely mind kronológiailag, mind földrajzilag homályos. Lássunk néhány példát:

mong. *oŋgan* 'szent, isten, istenszobor' = ujg. csag. *oŋan* 'isten'.

mong. *öŋge-jin*, kh. *üŋgiz* 'különféle (fajú v. színű)' = ujg. *ögün*, csag. *ögün* 'különféle, más'.

mong. *moŋgul* 'mongol' = csag. *moŋul*, urj. *möl*.

mong. *soŋgina* 'hagyma' (vö. kínai *tsun* id.) = nog. oszm. csag. *soŋan* id., alt. *soŋono*, tel. *oŋono* id.

mong. *maŋgir*, *maŋgir'sun* 'vad fokhagyma' = alt. tel. *paŋyr* (tel. *maŋyr*) id.

mong. *saŋgi'sun* 'madárganéj', *saŋgi-* 'ganajozni (madarak)' = oszm. *saŋy* (*saŋq*) id. (kirg. *saŋgyt-* 'ganajozni (ragadozó madarak)' $< (?)$ mong.)

Vö. még tör. *bašyŋyz* 'fejetek' $>$ kaz. *bašyŋyz*; tör. *boldyŋyz* 'lettetek' $>$ oszm. *bolduuz*.

Ez a denazalizáció az ujgur *oŋan* után ítélve már régi. Azt lehetne gondolni, hogy miután az $\eta g > \eta$ változás a törökben végbement, a mongol ηq -t, legalább egyes dialektusokban, ($\eta \gamma >$) γ -vel helyettesítették, s eszerint az összes fenti szók a mongolból volnának átvéve. Hogy azonban ez valóban így van-e, az mégis kissé bizonytalan (vö. mong. **möŋür'sün* $>$ kh. *mügörs* 'porczogó').

A mongolban ugyanis $\eta g > g > \emptyset$ eltolódást konstatálhatunk, s úgy látszik, mintha a mongolban az (erős) ηq mellett néhol intervokális η is lett volna, mely hangsúlyos magánhangzó előtt állott s először átmeneti γ vagy w hanggá lett s később hosszú magánhangzóban lappangóvá vált, azaz az η éppúgy eltűnt, mint régebbi γ és w . Pl.

kh. *χ'äŋgür* 'görbe kés' \sim kalm. *kür* id., vö. csag. *qiyir* 'ferde', kirg. *qyŋyr* 'ferde, görbe', kaz. *qyŋgyr* id., tel. *qyŋyraŋ* 'kés', szag. *kojb. qyiraŋ* 'kard'. Más szó a tör. *qyi-* 'ferdének,

rézsútosnak lenni', kaz. *qyjyq* 'ferde', ujj. *qyjyš-* 'eltérni' = kalm. *kīzy* 'ferde, rézsútos'; kalm. *kīrys* id. (< tör. *qyīrač*).

kh. *ḡḡḡḡḡḡ* 'gyapjú', Juančao *nunḡa'sun* id. (> man. *nunḡasun*), keleti mong. *onḡḡḡḡḡ* ~ kalm. *nōsn* id.; palatális magánhangzóval is: kalm. *nōlr* kalm. *nōlr* mellett, kh. *nōlvr* 'pehely, finom gyapjú'. A mongolból származik a tel. *nōqqy* 'pehely'. A megfelelő török szó: alt. *jyḡ* 'gyapjú', tel. *jum*, kaz. *jön*, csuv. *səm* id., csag. kún, alt. *jūḡ*. Bizonyára rokon ezekkel a tung. *inḡa'kta* 'gyapjú', man. *inḡaxa*, *inḡala* id.

mong. *menge*, kh. kalm. *mengḡ* 'anyaajegy' ~ (P. M. MELIORANSKIJ, Арабъ Филологъ о монгольскомъ языкѣ) *mähä* (᠔: *mäu* v. *mā*) id.; köztör. *māḡ* id.

mong. *mōḡḡün*, kh. *mūḡḡa*, kalm. *mōḡḡn* 'ezüst, pénz' ~ (MELIOR. *ibid.*) *mū* id.; tunguz dialektusokban *muḡun*, *muḡun* id.

kalm. *daḡḡurā* 'lárma, zaj, ünnep, ünnepi dal' ~ mong. *daḡu*, kalm. *dū* 'hang, dal', *dūrān* (< *daḡurijan*, **daḡura-ḡan*) 'visszhang, hang'; csag. *janḡu* 'visszhang', jak. *saḡa* 'hang', *saḡar-* 'beszélni'.

ótör. ujj. *sāḡir*, tob. *siḡir* 'előhegység, hegyfok' ~ mong. *seḡer*, kh. kalm. *sēr* 'nyakszirt, hát, hegyhát, domb'.

mong. *enḡeske*, kh. *enḡesək* 'pirosító' ~ mong. *eḡeg*, kh. *ēḡ* 'a szikla kiálló szeglete'; vö. ujj. *āḡ* 'arcz', sor. *iḡ'nāk* 'pirosító', kún, csag. *āḡ'āk* 'áll', alt. tel. sor., kojb. *āk* 'áll'.

ótör. *bōḡür-* 'bégetni', alt. *mōḡür-*, jak. *mōḡürü-* id. ~ kh. *mōr-*, kalm. *mōr-* id., írott alak: *mōḡüre-*.

csag. *būḡüz*, *mūḡüz* 'szarv', kirg. *mūḡüz*, alt. *mūs* id., jak. *muos* 'csont' ~ kalm. *mōrsn* 'porczogó', kh. *mūḡōrs*, kel. mong. *mōḡōrs*, *mōḡōrs* (RUDNEV) id. Vö. tung. (CASTR.) *muḡōrsun* 'porczogó'.

Itt még a következő tunguz-mongol szók jöhetnek tekintetbe: tungCASTR. *tiḡän*, *tyḡen* 'mell', man. *tunḡen* id. (tung. > jak. *tyḡa* 'tüdő'?) ~ mong. *ēḡeḡi*, *ēḡeḡi*, kh. *ts'ēdž*, kalm. *tšēdž* 'mell', burj. *sēž* id., *ēḡedeg*, kh. *ts'ēḡedək* 'rövid, meleg ujjas', *ts'ēdžimək* id. (> alt. *ēḡädäk*, tel. *ēädäk*; alt. *ēḡimük* id.) || tungCASTR. *siḡiksö*, *sōḡuwa* 'harmat, dér' ~ mong. *siḡüderi* 'harmat' (> ujjRADL. *siḡüdarin* id.) || tung. *toḡar*, *tuḡar* 'tó, sekély víz' ~ ? mong. vö. kh. *t'ōrym*, *tōērym* 'kis, sekély tócsa', *t'*. *nūr* id. 'tó' || tungCASTR. *simḡun*, gold. *siḡmō* 'árnyék' ~

mong. *següder*, kh. *sūdar*, kalm. *sūdr* 'árnyék; életkor; szolgál, társ' (> csag. *sūdār* 'szolga, kísérő', tel. 'takaró, ernyő') || ? gold *jengur* 'farkas' ~ kalm. *jūrṇ*, *ām-jūrṇ* (mesebeli alak, körülbelül: 'szakállas farkas') > tel. *jurun-muzaqai* (l. RADL. Wb. III. 547).

Hogy a hosszú magánhangzók keletkezése ebben az esetben az $\eta > g$ (r) fejlődésre vezetendő vissza s ezzel párhuzamosan halad, azt olyan szavak is mutatják, mint: mong. *noqta* 'kantár' (> tör. *noqta* id.) > man. *loqto* id. < kínai *luṅ-tou* id. || man. *niktan*, *liṅdan* 'életelixir' < kínai *liṅ-dan* id. (> mong. mint férfinév) || mong. *čögüce*, kh. *ts'üg'ts'a*, kalm. *tsöktse* 'ivócsésze' (> kkirg. *čöčäk* id., alt. tel. *čöčü* id.) < indokínai, vö. kínai *ṣuṅ-ge* id. || mong. *nigur*, (MELIOR. ibid.) *nijur*, burj. (> jak.) *nūr*, kh. *nūr*, kalm. *nūr* 'arcz' < kínai *lien-ər* id.

Ellenben az η -nek az urjanchaji (pl. *möl* 'mongol'), kojbal, sor. stb. dialektusokban való eltünése újabb keletű.

A mongolban, valamint a jakutban, csuvasban, oszmánliban és egyéb dialektusokban intervokális helyzetben gyakran m -t találunk, holott a többi dialektusok ugyanazokban a szókban $*\eta$ -t mutatnak. Ez az m , úgy látszik, nem szabályos fejlődés eredménye, hanem szórványosan és különböző korokban került az η helyére. A már fentebb tárgyalt ηg ($\sim r$) $\sim \emptyset$ váltakozás mellett tehát találunk $\eta g \sim m \sim \emptyset$ váltakozást is, azaz a mongolban az m magánhangzóhosszúsággal is váltakozik. Ilyen körülmények között nehéz eldönteni, hogy $m \sim \emptyset$ váltakozásnál mindig $*\eta$ -t kell-e feltenni eredeti hangul, vagy pedig $*m$ -t. Lássuk néhány példán ezeket a nehézségeket:

mong. *kömul'dürge* 'mellszif' (kh. kalm. burj.) (> kirg. *ömüldrück*, kojb. *kömuldirik*, csag. *kömuldrük*, oszm. *kömuldürük* id.) \sim köztör. *könül* 'szív, mell, kedély, szellem' \sim kkirg. *szag. kö* 'a test nemesebb részei mint a lélek székhelye', alt. tel. *kün* 'óhajítás, kívánság', mong. ($*kögü$, $*küü$ >) kalm. *kü* 'értelem, kedv'. Talán a mong., alt. *kün*, *kü* régi egytagú szó, vö. mong. *kü'se* 'kívánni', ótör. *kü'zä* id. (denom. $*-sa$ -val).

mong. *kümün* 'ember' (kalm. Ölöt *kümṇ* talán az irodalomból) \sim kalm. *kün*, Juančao *ku-un* id., kh. *ṣuṅ*, *ṣuṅ* id. Itt vagy $*küṅ$ 'ün-t (vö. ótör. *küṅ* 'rabszolganő'), vagy $*küm$ 'ün-t lehet feltennünk (vö. szamo. *kum*, *kup* 'ember').

mong. *keme-* vagy *geme-* 'mondani, gondolni, gondolkodni'

~ Juančao *ke-e*, kalm. *burj. ge-* (és *gē*: kalm. *gēgēd*), kh. *ge-*, *gə-*, *ge-* id. A magánhangzó rövideége újabb keletű és a szó enklitikus állásának eredménye (vö. tör. *tä-*, *dä-* 'mondani'). Valószínűleg idetartozik még a köztör. (ujg. stb.) *känä-*, *känä-š-* 'tanácskozni'.

mong. *tomaqu* 'meghűlés', kh. *t'omū*, kalm. *burj. tomū* (= kking. *tumō*, kiring. *tumau*, jak. *tumū* id.) ~ ? tör. *toŋ* 'hideg, fagyott', *toŋ-* 'fagyni, megdermedni', jak. *toŋor-* 'kihűlni'. Lehet, hogy a tör. *toŋ* hangutánzó (vö. mong. *toŋ*, kh. *t'oŋ* 'nagyon, erősen'), mint pl. kalm. *džiy* (= *džiy gesŋ kitŋ* 'csengő hideg') 'legnagyobb hideg'. Itt-ott *tom* alak is előfordul *toŋ* helyett (l. RADL. Wb.): kking. *tomajak* 'mezítláb, szegény', leb. *tomojoq* 'hőcipő nélküli', tel. *tomul* id. (-ul = mong. *ula*, kalm. *ul'* 'talp'). Valószínűleg idetartozik a jak. *tymnŋ* 'hideg, hidegség'.

mong. *tomurqa*, *tomurčaq* 'szájkosár' (> man. *tomorčan* 'a vadászmadár sipkája') vö. csag. *tumšug*, kojb. *tumčug*, jak. *tumus* 'csőr', oszm. *tumuš-*, *tomuš-* 'bolhászkodni (madárról)' ~ mong. *toŋsi-* 'csőrrel vágni' (> jak. *toŋsui-* '[csőrrel] csipegetni v. vagdálni'), kh. *t'oŋšür* 'csőr', kh. *toŋšül* 'harkály' (= alt. *toŋyrtqa* id., tob. *tomurtqa* id.). Vö. ? tör. (kiring. stb.) *toŋuz* (> alt. *toŋys*, oszm. *domuz*, *donuz* 'disznó'.*)

mong. *čimüge* 'velő, velős csont', kh. *tš'umag*, kalm. *tšimgn* id. ~ csag. *söŋük*, ótör. *süŋük* 'csont', oszm. *söjük*, *sümük*, jak. *uŋuok*, alt. kojb. *sök* id.

mong. *qamar*, *qabar*, mogh. *qabar* 'orr', kh. *burj. xamvr*, kalm. *xamr* id. (> tel. *gamur* id.) ~ tel. *qanyryq* 'orrsövény', kking. *qanyraq* 'hegyesúcs', kojb. *qāraq*, *qaraq* 'orrsövény' ~ (mong. **qagurqa'sun* >) kalm. *χūrčvsŋ* 'orr porczogója'. Ide tartozik még a mong. *qan'sijar*, kh. *χaŋšār* 'orr-él, orrszíz' (> man. *qan'siri*, *χaŋšara*, kel. tör. *qanšar* 'orresont, orr-él', tel. *qanžyr* 'orrsövény'). A magánhangzó gyakran o-val váltakozik: man. *oŋoro* (vö. mong. *qabar*) 'orr', tung. *oŋokto*, *hoŋgakta* id.; mong. *qoŋ'sijar* 'hosszú orr' vagy = *qansijar*, kh. kalm. *χaŋšār*, *χoŋšār* (> alt. *qoŋžor* 'a féknek az orron és a homlokon levő része'),

*) Csu. *sāmsā* 'orr', melyet a tör. *tumšug*-kal egyeztettek = kalm. *samsā*, *samsā*, kh. *samsv*, *samsv'e* 'orrczipa'.

melynél a *qosigun*, kh. kalm. *χosū* 'orr, csúcs' hatására gondolhatunk.

[jak. *omuk* 'kopoltyú'] ~ tör. **oγurt*, kojb. *ort*, tel. *ürt*, kirk. alt. *urt*, oszm. *avurt*, bar. *aurt* 'pofazacskó', bar. *aurt'qy* 'pofa' ~ kh. *ō'tš'i*, kalm. *otšū* 'pofazacskó' (írott alak: *ogučin*, *oočin* id.).

[jak. *χomur'duos* 'rovar', vö. csuv. *χurt-χāmār* 'méh', oszm. kar. *qomuz* 'rovar, féreg'] ~ csag. kirk. *qoγuz* 'rovar', tel. *qoγys*, alt. kojb. *qōs* id. ~ mong. *qaur* 'féreg, szű, féregrágtat lyuk, kukac', kh. *gūr*, kalm. burj. *gūr* id. Rokan a tung. (*Mélanges Asiatiques* VIII. 370) *kaγér* 'gálandféreg'.

Több tekintetben nehezen magyarázható váltakozást látunk a következő szóban (ha ugyan egyazon szóval van dolgunk): mong. *tegü-* 'összeszedni, tépni', Juančao *te-γü-* id., man. *tuge-* 'gyűjteni', kh. *t'ū-*, kalm. *tū-* 'összeszedni', 'felfűzni és összecsomózni (pl. korallgyöngyöket)', kalm. *tūdæg* 'csomó, köteg' (> jak. *tütüχ* id.), (MELIOR. ibid.) *temγü-* 'gyűjteni', jak. *tüm-* 'összecsomózni', *timäχ* 'csomó' ~ csag. *tüg-*, csag. kirk. *tüi-*, alt. sor. *tū-*, oszm. *döi-*, *düi-* 'összecsomózni'; csag. *tüg'mä*, kirk. *tüimö*, oszm. *döimä*, *tüimä* 'csomó', kirk. *tüjün* 'csomó, köteg' stb.

Az eredeti hangállapot meghatározása már itt is több nehézségbe ütközik, de teljességgel híjával vagyunk minden kritériumnak az ilyen példákban: mong. *namuq* 'mocsár, mocsaras tó' ~ ? mong. *naγur*, kh. *nūr*, kalm. *nūr* 'tó', (MELIOR. ibid.) *nawur-* (**naγur?*, **nawur?*) id. vagy alt. tel. kirk. csag. *omurtqa* 'hátgerince', oszm. *omurγa*, *onurγa* (? **oγur-qa*, vagy ? *omur-qa*, vö. *omuz* 'váll', mong. *omuragu* > kirk. *omrau* id.) ~ ? oszm. *omaža* 'keresztesont, farkesont' ~ szag. alt. csag. krm. *uča* 'kereszt, hátsó rész', mong. *uča*, kalm. *üts^v*, kh. *ü'ts'v* id. (< **uüča*).

A mongol *γ* ~ *m* váltakozást természetesen nem szükséges a jakutnak ugyanezen jelenségével összefüggésbe hozni, habár bizonyos kölcsönhatás legalább egyes esetekben valószínű. Egészen külön áll a csuvas, melyben az *γ* > *m* változás meg lehetőségesen közönséges; pl. csuv. *kāmāl* 'szív' = köztör. *kōγül*, oszm. *gönül*; csuv. *mai* 'irány' = kaz. *γngai* id.; csuv. *χāmār* 'barna', köztör. *qoγur* id., mong. *qoγur* 'sárgásbarna', kojb. szag. *qōr* id. (tör. > orosz *коурыи*), vö. tung. *koγnori* 'fekete', tkp. 'kormos, füstös', vö. tel. *qoγursy-* 'befüstölödni'; csuv. *χāmār* 'méh'

= kirg. *qoγuz* 'bogár'; csuv. *šmāl* 'könnyű' = köztör. *jāñil*, kaz. *žīñal* id.; csuv. *mal* 'elő-, előrész', *um* 'elül' ~ tör. *öñ* id., mong. *öñge* 'előrész, szín'.

Teljesen független ettől a szórványosan előforduló $\eta > m$ változás az oszmanliban, melyben az η szabály szerint n -né lett; pl. köztör. *toγuz* 'disznó' > oszm. *domuz* és *donuz*; **köñlāk* 'ing' > oszm. *gömlāk*, krm. *gölmāk* (kalm. *kīlāg* id. < tör. *köilāk*), **söñük* > oszm. *sömük*, *sümük* 'csont'.

Ha tehát az első és második szótag magánhangzója közt η (vagy $\eta\eta$) általában elég könnyen konstatalható, több szónál mégis kétségek és nehézségek merülnek fel. A dolog valószínűleg úgy magyarázandó, hogy az η , γ és w közt levő különbség a dialektusokban igen korán majd az egyik, majd a másik szóban elmosódott.

Megjegyzendő még, hogy különösen török dialektusokban a γ (g) helyébe szórványosan η lépett, pl. tel. *jañalbai* 'csíz' ~ kür. *jañalbai* (egy madár), mong. *šagalmāi* id.; kirg. *töñörök* 'kör' ~ kkirg. *tögürök* 'kör, kerek', mong. *tögürig*, *tögüreğ* id. mong. *tögüge* 'gyűrű, kör, kerek'; kirg. *šaγaryk* 'a sátor tetőgyűrűje' ~ mong. *čağariq* id. (talán az árjából, vö. óind *çakra* 'gyűrű, kerek'); sor. *čīñāt* 'ifjú' ~ ujj. kún, tar. *jigit*, alt. *jāt* id., kalm. *jēd* 'ifjúság'; alt. tel. *sañysqan* 'szarka' = ujj. sor. *saγysqan* id., kalm. *šāzγā* < *šigašaqai* id.; tub. *nās*, tölös. *aγaš* 'fa' = kirg. kaz. oszm. *aγač* 'fa', vö. kalm. *aktšī* 'juhar'.

Nem homorgán mássalhangzók előtt az η gyakran megmaradt, de itt is számos későbbi átalakulást találunk: $\eta > g$, $\eta > m$, $\eta >$ magánhangzóhosszúság. Pl.: ötör. ujj. *tāγri*, mong. *teγri* 'ég, isten': kh. *t'engγar*, kalm. *teγγr*, jak. *taγara*, — tehát betoldott magánhangzóval, — kojb. *teγar*, sor. *tāγri* id., — tehát: $\eta > g$ —, kaz. *tāγrā* és *tārā* 'szentkép' (vö. kínai *tiēn* 'én'); mong. *mañlai*, *mañnai* 'homlok', kh. *mañnē* v. *maññnlē*, kalm. *mañnā*, burj. (Chorinsk) *māχai*, burj. (Barguzinsk) *mālai* id. (l. RUDNEV, Marepiam 196); mong. *gaγsa* 'pipa', alt. *qanza*, jak. *χamsa* id.; mong. *taγsuq* 'csodálkozó', kh. *t'amsvk* id.; mong. *uγsi-* 'olvasni', kalm. *umšī-*, kh. *uγšī*, *uñšī-*, *uγ'sī-* (hangutánzó *uγ*, *um*-ból, mely az olvasásnál való mormolást utánozza).

Az $-γn-$, $-γš-$ -nek meglehetősen szabályos kh. megfelelői $-gn-$, $-γš-$ vagy $-ñš-$.

A mongol szóvégi η két- és többtagú szókban, a török tanúsága szerint, gyakran g , k , $*q$, q -ból, tehát explozivából keletkezett. Pl.: mong. *čeleŋ* 'veder' = oszm. tar. *čäläk*, kaz. *čiläk* id.; mong. *qalbaŋ*, kalm. *çalwŋ* (nagy sipka) = oszm. *qalabaq*, krm. kaz. kirk. tel. oszm. *qalpaq* 'sapka'; mong. *tarija-laŋ* 'szántóföld' (a végzetre vö. oszm. *qyšlaq* 'téli szállás', kún *qyšlaŋ*, sor. *qyštaq* id., csag. *tarlaŋ* 'szántóföld' stb., tung. *bilak* 'lakóhely' (*bi-* 'lenni'). Hogy azonban itt minden esetben, a hol $\eta \sim q$ váltakozást látunk, a q az eredetibb, azt nem vehetjük bizonyosra. Másrészt az η mind a törökben (vö. RADLOFF, Phon. § 289), mind a mongolban váltakozik n -nel; pl. jak. *čatyyŋ*, kojb. sor. *qazyŋ* 'nyírfa' \sim urj. *qadyŋ*, kaz. *qajyn*, *qain*, csuv. *čurân* id.; ótör. *täjiŋ* 'mókus', alt. *tīŋ* \sim ujj. *täjin*, kojb. *tīn*, kirk. *tyjyn* id., kalm. Ölöt *tēŋ* (elavult) id. (? kalm. *tēŋgə* 'apró pénz', csag. kaz. *täykä* id.); mong. *deleŋ* 'tögy' \sim csag. tar. kún *jälin*, szag. *čelin* id.; ótör. ujj. alt. kirk. sor. *qalyŋ* 'vételár, váltságdíj (a menyasszonyért)' \sim kaz. *qalyn* id. \sim szag. kojb. kaz. *qalym* id. Vö. még a genitivus végzetét a törökben s a mongolban.

Egyáltalában, a mi ezt a szóvégi η -t illeti, többtagú szavakban oly nagy az ingadozás, hogy nem lehet eldönteni, hogy itt eredetileg valóban volt-e η , vagy pedig az η nem inkább g ból, illetőleg n -ből fejlődött-e? Erre a kérdésre feleletet adni nem elégségesek az én ismereteim.

RAMSTEDT G. J.

Néhány magyar jogtörténeti kifejezésről.

A magyar jogi műnyelvnek több szláv eredetű kifejezése van. Ilyenek, hogy csak a nevezetesebbeket említsem: *perelni*, *szavatolni*, *vádolni*. Tudjuk, hogy e három szó a szlávországból került a magyarba. Ha azonban ez eredetükből művelődéstörténeti következtetést is akarunk vonni, akkor nem elégséges e szavakat csupán nyelviileg vizsgálnunk; meg kell azokat tárgyiilag, történetileg is vizsgálnunk. Kitűnő példa e tekintetben a *megye* szó, a mely kétségtelenül szerb-horvát, esetleg szlovén eredetű. A szláv nyelvi megfelelők ezek:

szerb *mědja* (olv. *měgya* 'grenze') | kaj.-horv. *meja* (olv. *mejā*),
medja (olv. *megyā* 'grenze') | szlov. *měja* (olv. *mějā* 'grenze').

A magyar szó vagy olyan szláv nyelvből való, a melyben a X—XI. században is *gy*-vel hangzott a szó, s ez esetben szerb nyelvi átvétel; vagy olyanból, a melyben *j*-vel hangzik, s ebből a *j*-s alakból lett a magyarban a *gy*-s (vö. m. *hajítani* és *hagyítani*, *hajma* és *hagyma*). Valószínűbb az, hogy mi *gy*-s alakot vettünk át, tehát a *megye* szó szerb eredetű. E kétségtelen tényből azonban szabad-e azt következtetnünk, hogy a magyar megyerendszer is szerb eredetű? E kérdésre helyes feleletet csak úgy adhatunk, ha a magyar megyeintézményt történeti fejlődésében vizsgáljuk meg. Le kell róla mind azt hámoznunk, a mi rajta és benne a XI. századtól a mai napig magyar fejlemény, s a szláv szóval csak azt kell összehasonlítani, a mi a magyar *megye* az átvétel idejében, a X—XI. század elején volt. A kutatásnak ez a része, a melyet TAGÁNYI KÁROLY (Értekezések a tört. tud. köréből XVIII. k. 6. sz.: Megyei önkormányzatunk keletkezése) oly fényesen oldott meg, történeti. Így egészíti ki a nyelvi kutatást a történeti, és sok olyan műveltségtörténeti kérdés van, a melyre

csak e kettőnek: a nyelvi és a történeti kutatásnak együttes eredményei alapján kaphatunk helyes feleletet.

Az alábbi sorokban két nehezen megfejtendő jogi műszóról akarok értekezni. Meg akarom a két szót világítani abból a tekintetből, hogy mit és mennyit mondhat róluk a nyelvtudomány. A két szó ez: *wzbeg*, *uhég*. E két szóról a magyar tudományos irodalomban többféle származtatást, értelmezést találunk, s ezeket is elmondom.

Kezdjük az *wzbeg*-gel. Szent László Decretorum liber tertius, caput II.-ban ez van: «Veniant et illi omnes, qui dicuntur *wzbeg* ad curiam Illi quoque, qui dicuntur vulgo *wzbeg*» (I. ZÁVODSZKY L. A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények . . . 174. l.). E decretumoknak TURÓCZI-féle kéziratában *uzbeth* (I. ZÁVODSZKY uo.), mások szerint *uzbech* (I. a millenniumi Corpus Jurist: I. 76.) fordul elő. A törvények nyomtatott kiadásaiban *wzbech* is előfordul (I. MARCZALI, Enchiridion 98.). E különféle variánsokból kétségbenvonhatatlanul megállapítható, hogy a szónak helyes írott alakja *wzbeg* és *uzbech*, *wzbech*. Ezek az írott alakok állnak legközelebb a korukbeli kiejtéshez. Az *uzbeth* alak, ha csakugyan előfordul, csakis a régi *uzbech* alaknak hibás másolása olyan korból, mikor a szó már nem élt, s így a *c*-nek az alakját, a mely a *t*-éhez bizonyos időben nagyon hasonló volt, elnézték és *t*-nek másolták. A *c*-nek és a *t*-nek összetévesztése a XV—XVI. századbeli magyar kódexekben igen gyakori.

Mármost mi ez az *wzbeg*, *uzbech*, *wzbech*? Különböző korokban e kérdésre különbözőképpen feleltek.

SAMBUCUS 1583-ban a szót így értelmezi: «*Vzbeg*, facinorosi ad aliquot dies inviolabiles.» Ezt átvette MOLNÁR ALBERT és szótárában ezt írja: «*Vzbék*, Facinorosi ad aliquot dies inviolabiles» (első kiadás; *Uzbéc* harmadik kiadás). PÁRIZ PÁPAI szótárának BOD-féle kiadásában ezt találjuk: «*Üzbéc*, *Üzbég*: szökött szolgál, a' kit üznek.» Ez értelmezésben már benne van az a származtatás, melyet a szóról KASSAI szótára nyújt (I. 274.), írván ezt: «*üz-beg*, loco megüző, megkergető és kergetéssel megkapója a szökevény gazembernek» (I. még NySz. III. 918.).

Az értelmezőknek egy másik csoportja úgy vélekedik, hogy *wzbeg*, *uzbech*, *wzbech* szavunk a mai *özvegy*-nek XI. századi írott

alakja. JERNEYnek «Magyar nyelvkincsek Árpádék korszakából» cz. művében (106. l.) ezt olvassuk: «... a' törvény *Wzbeg* nevét... szökevény szolgákra mint eddigelő magyaráztatott, alkalmazni nem lehet, sőt inkább szabad, úr nélküli emberekre, honnan talán a' férj nélküli nőnek is *özbegy*, mostani szólás szerint *özveggy* neve. Az ázsiai *Uzbekek* valóban szabad népek.»

Lehet, hogy az *wzbeg* (*uzbech, wzbech*) szót a mai *özveggy* JERNEYvel egy időben mások is egyeztették (l. Nyr. XXXIII. 320.). Ezt az egyeztetést helyesnek tartotta SZABÓ KÁROLY is (l. KÉZAI fordítását 97. l.). JERNEYnek azon gondolatát pedig, hogy az *wzbeg* (*uzbech, wzbech*) szóban az *özbeg* tatár nép nevével van dolgunk, HUNFALVY fejtette ki bővebben. Ő a NyK. V. 273—275. lapjain ezt írja: az *wzbeg* szót «bátran *özbeg*-nek olvassuk, mert a szót a török nyelvekből ismerjük. Az *öz* = maga és *beg, bej* = fej szóból van összetéve, s azt jelenti, ki önmagának feje, homo sui juris... *Özbeg* tatár a független tatár. Most *özbeg*-nek hívják... azon néptörzst, mely... a khivai, bokharai és khokandi khánságban meg a sinai tatárságban uralkodó fajnak tekintetik... a szó nálunk is szabad embereket jelent vala.... azt merem állítani, hogy a szt. István előtti magyar pogány államban a rabszolgák társadalmi neve *örek*, a szabad embereké pedig *özbeg* vala.» HUNFALVY idevonja az *Izbék* tulajdonnevet is s ezt is az *özbeg* népnév változatának tartja. A török *özbäk* népnévről, a melyre később szükségem lesz, meg kell jegyezmem, hogy az csak az oszmanli és a csagataj-törökségből ismeretes, s RADLOFF szótára szerint (I. 1306.) a szónak ilyen jelentései vannak: 1. ein türkischer stamm, der jetzt bei Chiwa und Chodshent lebt; 2. *Özbäk chan*, der *Özbäk-Chan*, ein selbständiger Fürst, Herscher; 3. schlicht, redlich, tapfer.»

Az *wzbeg, uzbech, wzbech* értelmezőinek harmadik csoportja szláv eredetűnek tartja a szót és az átvett szláv szó jelentésének megfelelően értelmezi. Ezt a magyarázatot LESCHKA fejtette ki «Elenchus (Budæ 1825.)» cz. művében. Ő azt tartotta, hogy az *wzbeg* szót *uzbég, üzbég*-nek kell olvasni, és hogy a jelentése 'flüchtling, fugitivus servus', s hogy a lengyelből (*zbieg*) került a magyarba. Szláv eredetűnek tartotta a szót MIKLOSICH is; ő is 'servus fugitivus'-nak értelmezte a magyar szót, ide vonta az *Izbég* tulajdonnevet is, s mindezt egybevetette az egyházi szláv

‘exitus’ jelentésű *izbég*-gel (l. Nyv. XI. 221. is). Ezt az állítást EtymWb.-jában is (l. *bég* szó alatt) fenntartotta.

Ez etimológiai megállapítás alapján egész a legutóbbi időkig tartotta magát az a nézet, hogy *wzbez* szláv eredetű szó, s hogy a jelentése ‘szökevény rabszolga’ (l. a millenniumi Corpus Jurisban: I. 77. l. NAGY GYULA jegyzetét, továbbá BÉKEFI R. A rabszolgaság Magyarországon az Árpádok alatt 25.).

Legújabbán az *wzbez* szóról ERDÉLYI LÁSZLÓ «Magyarország társadalma XI. századi törvényeiben» (Bp. 1907.) című művében értekezett. ERDÉLYI a törvények *wzbez* szavát egynek tartja az itt alább tárgyalt *uhug* szóval; szerinte e szavakon jogilag «a földesurak szabadosait, föltételelesen fölszabadított embereit» kell értenünk. Az *wzbez* és *uhug* (KÉZAINÁL *uheg*) szónak azonos voltát pedig így okolja meg (17—78. l.): «Az *wzbez* szóban levő *z* betű könnyen lehetett az eredetiben ‘*h*’ vagyis sor fölé emelt *c* és rendes *h* betű, együttesen *ch* hangjel, a melyet azonban Szent László korában *z* betű helyett is használtak. Ha mármost az *wzbez*-et *wch(b)eg*-nek olvassuk, megközelítjük KÉZAI *uheg*-jét; ha pedig a *be* jegyeket elrontott *w*-nek vesszük, megkapjuk az *wchug* nevet, mely azonos *vhvg*-gal. Helyes kiejtése talán *ohog*. A TURÓCZI-codex *uzbech*-je átalakítva *uchbech*-re, kiejtéssel *ohbech*, *ochabech*, *ochabe*, úgy tűnik fel, mintha volna köze a szláv *ochaba* szóhoz, mely ‘mentes, szabad, felszabadított’ jelentésű.»

Az eddigiekben ismertettem az *wzbez* szóra vonatkozó nézeteket. Láttuk, hogy e nézetek igen eltérnek egymástól. A következő sorokban mármost azt és csak annyit mondok el, a mit és a mennyit az *wzbez* szóról a nyelvtudomány segítségével pozitíve állítani lehet.

Az első kétségtelen tény, hogy a XI—XII. századi törvények XV—XVI. századi kézírataiban a szó *wzbez*, *uzbech*, *wzbech*-nek van írva. Soha olyan alak, a melyből a *b* hiányoznék, nem fordul elő. Ebből, valamint a szóvégnak *g*-vel és *ch*-val (másolási hibából *th*-val) való írásából kétségtelenül következik, hogy a szó második fele *-bég*, *-bék*. Hogy szóvégi *-g*-vel *-k* a magyarban váltakozhatik, annak sok biztos példája van. Így a *hideg*, *beteg*, *görög* szavak, hogy csak egynéhány példát említsek, előfordulnak a régi nyelvben *hidek*, *betek*, *görök* hangalakokkal is. Mikép olvasandó azonban az első szótagbeli *wz*-, *uz*-? Minthogy

a *-bék* ~ *-bég* szótag magashangú, természetes, hogy ez sem lehet más, mint *üz*, a szó tehát *üzbég* ~ *üzbék*-nek olvasandó. Tudnunk kell mármost azt, hogy a mely magyar szónak első tagjában *ü* hang van, annak volt vagy ma is van *i*-vel való alakváltozata is. Az első szótagbeli *ü* az esetek túlnyomó nagy részében eredetibb *i*-ből fejlődött. Csak egynéhány példát idézek a sok közül: *füge* (alakv. *fige*), *fül* (*fil*), *füst* (*fist*), *nyüst* (*nyist*), *pünkösöd* (*pinkösd*), *püspök* (*pispek*), *ünő* (*inö*), *Fülöp* (*Filep*) stb.

Az első szótagbeli *ü* fejlődhetett régebbi magyar *ö*-ből is. Így pl. a *töttem*, *vöttem*, *löttem* igéknek van *töttem*, *vöttem*, *löttem* változatuk is, s ez utóbbiból fejlődött néhány nyelvjárásban *tüttem*, *vüttem*, *lüttem*. Ezzel a hangváltozással van dolgunk, mikor *törvény*, *sötét*, *rövid* stb. helyett *türvény* (így DÉVAI B. M. At tíz parantsolat cz. művében), *sütét*, *rüvid* stb. alakkal találkozunk a nyelvjárásokban vagy a nyelvelmékekben. Ez *ü*-s alakok egyikének-másikának szintén van *i*-s változata (vö. *rivid*, *sítét*), általában azonban áll az, hogy etimológikus *ö*-ből aránylag újabban lett *ü*, s *ë*-n keresztül *i*. Ezt a nyelvelmékekből és a nyelvjárásokból szépen be lehet bizonyítani.

Ha mármost az *üzbég* ~ *üzbék* szót a tárgyalt hangszabályosság alapján nézzük, akkor azt kell állítanunk, hogy itt csak az első hangmegfelelésről lehet szó, azaz az *üzbég* ~ *üzbék*-beli *ü*-nek kell hogy *i*-s változata is legyen; *ö*ből ez az *ü* nem fejlődhetett, mert akkor a legrégebben feljegyzett alaknak *ö*-vel kellene lennie; már pedig *ö*-vel feljegyzett alakja e szónak egyáltalában nincs, nemhogy *ö*-s alak a legrégebbi volna. Az *i*-s alakot csakugyan meg is találjuk tulajdonnevekben. Az egyik tulajdonnév helynév. Pest- és Nyitra megyében van egy-egy *Üzbég* nevű falu, s e faluknak más neve *Üzbék*, *Izbék* (így a pestmegyei, l. LIPSZKY Repp.), *Izbék* (így a nyitramegyei, l. uo.). A nyitramegyei *Üzbég* ~ *Izbék* 1296-ban *Izbegh* (l. TAGÁNYI K.: Nyitram. Közlöny VIII. 46.), 1342-ben *Ezbeq* (l. OklSz.) alakban fordul elő. E faluk neve eredhet a törvényekben előforduló *üzbég* ~ *üzbék* szóból (így talán a nyitramegyei), de eredhet *Izbég* ~ *Üzbég* személynévből is (így talán a pestmegyei). Az *Izbég* ugyanis személynévül is előfordul XII. századi emlékeinkben. E századból három adatunk is van rá, hogy a győri püspököt *Izbég*-nek hívják; ez adatok a következők: 1150 *izbeg*

episcopus, 1152 episcopi *izbeg* (l. OkISz.), 1156/1412 *Izbeqh* episcopus.

Mint láttuk, az *üzbég* ~ *üzbék* szónak mint tulajdonnévnek *Üzbég* ~ *Üzbék* mellett *Izbék*, *Ezbég*, *Izbég* változatai vannak. E különféle alakváltozatok azt vallják, hogy az az alak, a melyből a többi fejlődött, az *i*-vel való. Az *i*-ből fejlődött egyrészt *ü*, másrészt *ë*. (Hasonló esetek: *fűrész* ~ *fürösz* ~ *fërész* | *firdik* ~ *fürdik* ~ *fërdő* | *innep* ~ *ünnep* ~ *ëgyház* stb.)

Ha mármost e magyar nyelvtörténeti hangszabályosság alapján azt kérdezzük, hogy eredhet-e a m. *üzbég* ~ *üzbék* ~ *Izbék* ~ *Ezbeg* a HUNFALVY-tól közölt *özbäk* (ez a helyes alak, l. RADLOFF Wb.) török népnévből, azt kell felelnünk, hogy ez a magyar hangok fejlődésének története alapján lehetetlen. A magyar szó alapalakja, a melyből a többi fejlődött, *iz-* kezdetű. A török *özbäk* szónak ilyen változata se ma nincs, se a múltban nem volt. Lehetetlen az átvétel a magyar szó *é*-je miatt is, a mely zárt *é*. A török *özbäk*-beli *ä* nyílt *e*; ezt támogatja aztán az is, hogy a m. *bég* (pl. Ali *bég*) szó, a mely török hódoltságkori szó, HELTAI műveinek tanúsága szerint (l. pl. Cancionale) nyílt hosszú *é*-vel volt meg, a mi a török vokalizmusnak megfelel.

Ezek alapján állítjuk, hogy a m. *üzbég* (*üzbék*, *Izbék*, *Ezbég*) a tör. *özbäk*-ből nem jöhetett.

Vizsgáljuk meg mármost azt a nézetet, a mely szerint a szó szláv jövevény. Itt a következőket kell előre bocsátanunk:

Van a szláv-ságban egy *iz* 'ki-, -ból, -ből' szó, nevezetesen: ó-egyh. szláv *iz*, *izъ*, bolg. *iz*, szerb-horv. *iz*, szlovén *iz*, cs., t. *z*, lengy. *z*, or. *iz*, kisor. *iz*, *z* (l. bővebben BERNEKER EtymWb.). Ez az *iz*-összetételekben is előfordul. Egy másik szó, a mely itt tekintetbe jön, a *běgъ*: bolg. *běg* 'flucht', szerb-horv. *біјег* (ua.), szlov. *běg* (ua.), cs., t. *běh* 'lauf, flucht', lengy. *bieg* 'lauf', or. *běgъ* 'lauf', kisor. *b'ih* 'lauf' (l. BERNEKER EtymWb.). Látnivaló ebből, hogy a *běgъ* jelentése: 'futás, szaladás, menekülés'. A szláv *izъ* és *běgъ* szavakból való összetétel *izběgъ*, a melynek jelentése 'kifutás, kiszaladás, kimenekülés'. Ez az összetétel nem minden szláv nyelvben van meg, így pl. a szerb-horvátban ma nincs meg. Az összetételre csak ezek az adataim vannak: egyh. szláv (orosz szerkesztés, egy adat) *izběgъ* 'exitus' (Lex. p., SREZN. Mat.), szlov. *izběg* 'ausweg, ausflucht' (PLETERŠ.), or. *izběgъ* 'stillwasser

bei ebbe' (PAWL., DALJ.³ csak északi or. szó), kisor. *zb'ih* 'flucht' (HRINČ.), t. *zbeh* 'leszaladás, lefutás' (BERNOLÁK), cs. *zběh* 'verlauf' (RANK.), lengy. *zbieg* 'weglaufen, herablaufen' (LINDE).

Az adatokból az látható, hogy a szó az idézett nyelvekben mindenütt elvont főnév, s jelentése: 'kifutás, kiszaladás, kimenekülés, lefutás, leszaladás'. Ismeretes dolog mármost az, hogy elvont főnévből is válhatik személyt jelentő szó. Ha valakire azt mondom: 'ó te jóság!', ilyen használatból az elvont főnévből, a *jóságból* személyt jelentő szó is válhatik. Az *izběgъ* 'kifutás, kiszaladás, kimenekülés' szónál is azt látjuk, hogy elvont jelentéséből néhány szláv nyelvben kifejlődött a személy jelentése is; ezt a másodfokú jelentést a következő nyelvekből tudjuk kimutatni: egy 1349-ből való fehér-orosz nyelvi emléken *izběg* egyszer talán 'szökött szolga' jelentésben fordul elő, de erről a használatról majdnem bizonyos, hogy csakis olyan vidéken keletkezhetett, a hol erős a lengyel hatás, máskülömben a nagy-oroszból ebben a jelentésben a szó ki nem mutatható. A többi idevágó szláv adat ez: cseh *zběh* 'der ausreisser, der flüchtling' (RANK.); cseh-morva oklevelekből a XI. századból *Zbeh* személynevet is ki tudunk mutatni (l. ERBEN, Regesta I. k.), de lehetséges, hogy ez a tulajdonnév nem egy a cseh *zběh* közszóval | lengy. *zbieg* 'ein weggelaufener, ein entlaufener, ein herumtreiber', *zbieg* klasztorny 'apostata, transfuga monachus' (LINDE) | kisor. *zb'ih* 'flüchtling, der flüchtige' (ZELECHOWSKI, HRINČENKO).

A cseh-lengyel-kisorosz nyelven kívül semmiféle más szláv nyelvben az *izběg* (és az ebből lett *zbieg*, *zběh*, *zb'ih*) személyt jelölő konkrét jelentésben nem fordul elő. Így pl. a szerb jogtörténeti emlékekben szó van ugyan 'szökött, ura elhagyott emberek'-ről, azonban ezeket sohasem hívják *izběgeknek* (l. DUŠAN törvénykönyvét NOVAKOVIĆ kiadásában; a név itt *poběglъь*, *prěbēglъь*). Azokat a szerb-horvátokat, a kik a XVI. század elején a török uralom alól Boszniából és Szerbiából Horvátországba és Dalmáciába menekültek, szintén nem nevezték soha *izběgeknek*, hanem *uškok-oknak* ('der entsprungene, emigrant').

Az *izběg* szó tehát nem akármely szláv nyelvben jelölt 'kimenekültet, kifutottat, kiszököttet', hanem e jelentése csakis a cseh-lengyel-kiscroszból mutatható ki. Az én nézetem szerint a magyar *űzbég* < *izběg* cseh-morva eredetű szó. Ez állítást hang-

tanilag is be kell bizonyítanunk. E bizonyításunk azonban nem egészen kifogástalan. A csehben ma *zběh* a szó, a XIII. század előtt pedig **zběg* volt. Ez a **zběg* alak a cseh nyelvészek egybehangzó nézete szerint régibb cs. **jzběg* < **jzběgъ*-ből fejlődött. Az a kérdés mármost, válhatik-e egy cseh **zběg* < **jzběg*-ből a magyarban *izbég*. Mert hogy a magyarban *izbég* az eredeti alak, s ebből fejlődött részint az *üzbég*, részint pedig az *Ezbég*, azt fentebb bőven bizonyítottuk.

Nézzük először a **zběg* alakot. Ha egy idegen szó két mássalhangzón kezdődik, akkor ez a magyarba átkerülve többféle változáson mehet keresztül. A változás egyik neme, hogy a két mássalhangzó közé a magyar ejtéskönnyítő hangzót szűr be.

Zohor hegyünk neve a rajta lévő egykori benczés monostor nevéből származik. A tótban ugyanis a *zbor* 'szó' (eredetibb *sbor* < *ъборъ*-ból) mint egyházi terminus technicus egykor 'conventus'-t jelentett. A hegyen levő 'conventus' = *zbor* nevéből lett a *Zobor* tulajdonnév. Ez analógia alapján a cseh **zběg*-ből m. **zebég*-et várnánk, de ilyen alakja a szónak nincs.

A változás másik neme, hogy a két mássalhangzón kezdődő idegen szó elé nyelvünk *ě*-hangot tesz. Ebből az *ě*-ből válhatik *i* is, *ö* is, másrészt meg az *i*-ből, *ö*-ből *ü* is. A szláv *styhlъ*-ből a magyarban *isztik*, *isztiike* ~ *üstöke* ~ *ösztöke* ~ *esztöke* lett. A ném. *smack*-ból nyelvünkben részint *zamat*, részint *izmat* (l. MTsz.) lett. Ez alapon mármost azt lehetne állítani, hogy a cseh **zběg*-ből is válhatott a magyarban *izbég*, s ebből *üzbég*, *Ezbég*. Bármennyire lehetséges is ez, mégis azt mondom, hogy a m. *izbég*-nél nem ezzel az esettel van dolgunk. A nyelvtörténeti tények ugyanis a mellett szólnak, hogy nyelvünkben régen *ě*, s újabban *i* az ejtéskönnyítő hang az *s*, *z* + mássalhangzó-kezdeteknél. Régebben van *eskola*, *estáp*, *Estván* stb., s csak aránylag újabban (mondjuk, a XV. sz. vége óta) *iskola*, *istáp*, *István*, stb. Az *izbég* esetében pedig *i* a régi.

Valószínűbb szerintem az, hogy a m. *izbég* a cseh **jzběg*-ből lett. A cseh szóból először **jizbég* lett s ebből akkor, mikor a szókezdő m. *ji*-ből *i* lett (l. erről MNyv. IX. 62.), keletkezett az *izbég*. Hogy az ó-cseh *-ě*-nek a magyarban zárt *é* felel meg, arra biztos példa a *Veszprém* város nevében levő *é* (vö. cs. *Bezprēm*, l. erről a MNyv.-ben levő fejtegetésemet: II. 52.).

Tárgyi tekintetben pedig azt mondom, hogy a *zbég* szó X—XI. századi jelentése a csehben ez volt: 'kimenekült, kifutott, kiszökött' (vö. szerb-horv. *uškok* 'emigrant, der entsprungene'). Valószínűnek tartom, hogy az *üzbégek* hazánkba menekült, falunként letelepedett X—XI. századi cseh-morva szlávok voltak, a kik saját nyelvükön magukat a **zbég*, **jzbég* szóval nevezték, s ebből csinálta a magyar nyelv a maga hangtörvényeinek megfelelően az *izbég* ~ *üzbég* szót. Hogy e menekültek rabszolgák voltak-e vagy szabadok, azt a szó jelentése alapján eldönteni nem lehet. Szerintem e «menekültek» afféle hospites-nép voltak. Szent László Decretumának e szavai tehát: «Veniant et illi omnes, qui dicuntur *wzbeg* ad curiam Illi quoque, qui dicuntur vulgo *wzbeg*» helyesen így fordítandók: «Jőjjenek az udvarhoz azok is mindnyájan, a kiket menekülteknek mondanak Azok is, a kiket közönségesen menekülteknek mondanak».

Történészeink és jogtudósaink az *üzbég* szóval egynek tartják a XI—XIII. századi emlékeinkben előforduló *uhug* szót. Így SZABÓ KÁROLY a KÉZAINÁL előforduló *uhug* szót íráshibának tartja *üzbég* (szerinte = *özvegy*) helyett (l. KÉZAI ford. 97. l.). Ez ugyanazonságot más kutatók is vallják (pl. MARCZALI, l. az egyetemi előadásai után készült jegyzeteket).

Én azt állítom, hogy az *uhug* szónak az *üzbég*-hez semmi köze; az *uhug* egészen más szó, s bár eredetét teljesen megfejtteni nem tudom, mégis elmondom, mi az a pozitívum, a mit róla nyelvészetileg kétségtelenül meg lehet állapítani.

A szóra öt különböző adatunk van (négy ezek közül megvan az Oklevél-Szótárban); az adatok időrendben ezek:

1079—1080: Huius uero deliberacionis meę Gurcu Strigoniensis comes Abraham *uchuga* testes habentur (FEJÉRPATAKY szerint az *uchuga* valami méltóságot, állást jelöl ez adatban) | 1131—41: Homines libertos quos wlgo *vhvg* uocant | 1135—1262. évi oklevél 1565. évi átiratában: Item Comes Lampertus homines quosdam nomine Bodyn, Stephan, Gyurka, Laurentium, Gellan, quos Hungari *Uhng* [tollhiba *Uhug* h.] vocant, pro anima filii sui Beyn, eodem tenore seruire, currus trahere, sacare et metere constituit Ecclesię» (l. FEJÉR. CD. IX. 5: 105; az oklevélről szól KNAUZ, MonStrig. I. 86; itt a magyar

szó jelentése ugyanaz, a mit másképp e korban *dusnok*-nak is mondtak) | 1141—1161: Unum *uhugi* Tomas | 1282 körül (KÉZAI): Vult namque sedes apostolica, ut pagani christianis sint subiecti. Vnde illi captiui *uheg* nominantur (a mely adat mellett nincs forrás idézve, az az OklSz.-ból vagy a NyK. XXXIV. 137. lapjáról van véve).

A közölt öt adat tehát ez: *uchuga*, *vhvg*, *uhug*, *uhugi*, *uheg*. Az egymás mellé állított öt adatban — más analógiák alapján — ezeket a szabályosságokat állapíthatjuk meg:

a) A *piacz* szó az olaszban, a honnan vettük: *piazza*; biztos dolog, hogy valaha a magyarban is **piacca*-nak hangzott, s az *-a* a magyarban tűnt el. Ilyen szó még pl. a *beszéd* is, a mely a szlávásban, a honnan vettük, *besěda*, és biztos dolog, hogy valaha a magyar szó **beszěda* volt. Emlékeztünkbe kell idéznünk másrészt azt is, hogy a mai *Vág*, *Örs*, *Bíbor* latin emlékeinkben, tekintet nélkül e nevek eredetére, így is előfordul: *Vvaga*, *Vrsa*, *Bibura*. Ez ejtett és írott szóvégi *-a*-s példákkal az *uchuga*-beli *-a* meg van magyarázva.

b) Abból a körülményből, hogy az öt adatban a *g* helyén egyszer *gi* van írva, azt kell következtetnünk, hogy a szóban levő *g*, *gi* betűt *gy*-nek kell olvasnunk. A magyarban csakis a *gy* hangot írták hol *g*-vel, hol *gi*-vel, míg ellenben a *g* hangot *gi*-vel nem jelölték. Erre a jelölésre példákat idéznem felesleges.

c) Ha egy szó írott alakjai közt *u*-val és *e*-vel írottak váltakoznak (vö. *uhug*, *vhvg* és *uheg*), ez arra mutat, hogy a szóban levő *u*-t *ü*-nek kell olvasnunk, a melyből *ö* lesz, majd pedig ez *ö*-ből *e*. A *nem* 'non, nicht' szó a HB.-ben *num*-nek, másutt *nem*-nek van írva, ugyanígy a *szem zum(tuchel)*-nek van írva. Ez az *u ~ e* jelölésbeli váltakozás arra mutat, hogy az ilyen *u*-t előbb *ü*-nek, később *ö*-nek kell olvasnunk. Soha az *nem* történetik a magyarban, hogy pl. a *fok* szót, a melyet régen *fuk*-nak írnak okleveleink, valahol *fek*-nek jelöljék. A mélyhangú *u*, ebből fejlődött *o* írott és ejtett alakváltozata nem lehet *e*. Ezért az *uheg ~ uhug* adatokban levő *u* betű *ü*-nek olvasandó, a szó tehát magashangú.

d) A magyar helyesírás történetéből ki tudjuk mutatni, hogy a *h* betűt régebben *ch*-val írták. A *Bihar*, *Mihály*, *Tihany* szót (hogy csak egynéhány idevágó példát említsek) legrégebben

így találjuk emlékeinkben: *Bichor*, *Michal*, *Tichon*, s csak később írják így: *Byhor*, *Mihal*, *Tihon* (l. NyK. XXXIV. 137). E tekintetben is szabályosan írt alak az *uhug*, mert legelső írott alakja *uchuga*, s későbbi írott alakja *uhug*.

Az a)—d) pont alatt említett bizonyítékok a mellett szólnak, hogy az *uchuga*, *uhug*, *uheg* szabályosan fejlődött szó, a melyet a maga idejében így ejtettek ki: *üchügya* (vö. *Szemera*), később *ühügy*, *ühëgy*.

Igen valószínű, hogy ha ez a szó a magyar nyelvből ki nem veszett volna, mai alakja ez volna: *égy* ~ *ögy*. Az olyan magyar szavak ugyanis, mint *Tétény*, *Lél*, *Bács*, *bátor*, *szár* stb. valaha így voltak a magyarban: *Tuhutum* (olv. *Tühütüm*), *Lehel* (olv. *Lehel*), *Bachacs*, *bahatur*, *szahar* (l. erről NyK. XXXIV. 134—136) stb. Minthogy mármost az *uchuga* (olv. *üchügya*), *uhug*, *uheg* (olv. *ühügy*, *ühëgy*) alakokban hasonló a hangtani helyzet, ebből következik, hogy a szó ma *égy* ~ *ögy* volna. Mind e fejtegetések per analogiam vannak kikövetkeztetve. Ha ismerni fogjuk a szó eredetét, ez eredetismerettel bizonyára megerősítést nyernek e fejtegetések, s ugyanakkor pontosabban fogjuk tudni megmondani jelentését is. Egy azonban már most is bizonyos: Az *uhug* szó nem lehet íráshiba *üzbég* helyett, sem *ingy*-nek nem olvasható, a mint JERNEY a «Magyar nyelvkincsek» 51, 171. lapján olvasta. Úgyszintén semmi köze sincs az *Ohaba* helynévhez, mint ERDÉLYI LÁSZLÓ magyarázta (l. fentebb).

MELICH JÁNOS.

Az északi-osztják nyelv igeneves szerkezetei.

(Első közlemény.)

Az ú. n. ural-altaji nyelvcsaládnak azt a sajátosságát, hogy az alárendelési viszony kifejezésére leggyakrabban az igeneves szerkezeteket használja, már WIEDEMANN kiemelte.*) Azóta az egyes nyelvek mélyebbreható ismeretével e tétel igazsága mind jobban kitűnik, úgyhogy az igenevek használatát az ural-altaji mondat szerkezet ősi sajátosságának lehet mondani. WINKLER H. összehasonlító alapon vizsgálja az ural-altaji nyelvek mondat-tanát és az alárendelési viszony kifejezéséről ezt írja: «In dem Satzbau des Uralaltaischen ist ursprünglich für Nebensätze aller Art überhaupt kein Raum, weil unbedingt das ganze Satzgefüge ein adnominalartiger, geschlossener, einheitlicher, wortartiger Complex ist, oder lediglich die lückenlose Verbindung eines subiectartigen Teils mit einem prädicatartigen darstellt, wie Stadt-gross = die Stadt ist gross; in beiden Fällen trat alles nach unserer Auffassung Nebensätzliche als zeitliche, örtliche, begründende, conditionale . . . Nebenbestimmung zwischen die beiden einzig wesentlichen Teile des Satzes oder Satzwortes». Azután átvizsgálja az egyes nyelveket és arra az eredményre jut, hogy az eredeti állapot mindenütt megtalálható, bár az egyes nyelvek a környező indogermán nyelvek hatása alatt ősi mondattani sajátságukból sokat veszítettek.**)

Igeneves szerkezetek neve alatt leginkább a melléknévi igenévnek jelzői és határozói használatát szokás érteni; azon-

*) Über die früheren sitze der tschudischen Völker und ihre sprach-verwandtschaft mit den Völkern Mittelhochasiens. Reval 1838.

**) Der Uralaltaische Sprachstamm, das Finnische und das Japanische. Berlin 1909. 85. l.

ban az igeneves szerkezetek közé sorolhatjuk még azt az esetet is, a mikor az igenév igei functiót tölt be. WUNDT négy osztályba sorozza a névszónak igei használatát:

- a) Nominalausdrücke für transitive Verbalbegriffe.
- b) Nominalausdrücke für das Passivum und Reflexivum.
- c) Nominalausdrücke für das Perfectum.
- d) Nominalausdrücke für Nebenbestimmungen des Satzes.¹⁾

E szerint az igeneves szerkezetek magukba foglalják: az infinitivust, az igenévnek jelzői használatát, a verbum finitumot helyettesítő birtokos személyragos igeneveket, az igenévnek határozói használatát és végül az igenévnek mint gerundiumnak használatát.

Az osztják nyelvben az igenévnek mind e felemlített szerepét megtaláljuk gyakori alkalmazásban. Az igeneveknek két csoportját különböztethetjük meg képzésük szerint. Az első csoportba tartoznak a *-t*-vel képzett igenevek; e csoportot az infinitivus és part. imperf. alkotja. A másik igenévképző az *-m-* (és nem *-ma-*, mint KARA FERENCZ írja²⁾); ide tartozik a part. perf. és ezzel együtt a gerundium is.

A következőkben az osztják nyelv igeneves szerkezeteit fogom tárgyalni. Igyekeztem mindenütt rámutatni a rokon nyelvek hasonló eseteire; azonban a magyar nyelvet kivéve alig találtam idevágó értekezést. A magyar nyelvre vonatkozólag legtöbb adatot SIMONYI Zs. példákban gazdag munkájából merítettem;³⁾ valamint KÖNNYE NÁNDOR értekezése is nyújtott adatot.⁴⁾ A vogul nyelvre vonatkozólag legtöbb hasznát vettem BEKE ÖDÖN,⁵⁾ PÓLAY VILMOS⁶⁾ és SZABÓ DEZSŐ⁷⁾ munkájának. A többi fgr. nyelvből is igyekeztem, a mennyire lehetett, a hasonló szerkezeteket bemutatni.

A következő szövegeket dolgoztam föl: «Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása. V. kötet. Osztják népköltési gyűjte-

¹⁾ Völkerpsychologie. Leipzig 1900. I. tartalom.

²⁾ NyK. XLI. 43.

³⁾ Igenévi szerkezetek. Nyr. XXXVI.

⁴⁾ Az *-ó*, *-ő*-képzős igenév a régi magyar nyelvben. Budenz-Album.

⁵⁾ Vogul határozók. NyK. XXXV.

⁶⁾ A vogul infinitivus. NyK. XXXV.

⁷⁾ A vogul szóképzés. NyK. XXXIV.

mény. Az osztják nép hitvilágára vonatkozó hősi énekek, isten-idéző igék és medveénekek. *REGULY* ANTAL hagyatékából és saját gyűjtése alapján közlést teszi PÁPAY JÓZSEF. Budapest—Leipzig. 1905. — Északi-osztják nyelvtanulmányok. I. Közli: PÁPAY JÓZSEF. Fgr. Füzetek 15. sz.

Az előbbi szövegnek egyik nyelvészeti nagy fontosságát eddig még nem emelték ki; csak BEKE ÖDÖN említi meg futólag, hogy *REGULY* gyűjteménye valóságos nyelvmemlék *) Igen, nyelvmemlék, még pedig a nép ajkán fennmaradt nyelvmemlék, minthogy ezek az igék évszázadokon át éltek a nép között és ép kötött formájuk miatt megőrizték ősi sajátosságait. Valóban megérné a fáradságot a *REGULY* hagyatékában levő nyelvnek a maival való összevetése, mert különbséget lehet közöttük találni. Ilyen különbség pl. az, hogy a hősi énekekben sokkal gyakrabban helyettesíti a verbum finitumot személyragos igenév, mint a mai nyelvben. Viszont a mai nyelvben az infinitivus használata elég széleskörű, míg az énekek nyelvében meglehetősen korlátozott a szerepe.

A hangjelölésben, bár talán helyesebb megtartani a felhasznált szöveg írásmódját, követtem az eddigi feldolgozókat és annyi változtatást tettem, hogy a Népköltési Gyűjteményben levő *q* h. *ā*, *q̄* h. *ā̄*, *e* h. *ε*, *ē* h. *ē̄*, *ŏ* h. *ō̄*, *j*ⁱ h. *ī̄*, *v*^u h. *ū̄* hangjelölést használtam.

Rövidítések: Osztják népköltési gyűjtemény = NépkGy. — Északi-osztják nyelvtanulmányok. I. = Nyelvt. I. — A nagy számjegy az oldalszámot, a kis számjegy pedig a sort jelzi.

I. A -t-képzős igenevek.

A -t- a főnévi és a jelenidejű melléknévi igenév képzője. Mind a két igenév képzőjének teljes alakja a NépkGy.-ben -tī, -tī̄, -ta, -tā, a Nyelvt. I.-ban -ta, -da, -ti, -di. Kérdés, hogy az alaki egyezés véletlen-e, vagy pedig a két igenév azonos eredetének eredménye. SCHÜTZ JÓZSEF két feltevést állít fel.***) Lehetőségesnek tartja, hogy a két igenévképző közös eredetű, és pedig

*) Északi osztják szójegyzék. KSz. III. 87.

**) Az északi-osztják szóképzés. NyK. XL.

a képző mássalhangzója deverb. névszóképző, a magánhangzója pedig a lativus -à, -i ragjával azonos. Szóval a két igenév azonos eredetét lehetőknek tartja. Utal egyes esetekre, a mikor a főnévi és a melléknévi igenév között jelentésbeli különbség nincs, illetőleg az igenevet főnévi és melléknévi igenévnek egyaránt felfoghatjuk, pl. *jōrol uert̃i jem juʒ* 'íjcsinálásra alkalmas fa' NépkGy. 75. Itt az igenév lehet főnévi és melléknévi igenév is. Az ilyen szerkezet gyakori az osztják nyelvben, és itt a két igenév teljesen összeesik. Mindazáltal szokatlannak tartja, hogy a főnévi és a melléknévi igenév egyeredetű legyen, és ezért valószínűbbnek gondolja, hogy a két igenév képzőjének mássalhangzója egymással azonos és pedig deverb. névszóképző, a magánhangzója pedig egy mediopalatalis zöngés spirans -ɣ-ból fejlődött; ez pedig az infinitivusnál a lativus ragja, a melléknévi igenévnél pedig a nomen possessoris képzője.

A magam részéről valószínűbbnek tartom az előbbi magyarázatot, vagyis hogy a két igenév eredetileg azonos volt. Igaz ugyan, hogy a főnévi igenév jelző gyanánt csak nagy ritkán használatos, de a melléknévi igenév annál gyakoribb mint céljelző, tehát gyakran szerepel főnévi igenév helyett. A magyarban is egész közönséges a melléknévi igenévnek ilyen használata, pl. *háló szoba, evő kanál, meritő edény* (l. bővebben KÖNNYE N.: Budenz-Album 196, 197. l.). Ugyanezt találjuk a vogulban is: *jūw tēnē nīr-saw at ʒānteuw* 'megenni való vesszőbimbót nem találunk' VogNGy. II. 365; *minnē por̃äi' jēmtēs* 'elmenni ideje lett' (elmenő ideje lett) VogNGy. IV. 339. A finnben is használatos a szenvedő ige jelenidejű melléknévi igeneve célhatározásra: *hän antoi veitsen hiottavaksi*.

Mindezekben az esetekben a part. infinitivust pótol. Jelen-téstani kapcsolat tehát a két igenév között lehetséges. Feltehető-e tehát, hogy a főnévi és a melléknévi igenév közös eredetű? SIMONYI az ilyenekben: «hallá holtát teremttőe istentől» HB., továbbá «Szeretik zsinagógában... állván imádkoztokat» Münch.-k. 23. «Nézném a nap jöttét s lementét» PETŐFI stb. a holtát, imádkoztokat, jöttét, lementét szavakat ősrégi -t-képzős főnévi igenévnek magyarázza,* a melyet azonban később

*) Igenévi szerkezetek. Nyr. XXXVI. 241.

kiszorított a mai *-ni* képzős főnévi igenév. Ezt a főnévi igenév-képző *-t-t* pedig azonosnak tartja a melléknévi igenév-képző *-t* és *-tt* képzővel, minthogy funkciójuk megegyezik. Ez a feltevés nagyon tetszetősnek látszik, ez pedig azt bizonyítja, hogy a főnévi és a melléknévi igenév közös származása lehetséges.

Hogy pedig a melléknévi igenév lativus-raggal alkotható, azt a vogul nyelv bizonyítja. SZABÓ DEZSŐ ugyanis a vogul *-né* igenév-képzőt a lativus *-né* ragjából magyarázza.*) A *-né* lativusi jelentése tisztán látható az ilyen kifejezésekben: *ānem tēnē matēr totēn* 'nekem enni való valamit hozz' VogNGy. I. 11. *īti khwojné jol mājin* 'este fekünni (fekvő) helyet adj' VogNGy. II. 377.

Láthatjuk tehát, hogy a főnévi és a melléknévi igenév azonos lehet jelentésben és képzésben is. Azonban felmerülhet az a kérdés, hogyan lehet egy határozóragos szó jelző. Ez nem szokatlan jelenség; a magyarban is gyakori: 'tejbe kása', 'borba körte': borba rakott körte stb.***) SZABÓ DEZSŐ következőképp magyarázza a vogul melleknévi igenév kialakulását, a melyet a magyar és a zürjén-votják főnévi igenév megfelelőjének tart: *ānem tēnē matēr totēn* 'nekem enni valamit hozz'. E mondatban a *tēnē matēr* könnyen alkothatott oly egységet, a mely akkor is megmaradt, a mikor az ige elmaradt mellőle. Ezek azután nem úgy voltak a nyelvtudatban, mint egy igenek irányhatározója és tárgya, hanem mint jelző és jelzett szó. Az osztják igenévnek fejlődését világosan mutatja a három következő mondat: *uātli-igi loyēl sēuər dī lāim kašl* 'a Vatlí-öreg magát megölni fejszét keres' Nyelvt. I. 148₂. Itt tisztán célhatározásra szolgál az igenév; *lētī lant* 'enni való étel' NépkGy. 38. Ez igenevet mint célhatározót is felfoghatjuk, de mint nomen obiectit is. Ebből azután kifejlődött a nomen agentis: *χontti χo* 'menekülő férfi' NépkGy. 38.

A magyar és a vogul nyelv analógiájának alapján tehát nagyon valószínűnek mondhatjuk, hogy az osztják főnévi és melléknévi igenév közös eredetű. Mindenesetre feltűnő, hogy a három ugor nyelv eredetileg nem tett különbséget a főnévi és

*) A vogul szóképzés. NyK. XXXIV. 423.

**) SIMONYI Zs.: Önállósított határozók. Budenz-Album 51. l.

a melléknévi igenév között, és csak később fejlesztette ki a külön funkciójú igeneveket. Az osztják főnévi igenév, mint Schürz is megjegyzi, most van kialakulóban. Az elkülönülés nemcsak jelentésbeli, hanem formai is. Ezt a feldolgozott szövegből is láthatjuk; a Népky-ben az infinitívus aránylag ritka, míg a Nyelvt. I. szövegeiben elég széleskörű a használata. A jelentésben történő differenciálódással együtt jár az alaki elkülönülés is. Az inf. leginkább mélyhangú magánhangzót mutat a képzőben, míg a melléknévi igenév képzőjének magánhangzója leggyakrabban magas hang.

1. Infinitívus.

A) Véghatározó infinitívus.

Az inf. mint latívus ragos deverbális nomen eredetileg a véghatározó kifejezésére szolgált. Az osztjákban ilyen funkciót leggyakrabban a *pittl* 'kezd' igével tölt be, éppúgy mint a vogul főnévi igenév a *patti*-val kapcsolatban.*) A *pittl* eredeti jelentése 'esik'; ezt világosan láthatjuk a következő mondatokból: *хүгъ ат-пврăйна кизър питта пидас* 'éjnek idején alighogy kezdett esni a dara' Nyelvt. I. 34₁₂; *ил-пидас* 'leesett' Nyelvt. I. 54₃. Ugyanez a jelentése a vogul *patti* igének is. Eredeti jelentése mellett 'esik valahová' tisztán érezhető a latívus, a mit az igenév fejez ki. Ennélfogva jelentésének fejlődése a következő: először vmihez készülést, vmire való szándékot fejezett ki; tovább fejlődik jelentése, a mikor a cselekvés beállását, elkezdését jelöli; ez azután átmenetül szolgál a jövő kifejezésére, a mely szerepben szintén megtaláljuk, bár nem gyakran.

A *pittl* vmire készülést, valami szándékosságot fejez ki. A feldolgozott szövegben azonban e jelentése aránylag ritka.

1. Átnemható ige infinitívusa: *моса пврăйна сас җертта пидас* 'egyszer vmikor a menyét varázsolni készült' Nyelvt. I. 72₁₅; *лоу тут силна иида пидас* 'ő a tűz szélére kezdett (készült)

*) PÓLAY V.: A vogul infinitívus. NyK. XXXV. 372.

jönni' Nyelvt. I. 100₁₃; *selta i o γ o - l v η d a p i d ə s* 'aztán kezdett (készült) bemenni' Nyelvt. I. 94₁₆.

2. Átható ige infinitivusa: a) személyragtalan tárgy: *kə̀zə lo γ ə t t a p i d ə s* 'a kést köszörülni kezdte' Nyelvt. I. 33₁₁; *kə̀zəl s v s n a s ā u r χ o r d a p i t s ə l i* 'a kés hátával a nyulat nyúzni kezdte' Nyelvt. I. 53₁₀; *a p s ə l l ā i ə m t r i ə l i u χ ə u ə t t a p i d ə s* 'az öccsének fejszéje van, fát vágni kezd' Nyelvt. I. 93₅. — b) Birtokos személyragos tárgy: *a p s ə l l v r b ə t s ə l i, l ā b ə t t a p i t s ə l i* 'az öccsét kipólyázta, etetni kezdte' Nyelvt. I. 31₁₄; *l a u ə l l ə ž ə t t a p i d ə s* 'a lovát kezdte (készült) kantározni' Nyelvt. I. 125₈.

Leggyakrabban beálló cselekvést fejez ki a *pitl*. Ugyanazt a fejlődésmenetet mutatja tehát, mint a vogul *pati*. E szerepében leginkább a mozgást jelentő igék mellett áll.

1. Átnemható ige infinitivusa: *s ā u r n ā u r l i i d a p i d ə s* 'a nyúl ugrálni kezdett' Nyelvt. I. 1₂; *i - m o s a i n a k a s l t a p i t s ə n ə n* 'egyszer költözködni kezdtek' Nyelvt. I. 36₁₅; *p ā - m o u ə u ə l t u a i - χ u l i o χ t i l i i d a p i d ə s* 'a foglyok távozta után a más vidékről vaddal kezdett jöddögélni' Nyelvt. I. 32₉; *i t t a m l ō n ' d ə t ə l l ə d a p i t s ə t* 'ím a ludak szállni kezdtek' Nyelvt. I. 42₁₂; *k ā m ə n s o z i l i i d a p i t s ə n ə n* 'künn lépegetni kezdtek' Nyelvt. I. 43₅; *χ ə t ə l t a r i d a p i d ə s* 'a ház inogni kezdett' Nyelvt. I. 96₁₆.

2. Átható ige inf.-a: *n ō γ ə l t a p i t s ə l i* 'követni kezdte' Nyelvt. I. 16₆.

Mozgással rokon jelentésű igék:

1. Átnemható ige infinitivusa: *l o u l ' ə l ə s t a p i d ə s* 'ő hadakozni kezdett' Nyelvt. I. 116₁₃; *u ā t l i - i g i m ə t ā s ə u r ə n t t a p i d ə s* 'a Vatli-öreg még inkább vagdalkozni kezdett' Nyelvt. I. 146₉.

2. Átható ige infinitivusa: *m u r ə g e t t a p i t s ə n ə n* 'népet kezdtek gyűjteni' Nyelvt. I. 38₆; *χ v m - j u χ m v r d ə l ə d a p i t s ə l i* 'a koporsót méregetni kezdte' Nyelvt. I. 72₁; *i t t a χ ə d ə n χ o i ō γ l ə t l ə ž ə t t a p i d ə s* 'erre a házigazda a szánokat kezdte rendbehozni' Nyelvt. I. 108₃.

Szokatlan az ilyen szerkezet: *l o u s i χ v m - j u r ə t χ o z a u a n - d i i d a p i d ə s* 'ő a koporsókat nézegetni kezdte' Nyelvt. I. 71₁₄; itt a tárgy helyett lativus-raggal ellátott névutós szó van.

Vmivé, vmilyenné levést, elváltozást jelentő igék: *m ə t t a p i d ə s* 'fáradni kezdett' Nyelvt. I. 9₁₀; *p a d t a*

pidas 'fagyni kezdett' Nyelvt. I. 16₅; *imi-χili r à m à m ə d i pidas* 'az Asszony-unokája kezdett csendesedni' Nyelvt. I. 21₁₃; *mou iil β à l ə d ə pidas* 'a föld megújulni kezdett' Nyelvt. I. 85₁₃; *azət ē n ə m d i pitsət* 'mindnyájan növekedni kezdtek' Nyelvt. I. 86₄; *χorda pitsət* 'félni kezdett' Nyelvt. I. 160₁₅.

Mondást, beszélést jelentő igék: *poderta pidas* 'beszélni kezdett' Nyelvt. I. 11₁₇; *u à γ ə n t t a pidas* 'hívogatni kezdett' Nyelvt. I. 34₁₅; *ai mandu b u d a pidas* 'a kis mandu kiabálni kezdett' Nyelvt. I. 49₁₁; *χdrəŋ iax t u m a u è r d a pitsət* 'a *χorəŋ* (falvi) nép tanakodni kezdett' Nyelvt. I. 160₇.

Más cselekvő igék infinitivusa:

1. Átnemható igék: *sidi n o γ ə l t t a l ə u ə l t χ à l l ə d ə pidas* 'a mint így ringatja, egyszer csak sirni kezdett' Nyelvt. I. 7₁₀; *in l il ə ŋ - l o ŋ χ p i χ o k ē i t i s i p i t l* 'aztán az élő-bálványos ember varázsolni kezd' NépkGy. 272.

2. Átható igék: a) személyragtalan tárgy: *lou r u ŋ g ə t l i ŋ m a n u ə s - l i s ā m ə t t a pidas* 'ő a vízbe gázolva récefogót kezdett állítani' Nyelvt. I. 32₁₆; *imi si m u n d i u o i ə t k ā u ə r t a pidas* 'az asszony az előbbi faggyút főzni kezdte' Nyelvt. I. 17₉; *χ à t u è r d a p i t s ə ŋ ə n* 'házat kezdtek csinálni' Nyelvt. I. 38₅; *t ə s l è l t a p i t s ə ŋ ə n* 'a portékát kezdtek felrakni' Nyelvt. I. 52₂; *lou t u t v l d a pidas* 'ő tüzet kezdett csinálni' Nyelvt. I. 94₃. — b) Birtokos személyragos tárgy: *nəvəχ χul t u e l i ə t s ə s , p u d ə l p à l i d a p i t s ə t* 'a nyers hal evésével elkészültek, az üstöt is enni kezdték' Nyelvt. I. 103₁₄.

A *p i t l* néha nem a cselekvés elkezdését, hanem inkább vmire való képességet, tudást, alkalmatosságot fejez ki: *ə s n i χ o d i a l - p u ŋ ə l d a p i t s ə n* 'medve, hogyan kezdtl lélekzeni' Nyelvt. I. 6₁₅; *mosa-kəba ə z ə n χ o d i i o u t l i i d a p i t s ə n* 'nohát, a hogyan az apád lődözött, olyanformán kezdtl már te is lődözni' Nyelvt. I. 163₄.

A *p i t l* ige a fokozatos fejlődés következtében végre a jövő kifejezésére is szolgál éppúgy, mint a vogul *pati*. Az ige-nek ilyen jelentése azonban aránylag ritka, mert a jövőt leggyakrabban a jelen idővel fejezi ki az osztják nyelv.

1. Átnemható ige: *m u ŋ i t t a m i - s i d i χ ə l d a p i t l u* 'mi ugyancsak meg fogunk halni' Nyelvt. I. 25₅; *si imi χ o l - m o s a χ o i d a p i t l* 'ez az asszony hova fog fekünni' Nyelvt. I. 25₇;

àsnì kadi òuelt paldà pitl 'a medve a macskától félni fog' Nyelvt. I. 78₁₅; *lābet xòs mun sit oldi pitlu si pvràina* 'a hét csillag majd mi leszünk abban az időben' Nyelvt. I. 87₄.

2. Tárgygyal kapcsolatos infinitívus: *sèmlì-bollì àsnì elti xoi ivzəy tūda pitl* 'hát a süket medvének ki fogja a hírt hordani' Nyelvt. I. 78₁₃; *ma nvəèn xol-mosa sàyi idi pitlèm?* 'téged meddig foglak őrizni?' Nyelvt. I. 109₁₀; *tām naurèm xundsi xòlda pitlèlì* 'ez a gyermek valamikor mégis csak meghallja' Nyelvt. I. 160₈; *nvəèn iix iuràna nòm da pitlèm* 'téged fiam gyanánt foglak tartani' Nyelvt. I. 26₁; *nvəèn èyi-idi tvida pitlèm* 'téged lányom gyanánt foglak tartani' Nyelvt. I. 92₁.

Végre minden jelentésbeli módosítás nélkül járul a *pitl* az infinitívushoz és csak a cselekvés körülírására szolgál: *kòrdì mèŋ'k' sidi pallì iida pidəs* 'a vasmanó így mindegyre magasabb lett' Nyelvt. I. 98₁; *oɽəl pa iida si pidəs xət xòza* 'a feje ím a házig ért' Nyelvt. I. 98₂; *laŋgaləl xodi ŋsən sommì lai di pitsəŋən* 'lovaik, a hogyan jöttek, egyenesen állnak' Nyelvt. I. 118₃.

Szenvedő szerkezetek.

Az osztjákban teljesen kifejlett szenvedő igeragozás nincs, ezért ha a *pitl* igével kapcsolatos infinitívus szenvedő értelmű, akkor a *pitl* veszi fel a szenvedő alakot. Ilyen funkciója azonban meglehetősen szűkkörű. Gyakran nincs is szükség a passivumra, mert minden jelentésbeli módosulás nélkül használatos; pl. az ilyen mondatokban: *ittam igi oxsar noraína lābət i pitsa* 'most tehát a róka az öreget hússal kezdte táplálni' Nyelvt. I. 101₁; *mà svəməm uàxta pitsa* 'én igen éhes vagyok' Nyelvt. I. 99₁₀.

1. Az első csoportba osztom a valódi szenvedő szerkezeteket, vagyis a melyekben a tulajdonképpeni alany határozóragos: *or-koləŋ imina xorda pitsa* 'az erdei rénszarvast az asszony nyúzni kezdte' Nyelvt. I. 17₅; *liləŋ iəŋ'kna sà-zəlt'a pitsa* 'életvízzel öntözni kezdték' Nyelvt. I. 77₁₀; *tàmidì àsnìna norəlt'a pitsa* 'a medve ilyen formán mozgatni kezdte' Nyelvt. I. 77₁₃; *igətna seltt'a pòdərna xwšt'a pitsa* 'az öreg emberek aztán beszéddel így bizgatni kezdték' Nyelvt.

I. 148₁₃; *pet-kàsəŋ igina ittam uulβàsəŋ xoŋ iŋx-idi tvɪda pitsa* 'a *pet-kàsəŋ* (falvi) öreg most már a nagy folyóági embert fia gyanánt kezdte tartani' Nyelvt. I. 165₁₃; *əŋgəlna ɬəmas tvɪda pitsa* 'az anyja jól gondját viselte' Nyelvt. I. 160₇.

2. A második csoportba azok a szerkezetek tartoznak, a melyekben a tkpi alany nincs kitéve: *àsñi ɬolta kàt kural kàtllsa iŋŋ'k ilbina nu ɬəɬalt ilis taldə pitsa* 'a medvének a hátsó lábát vmi elkapta a víz alatt a folyással szemben lefelé kezdi húzni' Nyelvt. I. 6₇; *laɬet kirdi pitsəɬet* 'a lovakat kezdték befogni' Nyelvt. I. 66₉; *noŋ-xorəŋ ɔɬet ləɬətti pitsəɬet* 'a posztóval kivarrott szánok rendbe hozattak' Nyelvt. I. 106₈; *iɬi-təlna kim-taldə pitsa* 'a fával együtt kezdték kihúzni' Nyelvt. I. 87; *uəltə nōɾəltə pitsələn* 'hogyan elejtsek, üldözni kezdték' Nyelvt. I. 166₃; *put uərdə pitsa* 'üstöt kezdték főzni' Nyelvt. I. 65; *mur uantɬiɬda pitsəɬet* 'a népet vizsgálni kezdték' Nyelvt. I. 123₆; *təm təsən pə nəŋxoŋna lida pitla pə səɬidi pitla* 'más ember kezdi fogyasztani és őrizni' Nyelvt. I. 108_{13, 14}*)

Véghatározó infinitivus más igékkel kapcsolatban.

Az inf. a *pitl* igén kívül egyéb igékkel kapcsolatban is gyakran használatos véghatározó jelentésben. Természetesen a vég- és a célhatározót jelentésüknél fogva határozottan különválasztani nehéz. A magyar nyelv a különbséget formailag is ki tudja ugyan fejezni, a mennyiben a célhatározó infinitivust -ért ragos főnévvel, a véghatározó infinitivust pedig -ra, -re ragos főnévvel helyettesítheti.

1. Világosan érezhető a véghatározó jelentés az ilyen mondatokban: *xvlda utšimən* 'halni készültem' Nyelvt. I. 7₁₃; *tōrəm-əžəu tudəŋ iŋŋ'k əsll' muŋəu uəldə* 'isten atyánk tüzes vizet bocsájtott a mi megölésünkre' Nyelvt. I. 180₂; *soɾəl. xorŋi muŋ uəi kəslem* 'a bőrért lenyúzni más állatot keresek' NépkGy. 117₄₁₉; *kəpləl xorŋi muŋ uəi kəslem* 'subáját lehúzni más állatot keresek' NépkGy. 117₁₂₀; *xvlda xvisəl* 'engem veszendőbe itt hagyott' Nyelvt. I. 37₉.

2. Szenvedő ige mellett álló véghatározó infinitivus: *žən-*

*) Ez a mondat az előbbi csoportba tartozik.

evina xolna kim-ētti and ēslla 'a király-lány kimenni se ereszti' Nyelvt. I. 124₆; *manēm uēlda tōrām mosanēm pārsa* 'engem megölni az isten még nem rendelt' Nyelvt. I. 40₈; *nyv murām uēlda xolna pārsāiam* 'te kitől rendeltetttél a népemet megölni' Nyelvt. I. 117₇; *tōrāmna xvlda pārsāiam tangà* 'talán az istentől halni rendeltettem' Nyelvt. I. 158₁₄.

3. Verbum finitumot helyettesítő személyragos nomen verbaletől függ a végh. infinitivus: *ittam xodi uātti-igi nyhēn pāri put āmatti uas-āynaβ uul uunēz uēlmən* 'nohát Vatli-öreg magadnak most ételáldozatos fazekat állítani ölted meg a keskeny állú öreg lazacot' Nyelvt. I. 139₅; *lou ī xvlna mārēm iorēl uērdi ivlna olmal* 'ő egy napon törött íjjat csinálni benn volt' Nyelvt. I. 170₁; *min jiw-nur ālghēmen kastī vutn' xālam xīšam loyghēmen nik xun' oγolta* 'a mi apai bosszúnkat keresni az elhalt tetemünk hogyan kelne föl' Népkgy. I. 114₃₃₅.

Jelzőt kifejező melléknévi igenévtől függ az infinitivus: *nyhēn uēlda xviām iaiēm* 'a téged megölni hagyott bátyád' Nyelvt. I. 42₅.

4. Gyakori a véghatározó infinitivus főnév mellett. A magyar nyelv hasonló szerkezeteit bőven tárgyalja SZEGLETI ISTVÁN.*) Ugyanez a szerkezet közönséges a finnben is: *on aika mennä*; *minun on valta tehdä työ*. Megtaláljuk a vogulban is: *am manā nāmel ānše'im naghē miykwē* 'micsoda tanácsom van, melyet neked adhassak' VogNGy. I. 145; *ālunykwē, jā-munykwē manā jgmēs mākwē* 'élni, járkálni minő szép földecske' VogNGy. III. 69.

1. Átnemható ige infinitivusa: *noχ-kilda iorām andām* 'fölkelni (való) erőm nines' Nyelvt. I. 99₁₅; *uēdi uayxti iorēl andām* 'a partra kimászni nines ereje' Nyelvt. I. 158₁₂; *jēlli-manñi ošem pā lu antom* 'tovább menni tudásom az nines' NépkGy. 82₃₅₈; *joxli-š^uošti ošem pā lu antom* 'visszafelé menő tudásom nines' NépkGy. 82₃₅₉; *noχ-lāili sās veili sidi pittem* 'felálláshoz (szükséges) derékerőm egészen oda lett' NépkGy. 82.

2. Átható ige infinitivusa: *madāleŋ nēyxo iūzəŋ pōdər'ta ior iorətl* 'némely embert elfog a beszélő kedv (beszélni ereje

*) A főnévi igenév Arany Jánosnál. Nyr. XXXIV: 137. l.

jö) Nyelvt. I. 36₂; *si kinžù uèl d i m u t r à i ə m a n d ə m* 'eddigelé megölésre való fortélyom nines' Nyelvt. I. 179₄.

B) Célhatározó infinitivus.

Az inf. a véghatározón kívül leggyakrabban a cél kifejezésére szolgál. Mint célhatározó természetesen leginkább mozgást jelentő igék mellett áll.

1. Gyakori a *manl* 'megy' ige mellett (vö. vog. *mini* 'megy'*): *žundsi tām moy pätti ppraina uèl d a si ppraina manlu* 'majd mikor megfagy, akkor megyünk oda vadászni' Nyelvt. I. 141₅; *kāt žui uèl β ə s l ə d a m a n ' s ə n ə n* 'két ember vadászni ment' Nyelvt. I. 166₂.

Tárggyal kapcsolatos infinitivus: *š à g r ə l m v r ə l t a m a n ə s* 'a legelőt megkerülni ment' Nyelvt. I. 31₁₁; *apsižē manlēmən s o g a u è l d a* 'öcsike, menjünk foglyot fogni' Nyelvt. I. 32₄; *lon'det kàldəmna moy u a n t t a m a n l ə m ə n* 'a ludak nyomában menjünk világot látni' Nyelvt. I. 42₁₃; *mà u ə s s ə i t t a m a n l ə m* 'a várost megkerülni megyek' Nyelvt. I. 52₁₅; *lōngər lilep p à m k a š t a m a n ə s* 'az egér ment életfüvet keresni' Nyelvt. I. 77₂; *žōlōž lilep i ə ŋ ' k t u d a m a n ə s* 'a holló ment életvizet keresni' Nyelvt. I. 77₃; *sitəlna oxsar m a n ə s, p ā m s ō γ ə t t a m a n ə s* 'erre a róka ment, füvet tépni ment' Nyelvt. I. 101₉; *p à r i l i d a m a n l u* 'menjünk ételáldozatot ünnepelni' Nyelvt. I. 161₂; *àžəl-igi t à š - k à s l t ə d a m a n l* 'az öreg apja holmiját szárítani ment' Nyelvt. I. 161₉.

2. A *manl* után különösen a *žil* 'jön' mellett használatos a cél kifejező infinitivus: *àngəm tūda žsəm s ə b à n u è r d i* 'azért jöttem, hogy anyátokat vigyem samanizálni' Nyelvt. I. 23₃; *žandi žoi m a n ə m è u ə t l i i d a ž i l* 'az osztják ember engem elmetélni jött' Nyelvt. I. 4₉; *or't uèl ə l o x - u n l k a š t a m à p i l ə m n a a n t - p ə l ə ž i l* 'a fejedelembős vejének feje helyét keresni nem jön-e velem' Nyelvt. I. 149₁₂; *žui m a n ə m ž u i s u ŋ k a š t a ā t ž i l* 'ember járta emberes vidéket keresni hadd jöjjön' Nyelvt. I. 171₇.

3. Gyakori a célhatározó inf. a *jaŋŋəl* 'jár' ige mellett:

*) PÓLAY V.: A vogul infinitivus. NyK. XXXV. 383. l.

kolānłāmen uantta ianyşam 'rénszarvasainkat megnézni jártam' Nyelvt. I. 38₃; *nāl uertī jem juχ kastī ma jāχlem* 'nyilcsinálásra alkalmas fát keresni járok' NépkGy. 75₃₉; *amp-oxpi űil čorvś xujpi uāś uantti ma jāχlem* 'az ebfejű nyolczezer férrias várost megnézni megyek én' NépkGy. 115₃₇₀; *uēlēm or-uai uēldi ar ōr't uēlda iyy'lat* 'a megölt erdei vadat ölő sok fejedelemlhős vadászni járt' Nyelvt. I. 137₁₀; *uulβāsləŋ igi χātna ol Ās pēlā al-iyy'aliūl uēlβāsləda* 'a nagyfolyóági öreg a házban van, csak az Ob felé járogat vadászni' Nyelvt. I. 153₁₂; *lou murəl seda iyy'əs uantta* 'a népe odajárt megnézni' Nyelvt. I. 178₁₃.

-m-képzős igenév mellett: *uai ueatī jaŋγəm kat xo-pox ou-ńaur kuli pant āmυλλēmen* 'vadászni járt két ember fia gyanánt torkolati habtól vastag úton ülünk mi ketten' NépkGy. 254₂₈₄.

-t-képzős deverb. nomen mellett álló czélhat. inf.: *pītəm lont ueltī pā jaχtēmen muil ātəm* 'megszállt lúdra vadászni járnunk tán rossz volna' NépkGy. 27₅₆₅; *pītəm vāsi ueltī pā jaχtēmen muil ātəm* 'megszállt réczére vadászni járnunk tán rossz volna' Népkgy. 27₅₆₆.

4. Czélt fejez ki az inf. az előbbi igékkel rokon jelentésű *ētl* 'megy' igével kapcsolatban: *sidi oldal ēuelt ittam űmi iyy'k tuda and ētl* 'a mint így van, az asszony már vizet hozni nem megy' Nyelvt. I. 8₁.

-m-képzős deverb. nomen mellett: *uavś-ńāl jem jontvŋ jontti pā xuntī ētmel* 'vesszőnyil jeles játékot játszani már mikor kimentek' NépkGy. 21₃₀₉; *lipəŋuāś lipəl van tti muwet-šanzi lāχrəŋ mewəlap i ort pā neś ant ētmel* 'belső város belsejét megnézni földhátas pánczélos mellű fejedelemlhős se ment' NépkGy. 110₁₆₈.

-t-képzős deverb. nomennel kapcsolatos inf.: *təŋəlipi χintəl qu təŋəptatī ńālmuk lovat ōn mōrvəχ muj ńaχ ēttal* 'üres puttönyának száját megtölteni ńālmuk madár nagyságú nagy földi eper milyen sok van' Népkgy. 226₁₃₂.

5. Czélhatározó inf. áll a *uəyti* 'hívni' igével kapcsolatban: *uātli-igi kōğāiu mola iyy'kna ēslłta uəysələn mola tutna vlda uəχsələn?* 'Vatli-öreg talán vízért küldeni hívtál, vagy tüzet rakni hívtál bennünket?' Nyelvt. I. 149₉; *tōrən-ńāl jem*

jontny jontti uāxsājen 'fűszárnyíl jeles játékot játszani hívnak' NépkGy. 33₈₀₈; *uārs-ñāl jem jontny jontti uāxsājen* 'vesszőnyíl jeles játékot játszani hívnak' NépkGy. 33₈₀₈.

Az előbbi igékhez sorozzuk a maradást, ülést, állást jelentő igéket is:*) *sitalna loy putl ālēm'sallē tut ēuelt lida am'səs* 'ő aztán fazekát a tűzről leemelte, leült enni' Nyelvt. I. 94₈; *šertti-χo šertti āmōsl* 'a varázsló ember varázsolni leült' NépkGy. 271; *juχ juutti-ki lāil'sem* 'ha kiálltam fát lövöldözni' NépkGy. 164₅₂₇.

Tárgygyal kapcsolatos infinitivus: *iirēm pilna nār-χul lida iwrā-ām'ssēmēn* 'a fiammal együtt nyers halat enni összeültünk' Nyelvt. I. 139₂; *χul uērāntta am'səs* 'halat készíteni leült' Nyelvt. I. 156₁.

C) Az infinitivus mint tárgy.

Az inf. jelentésében további fejlődés, a mikor a mellette álló igének tárgya. Az inf. határozói jelentése szolgált kiindulópontul a főnévi igenév tárgyi funkciójának kialakulására. Az inf. ugyanis, mint lativusragos igenév a cselekvés irányának kifejezésére szolgált átnemható és átható igék mellett egyaránt. Az átható igével pedig mindig együtt jár az objectum fogalma; ha tehát az átható ige cselekvése az irányragos főnévi igenévre irányult, a nyelvérzék ezt is mint objectumot fogta fel, és így a határozói jelentés lassanként elhomályosodott, és ilyen esetben az inf. egyenlő lett a tárgy fogalmával, a mely különben is a cselekvés irányát fejezi.

Az inf. tárgyként leginkább az akarást, tudást, képességet kifejező igék mellett használatos.

1. Tárgyi inf. áll a *litl* 'akar' ige mellett. a) Átnemható ige inf.-a: *nēmōza uānlta an' litl* 'semmi sem akar közeledni' Nyelvt. I. 4₃; *loy isi χptl olda pā litl* 'ő is csak akar még élni' Nyelvt. I. 113₈. — b) Átható ige inf.-a: *lida litlēm* 'enni akarok' Nyelvt. I. 33₃; *χundi-gi lābotta an'-ki litsēn, muḡilu malai uāxsālēn* 'ha nem akartál enni adni, minket miért hívtál be?' Nyelvt. I. 63₇.

Az inf. tárgya ki van téve: *uēs iəŋ'k iēšti an' litl* 'a

*) SIMONYI Zs.: A magyar nyelv. II : 313.

vízi szörnyeteg vizet inni nem akar' Nyelvt. I. 2₁₂; *àsñi nè-meza pōdarta an' litl* 'a medve semmit nem akar beszélni' Nyelvt. I. 6₁₆; *noy ioxtam xādēm nēyxo quantta litlən* 'a te érkezted házban akarsz látni embert' Nyelvt. I. 10₁₁; *uèlēm uai uèl da lidijldi ont-uai uèl da sowlən lidijlilət* 'ölt vadat ölni akartok, erdei vadat ölni kívántok' Nyelvt. I. 142₁₅; *muḡ nēməza xolda an' litlu* 'mi semmit se akarunk hallani' Nyelvt. I. 156₈.

Személyragos tárgy: *lou ant litl oḡəl nox-uor'ta* 'ő a fejét nem akarja fölemelni' Nyelvt. I. 97₄.

A verbum finitum szenvedő: *tom xujna olda litsa* 'annál akart lakni' Nyelvt. I. 178₄; *mà lida litlājem* 'én enni nem akarok' Nyelvt. I. 68₁.

2. Másik ige, a mely mellett szintén gyakori az inf. tárgyi jelentésben, a *uutsiil* 'akar, szándékozik'.

a) Átnemható ige inf.-a: *xàtəl šugàlləda uutsiil* 'a háza össze akart dőlni' Nyelvt. I. 96₅; *āməsta uutsiis* 'le akart ülni' Nyelvt. I. 63₂; *xəntəḡ moyna mən da uutsiləm* 'a Konda vidékére akarok menni' Nyelvt. I. 149₄; *uulβəsləḡ naurēm royə xoza xaida uutsiis* 'a nagy folyóági gyermek a meredek part-hoz akart ütődni' Nyelvt. I. 163₆.

b) Tárgygyal kapcsolatos inf.: *luḡàrəl nvrēməslī, selta sō-metta uutsəslī* 'a pánczéliját megragadta, aztán föl akarta venni' Nyelvt. I. 157₁₄; *min āt lāiida uutsimən* 'mi az éjet át akar-juk virrasztani' Nyelvt. I. 56₁; *and oṣti-mosa nēyxoṣi oṣta uutsi-lən* 'a nem ismerős embert akarod megismerni' Nyelvt. I. 80₁₇; *xāləuət təšən i-pələk mən tūda uutsiləm* 'holnap nyájad egyik felét elvenni szándékozom' Nyelvt. I. 38₁₄.

A verbum finitum szenvedő: *xis uəzəḡ xən pən nōrəmdəs lou èuəltəl tom lālna azət uèl di vurātla* 'a főeny-városi király megint megfutamodott tőle, az ellenség mindenáron meg akarja ölni' Nyelvt. I. 113₃; *xun'-ki ādəl-xo lovatna mənṭi vuratsen* 'ha már magános ember egymagadban menni akarsz' NépkGy. 79₂₁₅.

A köv. mondatokban a *uutsiil* nem annyira a szándékos-ságot, mint inkább a beálló cselekvést fejezi ki és így jelentése összeesik a *pitl* ige jelentésével: *àsñi azət si xalda uutsiis* 'a medve már-már egészen meg akart halni' Nyelvt. I.

6₁₁; *naurem ilbina kolàn si iorætta uutsiis* 'a rénszarvas már majdnem oda érkezett a gyermek elé' Nyelvt. I. 35₈; *ou-γòmβæt suγætta uuràtlèlli* 'az ajtóragasztókat majdnem összetöri az erőlködéssel' Nyelvt. I. 94₁₆.

3. Közel áll a *uutsiil*-hez jelentésben a *uèritl* '-hat, -het, tud' (vö. a vogul *vèriti*, mely szintén ilyen kapcsolatban használatos).*)

a) Átnemható ige inf.-a: *imi-xili uuràina kim-uayxta uèridas* 'az Asszony-unokája nehezen tudott kimászni' Nyelvt. I. 18₈; *mà tám moyna olda an' uèritlèm* 'én ezen a földön meg nem maradhatok' Nyelvt. I. 29₁₁; *χoidi an' uèridas* 'aludni nem bírt' Nyelvt. I. 79₁₁; *ittam mà nny piləmna olda an' uèritlèm* 'ime én veled nem maradhatok' Nyelvt. I. 108₉; *mur kutna tàdà aməsta an' uèritlèm* 'a nép közt nem tudok meglenni' Nyelvt. I. 124₈.

b) Átható ige inf.-a: *lida an' uèrəm'lèn* 'nem tudsz megenni' Nyelvt. I. 6₄; *kātllta an' ki uèritlèn...* 'ha nem tudod megfogni' Nyelvt. I. 11₈; *kāmelta loy lagna χorta an' uèridas* 'kívülről ő nem győzte hóval oltani' Nyelvt. I. 18₇; *mà isi iilβætta uèritlèm* 'neked szintén segíthetek' Nyelvt. I. 68₃; *mà pōdæta an' uèritlèm* 'beszélni nem tudok' Nyelvt. I. 82₈; *nny iorço-lōtta an' uèrəmlèn* 'te ezt megváltani nem tudod' Nyelvt. I. 86₉; *sōsta an' uèritl* 'lépni nem bír' Nyelvt. I. 93₃; *χundi uèlda uèremladi* 'mikor tudjátok megölni' Nyelvt. I. 155₉.

Tárgygyal kapcsolatos inf.: a) személyragtalan tárgy: *top àsni uèlda an' uèritl* 'csak medvét nem tud ölni' Nyelvt. I. 16₂; *apsæl oræl lèžätti an' uèritl* 'öccse szánt készíteni nem tud' Nyelvt. I. 36₁₂; *ou pušta an' uèridas* 'ajtót nyitni nem tudott' Nyelvt. I. 82₅; *tàmì louàt tàs χundi uèrəm'lèm sàuیدا* 'akkora nyáját mikor bírok megőrizni' Nyelvt. I. 109₄.

b) Személyragos tárgy: *àsni uuràina uōdi iorxtəs, iəη'gəl pvrğætta an' uèridas* 'a medve csak erőlködve jutott partra, a vizet se tudta magáról lerázni' Nyelvt. I. 6₁₃; *tàm tàžən māzəy sàuیدا an' uèrəmlèn* 'ezt a nyájátát talán nem bírod megőrizni' Nyelvt. I. 108₆.

A verbum finitum szenvedő: *top imi-xilina tuda uèritla*

*) PÓLAY V.: A vogul infinitivus. NyK. XXXV. 400.

‘csak az Asszony-unokája bírja elhozni’ Nyelvt. I. 22₁₅; *toɣlən ɣaɪna ɟorəttə an’ ɣərəmlə* ‘még a madár se tud hozzájutni’ Nyelvt. I. 83₆; *mà-kəməm nəŋxoi àzən ɣundi ɟoutta ɣərɪtla* ‘magamfajta ember az atyádat hogyan tudta volna megölni’ Nyelvt. I. 163₁₁.

4. Ugyancsak tárgyi functióban szerepel az inf. a tudást, képességet jelentő *kurtl* és *ɣəsl* mellett.

kurtl: a) Átnemható ige inf.-a: *ɟasəm ɟəmà ɟidi kurdəs* ‘kezem még nem tudott meggyógyulni’ Nyelvt. I. 46₁₀; *malaina ɟəmnə ɟida kur’sən* ‘miért nem tudtál meggyógyulni’ Nyelvt. I. 110₃.

b) Átható ige inf.-a: *ošta kurtsəl* ‘nem tudták megtalálni’ Nyelvt. I. 74₁₆; *ɣəm-ɟuɣ šuɟətti ɟodi-sɟət kurtsələn* ‘a koporsót hogy is nem tudtad feltörni’ Nyelvt. I. 77₄; *nɟə pə səmət əməsti ɟaɟət ɣəldə kurtsən* ‘te pedig a szem előtt ülő vadat se tudod megölni’ Nyelvt. I. 162₁.

ɣəsl: a) Átnemható ige inf.-a: *mà ɣundsi-ɟarti ɟvɟta an’ ɣəsləm* ‘én semerre se tudok menni’ Nyelvt. I. 12₈; *mà lida an’ ɣəssəm* ‘én enni nem tudtam’ Nyelvt. I. 34₃; *təbərəŋ ɟətna laŋda ant ɣəsl* ‘a házba nem tudok bemenni’ Nyelvt. I. 103₃.

b) Átható ige inf.-a: *mà ɣantta an’ ɣəsləm* ‘én nem tudom nézni’ Nyelvt. I. 12₂; *kətra pvrəɟətnə səbən ɣərdi ɣəssən* ‘hajdanában varázsolni tudtál’ Nyelvt. I. 23₁₅; *ɟəŋ’k-ɟul ɣəldə loɟ məzəŋ an’ ɣəsl* ‘vízi halat talán nem tud fogni’ Nyelvt. I. 43₁₂; *təm nələm nə ɟontti ɟontəm ɟol-əɟɟəl ɟontti ɟun ant ɣəstəl* ‘ezek a nők nő varró varrásuk végét varrni tán nem tudják’ NépkGy. 178₁₀₂₉.

D) Alanyi infinitivus.

Az inf.-nak eredeti irányhatározói jelentése teljesen elhomályosodik az igenévnek alanyi szerepében. Az inf.-nak ez a functiója a személytelen igékkel való kapcsolatból indult ki; pl. ‘lehet, kell megtenni’. Ezekben a kifejezésekben az inf.-nak lativusi értéke érvényesült eredetileg annyiban, hogy kifejezte azt, a mire, vagy a mennyire a lehetőség, szükségesség, tehát a tulajdonképpeni lélektani alany irányult és kiterjedt. A tudatban levő teljes képzet pedig, ha mondat alakjában kifejezzük, egymással logikai viszonyban álló részekre oszlik. E logikai

részek közül pedig az alany és az állítmány van egymással a legszorosabb kapcsolatban. Minthogy pedig a személytelen igék-nél épp a logikai alany hiányzik, a nyelvérzék a mondatalkotás általános törvényétől indítva keresi és kifejezésre akarja juttatni a logikai alanyt. Ezért az infinitívus, a mely az említett kifejezésekben eredetileg csak a lehetőség vagy szükségesség irányát jelölte, lassanként a nyelvtudatban azonos lett a lehetőséggel és szükségességgel, vagyis a nyelv a lélektani alany helyett az infinitívust alkalmazta mint logikai alanyt.

Az inf.-nak alanyi használata minden nyelvben szokásos. A finnben is közönséges a: *pitää, täytyy, tarvitsee, tulee, sopii, kelpaa, kääsee* személytelen igék mellett,*) pl. *Sinun tulee olla ahkera. Niin ei sovi sanoa.* A vogulban az inf. alany gyanánt leginkább az *eri* 'kell', *räwi* 'szabad', *taji* 'illik', *luhi* 'lehet' személytelen igék mellett használatos.**)

Az osztjákban leggyakrabban a *mäsl* 'kell' ige veszi maga mellé az inf.-t alany gyanánt. Egy mondatban e személytelen ige első személyben fordul elő: *nyñen uèlda mäsläm* 'téged meg kell ölnöm' Nyelvt. I. 39.

1. Személyragtalan tárgygyal kapcsolatos infinitívus: *sëbän kašta mäsl* 'samánt kell keresni' Nyelvt. I. 22₈; *öŕöl lëžätti mäsl* 'szánt kell készíteni' Nyelvt. I. 36₁₂; *si nëñxoŕi nvtta mäsl* 'ezt az embert most segíteni kell' Nyelvt. I. 74₁; *kadŕi lëžättä mäsl* 'a macskát kell azzá tenni' Nyelvt. I. 78₁₄; *ñömär keu-χätna pondŕi mäsl* 'kerek köházba kell tenni' Nyelvt. I. 176₇; *ñuχ iνŕä-täläda mäsl* 'fát kell összehordani' Nyelvt. I. 178₇; *si moyna tudəñ iəñ'k ēslŕta mäsl* 'erre a földre tüzes vizet kell bocsájtani' Nyelvt. I. 180₆; *tämi uèlda mäsl* 'ezt meg kell ölni' Nyelvt. I. 178₇.

2. Birtokos személyragos tárgy: *tandal-igi tām läjämna nyñ säbäl-louən pä sëuərmäda mäsl* 'Tandal-öreg ezzel a fejszével a te nyakad csigolyáját is el kell vágni' Nyelvt. I. 65₈; *ittam louël iəñ'k ilb(i) èuəlt noχuŕida mäsl* 'most tehát a víz alól fel kell venni' Nyelvt. I. 75; *uäiŕu χos-pëlä mäsl tinida* 'vadunkat vmerre el kell adni' Nyelvt. I. 51₁₂.

*) E. N. SETÄLÄ: Suomen kielen lauseoppi. Helsinki. 1907. 92.

**) PÓLAY V.: A vogul infinitívus. NyK. XXXV.

Alanyi szerepe van az inf.-nak a *rayəl* 'lehet, szabad' ige mellett (a mely megfelel a vogul *rāwi* 'szabad' igének): *χol tūda rayəl* 'hova lehet vinni' Nyelvt. I. 72₁₁; *χodi-svāt ošta rayəl* 'hogyan lehet megtalálni' Nyelvt. I. 79₁₀; *tādà χolda ant rayəl* 'itt meghalni nem szabad' Nyelvt. I. 101₈.

Előfordul az ige személyragozva is: *χundi-gi olda ant raylām* 'ha pedig majd itt nem maradhatok tovább' Nyelvt. I. 91₁₄.

A többes szám jelével van ellátva az ige: *ittam kur-nāyārlām porməda ant raylēt* 'most a lábtobozaimat lábbal taposni nem szabad'.

Más igék is maguk mellé vehetik az inf.-t alany gyanánt: *muia χoida iertsəsən* 'miért kell feküdnöd' Nyelvt. I. 99₆; *muj puknea ewətam χandi-χo voati pōsa* 'micsoda köldöke vágott osztják ember élhet majd' NépkGy. 255₂₅₈; *ittam oysātpi-tiberlos χvm-iuəlna inγà-tvχərtti sāt* 'erre a rézhüvelyes Tyiberlosz a koporsójában (mintha) összenyomódnék, hallszik' Nyelvt. I. 72₅.

Mint a magyarban, vogulban, finnben és általában minden nyelvben, alanyi infinitívus főnév mellett is állhat. Különösen a *uēr* 'dolog' főnév alkalmas arra, hogy az infinitívus alanyi szerepben járulhasson hozzá. Az ilyen kapcsolatban a *uēr* mindig birtokos személyragos.

χādāiəm imi əhəstti uērəm olmal 'nénikémet meg kell kérdeznem' Nyelvt. I. 15₃; *min mundi aχilta kātllta uērman os* 'nekünk az előbb csak lassan kellett volna megfognunk' Nyelvt. I. 20₉; *nauremlən euəlt lölən mē nəl-uēt-kēm χuχ kitti uērəm ol* 'a gyermekeitekből négy-öt embert el kellene küldenem' Nyelvt. I. 149₁.

Melléknevek mellett is állhat az inf. alanyi szerepben: *kasladi-tvγaina sāgər ələyna ioγətladi-gi sit pā iəm* 'költözködés alkalmával ha a legelő végére odaértek, az is elég' Nyelvt. I. 38₈; *tām moyna olda iəm-lamba* 'e vidéken lakni is jó' Nyelvt. I. 169₃; *nyhən tām moyna olda ādəm* 'neked ezen a földön lenned rossz' Nyelvt. I. 179₁₄; *tānt-orī sijəη χāp lēlti pā mujəl ātəm* 'a násznagyi híres hajóra miért is ne kelnénk (ülésünk mije rossz)' NépkGy. 168₆₅₁.

E) Az infinitivus egyéb használata.

SIMONYI Zs. eredethatározónak nevezi a félést, rettegést, szégyenkezést stb.-t kifejező igék mellett álló főnévi igenevet.¹⁾ Ilyen szerkezeteket találunk az osztjákban is: *lou iorol-vn da palal* 'bemenni fél' Nyelvt. I. 80₂; *manèmma wantta šàl ōsən* 'nekem téged látnom fáj' Nyelvt. I. 122₁₆; *luwèl wantti šàl'i iisət* 'neki látni sajnálatra méltók voltak' Nyelvt. I. 181₇.

Figura etymologica.

A magyar nyelv hasonló szerkezeteit SIMONYI Zs.,²⁾ SZEGLETI I.,³⁾ a vogulét pedig PÓLAY V.⁴⁾ tárgyalja: *ilβàlèda azàt an' ilβàlèl* 'feltámadni ugyan nem támad fel' Nyelvt. I. 85₁₂; *uèlta xodi kuš uèlsəm* 'megölni ugyan megöltem' Nyelvt. I. 167₁₅.

Mértékhatározót fejez ki a főnévi igenév ebben a két mondatban: *xoidal kutna àm'βlāl xuslèli i-xalda nāwarlat* 'miközben így fekszik, ebeit uszította, azok egy halálíg iramodtak' Nyelvt. I. 26₁₁; *i-xvlda lpskəsəm* 'egy halálíg odavetem' Nyelvt. I. 131₉. Ezekben a kifejezésekben az *i* 'egy' számnévnek ugyanazt a megszorító és erősítő használatát látjuk, mint a magyarban.

Végre felkiáltásokban szerepel az infinitivus; infinitivus exclamationis: *madi pà pàtta!* 'még fájni' Nyelvt. I. 102₄.

2. A -t-képzős melléknévi igenév.

A -t-képzős melléknévi igenév leggyakrabban a folyó cselekvés igeneve. Használata nagyon kiterjedt, mert kifejezheti a cselekvőt, a cselekvés tárgyát, a cselekvés eszközét, a cselekvés helyét, a cselekvés idejét. Az igenévnek mind ezt a jelentését külön fogom tárgyalni. A példákat pedig a szerint fogom csoportosítani, hogy az igenévnek van-e vmi előtagja vagy nincs.

¹⁾ MHat. I. 24.

²⁾ MHat. II. 299.

³⁾ A főnévi igenév Arany J.-nál. Nyr. XXXIV.

⁴⁾ A vogul infinitivus. NyK. XXXV.

A) Az igenév mint nomen agentis.

Előtag nincs; az igenév élő lény jelzője: *ənəmdī xoī* 'növekedő férfi' Nyelvt. I. 8₈; *xoīdī xoī* 'fekvő ember' Nyelvt. I. 99₁₁; *ewitliti xo* 'vágó ember' NépkGy. 41₁₁₄₆; *sertti-xo* 'varázsló ember' NépkGy. 268₁; *ioutliidi kət xui* 'két lövő ember' Nyelvt. I. 2₃; *xəl'ladī niŋ* 'síró asszony' Nyelvt. I. 89₉; *xontti xo* 'menekülő férfi' NépkGy. 22₃₅₉; *laīdī xo* 'álló ember' Nyelvt. I. 165₁₃.

b) Az igenév jelzette szó élettelen tárgy: *lolti lās* 'olvadó hó' NépkGy. 183₁₂₀; *lolti jey'k* 'olvadó víz' NépkGy. 183₁₂₁₁; *man'ti paləŋ* 'menő felhő' NépkGy. 20₂₈₀.

A költői nyelv sajátása és leginkább hasonlatokban találjuk az ilyen szerkezeteket: *ēt'ti xatl səwpi nājet sidi olmel* '(mint) a kelő nap (oly szép) fürtös fejedelemhölgyek lettek im' NépkGy. 28₆₀₉; *loŋxta xatl vəšpi neŋet sidi olmel* '(mint) a nyugvó nap (oly) gyönyörűséges nők lettek im' NépkGy. 28₆₁₁; *ēt'ti xatl səwpi naj ənəmmal* '(mint) a kelő nap (oly) szép fürtös fejedelem lány növekedett' NépkGy. 110₁₅₀; *loŋnti xatl vəšpi naj šəŋkəlmal* '(mint) a nyugvó nap (oly) gyönyörűséges hölgy serdült föl' NépkGy. 110₁₅₁.

Ugyancsak nagyobb részt a költői nyelv sajátása, hogy az igenév és a verbum finitum ugyanazon igetőnek két különböző alakja, illetőleg a verbum finitum és az igenév ugyanazon igetőből való; e szerkezet a stílust kétségtelenül színesebbé, szebbé teszi.

Az igenév élő lény jelzője: *lāl'əsti xoī lāl'əst* 'a hadakozó férfi hadakozik' Nyelvt. I. 13₁₂; *kūdərmedī xoī kūdərməl* 'a birkózó férfi birkózik' Nyelvt. I. 13₁₂; *ivntti xoī ivntl* 'a játszó férfi játszik' Nyelvt. I. 21₁₄; *āridī xoī āriiŋl* 'az énekes férfi énekel' Nyelvt. I. 21₁₄; *noŋəm'ti ār ər'dən noŋəm'lət* 'a futamodó fejedelemhős futamodik' Nyelvt. I. 140₁; *oxsətpi-tibərlos tēuən'ladī lār-xul-idi si tēuən'ləs* 'a rézhüvelyes Tyiberlosz csendesedő hal módjára lecsendesedett' Nyelvt. I. 65₁₃; *lou laīdī xoī-idi lāiŋl* 'ő álló ember módjára áll' Nyelvt. I. 165₁₃; *vāram'ti xo jāsə-jir kuš vārmə'latəm* 'serdülő férfi keze-izét növelem bár' NépkGy. 248₁₄; *šəŋkəlti xo jāsən jir šəŋkləs* 'ha serdülő férfi kezéd íze fölserdült' NépkGy. 26₅₁₈.

Másik csoportja az ilyen szerkezeteknek az, a mikor az

igének az igeneve és a cselekvést kifejező nomene áll egymás mellett: *šeqkəlti-χo jāšem-jir šeqkəlti ewilt...* 'serdülő férfi kezem serdülése közben' NépkGy. 71₂₄; *tewinlati uatəχ χor tēwinlatem* 'csendesedő szél módjára lecsendesedem' NépkGy. 26₅₃₄; *ētti naj ētəm-kēmna* 'a kelő nap keltekor' NépkGy. 32₇₈₀.

Az igenevet előtag előzi meg.

Az igenevet megelőző előtag lehet az igenévnek alanya, tárgya és határozója. Ezek közül először azzal az esettel foglalkozom, a mikor az igenév előtagja tárgy.

Az igenév élő lény jelzője: *lvbas uərdi χo* 'éléskamra csináló férfi' Nyelvt. I. 30₁₁; *χət uərdi χo* 'ház csináló férfi' Nyelvt. I. 30₁₇; *məğəl tudī nəηχo* 'énekvivő ember' Nyelvt. I. 72₁₄; *iəη'k-χul uəldi kəzəη χui* 'vízi halat fogó vigasságos ember' Nyelvt. I. 128₁₁; *iəη'k jēsti ār χojen* 'vizivó sok embered' NépkGy. 31₇₄₃; *iəη'k jēsti ār najen* 'vizivó sok úr-asszonyod' NépkGy. 46₁₃₁₃; *put kəorti χo* 'üstfőző ember' NépkGy. 41₁₁₇₇; *tut-juχ tūdi ləu* 'tűzifahordó szolgáló' Nyelvt. I. 129₄. Birtokos személyragos tárgy van ebben a mondatban: *iāsəəl χāsti tōs ort* 'szavatudó ügyes fejedelemhős' NépkGy. 274₇₁.

Az igenév tárgyá infinitivus: *lida litti nəηχo* 'enni nem akaró ember' NépkGy. 108₇.

Az igenév tárgyának is van jelzője: *uələm or-uai uəldi* 'a megölt erdei vadat ölő sok fejedelemhős' Nyelvt. I. 137₉; *sərt-ğəη'k sārəlti χui* 'a szárított csukahátat szárító ember' Nyelvt. I. 144₉; *təm χodi χou mou iəvηti iəχlu* 'ezek a messze földet járó népeink' Nyelvt. I. 152₁₁; *uəldi iəη'k-χul uəldi ort* 'ölni való vízi halat fogó fejedelemhős' Nyelvt. I. 130₁.

Az igenév élettelen tárgy jelzője: *kōrdi pāiidi iāsna* 'vaskovácsoló kézzel' NépkGy. 24₄₃₀; *lant lēti lantəη nōmsəm* 'ételelvő táplálékos elmém' NépkGy. 83₃₆₂; *χul lēti χuləη untrem* 'halevő halas gyomrom' NépkGy. 83₃₆₄.

Az igenevet megelőző előtag határozó.

Legelőször a létigének ilyen használatával foglalkozom.

a) Locativus áll az igenév előtt: *ox χātna oldi niəη*

'ezüst házban levő asszonyodat' Nyelvt. I. 15₁₂; *ādēl χāt na oldi ēuam* 'külön házban lakó lányomat' Nyelvt. I. 21₁₂; *šəmžār χāt na oldi ēuam* 'a búvármadár-bőrös házban levő lányom' Nyelvt. I. 65₁₁.

β) Lativusragos határozó az előtag: *joxli-joxli olti lānəj sāpəl* 'hátrafelé irányuló eres nyak' NépkGy. 20₂₇₄; *joxla olti punəj sāpəl* 'visszafele irányuló gyapjas nyak' NépkGy. 20₂₇₆; *joxli olti nolan χāp* 'visszafele irányuló orros csónak' NépkGy. 182₁₁₈₂; *χada: χada oldi tva* 'valahol levő hely' Nyelvt. I. 14₁₂; *χada oldi kul* 'hol van ördög' Nyelvt. I. 49₁₄; *χotas-olti iki* 'valamerre levő öreg' NépkGy. 43₁₁₉₇; *χotas-olti nulan aj sājəm* NépkGy. 233₄₈₂; *χotas-voati pān* 'vmorre levő fövenypart' NépkGy. 250₁₈; *χotas voati tārəm vužāra šidi joγotāmen* 'vmorre levő erős folyóba jutunk' NépkGy. 254₂₃₈.

Más igék igenevei.

a) Locativus az előtag: *unt-šašlna janχti χoj* 'erdő hátán járó férfi' NépkGy. 41₁₁₃₆; *kāmən ipntti ar naurēm* 'kinn járó sok gyermek' Nyelvt. I. 127₁₃; *nōmelta mantti toχləj sirpi ar uāj* 'a fönn járó szárnyas fajta sok állat' NépkGy. 109₁₃₂; *ilta mantti kurəj sirpi ar uāj* 'alant járó lábasszerű sok állat' NépkGy. 109₁₃₃.

b) Ablativus az előtag: *χatsa iidi kolənet* 'honnét származó rénszarvasok' Nyelvt. I. 36₉; *uəšəiəl ēuəlt mandī uər* 'a kis újjából folyó vér' Nyelvt. I. 121₁₀; *χāt padi ēuəlt ēllədi χumβət* 'a ház fenekéről támadó hullámok' Nyelvt. I. 175₇; *kāmelta loγti ar orten* 'a kívülről jövő sok fejedelemhősöd' NépkGy. 31₇₈₇; *χodi moγət ēuəlt ipγti kət χui* 'a más vidékről járó két ember' Nyelvt. I. 147₃.

c) Lativus az előtag: *noγos-laidi kōrdət* 'a fölfelé álló vasak' Nyelvt. I. 55_;; *lāra lātti lār-χōtnə* 'lápra szálló lápi hattyú' NépkGy. 28₅₉₀; *tuwa lātti tū-χōtan* 'tóra szálló tavi hattyú' NépkGy. 28₅₉₁.

d) Más határozói előtag: *iəm noγə līdi iəsəm* 'a jó húsért nyúló kezem' Nyelvt. I. 129₅; *si χāt-χar libina χōltti χui* 'a ház földjén az érző-hálóval halászó ember' Nyelvt. I. 175₆; *nīməlna-jāχti nūmləj-kən-ort* 'hótalpon-járó gyors fejedelemhős' NépkGy. 107₃₁.

B) Az igenév előtagja alany.

Az igenévi szerkezetek között legfigyelemreméltóbb az, a melyekben az igenév előtt álló főnév az igenévnek alanya. Ismeretes a magyar nyelvből, hogy mind a jelenidejű, mind pedig a multidejű igenévnek lehet alanyi előtagja; pl. *farkasordító* tél, *keze aszott* ember. Ez utóbbi szerkezet magyarázatának már gazdag irodalma van, mégis azt mondhatjuk róla, hogy «sub judice lis est». Az idevonatkozó véleményeket két csoportra lehet osztani. A magyarázók egy része a *keze aszott ember*-féle kifejezéseket verbum finitumnak magyarázza, a melyek azonban lassanként jelzős kifejezésekké váltak. Így magyarázza ZOLNAI GYULA is.*) Ezzel szemben SIMONYI véleménye szerint e kifejezésben mult idejű melléknévi igenevet kell látni.***) Hasonló eredményre jut KALMÁR ELEK is, a ki igés elmélete alapján e szerkezeteket úgy magyarázza, hogy ezek még az igés korszakból maradtak fenn és nem egyebek, mint mondatrészszerű vált mellékmondatok; az alanyuk és minden bővítékük másodlagos mondatrész.

Részemről egy pár adattal kívánok hozzájárulni a kérdés későbbi végleges tisztázásához. Azt hiszem, hogy a kérdés tisztázására szükséges, hogy a jelenidejű és multidejű melléknévi igeneves szerkezeteket együtt vegyük vizsgálat alá. Mert, ha a *keze aszott ember*-féle kifejezéseket magyarázhatnók is jelzővé vált verbum finitumos mondatoknak, a *farkasordító tél* már így nem magyarázható, pedig a szerkezet mind a két esetben ugyanaz. Ezért SIMONYI véleményét követve mind a két esetet igeneves szerkezetnek tartom.

Lélektanilag WUNDT elmélete alapján a következőképpen magyarázhatjuk. Ebben a mondatban: 'farkas ordító télben meggyünk' a lélektani folyamat, a melynek következménye a mondat, a következő: A tudatunkban levő teljes képzet [WUNDT: 'Gesamtvorstellung'] legáltalánosabban a cselekvés és cselekvő képzetére bontható fel. A cselekvés, tehát a jelen esetben a 'menés' képzetéhez tartozik az idő képzele is, vagyis a mikor a cselek-

*) NyK. XXIII. 147.

**) Nyr. XXXVI. 197.

vés megtörténik. Tehát már az eredetileg egységes képzetnek három része vált tudatossá, ú. m. a cselekvő, a cselekvés és a cselekvés idejének képze. Lehetséges azonban, hogy a cselekvés ideje ismét több képzetre oszlik, a melyek ismét tudatossá válnak. Ez utóbbi képzetek között azonban az idő képze emelkedik ki, és az újabban kivált képzetek vele valaminő kapcsolatba kerülnek. Ez újabb képzet lehet egyszerű melléknév, de lehet egy új cselekvés képze is, a mely az uralkodó főfogalommal bizonyos kapcsolatban van. Már pedig minden cselekvés a cselekvő személy és a cselekvés képzetéből áll, a melynek logikailag az alany és állítmány felel meg. Minthogy pedig a legutóbb tudatossá vált képzet, a mely tehát nyelvbéli kifejezésben alanyra és állítmányra bontható fel, függő viszonyban van az idő képzetével, ezért előáll az alárendelési viszony. Hogy pedig az alárendelést mellékmondatok vagy pedig participiumok segítségével fejezi-e ki valamely nyelv, az már tisztán az illető nyelv grammatikai szerkesztésmódjától függ.

Ugyanígy magyarázhatjuk azokat a szerkezeteket is, a melyekben a verbum copulativum igeneve fordul elő; pl. *hó levő* test, a *mostani való* idő. E kifejezéseket is SIMONYI tárgyalta először behatóan a már többször említett 'Igenévi szerkezetek' című tanulmányában. Ezek szintén ősrégi szerkezetek, a melyek összefüggnek a jelző kialakulásával. KALMÁR ELEK a jelzöt másodlagos mellékmondatból magyarázza, a mely mellékmondat a főmondatnak állapothatározója vagy kiegészítője.*) Az ilyen másodlagos mellékmondat igéje a verbum copulativum participiuma. Ez igenévi kiegészítőnek mint állítmánynak szintén lehet egy kiegészítője; ez a másodlagos kiegészítő az igenév kimaradtával szorosan csatlakozik a főmondatához; pl. ezt a mondatot: 'a piros rózsza szép' így magyarázhatjuk: 'piros lévén a rózsza szép', illetőleg mint SIMONYI helyesebben magyarázza: 'piros levő rózsza szép'. Ez az igenév a fejlődés folyamán legtöbbször kimaradt a mondatból, különösen az indogermán nyelvekben, azonban mint a magyar és a rokon nyelvek mutatják, még az eredeti állapotot is megtalálhatjuk.

Legelőször azokat a szerkezeteket fogom tárgyalni, a me-

*) NyK. XXXIV. 82. s. köv.

lyekben a verbum copulativum igeneve fordul elő. Ha ezeket összevetjük a vogul *alné* használatával, akkor azt találjuk, hogy az osztjákban az igenév ilyen alkalmazása szűkebbkörű. A vogul u. i. használja az igenevet olyan esetben is, a mikor az igenév előtagja a jelzett szónak anyagát jelenti:*) *sqrñi ālné tinij tajtēn* 'aranyból való drága ruhád alja' VogNGy. II. 402. Az osztják ilyenkor egyszerűen jelöletlen hagyja a jelzői viszonyt és csak egyszerű összetétellel fejezi ki. Az osztják igenévi szerkezet kifejezheti a jelzett szónak célját, helyét, állapotát.

a) Céljelző igeneves szerkezet: *tal ol̄ti ǵāt* 'téli fekvésre való ház' (tél levő ház) NépkGy. 230₃₂₄; *tal ol̄ti norem* 'a tél átfekvésére való ágyam' NépkGy. 233₄₇₆; *tal ol̄ti āsmem* 'a tél átfekvésére való ágyam' NépkGy. 234₄₉₇.

b) Helyi jelentésű igeneves szerkezetek: *ñol taj ol̄ti ǵōlom eumem* 'orrhegyre való három csókom' NépkGy. 13₂₇; *penk-taj ol̄ti ār kēl* 'foghegyre való sok beszéd' NépkGy. 23₄₂₆; *uǵrāl-taj ol̄ti ār jāsān* 'szájhegyre való sok szó' NépkGy. 23₄₂₈.

c) Állapothatározós szerkezetek: *tal-ol̄ti nōrām-vāj-sox* 'üres levő réti állatbőr' NépkGy. 235₅₇₀; *tal-ol̄ti ont-vāj sox* 'üresen levő erdei állatbőr' NépkGy. 235₅₇₂; *taΔ voΔti jin̄əŋ jōrōΔ* 'üresen levő ideges újjam' NépkGy. 252₁₇₆; *al ol̄ti ajəŋ ǵo* 'közönséges (levő) apród férfi' NépkGy. 33₈₁₄; *al-ol̄ti kēləŋ ǵo* 'közönséges hír(hordó) férfi szolga' NépkGy. 33₈₁₆; *al ol̄ti šēs-ñori nəŋ sāra* 'húsod csupaszszá háncsvékonyságúvá száradjon' NépkGy. 229₂₇₃; *al ol̄ti lōməŋ ǵor* 'üresen levő bendőm' NépkGy. 111₁₈₆.

d) Névmasi előtag: *tam oldi mou* 'erre levő föld' (ez levő föld) Nyelvt. I. 180₁.

Ugyanilyen szerkezetekben használatos a *tvīda* 'habere' ige is, sőt gyakrabban fordul elő, mint az *oldi*. Külömbőség a kettő között az, hogy a *tvīda* néha felveszi a birtokos személyragot is, míg a verbum copulativum sohasem fordul elő ilyen esetben személyragozva.

1. Az igenév személyragtalan: *ma taīti jūrem* 'az én

*) SZILASI M.: Névszói összetételek a vogulban. NyK. XXVI. 142.

famunkám' NépkGy. 26₅₅₁; *ma taiṭi χāpleṅkem* 'az én csolnakom' NépkGy. 48₁₅; *ma taiṭi lūpləṅkem* 'az én evezőcském' NépkGy. 78₁₅₉; *ma taiṭi nori* 'az én padkám' NépkGy. 173₈₆₄; *ma taiṭi χāp* 'az én csónakom' NépkGy. 280₈₂; *lou tvidi svɣəl* 'az ő viselő subája' Nyelvt. I. 92; *nēməŋ ort taiṭi jōɣol ālɣəl* 'a neves fejedelemlhős íjja vége' NépkGy. 42₁₁₈₄; *lu taiṭi kur-urəl* 'az ő lábszára' NépkGy. 189₁₄₄₂; *poχ taiṭi loŋi* 'a fiú vadászkutyája' NépkGy. 234₅₀₈; *lu taiṭi šopər ālɣvp nārisikəl* 'ezüst markolatú híres szablyája' NépkGy. 158₃₀₆; *lu taiṭi lēwəl* 'az ő rabszolgája' NépkGy. 376₉₆.

2. Birtokos személyragos az igenév: *ma taiṭem χāpem* 'az én csolnakom' NépkGy. 249₃₄; *ma taiṭem antəp* 'az én övem'.

A második csoportba tartoznak azok a szerkezetek, a melyekben valamelyik cselekvő igének igenevét előzi meg az alanyi előtag. Ilyen szerkezet a magyarban: *csordakelő hely, egy ember vágó rét, lábafájó ember*. A rokon nyelvekben találunk hasonló kifejezéseket; a vogulban: *mōt χum linē kērəŋ nāl* 'más ember lőtte vasas nyíl' VogNGy. II. 217; *qu χājnē qwiŋ nól* 'a víz sebje mosta sebes föld foka' VogNGy. II. 156; a votjakban: *šala no čibsoŋo laŋjostid* 'császármadár füttyülő fenyvesen át' NyK. XXIII. 275; *dukja godkan jag vīrti mi koškom* 'fajdkiabáló fenyves dombon megyünk el' NyK. XXIII. 288 (l. SIMONYI példáit).

Átnemható igék igeneve: *χār kilṭi āləŋ soj, ŋaj kilṭi āləŋ suj* 'rénbika kelő reggeli zaj, rénkelő reggeli nesz' NépkGy. 18_{191, 192}; *χandī-χo nāl χantī muj ŋori taiṭel* 'osztják ember nyila akadó milyen húsup van' NépkGy. 38₁₀₃₉; *or't χoŋ χolṭi nūwəŋ juχ* 'fejedelemlhős hágtató ágas fa' NépkGy. 113₂₈₆; *ōləŋ χo manṭi još* 'szános ember járó út' NépkGy. 190₁₄₅₇; *kurəŋ χo manṭi još* 'gyalogos ember járó út' NépkGy. 190₁₄₅₈; *χala χalṭi sozəŋ mū* 'halott haló réteges föld' NépkGy. 166₅₉₆; *lont pitṭi jemtū* 'lúd szállta jeles tó' NépkGy. 27₅₄₇; *ma lēlṭi jurem* 'a magam űlte csónak' NépkGy. 180₁₀₉₄; *ma āmvstī χāt* 'a magam lakta ház' NépkGy. 13₉; *ma lālṭi ura* 'a magam állta sátor' NépkGy. 108₇₅; *tāmī kul' iŋvṭi moy* 'ez az ördög járta föld' Nyelvt. I. 81; *nē lāilṭi sujman uol* 'a nő állta hely' NépkGy. 30₆₇₄; *or't āmvstī nāmək' tərəl* 'a fejede-

lemhös ülő puha fészek' Nyelvt. I. 31₆₇₄; *il mū-χo āmvsti sārñi ālpi jēžak* 'alvilági nép lakó aranyos színes föld' NépkGy. 225₁₁₄; *kat χo lēl̥ti lant aj χāp* 'két embernek való (ülő) kis táplálék-szerző ladik' NépkGy. 27₅₆₇; *kat χo jaχti χōlom lōlpi lant aj χāp* 'két embernek való három rekeszű kis táplálék (szerző) csónak' NépkGy. 27₅₆₈; *vāj nōχol̥ti pāsəy unt* 'rénbika futotta fényes erdő' NépkGy. 27₅₈₃; *Num-Tōrām āseu āmvsti sēl ēter* 'a Num-Tōrām atyánk lakta derült tiszta ég' NépkGy. 186₁₃₃₇.

Átható igék igeneve: *kāt χui l̥d̥i χal-put* 'két embernek való (evő) útra való fazék' Nyelvt. I. 138₉; *χandi-χo kēzi pēl̥tti muj nōχi taitel* 'osztják ember kardja hasító milyen húsup van' NépkGy. 39₁₀₄; *num-tōrām untvχ χo āsem pušt̥i naj ālt̥nəy ār χatl* 'Felső-égben lakó férfi atyám nyitotta aranyos sok nap' NépkGy. 26₅₃₆; *num-tōrām untvχ χo āsem vert̥i sārñi sēm χonmāy ār naj* 'felső-égben lakó férfi atyám szerezte aranyos szemét húnjó sok nap' NépkGy. 223₁₂; *mā pond̥i nēmən* 'az én adtam név' Nyelvt. I. 8₅; *tom-pēl̥k-χo juwitt̥i nāl* 'a túlsó féli ember lőtte nyíl' NépkGy. 37₉₈₇; *tom-pēl̥k χo sewirmati nūrəy vos* 'a túlsó-féli ember vágta szablyaél' NépkGy. 37₃₈₉; *ort al̥ti ār joχol* 'a fejedelemhős viselte sok íj' NépkGy. 75₂₉; *tom-pēl̥k χo juutt̥i nāl* 'a túlsó féli ember lőtte nyíl' NépkGy. 175₉₁₉.

Az utóbb tárgyalt szerkezetekben az igenév már tkp. *nomen objecti*. Ugyanez a jelentése az igenévnek a következő esetekben is. A különbség a kettő között csak az, hogy az eddigi szerkezetekben az igenév alanya is ki volt téve, az ebbe a csoportba tartozóknál azonban nincs kitéve: *laχsidi svχ* 'öltöző ruha' Nyelvt. I. 10₁₇; *sōmatt̥i svχ-nir* 'felvenni való öltözet' Nyelvt. I. 18₁₄; *iēšt̥i iəy'k* 'inni való víz' Nyelvt. I. 148₇; *al-ēyχti kēl* 'eldobni való kötél' NépkGy. 34₈₆₇; *lēt̥i lant* 'enni való étel' NépkGy. 110₁₆₂; *lēt̥i jās* 'enni való kéz' NépkGy. 31₇₁₇; *al-ewitt̥i kēl* 'elvágni való kötél' NépkGy. 34₈₆₈; *χomda pon̥ti ār χāp* 'felfordítani való csónak' NépkGy. 187₁₃₆₀; *uēld̥i uai* 'öltni való vad' Nyelvt. I. 42₂.

C) Az igenév nomen instrumenti.

A nomen objecti jelentésből könnyen kifejlődhetett az igenévnek az a szerepe, hogy megjelöli az eszközt, a mely a cselekvés végrehajtásához szükséges. A nomen objecti u. i. a közvetett cselekvést fejezi ki, ha mármost az igenév oly főnév jelzője, a melylyel a cselekvés végbemegy, akkor az igenév célhatározói jelentést vesz fel és a vmihez szükséges eszköz jelzőjévé lesz: *ḡāndəsti kēzi* 'varró kés' Nyelvt. I. 175₂; *altī kēzi* 'kard' Nyelvt. I. 114₁; *χolti keu* 'halászó kő' Nyelvt. I. 132₁. A mint látjuk, az igenévnek ilyen szerepe szűk körű.

Ugyancsak a nomen objecti jelentésből magyarázható az igenévnek az a szerepe, a mikor a cselekvés helyét jelöli meg. Megjelöli a helyet, a hol az igenévben kifejezett közvetett cselekvés lefolyik: *mandi tərā* 'járó út' Nyelvt. I. 45₁₁; *māja manṭi nēməy tərā* 'nászba menő híres hely' NépkGy. 176₉₅₈; *tānta manṭi sijəy tərā* 'lakodalomba menő híres hely' NépkGy. 176₉₅₉; *joχli-manṭi pantem* 'a visszafelé menő útam' NépkGy. 82₃₃₇; *jēlla-manṭi kaltmem* NépkGy. 82₃₃₅; *jāχti mū* 'járó föld' NépkGy. 107₄₀; *ḡəy'k-χul uēldi kəzəy ḡos* 'vízi halat fogó nagyságos út' Nyelvt. I. 132₁₇; *kōrdi uērdi rāt* 'vascsináló tűzhely' Nyelvt. I. 173₁₁.

Szokatlanul tömörre teszi az igenév a kifejezést az ilyen szerkezetekben: *nyən lan di χōlēm ḡux āltənəy χāt χada ol-sā* 'a hová beléphetsz, (neked belépni való) (az a) három fából összerótt ház hol van?' Nyelvt. I. 140₂; *ma piṭti lātəy mū lātəm pā ney muj uitmen* 'a hova nekem kellene beleesnem, oly gödrös földem gödrét talán tudjátok?' NépkGy. 38₁₀₁₉; *ma piṭti onχəy mū onχem ney muj sijalamen* 'a hova nekem bele kellene esnem, oly üreges földem üregét ti talán látjátok?' NépkGy. 38₁₀₂₁.

Ezeknek a mondatoknak, a melyek a NépkGy.-ben többször előfordulnak, szakasztott megfelelőjét megtaláljuk a vogulban: *χum patnē vəyχəy ma joltχatəske* ... 'a hova férfinak kellene beleesni, oly gödrös föld hogyha támad...' VogNGy. II. 331; *nē patnē saxlən mā* 'a hova a nőnek kellene beleesni, oly halmos föld' VogNGy. II. 337.

Ilyenforma szerkezetet találunk a cseremiszből is: *ademe*

šusaš βarast ilet-mo? 'olyan helyen élsz, a hova eljut az ember?' GEN. 16. id. BEKE Ö. NyK. XL. 128.

Végre az igenév megjelöli az időt is, a mikor valami történik. Ez a jelentés is a nomen objecti jelentésből fejlődött ki: *māja manṭi nēməy xatleu* 'a lakodalomba induló jeles napunk' NépkGy. 170₇₄₆; *tānta manṭi sijəy xatleu* 'a nászba menő híres napunk' NépkGy. 170₇₄₇.

D) Az igenévnek más használata.

Gyakran járul az igenévhez egy mértéket, hasonlóságot kifejező szócska. Ilyenkor az igenévnek czél vagy hasonlító értelme van, vagyis azt fejezi ki, a mi a jelzett szónak rendeltetése, czélja, vagy pedig a mihez hasonlít, a mivel egyenlő. SCHÜTZ JÓZSEF ezeket a nomen agentis jelentése közé sorozza;*) azonban előfordul a nomen objecti is.

Két csoportba oszthatjuk az igenévnek ilyen használatát. Az első csoportot azok alkotják, a mikor az igenévtől jelzett szó ragtalan, tehát már jelentésénél fogva kifejezi a czélt vagy a hasonlóságot; a második csoportba tartozó kifejezéseknel az igenév főneve határozóragos.

Ragtalan a jelzett szó: *xorbi: uəldi xorbi iix* 'megölni való formájú fiú' Nyelvt. I. 147₃; *iōrəl pəldi xorbi təl* 'ij áthatoló forma pánczél' Nyelvt. I. 147₄; *nəl sugətti xorbi təl* 'nyíltörő forma pánczél' Nyelvt. I. 147₄. — *mosa: lədi-mosa and ośl* 'enni valót nem talált' Nyelvt. I. 69₆; *məsti-mosa svrən* 'valami kedves subád' Nyelvt. I. 83₂; *and ośti-mosa nənxozi* 'a nem ismerős ember' Nyelvt. I. 80₁₇. — *idi: imi iāsna ələmti-idi ioro-ləyaltsa* 'az asszonyt kézen fogva emelték' Nyelvt. I. 23₁₂; *nij əridi-idi xəl'əman xaiśmal šətl* 'a nő éneklése módjára sírván maradt' Nyelvt. I. 136₉.

Más szócskák: *ivntti uəšpi sət naurəm pilna mə iiləm* 'harczra termett (birkózó formájú) 100 gyermekkel én is megyek' Nyelvt. I. 150₁₆; *lanđi uəšpi iəm xət* 'bemenésre való formájú jó ház' Nyelvt. I. 52₁₁; *nəy ərdən iəxna uərəmdik-əmət and oldel-lamba* 'a magatok forma néptől lebírhatók

*) NyK. XL. 55.

mintha nem lennétek' Nyelvt. I. 143₃; *ĩ xo lēlti mortəŋ lōl ležatlem* 'egy embernek való ülést készíték' NépkGy. 78₁₅₇; *manŋi molti nōmsen* 'menő forma kedv' NépkGy. 184₁₂₆₁.

A mint látjuk, ezek a szerkezetek leginkább a Nyelvt. I.-ban levő szövegekben fordulnak elő, míg a NépkGy.-ben alig találjuk meg. Épp ezért nem tartom lehetetlennek, hogy ez újabb fejlődés eredménye. A nyelv ez által is szorosabbá akarja fűzni a viszonyt a jelző és jelzett szó között. Ez pedig talán összefügg az infinitivus és a participium differenciálódásával.

Határozóragos a jelzett szó: *loṽàttì: iṽŋ'ttì loṽàttì iis* 'járó nagyságúvá lett' Nyelvt. I. 161₈; *iṽŋəl nōŋəs-uai-kur èṽàttì ont-uai ṽèldi, iṽŋ'k xul ṽèldi loṽàttì sidi ènməs* 'fiuk nyusztvad láb vágó, erdei vad ölü, vízi halat fogó nagyságnyra növekedett im' Nyelvt. I. 169₁₁; *xontì jàntti jol-sōpəl jàntti lovāta, verŋi veršōpəl verŋi lovāta ma molya kartlu ōn oŋor sōməl ponilisem* 'én egykoron varrni-való varrását varró (nő) nagyságnyra, tenni való dolgát végző (nő) magasságnyra vasas nagy mély rovást rovogattam' NépkGy. 269_{19, 20}.

xoṽàtna: sēm ṽàntti xoṽàtna ioxtas 'szemmel látható távolságnyra jött' Nyelvt. I. 54₁; *iōrl iōŋ'əttì xoṽàtna iōŋos lvskeḷli* 'oly messzire dobja, a mennyire csak bírja' Nyelvt. I. 131₆.

Ragtalan alakban: *ṽul pəri ṽerdi xoṽàt mur ièŋlət* 'a lakoma tartása alatt a népem künn eszik' Nyelvt. I. 124₁₆.

kēmna: sārəltəm nōŋà lidi kēmna and olda ṽulšisən 'nem akartad, hogy evéshez mértén száraz hús legyen' Nyelvt. I. 128₁₆.

II. Az -m-képzős igenév.

Az osztják multidejű melléknévi igenév képzője az -m-, az a dev. névszóképző, a melyik a fgr. nyelvek mindenkében megtalálható. Használatára nézve jellemző, hogy az átható igékből alkotott melléknévi igenév aránylag ritkán fejezi ki azt a cselekvést, a melyet az igenév jelzette főnév hajt végre, hanem sokkal inkább annak a cselekvésnek megjelölésére szolgál, a mely a jelzett szón ment végbe, vagyis az igenév leggyakrabban szenvedő értelmű. Ez a körülmény magyarázza meg, hogy az igenév gyakran megjelöli a helyet, a hol a cselekvés végbemegy.

A csoportosítást itt is a szerint fogom végezni, hogy az igenév a cselekvőt, a cselekvés tárgyát, a cselekvés helyét vagy a cselekvés eszközét fejezi-e ki.

A) Előtag nélkül: *pādam xul* 'fagyott hal' Nyelvt. I. 5₁₅; *pādam ox* 'fagyott fej' Nyelvt. I. 17₁₃; *xālam xisəm loŋxēmen* 'elhalt penészes tetemünk' NépkGy. 114₃₃₇; *nāram xul* 'senyvedt hal' NépkGy. 156₂₄₂; *punžam šompši* 'érett ribiszke' NépkGy. 170; *tojməm xo* 'ernyedtt férfi' NépkGy. 250₁₀₆; *ənəm ort* 'fölnövekedett fejedelemlhős' NépkGy. 300; *patlvəm xāt* 'sötét ház' NépkGy. 276; *tūlam vāj* 'megrekedtt állat' NépkGy. 159₃₃; *tāxrəm vāj* 'megakadt állat' NépkGy. 159₃₃₄.

B) Az igenévnek előtagja van és pedig határozó szó.

a) Locativus az előtag: *uās volvlna xaisəm kural mōžəy ār ortl* 'a város helyén maradt lába fájós sok fejedelemlhős' NépkGy. 118₄₉₁; *tōrəmnə kaləm lābət xōs* 'az égen föltetszett hét csillag' Nyelvt. I. 87₁.

b) Ablativus az előtag: *xaltsə iuəmə seuyə dr'dət* 'honnan jött hajfonatos fejedelemlhősök' Nyelvt. I. 62₁₁; *kul èuəlt iuəmə nəŋxoi* 'ördögtől származott ember' Nyelvt. I. 64₁₂; *əŋrəm èuəlt xasəm svəm* 'anyámtól rám maradt subám' Nyelvt. I. 87₁₀; *xaltsə iuəmə tōrəm-iiž* 'honnan jött isten fia' Nyelvt. I. 113₉; *xaltsə ēdəm ləvərəy ār xui* 'honnan termett pánczélos sok ember' Nyelvt. I. 135₄; *xou mou èuəlt iuəmə xōlōx* 'messzi földről jött holló' Nyelvt. I. 17₁₂; *i lər ewilt ētəm xōlom sūmet* 'egy gyökérből hajtott három nyírfa' NépkGy. 83₃₇₂.

c) Lativus az előtag: *jōro-xasəm kural* 'visszamaradt lába' Nyelvt. I. 173₄; *jōro-xisəm kart ort* 'hátra maradt két fejedelem' NépkGy. 43₁₂₁₄; *lāra lātəm xōlom xōtəy* 'a lápra szállt három hattyú' NépkGy. 28₆₀₅; *tuwa lātəm xōlom xōtəy* 'a tóra szállt három hattyú' NépkGy. 28₆₀₇; *jōro-xisəm jintəy jōrol* 'a hátramaradt ideges íj' NépkGy. 33₃₃₁.

Időhatározói előtag: *matta xondəm mandu* 'az egykor elillant mandu' Nyelvt. I. 41₁₇; *top iuəmə lawəy xoi* 'a most érkezett lovas ember' Nyelvt. I. 54₃; *i-pus tiyəmə nəŋxoi* 'az egyszer született ember' Nyelvt. I. 109₁₀; *mundi manəm lawəy xoi* 'az imént elment lovas ember' Nyelvt. I. 111₁₃; *luəən xatl jāŋrəm xāpəy-ki xot mājen* 'a nyári napon járt csónakos

hat vendég' NépkGy. 110₁₄₆; *tal pidəm iski* 'a télen esett hó' Nyelvt. I. 127₁₂.

Az igenév szenvedő jelentésű, ha a jelzett szón megy végbe a cselekvés. Ugyanaz a jelentésváltozás történt tehát, mint a magyar vagy a vogul multidejű melléknévi igenév jelentésében.

Előtag nélkül áll az igenév: *uēləm unt-χui* 'a megölt erdei vad' Nyelvt. I. 137₉; *nōχləm uai* 'űzött vad' Nyelvt. I. 167₁₄; *uērəm nāl* 'a csinált nyíl' Nyelvt. I. 172₁₀; *kāsəm uai* 'a czélzott vad' NépkGy. 22₃₈₄; *nōχləm χār* 'űzött rénbika' NépkGy. 40₁₀₈₀; *χaisəm uás* 'elhagyott város' NépkGy. 118₄₉₁; *χānəm ān* 'teli mert tál' NépkGy. 251₁₂₁.

Előtaggal álló igenév: Helyhatározó: *nōχsəy unt šasəlna nōχləm uaj* 'a nyusztos erdő hátán űzött vad' NépkGy. 120₅₄₃; *svs-pēlgəl èuəlt iuuəm nāl* 'a háta mögül lőtt nyíl' Nyelvt. I. 145₇.

Időhatározó: a) Mikor? *katra liuəm sogə-louət* 'valamikor megevett csontok' Nyelvt. I. 33₉; *tamotta kāuərəm sogə-louət* 'a régebben megfőzött fogolycsontok' Nyelvt. I. 34₉; *ittam mundi mnziəm nōχāiləl pon'sələl* 'erre az imént szét tépelt húsát helyezték el' Nyelvt. I. 77₉; *tvuī sārəltəm nōχə* 'tavasszal szárított hús' Nyelvt. I. 128₁₅; *monči vələm vưəy χōnpi ār šunsen uelmen* 'az imént megölt véres hasú sok bolhádat ölted meg' NépkGy. 44₁₂₂₆; *tal-pātəm χorvny jenk* 'télen fagyott födeles jegünk' NépkGy. 183₁₂₁₆.

b) Mióta? *nōbət χatl moχmēm sēs-gi* 'az ősidő óta összehalmozott sēs-ezüst' NépkGy. 122₆₄₉; *āləl-χo ār jem āl āmvs mel ewilt akmiəm kēm' oγi* 'az idős ember sok idejét lakozásuk óta gyűjtött silány ezüst' NépkGy. 122₆₅₃; *χōləm nōbət èuəlt uələm tāžu* 'három nemzedék óta ölt portékánkat' Nyelvt. I. 51₁₁.

c) Meddig? *χū lauləm ānel* 'sokáig várt végünk' NépkGy. 85₄₅₅; *χū lauləm ālgem* 'sokáig tartó várásom' NépkGy. 185₁₃₀₄.

Az előtag eredethatározó: *tovi χār kēpəl ewilt vērəm urəl-ki χanzvny vaj lāgoptatal* 'a tavaszi rénbika láb-szárbőréből csinált oldala ékes botost húz elő' NépkGy. 35₉₁₃; *kāt iux èuəlt āldəm χāβəm ol* 'két fából összerótt csónakom van' Nyelvt. I. 130₆.

C) Alanyi előtag.

A szenvedő jelentésű igeneveknek második csoportját alkotják azok a szerkezetek, a melyekben az igenevet egy főnév előzi meg, a mely az igenév alanya. A jelenidejű melléknévi igeneveknél részletesen tárgyaltuk az ilyen szerkezetek magyarázatát. Az osztjákban a multidejű melléknévi igenévnek ez a használata annyiban különbözik a jelenidejű melléknévi igenévtől, hogy a multidejű igenév néha felveszi a birtokos személyragot.

Ehhez hasonló szerkezetek más fgr. nyelvekben is megtalálhatók; a vogulban: *porä astëm xum* 'tutaja elkészült ember' VogNGy. 163; a cseremiszb: *oš kujəžan kalašəme mutso* 'a szó, a mit a fehér ezár mondott' GEN. 66. id. BEKE Ö. NyK. XXXIX. 129; a finnben: *ystävänni tekemä kirja on saavuttanut suurta, suosiota*.

Hasonló szerkezetek vannak a khalkha-mongolban is; I. RAMSTEDT: Über die Konjugation des khalkha-mongolischen. SUS. Toim. XIX.

Az osztjákban leggyakrabban a *tvil* 'habet' ige igeneve fordul elő ilyen használatban.

Az igenév személyragtalan: *ai xui tviam ior* 'ifjúkori erő' Nyelvt. I. 134₁₃; *mà tviam náurəmləm* 'az én gyermekeim' Nyelvt. I. 143₇; *náurəm tviam svx-nir* 'a gyermekeim viselte ruha' Nyelvt. I. 101₆; *lou tviam alti kēžəl* 'az ő birtokában volt kardja' Nyelvt. I. 114₁₂; *əŋγəl tviam moxla nox* 'az anyja bírta szíves nevetés' Nyelvt. I. 131₁₁; *uātli-igi iix tviam loγər* 'a Vatti-öreg fia bírta pánczél' Nyelvt. I. 145₁₀; *uulβəsleŋ-igi tviam xōrəŋ niŋ* 'a nagy folyóági öreg bírta xōrəŋ (falvi) nő' Nyelvt. I. 160₄; *pā-mū-xo ār porəm tajem xāt* 'a más vidéki sok fiam bírta ház' NépkGy. 272₅; *jiwem tajem jem pox* 'az apám bírta jó gyermek' NépkGy. 252₁₆₈; *lu tajem ox šamel* 'az ő birtokukban levő kendő' NépkGy. 28₆₂₄.

Az igenév személyragos: *ma tajem sārŋəŋ punəp aj mājper pošxem* 'az én birtokomban levő aranyos szőrű kis medvefiókám' NépkGy. 251₁₂₅; *iirəm lou tvimal toxləŋ uai* 'az ő birtokában volt szárnyas vad' Nyelvt. I. 132₄; *lou tvimal luk-pum* 'az ő birtokában volt fajdipihe' Nyelvt. I. 134₁;

laŋ tvĩmel xòntəŋ moŋ 'az ő birtokukban volt Konda-vidék' Nyelvt. I. 140₉.

A *tvil* igen kívül ilyen szerkezeteket más igeneveknél is találunk és a legváltozatosabb használatát láthatjuk. A példákat két csoportba osztom a szerint, hogy az előtag személyragos-e vagy nem.

Az alanyi előtag személyragtalan: *ñeməza kul q̃erəm q̃er* 'semmi isten nem csinálta dolog' Nyelvt. I. 24₁₃; *tōrām p̃ardəm kvl̃əŋət* 'az isten rendelte rénszarvasok' Nyelvt. I. 36₉; *tōrām p̃ardəm t̃əs* 'az isten adta nyáj' Nyelvt. I. 38₁₀; *m̃à l̃èž̃àdəm kòrd̃i x̃arəm* 'az én készítettem vas tér' Nyelvt. I. 57₆; *m̃à ẽsləm iəŋ'gəm* 'a magam lebocsájtottam vizem' Nyelvt. I. 182₃; *āmp x̃irəm ār l̃āt* 'az eb ásta sok gödör' NépkGy. 110₁₇₆; *tōrām muləm ont-juŋ* 'az isten igézte erdei fa' NépkGy. 188₁₃₁₈; *ĩ ĩēq̃ər q̃ēləm kvl̃əŋ ox-pōž̃əŋ* 'egy farkas megölte rénszarvasfej' Nyelvt. I. 31₁₂; *oxsar t̃ūq̃əm ñora* 'a róka hozta hús' Nyelvt. I. 101₁; *ṽuñāβ̃təm iuŋ* 'a víz folyása úsztatta fadarab' Nyelvt. I. 135₆; *x̃ui manəm x̃ui suŋ* 'ember járta emberes vidék' Nyelvt. I. 171₇; *aj meŋk manəm pant* 'a kis manó járta út' NépkGy. 79₂₃₁; *muŋ ūwəm x̃orəŋ ūweu* 'a magunk üvöltötte kiáltó üvöltésünk' NépkGy. 180₁₁₁₂; *oxsar òzəm x̃āt* 'a róka találta ház' Nyelvt. I. 106₃; *ṽāj x̃ōx̃ləm x̃ōlom m̃ārā naur̃ətl̃əm* 'rén futotta három futamatnyira szöke-lünk' NépkGy. 115₃₅₀; *s̃āt p̃ārəm narəŋ x̃ar* 'a száz állat húnyta bűnhödéshezó tér' NépkGy. 250₈₇₇; *loŋ ĩṽəŋəm tṽə* 'az ő járta hely' Nyelvt. I. 81; *meŋk āmsəm k̃arəŋ nañk* 'a manód lakta kerges vörös fenyő' NépkGy. 118₄₈₃; *x̃ui manəm ĩòs* 'férfi járta út' Nyelvt. I. 172₁₃; *lu manəm l̃ātəŋ k̃āl̃əm* 'az ő mente üreges út' NépkGy. 118₄₅₈; *m̃à t̃ōx̃rəm tumanəŋ x̃āt* 'a magam zárta lakatos ház' NépkGy. 224₄₉; *tōrām p̃ardəm ñəŋx̃oi* 'isten rendelte ember' Nyelvt. I. 109₈; *j̃ələm par̃təm vur-juŋəl* 'az isten adta erdei fa' NépkGy. 188₁₃₈₉; *ma pentəm poš-tanəŋ x̃āt* 'a magam rátolta reteszkes ház' NépkGy. 224₅₁; *ũāt m̃entəm ñura juŋ* 'a szél hajtotta görbe fa' NépkGy. 41₁₁₃₂.

Az előtag személyragos: Sing. 1. sz.: *jiwem ṽerəm kar̃i x̃ām* 'az atyám csinálta vasburok' NépkGy. 35₈₉₁; *ā̃səm ẽs̃ləm s̃ār̃ni s̃urəp surəŋ x̃āt* 'atyám alábocsátotta arany

tetörudú rudas ház' NépkGy. 248₄; *āśem vēram uox xām* 'atyám csinálta rézburok' NépkGy. 35₈₉₄.

Sing. 2. sz.: *āsen vēram xāsām xāt* 'atyád csinálta meleg ház' NépkGy. 34₈₄₉; *najen vēram vē* 'ezen hölgyed csinálta munka' NépkGy. 169₇₀₈; *ijien sēuam nān'k iux* 'az apád fonta vörös fenyő' Nyelvt. I. 133₆; *jiwen vēram tutan xāt* 'az apád csinálta tűzhelyes ház' NépkGy. 34₈₄₇; *āmp-oxpi űil čorsen āmsam uāš* 'az ebfejű nyolcezered lakta város' NépkGy. 117₄₃₉; *jiwen multam penkay vāj-sox* 'az apád igézte fogas állatbőr' NépkGy. 269₄; *naj-even jončam jem sōn* 'a lányasszonyod varrta nyírhéjedény' NépkGy. 183₁₂₂₈.

Sing. 3. sz.: *mural ām'sam ōn'day mou* 'a népe lakta füves föld' Nyelvt. I. 172₁₅; *juřel šeyklam juřan unt* 'a fája megnőtt fás erdő' NépkGy. 75₆₈; *jiwal jayřam muwal* 'apja járt a földje' NépkGy. 181₁₁₄₂; *āšal jayřam jenkel* 'atyja járt a vize' NépkGy. 181₁₁₄₄; *jentl šukālām ar luyki* 'éle törött sok szerszám' NépkGy. 226₁₆₄; *iāsl šeyklam iāspi ort, kurl šeyklam kurbi ort* 'keze megnőtt kezű fejedelembős, lába megnőtt lábú fejedelembős' Nyelvt. I. 137₂; *juřel vāřam xū lēpən* 'a fája vágott hosszú pitvar' NépkGy. 156₂₂₃; *mārkal lāknam jemən törām* 'szárnytolla hullott szentséges isten' NépkGy. 273₃₂; *uylal vuřam luyx-ort* 'hallgatag (szája vett) bálványfejedeleme' NépkGy. 162₄₆₆; *ñālmal vuřam kal' ort* 'néma (nyelve-vett) kalt-fejedeleme' NépkGy. 162₄₆₇; *uylal vuřam luyx-xār-pox* 'hallgatag (szája vett) bálvány bikafi' NépkGy. 226₁₅₇; *ñālmal vuřam kalt-xār-pox* 'néma (nyelve-vett) kalt bikafi' NépkGy. 226₁₅₉; *puknə ewatəm xandī-žo* 'köldöke vágott osztják ember' NépkGy. 255₂₅₈.

A birtokos plur. 1. sz. a birtok sing. 3. sz.: *zuimən xoldlūiəm par* 'őseemberünk halászta fővenyes part' Nyelvt. I. 130₃; *Vōn Tōrām āšēmen mučtiam jay xātpi xātən kort* 'Fenséges Ég a mi atyánk igézte tíz házasság falu' NépkGy. 255₂₆₅; *jāxlu iyyəm As kudəß pōrər* 'őseink járt a Obközépi sziget' Nyelvt. I. 137₁₂.

Néha az igenév is személyragos: *mā āmasməm xandī kor't* 'a magam lakta (laktam) osztják falu' Nyelvt. I. 141₃; *ləu āmasmēl xāzəm xāt* 'maguk lakta meleg ház' Nyelvt. I. 143₁₃.

Láttuk a jelenidejű melléknévi igenévnél, hogy megjelölheti a helyet, a hol valami történik. A multidejű melléknévi igenévnél is megtaláljuk ezt a használatát, vagyis hogy azt a cselekvést fejezi ki, a melyik a helyet jelentő jelzett szón folyik le: *nār lanṭi uitəm ḡāt* 'az a ház, a hol nyers eleséget találtak' NépkGy. 157₂₇₉; *putəŋ lant uitəm ḡātem* 'az én házam, a hol üstös étel található' NépkGy. 157₂₈₁; *mundi iuuəm ios* 'az imént jött út' Nyelvt. I. 174₄; *i ḡvṭl manəm tvṛāiəl* 'egy napig ment útjuk' Nyelvt. I. 43₁₅; *lou iuuəm tvṛāiəl* 'az előbb jött helye' Nyelvt. I. 110₁₀; *tamotta i vṛəm tvṛā* 'a multkor járt hely' Nyelvt. I. 114₁₃; *mundi iuuəm mou* 'az imént jött föld' Nyelvt. I. 167₉.

Már a jelenidejű melléknévi igenévnél láttunk efféle kifejezéseket: *lu ponəm naḡsəm juḡ niil nōr ḡoina ponam* '(abba), a melybe őt tették, a hántott fából való gerendára kit tették' NépkGy. 150₂₁; *lu ponəm vāṅṛəm juḡ niil nōr ḡoina ālṭəm* '(abba) a melybe őt tették, a faragott fából való gerendára kit tették' NépkGy. 150₂₃.

Ilyen szerkezetet találunk a vogulban is: *aıl lū kha-n-tém pāilēm* 'a falu, a hol az első lovat találtam' VogNGy. IV. 127.

Az -m-képzővel alkotott igenév a befejezett cselekvésen kívül kifejezheti még a jelenben is érvényes folyamatos cselekvést. Hogy miként jelölhet a multidejű képző a jelenben is érvényes cselekvést, azt a következő mondatokból érthetjük meg: *si ouəl pun žəm niṅna ḡāsl əuəl iṛo al-tālsa* 'az ajtót nyitó nő kézen fogva csak bevitte' Nyelvt. I. 81; *tām ḡuḡi əuəl i-sidi songəḡ kātlem ḡāsl ḡažəs* 'ennek a férfinak is elmaradt a botot fogó keze' Nyelvt. I. 173₃; *lujṭəl kātlem uri naj əvəl taṭa lāiṭtal* 'gyűrűjét fogó hegyi nő lánya áll (im) ottan' NépkGy. 83₃₈₇. Ezekben a mondatokban a tárgyaz ige igenévé megelőzi a tárgy és az igenévtől jelzett szó az igenév tárgyán oly cselekvést hajtott végre a multban, a melyik a jelenben is érvényes. Itt tehát a mult a tartósság, a folyamatosság kifejezésére szolgál.

A part. perfectumnak jelenidejű használata szokásos a vogulban is: *poḡkhwā šā štēm poḡkhwəṅ vuor* 'tobzot termesztő tobzos vidék' VogNGy. III. 349.

Előtag nélkül áll az igenév: *kāuərdem χudən* 'főző fazekad' Nyelvt. I. 129₁₁; *səuərarənttəm χuɿ* 'vagdalkozó ember' Nyelvt. I. 134₁₅; *moləm put* 'gőzölgő üst' NépkGy. 163₄₈₈; *χoiəm tɔrəɿəl* 'fekvő hely' Nyelvt. I. 81₁₃.

Az igenév előtt előtag van: a) tárgyi előtag: *pvl uandəm kat χuɿ* 'a csukaczégre néző két ember' Nyelvt. I. 145₁₂; *uər uərəm vr'l* 'munkát végző szolgál' Nyelvt. I. 149₆; *ioɾəl kətləm ɿəsl* 'íjját fogó keze' Nyelvt. I. 174₉; *uešəŋ ləu pāiɿəm jəχ* 'a formás lovat ledöntő nép' NépkGy. 41₁₁₄₅; *kat juɾi ũrtəm saj* 'a két fát szétválasztó köz' NépkGy. 42₁₁₅₃; — személyraggal: *ńāləl kətləm űil sāt šömlɿəl, jōχləl kətləm űil sāt šömlɿəl* 'nyilát fogó nyolczzszázat ró föl, íjját fogó nyolczzszázat ró föl' NépkGy. 170_{742, 743}.

Tagadva van az igenév: *āləl ɿəzəŋ ant χələm mola űaurəm ol?* 'az atyja szavára nem hallgató micsoda gyermek' Nyelvt. I. 131₇; *ɿəzəŋ ant χələm űaurəm loy χvləl* 'a szóra nem hallgató gyermek meghal' NépkGy. 137₄.

b) Határozói előtag: α) helyhatározó: *nōməltə manəm toχləŋ ɿaɿ* 'a fönn járó szárnyas állat' Nyelvt. I. 80₁₀; *iltə manəm kurəŋ ɿaɿ* 'alant járó lábas állat' Nyelvt. I. 80₁₀; *kāmən ɿandəm űaurəmət* 'a künn játszó gyermekek' Nyelvt. I. 152₁₂; *loy χəzŋəl əuəlt ɿuɿəm əuɿ* 'a köztük jövő lány' Nyelvt. I. 11₁₀; *mil tombi pələ pidəm mur* 'a sapkán túl eső nép' Nyelvt. I. 30₁₀; *ɿ-ləp χəχləm kət ort* 'egy irányban futó két fejedelemhős' NépkGy. 43₁₂₀₅; *joɾo χiśəm kurl* 'hátra maradó lába' NépkGy. 225₁₀₆; — β) időhatározó: *ma χū laulem ālyəm* 'az én hosszú ideig tartó várásom' NépkGy. 115₃₆₈; *van laulem ālyəm* 'rövid ideig tartó várásom' NépkGy. 115₃₆₉.

SARKADI NAGY JÁNOS.

Az úgynevezett igeidők elméletéhez.

(Tizenegyedik közlemény.)

Az imperfectumtő subjunctivus alakjainak funkciója.

106. A subjunctivus reális alakjának (az ú. n. *præsens imperfectum conjunctivi* alaknak) csak időbeli funkcióját kívánom a következőkben áttekinteni, s megfelelni arra a kérdésre is, mellékmondatos használatában a főigéhez miképen viszonyul a benne kifejezett történés?

Maga az idői funkció voltaképen ennél a modális alaknál közömbös volna, mert nem lényeges jegye az értelemnek; de nem lesz felesleges szót tenni, már csak azért sem, mert az alaknak *præsens* nevet adtak, mintha mindig, vagy legalább elsősorban «jelen» vagy jelenre értendő történést jelentene, holott pedig nyilván nem így áll a dolog. Hiszen funkciói nagy részben az indicativus futurumával és az imperativusszal rokonok, sőt vannak grammatikusok, a kik DELBRÜCKKEL szemben alapértelmét is közösnek tartják a futurumával (v. ö. a 105. §. végét).

Az alak idői értelme két tényezőtől függ. Egyrészt a modalitás természetétől, mert ha akaratnyilvánítást fejez ki, csak jövő történésre vonatkozhatik; másrészt az imperfectumtő objectiv actióárnyalatától, mert ha momentán, akkor főmondatos alkalmi értelemben csak jövő vonatkozású lehet. Tekintetbe kell továbbá venni az alkalmi és nem alkalmi (általános vagy általánosító) funkciót is, mert utóbbi esetben a történések szerint mindenkorra érvényesek lévén használva, az idői értelem teljesen közömbössé válik bennük.

Ezen szempontok szemmel tartásával az alak funkciója következőképen tekinthető át.

107. Főmondatokban:

I. Alkalmi (nem általános) értelemben.

A) Átképzelés nélkül (azaz a beszélőt környező helyzet tudatában).

a) Akaratnyilvánítást kifejező modalitással tehát voluntativ (iussiv-prohibitiv) functióval a momentán imperfectum-tövek mindig, de a cursiv-durativok is rendszeren jövő történést jelentenek. Csak nagyon kevés példát találtam olyan cursiv-durativ alakra, melybe a jelen időpont is beleérthető, pl. Hor. Carm. I. 33. 1. ne *doleas*, neu *decantes* etc., s az effélékbe is csak a helyzet ismeretével érthető belé, ha t. i. az illető történés már a nyilatkozatkor is folyamatban van. Mivel ez a momentán igéknél lehetetlen (pl. Aen. IV. 625: *exoriare aliquis... ultor*) azért ezek mindig jövő vonatkozásúak. De rendszeren a cursiv-durativok is, pl. Mil. Glor. 1101: *dicas*, Ter. Andr. 598: *quiescas*, Cic. Att. I. 17. 11. *cures* ut sciam.

b) Akaratnyilvánítást ki nem fejező modalitással (tehát potentialis, concessivus, optativus, conditionalis functióval) a momentán tövek szintén jövő jelentésűek; a cursiv-durativokba beleérthető a már folyamatban lévő történés. Példát itt csak az utóbbi functióra tartok szükségesnek: Ter. Andr. 2, 1. 10. Tu, si hic sis, aliter *sentias*; Cic. Tusc. 4, 31. *Sint* sane ista bona, quae putantur; Arch. 8, 18. hunc ego non *diligam*? De azért a cursiv-durativ imperfectum is lehet jövő vonatkozású, pl. Hor. Epod. 1., 15. *roges* (kérdzhetnéd).

A tiltásra nézve emlékezzünk vissza (l. a 69. §-t), hogy a classicus korban *ne* mellett inkább a perfectum reális subjunctivusa használatos. A kérdőmondatos formákra vonatkozó tudnivalókat az irreális alaknál teszem szóvá.

B) Átképzeléssel egyaránt használatosak a momentán alakok is, a cursiv-durativok is, de inkább csak akaratnyilvánítást ki nem fejező modalitással, és így is csak igen ritkán, csak költőknél, kivált VERGILIUSNÁL. Az átképzelés használat jele a reális (= praesens) alakon kívül a környező igék átképzelés használat, azaz ú. n. praesens historicum formája. Jellemzőbb példák: Aen. XI. 912: continuo *incant* pugnās et proelia *temptent*, ni... Phœbus... noctem reducat (utána: *residunt*, *vallant* praes. historicumok); Aen. I. 55: illi... *fremunt*; *sedet* Aeolus; *mollit*, *temperat* iras; ni faciat... terras caelumque *ferant* rapidi secum, *verrantque* per auras. Ilyenféle példa elég sok van az Aeneisben. Sokkal ritkább az akaratnyilvánítást is kifejező alakok átképzelés használat (csak or. obliquás kérdő mondatban!) pl. Aen. IV. 281. (*Ardet* obire...) Heu quid *agat*? quo *nunc* (!) reginam ambire furem *audeat* adfatu? quae *prima* exordia *sumat*? (atque animum nunc huc celerem, nunc *dividit* illuc). Ez egészen magyaros or. obliqua e. h. quid ageret? quo auderet? quae sumeret? (V. ö. Arany, Toldi, IV, 7. 3. «Merre menjen, mihez fogjon, uramfia!» stb.). — Ilyen átképzelés előadásban még a stereotíppá vált *diceres*, *cerneres* helyett is a reális alakot talál-

juk VERGILIUSNÁL, pl. IV. 401. *Migrantis cernas* (előtte: *natat, ferunt*); VIII. 691. *Alta petunt, pelago credas* innare revolsas *Cycladas...*, tanta mole *instant*. (V. ö.: «vélnéd, egy erdő rengeti hatalmas üstökét»). Ezek a második személyek azonban már általánosoknak is felfoghatók, mert képzelt személyt szólítanak meg.

II. Általános értelemben a 3-ik személyek és az egyes számú 2. személy szokott előfordulni, még pedig a momentán és *cursiv-durativ* tövek egyformán. Ter. Andr. 640 aliquis *dicat*, Cic. Cato M. 33. *isto bono utare* dum adsit, cum absit, ne *requiras*, de a 3. személyek csak akaratnyilvánítást ki nem fejező funkcióval (többnyire *potentialis* értelemben). Ilyenkor a történés mindenkorra érvényesnek van gondolva, s azért az idői vonatkozás kutatása fölösleges.

108. Mellékmondatokban:

*Oratio obliqua*n kívül az alak mellékmondatban is rendszeren nyomatékos modalitású. Ilyenkor, ha viszonyított használatú, mint a 93. §-ban kifejtettem, a főigéhez képest az utóidejűség (rákövetkezés) értelmében használja az alakot a latin nyelv, s más alakok ki sem fejlesztett ennek a viszonynak pontosabb jelölésére, mert maga a modalitás, kivált ha momentán *actió*árnyalatú is a tö, teljességgel feleslegessé teszi az utóidejűség megjelölését; így nemcsak *cél*határozó vagy *következményes* mondatokban, hanem más (*ut, ne, quin, dum* és más efféle kötőszókkal bevezetett) alanyi és tárgyi mellékmondatokban. Mivel ilyenkor a főtörténés sem mult, az utóidejűség egybeesik a jövő értelemmel. Mult főtörténés mellett azonban soha sem állhat viszonyítva az alak. Ilyenkor vagy még megelőző *következményt* jelöl, pl. Cic. Ac. 2. 1. *In eodem tanta prudentia fuit, ut hodie stet Asia...* etc. Verr. I. 4. *Siciliam Verres ita vexavit, ut restitui... nullo modo possit* (t. i. most és ezentúl), v. ö. a *perfectum* reális *subjunctivus*ának önálló használatáról mondottakat 70. §. II. alatt; vagy csak látszólag viszonyul mult főtörténéshez, s az elbeszélő nincs tudatában a *multságnak*, azaz: átképzeléses az alakhasználat, pl. Verg. Aen. V. 325: *spatia et si plura supersint*, transeat, 346: *adiuvat Diore, qui subit* (ez is átképzeléses alak!) *palmae, frustra* *ad praemia venit* (szintén!) *ultima, si primi Salio reddantur honores*. Ez a *reddantur* alak, melyet (LADEVIG is az «aus der Rede des Diore referirt» magyarázatával *or. obliqua*snak érez) már nagyon közel áll az alak prózabeli, mindenütt, de különösen CÆSARNÁL szokásos *oratio obliqua*s használatához, a várt irreális alak helyett. A használat nyitja a prózában is a *multságnak* a tudatból való eltűnése, néha azonban tagadhatatlanul csak változatosságra irányuló tudatos mesterkedés. (Csupa reális alak van a Bell. Gal-

licum I. k. 17. fejezetében, csupa irreális a 36. fejezetben; irreálisok után végül reálisok a 40. fejezetben; fordítva, reálisok után irreálisok 44. fejezet végén.) Az átképzeléses használat egy különös fajtája az, melyet költői hasonlatok mellékmondataiban találunk, pl. Verg. Aen. X. 807. ac velut... praecipitant, ... diffugit arator, látet viator, dum pluvit in terris, ut *possint* sole reducto exercere diem: itt az elképzelt helyzet minden időre érvényesnek van gondolva, a subjunctivus azonban épen úgy viszonyul, (itt utóidejű történésről használva) mint a tényleges helyzetnek megfelelő (nem átképzeléses) használatban. Hasonlóképen áll a dolog általános kitételek mellékmondatos alakjaival is: a subjunctivus rendszeren utóidejűség értelmében áll, kivált, ha momentán, de néha, ha cursiv-durativ, egyidejűség értelmében is, pl. Cato M. 33. bono utare, dum *adsit*, Plaut. Rud. III. 5, 54. Adeas, si *velis*.

109. A subjunctivus irrealis (ú. n. praeteritum imperfectum) alak funkciójának kérdése egyike a latin chraseologia legkényesebb kérdéseinek, melynek tárgyalásában czélszerűnek tartom az alak mellékmondatos használatából kiindulni.

Főtudnivaló erre a mellékmondatos használatra nézve, hogy csak (a beszélő tudata szerint) mult főtörténéshez viszonyulhat.¹⁸⁶ Ilyenkor:

I. Ha nyomatékos modalitása is van, s nevezetesen akarattanyilvánítás van benne (így, czélhatározó mondatban mindig, következményes mondatban rendszeren): utóidejű (rákövetkező) történést foglal magában, úgy, mint nem mult főtörténéshez viszonyítva az ú. n. praesens (reális) alak. Példa fölösleges.

II. Ha oratio rectában nincs nyomatékos (magyarra is lefordítható) modalitása (kivált időhatározó, okhatározó mondatban), vagy ha obliquus természetű, akkor egyidejű történést foglal magában, szemben az előidejűséget jelző plusquamperfectummal (L. 92. §. Cic. Lest. 9. cum coniuratio *erupisset*, palamque *volitaret*, venit cum exercitu Capuam): Si *haberes*, dares. Az imperfectumtő (objectivebb) actióárnyalata annyi módosulást okoz a funcióban, hogy míg a cursiv-durativ tőalak az egyidejűleg folyó történést jelenti, addig a momentán értelmű tőalak az egyidejűleg szándékolt, megkísérelt vagy ismét-

¹⁸⁶ Mellőzöm itt az olyan mellékmondatokat, melyekben jelen-jövő irreális értelem szerepel, vagy a melyek időfokozata különböző a főmondat igéjétől (l. a 94. §. végét). Az ú. n. praesens historicumhoz tartozó alakok talán eddigi fejtegetéseim után már nem okoznak nehézséget. Ha a most szóban lévő irreális alak áll mellettük, a beszélő ez utóbbi alak használatakor tudatában kell hogy legyen az előadott eseménysor multságának.

lődő történést (*de conatu* v. *iterativ* functiójú). Példát csak ez utóbbi functióra adok, mert eddig ezt az értelmet nem regisztrálták a kutatók, csak alkalmilag konstataálták. Cic. Tusc. V. 105: cum civitate *expellerent* (ki akarták űzni) Hermodorum, ita locuti sunt; U. o. I. 104: Anaxagoras, cum Lampsaci *moretur* (halni készült...) inquit; Liv. XXIII. 32, 7: erant, qui Magonem in Hispaniam *averterent* (iparkodtak eltéríteni); XXXVI. 34: cum a furioso incepto eos *deterreret* (el akarta rettenteni); XXV. 33, 5. si vi retinerent (ha erőszakkal akarnák visszatartani). — Cic. de re publ. II. 15. Lycurgus bella cum finitimis multa gessit, et cum ipse nihil ex præda domum suam *reportaret* (szokás!) locupletare eam non destitit; Tusc. I. 4. Themistocles cum in epulis *recusaret* (szokás!) lyram, est habitus indoctior. Az obliquus alak néha közel áll az utóidejű functióhoz, pl. Ter. Andr. I. 2. 4. eri lenitas verebar quorsum *evaderet*, de nem az, mert *evaderet* körülbelül = *evasura esset*. Előidejűséget az alak oratio obliqua mellékmondatában sem jelölhet soha. (Ez a plusquamperfectum functiója, l. 93. §.)

Viszonyított functiójában tehát az alak kezdettől fogva csak kifejezett vagy lappangó mult főtörténés mellett, egyszóval a mult vonatkozás tudatában volt használható, s viszont, a hol előfordul, mindig mult vonatkozású, úgy hogy átképzeléses használatáról ilyenkor szó sem lehet. Mint a következőkből kiderül, valószínűnek tartom, hogy a latin nyelv ezt a sajátos alakját épen ennek a mult vonatkozásnak jelölésére teremtette meg. Nem-mult vonatkozású az alak csak irreális nem-mult főtörténésekhez tartozó föltételes mellékmondatokban (si *haberes*, *dares*) lehet; erről részletesebben a 117. §-ban szölok.

110. Előfordul azonban az alak főmondatban is, még pedig nem mindig mult, hanem néha jövő, illetőleg (beleérthető) jelen vonatkozással is, nevezetesen feltételes értelemben; si *haberes*, *dares* tudvalévőleg = *ha volna, adnál*, s ez értelemben olyan gyakori az alak, hogy mellette szinte kivételesnek tűnik fel a *quid facerem?* = mit kellett volna tennem? *crederes* = azt gondolhattad volna féle kifejezések mult vonatkozása, s az iskolai grammatikák az *amarem*, *monerem* alakok értelme gyanánt tudvalévőleg a *szeretnék*, *inténék* magyar föltételes alakokat vésik bele a kezdő tanulók emlékezetébe. Ez a nem-mult functió az egyik nehézség; de ennek magyarázatával csak később foglalkozom. Most előbbvaló annak a kérdésnek vizsgálata, hogyan juthatott a latinban a *quid facerem?* és *crederes* féle functiókban ez a modalis (nem indicativus) alak mult értelemehez? Ez az a kérdés, melyet tanulmányom 71. §-ában függőben hagytam.

Mint tanulmányom most idézett helyén jeleztem (l. 104.

jegyz.), ebben a kérdésben nemcsak a többi kutató, hanem még BRUGMANN és DELBRÜCK közt sincs megegyezés. BRUGMANN az eredeti értelem multságát vitatja, a nélkül, hogy megmagyarázná, hogyan jutott a latin imperfectum — eltérőleg a többi idg. nyelvtől — mult időt kifejező (?) modális alakhoz; DELBRÜCK az irrealitást hiszi az alak eredeti functiójának, s azt tartja, a mult «jelentés» csak egyik módosulása az irrealitásnak.¹⁸⁷⁾

Előfordul pedig a kutatók szerint (l. pl. DELBRÜCK, 398. l.) mult értelemben az alak főmondatokban 1) a karatnyilvánító functióval, (DELBRÜCK szerint «wünschend», csakhogy így inkább az optativus functiót értenők, holott én inkább a volitivus-iussivus functióra gondolok), 2) mint potentialis, akár magában, akár feltételes szerkezet főmondatában.

A modalitás minősítésében azonban újabb nehézség mutatkozik. Még DELBRÜCKnél is nagy munkájában nemcsak a iussivus és optativus functió közt van némi zavar — melyet már jeleztem, hanem a potentialis értelem meghatározásában is, mert ebbe D. (399. l.) beleveszi nemcsak azt «was sein konnte, möchte, aber nicht ist» hanem azt is «was sein sollte», azaz a potentialis értelembe a iussivust is beleszámítja. Mi jögon? ezt csak később említendő tanulmányából értjük meg. Mutatkozik ez a zavar az összes előtte vagy utána író kutatóknál is. DRÄGER (i. m. I.² 306. l.) szintén «sollen»-nal fordítja azokat a subjunctivusokat is, melyeket potentialisoknak minősít (köztük kérdő formájúakat és kétségtelen iussivusokat is), pedig érzi a zavart, mert a 308. lapon a szerinte potentialis alakokról megjegyzi, hogy «dem Conj iussivus sehr ähnlich», s később pláne: «welche dem Iussivus ähnlich oder vielleicht zu ihm zu rechnen sind». KÜHNER (i. m. II. 137. l.) a kérdőformájú alakok egy részét (*quid facerem* = was hätte ich thun *sollen*) nem potentialisoknak minősíti, hanem «Konjunktiv zur Bezeichnung des Gewollten» czim alatt tárgyalja; ezektől egészen külön említi (134. l.) az «unentschiedene Möglichkeiten» kifejezésére való potentialisokat, s e mellett még csak észre sem veszi, hogy potentialisoknak minősített példái a *vellem, mallem, cuperem* kivételével mind épen olyan kérdő példák, mint a iussivusok, sőt, hogy részben mind a két helyen ugyanazok a példák szerepelnek, úgy hogy pl. Ter. Andr. 584. egon istuc *facerem*? a 135. l. szerint potentialis, a 137 szerint iussivus, s hasonlóképen *diceret* nem kérdő alak is. BLASEnál is (i. m. 153. l.)

¹⁸⁷⁾ BLASE (i. m. 152. l.) egyszer úgy nyilatkozik, hogy eldönthetetlenül akarja hagyni a kérdést, később azonban (158. l.) mégis csak BRUGMANN módjára az «eredeti mult értelem»-ből fejlődöttnek hiszi a «jelen» irreális értelmet.

kategoriazavar van, mert a subjunctivus fajták közé (1. iussivus, 3. optativus, 4. potentialis) 2. tagnak a kérdő formájú alakokat veszi fel, holott ezeknél nem lehet szó külön modalitásról (szerinte is vagy voluntativus vagy potentialis a kérdő functió). Így aztán az akaratnyilvánítást és a lehetőséget kifejező modalitások határvonalainak elmosódása ELMERT (Studies in latin moods and tenses, Cornell studies in class. philology 1898. No. VI. 175. kk. l.) arra bírta, hogy a potentialis modalitást egyáltalában tagadja, DELBRÜCK pedig egy külön tanulmányban csak az optativusból (mely nála az akaratnyilvánítást is magában foglalja) másodlagosan fejlődött functiónak magyarázza (Neue Jahrbücher, IX, 1902. 317. és kk. l., Die Grundbegriffe der Kasus u. Modi ezímen).

Saját megfigyeléseim eredményeinek, mint látni fogjuk, a modalitás (de nem a functió egész természete) tekintetében DELBRÜCK hypothesise kedvez legjobban, s azért e tekintetben hozzá szegődöm. A főmondatos alakok modalis functiójában ugyanis az akaratnyilvánítást tartom döntőnek, s itt számbaveendőnek azt, hogy kérdő formájú mondatban az akarata nem a beszélő személy akarata, hanem másé (2. vagy 3. személyé), kinek akarata után a beszélő épen tudakozódik.¹⁸⁸) Milyen következéssel jár ez a tudnivaló az alak igazi természetének felismerésére, nemsokára kifejtem. Most még annak szeretném magyarázatát adni, miért tulajdonítottak a kutatók kelleténél nagyobb jelentőséget az ú. n. potentialis functiónak.

Azt hiszem, főképen azért, mert a iussivus functió fordítása mult vonatkozásban körülírás nélkül minden idg. nyelvben, s a magyarban is, lehetetlen, s a latint jellemző voluntativus modalitás csak potentialis-conditionalis értelemmel adható vissza. *Quid agam? mit tegyek?* pontosan fordítható. De *quid agerem?* körülírás nélkül csak feltételes mód multjával fordítható: *mit tettem volna?* esetleg a potentialitás külön jelzésével legfeljebb így: *«mit tehettem volna?»*. A voluntativus functiót csak modalis segédigével jelölhetjük: *mit kellett volna* (t. i. szerinted, szerinte, szerintetek, szerintük) *tennem?* de a feltételes módot így sem kerülhetjük ki (*kellett volna*) s mégis csak meghamisítjuk a latin functiót, mert ráadásul még igazi mult alakot (*kellett*) mondunk. A franczia az első és harmadik személyű alakokat még nem mult modalitásban sem tudja körülírás nélkül kifejezni, ámbár eszejárása, mint látni fogjuk, közelebb áll a latinéhoz; *quid agam? que voulez-vous que je fasse? que dois-je faire?*

¹⁸⁸) Ezért hibás a subjunctivus olyan — még DELBRÜCKnél is olvasható — meghatározása, hogy a beszélő hangulatát fejezi ki, l. DELBRÜCK i. m. II. 274. és v. ő. tanulmányom 97. jegyzetét.

Nem-kérdő formájú alakok fordításában is hasonló bajban vagyunk. *Patiatur = türje, qu'il souffre*, ezt le tudjuk voluntative fordítani; de *pateretur!* mult vonatkozású alakot csak feltételes móddal fordíthatjuk: *türte volna! türnie kellett volna*.

A német és az angol nyelv még inkább rászorul ilyenkor a modalis segédigékre, melyek a latin alakok igazi modalitásának nem mindig felelnek meg, pl. ha a *quid facerem?* kitéltet nem így fordítjuk: «was hätte ich *sollen* thun», hanem így: «was konnte ich thun».

Íme, ezért voltak hajlandók a kutatók egészen ELMERIG és DELBRÜCKIG a latin voluntativ functió fel nem ismerésére. Emeltem-e, milyen nehézséget okozunk mi is a tanulóknak modalis tekintetben is azzal a már említett fonáksággal, hogy *diceret, putaret, pateretur* alakok jelentéséül a *mondaná, gondolná, türné* magyar alakokat vessük emlékezetükbe, s ezzel egészen elhanyagoljuk a főmondatokban annyira fontos voluntativ functiót?¹⁸⁹⁾

111. Ideje mármost, hogy megfejteni próbáljuk azt a nehéz kérdést, hogyan jutott ez az alak főmondatokban a mult vonatkozású jelentéshez.

De előbb még azt a kérdést kell elintéznünk, vajjon valósággal mult vonatkozásúak-e ezek a nyomós modalitású alakok, vagy talán átképzelésesek? Ezzel a bökkenővel röviden végezhetek. A 107. §. B) pontjában az igazi átképzeléses alakoknál épen azt találtuk az átképzelés kriteriumának, hogy praesens historicumok környezetében nem a *temptarent, inirent, diceres, cerneret* stb. alakok fordulnak elő, hanem a *temptent, ineant, dicas, cernas* alakok. Ezért mondtam már tanulmányom 105. jegyzetében hibásnak azt az okoskodást, mely «Repräsentation der Vergangenheit» alapján magyarázná ez alakokat (v. ö. a 107. jegyzetet is).

Az alak kétségtelenül a multság tudatával van használva, mert, mihelyt kivész a multság e tudatból (azaz: mihelyt átképzeli magát a beszélő a mult eseménysorba) a *quid faceret?* helyett *quid faciat?* a *resisteret!* helyett *resistat, crederet* helyett *credas*nak kell állania.

Az alak tehát a multság tudatával van használva és mult vonatkozású, de nem önálló mult jelentésű alak, hanem eredettől fogva főmondatokban is viszonyi-

¹⁸⁹⁾ Persze, nemcsak ezt a főmondatos functiót hanyagoljuk el ezzel, hanem a mellékmondatos viszonyított használatban is az összes voluntativ functiókat. Azért hajlandók tanítványaink pl. ezélfatározó mellékmondatban az *ut videret* alakot «hogyan látna» alakokkal fordítani. Ez volt már bibliafordítóink egyik főtévedése is. A hiba abban áll, hogy a latin alak csak egyik, leggyakoribb és legérthetőbb functiójának megfelelő magyar alakot használták az alak összes functióinak fordítására.

tott. Ez a latin alakhasználat nyitja, melynek felfedezéséhez közel álltak már egyes kutatók, de a tény határozott felismeréséig és konstatálásáig nem jutottak el. Legközelebb állott hozzá már GOSZRAU, mikor műve (Lat. Sprachlehre, 2 Quedlinburg, 1880) 497. lapján a főmondatos alakokat «Conjunctiv und Subjunctiv *äusserlich* unabhängig» czímen tárgyalja, hozzátéven, hogy: «ganz unabhängig steht der abhängige Modus eigentlich nie, aber ist mitunter dieser regierende Gedanke nicht ausgesprochen», de a tényt már azért sem ismerhette fel egész jelentőségében, mert szerinte is (l. nálam 188. jegyz.): «dieser (t. i. der regierende Gedanke) ist die Meinung und Ansicht *des Sprechenden*». DELBRÜCK is tán efféle gondolt, mikor az ilyen alakokat «vom Standpunkt einer vergangenen Situation aus» magyarázza (l. nálam fenn, a 105. jegyzetet), csak hogy D.-nél nem bizonyos, nem átképzélést ért-e, mert máshol így magyarázza a jelenséget: «Doch kann man sich auch, *ohne dass dafür ein äusseres Zeichen gegeben wurde*, in eine vergangene Lage versetzen, und sie die Grundlage der Äusserung nehmen.» Pedig igenis, van jele a multiravezetésnek, ugyanaz, a mi a mellékmondatokban, t. i. hogy nem *cernas*, hanem *cerneres* az alak.¹⁹⁰⁾

Valamint tehát az újgörögben az *ἀς* v. *ὥς* λέγομεν, a francziában a *que je fasse*, *que je fisse* subj. alakok már alakjuk szerint is viszonyított, mellékmondatos természetűek, úgy a latin *quid facerem?* *cerneres*-féle alakok szerintem eredetileg függő, mellékmondatos functiójúak, s létrejövételükre a függés-behozatal útján kifejezhető értelmi árnyalatok adtak okot.

112. Ha mármost azt kutatjuk, mi az a mult főtörténés vagy főgondolat, melyhez a latin (látszólag) főmondatos subjunctivusok eredettől fogva viszonyulnak, nem is olyan nehéz a kérdésre a felelet. Mindenütt, a hol akaratnyilvánítás szerepel (legvilágosabban és leggyakrabban kérdő mondatokban, a hol más valaki akaratnyilvánítása, sokkal ritkábban állító mondatokban, a hol a beszélő akaratnyilvánítása értendő) valami mult szükségességet kifejező lappangó ige az odaértendő főgon-

¹⁹⁰⁾ A conjunctivusnak mint eredetileg függő módnak eredeti mellékmondatos használatát már Gottfried HERMANN is állította. Mivel HERMANN-nak erről a nézetéről Delbrück (II. 362, 363. l.) nagyon kicsinylő hangon nyilatkozik (ámbar [a 366. lapon] elismeri, «hogy már a védákban a conjunctivusnak sokkal nagyobb része van a mondat szerkezetekben, mint más módusoknak») ebből következtetem, hogy szövegemben idézett szavaiban nem viszonyított használatra gondol. Megjegyzem, hogy a viszonyítást én is csak az irreális alakra nézve tartom kétségtelennek, a reális alakról, vagy pláne általában a latin subjunctivusról nem állítom.

dolat. S még conjiciálnunk sem kell, hogy ezeket a főgondolatokat megtaláljuk, mert van elég példa olyan szerkezetre, melyben ez a főgondolat ki van téve. Megjegyzendő azonban, hogy a viszonyítás lélektanilag nem az akarási idejéhez igazodik, mert ez többnyire meglevő, hanem ahhoz a mult szükségességhez, melyre az akaratnyilvánítás vonatkozik. Íme: Plaut. Miles 731. Itidem divos dispertisse vitam humanam *aequom fuit*: qui lepide ingeniatus esset, vitam ei longinquam *darent* (kellett volna hogy ... *adjanak*) ... qui improbi essent et scelesti is *adimerent* (hogy ... *elvegyék*) animam cito. Még jellemzőbb a következő kérdés példa, mely az alak önállósulását is nyilvánvaló módon mutatja (Trinumm. 175): Utrum indicare me ei thensaurum *aequom fuit*...? An ego alium dominum *paterer* (kellett volna hogy *tűrjek*) fieri hisce aedibus? Qui emisset, eius *essetne* ea pecunia? Terentius, Heaut. tim. I. 2, 200. Mansum tamen *oportuit*. Fortasse iniquior erat: *pateretur*! (kellett volna hogy *tűrje*) nam quem ferret (kit kellett volna, hogy *elviseljen*), si parentem non ferret suum? Ter. Phorm. II. 1. 67 (296). Non *fuit necesse* habere; sed (id quod lex iubet) dotem *daretis*: *quaereret* alium virum.

[Mindezen alakok kapcsolata szerintem ugyanolyan, mint olyan alakoké, a melyek nem épen *aequum erat*, *oportuit* vagy *necesse fuit* féle verbum regensekhez, hanem más olyan verbum regensekhez tartoznak, melyek után akaratnyilvánítás következik. Ter. Andr. III. 4. 5. *Veritus sum*, ne *faceres* idem, quod vulgus servorum solet. A következő példák olyanok, hogy még kötőszó sincs bennük, mint fennebb az *oportuit pateretur* szerkezetben: Epidic. II. 3. 11. conducere fidicinam, *cantaret* sibi etc. Merc. III. 1. 38. Coniuravimus, neuter stupri caput *limaret*. Trin. II. 4. 191. Tandem impetravi, *abiret*. Merc. II. 3. 92. Mihi quidam adulescens mandavit, *emerem* sibi ancillam. Pers. IV. 4. 82. Tactust leno, qui rogarat, ubi nata esset, *diceret*.]¹⁹¹⁾

A fennebb közölt példák, melyekben *aequum erat* v. *oportuit necesse fuit* féle ige a fő történés, a többi idevaló példaktól csak abban különbözik, hogy sokszor nincs kitéve, csak lappang ez a fő történés. De hogy odaértendő, megmutatja a néha kitett kötőszó, nevezetesen az *ut* méltatlankodó kérdésekben vagy felkiáltásokban. Enn. Med. fr. 10. ... *ut* ego illis *supplicarem*

¹⁹¹⁾ Mennyire ugyanaz a szerkezet, akár *aequum erat* (fuit), akár más, kitett mult verbum regenshez igazodik az alak, mutatja pl. ez a Ciceró-féle (Sulla, 16, 45) méltatlankodó kérdés, melynek első mondatában még *ut* kötőszó is van, a másik kettő azonban, az előttük lévő *ut*-os mondat nélkül teljesen az *aequum erat*-os szerkezetek módjára volna érthető: Mihi cuiusque salus tanti fuisset, *ut* meam *neglegerem*? per me ego veritatem patefactam *contaminarem* aliquo mendacio? quemquam denique ego *iuvarem*?

(sc. *aequum fuit, oportuit*) tanta blandiloquentia? Plaut. Bacch. II. 2. 19. Egon *ut* id advenienti ei *redderem*? Mil. IV. 1. 16. Egone *ut* ad te ab libertina esse *auderem* internuntius? Phorm. V. 6. 34. *utin* haec *ignoraret* suum patrem? Megfoghatatlan előttem, hogy eddig senki rá nem mutatott az efféle mellékmondatoknak az *ut*-talan (látszólagos) főmondatokkal való teljes azonosságára, a milyenek pl. Plaut. Trin. 960 *quam* ego, qui sit homo, nescio, eine *argentum crederem*?! V. ö. 134. Ca. Non ego illi *argentum redderem*? Me. Non redderes. (Ez a példa az átmenetet is mutatja a nem méltatlankodó kérdésben való használat felé). Ter. Eun. III. 5. 43. Ego homuncio hoc non *facerem*? Andr. III. 4. 5. Ego istuc *facerem*? Cic. Phil. II. 2. An ego non *venirem* contra alienum? Phil. II. 11. 26. Hi... *peterent*?! Sest. 19. 43. *contenderem* privatus armis? 46. *depugnarem*? 48. *timerem*? V. ö. Liv. II. 7. 9. ego me metui me *crederem* posse a civibus meis? Curt. VI. 33. 10. iste *commoveretur*?! V. ö. ugyanezt a kitélt nem kérdő formában CICERONÁL; Sest. 24, 54. *urbis tamen periculo commoverentur*!

Ez utolsó és a fennebb említett másik hasonló (Trin. 134) példa egyúttal azt is megmutatja, hogy a méltatlankodó kérdésekkel egészen azonos tekintet alá esnek a sokkal ritkább nem-kérdő kitételek is. A különbség csak az, hogy a kérdésben mások akaratára hivatkozunk, s így ilyenkor a lappangó főtörténés jobban kiérezhető. Az átmenetet a kétféle kitétel közt legvilágosabban azok a kitételek jelzik, melyek nem egyebek a kérdés állító ismételésénél. Non *redderem*? Non *redderes*! Továbbá a nem-méltatlankodó kérdések, pl. Cic. Phil. II. 10. 23. Quid ego *conarer*? de or. 3, 86. quid *faceret* aliud? Att. 6, 3, 9. quid enim *dicerem*? stb. Nem-kérdő alakok függő (mellékmondatos) természetét nem tudom *ut* kötőszós példákkal bizonyítani. [De a reális alakét igen, l. pl. Plaut. Capt. I. 2. 6. *sed uti* adserventur magna diligentia, Ter. Adelph. II. 4. 16. At *ut* omne reddat.] Quin kötőszós példa azonban irreális subj.-szal is van: Most. II. 2. 62. Mirum *quin* vigilantia *diceret*; Merc. I. 2. 91. Mirum *quin* me *subagitaret*; Pers. III. 3. 28. Mirum *quin* tibi ego *crederem* (előtte: *negabas credere*), stb. Van továbbá *utinam*-os példa, pedig nyilvánvaló, hogy eredetileg ezek is függő (mellékmondatos) szerkezetek: Capt. 537. *utinam* te di prius *perderent* (kellett volna hogy előbb elpusztítsanak, mint sem történt valami) Rud. 494. *utinam* tu prius *perbiteres* (*quam* te vidissem).¹⁹²⁾

¹⁹²⁾ A mi kivált az *ut* kötőszó kihagyását illeti, köztudomású, hogy a latinban épen bizonyos modális (segédige természetű) igék után gyakran elmarad az *ut* a klasszikus nyelvben is, így kivált épen *oportet* és *opus est* mellett (*hoc scias oportet, hoc scires oportuit*) továbbá *licet, vult, mavult,*

Egyszóval, minden arra vall, hogy az összes idetartozó, látszólag főmondatos olyan példákban, melyekben akaratnyilvánítás szerepel, — tehát a nem kérdő formájúakban is — a subiunctivus alak eredetileg viszonyított, csakhogy brachylogiás, azaz valami odaértendő főtörténéstől függ, és csak idő folytán önállósult annyira, hogy — kivált CICERO nyelvében — gyakran önállónak, főmondatosnak látszik. Olyan példát, mely voluntativ-iussiv értelemmel nem volna magyarázható, nem igen tudok; még a *cerneres*, *putares* féleket is jobb szeretném így, mint «potentialis» modalitással magyarázni.¹⁹³) A ki azonban ragaszkodik a potentialis értelemhez, az is megmagyarázhatja brachylogiás viszonyítással az ilyen példákat is; a különbség csak az, hogy ilyenformán nem *aequum erat* vagy *oportuit* féle főtörténést kellene érteni, hanem efféle: *fieri potuit ut, eventurum erat ut*.

113. A mult vonatkozású, látszólag főmondatos subiunctivusok tehát eredetileg viszonyított használatúak. A viszony pedig, melyben a lappangó főtörténéssel állanak: néha az egyidejűség, rendszeren pedig az utóidejűség, rákövetkezés viszonya. Ez az, a 111. czikk legvégén említett értelmi árnyalat, melynek kedvéért a latin nyelv ezt a csak benne meglévő, sajátos alakot és kifejezésmódot létrehozta és fejlesztette: a mult vonatkozású egyidejűség, s kivált a rákövetkezés (utóidejűség) árnyalata, mely utóbbi különös élénkséggel, mint mindenütt, itt is akkor érezhető, ha az alak momentán actióárnyalatú imperfectumtőhöz tartozik. Ha ezt a kitélt: (Cic. Sest. 22, 48) *mortem ego, vir consularis, tantis rebus gestis timerem?* magyarul így fordítjuk: *én féltem volna a haláltól?* akkor a magyarban egy önálló mult feltételes kifejezést használunk, mintha a latinban *pertimuissem?* volna. Az (*æquum fuit*) *timerem* kitételben lévő észjárás ez: «illett-é, kellett-é, hogy féljek a haláltól?» A magyarban nem szükséges ez a körülírás, mert a «féltem volna» perfectum is tartós történést jelöl; de a latin nem használhatta itt a perfectumot, mert ez punctualis

sinit, iubet, mandat, rogat és hasonlók mellett. Példák ilyen szerkezetekre szükségtelenek is; különben fenn a szövegben a 191. jegyzettel kapcsolatban közöltem néhány példát Plautusból. — Érthető tehát, ha a most szóbanlévő példáknak is csak kis részében található meg a függő viszonyt kétségtelenül bizonyító kötőszó.

¹⁹³) BLASE (155. l.) mult potentialis funkcióra csak egyetlen egy példát ismer Plautusból. Ha potentialis volna az alaptétel, ilyen nem kérdő kifejezéseknek nemcsak a 2. személyben, hanem 3. sőt 1. személyben is elő kellene fordulniok, **dicerem* = azt mondhattam volna, **cernerem* = láthattam volna. Már pedig 1. személyben nem fordulnak elő. (Hogy az 1. személyű alakok kérdők is, és hogy viszont a legtöbb kérdő kifejezés 1. személyű, annak az oka csak az lehet, hogy a beszélő mult eljárására vonatkozó akaratnyilvánítás csak másoké, 2. vagy 3. személyeké lehet).

értelmű, s nem *félést*, hanem *megfélemlédést* jelentene. A latin kitételben a megszólítottak akaratára való hivatkozás van, a magyar kitételben csak feltételeesség, mert a magyarnak nincs olyan akaratnyilvánító alakja, mely egyúttal mult vonatkozású volna. «*En féljek?*» ez a kitétel csak jövőről (v. meglévő állapotról) volna használható, multról csak átképzeléssel. De ilyen merész átképzelésre még a magyar nyelv sem képes, annyival kevésbbé, mert az irreális is kifejezendő, a mit pedig a magyar csak perfectumával fejezhet ki (v. ö. 118. jegyzet) és akaratjelzés nélkül (*En féltem volna*). Ezt a példát főleg az egyidejűség miatt hoztam fel, mely még cursiv-durativ árnyalatú imperfectumoknál is aránylag igen ritka efféle összefüggésben. Ilyen ez is (Sest. 29. 63.) *atque ille, si alia quapiam vi expelleretur ex hac urbe, facere pateretur*. (Itt is cursiv-durativ az imperfectum actiója, lélektana pedig ez: *expectandum erat, ut pateretur*; magyarul: *tűrte volna* (nem «*eltűrte*» volna), de a magyar fordítás így potentialis, a latin subj. nem az; a magyarban önálló mult feltételeesség, a latinban akaratnyilvánítás és multban való egyidejűség szerepel.) Ez esetben a latin azért sem mondhatott volna perfectumot, mert a *patitur* deponens ige lévén, perfectuma: *passus esset* erősen állapotjelző ízű volna. Ez lehet sokszor az oka az imperfectum alkalmazásának momentán actióárnyalatú tövek esetében is. (Sest. 24, 54): *si meis incommodis lætabantur, urbis tamen periculo commoverentur*. Lélektana: (*æquum fuit ut, oportuit ut*) *commoverentur*, hogy *meginduljanak*, holott *nem* indultak meg; CICERO nem mondhatta itt a passiv perfectumot, *commoti essent*, nemcsak azért, mert ez feltételes, s e szerint feltételes mellékmondatot várnánk mellé (l. a 102. jegyzetet), hanem már azért sem, mert ennyit is jelenthet: «*lettek volna megindulva*». Lehetséges tehát, hogy a voluntativ függő imperfectum a latinban azért áll néha a magyaros potentialis perfectum helyett, mert az ige szenvedő vagy deponens formájú. De, mivel mégis sokkal gyakoribb az activ alak használata, azért ez az ok csak mellékes lehet. Az imperf. és pqpft. lélektanának, igazi különbségét CICERO következő kifejezéseim mutatom ki (Sest. 20. 46): *depugnarem potius... periculo vestro, quam id quod omnibus impendebat, unus pro omnibus susceperem*? = mégis kellett volna *folytatnom a harczot?* szükséges volt szerintetek, hogy *végig folytassam a harczot?* (Egyidejűség.) — Ugyanilyen összefüggésben: *resisterem potius...*? = szükséges volt, hogy *felvegyem a harczot*, hogy *megkíséréljem az ellentállást?* (Momentán actióárnyalat, utóidejűség.) Ugyanez nemkérdő formában: *depugnares!* = szükséges volt, hogy *folytasd a harczot*; *resisteres!* = szükséges volt, hogy *felvedd a harczot*. Ellenben más összefüggésben és értelemben maga CICERO is ezt

a szemrehányó akaratnyilvánítást adja ellenfelei szájába (Sest. 20. 45). *Restitisses, reppugnasses, mortem pugnans oppetisses!* magyarul is pontosan fordítható: «álltál volna ellen, vetted volna fel a harczot, haltál volna meg!» Miért választja itt CICERO ezt a formát? Mert a történések folyása vagy megkísérlése nem jelzendő, sőt nem jelezhető, hanem a súly a föltételezett, de meg nem történt eseményeken van, szóval: *punctualis* alak van helyén. Az *imperfectum*os kitételek viszonyítottak lévén, bizonyos fokig, de a nélkül, hogy történésük multságá (vagy irreálitása) kiveszne a beszélő tudatából, fejlődésében tüntetik fel a történés állapotát, a milyen a mult helyzet szempontjából, ahhoz képest volt: egyidejű tartósnak, vagy utóidejű tartósnak és momentánnak. Az *imperfectum*ok közel állnak ahhoz, hogy idő tekintetében is egészen átképzélesen alapulók legyenek; de ezen a határvonalon a latin nem lépett át: *multa* vonatkozásuk az alakok irreálitásával mindig határozottan jelezve van, csak *acti*óbeli viszonyításuk mutatja a képzeletnek az illető helyzetbe való bizonyos fokú elmélyedését, mely, mihielyt *multa* vonatkozó szándék, akarat, szükségesség kerül kifejezésre, mindig (pl. közönséges mult czélhatározó mondatokban is) elkerülhetetlen, mert azzal együtt jár. Ez az a különbség, mely a latin és a magyar kifejezések közt még akkor is megmarad, ha *resisteres* alakot így fordítjuk: szükséges volt, illet, hogy *ellenállj*; míg a magyar csak az *acti*ót jelzi, az idői vonatkozást (vagy az irreálitást) nem, addig a latin az *acti*óviszonyításon (utóidejűségen kívül) a *multa* vonatkozást (irreálitást) is jelzi a *resisteres* alakkal. A magyar *ellenállj* alaknak pontosan a latin *resistas* alak felelne meg, mely azonban ilyen mult vonatkozású (irreális) értelemben tudvalévöleg sohasem állhat.¹⁹⁴⁾

Az *imperfectum*os kitételek tehát mást mondanak, mint a *potentialis* irreális *perfectum*ok, s ez a más értelmi árnyalat az, melynek feltüntetése a latin nyelv a most szóbanlévő *imperfectum*os szerkezeteket kifejlesztette. Ezzel a válasszal oldottam meg véglegesen azt a kérdést, melyet tanulmányom 71. pontjában függőben hagytam. Most már világosan megérthetjük, mi magyarázza meg a BRUGMANN és DELBRÜCK felfogása közt lévő ellentétet. BRUGMANNnak igaza van abban, hogy az *imperfec-*

¹⁹⁴⁾ E szerint GARAI-nak a 71. pontban említett kitétele: «*vélnéd egy erdő rengeti hatalmas üstökét*» latinul pontosan: *credas* (l. 107. pont B). *Crederes* ellenben *brachylogi*ás viszonyított (egyidejűséget kifejező) *multa* vonatkozó (irreális) alak = illet, kellett, várható volt, hogy *véljed*, és irreálisan: hogy *vélted volna* (ha ott lettél volna); röviden az irreálitás kifejezésével: «*vélted volna*».

tumok mult vonatkozásúak, DELBRÜCKnek abban, hogy egy mult helyzet szempontjából («vom Standpunkt einer vergangenen Situation aus, l. nálam a 105. jegyzetet») vannak használva, azaz, hogy viszonyítottak. De nincs igaza BRUGMANNnak abban, hogy az imperfectumok valóságos (önálló) multak volnának (mert csak az irrealitásból folyó mult vonatkozás kifejezésére valók az actióviszonyításban), DELBRÜCKnek pedig (ha ugyan így érti a dolgot) abban, hogy az imperfectumos kitételekben időteli átképzelés is nyilvánulna.

114. Fennebb (a 110. §.-ban, de v. ö. 112. §. végét) kifejtettem, hogy a látszólagos főmondatokban álló efféle subjunctivusok modalitása ha nem is mindig, legalább rendesen voluntativusnak magyarázandó. Hasonlóképpen áll a dolog feltételes szerkezetek főmondataiban is, mikor a várt pqpft. helyett imperfectumot találunk látszólag önálló mult értelemben. Az ilyen mondatok, mint a 71. §. 3. pontjában jeleztem, különben is rendesen kérdő formájúak, mint pl. ez is (Phorm. I. 2. 69.): Non, si redisset, pater ei veniam *daret*? Ge. Ille *daret*? Numquam *faceret*, s így a voluntativ functió könnyen kiértezhető. De kiértezhető a nem kérdő formájúakban is, minőkre a 71. §. 3. b) pontjában egy példát idéztem, s a minők ezek a példák is: Plaut. Bacch. III. 3. 28 (a régi jó idők szokásainak előadásában): ... de hippodromo ubi revenisses domum, ... apud magistrum *adsideres* (sc. necesse fuit), és fennebb u. o. 20: ante solem exorientem nisi in palastram veneras, ... praefecto haud mediocris poenas *penderes* (sc. necesse fuit, oportuit). Könnyű megérteni, miért nem mondott itt a költő pqpft. alakokat: a szokásos történetes volt nyomatékosan kifejezendő. [Azt a két példát, melyeket a 71. §. 3. c) pontjában közöltem, (Cæs. B. C. III. 111. és B. Al. 16.) s melyek önálló modalitással nehezen magyarázhatók, mint most már tisztán látom, oratio obliquásoknak kell érteni, olyanformán, mint a tanulmányom 159. és 153. jegyzeteiben említett példákat. Ezek tehát nem ide valók.] Az efféle alakok tehát feltételes főmondatokban is brachylogiásan, egy elhallgatott mult főgondolattól függő functióval magyarázandók,¹⁹⁵⁾ s a potentialis modalitás felvételére multa vonatkozó feltételes főmondatokban is alig van szükség:

¹⁹⁵⁾ A feltételes szerkezetekben lévő ilyen alakok functióját legjobban megértetik olyan szerkezetek, melyek, a nélkül, hogy formaszerint feltételesek volnának, nagyon közel állanak hozzájuk. Ilyenek pl. kérdő formában Cic. Sest. 19. 43. *Vicissent improbos boni: quis reliqua praestaret?* feltételes formában: si vicissent, quis pr.?, az alakok épen ilyen functiójúak. Nem kérdő példa: Cic. de off. III. 75. *At dares hanc vim M. Crasso: ... in foro, mihi crede saltaret!* Feltételes formában: si dares v. dedisses, *saltaret*.

ilyen modalitással a pqpft. áll multa vonatkozólag, de, mivel ez mindig punctualis történésű, a latin stilisztáknak nem mindig volt alkalmas a történés kellő árnyalatú (cursiv-durativ töveknél tartós, momentánoknál ismételt vagy megkísérelt egyidejű, vagy az utóbbiaknál utóidejű, szándékolt történések) kifejezésére.

116. De még tovább ment a latin nyelv. Alkalmazta ezeket a brachylogiás függő subjunctivus alakokat mellékmondatokban is. De kevés gondolkodással a priori átlátható, hogy nem mindenütt, hanem csak ott, a hol az a főtörténés, melyhez az alak látszólag viszonyul, nem-mult vagy nem-irrealis értelmű. Mert az alak csak ilyen (látszólagos) összefüggésben ír ki a szerkezetből, s irreális formájával mindjárt elárulja, hogy nyomatékos modalitással értendő. *Quid* (æquum necesse fuit ut) *facerent*? Ez a subjunctivus ebbe az összefüggésbe kerülve: *rogas, quid facerent*? kirí a szerkezetből, melyben közvetlen viszonyítás esetén *rogas quid faciant* vagy *fecerint* volna szükséges, s ezért nyomatékos modalitása élénken érezhető (= *rogas, quid necesse fuerit ut facerent*). Ilyen példák: Cic. Rose. Am. 33 *video esse causas permultas, quæ istum impellerent*; Sulla 20, 57. *verisimile non est, ut... ab se dimitteret.*¹⁹⁶ Plaut. Merc. 663. *quid tu faceres, men rogas*? (itt az alakok szórendje is mutatja a *rogas*-szal való syntaktikai össze-nem-függést). Kérdő példa erre is több van, mint nem-kérdő; ilyen a most idézetten kívül ez is (Cic. Vat. 5): *quaero a te, cur Cornelium non defenderem*? Mindezen példában a modalitás könnyen felismerhető.

A hol azonban az alak mult vagy irreális főigével való kapcsolatban fordul elő, ott már nem ír ki a szerkezetből, s ezért gyakran kétértelmű. Még a *diceres, crederes*-féle nagyon szokásos alakoknál könnyebb a pragnáns modalis értelem fel-

¹⁹⁶) Közlöm ehhez a helyhez HALM magyarázatát kommentáros kiadásának illető helyéről. Kiderül ebből, hogy mindig felrűnt a magyarázóknak a szövegből kirívó alak, de magyarázni nem tudták. «Das Imperfect *dimitteret* ist als modus potentialis der Vergangenheit zu fassen: *ut dimittere voluerit* es ist nicht wahrscheinlich dass er ihn von sich *gelassen hätte*». Ez a magyarázat nem adja meg a kitétel lélektanát, mely szerintem ilyenféle: *non est verisimile, (ut eventurum fuerit ut) ab se dimitteret*. *Dimitteret* egy elhallgatott mult főtörténéstől függő momentán alak, mely a mult főtörténéshez képest utóidejű melléktörténést fejez ki. Tehát egészen más, mint *ut dimisisset* volna, mely alakhoz, mint igazi potentialishoz, viszont egy elhallgatott feltételes mellékmondat (*nisi quid accidisset*) volna értendő, l. nálam a 102. jegyzet. Ezért HALM sem *dimisisset*-tel magyarázza: de az ő magyarázatából nem derül ki a fődolog, hogy: míg *dimittere voluerit*, igenis, *verisimile est* főtörténéshez viszonyulva, addig *dimitteret* nem ahhoz viszonyul, de csak viszonyított lehet.

ismerése, pl. Cic. Sulla 20, 59. qui tanto amore suas possessiones amplexi *tenebant*, ut ab iis membra citius divelli posse *diceres*, ámbár ebben az összefüggésben *tenebant* multhoz sem viszonyulhat más alak, mint épen *diceres*, úgy hogy ez az alak itt dupla functiójú lehet: következményes is, önálló voluntativ modalitású is. Hasonló ehhez Ter. Phormiójában *diceres* functiója ebben a célhatározó mondatban (Phorm. I. 2. 54) virgo pulchra, et quo magis *diceres*, nil *aderat* adiumenti ad pulchritudinem. Következményes mondatban vannak Andr. 135: ut *cerneres*, Heaut. 307 ut *scires*. De pl. már efféle mondatban (Sulla 16, 45): mihi cuiusquam salus tanti *fuisset*, ut meam *neglegerem*? kétséges, és el sem dönthető, vajjon a *neglegerem* alak egyszerűen következményes-é (magyarul: hogy elhanyagoltam v. elhanyagoljam) vagy brachylogiás pragnáns modalitású? (= hogy el kellett volna hanyagolnom, hogy szükséges lett volna, hogy elhanyagoljam). Cic. Sest. 19, 43. Quid *erat* bis vincere? id profecto ut (denuo) *dimicarem*. Mint egyszerű felszólító mellékmondat állítmánya, *erat*-hoz viszonyulva ezt jelentené: hogy *harczoljak*: pragnáns modalitással és elhallgatott főtörténéshez viszonyulva ezt: hogy *harczolnom kellett volna*. A döntés legfeljebb a kitétel kérdő vagy nem-kérdő voltán alapulhat. A *neglegerem* példa kérdő, s azt azért én brachylogiásan érteném; a *dimicarem*-et a kiadók nem úgy közlik, tehát inkább egyszerű felszólító modalitásúnak értem *id(erat) profecto* főtörténéshez viszonyítva. Finom értelmi árnyalatok ezek, melyek lélektanát eddig nem igen értették a kutatók;¹⁹⁷⁾ nem csoda, hogy kiváltképen épen a legfinomabb latin stilisztánál, CICERÓNÁL fordulnak elő. A későbbi prózaírók nem nagyon szerették, a késő-latinban és a román nyelvekben pedig ismeretlen az alak efféle functiója. Kiszorították a körülírások, s kivált a modalis segédigék. Igazi tere CICERÓN kívül főleg a régibb latin irodalmi nyelv, s nevezetesen PLAUTUS és TERENCEUS vígjátékai (a kutatók éppen ezért is voltak hajlandók az alakokat önálló multaknak magyarázni); költőknél itt-ott minden időszakban előfordulnak, mert rövidebbek, pragnásabbak, szokatlanabbak, mint a modalis segédigés alakok.

117. Hátra van még annak a fennebb (71. és 110. §.) elhalasztott kérdésnek tárgyalása, hogyan magyarázandó föltételes szerkezetek főmondataiban az alak nem-mult vonatkozású használata? Rendesen «jelen» használatnak nevezzük ezt a kutatók, voltaképen azonban úgy áll a dolog, hogy vagy általános

¹⁹⁷⁾ Az alakok magyarázatán a kommentárok többnyire úgy teszik túl magukat, mint pl. BRIX Plautus Coptivi 537. v.-éhez való következő jegyzetében: «*perderent*: beim Conj. iussivus steht das Imperf. häufig für das Plusquamperfectum». Kényelmes (és hibás) magyarázat!

(mindenkorra érvényes) a használat, pl. Cic. de off. I. 5. 15. (Forma honesti) si oculis cerneretur, mirabiles amores *excitare* sapientiæ», vagy alkalmi, s ez esetben ha cursiv-durativ actióárnyalatú, jelen történést (de egyúttal multat és jövőt is), ha momentán actióárnyalatú, jövő történést foglal magában. Sőt cursiv-durativ árnyalatú ige is jövő vonatkozású, ha a feltételes mellékmondat jövőre vonatkozik (tehát, ha momentán árnyalatú az igéje) *Laudarem* (apud me *tenerem*, semper *diligere*) eum, si ad me veniret. Az összes efféle functiókra tehát csak az a definitió illik, hogy nem-mult vonatkozásúak.

DELBRÜCK szerint tudvalévóleg nem ez a functió szorul magyarázatra, hanem a mult vonatkozású, mert ő szerinte az alak eredetileg jelen irrealitást (Irrealis des Præsens) fejez ki, s a mult értelem ennek csak módosulása. BRUGMANN és követői (pl. BLASE), ellenkezőleg, a mult értelmet tartják az eredetinek; ezen az alapon állanak azok az iskolai és nem iskolai nyelvtanok is, melyek *praeteritum imperfectum conjunctivi* nak nevezik az alakot, ámbár magyar megfelelőjének (egészen következetlenül) a *szeretnék*, *intené* stb. alakokat iktatják be a táblázatokba. (L. a 198. jegyzetet.)

Egy tény egészen bizonyos, hogy az alak functiója feltételezett történésben mindenképen irreális, szemben a másik (*ament*, *noneant*) reális alakkal, azaz: hogy nem-mult értelemben is csak olyankor használható, ha a beszélőnek tudatában van a feltételezett esemény *meg nem történhetése*.¹⁹⁸⁾ A nem-mult történésre nézve már most egyaránt megtörténhetik az is, hogy a beszélő lehetségesnek fogja és tünteti fel a feltételezett történést, de az is, hogy lehetetlennek. Mult történések azonban feltételen is mindig csak irreális módon szerepelhetnek, mert ilyenkor csak meg nem történt történésekről lehet szó. DELBRÜCK elmélete tehát efféle *a priori* okoskodással könnyen igazolható volna. De nyelvi és nyelvtörténeti tények pontosabb számbavétele mellett olyan nehézségek mutatkoznak, melyek a hypothesis helyességét nagyon kétségesnek tüntetik fel.

Először is nem mindig irreális az alak functiója, s nevezetesen nem az még az oratio recta legtöbb (célhatározó, következményes, időhatározó, okhatározó) mellékmondatában sem, nemhogy oratio obliquában.

¹⁹⁸⁾ Ezért nevezem én is jobb terminus hijján az ú. n. praeteritum imperfectum conjunctivi alakot DELBRÜCK terminusával (mely még legkevésbé adhat téves felfogásra alkalmat) a subjunctivus imperfectuma irreális alakjának, noha szigorúan véve a dolgot, a történés nem minden mult vonatkozású alakban irreális, hanem a feltételes szerkezetekbe tartozó történéseken kívül csak a voluntativ modalitású (látszólag) főmondatbeli történésekben.

Homályban marad továbbá DELBRÜCK hypothesise mellett a perfectum irreális subjunctivusától való különbség, mely alak funkciójával DELBRÜCK egyáltalában nem is foglalkozik (l. nálam a 104. jegyzetet). A perfectum irreális alakja, ha történésjelző, mindig mult, nem azért mert subjunctivus, hanem mert perfectum (l. nálam a 71. §-t). Mi szükség volt hát az imperfectum alakra is mult vonatkozásban? Erre a kérdésre D. meg sem kísérli a választ. Én ugyan megadtam a választ tanulmányom 113. §-ában, s e szerint a válasz szerint 1) az imperf. alak azért használtatott mult vonatkozásban is, mert az az impft.-mal kifejezhetők voltak a perft.-mal ki nem fejezhető voluntativ modalis és actióbeli árnyalatok (nevezetesen a voluntativ-iussiv modalitás és a cursiv-durativ vagy iterativ és de conatu árnyalatok); de 2) az imperf.-nak ez a funkciója csak a függő (viszonyított) alakhasználat mellett érthető, úgy hogy szerintem épen a multa vonatkozó alakviszonyítás volna az alapja a szóbanlévő alak funkciójának. A perfectumalakhoz való viszonyt tehát én DELBRÜCK helyett tisztázni iparkodtam, de olyan irányban, mely nem kedvez a D.-féle hypothesisnek.

De vannak más fontos nyelvi tények is, melyek nem kedveznek neki. Mi az az irreális-alak? hogyan tudnak a nyelvek, s nevezetesen az idg. nyelvek irrealitást kifejezni? Akármelyik nyelvet nézzük, azt tapasztaljuk, hogy igealakokkal vagy nem fejezik ki az irrealitást, mint pl. rendesen az ó és újgörög, a magyar, a német, a román nyelvek, vagy pedig csak a multságon át, annak közvetítésével s körülírással tudják kifejezni. Ezekről a nyelvtényekről már tanulmányom 118. jegyzetében részletesebben értekeztem a PLAUTUS-féle *Cras ires potius hodie hic cenares* és más hasonló kitételek fordításairól szólva. Valószínű tehát, hogy ebben a latinban mindenesetre különös és magábanálló (rokontalan) alakban sem volt közömbös a multa való vonatkozás az irreális nem-mult értelem kifejlődésében, s hogy nem a mult vonatkozás a másodlagos, későbbi fejlemény (hogyan is lehetne, mikor a mellékmondatokban kezdettől fogva olyan közvetkező a mult vonatkozásban való használat), hanem fordítva, a mult vonatkozáson fejlődött a nem-multa is vonatkozó irreális használat, mert a multsággal az irrealitás együtt jár.

E mellett a magyarázat mellett mindjárt világossá válik az is, miért használtattak a voluntativ modalitású alakok később, a nem-mult funktió kifejlődése után is az eredeti mult vonatkozású funktióval. Azért, mert ezeknél a modalitás (a multa vonatkozó akaratnyilvánítás) különösen kérdő formában megőrizte a mult funktiót. [A nem-mult irreális értelem, ugyanis voluntativ funktióval rendkívül ritka, és csak a *cras ires potius* (holnap mentél volna inkább) féle példákban képzelhető. A latin

észjárás szerint a főtörténés ilyenkor sem *aequum est* v. *oportet*, hanem *aequum fuit* vagy *oportuit*, mert a kérdés a megszólított egyén vonakodása miatt le van tárgyalva, a felszólítás elintézettnek van felfogva.] A hol azonban voluntativ modalitástól ment feltételezett történés szerepel, ott az irreális értelem (*cras*, v. más jövőre vonatkozó körülírások nélkül is) önállósulhatott az ú. n. conditionalis modalitással kapcsolatban, (*dares*, *si haberes* = adnál, ha volna, de nincs) mert ilyen esetekben a történés viszonyított volta nem volt annyira érezhető, mint a voluntativ modalitás esetében.

Hogy a mult vonatkozású használat az eredeti, a nem-mult vonatkozású csak későbbi fejlemény, erre mutat a legfontosabb, semmiképen el nem hanyagolható argumentum is: a nyelvtörténet tanúsága. Bizonyításra sem szoruló kettős tény először: hogy a ránk nézve legrégibb latin nyelv, PLAUTUS nyelve, mely a közbeszédnek is inkább megfeleltetett a későbbi írók nyelvénél, irreális értelemben is többnyire még a reális alakokat használja, s hogy a reális alakok ilyen használata később is elég közönséges, s másodszor: hogy a mult vonatkozású (látszólagos) főmondatbeli használat éppen Plautusnál a legközönségesebb, később (CICERÓT nem tekintve) a nem-mult irreális használat terjedésével egyre ritkábbá válik.

Minden arra mutat tényleg, hogy az alak magyarázatának kérdésében BRUGMANN helyesebb úton jár, mint DELBRÜCK; de BRUGMANNnak nézetem szerint viszont abban nincs igaza, hogy — a mi megint hallatlan dolog volna az idg., sőt az összes előttem ismeretes nyelvek terén. — mult alapértelmezésről szól: nem mult, hanem csak *multa* vonatkozó értelemről lehet szó, mert ez a speciális latin alak meggyőződésem szerint eredettől fogva függőnek, viszonyítás céljából alakult, még pedig *mult* főtörténésekhez való viszonyítás céljából. Azokban a functióban, melyek a görög conjunctivus voluntativus és a görög optativus óhajtó modalitásának felelnek meg, meg is tartotta függő természetét, és vele a *multa* vonatkozó értelmet, ellenben abban a functióban, mely a görög modusok, kivált az optativus többi modalitásainak felel meg, túlfejlődve a görögön, a nem-mult irreális is kifejlesztette, s ebben az értelemben némileg önállósult.

118. A nem-mult irreális értelmében való használat később olyan közönségessé vált, hogy elbeszélésben álló voluntativ feltételes mondatokban sokszor bajos eldönteni, mult vonatkozásról van-e szó, vagy ez a mult vonatkozás kiveszett az író tudatából, s az alakot irreális nem-mult értelmében, az az átképzeléssel használja, éppen úgy, mint a 107. B) pontban

említett reális alakokat. Ez a tárgy külön vizsgálódást érdemelne, mert az anyag még nincs kellően összehordva, már csak azért sem, mivel a kutatók összetévesztik az átképzélést a repraesentatióval, (azaz mult személyeknek, tárgyaknak, eseményeknek a tényleg folyó események közé képzelésével). A repraesentatio — mely különben igen ritka — éppen ellenkező lelki folyamaton alapszik, mint az átképzelés, a kétféle jelenség tehát szigorúan külön tartandó. Repraesentatióról lehet szó pl. a következő mondatban (Cic. Rosc. Am. 103): *Africanus... si sua res ageretur, testimonium non diceret* (t. i. most, mikor az ellenfél teszi): *nam in talem virum non audeo dicere, si diceret, non crederetur*. Ilyen talán ez is (Cic. Att. 2, 21, 4): *... Apelles, si Vererem caeno oblitam videret* (t. i. most) *magnum, credo, acciperet dolorem*. De bizonyosnak ez a lélektanú nem-mult értelem sem mondható, még kevésbé az igazi átképzeléses lélektanú, t. i. hogy az elbeszélő a szóbanlévő mult helyzetbe képzelni magát. BLASE (i. m. 158. l., a ki e mellett szintén összezavarja az átképzélést a repraesentatióval) csak egynehány helyet idéz az efféle alakhasználatra az egész latinságból, azt is csak költőkből (VERGILIUSTól STATIUSig). De egyik példa lélektana sem kétségtelen; legvalószínűbb az átképzelés Verg. VI. 33 helyén, hol (az Apollo-templom képeit) *protinus omnia perlegerent oculis* (Aeneas et socii), *ni iam praemissus Achates adforet, atque... sacerdos, fatur quæ talia regi*. Itt ugyanis a *fatur* præs. historicum és a *iam* adverbium az átképzelés mellett szólnak. Jól teszszük azonban, ha az átképzelés fölvetelésében a következő elvekhez ragaszkodunk: 1) A hol az alak mult vonatkozásának is érthető, kivált régiebb íróknál (és prózában), értsük mult vonatkozásának. 2) Nem-multnak, tehát átképzelésesnek csak ott értsük, a hol (későbbi íróknál) az alak környezete átképzeléses előadású. E szerint pl. Horatiusnak ezt a helyét (Sat. II, 8, 59. Rufus, *ut si filius... obisset* (!) *flere* (sc. *cœpit*). *quis esset finis, ni sapiens sic Nomentanus amicum tolleret*: ... *Varius mappa compescere risum vix poterat* én nem értem átképzelésesnek (mint BLASE teszi): a *quis esset* elé *incertum erat* féle főtörténést értenék, s az *esset, tolleret* alakokat mult környezetükre (*obisset, poterat*) tekintettel mult vonatkozásúaknak magyaráznom.

A nem-mult irreális értelem igazi helye e szerint (feltételes főmondatokban) nem az elbeszélő, hanem a vitázó, értekező előadásban van. Ebben azonban olyan gyakori, hogy, mint láttuk, a mult-vonatkozású eredeti értelem (látszólagos) főmondatokban szinte kivételnek tűnik fel a későbbi irodalmi latinságban. A román nyelvekbe tudvalóleg ebben a functionban sem ment át az alak. Kiszorították pl. a francziában a főmondatokban a körülírt alakok, a mellékmondatokban pedig körülíratlan mult

indicativus, mely a latin *-bam* végű *præteritum imperfectum*nak felel meg. (Si *je savais*; általánossá azonban irreális értelemben csak a XVIII. század óta vált az ilyen szabású mellékmondat, l. VISING, *Die Realen Tempora der Vergangenheit* stb. Heilbronn, II. 1889, 66 és kk. lap.)

GYOMLAY GYULA.

Néhány határozóragunk alaktanához.

1.

A *-tól, -től* ragnak mai magánhangzója tudvalevőleg csak a *-ból, -ből* s a *-ról, -ről* rag hatása következtében vált eredetibb *ú, ü-ből* egy fokkal nyiltabbá. Az is tudvalevő, hogy a régibb *-tül* és *-tül* alakok közül a magashangú az eredeti; bizonyítják ezt nemcsak a személyragos *tőlem*, hanem a régi nyelvben gyakori *haláltül*-féle illeszkedés nélküli alakok is (vö. TMNy. 665). E legrégebbnek kimutatható *-tül* alak pedig SZINNYEI szerint (NyK. XXXV. 450, NyH.⁴ 124) összevonás útján megelőző **tűvöl* alakból keletkezett. Én az e ragunk keletkezésére vonatkozó összes eddigi magyarázatok közül SZINNYEIt tartom a legelfogadhatóbbnak s csak az az egy megjegyzésem van hozzá, hogy az újabb *-tül* alak **tűröl* alakból aligha keletkezhetett hangtani úton.

Az ilyen magánhangzó közti *v* kiesésének és az utána való összevonásnak igazolására rendszeren a nyugati nyelvjárásterületnek efféle jelenségeit és a *lön, tön, vön*-féle igealakokat szokták idézni. De a nyugati (különösen göcseji és őrségi) nyelvjárásoknak ilyen alakjai kronológiailag kétségtelenül sokkal fiatalabbak a *tül* alaknál, a *lön*-féle alakoknak **lövén*-féléből való fejlődése pedig igen-igen kétséges. Ezeken kívül pedig igazán nem tudom, hogy mivel lehetne egy ilyen, kétségtől rögön régi hangtani **tűröl* > *-tül* fejlődést támogatni. Kifogástalanul meg lehet azonban magyaráznunk a *-tül* alak keletkezését, ha föltesszük, hogy a rövidülés a személyragos **tűvölem, *tűvöled, *tűvöle* alakokban történt meg, s hogy csak az ilyen (a második nyílt szótag rövid magánhangzójának kiesése útján keletkezett)

**tüvlem* > *tülem*-féle személyragos alakok hatása alatt lépett a ragtalan **tüvöl* névutó (később rag) helyébe is a rövidebb *tül* alak. Olyan eset ez, mint a hogy pl. a szabályos *köztem*, *közted* stb. hatása alatt a szabályos **közöt* helyébe is *közt* lépett (MNY. VIII. 201).

A *-tül* (> *-tül*, *-tül* > *-tól*, *-től*) rag keletkezése módját tehát érteni vélem — ha csakugyan igaz az, hogy az ablativus ragja eredetileg pusztán *-l* volt. Mert ha e rag mindig (főnévi eredetű) *-ól*, *-öl* volt, a minek SIMONYI újabban (Nyr. XL. 208) magyarázta, akkor ez a kérdés már jóval bonyolultabb. Vagy azt kellene akkor megértése végett föltennünk, hogy **tüvölem* stb. *ö*-je megrövidült, mégpedig már igen régen, mert már legelső nyelvmélekeinkben is *-tül* van, de akkor mért csak az egy **tüvölem* esetében, s mért máig sem az *alólam*, *belőlem*, *előlem*, *felőlem* stb. esetében? Vagy azt kellene föltennünk, hogy nem az *ő* > *ö*, hanem az első szótag *ü*-je esett ki (erre vonatkozólag l. alább a *-ra*, *-re* hangtörténetét), de akkor meg **tvöl*-ből *-től* alakot kellene várunk, holott már legrégebben, jóval a nagyszámú *ó*, *ő* > *ú*, *ű* változások előtt, *-tül* (\sim *-tül*) a rag alakja. (A *-tül* magánhangzójának zártságát a **tvöl* *v*-jének tulajdonítani leghatározottabb meggyőződés szerint egészen eredménytelen kísérlet volna.) Vagy azt kellene végül föltennünk, hogy talán mégis a *v* esett ki s az így keletkezett hiátust aztán összevonás útján tüntette el a nyelv, de (egészen el is tekintve attól, hogy az ilyen *öveg* > *өг* > *өг*, *söveg* > **sөг* > *sөг*, *hövel* [hüvely] > **höel* > *höl*-féle fejlődések régiségét még előbb be kellene bizonyítani) akkor is aligha lett volna egy ilyen **tüöl* alakból *tül*, hanem sokkal valószínűbb, hogy *töl* (vö. *üvölt* > *üvöt* > *üöt* > *öt* MTsz.), már pedig tagadhatatlan, hogy e ragnak legrégebb ismert alakja *-tül*.

Egyszóval, én a *-tül* (> *-töl*) ragot csak a SZINNYEI föltevésén alapuló **tüvölem* > **tüvlem* > *tülem*-féle személyragos alakokból való elvonásként tudom kifogástalanul megérteni.

2.

Egyáltalán nem értem azonban a *-ról* (> *-rol*, *-ről*) rag keletkezése módját. T. i. akkor nem, ha csakugyan igaz volna az, hogy a *-ról* nem egyéb, mint **rajól*-ból, vagy SZINNYEINEK már említett fölfogása szerint (NyK. XXXV. 449, NyH.⁴ 125) **rajól*-ból való összevonás, a minek eddig általában magyarázták. A **rajól* *a*-jának kiesését ugyanis semmiféle hangtörvény alapján sem tudnók megérteni; a **rajól* *o*-ja szabályszerűen kieshetett ugyan a **rajolam*, **rajolad*-féle háromtagú személyragos alakokból, csak hogy ezekből **rajlam*, **rajlad*,

stb. keletkezett (vö. **rajotam* > *rajtam* is, MNyv. VIII. 200), s az ilyen **rajlam*-féle hangalaknak semminemű hatásából sem volna érthető a **rajol*-nak *ról*-lal való helyettesítése (mint *tüllem* hatása alatt a **tűvöl-é tül*-lel). A máig meglevő őrségi *lérám* alapján elméletileg föl lehetne ugyan tenni, hogy a **rajolam* > **rajlam* > **rélam* fejlődés annak idején nemcsak ilyen szűk területen ment végbe, s hogy a mai köznyelvi *rólam* talán nem egyéb, mint e **rélam* illeszkedett alakja, a melyből éppen olyan elvonás útján keletkezett a *-ról* rag, mint *tüllem*-ből a *-tül*; csakhogy e föltevés elfogadását lehetetlenné teszi (néhány kisebb nehézségen kívül) főleg az a körülmény, hogy ilyen típusú visszaható illeszkedésre tudtommal egyetlen egy példa sincsen a magyar hangtörténetben. (Vö. *béka*, *béna*, *dézsza*, *dézsma*, *széna*, stb. hangrendjét. Sőt *kégyő*, *kéván*, stb. is illeszkedetlen maradt, holott ezekben állandóan hosszú magánhangzó szerepelhetett volna indukáló gyanánt.)

Az eddigi **rajól*-ból, vagy akár **rajol*-ból kiinduló magyarázat tehát véleményem szerint elfogadhatatlan. Kisértünk meg azonban más kiindulópontból egy más magyarázatot.

A mai *-ra*, *-re* ragnak legrégibb alakja, melyet kimutathatunk, az 1055. évi *rěa* (névutó) és *-rěa* (rag). 1211-ben azonban már *-rá*, *-ré* alakja van (vö. OklSz.). A *rěa* természetesen megelőző **rajá*-ból, s ez még régibb **rajá* (< **rajé*)-ból való, a *-rá*, *-ré* alakból pedig a szóvégi *á*, *é* hangoknak sok más esetben is tapasztalható megrövidülésével a mai *-ra*, *-re* lett. Kérdéses csak az, hogy milyen úton-módon lett a XII. sz. folyamán a *-rěa*-ból a rövidebb és már illeszkedő *-rá*, *-ré*? Az én véleményem szerint ez csakis a következő módon történhetett. Mikor a *rěa* névutó raggá lett, akkor magánhangzón végződő szóhoz járulván (vö. pl. *brokinarea*, *holmodi rea*, *hodu utu rea*, *ohut cuturea* stb., OklSz.) az *ě*-nek a két nyílt szótagos hangtörvény értelmében csakhamar ki kellett esnie. Ekkor tehát bizonyos ideig mássalhangzó után a régi *-rěa*, magánhangzó után pedig az új *-rá* volt a ragnak szabályos alakja. De csak rövid ideig, mert az analógia hatalma az azonos szerepű elemeknek alakbeli eltéréseit hamar elenyészteti, mégpedig olyan módon, hogy az egyik alakot a másik rovására egyeduralomra segíti. A győztes alak ebben az esetben, valószínűleg rövidebb volta miatt (mint pl. az igekötők esetében is, vö. NyF. 65 : 8), a *-rá* volt, a vesztes pedig a *-rěa*. Az eleinte magas- és mélyhangú tőhöz egyaránt járuló *-rá* aztán csakhamar osztozott ragjaink rendes sorsában és illeszkedni kezdett. A *-ra*, *-re* tehát a következő fejlődési fokozatokon keresztül nyerte mai alakját: **rajé* > **rajá* > **rajá* > *rěa* (névutó) > *-rěa* (rag) > *-rá* > *-rá*, *-ré* > *-ra*,

-re.)* S a -ra, -re ragnak e története útmutatóul szolgálhat a -ról, -ről történetének kiderítéséhez is.

A *rólam*-nak székely és csángó *riólam*, *rióllam*, *rivólam* alakjai (MTsz.) kétségkívül régiebb **rőólam*-ra mennek vissza. Erről (valamint a *rajattam* melletti *rěattam*-ról is), azt hiszem, sikerült bebizonyítanom (MNYv. VIII. 202), hogy csak azon szoros etimologiai kapcsolatnál fogva, mely a *rěám* határozószóval összefűzi, történt meg benne is az *a > ě* változás, mely tkp. csak az *á* hangú *rěám* stb. alakokban volna hangtanilag megokolt. De ez az analógiás *a > ě* változás természetesen nemcsak a személyragos **rajólam*, hanem a ragtalan **rajól* határozószóban is megtörtént. S attól a percztől fogva, mikor e **rěól* (esetleg még **rěol*) névutó raggá degradálódott, további sorsa tökéletesen párhuzamos volt a -*rěá* rag sorsával. Tehát magánhangzós végű szó után elvesztette *ě*-jét, az így keletkezett rövidebb -*ról* aztán nem-sokára mássalhangzós végű szó után is elfoglalta az ott különben szabályos **rěól* helyét, majd végül illeszkedni kezdett. S valamint a hangtörvényszerűen megrövidült -*rá*, -*rě* (> -*ra*, -*re*) rag hatása alatt a *rěám* személyragos határozószó is *rám*-má rövidült, úgy vonta maga után a szabályosan rövidült -*ról* is a **rěólam*-nak *rólam*-má való rövidülését.

Be kell azonban még számolnunk a -*ról* rag hosszú *ó*-járól is.

SZINNYEI úgy képzeli az ablativusi -*ól*, -*öl* hosszú magánhangzójának keletkezését, hogy «a **tűvő*-l és **rajo* l-ből összevonódás útján -*tűl* és -*ról* fejlődött, s mármost ezen nagyon gyakran előforduló ablativusok hatása alatt válhatott a többi ablativus -*ól*, -*öl*, -*él* vége is -*ól*, -*öl*, -*él*-lé» (i. h. 450). Bár a -*tűl* és -*ról* ragokban, mint kifejtet-

*) A nyelvjárásilag előkerülő illeszkedés nélküli -*rě* és -*rě* alakokat SZINNYEI (NyH.* 128) **raiđ > *reiđ > *rěiđ > -rě > -rě* fejlődés útján magyarázza, én azonban azt hiszem, hogy a föltevésnek e hosszú láncolata fölösleges. A -*rě* alakot eddig csak az igazolná, hogy én Halmágyon egyetlen egyszer hallottam és jegyeztem föl a *tyúkrě* alakot. Mivel azonban ott állandóan -*rá*, -*rě* a rag alakja (vö. NyK. XXXI. 388), ez egyszeri esetnek aligha tulajdoníthatunk valami fontosságot. A nyitra-vidéki *Nyiträre*, *padrě*, *arrě*-féle alakok magyarázatában pedig figyelembe veendő először is az, hogy magashangú szó után ott is csak -*re* a rag alakja, nyílt *e*-vel, másodszer meg az, hogy abban a nyelvjárásban igen gyakori volt az *á > ě* változás. Pl. *kárhozět*, *fogtě*, *Jóskě*, *kalěp*, *malěc*, stb. (NyK. XXXIII. 384). Nyilvánvaló tehát, hogy a ragnak szabályos palóciz -*rá*, -*re* alakjából is ezzel a szórványos *á > ě* hangváltozással lett egy kisebb vidéken -*rě*, -*re*.

tük, nem lehet amolyan egyszerű «összevonódást» látnunk, a (*tülem*-ből elvont) *-tül*-nek *üv* kapcsolatból való hosszú *ü*-je hangtanilag mégis teljesen meg van okolva. Nem így persze a *-ról* hosszú *ó*-ja abban az esetben, ha nem volt már eredetileg is hosszú, mint a hogyan SIMONYI fölteszi. A *-tól*, *-től* és *-ról*, *-ről* ragoknak ugyanegy grammatikai képzetsorban való szoros kapcsolata miatt azonban semmi akadályát sem látom azon föltevésnek, hogy a *-tül* magánhangzójának hosszúsága miatt talán már a **rajol*-nak vagy **röol*-nak, legkésőbbben azonban az *ë*-je vesztett **rol*-nak szintén megnyúlt a magánhangzója. A *-tül*, *-tül*-nek és *-ról*, *-ről*-nek egyesült hatása aztán már valóban alkalmas lehetett arra, hogy lassanként a többi ablativusok *-ol*, *-öl*, *-él* végét is megnyújtsa. A *-ról*, *-ről* rag fejlődésének történetét tehát az eddigiek alapján ilyennek gondolom: **rajol* > **röol* (névutó) > **röol* (rag) > **rol* > *-ról* > *-ról*, *-ről*.

Ezzel kapcsolatban azonban rá kell mutatnom még egy más jelenségre is, a mely ellene szól annak a föltevésnek, hogy az ablativusi rag magánhangzója már kezdettől fogva hosszú volt. A *rólam*-nak őrségi *lérám* (< **rélam*) alakját t. i., mint MNyv. VIII. 204 kifejtettem, kifogástalanul meg lehet magyarázni egykori **rajólam*-ból, aligha azonban **rajólam*-ból. Mert föl lehetne ugyan tenni, hogy **rajólam*-ból Dunántúl **rajúlam* lett, aztán az ugyancsak Dunántúl szokásos magánhangzórövidüléssel **rajulam*, majd meg **rajlam* > **rélam* > *lérám*, csakhogy ez a dunántúli *ú* > *u* rövidülés aligha lehet régibb 200 esztendősnél, akkor pedig a két nyílt szótagos hangtörvény működése már rég be volt fejezve. Ha pedig mégis aránylag ilyen későn rövidült volna **rajulam*-ból **rajlam*, s még csak ezután lett volna ebből **rélam* > *lérám*, akkor nagyon föltűnő volna, hogy a **rajlam* alaknak már nyoma sincsen, holott minden más az utóbbi századokból való *ai* > *é* változás esetében megvan még az eredetibb *ai* kettőshangzós alak is (vö. MNyv. VIII. 203). S még más okokat is föl lehetne hozni, melyek mind a mellett szólnak, hogy a mai *lérám* alak fölteendő elődjének, a **rajlam*-nak sokkal régibb korból valónak kell lennie. Olyan korból valónak, a melyben az ablativus *ragja*, legalább nyelvjárásilag, még puszta *-l* volt.

3.

A *-tól*, *-től* és a *-ra*, *-re*, *-ról*, *-ről* ragok történetének ismeretével most már a *-ba*, *-be*, *-ban*, *-ben* és *-ból*, *-ből* ragok alakulását is jobban megérthetjük, mintsem ez eddig lehetséges volt. E ragok t. i. kétségtelenül a *bél* (< *bél*) főnévnek lativusi, locativusi és ablativusi

belé, **belën* és *belől* alakjaiból fejlődtek ugyan, de a hangtörténeti fejlődés útja-módja eddig meglehetősen homályos volt.

Legegyszerűbb és legvilágosabb a *-ban*, *-ben* rag története. A fejlődés az én véleményem szerint itt is csak a háromtagú személyragos **belënem*, **belëned*, **belëñe* alakokból indulhatott ki, melyekből a két nyílt szótagos hangtörvény értelmében **belnem* stb., ebből pedig *bennem* stb. lett. s ezeknek hatása alatt csakhamar a szabályosan meg nem rövidülhető **belën* névtő helyébe is *benn* lépett. (Vö. *tülem* és **tűröl*: *tüll*.) E *benn* aztán mint adverbium napjainkig fönmaradt, mert támogatták olyan alakok, mint *künn*, *fönn*, *lënn*, mint rag azonban a *fán*, *vizën*, *kövön*-félék locativusi *-n*-jének analógiai hatása alatt *-ben* (vö. *iorben*, *milostben* HB.) alakot öltött, majd meg illeszkedni kezdett.

E magyarázatban szerintem csak a **belnem* > *bennem*-féle hangfejlődésen lehetne talán fönnakadni, mert ilyen szótagzáró *l* ma nem így, hanem (a megelőző magánhangzó megnyújtása után) nyomtalanul szokott eltűnni (vö. *volna* > *vólna* > *vóna*). A **belnem* > *bennem* fejlődés azonban a HB. kora előtti időből való, mikor az *l*-nek még nem volt ilyen nyújtó hatása. Ezt látszik t. i. bizonyítani az a körülmény, hogy az *n* előtti *l* eltűnésének mindazon egyéb esetei is, melyek régieknek vélhetők, ú. n. teljes hasonulást mutatnak, nem pedig a magánhangzó megnyúlását. Ilyenek: *fönn*, *hon* ∞ *hun* (< **honn* ∞ **hunn* < **holn* ∞ **huln*), *honnan*, *hazunnat*, *hazurunnat*, *messzünnet*, stb.

A *-ban*, *-ben* rag után most áttérhetünk a *-ból*, *-ből* eredetének kérdésére.

E rag, mint említettük, etimológiailag kétségtelenül azonos a *bél* főnévnek *belől* ablativusával, melyből közfölfogás szerint «összevonás» útján keletkezett. Csakhogy ez állítólagos összevonódásnak hangtani mikéntje én előttem ismét a lehető leghomályosabb dolog volna. Mert valamint **rajól* nem veszthette el szabályszerű módon *a*-ját, éppen úgy *belől* sem a maga *e*-jét. Az eltűnt *l* dolgát még firtatni se merjük. Ezért az én véleményem szerint itt szó se lehet semmiféle hangtani folyamatról vagy fejlődésről. A *belől* névtőből szerintem egyszerűen rag lett, aztán illeszkedni kezdett, s így az Ehrenfeld-kódex korában kéttagú *-balól*, *-belől* volt e rag szabályos alakja, holott ugyanakkor *-tül*, *-tüll* és *-ról*, *-röll* (a fönnebb ismertett okokból) már régóta egytagúak voltak. S ha a Bécsi- és a Müncheneri-kódex korától kezdve e szabályos *-balól*, *-belől* mellett mind sűrűbben föllép az egytagú *-ból*, *-ből* alak, mégpedig egyszerre, hirtelen, minden közvetítő hangalak nélkül, akkor éppen e miatt nem

láthatok ebben semmiféle hangtani jelenséget, hanem csakis a analógiáit. Hogy e három rag jelentése között szoros lélektani kapcsolat van, a mi tudvalevőleg bármely analógiai hatásnak alapföltétele, az nem szorul bizonyításra. S a hogyan ennek alapján más nyelvészek már előttem is az *ó, ő* hangú *-ból, -ből* és *-ról, -ről* hatásának tulajdonították a *-túl, -túl* > *-tól, -től* változást, úgy tulajdonítom én is az egytagú *-túl, -túl* és *-ról, -ről* hatásának azt, hogy a kéttagú *-balól, -belől* helyébe az egytagú *-ból, -ből* ejtés lépett. Mivel ezeken kívül is még egész sereg egytagú rag támogatta e szabálytalan, de egytagú *-ból, -ből* alakot, azért a hangtörténetileg szabályos, de kéttagú *-balól, -belől* egyre ritkább lett, a XVI. sz. folyamán már egészen elavult, s ma egyetlen hírmondója a háromszéki *közből* (MTsz.). Hogy ezzel szemben *belől* és *belőlem* országszerte megőrizte eredeti alakját, annak viszont nyilván csak az lehet az oka, hogy a ragtalanul két- és ragoosan háromtagú *felől, felőlem, elől, előlem, alól, alólam*, stb. analógiája sokkal nagyobb mértékben támogatta őket, mint a mennyire árthatott volna nekik a csak ragos és csak kéttagú *tőlem* és *rólam* analógiája. Ha a *-belől* > *-ből* fejlődés csakugyan hangtani úton jött volna létre, akkor a *belől* névutóból és *belőlem* személyragos határozóból is okvetetlenül **ből* és **bőlem* lett volna. Ilyennek azonban sehol semmi nyoma.

Még az előbbieknél is kevésbé kielégítő a *-ba, -be* rag *belé*ből való származásának eddigi magyarázata. Ma azonban a különféle alakváltozatokat és ezeknek az eredeti *belé*-hez való viszonyát már nem nehéz megértenünk.

A *belé* szóvégi *é*-je egyfelől *e*-vé rövidült, innen a mai *bele* ige-kötő és a *szobábele, pincébele*-félék ragja (vö. Nyr. XXV. 43, 187—8), másfelől azonban (talán *i*-n, valószínűbb azonban, hogy *ē*-n keresztül) *i*-vé is rövidült. A *beliment*-féle összetételekben és a **kétségbeli esvén*-féle szólásokban aztán szabályszerűen kiesvén az *i*, keletkezett a *bel* ige-kötő és rag (vö. erről bővebben NyF. 65 : 7). A *-bel* rag utóbb természetesen illeszkedett is, vö. régi *bwnbel, Gabaonbal* (id. NyH.⁴ 128), mai *házbal, kerbel* stb. (Nyr. XXI. 467*) és XXV. 187).

Hangtani úton most már e *-bal, -bel* alaktól semmiképen sem jutunk el a mai *-ba, -be* alakhoz. Éppoly kevésbé természetesen a *-belé* v. *-bele* alakoktól. De talán ismét analógiai úton. Mert nyilván-

*) BARTHA J. (id. h.) a *-ba, -be* rag ezen palócz *-bal, -bel* alakjának *l*-jét a *-val, -vel* jelentésű palócz *-bal, -bel* hatásának tulajdonítja, holott nyilván éppen ellenkezőleg áll a dolog, t. i. a *-ba, -be* jelentésű eredeti *-bal, -bel* hatása alatt lépett a *-val, -vel* *v*-je helyére a *b*.

való, hogy az eredeti *belé* alak nemcsak a hangtörvények hatásának volt kitéve (a melyeknek következtében végeredményben egyfelől *-bal*, *-bel* és másfelől *-bele* lett belőle), hanem az analógiának is. Valamiként tehát az egytagú *-tól*, *-től* és *-ról*, *-ről* ablativusi ragok hatásából magyaráztuk a szabályosan kéttagú *-balól*, *-belől* helyébe lépett egytagú *-ból*, *-ből* ejtést, éppen így az egytagú *-rá*, *-ré*, és *-á*, *-é* (pl. *Pesté*, *Győré*, *Fehérvárd* stb.) lativusi ragok hatásában találhatjuk meg az okát annak is, hogy a szabályosan kéttagú *-belé* helyébe az egytagú *-bé* ejtés lépett.

Három rag állott most már a nyelv rendelkezésére ugyanegy functio végzése céljából: maga az eredeti *-belé* (> *-bele*) és két utóda, a *-bel* és *-bé*. Természetes tehát, hogy csakhamar megindult ezek közt az egyeduralomért való küzdelem. Szóvégi *l*-je miatt legkevésbé alkalmas volt lativusi functiójának végzésére a *-bel*; szóvégi *é*-je miatt már alkalmasabb volt ugyan e célra, kéttagúsága miatt azonban mégis erősen terhelve volt a *-belé* (> *-bele*); szóvégi *é*-je és egytagúsága miatt legalkalmasabb volt rá a *-bé*: a küzdelemnek ma már látható eredménye tehát egészen érthető. A *bel* (illeszkedett *-bal*, *-bel* alakban) ma már csak egy kis palócz vidéken tengődik. Éppígy a *-belé* (> *-bele*) alak is (ha ugyan valóban igaz, hogy még él); mint igekötő azonban még ma is erősen megállja helyét, mert ilyen functiójában támogatja több más kéttagú igekötőnek analógiai hatása. A *-bé* ellenben meghódította az egész magyar nyelvterületet, s csak igekötői minőségében kell még harcolnia a *belé* (> *bele*)-vel. Eredetileg *-bé* volt az egyedüli alakja (vö. máig *Kőhalombié*, *számbié*, NyK. XXXI. 388), hódító útja folyamán azonban szabályosnak mondható hangtani úton előbb megrövidült (vö. *táncbe*, *Pákábe* stb., TMNy. 654), aztán természetesen illeszkedett is.

A *belé* határozónak és különféle alakú és működésű utódainak története egyike a legtanulságosabb példának annak bizonyítására, hogy a nyelvtörténet java részében nem egyéb, mint a hangtörvényeknek és az analógiának szüntelen harcza.

HORGER ANTAL.

A *v*-töví igék.

A) 1. *hí, nyí, rí, sí, szí, ví*

2. *ó, ró, fő, jő, lő, nő, nyő, szó*

B) *iszik—eszik, hisz, lesz, tesz, vesz, visz*

C) 1. *alszik, fekszik, nyugszik, alkuszik, esküszik, metsz — *tiloszik, kérkeszik, szerkeszik*

2. *cselekszik, törekszik, növekszik, menekszik, veszekszik, dicsekszik, gyanakszik, telepszik, ülepszik*

3. névszókból képzettek, mint: *hírheszik, bűnhöszik* (TMNy. 254—273).

A *v*-töví igéknek a ragozása még a köznyelvben is ingadozó, mivel a mai nyelvhasználat sokszoros analógiás kiegyenlítődése eredménye. A TMNy.-nak a mai nyelvhasználatra alapított csoportosításától annyiban tértem el, hogy különválasztottam az A) és B) csoportokban a mélyhangú *i* (< *í*) tőhangzós igéket, mivel fonétikai szempontból más elbírálás alá esnek, mint a többiek (vö. MNyv. IX. 74).

A *v*-töví igéknek a TMNy. idevágó fejezeteiben foglalt jellemzését a következő megállapításokkal szerzem meg:

1. Jelentésükre nézve — különösen azok, a melyeknek a tövében és nem a képzőjében van a *v* — olyan szavak mindahány, a melyek a magyar szókincsnek igen-igen régi elemei kell hogy legyenek, mert olyan fogalmakat jelölnek, a melyeknek a jelölésére különösen a kezdetleges viszonyok között élő népeknek igen gyakran szükségük van. Eleve feltehető tehát, hogy ezekben a lépten-nyomon előforduló szavakban, a mennyiben alaktani szerepük más szavakétól eltér, valami régebbi nyelvállapotnak a nyomai vannak meg: a nyelvtörténet folyamán, mivel, hogy úgy mondjam mindig szem előtt voltak, kivonhatták magukat olyan áramlatok hatása alól, a melyek a többi igéken észrevétlenül érvényesültek. Mindenesetre föltűnő és ezt a feltevést támogatja, hogy a rokonnelvekben ugyanilyen gyakran előforduló és a mi *v*-töví igéinkhez hasonló jelentésű szavak rend-

hagyóak alaktani tekintetben; a vogul rendhagyó igék között meg van néhány, a melyek a mi *v*-tővű igéinkkel hangalakjukra is teljesen azonosak.

2. Hol jelen, hol meg mult jelentése van olyan igealakoknak, a melyek hangtani elemeikre nyilvánvalóan megegyeznek. A *lőnek*, *tőnek* præteritumokban pl. ugyanaz az *ő* hang van meg, mint a *nőnek* præsensben (*lőnek*, *tőnek*: *lesz*, *tesz* = *nőnek*: *nevendék*). A BMk. *) *yunak* (275₃₇ = 'ivának'), az Ehr.-k. *yum* alakjában (75₉ = 'ivám') nyilván ugyanaz az *u* (o: *ú*) hang következik az *iszik* igének a *tő*-hangzója után, a mely a *hi* igének a *tő*hangzóját követi a *hiotoc*, *hiutoc* (BMk. 296₁₇) alakokban, az első kettő mégis præteritum, az utolsó meg præsens jelentésű.

3. Azok az igék, a melyeknek a tövében van a *v* (és nem képzőjében) — egytagúak.

Általánosan elfogadott föltevés, a mely különben ezeknek az igéknek az elnevezésében is kifejezésre jut, hogy a «*v*-tővű igék» olyan igék, a melyeknek valamennyi alakjában megvolt eredetileg a *r*, de azután egyesekből kiveszett illetőleg hasonult a szomszédos mássalhangzóhoz; töveik: **tev*-, **lev*-, **nyugv*-, stb.; **terszek* > *teszek*, **tertem* > *tettem*, **tevend* > *teend*. Ennek a föltevésnek azonban ellene szól a fonétika és a nyelvtörténet a következőkben:

1. A ró—*ravás*, nő—*nevendék*-féle szópárok azt mutatják, hogy az eredeti tövégi mássalhangzónak a *tő*hangzóra labializáló hatása volt. A labiodentális *v*-nek ilyen hatására a magyarban pedig nincs példa.

2. Nem lehet urát adni a *v* helyén fellépő *j*-nek. A *búvik* ∞ *bújik*, *búrtam* ∞ *bújtam*, **levendek* ∞ *lejendek* szópárookban a *j*-s alaknak két magyarázata lehet: 1. a **v* > *j* hangfejlődés, de ez fonetikai okok miatt lehetetlen, 2. hogy a *v* kiesett intervokális helyzetben, azután hiátus támadván, azt *j*-vel töltötték be. Csakhogy most meg az szorul magyarázatra, miért esett ki az intervokális *v*. Mert nemcsak az intervokális **v*-nek van *j* megfelelője. A *jön* igének a tövégi *v*-je pl. mindig megvan intervokális helyzetben (*jövek*, *jövő*, *jövend* stb.) *j* épen olyankor áll a helyén, a mikor mássalhangzó következik rá: SYLVESTER-nél *jöjhet*, *jöyni* alakok járnak.

3. Igen nagy fonétikai akadályokba ütközik a *lők*, *löl*, — *hűk*, *hül* < *levék*, *levél*, — *hivék*, *hivél* szószármaztatás, a 3. sz. *tőn*, *lőn*, *vőn*, *hűn*-féle alakokat pedig *tere*, *leve*, *vere*, *híve* alakokból származtatni teljes lehetetlenség, pedig csak ezekből kellene magyarázni, mert

*) BMk. = Bécsi- és Münchener-kódex. A kódexek után álló kettősszámok a kiadás lap- és sorszámai. R. = régi nyelv, N. = népnyelv.

**teven*, **leven*, **ceven*, **hiven* alakok sehol nem fordulnak elő nyelvemlékeinkben.

4. Semmiképpen nem talál a tövégi *v*-vel való magyarázat a BMk. *iunac*. *yum*-féle alakjaira, mert *ivának* > *iunac* hangfejlődés lehetetlen.

5. Bizonyos igealakokban a fejlődésnek a nyelvtörténetből kitetsző iránya homlokegyenest az ellenkezője annak, a mit az eddigi elmélet szerint várnánk. **evend* > *eend* > *ejend* fejlődés helyett 1. *end* > 2. *ejend* > 3. *eend*-re mutatnak: 1. a HB., BMk. 2. a kódexek jó nagy része. 3. a mai nyelv. *evett* > *ett* helyett éppen *ett* > *evett* fejlődés tűnik ki a nyelvemlékekből — de az is csak az alanyi r. egyes 3. sz.-ben —, különben még ma sincs meg a *v*: *ettem*, *etted*, *ettél* stb. A *v*-nélküli *tön* és a *v*-s *tere* alakok közül nyilvánvalóan *tere* az újabb, a régi nyelvben mindenütt *tön* és *tén* járja. Az ellenvetések számát lehetne még szaporítani, de érdekesebb lesz a pozitívumokra áttérni. Véleményem szerint a *v*-tövéű igék kérdésének a nyitja a B) C) D) csoportbelieknek *v*-nélküli *lön*, *vön*, *tön*-féle præteritumában van, azért evvel kezdem a vizsgálódást. Lássuk mindek előtt az egyes igékre vonatkozó nyelvtörténeti adatokat.*)

Iszik: *yunak* (értsd: 'ivának') BMk. 275₃₇ | *yiutoc* BMk. 81₃₆ | *iuec* BMk. 22₃₀ | *yum* Ehr.-k. 75₉ | *ynak* Jord.-k. 71₆ | *ywtok* Érdy-k. 45₂₆

Eszik: *önec* BMk. 218₃₁ | *ewnek* Ehr.-k. 49₃ | *öm* (= évém) Helt. Bibl. I. h. | *eenek* Jord.-k. 403 | *ünek* Szék. Zsolt. 212 | *eevn* Keszth.-k. 191.

Hisz: *hain* BMk. 97₂₁ | *hünec* BMk. 342₁₅ | *hewl* Ehr.-k. 25₅ | *hyn* Érdy-k. 91₇, 217₂₃, 253₉ | *hynek* Érdy-k. 116₂₁, 188₂₆, 189₈ | *húc* Balassa költ. 75 | *hül* Debr.-k. 33 | *hil* Virg.-k. 23 | *hid* Balassa költ. 126.

Lesz: *lön* BMk. 300₂₂ | *lewn* Ehr.-k. 71₁₇ | *len* Ehr.-k. 4₁₆ | *leek* Érdy-k. 238₁₃ | *leel* Jord.-k. 37a, 63a | *leen* Érdy-k. 22₃, Jord.-k. 3a | *eenek* Érdy-k. 188₆, Jord.-k. 56a | *lönk* Döbr.-k. 207 | *lúc* Szék.: Zsolt. 68 | *lóc* Ágost: Zar. | *lönk* Helt. UT. M. 6 | *lőtek* Helt. Bibl. I. Kkk 2 | *lütök* Sylv. UT. 103.

Tesz: *tőnek* BMk. 231₂₆ | *tewk* Ehr.-k. 77₁₉ | *tewn* Ehr.-k. 23₁₀ | *tewd* Ehr.-k. 26₅ | *tewn* Ehr.-k. 40₁₇ | *teek* Érdy-k. 110₂₆ | *teem* Érdy-k. 175₂₃ | *teed* Jord.-k. 370 | *teen* Érdy-k. 22₁₃ | *teenk* Érdy-k. 20₃₇ | *teenek* Érdy-k. 201₂₁ | *töl* MA. zsolt. 90 | *tőtök* Tin. 154.

Vesz: *uók* BMk. 184₃₅ | *vóm* BMk. 185₇ | *megvön* BMk. 8₂₅ |

*) A BMk.-ből, Ehr.-k.-ből, Érdy-k.-ből és a Jord.-k. egy részéből magam kerestem ki, a többi nyelvemlék adatai a TMNy.-ből és a NySz.-ből valók.

vőtők BMk. 263₄ | *vőuek* BMk. 1₉ | *veuk* Ehr.-k. 35₁₅ | *veun* Ehr.-k. 4₂₄ | *veem* Érdy-k. 175₂₁ | *veel* Érdy-k. 405₁₃ | *veen* Érdy-k. 98₁, Jord.-k. 3a | *vóc* Helt. Bibl. I. Kkk. | *vók* Csákt. A. U. 13. | *vóm* Helt. Bibl. I. SSs | *veud* Pesti Fab. 26 | *vól* M. A. zsolt. 71 | *vevek* Horv.-k.

Visz: *vűnec* BMk. 13₂₁ | *vűd* MA. 44. zsolt. | *vyn* Ehr.-k. 13₂₀, Érdy-k. 221₇, 280₁₂, 317₃₂, 378₃₆ | *vynek* 224₁₆, 252₃ | *vin* Mel. Sz. Ján. 402 | *vín* Pázm. Kal. 63 | *vűn* Helt. U. T. H. 6 | *uitek* Balassi, Ének 3 | *vil* Keszth.-k. 160 | *vin* Tih.-k. 280 | *wym* Tel.-k. 298 | *wyd* Thewr.-k. 57.

Alszik: *el alunac* BMk. 238₁₈ | *aluk* Keszth.-k. 142 | *alom* Döbr.-k. 17 | *elaluk* Kules.-k. 136.

Fekszik: *fekewk* Ehr.-k. 35₁₇ (= 'fekvém') | *fekűnec* (Szék. Krón. 25) | *fekinek* Mon. Irók III. 99.

Esküszik: *efkewm* Ehr.-k. 58₃₂ | *megeskűm* Sylv. UT. II. 101. | *meg eskőnec*, l. TMNy. 629.

Metsz: *elmetóm* BMk. 185₁₆.

Haragszik: *megharagunac* BMk. 32₃₄ | *megharagunak* Ehr.-k. 25₃₀ | *meg haragunac* Szék. Krón. 163. | *haragul* Kules.-k. 59.

A mai *tevém*, *tevéd*, *tevé*, — *ivám*, *ivád*, *ivá*, *alvám*, *alvál*, *alvék* stb.-féle præteritumok helyett (és, mint alább látni fogjuk, néha — mellett) a kódexek korában a *B) C) D)* csoportba tartozó *v-tővű* igéknek egy különös *v-nélküli* præterituma járta, a melynek három paradigmáját állíthatjuk össze a fenti adatokból az alanyi ragozásban:

	I.		II.		III.	
	<i>tesz</i>	<i>hisz</i>	<i>iszik</i>	<i>alszik</i>		
1. <i>tők</i>	<i>ték</i>	<i>hűk</i>	<i>*hík</i>	<i>ium</i>	<i>*ím(ik)</i>	<i>alúk</i>
2. <i>től</i>	<i>*tél</i>	<i>hűl</i>	<i>híl</i>	<i>*iul</i>	<i>*íl</i>	<i>*alúl</i>
3. <i>tőn</i>	<i>tén</i>	<i>hűn</i>	<i>hín</i>	<i>*iun</i>	<i>*ín</i>	<i>*alún</i>
1. <i>*tőnk</i>	<i>ténk</i>	<i>*hűnk</i>	<i>*hínk</i>	<i>*iunk</i>	<i>*ínk</i>	<i>*alúnk</i>
2. <i>tőtök</i>	<i>*tétek</i>	<i>*hűtök</i>	<i>*hítek</i>	<i>iutok</i>	<i>*ítok</i>	<i>*alútok</i>
3. <i>tőnek</i>	<i>tének</i>	<i>hűnek</i>	<i>hínek</i>	<i>iunak</i>	<i>ínak</i>	<i>alúnak.</i>

Hogy a táblázatban feltételezettek gyanánt szereplő igealakok is megvoltak, azt bizonyítják 1. analóg adatok (**tőnk* ∼ *lőnk*, Döbr.-k. 107), másrészt 2. SZENCZI MOLNÁR ALBERT, a ki nyelvtanában a leszek igének a teljes præteritumát adja paradigmának (Corp. Gramm. 115. l.) (l. alább), 3. a háromszéki nyelvjárás, a melyben a *B)* csoportbeli igéknek ilyen a præterituma (LÖRINCZ: MNy. VI. 216):

- Eszik. Al. ragozás: *ém, el, én — énk, étek, ének*
 Tárgyas r.: *ém, éd, é — evők, étek, evék*
 Vesz. Tárgyas r.: *vém, véd, vé — vők, vétek, vék*
 Hisz. Alanyi r.: *hivék, hill, hin — hívénk, hitek, hinek*
 Tesz. Tárgyas r.: *tém, téd, té — tevők, tétek, ték*
 Lesz. Alanyi r.: *lék, lel, len — lenk, létek, lének*
 Visz. Tárgyas r.: *vím, vid, vi — vivők, vitek, vivék, vivik.*

Az I. paradigma szerint képezik a praeteritumot a *B*) csoportbeli (magashangú) igék, a II. szerint a mélyhangú *iszik*, a III. szerint a *C*) csoportbeliek. Ennek megfelelően három csoportban veszem vizsgálat alá az idetartozó praeteritumokat még pedig a leggyakrabban előforduló többes 3. sz. alak alapján.

I. A *v*-nélküli alakok.

A) A *tőnek* alak.

A nyelvtörténet cserben hagy, ha a *lőn, tőn*-féle praeteritumokat elemeikre akarjuk bontani. A magyarban a praeteritumot *-á, -é* (< **-aj, *-ej*) képzővel képezzük, ezért a *lőn* alakot eddig általában **lev-é-n*-ből származtatták; ennek a származtatásnak az akadályaira már rámutattam.

Mivel az alaktan nem vezet célra, megpróbálom ezeket a praeteritumokat történeti hangtani alapon elemeikre bontani, figyelmen kívül hagyva — egyelőre — minden alaktani alapon támasztható ellenvetést. A legrégebbi alak a HB. *levn* alakja. Ezt ZOLNAI szerint (Nyelvemlékeink 54. l.) «valószínűleg» *lőn*-nek kell olvasni. De ha a *lesz* alakot összevetjük a *lőn* alakkal, a *lesz*-beli *e*-nek a labializáció-ját éppen ilyen *u*, vagy *ü* hangnak kell tulajdonítanunk, a minőt a *levn v*-je jelölhet (és jelöl is pl. az *ovdonia* szóban) és a mely a BMk. *yumac* praeteritumában *u* alakban világosan meg is van. Tehát *lőn* < **leijn*. Most azután tovább kell mennünk egy lépéssel: a *leijn* alakban a praeteritum *-á -é* képzője nem lehet és nem is lehetett benne soha, mert korábbi **leij-é-n* alakból nem fejlődhetett volna *lőn*, hanem **levén* (az *u* ugyanis csak szótag végén szokta labializálni a megelőző magánhangzót, pl. **sau* > *szó* — intervokalikus helyzetben labiodentális *v*-vé fejlődik: **saua* > *szava*).

Nincs tehát más hátra, mint, hogy a fonétikai úton rekonstruált **leijn* alaknál maradjunk, ebben *-n* a 3. sz. ragja, marad tehát *tőnek* és praeteritumképzőnek: **leij-*. Mivel a praeteritumot valami-

nek csak kell jelölnie, a *leű* alakot már csak így elemezhetjük: **le-* a *tő* és *-ű* a *präteritumképző*. A **le-* *tő*alaknak hasznát lehet venni: kitűnően beválik a *le-sz* *præsens* a *lend* *futurum* alakok magyarázatára. Ez azt jelenti, hogy nyomon vagyunk, ha sikerül kimutatni, hogy nem csak *-á*, *-é*, hanem *-u*, *-ű* képzővel is képződhetett *präteritum*. Ennek az eldöntésére az összehasonlító nyelvtudomány illetékes: lássuk, hogy képezik a *präteritumot* a finnugor nyelvek.

Jellemző sajátága a finnugor nyelveknek, hogy nincsenek bennük szorosabb értelemben vett tempusképzők, tehát *präteritumképzők* sem. A tempustőket névszótőszerűeknek kell tekinteni: hiszen az *adék* *präteritumnak* a tempustőve is (**adej-*) alapján melléknévi igenév. A melléknévi igenévnek a mai magyar nyelvben is igen sokféle funkciója van (pl. *ivó* jelenthet embert, a ki iszik, vizet, a melyet isznak, poharat a melyből isznak vagy éppen helyet, a hol isznak).

Hogy az igefogalomban kifejezett cselekvés ideje is a *nomen verbale* funkciói közé tartozik, azt bőven igazolják SZINNYEI NYH.⁴-ának 101. lapján felsorolt adatok.

Eszerint tehát a **leijn* igealakban ki lehet fejezve a *präteritum* *-á*, *-é* nélkül is, ha az *-ű* melléknévi igenévképző lehet. Már pedig lehet, mert hiszen a *kérő*, *néző* stb. igékben is éppen ez az *-ű* fejlődött *-ő*-vé az elveszett *tővégi* *-e*-vel: *kérő*, *néző* < *kereű*, *nezeű* a mélyhangú *adó*, *látó* melléknévi igenevekben meg ennek az *-ű*-nek a mélyhangú párja, *-u* vonódott össze a *tővégi* hangzóval *-ó*-vá. Ilyenformán a **leijn* alak elemei: *le-* *tő*, *-ű* *präteritumképző* és *-n* rag, más szóval: *lőn* = *lő* (< **leű*): melléknévi igenév (a mai *levő*) és *-n* rag, ugyanígy *tőn* = *tő* (< **teű*) mell. igenév és *-n* rag stb. Ez azt is jelenti, hogy a *lesz*, *tesz*, *vesz*, *hisz* stb. igéknek a hangtörvényszerű melléknévi igenevei a *präteritumaikból* kitetsző **lő*, **tő*, **vő*, **hű* (< **leű*, **teű*, **veű*, **hiű*) volnának.

Ezeknek a hangtörvényszerű *v*-nélküli *vő*, *tő*-féle melléknévi igeneveknek megvannak a nyomai mind a mai napig. A melléknévi igenév ugyanis néha elszakadt az igéjétől, a beszélők nem érezték az igével való összetartozását, s míg az igefogalommal összetartozónak érzett melléknévi igenév a belső analógia erejének a hatása alatt az igével együtt fejlődött, az elkülönült igenév ment a maga útján: hangtörvényszerűen fejlődött.*)

Hogy az igétől elkülönült igenevek, a mennyiben a megfelelő

*) PAUL: Prinzipien der Sprachgeschichte⁴ 195., 196. l.

valódi igenevektől különböznek, az igenévnek eredetibb, hangtörvényszerű alakját őrizték meg, arra bőven van példa más nyelvekben is.

A német *erheben*, *bescheiden*, *gedeihen*, *verhehlen* igéknek a mult participiuma a kfn.-ben ilyen volt: *erhaben* (v. ő. *getragen*), *bescheiden*, *gediegen* ($h \sim g$ váltakozással), *verhohlen*. Az úfn.-ben az igékkel összetartozóknak érzett valódi igenevekből analógiás hatás folytán lett: *erhoben*, *beschieden*, *gediehen* — az elkülönült igenevek azonban nem követték az igéket fejlődésükben, az *erhaben*, *bescheiden*, *gediegen*, *verhohlen* melléknévek még ma is a kfn. állapotot tüntetik fel.

Az elkülönülés az oka annak is, hogy a franczia *savoir* igének a participiuma *sachant*, de a megfelelő főnévi jelentésű igenév a hangtörvényszerű: *le savant*.

Így eshetett, hogy a **hiŭ* melléknévi igenév a mai *hivő*-vé fejlődött, de az igétől különvált melléknévi jelentésű *hiŭ* hangtörvényszerűen *hű*-vé (= 'treu') fejlődött (hogy *hű* = *hivő*, azt már BUDENZ állította a MUSz.-ban; más alkalommal nyelvtörténeti adatokkal is bizonyítani fogom ezt az állítást). A **teŭ* igenév is *tevő*-vé fejlődött, de a hangtörvényszerű alakját őrizték meg a *kesztő*, *keszté* népnyelvi alakok és ebből a hangtörvényszerű *kestű* alakból (csakis ebből!) fejlődött a mai *kesztyű* szavunk is (l. MNyv. IX. 74). A *tesz* igének ez a hangtörvényszerű és eredetibb melléknévi igeneve van meg a MTsz. *előtő*, *elitő*, *előte*, *előte* (= 'elő-tevő', ajtó és kötény) adataiban. A *tű* szó is a hangtörvényszerű eredeti alakját őrizte meg a kiveszett *törni* (o: *töŭni*) igének: *töŭ* > *tű* (még néhány ilyen elkülönült igenévnek alább kerítem sorát). A *hű*, (kéz-) *tő*, (elő-) *tő*, *tű* szavakat eddig < *hivő*, *tevő*, *törő*-ből magyarázták, csakhogy a *tevő* > *tő* származtatásnak nagy akadálya, hogy intervokalikus *v* kiesését nem lehet igazolni. Hogy a *kesztyű* < **kéz teŭ* (= 'kéz tevő') szószármaztatásom helyes, bizonyítja az is, hogy a *-tyű*, *-tyű* képző vizsgálatánál egészen más úton ugyanerre az eredményre jutottam, és éppen ez vezetett a *-tyű*, *-tyű* képzőnek véleményem szerint elfogadható megfejtésére (MNyv. IX. 119. s k.).

Azt a feltevésemet, hogy a *tőnek* præteritum elemei *tő* (< **teŭ*) melléknévi igenév és *-nek* rag — hogy tehát éppen olyan képzésű, mint a **kérej* mell. igenév és *-nek* ragból keletkezett *kérének*, — a BMk. is támogatja néhány adattal: van néhány igealakja, a melyekből világosan kitetszik a *tőn*-féle præteritumnak ez a két eleme, mivel a præteritumban feltételezett melléknévi igenév magában csakugyan melléknévi igenév jelentésű. A *megharagszik* igének a præterituma: *megharagunac* (32₃₃) — a melléknévi igenév *megharago* (151₂₂) (oou l. alább). A *metesz* ige præterituma: *eimetőm* (185₁₆) —

a mell. igeneve nincs ugyan meg (legalább a jegyzeteim között nem találok), de ott van a megfelelő alakja a *fekszik* igének: *fekőt* (= 'fekvőt' 207₉) és *fekőc* (= 'fekvők' 209₂), a miből valószínű, hogy a *metsz* mell. igeneve *mető* lehetett. Az Ehr.-k. *fekevk* (= 'fekvém') præteritumának meg nemcsak a BMk. idéztem adatai (vö. Érdy-k. 380₁, *fekew*) őrizték meg a megfelelő melléknévi igenevét, hanem a MTsz. bizonyossága szerint a népnyelv is *fekő*, *fekeő*, *feküő*, *fekü* alakokban. A BMk. *elalumac* (= 'elalvának' 238₁₆) præteritumnak is **aló* mell. igenév felelhetett meg, a mely ma is megvan a palócz nyelv-járásban, még pedig 'alvóhely', 'bölcso' jelentéssel, tehát az *alszik* igétől jelentésre elkülönülve: újabb bizonyossága annak, hogy a *hü*, *tü*, *kesztő*, *előtő* szavakban jelentéselkülönülés következtében a megfelelő *hisz*, **töü*, *tesz* igéknek eredeti mell. igeneve maradt ránk.

A bevezetésben említettem, hogy a hangtani elemeikre azonos *nőnek* és *tőnek* igealakok közül az előbbinek præsens, az utóbbinak præter. jelentése van. Mivel a *nőnek* igealak *ő*-je is csak az eredeti *e*-re (∞ *nevendék*) következő *ü*-nek köszönheti eredetét, ennek az elemei is *nő* (< *neü*) melléknévi igenév és *-nek* rag. A tiszta *v*-tövíű igék közül *v*-nélküli mell. igenevét láttuk a **töü* igének a *tü* szóban, a *jön* igének ilyen mell. igeneve van meg a népnyelvben is *győj*, *győj*, *gyüő*, *gyüő*, *gyüü* (< **jöü*) alakokban. Hogy a **neü*-nek > *nőnek* alak præs., a **teü*-nek > *tőnek* pedig præteritumi jelentésű, azon sem fogunk csodálkozni, ha tudjuk, hogy a finnségi *tuleva* mell. igenévhez a futurum jelentés, a vele alaktani elemeire azonos észt *minev* alakhoz meg a præter. jelentés fűződött, a legtöbb *-u*, *-v*, *-b*-végű egyes 3. sz. præsens pedig egyenesen azonos a melléknévi igenévvel (vö. SETÄLÄ, TuM. 14. s k. 1.).

B) Az *iunak* alak.

Hogy a *v*-tövíű igék *v*-je, a mennyiben nem analógiás, *u*, *ü*-ből fejlődött, — annak legnyilvánvalóbb bizonyítéka, hogy az *u* enyészto szavakkal (pl. *varjú* ∞ *varjak*) és a *-tyü*, *-ttyü* (< **teu*) végű szavainkkal együtt szép rendbe sorakoznak egy hangtörvény alá, mely szerint a **raynak* > *rónak* éppen olyan hangtörvényszerű fejlődés, mint *iunak* > *iúnak*, vagy *ínak*. Ennek a hangtörvénynek a meglétét részletesen bizonyítom a MNyv. IX. k.-ben (17. s k., 74. s k., 119. s k.), a mi bennünket itt érdekel, a következőkben foglalható össze. A diphthongusok akusztikai szempontból két csoportra oszlanak: olyanokra, a melyeknek a sonans eleme öblösebb hang a consonansnál, pl. *au*, *ou*, *ei* (valódi diphthongusok) és olyanokra, a melyben a

consonans hang az öblösebb, pl. *eu*, *iu*, *iu* (visszás diphthongusok). A magyarban az *au*, *ou*, *uu* valódi diphthongusok *ó*, *ú* vá fejlődtek (**sau* > *szó*, **rau* > *ró*, — **lou* > *ló*, N. *lú* — **haraguinak* > *hargúnak*). A visszás diphthongusok fejlődése azonban elágazik a nyelvjáráások szerint ilyenformán: 1. a mélyhangú szavakban álló *eu*, *iu* > *a*) *é*, *i* (*i*), pl. **hateu* > *haté* (Schlāgli Szój.) és **tiuk* < *tik* (u. o.); *eu*, *iu* > *β*) *iū*, pl. **hateu* > *hattyú* (< **hatiū*) és *tyúk* (< **tiuk*). 2. a magashangú szavakban előforduló *eū*, *iū* diphthongusok *α*) szerint *é*, *i*-vé fejlődnek: pl. **kesteū* > *keszté* (Schl. Szój.), **fiū* > *fí*, **miū* > *mí* (NySz.), *β*) szerint azonban csak az *eū* fejlődött néha *iū*-vé (**kesteū* > *kesztyű*), az *eū* > *iū* hangfejlődést legtöbbszörire, az *iū* > *iū* hangfejlődést mindig megakadályozta a külső és belső analógia és a hangrendi illeszkedés. A *β*) szerinti irány helyett a hangrendi illeszkedés hatása alatt az *eū* legtöbbszörire *ő*-vé, az *iū* mindig *ü*-vé fejlődik: **veteū* > *vető*, *fiū* > *fü*.

Ez a hangtörvény itt mindenekelőtt a R. és N. sokat vitatott *hiu*, *hivu*, *iúnak*-féle alakokat magyarázza meg, a melyeket *hivu*, *hivun*, *hivul*-féle «teljesebb» alakokból magyaráztak eddig. Összesen t. i. hét olyan igénk van, a melyeknek a R. és N.-ben *u*-s alakjai előfordulnak: *hi*, *nyí*, *ri*, *si*, *szí*, *ví* és *iszik* (NyK. 33 : 132), mind a hét mélyhangú képzőket és ragokat vesz fel, bár a tőhangzójuk ma *i*. (Ilyen *v*-tövé igénk nincs is több.) Feltévésem szerint ezeknek az igéknek praesensei illetve az *iszik* igének a praeterituma **hiu*, **hiu*, **riu*, **siu*, **siu*, **riu* — **iu* melléknévi igenevekből és a személyragokból fejlődtek. A többes 3. sz. tehát **hiúnak*, **hiúnak*, **riúnak*, **siúnak*, **siúnak*, **viúnak* — *iúnak* alakokból 1. *β*) szerint (mivel az *iu* visszás diphthongus) *hiúnak*, **viúnak*... — *iúnak* alakokká kellett fejlődniök,*) 1. *α*) szerint pedig *hínak*, **rínak*, — *ínak* alakokká. (A köznyelvi alakok azonban nem az *α*) szerinti fejlődés, hanem, a mint látni fogjuk, belső analógia eredményei.)

S ha most azt látom, hogy pl. a Jord.-k.-ben a melléknévi ige-név *ő* helyett gyakran *e*-vel írva: *else* (< **elšeū*, 3a.), *zerethe* (1a) stb. — akkor természetesnek kell tartanunk, hogy ebben a kódexben **teūn* > *tén*, **veūnek* > *vén*.)**)

*) Tulajdonképpen **hiúnak*-féle alakokat várnánk, mert *tiuk* > *tyúk*, de *hi*-, *sj*-, *szj*-szókezdő magánhangzócsoporthoz a magyar nyelv nem tűr meg. Az *iúnak* pedig azért nem fejlődött *júnak*-ká, mert akkor elszakadt volna az *i*-szik-től.

**) Abból azonban, hogy valamely nyelvemlékben a *vén*, *tén*-féle praeteritumok járnak, még nem következik, hogy a valódi magashangú

Látnivaló ebből, hogy a háromszéki nyj. előbb idézett alakjaiban megőrzött régiességgel van dolgunk: a *lék, lel, lén*-féle alakok nem *levék, levél, *levén*-ből vannak összevonva, hanem alakváltozatai a *lök, löl, lön* alakoknak (kivételek csak a tárgyas r. 1. 3. sz. *vé, té* és *vi* alakjai, mert ezeknek *revé, tevé, vivé* a hangtörvényszerű alakjai, mint alább látni fogjuk).

C) Az *alúnak* alak.

A *v*-töví igéknek a C) (*sz* vagy *d* hanggal bővülő) csoportjába tartozó igékről már BUDENZ megállapította, hogy ezekben a reflexiv képző lappang (persze nem *-uv, -üv* ez a képző, hanem *u*, olyan hang, a melyből *u* is, meg *v* is fejlődhetett). Az *alszik, fekszik, nyugszik* igék reflexiv képzős tövei tehát **alu-, *fekü-, *nyugu-*. Mivel a BMk.-beli *alunac, haragunac*-féle præteritumokat sem *aluvának, haraguvának*, sem *alvának, haragvának* alakból nem lehet származtatni, világos, hogy ugyanolyan értelemben *v*-tövíek, mint a B) csoportbeliek: a præteritum ezekben is *u* képzővel képződött, a *haragúnak* præteritum elemei tehát **haragu-* reflexiv képzővel ellátott *tő, -u-*, mellékn. igenévképző és *-nak* rag (éppen úgy, mint *le-ü-nék*). A reflexiv képző *u* két mássalhangzó között vokalizálódván (vö. **hamu + nak > hamunak*) keletkezett **hargunak*, az *-uu-* diphthongus pedig szabályosan hosszú *ú*-vá fejlődött. Ugyanígy keletkezett a *fekünek* alak **fekü + ü + nek* elemekből. A hangtörvényszerű præteritumai ezeknek az igéknek tehát: *alúnak, fekünek, eskünek, haragúnak* stb., a hangtörvényszerű melléknévi igeneveik: *alú, fekü, eskü, haragú*, az utóbbiak közül a mai köznyelvben is megvan (megrövidült végmagánhangzóval) főnévi jelentéssel az igétől elvonva: *alku* és a népnyelvben, mint fönebb láttuk, *alu*.

A BMk.-ben a *haragszik* igének még a hangtörvényszerű præterituma van meg: *megharagunac* 32₃₃, de már a pusztá melléknévi igenév *ó*-ra végződik: *megharago* 151₂₂; a *fekszik* igének meg már a

mell. igenevek is *é*-re végződnek *ő* helyett. Ez utóbbiakban ugyanis a hangrendi illeszkedés miatt (*ó ~ ő*) nem fejlődhetett hangtörvényszerűen *-é*. A feldolgozott nyelvemlékek közül csak a BMk. következtetések: ezekben az *ej* mindig *ő*-vé fejlődött, az *ju* mindig *iu*-vá. Már az Ehr.-k.-ben *tön* és *tén*-féle præteritumok váltakozva fordulnak elő. Az Érdy.-k.-ben és — a mennyire átnéztem — a Jord.-k.-ben *tén, lén, vén* stb. járja, de az *szik* igének a præterituma a várható **im* helyett *ium* volt (l. a felsorolt példákat).

præteritumában is *ő* van a várható *ű* helyett az Ehr.-k.-ben: *fekewk* 35₁₇ — igaz, hogy előkerül a hangtörvényszerű *ű* is: *fekűnec* alakban (Szék. krón. 25).

Ezen azonban nem fogunk megakadni, ha meggondoljuk, hogy evvel a néhány igével szemben, a melyeknek *-ú*, *-ű*-re végződött a mell. igeneve, valamennyi többiben *-ó*, *-ő* végzet fejlődött: az *adó*, *látó*, *váró*, *kérő*, *néző*, *verő* stb. alakok hatásának kell tehát tulajdonítanunk, ha a hangtörvényszerű **haragú*, **metű* mell. igeneveket kiszorították az analógiás eredetű *haragó*, *mető* alakok (*haragvó*, *metyszőről* később lesz szó) s ennek megfelelően *metőm*, *eskőm* præteritumok járják *metűm*, *eskűm* helyett. Bizonyítja ezt az *alku* igenév is, a mely csak melléknévi jelentéssel szerepel a régiségben *alkó* alakban, főnévi alakja: *alku*.

II. Hangtörvény és analógia.

Az elmondottakban megállapítottuk, hogy a *v*-töví igék tövében nem volt *v*; most azután sorra kell vennünk az egyes igealakokat és meg kell állapítanunk, hogy a bennük esetleg feltűnő *v*-hangok hogyan keletkeztek. Mindenekelőtt tekintettel kell lennünk azonban arra, hogy ezek az igék a többiekkel szemben rendhagyók és eleve el lehetünk rá készülve, hogy a nyelvfejlődés folyamán elérí öket a nyelvi anomáliáknak a közös sorsa: a külső analógia fejlődésüket a rendes igék felé tereli. (Nagyon hasonlít a *v*-töví igék fejlődése a német erős igékéhez, a melyek tudvalevőleg állandóan fogynak és a melyekben nagy szerepe van a Systemzwangnak.) Ez a nivelláló analógiás hatás szembeszökő különösen a *metsz* és *tetszik* igék történetében: ma már egészen úgy ragozzuk, mint a nem *v*-tövíeket. Nyoma van a nyelvtörténetben a belső analógiás hatásnak is: az *evett* igealak újabb időben szorította ki a hangtörvényszerű *ett* alakot, a mely a népnyelvben még megvan. Az Ormánságban pláne a köznyelvi *vett* is megbővült egy szótaggal, lett: *vevett*; ugyanott *rivett*, *tevett* járja *vitt*, *tett* helyett (TMNy. 222). Evvel az analógiás hatással mindig számolnunk kell, ha a *v*-töví igék történetét vizsgáljuk.

A) A tiszta *v*-tövíek.

A tiszta *v*-tövíekről eddig megállapítottunk annyit, hogy a præsensükben névszótó van: *hiútok* = **hiu* mellékn. igenév + *-tok* rag = 'hívó-ti'. Ez az adat fontos az összehasonlító nyelvészet szem-

pontjából, mert ez az az igitípus, melyet SETÁLA a magyarban hiába keresett, holott a rokon nyelvekből ki tudta mutatni. *)

Mivel a valódi diphthongusok labiális hosszú monophthongusokká fejlődtek, a ró igének melléknévi igenévből és ragokból álló praesense ez volna az alanyi ragozásban: *ró-k (> rau-k), ró-sz, ró — *ró-nk, ró-tok, ró-nak. Ezek közül az alakok közül megvan négy mind a mai napig, a várható *rók helyett azonban rovok (R. ravok), *rónk helyett rovunk (R. ravunk) járja. Ennek nyilván az az oka, hogy a rendes igék éppen az egyes és több. 1. sz. ragjai előtt őrizték meg a tövégi magánhangzójukat, a miáltal ezek az alakok egy szótaggal hosszabbak a többiekénél. — Itt tehát külső analógiával van dolgunk: raksz, rak: *rausz, *rau = rakok, rakunk: *rauok, *rauunk. A rauok, rauunk szabályosan a régiségben meglevő ravok, ravunk alakokká fejlődtek. A mai rovok, rovunk alakokat már a belső analógia hozta létre, hogy a praesens alakjai hangszínre egyezzenek.

Az A) csoportbeli igéknek igenévképzővel ellátott tövében eredetileg *iu* visszás diphthongus volt, a melynek a köznyelvben *iu*-vá kellett volna fejlődnie. A hívok igének hangtörvényszerű alakjai tehát ezek volnának: *hiu-k, hiu-sz, hiu, *hiu-nk, hiu-tok, hiu-nak. A feltételezett alakokból ugyanúgy keletkeztek a mai hívok, hívunk, mint a ravok, ravunk. A többi igealakok még megvannak a BMk.-ben, nyelvméleinkben mindinkább ritkulnak, ma csak a székely nyelv-járásokban járvák (TMNy. 255). Eltűnésük oka a következő analógia: rovok: rós, ró = hívok: hís, hí.

A különféle igealakokat nemcsak hangtörvény alá nem lehet sorakoztatni, hanem más törvény alá sem. A külső és belső analógia át- meg átvjárta őket, de nem mindegyiket és nem mindenütt egyformán. Hogy csak egy példát említsek: az analógia hatása nem szü-

*) A TuM. befejezésében ezeket mondja: «Der Schluss, zu dem wir zufolge des obengesagten kommen, ist, dass die Tempusbildungen der finnisch-ugrischen Sprachen auf Nominalstämmen beruhen, die sich unmittelbar mit den Personalendungen zu Verbalformen verbanden. Nach dieser Auffassung ist z. B. estn. *sure-k-se* (er stirbt) nichts anderes, als die prädikative Verbindung des Nominalstammes *surek(a)* mit dem Pronominalstamm, so dass es eigentlich etwa 'sterbend er' bedeutete. . . . Für die Berechtigung dieser Auffassung spricht auch der Umstand, dass in den ural-altaischen Sprachen eine derartige Bildungsweise der Tempusstämme sehr weit verbreitet vorkommt (z. B. türkisch *olur* = 'seiend' und 'er ist'; *olurum* = 'ich bin'. Auch in den indoeuropäischen Sprachen werden heutzutage die Präsensstämme allgemein als Nominalstämme aufgefasst z. B. sanskr. *agāti*, gr. *ἄγει* = Treiber = (*āga-*, *αγε-*) + *der*».

nik meg, mikor **rau*k-ból *ravok*, majd *rovok* alakokat hozott létre. A belső analógia létrehozta a *rósz*, *ró* alakok mellé a *róvok*, *róvunk*, majd meg ezekből visszafelé hatva a *róv*, *róvna*k alakokat. Egyes igék a külső analógia hatása alatt szorosabban hozzásimulnak bizonyos rendes igékhez. Már SIMONYI észrevette pl., hogy a *nő*l, *fő*l igealakok a *sül*, *fül*, *dül*, *röpül*-félék analógiájára keletkeztek.

A *jönnek*, *jönnék*, *jönni* alakok pl. véleményem szerint a *mennek*, *mennék*, *menni* hatása alatt keletkeztek, a *jön* alak pedig valószínűleg a *jönnek* alakból van elvonva.

A *v*-tövé igék vogul megfelelőinek a ragozása arra enged következtetni, hogy az *u* igenévképző (a melynek a vogulban *γ*, ' *u* felel meg) a tiszta *v*-tövéeknek eredetileg csak a *præsens*-ében volt meg. Ennek a nyelvallapotnak azonban nyelvemléinkben nincsen nyoma, az összes igealakok az *u*-val bővült tövből képződnek, helyesebben: ennek a *tő*nek analógiás hatás alatt keletkezett alakjaiból (*lőü* > *lő*- helyett *lővő*-, *lővü*-, *lőve*- tövekből vö. *tör*- ∞ *törő*-, *törü*-, *töre*-). Az elmondottak után tehát nem szorulnak bővebb magyarázatra a *lővél*, *lővend*, *lőttem*, *lőnék*, *lőni* stb. alakok. Persze az analógiának a hatása itt sem mindig egyforma: pl. *hítt* ∞ *hívott*, *szótt* ∞ *szövétt* stb. A *rovok*, *rovunk* stb. alakokat követte aztán a melléknévi igenév is és lett *ró* < **rau* helyett *rovó*.*)

A tiszta *v*-tövé igéknek a mai alakjait tehát így magyaráznám:

A tempus-tő (= mellékn. igenév) *u*-ra végződött.

1. Ez az *u* hangzóközi helyzetben *v*-vé fejlődött: *jöü*-ék > *jövék*, *rau*ok > *ravok* stb.

2. **u* > *j* fejlődés eredményei a *fúj*, *ój*, *hij* stb. alakok (TMNy. 258, MUSz. 473, 540).

3. *au* > *ó*; *eu* > *eü* > *ő*; *öü* > *ő* ∞ *ű*; *uü* > *ú*: **rau* > *ró*, **neu* > *nő*, **lőü* > *lő* ∞ *lű*, **fuü* > *fű*.

4. A nem hangtörvényszerű alakok (néha ismételt) analógiás hatás eredményei.

B) Az *sz* hanggal bővülő *v*-tövéek.

Az idetartozó igékben *præteritum*-képző értéke van az **u* igenévképzőnek, ezért csak a *præteritum*ban volt meg és csakis itt fej-

*) Talán az előbb említettekhez hasonló eredeti alakja van meg a *rótok* 'rovó-tok' szóban (NySz.). — A székelységben az sg. 3. sz.-be is belekerült néha analógiás úton a *v*, úgyhogy megint majdnem egyforma az egyes 3. sz. (*hívu*) a melléknévi igenévvel (*hívó*).

lődhetett *v*-vé intervokalikus helyzetben: A többi időket — eltérően a tiszta *v*-tövéktől — eredetileg a præsensből is kitetsző *v*-nélküli többlől kell hogy képezték legyen. A két csoport között fennálló különbség a nivelláló analógiás hatás ellenére mind a mai napig megvan: 1. a futurumban: *teend*, *leend* stb. — *hivand* (1. alább), 2. a szenv. alakban: *téteik* — *hivatik*, 3. a műveltető alakban: *etet*, *itat* — *hivat*, 4. főnévképzők előtt: *lét*, *tét*, *vét*, *vit*, *hit*, *ét*, *it*, *étel*, *ital* — *hivatal*, *razatal* (vö. LEHR: MNy. 4: 19).

A *B*) csoportbeli hét igének a tövei a mondottak szerint ezek volnának: *le*-, *te*-, *ve*-, *vi*-, *hi*-, *e*-, *i*-. Az *-sz* præsensképzővel keletkeztek a *lesz*, *tesz*, *vesz*, *visz* stb. præsensalakok (a præs.-ben csakugyan semmi nyoma a *v*-nek — sem a mai, sem a régi nyelvben). Lássuk most a präteritumot. Az **u* präteritumképzővel a **le*- többlől hangtörvényszerűleg keletkezett az alanyi ragozásban: **le-u-k* > *lők*, **le-u-l* > *löl*, **le-u-n* > *lön*, **le-u-nk* > *lönk*, **le-u-tők* > *lötök*, **le-u-nek* > *lőnek*, ugyanígy: *tők*, *töl*, *tön* — *iuk*, *iul*, *iun* stb. Ez érthető, mert az alanyi ragozás ragjai mássalhangzón kezdődnek, tehát az **u* nem került intervokalikus helyzetbe. Az egyetlen *-ik* rag kezdődik magánhangzón, itt elő is tűnik a *v*: *evék*, *ivék* (a hangtörvényszerű alakok **e-u-ik*, **i-u-ik* > **evik*, **ivik* volnának s valószínűleg az *esik* — *esék*, *török* — *törék* analógiájára keletkezett *eszik* — *evék*, *iszik* — *ivék*).

Ezek mellett a hangtörvényszerű alakok mellett azonban már a legrégibb nyelvemlékeinkben is vannak *v*-s alakok: *tők* mellett *tevék*, *töl* mellett *terél*. SZENCZI MOLNÁR ALBERTNÉL (Corp. Gramm. 115. l.) a *lesz* igének a präterituma: E. 1. *lőc*, *lévéc*, 2. *löl*, *lél*, *lővél*, 3. *lön*, *lén*, T. 1. *lőnc*, *lévenc*, 2. *lötőc*, *lévétec*, 3. *lőnec*, *lévénec*. A *hisz* igének a präterituma *hūn*, *rūn* és *hivé*, *vivé*. A párhuzamos igealakok közül nyilván a hangtörvényszerű *lőc*, *löl*-félék az eredetibbek, hogy keletkeztek tehát a *levék*-féle *v*-s alakok?

A legegyszerűbb magyarázat az volna, a melylyel a *jövék* igealak *v*-jét magyaráztam: a **teu*- präteritumtőhöz, az *adék*, *verék*, *kérék* stb. präteritumok analógiájára hozzájárult az *é* präteritumképző is, lett **te-u-é-k*, az intervokalikus helyzetű *u* azután szabályosan *v*-vé fejlődött: *tevék*.

A nyelvtörténeti adatok figyelembevételével azonban ennél valószínűbb magyarázatát is adhatjuk a *v*-s alakok keletkezésének. Az alanyi és tárgyaz (ikes és iktelen) ragozás 16 ragja közül 11 előtt szerepel váltakozva a *v*-s és a *v*-nélküli alak: 1. *lők*, *hűk* — *levék*, *hivék*, 2. *löl*, *hűl* — *levél*, *hivél*, 3. *öm*, *ium* (*im*) — *evém*, *ivám*, 4. *öl*, *iul* (*il*) — *evél*, *ivál*, 5. *tőnk*, *vőnk* — *tevénk*, *verénk*, 6. *tötök*, *vötök* —

tevétek, revétek, 7. *tőnek, vőnek* — *tevének, revének*, 8. *tóm, vóm* — *tevém, revém*, 9. *tőd, vőd* — *tevéd, revéd*, 10. *tőtök, vőtök* — *tevétek, revétek*, 11. *tőlek, vőlek* — *tevélek, revélek*.

A megmaradó öt igealak közül egyben, az al. ragozás 3. személyében csak a *v*-nélküli alak: *tón, vón, lón* stb., a többi négyben csak a *v* s alak szerepel, ezek: 1. *tevé*, 2. ennek a többese: *tevék*, 3. a már említett ikes *evék* és 4. a tárgyas r. több. 1. sz.: *tevők, revők* (de itt már nem *-é* követi a *v*-t, mint a többiekben).

Meg lehet állapítani, hogy a *v*-s alakok fokozatosan szorították ki a *v*-nélkülieket, az utóbbiak különösen az alanyi ragozásban tartják magukat soká: a *tőnek, lőnek* alak pl. még járja, a mikor a *tóm* helyett már *tevém*-et mondanak. A *tón* alakot meg ki sem tudta szorítani a *v*-s *teve*, mert mire már ennek a helyét is elfoglalta volna a *v* s alak, kiveszett a nyelvből az egész præteritum: a *teve, leve* stb. csak holt alakok, a melyeket a közbeszédben sohasem használtak.

Meg lehet állapítani a *v*-tövé névszók közül egyről, a szóról (**szau*), hogy a birtokragos alakjai közül a régi nyelvben csak kettő *v*-s: *szava, szavuk*, a többi *v*-nélküli: *szóm, szód, szónk, szótok* (TMNy. 323). Ez természetes, mert a *szau*- tö *u* ja csak az e. és t. 3. sz. birtokrag előtt került intervokalikus helyzetbe: *szau-a* > *szava, szau-uk* > *szavuk* — ellenben *szau-m, szau-d, szau-nk, szau-tok* > *szóm, szód, szónk, szótok*. A *háza: házam, házad* = *szava: szavam, szavad* analogiából keletkeztek aztán a *szavam, szavad, szavunk* stb. alakok.

Ha mármost azt látom, hogy a præteritum összes alakjai közül a *tevé, revé, hívé*, — *tevék, revék, hívék* alakokban soha nem volt *v*-nélküli alak a *v*-s alak mellett, jogos az a feltevés, hogy innét indult ki a *v*-s alak és terjedt át a többi igealakokra, hogy a *tevém* ugyanolyan analógiás úton keletkezett a *tóm*-ból, mint a *szavam* a *szóm*-ból: *revé: revém, revéd* = *tevé: tevém, tévéd*, majd tovább: *veré: verék* = *tevé: tevék, verém: verének* = *tevé: tévének*, végül legújabbán: *veré: vere* = *tevé: teve*.

Az összes *v*-s alakok meg vannak tehát fejtve, ha sikerül a *tevé* alak *v* jének urát adni; a *tevék* ugyanis ennek *-k* többesjellel ellátott alakja (a *tevők* alakról még lesz szó, mert az más elbírálás alá esik, mint a többiek), az ikes *evék* alak *v*-je pedig hangtörvényszerű, mert a mint láttuk, intervokalikus helyzetben keletkezett *u*-ból.

Ha mármost rekonstruálom a præteritumnak a tárgyas ragozását, úgy a hogy az előbb az alanyit, megakadok éppen a 3. sz. alaknál, a mely soha *v*-nélküli alakban nem fordul elő: **teu-m* > *tóm*, **teud* > *tőd*, de **ten-je* > **tője*, ilyen alak pedig még nem került elő, már a legrégibb nyelvemlékeinkben is *tevé* a 3. sz. alak, ez pedig

csak úgy keletkezhetett, ha a tárgyas ragozás 3. sz.-nek a ragja nem *j-n*, hanem magánhangzón kezdődött, ilyen helyzetben történt meg az $u > v$ hangfejlődés az *evék*, *szava* alakokban is.

Nem ez az egyetlen eset azonban, mikor a 3. sz. tárgyas ragozás **ja*, **je* ragja nehézséget okoz. A *ver-i* — *vár-ja*, *ver-i-tek* — *vár-já-tok*, *ver-i-k* — *vár-já-k* alakok közül ugyanis eredetibbeknek kell tartanunk a magashangúakat, a melyekben nincsen *j*, mert 1. a népnyelvben megvannak a megfelelő mélyhangú *j* nélküli alakok is: *vár-i*, *vár-i-tok*, *vár-i-k*, 2. mert **ver-je*, **ver-je-tek*, **ver-je-k* nincsenek, s ezekből nem fejlődhettek volna a mai alakok. 3. a mult idejű *tört-e* (*várt-a*) alakokban sincsen a *j*-nek semmi nyoma, a *tört-e* alak nem is fejlődhetett **tört-je*-ből. Véleményem szerint a *ver-i*, N. *ad-i*, *tört-e* alakokból kitetsző $i \sim e$ rag az eredeti, mely eredetére azonos a 3. sz. birtokraggal (vö. NyK. 40 : 386 s kk.).

Visszatérve a *tevé* alakhoz, fel lehetne ugyan tenni, hogy a *hivá*, *töré*, *veré* stb. alakok analógiájára a *teu-* tö is a tárgyas ragozás ragját és a praeteritumképzőt magában egyesítő *-é* ragot vette fel: *teu-é* $>$ *tevé*, de véleményem szerint az *-é* végzetnek az útját egyengette az eredeti $i \sim e$ tárgyas ragozás 3. sz. ragja, úgyhogy az analógia nem a **tője*, hanem a *v-s* **teu-i*, **teu-e* alakba kapaszkodott bele, a melynek az *u*-ja már intervokális helyzetben volt. Így magyarázható meg, hogy a *v* ebben az alakban van meg mindig és ebből terjed át a többi alakokra.*)

A *tevék*, *tevé* — *terém*, *teréd-féle* *r-s* praeteritumokkal a *v-tövé* igék a rendes igék közé sorakoztak, s ennek az lett a következménye, hogy az eredeti melléknévi igenév is megnövekedett egy szótaggal, a mikor az igével összetartozónak érezték: *veré*: *verő* = *tevé*: *tevő*. A tárgyas praeteritumnak még csak egy alakja szorult magyarázatra: *terők*, *hivők*. Ez különben a rendes igékben is kirí a többi közül, mert az *-á*, *-é* praeteritumképző nem tűnik elő benne: *adám*, *adád*, *verém*, *veréd* stb. — *adók*, *verők*. Elegendő bizonyíték híján egyelőre csak jelzem azt a véleményemet, hogy az *adók*, *kérők*, valamint *terők* ($<$ *tők*) egy korábbi praeteritum-típusnak a maradványai, s hogy ezeket a HB. *hadlára*-féle alakjainak a segítségével gondolom megfejthetőeknek.

*) A milyen tárgyas *r*. praeteritum a *te-* töből a **teu-e*, ugyanolyan alakja a *terem* + *te-* tönek a HB.-beli *terumteve*, elemei tehát *teremteü* mell. igenév és *-e* rag. Máshol részletesen kifejtendő véleményem szerint a HB. 'teremtője' jelentésű *terumteve* szava ízről-ízre megegyezik alaktani elemeire a 'teremtő' jelentésű *terumteve* szóval.

A perfektum *tettem, vettem, ittam* stb. alakjainak a magyarázatához nincs szükségünk tövégi *v*-re, az *evett, ivott* alakok *v*-je pedig nyilvánvalóan újabb analógiás eredetű éppen úgy, mint a népnyelvi *verett, rivett* alakoké (TMNy. 222).

Két igealak van, a mely a *v-s* töből való származtatást támogatja: *tenni* és *tennék* (de ezek is csak akkor, ha a különben nem igazolható *vn > nn* hasonulási folyamatot elfogadjuk). Ha azonban meggondoljuk, hogy rövid magánhangzóra a *-né* és *-ni* képzők *n*-je csak a *B*) csoportbeli hét igében következnek, eleve valószínűnek kell tartanunk, hogy **te-ni, *te-nék, *ve-ni, *ve-nék* stb. az eredetibb alakok, és hogy ezekben a nyelvtörténet folyamán valamilyen analógia teremtette meg a hosszú *nn*-et. Bizonyoság erre a HB.-nek véleményem szerint hangtörvényszerű, a maiaknál eredetibb alakja: *eneyc*.

Ezt persze *ennék*-nek olvasta eddig mindenki, íráshibának minősítve az *eneye* alakot. Erre azonban a HB. írója nem szolgált rá, mert a ki tizenhat esetben a mai helyesírásunknál is pontosabban (vö. *igg*) meg tudja különböztetni a geminált mássalhangzót az egyszerűtől, az a tizenhetedikben sem fog *ennék* helyett *enneye*-t írni (a hogy a *menyi*-beli *ny* is rövid és nem hosszú mássalhangzót jelöl, holott ma *nyy*-t mondunk helyette). A HB. *eneyc* *n*-hangjának a megnyúlása véleményem szerint a következőképp történt: a *-d*-végű igék végső mássalhangzója már igen régen hasonult a *-né, -ni* képzők *n*-jéhez: *adni, szednék > anni, szennék*; ezzel megvolt az alapja a következő analógiának: *attam, szettem : tettem, ettem > annék, szenni : tennék, enni*. Hogy ilyenféle analógia csakugyan hatott a *v*-tövéű igékre, azt legjobban bizonyítja a *hydni* (= *hinni*) főnévi igenév (NySz.). A hol t. i. *anni* mellett *adni* is járta, ott a *hinni*-nek mintegy teljesebb alakja gyanánt keletkezhetett *hidni*, különben a következő (C) csoportba tartozó igékben is anorganikus hang előzi meg a *-né, -ni* képzőt; a *feküdni, aludnék* alakok *d*-jét már a TMNy. is analógiával magyarázza.

A futurum aránylag gyakran változott a nyelvtörténet folyamán, a *tesz* ige R. futurumai: *tend, tejend, tejénd, és ma tënd*. Egy dolog azonban bizonyos: az *sz*-szel bővülőkben nem az a hang előzte meg a futurum képzőjét, a mely a tiszta *v*-tövéűekben, mert az *őjand*-beli *j* váltakozik *v*-vel, a *tejénd j*-jének a helyén azonban a legritkább esetben találunk *v*-t (TMNy. 251). A régiségben pl. ilyenek az ide tartozó igék futurumai:

Lesz: ha tē zēmēd egūgō lēnd, mēnd te testēd vilagos lezen ha kēdeg tē zēmēd aluoc lēnd mēnd te testēd fētēt lēzen ezért ha a' világ ki tē benned vagon fētēt lēnd a' sētēt mēnē lezen BMk. 203₁₅,

továbbá 273₂₃, 273₃₂, 209₂₇, 209₂₈ stb. *lèndnèc* 152₆, *leend* Jord.-k. 51a, *leendó* Jord.-k. 29a, *legend* NySz.

Tesz: BMk. *tènd* 159₂₄, *teiendó* 349₇, *teienditec* 369₁₂. — Érdy-k.: *tehend* 321₁₉, *teyenditec* 51₂₀. Jord.-k. *tehendó* 29a.

Vesz: BMk. *vènd* 171₂₀ stb. *vendi* 226₃₀, *vèndnec* 209₂₉. Jord.-k. *veyendez* 60a, *veyendód* 62a, *veend* 49a.

Eszik: BMk. *eiendic* 351₇, *eiendó* 345₂₄. Jord.-k. *eyendik* 46a, *eendi* (NySz.).

Hisz: *hiendèd* 362₂₆, *hiend* 281₃, *hienditec* 355₂₄, *hiendnèc* 281₄.

Visz: BMk. *viendnec* 273₂₂, Jord.-k. *viended* 46a.

Iszik: *yando* 229₃, *yandnac* 281₆.

A BMk.-ben az *eszik* igének *eiend*, a *lesz*, *vesz* igének *vend*, a *tesz* igének pedig *tend* és *teiend* alakjai is járnak. A későbbi nyelvemlékekben bőven van példa mind az egy, mind a kétagú futurumtőre. Hogy a *teiend*—*tend* alakok nem egymásból keletkeztek hangtörvényszerűen, legjobban mutatja a következetlen használat (jellemző, hogy 65₃₄ alatt *leiend* és utána rögtön kijavítja az író *lend*-re). Ha meggondoljuk azt, hogy a HB.-ben *emdul* áll, a BMk.-beli *tend*, *vend*-féle alakokat régebbieknek kell tartanunk a náluk különben is későbbben fellépő *tejend*, *vejend*-félénél és eleve is valószínűtlennek kell tartanunk, hogy a *tend* nem »összevont» alak (a minthogy az *ett* sem *evett* alakból van összevonva).

Feltevésem szerint a *tesz* igének a futuruma *te*-tőből és a futurumképzőből áll. Csakhogy a futurumképző még vita tárgya; a *tend* alakból tehát sem a tövet, sem a képzőt nem tudjuk kiválasztani. A futurum képzőjének a kérdése azon fordul meg, hogy a HB. *emdul* alakja íráshiba-e (= *eindul*), vagy a *futamodik* beli *m*-nek felel meg az *emdul* *m*-je. SZINNYEI (NyK. XXXV. 448, Nyr. 32:485) *éindöl*-nek olvassa a HB. *emdul* szavát, képzőjében szerinte nem lehetett meg az *m*, mert ez nem fejlődött volna *n*-né (vö. azonban Nyr. 36: 210, 216, *md* > *nd* hasonulásra vö. *kegyelmed* > *kend*). Csakhogy az *nd* mássalhangzócsoporthoz megelőző hang soha sem *i*, hanem *e*, *é*, *ê*. Azok után, a mit a *v*-tővű igékről elmondtam, így elemezném a HB. *emdul* szavát: *e*-tő, *-md*-futurumképző, *-ul* rag (eredeti alakja *ëmdöl* lehetett, a hangrendi párhuzam miatt *ë* ~ *e* vö. *kérëk* ~ *kérend*). A R. *tend*, *vend*, *lend*, *end* alakokat tehát eredetibbeknek tartom a velük váltakozó *tejend*, *tejënd*-félénél. Az utóbbiaknak az eredetére rávezet a BMk., a melyben a hangtörvényszerű alakok még megvannak. Ha ezek mellett nem hangtörvényszerű alakok is előkerülnek, bizonyára erős analógiás hatással van dolgunk. Ez az analógia véleményem szerint az *e* csoportba tartozó három *i* hangzós igéből indul ki.

A BMk. az *i* és *voc.* közé eső *j*-t sohasem jelöli, mivel összeesik a glide dal, még az ilyen helyzetben levő geminált *j*-t is jelöletlenül hagyja (pl. *vyonc* 20₁₄ = 'vívjunk', *hyuc* 60₁₀ = 'hívjuk', *hyatoc* 118₅, 119₁₆ = 'hívjátok'). A főttebb idézett *viend*, *hiend*, *yand* alakok tehát *o*: *vijend*, *hijend*, *ijand*. Ez a három futurum aztán elkezdte a négy *e* hangzós igének a hangtörvényszerű alakját a következő analógiával: *iszik*: *ijand* = *eszik*: *ejend*.

Nyílt kérdésnek kell azonban hagynom, hogy miért van a főlszóító *j*-jének a helyén *gy*: *tegyek*, *legyek*, *igylál* stb., de nyílt kérdésnek maradt az a **tev-jem*-ből való származtatással is, mert *vj* > *gy* hangváltozást igazolni nem lehet.

C) Az *sz* vagy *d* hanggal bővülő *v*-tövék.

Ezeknek az igéknek a tempus-töve *-u-*, *-ü-* refl. képzőre végződött. Mivel az *u*, *ü* két mássalhangzó között szótagalkotó lesz (*falu-ban* > *faluban*, *nedüben* > *nedüben*), a hangtörvényszerű alakjai az ide tartozó igéknek ezek volnának: *te-szek* ∼ *alu-szom* > *aluszom*, *fekü-szöm* > *feküszöm*, *te ttem* ∼ *alu-ttam* > *aluttam* *fekü-ttem* > *feküttem*, *te-ende* (< *te-nde*) ∼ *alu-andok* > *alvandok*, *fekü-ende* > *fekvendek*.

Ezek az alakok meg is vannak, de vannak más, nem hangtörvényszerű alakok is. A praes. *aluszom* helyett *alszom*, nyilván a hangzóvesztő tövek analógiájára (*aluszom*: *alszom* = *bajuszom*: *bajszom*) TMNy. 246. A perfektum hangtörvényszerű mind a mai napig, csak hogy a *haszudtam* analógiájára *aludtam*-ot írunk *aluttam* helyett.

A hangtörvényszerű *alvand*, *fekvend* alakok helyett és mellett azonban a régiségben gyakran találkozunk *v*-nélküli alak: *aland*, *fekend*, *eskend* stb. A TMNy. 264. szerint «ezekben a *v* talán sohasem volt meg». Hogy itt is hangtörvényszerű *v*-nek (a refl. képző *u*-jából lett *v*-nek) analógikus úton való eltűnésével van dolgunk, világos lesz, ha összevetjük a futurumot a melléknévi igenévvel. Ennek a hangtörvényszerű alakja *alu-u* > *aluu* > *alú* és *fekü-ü* > *feküü* > *fekü*. Az *adó*, *kerő*-féle igenevek miatt *alú* > *aló*, *fekü* > *fekő*. A hangtörvényszerű *u* hang tehát ilyenformán analógiás úton eltűnt a praesensből (> *al-szom*), a mell. igenévből (> *al-ó*) és evvel együtt, mint fönnebb említettem, a praeteritumból (*fekünek* > *fekőnek*) mi sem természetesebb, mint hogy a *v*-nélküli alakok behatoltak a többi alakba is ilyenformán:

váro: *várás* = *aló*: *alás*

váro: *várand* = *aló*: *aland*

szegő: szegés = fekö: feké
 szegő: szegend = fekö: fekend
 önek: esznek = fekönek: fekesznek
 önek: enni = fekönek: fekenni stb.

A parancsoló módnak eredetibb alakja mindenesetre a *tégy*, *végy*-féléknek megfelelő *alugy*, *fekügy* — a főnévi igenévnek meg *aluni*, *jeküni* volnának a hangtörvényszerű alakjai. Ezeket meg azért szorította ki a mai *aludj*, *aludni*, *alunni*, mert a reflexiv igékre hatottak analógiás úton a *-kodik*, *-kedik*, *-kodik* gyakorító képzős igék ilyenformán: *csapkottam*: *csapkodni*, *csapkodj* = *aluttam*: *aludni*, *aludj*. Még világosabb az analógia hatása ebben: *csapkottam*, *csapkottál*, *csapkodott* = *nyugottam*: *nyugottál*: *nyugodott*. Ugyanígy keletkeztek a *verekedett*, *verekedend*, *verekedés* mintájára *cselekedett*, *cselekedend*, *cselekedés*. A *verekedik* és *cselekszik* igéket összekötő analógia visszafelé is hatott (ez bizonyítja kétségtelenül hogy megvolt) és létrehozta a *verekedik*, *tanakodik* igéknek *verekszik*, *tanakszik* alakváltozatait.

Mivel egyelőre nem célom a *v*-töví igék történetét megírni, hanem csak a nyelvtudománynak rájuk vonatkozó tanításait akarom kiegészíteni és helyesbíteni, az elmondottak teljes megértéséhez a TMNy. idevágó fejezeteire kell utalnom.

A vogul præsensképző.

Egy más dolgozatomnak lesz a célja a rokon nyelvekkel való vonatkozásaiban megvizsgálni a *v*-töví igék *v*-jének a kérdését. Mivel azonban a vogul nyelv alaktanának idevágó részei MUNKÁCSI feldolgozásában*) könnyen hozzáférhetők, bevonom ezt a legközelebbi rokon nyelvünket is vizsgálódásaim körébe.

A MUNKÁCSITÓL feldolgozott hat nyelvjárás közül ötben az igék præsensének a töve és ragja között valamilyen idegen hang jelentkezik, a mely azonban a tőhöz nem tartozik, mert a präteritumban nincsen meg. Ez az idegen hang a præs. egyes 1. és 2., továbbá a többes 3. személyben a vogÉ.-ban ' alakban jelentkezik, a vogKL.-ban megnyújtja a kötőhangzót, a vogAL.-ban néha teljesen hasonló a tövégi mássalhangzóhoz, a vogK.-ban *γ*, a vogP.-ben pedig *i* felel meg neki:

*) A vogul nyelvjárások szóragozásukban ismertetve. Ugor Füz. 11. sz.

	É.	KL.	AL.	K.	P.
tő:	<i>min-</i>	<i>min-</i>	<i>min-</i>	<i>mén-</i>	<i>min-</i>
præt.:	<i>minäsem</i>	<i>minsem</i>	<i>minsäm</i>	<i>menesem</i>	<i>minesëm</i>
præs. sg. 1.	<i>mine'im</i>	<i>minëm</i>	<i>minnem</i>	<i>menam,</i> <i>menyem</i>	<i>mineim</i>
	2. <i>mine'in</i>	<i>minën</i>	<i>minnen</i>	<i>menän,</i> <i>menyën</i>	<i>minein</i>
	3. <i>mini</i>	<i>mini</i>	<i>mini</i>	<i>meni</i>	<i>mini</i>
plur.	3.		<i>minnet</i>	<i>menät,</i> <i>menyet</i>	<i>minejt v.</i> <i>minet</i>

A tavadai vogul nyelvjárásban semmi nyoma sincs ennek a γ, 'féle hangnak, -nt-, vagy -l- frequentativ képző ékelődik a præsensben a tő és a rag közé; jele annak, hogy a többi nyelvjárásban is valamilyen képző előzi meg a præs. ragjait. Van azonban a vogulban összesen 37 ige, a melyekben a præsensképző a rendes igékétől eltérő alakban tűnik fel. Nem minden nyelvjárásban rendhagyó mind a 37, de van közöttük hat, a melyek valamennyi nyelvjárásból rendhagyóknak vannak közölve:

	É.		KL.	
Tő*)	præs.	præt.	præs.	præt.
<i>mī-</i> = ad	<i>mīyem</i>	<i>misem</i>	<i>mēm</i>	<i>misem</i>
<i>vī-</i> = vesz	<i>vīyem</i>	<i>visem</i>	<i>vūm</i>	<i>visem</i>
<i>lī-</i> = lő	<i>līyem</i>	<i>lisem</i>	<i>lēm</i>	<i>lisem</i>
<i>tē-</i> = eszik	<i>tēyem</i>	<i>tēsem</i>	<i>tēm</i>	<i>tēsem</i>
<i>vā-</i> = lát	<i>vā'em</i>	<i>vāsem</i>	<i>ūm</i>	<i>ūsem</i>
<i>jiw-</i> = jön	<i>jiwēm</i>	<i>lisem</i>	<i>jiūm</i>	<i>jisem</i>
	AL.		K.	
	<i>mēm</i>	<i>misem</i>	<i>mēyem</i>	<i>mēsëm</i>
	<i>ōm</i>	<i>ūsem</i>	<i>végem</i>	<i>vēsëm</i>
	<i>lēm</i>	<i>lisem</i>	<i>lēyem</i>	<i>lēsëm</i>
	<i>tēm</i>	<i>tēsem</i>	<i>tēm</i>	<i>tēsëm</i>
	<i>ūm</i>	<i>ūsem</i>	<i>vōm</i>	<i>ūsem</i>
	—	—	<i>jiwem</i>	<i>jisem</i>
	P.		T.	
	<i>mājim</i>	<i>misem</i>	<i>mājāntem</i>	<i>māsem</i>
	<i>vūm</i>	<i>vusem</i>	<i>ujāntem</i>	<i>usem</i>
	<i>lēyem</i>	<i>lēsëm</i>	—	—
	<i>tēm</i>	<i>tēsem</i>	<i>tājāntem</i>	<i>tēsëm</i>
	<i>vōm</i>	<i>vōsem</i>	<i>vajāntem</i>	<i>vastem</i>
	<i>jiyem</i>	<i>jisem</i>	<i>jāntem</i>	<i>jisem.</i>

*) A vogÉ.-ban.

MUNKÁCSI az egyes nyelvjárások alaktanának a végén összefoglalja ezeket a rendhagyó igéket, a melyeket változó tövű igéknek nevez. Rendhagyókká teszi ezeket az igéket két körülmény: az egyik, hogy a *tő* és *rag* között levő hang különféle alakokban mutatkozik bennük, a másik, hogy ez a rendes igéknél csak a *præsensben* szereplő hang igen sok igénél behatolt a többi igealakokba is, és mivel a *tőhangzó* minőségére is befolyással van, a legtöbb igénél bajos is megállapítani, hogy mi a tulajdonképpeni tövük. MUNKÁCSI az idegen hangot hol elválasztja a *tőtől* (pl. a *vogÉ.*-ből közölt első öt igénél), hol meg hozzáveszi (a többiekénél). Vizsgáljuk meg azonban közelebbről a mellékelt táblázatban foglalt rendhagyó igéket.

A *vogÉ.* táblázatban az első három igének töve és ragja között *γ* hang van, azonkívül a *tőhangzó* *ī*-vé változott, legalább *ī* alakban mutatkozik a *præt. misem, visem, lisem* *i*-jével szemben (valószínű, hogy nem *mī*-, hanem *mi*- a *tő*). Az 5. igében már ' van a *γ* helyén, a 6.-ban *w*. Megjegyzem, hogy mind a 37 ige 1. egytagú, 2. magánhangzón végződő tövű (a MUNKÁCSITól elvont *tő*alakok legnagyobb része véleményem szerint nem tiszta *tő*, hanem *præsensképzővel* bővült igető), 3. jelentésénél fogva gyakran fordul elő (tesz, vesz, lő, eszik, lát, jön, bemegy, fon, tesz, nyúz, rothad, törül, sző, hív, öklel, közeledik, mond, dug, fúj, töm, köt, evez, mozgat, savanyodik, tép [1. *new*, 2. *iw*], fon, parancsol, himbál, hozzáfog, hív, megfog, csapdos, tánczol, lesz [van], mozog, koppaszt).

Első tekintetre szembeötlök, hogy e valamennyi nyelvjárásban meglevő hat rendhagyó ige között négy van olyan, a melyek a *mi* magánhangzóra végződő tövű és egytagú *v*-tövű *vesz, lő, eszik, jön* igéinknek hangalakra és jelentésre pontosan megfelelnek. Ámde ha a *vogul jī*- ige rendhagyó azért, mert a *præsensében* a többi igéktől eltérően *w* hang van a *tő* és *rag* között, a magyar *jön* ige pedig rendhagyó azért, mert a *præsensében* *v* (*< u*) van a *tő* és *rag* között, mi más lehet ez a *w*, mint a magyar *v* (*< u*) pontos megfelelője hangtani és alaktani szempontból is? — melléknévi igenévképző, akárcsak a *jōu*-beli *u*. Ilyenformán pedig kiderül, hogy a *v*-tövű igékre vonatkozó állításom nem is új dolog, mert SETÄLÄ a *jōu* *vogul* megfelelőjéről már rég megállapította, hogy melléknévi igenév.

A *vogul γ* *præsensképzőről* ugyanis SETÄLÄ «Zur Gesch. der Tempus und Modusstambildung in den finnisch-ugrischen Sprachen» cz. munkájában ezeket mondja: «...wo das Tempussuffix nicht deutlich als Verbalsuffix nachgewiesen werden kann, liegt der Schluss nahe, dass gerade das Tempussuffix ist, welches das Verbum in ein Deverbalsomen verwandelt. Besonders wollen wir darauf aufmerksam

machen, dasz man das wogulische Präsenssuffix *-g-* (o: γ , ' w) leicht für ein Verbalsuffix ansehen könnte, wenn man die wogulisch-ostjakische Präteritumbildung (mit *-s-*) und das ostjakische Präsens (mit *-l-* u. s. w.) in Betracht zieht, da aber das Vorkommen eines solchen Verbalsuffixes *-g-* im Wogulischen nicht nachgewiesen werden kann, sehen wir *-g-* für ein Nominalsuffix an, welches mit dem k_s , g_s des Finnischen und anderer Sprachen zusammenzuführen ist» (172. l. jegyz.). SZABÓ DEZSŐ (A vogul szóképzés 15. l.) SETÄLÄ elméletét támogatja még néhány adattal, de lehetségesnek tartja azt is, hogy a g präsensképző azonos a frequ. γ képzővel. Az elmondottak után azonban úgy látom, hogy mégis csak SETÄLÄnek van igaza; a vogul präsensképző melléknévi igenévképző és azonos a mi *v*-tövé igéinkben meglevő melléknévi igenévképzővel.

A vogul präsensképző bennünket a következők miatt érdekel: minden ige a melléknévi igenévből képezi a präsensét. Az igenévképző az egytagú és magánhangzós tövékben másképpen fejlődött, mint a többiekben, a mi által rendhagyóakká lettek. A különbség a rendes és rendhagyó igék között az, hogy az utóbbiakban az igenévképzőnek a megfelelője akusztikai szempontból erősebb hang: vogÉ. *miné'im* — *mī'em*; vogÄL. *minēm* — *ji-u-m*, stb.

Ilyenféle különbséget látok a HB. *horoguvéc* és *mundoa* (*terum-teve*) szavakban; az elsőben *v* spirans felel meg a korábbi * u igenévképzőnek, az utóbbiakban pedig a mélyhangú *o*, *u* után a glide-dal összeeső u .

Lehetséges, hogy a magyarban is általánosabb volt a melléknévi igenévből való képzése az igeidőknek, de a *v*-tövé igék, tehát azok, a melyek a melléknévi igenevet a mai napig megőrizték, már az ugor őskorban különválhattak a többiektől; erre mutat az, hogy a vogul és magyar rendhagyó igék (ha a reflexiv igéktől eltekintünk) egytagú magánhangzós tövé igék és hogy egynehány magyar igenék ízről-íze való megfelelői vannak a vogul rendhagyó igék között. Talán az * u melléknévi igenévképző hasonulásából keletkezett néhány igeneknek a tövégi hosszú mássalhangzója, pl. a *varrok* korábbi *varuok*-ból olyan formán mint a *tolla* korábbi *tolua*-ból. Erre mutat az, hogy a vogulban az igenévképzős alakban hosszú az *r* az alsólozvai vogulban, *varrem* a präteritumban és a többi igealakokban, ellenben rövid: *varsem*, *varnem* stb.

Megbízható végleges eredményeket azonban csak a többi rokon nyelvekkel való összehasonlítás után lehetne kapni, de erre — legálább most még — nem vállalkozhatom.

KRÄUTER FERENCZ.

Kisebb közlemények.

Ágnēs*) [PP. 1767: 612, Kr., stb.; Szent Ágnes szűz és vértanú neve naptárainkban és kódexeinkben a XV. sz. első felétől Ágnēs (írva *agnes*, *Agnes* l. KNAUZ, Kortan 132, Érdy-k. 197—202 stb.), alakv. Ánnos (írva *Annos* Münch.-k. naptári rész jan. 21, 28, Batthy. miscskönyv jan. 21, M. Könyvszemle III. 108, *zenth Annos* Lányi-k. 94), Ágnus (írva *agnus* Érdy-k. 356. így az eredetiben, idézi MFL. is, hibásan *Agnes* a VOLF-féle kiadásban), *Anglīt* (ezt l. lejjebb); a szent nevéből kereszt-név, vö. MargLeg. 68, 132, 182, 183, 213, 218, 219 *agnes*, OklSz. 1453-ból *Domina Agnes vocata*, olv. Ágnēs, alakv. Ánnos (a régibb nyelvben az *Annos*-nak írt női nevek, vö. 1551-ből *Annos* Nyr. XL. 42, 1561-ből *Annos* OklSz. lehetnek ide valók, így MFL., SIMONYI Nyr. XL. 42, de lehetnek az *Anna* név becvező alakjai is, l. *Anna*)] *nomen proprium mulierum*, *frauenname*: *Agnes*;

becvező alakok: Ági (KASSAI I. 130), Ágneska (VAJDA P.-ből Kr.), Ágniska, Ágnis (KRIZA Vadr. 387), Ágó (Nyr. XXXVIII. 39);

< egyh. lat. Ágnēs (a latinban a szó Ágnēs Thes., a középkorban az egyházi latinban Ágnēs is, vö. CALEPINUS 1586. évi kiadás *Hāgnēs*, a bázeli kiadásokban *Hāgnēs*). Ágnes római szűznek a neve martyrologiumokban és egyéb tiszteleti tárgyakon *Agna*, *Hagne*, *Anne*, *Angne*, *Agne*, *Annes* (l. WETZER-WELTE, Kirchenlex.) latin nyelvi alakban fordul elő, s etimologizálgatva talán **Agnus* is (vö. *agnus* < ἄγνος: castus FORCELL.). Ezeknek a neveknek megfelelően a m. Ánnos lehet a m. Ágnēs-ből (így ZOLNAI, MKönyvszemle III. 108: *tegnap* ~ *tennap*), de lehet

*) Az Etymologiai Szótárból.

a lat. *Annes* mása; a magy. *Ágnus* a népetimológiával keletkezett **Agnus*-ból való. *Ágnes* nevünk XVI. századi naptárainkban *Anglit* (KNAUZ, Kortan 132), *Angalit* (PP. 1767: 612, MFL.) alakban is előfordul; e név szerintünk egy **Angnet*-ből való (vö. ném. *Angnetten-Tag* = Ágnes napja, KNAUZ, Kortan 132, egyh. lat. *Angne*, lat. *Agneta* Thes.); — külön szóból (milyenből?) eredtnek magyarázva SIMONYI, Nyr. XL. 42.

Vö. MELICH, Szlav jöv. I, 2: 152.

Ágoston* [MÁRT. 1807, GYARM. Voc., stb. Szent Ágoston doctor hippói püspök neve naptárainkban (első adat Münch.-k. aug. 28, l. még KNAUZ, Kortan 143) és kódexeinkben sűrűn fordul elő (l. Érdy-k. 515—520), s legtöbbször *Agoston*-nak van írva; e mellett alakváltozatok: *Ágistan* (vö. Birk-k. 1. zent *agistan*), *Águston* (vö. Lányi-k. 251, Lobk-k. 49 zent *Aguston*, Lányi-k. 263 zent *Agusthon*), *Ágaston* (vö. Székelyudv.-k. 183, 207, 283 zent, zenth, scent *agaston*), ? *Ágastan* (l. Nyr. XXXV. 3); a szent nevéből keresztnév (l. első adat a XII. sz.-ból 1134. okl.-ben *Augustino canonico*, más latin adatok Kovács Ind.), melyre első magyar nyelvi adat 1247-ből *Águstun* (írva *Agustun* OklSz.), alakv. *Águstun* (l. fentebb), *Agaston* (l. PP. 1767: 612. l. és OklSz., hn. *Ágostonfalva* BENKŐ, Trans. I. 444, ma *Ágostonfalva* CzF.)) Augustinus, August; rövidült alak: *Ágost* (a XIX. sz. óta CzF., valószínű, hogy a ném. *August* hatása alatt; a XIX. sz.-ban *Augusta* női név *Ágosta* alakban is CzF.); — becéző alak: *Guszt* (KASSAI I: 130, mint becéző alak nyilván német eredetű);

< olasz *Agostino* (alakv. piem. *Agostàn* GAVUZZI, bolognai *Agustein* FERRARI, más ol. *Agostin*, *Agustin*; ez alakváltozatokra vö. olasz *agostino* 'im August geboren od. gewachsen, reifend' RIG. ilyen népnyelvi alakjait is: *agostàn* BOERIO, *agustan* FERRARI; mind ez alakváltozatok eléggé megmagyarázzák a m. szó különféle formáit). — Az ol. szó lat. *Augustinus*-ból. Nem egészen helyesen magyarázva: MELICH, Szlav jöv. szók I. 2: 153. Vö. *aggastyán*.

MELICH JÁNOS.

*) Az Etymologiai Szótárból.

Adalékok a magyar szótáriróadalomhoz.

I. VERANCICS *Dictionarium*. E szótárunk magyar nyelvi anyagáról azt állítottam (A m. szótáriróadalom 107—109.), hogy szerzője a magyar-nyelvi anyagot a saját tudásából merítette, s hogy CALEPINUST egyáltalában nem használta. E nézetet két okból vallottam: 1. VERANCICSNAK 1595-ben Velenczében megjelent «*Dictionarium*»-ában a magyar szókincsből csak a legszükségesebb tudnivalók vannak közölve. Ehhez pedig V.-nak, a ki magyarul jól tudott, nem kellett segéd-könyv. 2. E szókészletben semmi olyast nem találtam, a miből segéd-könyv használatára következtethettem volna.

Nemrégiben azonban olyan bizonyítékra bukkantam, a mely kétségtelenné teszi, hogy VERANCICS a maga szótárkáját főleg CALEPINUS alapján készítette. A bizonyíték erre CALEPINUS egy sajtóhibája, a mely VERANCICSNAK ismétlődik. A hely VERANCICSNAK ez: «(Latine) Sinciput — (Italice) Fronte — (Germanice) Hirn — (Dalmatice) Timè — (Vngarice) Boreza». Mi ez a *boreza*? Ha megnézzük CALEPINUSNAK 1595-ig megjelent kiadásait, az 1585., 1588., 1590. és az 1594. éviben ezt találjuk: «Sinciput — Boreza, as főnek első reze». Az 1586. évi kiadásban*) a *Boreza* szó úgy van nyomtatva (l. a m. n. múzeumi példányt), hogy akár *Boroza*-, akár *Boreza*-nak olvasható. Biztos dolog, hogy CALEPINUSNAK *Boreza* (v. *Boroza*, *Boreza*) szava sajtóhiba *oreza* helyett (vö. MA.^{1, 2, 3}: Sinciput — *Ortza*, Főnec első része», hasonlóan PP.^{1, 2}). Ha mármost VERANCICS átveszi CALEPINUS 1586. évi kiadásának sajtóhibáját, ebből következik, hogy ezt a szótárt használta, mégpedig, mint látható, kevés kritikával. A mikor mármost VERANCICS 1595-ben megjelent szótára előszavában ezt írja: «En libellum, quem ante multos annos, non multis diebus collegera», szavait úgy kell értenünk, hogy sok évvel azelőtt néhány nap alatt szerkesztette egybe. Művének főforrása CALEPINUS 1586. évi kiadása. Még csak azt jegyzem meg, hogy VERANCICS szótárának horvát-nyelvi anyagáról azt tartják, hogy sok benne az orosz alapján tudatosan csinált horvát szó (l. BERNEKER EtWb. 409).

II. Bóka. Evvel a névvel a mai növénytani munkák az *Astragalus*-t jelölik (l. pl. WAGNER-MÁGOCZY-DIEZ: Magyarország virágos növényei 148, 149). Az a kérdés, mi e szó eredete, története.

A lat. *astragalus* nak a középkorban három jelentése van. Ezeket CALEPINUSNAK 1585. évi kiadása így magyarázza: Jelent a szó «Os pedis in animalibus quibusdam supra calcaneum à Latinis Talus

*) Az 1587. évi kiadást nem láthattam.

dicitur. Vng. *Boka, tsúd*». A következő jelentés így van visszaadva: «Item ludi genus». Ez a jelentése a szónak CALEPINUSban nincs magyarul értelmezve. A harmadik jelentés ez: «Est item Astragalus... herba quam Montanum vel rusticum cicer appellamus». Ez a jelentés sincs CALEPINUS egyetlen kiadásában sem értelmezve, s e tekintetben hibás a NySz. idézete. Szótáraink az *astragalus* szónak e három jelentése közül vagy csak az elsőt, vagy pedig az elsőt és másodikat értelmezik, tehát így: GyöngySzótTör. *Astralagus* — *Az labadnak Iszey* | MA.: *Astragalus* — *Boka, Czód, Bótkő* | PP.: *Astragalus* — *Vörfely, Kotzka*. Item. *Boka, Tsög, Bótkő* (így valamennyi kiadásban). A XIX. század elejéig megjelent növénytani munkák, a mennyiben az *Astragalus* bennük előfordul (l. pl. Magyar Könyvház 1783. I. 405 stb.), magyar *boka* nevet nem ismernek (neve itt Hólyaglóborsó, édes lencseköröm).

A m. *boka* szónak (= os *pedis*) mármost van *bóka* ejtésváltozata is. Ezt találjuk MA.^{1, 2, 3}, PP.^{1, 2} magyar-latin részében így: *Bóka*: *Astragalus*. A szó tehát itt «bokaesont»-ot jelent. Tudvalevő dolog mármost, hogy PP. szótára 1767. évi kiadásának m-lat. részét (innen az 1782, 1801. évi kiad. is) FELMER MÁRTON erdélyi szász pap értelmezte németül. A kortársak a német értelmezéseket végtelenül hibásnak találták, l. erről MELICH, M. szótáriródlom 185. — A *bóka* eset mármost azt bizonyítja, hogy FELMER nem a magyar, hanem a latin szavakat értelmezte, s hogy magyarul aligha tudott. Ebben az 1767. évi kiadásban *Bóka* alatt ez van: «*Bóka*: *Astragalus*, Ein Würffel, Würffelkraut, Spinwirtel» (így az 1782., 1801. évi kiadásban is). — A Magyar Fűvészkönyv szerzői mármost a német értelmezést, a mely tulajdonkép a latin szó fordítása, egyszerűen rávonatkoztatták a magyar szóra is, s így ráfogták, hogy a *bóka* is jelenti az «*astragalus*» növényt (l. 1807. évi kiad. 420). 1807-től fogva aztán a *bóka* irodalmunkban növénynev is, pedig kétségtelen, hogy a mint a m. *boka* sohasem jelentett «játékkoczká»-t, úgy alakváltozata a *bóka* sohasem jelentette az «*astragalus*» növényt. A *bóka* tehát FÖLDI és FAZEKAS félreértéséből keletkezett, irodalmi úton terjedő műszó.

III. KRESZNERICS FERENCZ *Magyar szótár*-áról. Ismeretes dolog, hogy KRESZNERICS FERENCZ Budán 1831-ben megjelent «Magyar szótár»-a első sorban nyelvtörténeti mű. Vannak ugyan a műben saját gyűjtötte tájszavak is, rendesen így: «Hallottam Ságbon» (vö. pl. *bukra* alatt: *bukra van a' hordó' eleje*. Hallottam Ságbon a' Borfejtőmtől 1825. Máj. 11. Item 1818 Jul. 6.-án stb.), de ez mind édes kevés ahhoz az anyaghoz képest, a melyet régebb írókból, szótárakból

idéz. Fölhasználta KRESZNERICS Calepinus magyar részét is s erről szótára bevezetése L. lapján említést is tesz. Ámde nem mondja meg, hogy Calepinus mely kiadását használta, mert az idézett helyen ezt írja: «CM. annyit tesz mint: Calepinus' magyarázója». — Most egy sajtóhiba alapján meg tudom mondani, hogy KRESZNERICS Calepinus melyik kiadását használta szótára megírásánál.

KRESZNERICS ugyanis szótára I. 4. lapján ezt írja: «*Ajgal*. Iubilat. CM.», azaz Calepinusban *iubilo* ige magyarul *ajgalni*. Az igét átvette CzF. és BallTeljSz. is. Kutassunk tehát, melyik kiadásban van ez az *ajgalni*? Calepinus 1585., 1586., 1590.-i kiadásában *jubilo* alatt ez van: «*iübilo* — örwlők, *vigalok*», ugyanez az 1594., 1598., egy évnélküli, továbbá 1605., 1616. évi kiadásban így van: «*iubilo* — ötwlők, *vigalok*». Kétségtelen, hogy itt *vigalok* sajtóhiba *vigadok* helyett. — Az 1627. évi bázeli kiadásban mármost ezt találjuk: «*Iübilo* — Vngar ötwlők, *aigal k*», azaz *ajgalok* kétszeres sajtóhiba *vigadok* helyett; l. MFL. is. Minthogy KRESZNERICS kézpénzül fogadta el az *ajgalok*-ot, a mely csakis az 1626. évi kiadásban van meg, kétségtelen, hogy ő Calepinus 1626. évi kiadása magyar anyagát dolgozta fel a maga szótára részére.

MELICH JÁNOS.

Van-e a magyarban dalmata jövevényszó? MATTEO GIULIO BARTOLI összegyűjtötte mindazokat a nyelvi adatokat, a melyeket a ma már kihalt dalmata nyelvre fel lehetett még kutatni. Műve 1906-ban jelent meg a bécsi Akadémia kiadásában s címe: «Das Dalmatische» (2 kötet). A mű I. 266—268. lapjain tárgyalja azt a kérdést, hogy van-e a magyarban a dalmata nyelvből, e kihalt újlatin nyelvből való átvétel, s erre vonatkozólag ezt írja: «Még kétségesebb, hogy kerültek-e a magyarba dalmata szók vagy nem. A nem éppen ritka számban előforduló magyar nyelvbéli olasz jövevények közül néhányban zárt lat. *e*, *o* helyén *i*, *u* van. Nem valószínű azonban, hogy ez dalmata nyelvi átvételre mutatna. A magyarok szerb-horv. közvetítéssel is vehették a zárt *e*, *o*-s szavakat *i*-s és *u*-s alakban. Vö. m. *trombita*, -étta, *duga* dóga, *furma*, *gúny* gógna. Félig népies eredetűek lehetnek *szimpla*, *dupla*, *dufla*, a mely utóbbi mint szövetnév terjedhetett. A *paizs* pavese szóban levő zöngés *s* (értsd: *z*) nem dalmata, hanem északolasz átadóra mutat, az *i* talán a hangsúlyozott szövegéből magyarázható meg, vö. ófr. *pavisier*. *Angyal*, *arkangyal*, *gyenerd*, *gyesztál* *gestire gy* ($\infty d'$)-vel hangzanak ugyan, a milyen hang a *fiumei andelo*-ban is van, mindazonáltal a magyar nyelv olasz szavai Olaszország több vidékéről: délről éppúgy mint északról valók, a mikor is a magyarok az olasz *g* (= *dž*)-t *g* vel (= *gy*) adták vissza. A *fátyol* szóban levő *ty*- (vö. *fazzoletto*)-re a *kanavász* (vö. -*accio*, ész.-ol. -*azo*) szó sz-ével szemben semmit se lehet építeni. Ragúzából kerültnek állítják a *föllér*, *füllér*, *fillér* szót, a mely ragúzai lat. *follar*-ból való. Az *uzsora* szót is dalmata nyelvi *usurai*-ból magyarázták, valószínűbb azonban itt is, hogy a m. *o* régiebb m. *u*-ból való». K. P.

A M. Tud. Akadémia kiadásában megjelentek:

Asbóth Oszkár dr. A hangsúly a szláv nyelvekben.....	1.60
Bálint Gábor. Jelentése Oroszország és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet: 5 khálmik dana hangjegye.....	—40
— Kazáni-tatár nyelvtanulmányok. 3 füzet. Egy-egy füzet.....	2.—
Ballagi Mór. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvőr.....	—40
— Baronyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai.....	—20
— Nyelvünk újabb fejlődése.....	—40
Brassai Sámuel. A magyar bővített mondat.....	—60
— A mondat dualismusa.....	1.20
— A neo- és palaeológia ügyében.....	—60
— Commentator commentatus. Tárlozatos Horatius szatiráinak magyarázóit után.....	—80
— Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virg. Aeneise II. könyvére. Különös tekintettel a magyarokra.....	—80
Budenz József. A németországi philologok és tanfőrfiak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről.....	—30
— Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana. Három füzet.....	4.80
— Egy kis viszhang Vámbéry Armin úr válaszára, vagyis «A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet» czimű II. értekezésére.....	—40
— Erdei- és hegyi-cseremiszt szótár. (Vocabularium cseremicum utriusque dialecti.) Főleg Reguly cseremiszt szógyűjteményéből és az Ujtestamentom cseremiszt fordításából.....	1.—
— Magyar-ugor összehasonlító szótár. (Lexicon Linguae Hungaricae cum Linguis Ugricis comparatae.) 3., 4. és 5. füzet. Egy-egy füzet.....	2.—
— Moksa- és erza-mordvin nyelvtan.....	1.—
— Podhorszky Lajos magyar-sinai nyelvhasználtása.....	—20
Fábián István. Finn nyelvtan.....	1.—
Finály Henrik. A besztercei szöszedet. Latin-magyar nyelvemlék a XV. századból.....	—
— Az eredeti kéziratból kiadta, értelmező jegyzetekkel kísérte és teljes szöszmutatókat készített hozzá.....	4.—
— Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez.....	—40
Gedeon Alajos dr. Az alsó-metenzéfi német nyelvjárás hangtana.....	1.50
Genetz Arwid dr. Orosz-lapp utazásomból.....	—40
Goldziher Ignác dr. A buddhismus hatása az iszlámra.....	—80
— A muhammedán jogtudomány eredetéről.....	—20
— A nemzetiségi kérdés az araboknál.....	—60
— A pogány arabok költészetének hagyománya.....	1.20
— A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval.....	1.—
Jelentés a M. T. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdaviszonyokra keleten.....	—40
Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben.....	—80
Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv V: Népköltési gyűjtemény a pite lappmark arjeplugi egyházkerületéből. Gyűjtötte s magyar fordítással, jegyzetekkel ellátta.....	6.—
— Svéd-lapp nyelv VI: Pite lappmarki szótár és nyelvtan. Rövid karesuandói lapp szöszjegyzékkel.....	3.20
Hunfalvy Pál. A kondai vogul nyelv. A Popov G. fordításának alapján.....	6.—
— A Kún- vagy Petrarca-codex és a kúnok.....	—60
— A M. T. Akadémia és a szuómi irodalmi társaság.....	—40
— A számlálás módja és az év hónapjai.....	—40
— Az orientálistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről.....	—30
Imre Sándor. Nyelvtörténelmi tanulságok a nyelvújításra nézve.....	1.20
Joannovics György. Az ik-es igékről.....	—80
— Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez.....	—60
— Értjük meg egymást. (A neológia és orthológia ügyében).....	—60
— Szőrendi tanulmányok I. rész.....	—60
— Ugyanaz..... II. rész.....	—80
Kazinczy Ferencz levelezései. Közzéteszi dr. Váczy János I—XV. köt.: 1763—1818-ig. Minden kötet ára 10 korona, A II. köteté.....	12.—
Kégl Sándor dr. A perzsa népdal.....	—90
— Tanulmányok az újabkori perzsa irodalom történetéből.....	3.—
Kunos Ignác dr. Három karagöz-játék.....	2.—
— Kis-Ázsia török dialektusairól.....	—90
— Naszreddin Hodsa tréfi. Török (kis-ázsiai szövegét gyűjtötte, fordítással és jegyzetekkel ellátta.....	3.—
— Oszmán-török népköltési gyűjtemény. Két kötet.....	10.20
— és Munkácsi Bernát dr. A belviszonyragok használata a magyarban.....	1.—

Gróf Kuun Géza. A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről	—80
— A sémi magánhangzókról	—75
— Adatok Krim történetéhez	—40
— Codex Cumanicus. Bibliothecae ad Templum Divi Marci Venetiarum primum ex integro edidit, prolegomenis notis et compluribus glossariis instruxit	10.—
Lindenschmidt Mihály. A verbászi német nyelvjárás	—90
Lugossy József. Hangrendi párhuzam ezer példában	—20
Mayr Aurél dr. A lágy aspiráták kiejtéséről a zendben	—20
— Az úgynevezett lágy aspiráták phoneticus értékéről az ó-indben	1.20
Melich János. A gyöngyösi latin-magyar szótár-töredék. Veress Ignác másolata felhasználásával közrebocsátotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta	5.—
— Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai. (A középfrank nyelvjárás térképével)	1.20
— A brassói latin-magyar szótár-töredék	—60
Molnár Albert. (Szenczi-) naplója, levelezése és irományai. Jegyzetekkel ellátta Dézsi Lajos, Hasonmással	9.—
Munkácsi Bernát. Arja- és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I. kötet: Magyar szójegyzék s bevezetéssel: A kérdés története	12.—
— Budenz József emlékezte	1.20
— Vogul népköltési gyűjtemény. I. kötet: Regék és énekek a világ teremtéséről. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	3.—
Kiegészítő füzet	6.—
II. kötet: Istenek hősi énekei, regéi és idéző igéi. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
III. kötet: Medvénekek. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	10.—
IV. kötet: Életképek. Sorsénekek, vitézi énekek, medvénnapi színjátékok, állatnének, mesék, találós mesék, néprajzi apróságok, földrajzi névjegyzék. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
— Votják népköltészeti hagyományok	4.—
— Votják szótár. 4 füzet	16.—
Nyelvemlékek. Régi magyar — Kiadta a M. T. Társaság IV. kötet. Első osztály: Guary-codex	2.—
Második osztály: Egyházi vegyes könyv. (Winkler-codex)	3.—
V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Saját alá rendezte és kinyomatta Toldy Ferencz. A kész nyomtatványt az eredetivel összevetette, a Csemez-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf György	12.—
Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Aron. Közzéteszi Volf György. Tartalma:	
I. kötet: Bécsi-codex. — Müncheni-codex	4.—
II. kötet: Veszprémi-codex. — Peer-codex. — Winkler-codex. — Sándor-codex. — Gyöngyösi-codex. — Thewrewk-codex. — Kriza-codex. — Bod-codex	4.—
III. kötet: Nagyszombati-codex. — Szent-Domokos-codex. — Virginia-codex. — Közzéteszik: Komáromi L. és Király Pál	4.—
IV. és V. kötet: Erdy-codex. Egy-egy kötet	4.—
VI. kötet: Tihanyi-codex. — Kazinczy-codex. — Horvát-codex	4.—
VII. kötet: Ehrenfeld-codex. — Simor-codex. — Cornides-codex. — Szent-Krisztina élete. — Vitkovics-codex. — Lányi-codex	4.—
VIII. kötet: Szent Margit élete. — Példák könyve. — Könyvecske a szent apostoloknak méltóságáról. — Apor-codex. — Kulcsár-codex	4.—
IX. és X. kötet: Érsekújvári-codex. Egy-egy kötet	4.—
XI. kötet: Debreczeni-codex. — Gömöri-codex	4.—
XII. kötet: Döbrentei-codex. — Teleki-codex	4.—
XIII. kötet: Festetics-codex. — Pozsonyi-codex. — Keszthelyi-codex. Miskolczi-töredék	4.—
XIV. kötet: Lobkovitz-codex. — Batthyányi-codex. — Czech-codex	4.—
XV. kötet: Székelyudvarhelyi codex. — Guary-codex. — Nádor-codex. — Lázár Zelma-codex. — Birk-codex. — Piry-hártya.	6.—

*Megrendelhetők a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalában
Budapest, V., Akadémia-utca 2. sz.*

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 1 K 50 f.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

1913

TARTALOM.

	Lap
BEKE ÖDÖN: A finnugor szóösszetételhez --- --- --- --- ---	345
SARKADI NAGY JÁNOS: Az északi-osztják nyelv igeneves szerkezetei (II.)	427

Értesítő.

N. Gy.: † Vámbéry Ármin --- --- --- --- ---	468
---	-----

Folyóiratunk évenként háromszor vagy négyszer jelenik meg. Egy-egy kötet legalább harmincz ívből áll, s az ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadóhivatalához címmezendő.

A szerkesztő lakása: II., Bimbó-utca 24.

A finnugor szóösszetételhez.

A finnugor nyelvtudománynak nemcsak a hangtani és a mondattani része a jövő álma, hanem az alaktani része is bővében van azoknak a kérdéseknek, melyek még megfejtésre várnak. Van azonban a fgr. alaktannak olyan fejezete, a mely az eddig megjelent összefoglaló művekből *) éppenséggel teljesen hiányzik, és ez az összetételről szóló rész. Hogy így áll a dolog, az könnyen megérthető, ha ismerjük ennek az irodalmát. Hisz még az egyes fgr. nyelvek nyelvtanaiban is nagyon mostoha elbánásban részesültek az összetételek; a melyik tárgyalja, alig egy-két lapot szentel neki, a legtöbb nyelvtan pedig egyáltalán tudomást sem vesz róla. Tulajdonképpen mindössze két fgr. nyelv összetételeiről jelent meg alaposabb munka: a magyaréről és a voguléről (SIMONYI, A szavak összetétele a magyarban: Nyr. IV. 102 stb.; SZILASI, A finnugor névszói összetételek. I. Névszói összetételek a vogulban: NyK. XXVI. 129), de ma már ezek sem kimerítő munkák, hisz SIMONYI dolgozata majd negyven évvel ezelőtt készült, mikor még nem látott napvilágot a Nyelvtörténeti Szótár, a Magyar Tájszótár, az Oklevélszótár; a Magyar Nyelv és a Nyelvészeti Füzetek nyelvjárástanulmányai; a Nyelvtudományi Közleményeknek és a Magyar Nyelvőrnek csak az első évfolyamai hagyták el a sajtót, s a Magyar Népköltési Gyűjteményből is csak három kötet jelent meg. A vogul összetételek földolgozása is hiányos némileg azért, mert nincs benne MUNKÁCSI Vogul Népköltési Gyűjteményének IV. kötete,

*) BUDENZ, Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana. Budapest, 1884—94; SZINNYEI, Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft. Leipzig, 1909.

a mely talán valamennyi közt a legérdekesebb anyagot tartalmazza.

Alapos földolgozása különben a fgr. összetételeknek nem is lehetséges addig, míg meg nem jelennek az újabban gyűjtött fgr. szövegek, s különösen azok a szótárak, a melyeknek kiadását SETÄLÄ csak nemrég ígérte.¹⁾ Az eddig napvilágot látott anyag azonban mégis megengedi, hogy legalább megkezdjük ennek a hiánynak a pótlását, s a következőkben bemutatathatunk néhány összetétel-típust, melynek ősrégi volta kétségtelen.

I.

Az első csoportban a mellérendelő összetételek egy érdekes fajtájával foglalkozunk, az ú. n. összefoglaló összetételekkel.²⁾ Azokat az összetételeket nevezzük ilyeneknek, melyek gyűjtőfogalmakat jelentenek, s két, a gyűjtőfogalomnak alárendelt fogalom nevéből alakultak.

1. Magyar.

A magyarban nem sok ilyenfajta összetétel van. BALASSA ide sorolja a *hébe-hóba, fünek-fának, tejbe-rajba, télben-nyárban* féléket (TMNy. I. 356),³⁾ de ezek nem valóságos összetételek, mert csupán az említett kapcsolatokban fordulnak elő, ragtalan alakban már nem használatosak. Inkább ilyennek lehetne venni az *ország-világ*-ot (l. SZILASI: NyK. XXVI. 171).

Összefoglaló összetételnek vehetjük kétségkívül a következőket: *vér-tag* 'testvér': *hát néktek mit mondjak két kicsiny bátyáim, Beldi Pál és János édes vértagjaim* TörtT. I. 355. NySz. (Vö. *egy vér-tag* 'blutsverwandter': *a kic azon edgy ágbol*

¹⁾ Ein plan für finnisch-ugrische wörterbücher. FUF. IX. 1—16.

²⁾ Vö. SZILASI: NyK. XXVI. 174; KANNISTO: FUF. VII. Anzeiger 18; LEWY, Zur finnisch-ugrischen wort- und satzverbindung. Göttingen, 1911; WIEDEMANN, Grammatik d. syrj. sprache² 105, Gramm. d. ehstnischen sprache 315; AHLQVIST, Suomen kielen rakennus. I. 71—2.

³⁾ Vö. még *keze-lába* 'mindenese, minden dolgában segítője' (Pápa, Csallóköz, Szeged, Nagybánya) MTsz.

valóc, egy test véreknec mondatnac, mint az egy vér tag őtséc, bátyác COMENIUS: Jan. 119. NySz.) — Vö. még *testvér, egytestvér* 'geschwisterkind' NySz.

szántó-vető 'ackerbauer'; *szántás-vetés* 'das ackerbauen'; *szánt-vet* 'den acker bauen' PÁPAI-PÁRIZ—BOD, NySz.

szem-fül 'neugierig, aufmerksam, vorwitzig'; pl.: *szem-fül emberek* PÁZM. Préd. 205. RÁKÓCZI F. Lev. IV. 163. *Légy szemfül és hallgass* FELVINCZI: Dics. 23. *Szemfülebb embert szeretnék* RÁKÓCZI F. Lev. V. 430. (NySz.) — Vö. votj. Sar. Mal. *sin-peł* 'tanu' MUNK. VotjSz. 459. oszmán-török *göz-gulak olmak* 'szem-fülnek lenni' KÚNOS, Oszm.-tör. nyelvkönyv 327.

ia-fia (*iak-fiak, iai-fiai, iatok-fiatok; ias-fias*) 'kinder'. Az összetétel második része világos: a *fi* szó; az első tag már kihalt szó, de mint SZINNYEI, NyK. XXXV. 442 és MUNKÁCSI, VNGy. I. 177 a megfelelő vogul-osztják és zürjén-votják kifejezés alapján kimutatta, eredetileg 'leány'-t jelentett. (Vö. a csuvasban is, Nyr. XLII. 424.)

Szintén SZINNYEI bizonyított egy teljesen elhomályosult összetételt idetartozónak (NyK. XXVII. 240), az *orcza* szót, melynek első eleme az *orr*, második a *szá(j)* szó, a mint a vogul és zürjén-votják adatok bizonyítják.

2. Vogul.

É. *āri-pī* MUNK. VNGy. IV. 339. K. *ōu-pōu* I. 172. T. *āw-pū* IV. 368, (АҢЛҢҢ) *ā-pūv, ea-puv* 'gyermek' (É. *āri*, T. *āw* 'leány'; É. *pī*, T. *pū* 'fiú'). — Képzőkkel és ragokkal: É. *āriy-pīriy jāmēs kwol* 'leányos-fias jeles ház' IV. 7 | *ārit-pīrēt* 'leányok s fiúk' I. 131 | É. *ārim-pīrēm* IV. 16, T. *ou-pūm* VogNyjár. 279 'gyermekem' | É. *ārin-pīrēn* 'gyermeked' VNGy. IV. 341 | *āritā-pīrā* 'gyermeke' I. 177 | *āriārem-pīrārem* 'leányom-fiam' (kettős sz. birtok) I. 58 | *āriā-rā-pīrā-rā* 'leányai-fiai' IV. 322 | T. *ou-pūmē* 'a gyermeket' VogNyjár. 275 | É. *āritā-pīrātēl* 'leányával-fiával' VNGy. I. 71.*)

*) Az összetétel keletkezésére vonatkozólag vö. az ilyen párhuzamos gondolat-ritmust: KL. *tāu-pēl oq sūlēmlāxw nōri, pōu sūlēmlāxw nōri* 'hiszen ő is leányt akar nevelni, fiút akar

(AHLQV.) *ā-qum* 'mensch (weib-mann)' (*ā* = É. *āri* 'leány', *qum* 'mann').

T. *nī-k'um* 'házaspár': *qłtēn-vōštā nājār-n ī-k'um ū sōstā* 'az asszonyvárosban fejedelmi párrá lettek' (*nī* 'nő, asszony', *k'um* 'férfi, férj') MUNK. VNGy. IV. 366. É. *nē-χum* 'férj és feleség' III. 395.

AHLQV. *jēg-ās-ma* (= *jeg-ma*) 'vaterland' (*jeg* 'vater', *ās* 'vater, grossvater', *ma* 'erde, land, stelle, platz').

T. *mā-ut, mā-ut* 'vidék' (*mā, mā* 'föld', *ut* 'víz'): *mā-utt* 'vidéken' MUNK. VNGy. IV. 352 | *mā-utin* 'vidékre' 351 | *mā-utēmēn* 'az én vidékemre' 361. (Vö. É. *mām-vitēm nqmtne ti patwāsēm* 'házám, vizem felé vonz vágyam [gondolata jött rám]' I. 23.)*

É. *pūt-tul* 'ennivalók' (*pūt* 'üst', *tul* 'élésdúc') II. 83.

É. *tēp-pasēn* 'lakoma' (*tēp* 'étel', *pasēn* 'asztal') NyK. XXVI. 174.

É. *lunt-vās* 'vízi szárnyasok' (*lunt* 'lúd', *vās* 'kacsa') MUNK. VNGy. I. 30 | *luntā-vāsā* 'vízi szárnyas' (dualis) 31.

K. *vuj-k'ul* 'állat' VogNyjár. 199. É. *uj-χul* 'barom' (*vuj, uj* 'állat', *k'ul, χul* 'hal'): *ujēm-χulēm ul voss va'ilem* 'ne lássam barmaim' IV. 413.

T. *lō-sqor* 'marha' (*lō* 'ló', *sqor* 'tehén') IV. 368; (AHLQV.) *lu-sajr* 'vieh'.

É. (KANNISTO) *nōl-tus* NyH.⁴ 50. KL. (MUNK.) *nōl-tus* VNGy. IV. 416. (AHLQV.) *nāl-tus, -tos* 'arcz' (*nōl* 'orr', *tus* 'száj').

(AHLQV.) *nāl-sam, nōl-sām* 'arcz' (*sam, sām* 'szem'); T. (MUNK.) *nqłi-sōmēm* 'arczomat' VogNyjár. 275.

(AHLQV.) *tēnā āinā* 'nahrung, unterhalt (essen-trinken)'. *āinā-tēnā-ma* 'gastmahl (trinken-essen-stelle)'; É. (MUNK.) *tēn-ajne porāt* 'ebéd (evés-ivás) idején' VNGy. IV. 332.

nevelni' IV. 320 | É. *āriy χum ārit sim pojti, pīriy χum pīrā sori* 'ta'inti' 'a leányos ember leányának éhe (szíve) csillapul, a fias ember fiának hasa megtelik' I. 153.

*) Vö. osztják AK. *man-pa mane mégēy χui, man-pa mane jiney χui* 'was mich anbelangt, [so] bin ich meines landes herr, bin ich meiner gewässer herr' PATKANOV, Die Irtisch-ostjaken u. ihre volkspoesie II. 134 (vö. még csuvPAAS. *sār-siv* 'ország', tkp. 'föld-víz').

3. Osztják.

É. (AHLQV.) *evi-pox*, *ev-pox* 'kinder, nachkommen', I. (PATK.) *ēva-pax* (*pox*) 'gyermek' (*evi* stb. 'leány', *pox* 'fiú') | I. (PATK.) *ēvida*, *payta* 'gyermektelen' (tk. 'leánytalan, fiútlan').*)

O. (KARJ.) *νεγγυι* SUS. Toim. XXIII. 163. (PÁPAY) *nēγχοι* UF. XV. 22, *nēγχο* 3; (AHLQV.) *nē-χο*, *neñ-χο*, *neñ-χοι* 'ember', I. (PATK.) *χοι nēγ* 'emberek' (*nē*, *nēγ* 'nő', *χο*, *χοι* 'férfi').

É. (AHLQV.) *jiv-añgi*, *jī-añki* 'eltern' (*jiv*, *jī* 'vater', *añgi*, *añki* 'mutter'). — Vö. É. (PÁPAY) *iəilap*, *aslap* 'atyátlan, anyátlan' (káromkodó szó) UF. XV. 57 | AK. (PATK.) *vör jigtab*, *éstap* *ñevrem* 'ach, du elternloses füllen' Die Irtysch-ostjaken und ihre volkspoesie 106. D. *vör jigtab-éstap ēva ūstan* 'eine elternlose dirne bist du!' uo. 6.

É. (AHLQV.) *jai-apsi* 'gebrüder' (eigentl. 'älterer-jüngerer brüder').

I. (PATK.) *tunt-vāsa* 'vízi madarak' (*tunt* 'lúd', *vāsa* 'réce').

É. (PÁPAY) *uai-χul* 'élelem' UF. XV. 18, *uai-χul lēlta pitsa-γan* 'a vadat-halat kezdték fölrakni' uo. 52.

I. (PATK.) *ñot-sēm* 'arcz' (*ñot*, *ñat* 'orr', *sēm* 'szem'); *ñot-sēm-tāgāt* (*tōgot*) 'keszkenő' (*tāgāt* 'vászón').

É. (AHLQV.) *joša-kura* 'in eigener person, selber' (eigentl. 'mit hand-fuss').

KK. (PATK.) *palax-ñalax* 'speichel' (*palax* id., *ñalax* 'speichel, schleim').

D. (PATK.) *pot-χos* 'excremente, schmutz' (*pot* 'kot, dreck', *χos* 'harn'); *man pot-χosa juvem* 'ich habe mich mit kot und harn besudelt, ich bin schmutzig geworden' Die Irtysch-ostjaken und ihre volkspoesie II. 4.

É. (AHLQV.) *kaš-muš* 'krankheit, elend, gram, betrübniß' (eigentl. 'innerliche-äusserliche krankheit').**)

*) Vö. AK. *ei-met tātna ēva tāida under suget*, *pox tāida under suget nuytōt* 'eines tages bereitete sie sich vor, eine tochter zu gebären, einen sohn zu gebären' PATK. Die Irtysch-ostjaken und ihre volkspoesie II. 102 | *ēva en tāitegen*, *pox en tāitegen* 'sie haben weder eine tochter, noch einen sohn' uo.

**) Vö. vogul É. *aum-mos* 'fájdalom s kór' MUNK. VNGy. I. 165, *añ ti Xul-āter salrēm polēx aum i*, *mo ssi* *χulili* 'ez a

É. (AHLQV.) *nai-ort* 'die blattern' (eigntl. 'sonne-mond').

É. (AHLQV.) *nir-kūs* 'kleider, bekleidung' (eigntl. 'schuh-pelz').

É. (AHLQV.) *sax-kūs* 'kleider' (eigntl. 'hemd u. pelz').

I. (PATK.) *sax-nir* 'teljes öltözék', *nir-sax* ua.; É. (AHLQV.) *sax-nir* 'kleider'; (PÁPAY) *svx-nir* 'ruha' UF. XV. 92 (*nir* 'csizma, botos', *svx* 'suba' [PÁPAY], *sax* 'ruha, szoknya' [PATK.], 'hemd' [AHLQV.]); *ma tám svxəm-nirə mna mur kutna tàdà aməsta an' uèritləm* 'én éppen az öltöző ruhámban itt a nép között nem tudok ülni' PÁPAY: UF. XV. 124; *svxən-nirən* 'öltöző-ruhád' 159; *svxəl-nirəl* 'öltöző ruhája' 114.

É. (AHLQV.) *jōgoA-nōAAa* 'unbewaffnet' (eigntl. 'ohne bogen, ohne pfeil'). — Vö. É. (PÁPAY) *sōmətləis*, *iōχləl-nālləl uis* 'öltözködött, íjját, nyilait fogta' UF. XV. 172.

É. (AHLQV.) *taA-aun* 'jahr' (*taA* 'winter', *aun* 'sommer'); *taA-aunin* 'jährlich'; (PÁPAY) *mà lābat tv là-luηəl* (3. sz. birtokraggal) *i pul ant ułəm* 'én hét évig egy falatot sem veszek' UF. XV. 91, 92; *tām uèrən χolijōη tvlə-luηəllə iis* 'ez a bajod (tkp. 'dolgod') harmincz esztendősz lett' 110.*)

I. (PATK.) *χat-āt* 'die zeit von 24 stunden' (*χat* 'nap', *āt* 'éj').

4. Zürjén.

(WIED.) *pi-nyl*, *nyl-pi* 'kinder' (*nyl* 'leány', *pi* 'fiú'); *nyl-pitōm* 'kinderlos'.

V. (FOKOS) *ai-mam* 'szülők' NyK. XLI. 292, *ajej-mamej* 'atyám, anyám' uo. 297; (WIED.) *ai-mamtōm*, *aitōm-mamtōm* 'verwaist, elternlos, waise'.

(WIED.) *bat mam* 'eltern' (*bat* 'vater'); (POPOV) *no bat-mamlən zev dojmisni šölōmjasuis* 'de a szüléknek nagyon fáj a szívük' UF. II. 14.

Xul-qter köpte nyál testi fájdalom s kór alakjában jelentkezik (merül föl) uo. 164—5; (AHLQV.) *agm-mōštal*, *agmtal-mōštal* 'der ohne krankheit und gebrechen ist' (*aum* 'betegség' VNGy. I. 158. II. 261. *aumij* 'fájós, kínos' II. 303. III. 164. *mos* 'betegség' III. 3).

*) Vö. a vogulban: *sāt tālā-tuwā nāj tēi* 'hét tele-nyara ég a tűz' MUNK. VNGy. I. 69.

(LYTKIN) *aj-en* 'eltern': *bur aj-enlön zolajas burös* 'gute eltern haben gute kinder' SUS. Aik. X. 33.

P. (ROGOV) *soja-vona* 'testvér' (tkp. 'soror-frater'): *nol' soja-vona ötlik guö kuzasenü* 'négy testvér egy gödörbe hugyoznak' UF. II. 67.

V. (FOKOS) *tšója-voka* 'testvérek' (tkp. 'nőtestvér-fitestvér') NYK. XLII. 152.

(WIED.) *soša voka* 'schwesterlich, brüderlich' 'schwester und bruder' 'geschwister' Gramm. d. syrj. spr.² 105.

(WIED.) *oš-mös* 'rindvieh' (tkp. 'ochs + kuh') uo.

(WIED.) *jai vir, vir-jai* 'körper, leib' (*jai* 'fleisch', *vir* 'blut'); *vir-jaitöm* 'körperlos, geistig'.

V. (FOKOS) *nir-vom* 'arcz' (*nir* 'orr', *vom* 'száj'); KP. (GENETZ) *norom* 'antlitz' (*nor* 'nase', *ym* 'mund').

(WIED.) *šölöm-mus* 'eingeweide' (*šölöm* 'herz, sinn, inneres'; *mus* 'leber').

(WIED.) *ty-mus* 'eingeweide, geschlinge' (*ty* 'lunge') Gramm. d. syrj. spr.² 105.

(WIED.) *ki-koktöm, kitöm-koktöm* 'verkrüppelt, verstümmelt' (tkp. 'ohne hand und fuss').

V. (FOKOS) *páš-kem* 'ruha' NYK. XLI. dal. 8; KP. (GENETZ) *paš-kom* 'kleidung' (*paš* 'pelz', *köm* 'schuh', *nin-kom* 'bastschuh').

(WIED.) *döröm-gatš* 'wäsche' (tkp. 'hemd + hose') Gramm. d. syrj. spr.² 105.

(WIED.) *siös dom* 'pferdegeschirr' (tkp. 'kummet + zaum') uo.

(WIED.) *kerka karta* 'wohnplatz' (tkp. 'haus + hof') uo.

(WIED.) *tšöskyd röškyd* 'wohlschmeckend' (tkp. 'süss + zart') uo.

V. (FOKOS) *gut-gag* 'röpülő rovarok' (tkp. 'légy + rovar') NYK. XLII. 128.

V. (FOKOS) *tásti-pán miškem va* 'moslék' (tkp. 'tálat-kanalat mosott víz') NYK. LXII. 102.

V. (FOKOS) *kemediš-páštedišis* 'czipőt és ruhát szerzője' NYK. XLII. 123 | *miškišis-tšiškišis* 'mosója-törölője (söprője)' 122 | *pežališis-puišis* 'sütője-főzője' 123 | *puiš-pežališis* 'főzője-sütője' 122 | *vuriš-vešišis* 'varrója-dolgozója' 122.

5. Votják.

(MUNK.) *níl-pi*, Kaz. *nél-pi* 'gyermek', (WICHM.) G. U. *níl-pi*, I. *níu-pi* 'kinder'; U. auch 'kind' (*níl* 'leány', *pi* 'fiú'). — Képzős és ragos alakokban: *nílo-pijo* 'gyermekes' MUNK. VNH. im. 2 a); *nílo-pio* uo. 4, 5 | *níli-piä* 'gyermekem' uo. dal. 193 a) | MU. *níut-piëz* 'gyermeké' WICHM. SUS. Aik. XIX. tm. 175. *níuiz piëz* 'gyermekéi' XI. d. 141, *níliz-piez* 'gyermeké' MUNK. VNH. 118, Kaz. *néléz-piez* ua. uo. d. 209 | Kaz. *nělmě-pimě* 'gyermekünk' 88 p. | *níljosi-pijosí* 'gyermekeim' 118 (vö. B. *níl'jose pijose* 'meine tőchter und söhne' WICHM. SUS. Aik. XIX. 180) | *nél-pijäz* 'gyermeket' MUNK. VNH. 88 | *nílmä-pimä* 'gyermekemet' im. 1 a) | *níuðe pidε* 'gyermekeidet' WICHM. SUS. Aik. XI. bm. 21 | *nílzä-pizä* 'gyermekét' MUNK. VNH. 80 | *nél-pijosmäs* 'gyermekéinket' 89 | *nílin-pijän* 'gyermekkel' im. 1 a), *nělän-pijän* ua. 169 p. | *nílinim-pijänim* 'gyermekéimmel' im. 2 b) | *níliniz piieniz* 'mit unseren kindern' WICHM. SUS. Aik. XI. im. 29 | *nílli-piü* 'gyermeknek' im. 1 b) | *nílidli-pijedli* 'gyermekéidnek' im. 2 a) | *nílizli-piezli* 'gyermekéinek' 118 p.

(MUNK.) Kaz. *ataj-babaj* 'ösök, elődök' (*ataj* 'atya', *babaj* 'nagyatya'); *ataj-babaisän-ik* 'már ösatyáink idejétől fogva'.

(MUNK.) *ataj-anaj* 'szülék' (*anaj* 'anya'); *ataj-anajtäm* 'árva'.*)

(MUNK.) Kaz. *araj-vén* 'fiútestvérek' (*araj* 'bátya', *vén* 'öcs'); *arajo-vino* 'testvérek, atyafiak'.

(MUNK.) Sar. Glaz. *nuño-vin* 'atyafiak, fítestvérek': *nuño-vinjos* (plur.); *nuño-vino* id. (*nuñ*, *nuña*, *nuñaj* 'bátya').

(WIED.) *agaio nuño* 'brüderlich; von älteren und jüngeren bruder, gebrüder' Gramm. d. syrj. spr.² 105.

(MUNK.) *koëo-kwaka* 'ragadozó madár' (*koëo* 'szarka', *kwaka* 'varjú') VNH. büv. 130.

(MUNK.) Sar. Glaz. *tilo-burdo* 'szárnyas állat, madár'; (WICHM.) Jel. *tilo-burdo*, *tíuo-burdo* 'vogel' (*tilo* 'tollas', *burdo*

*) Vö. G. *ok taiε, mu mijosî a ijjosî taiε vandi'zî ug!* 'oh weh, meine eltern haben es ja erstochen' WICHM. SUS. Aik. XIX. 150.

‘szárnyas’); — *tílo-burdojos* ‘madarak’ VNH. 52 | *tíloáz-burdoáz* ‘szárnyast’ uo.

(MUNK.) *nimi-kut* ‘csúszó-mászó, bogár, rovar’ (*nimi* ‘szűnyog’, *kut* ‘légy’).

(MUNK.) Sar. *síl-vir* ‘test’ (*síl* ‘hús’, *vir* ‘vér’); — *síli-viri* ‘testem’ VotjSz. 423 | *síliz-viriz* ‘teste’ uo.

(MUNK.) *vél-péd* ‘test’ (*vél* ‘felső rész, fölület, fölszín’, *péd* ‘láb’); — *vélad-pédad* ‘testeden’ VNH. bab. 161.

(MUNK.) Sar. *vél-tír*, Kaz. *vél-tér* ‘test (különösen külső felülete)’, (WICHM.) G. *víl-tír*, J. *viu-tír*, *víl-tír* ‘körper, leib’ (*tír* ‘teli, teljes; teliség, teljesség’); — J. *viuuzε-tírze* ‘testét’ WICHM. SUS. Aik. XIX. 87 | *viuuzε-tiraz* ‘testére’ uo.

(WICHM.) G. *ím-nîr*, MU. *ím-nîr* ‘gesicht’ (*ím* ‘száj’, *nîr* ‘orr’); — *ímzäs-nîrzäs* ‘arcukat’ MUNK. VNH. d. 138 | *ím-nîraz* ‘arczán’ 81 p.; B. *ímaz-nîraz* ‘arczába’ WICHM. SUS. Aik. XIX. 166.

(MUNK.) *jir-píd* ‘elüljáró’ (*jir* ‘fej’, *píd* ‘láb’) VNH. 143.

(MUNK.) *ki-píd* ‘gondozás, oltalom’: *kijä-pidä kutni* ‘gondozás alá venni, jól fogadni, gondját viselni’ VotjSz. 554 | *ácíd-ik kijä d-pídä d kut!* ‘magad végy oltalmazdba!’ VNH. im. 1 a); *kijä d pídä d básti* ‘empfange ihn günstig!’ (*ki* ‘kéz’, *píd* ‘láb’).

(MUNK.) Sar. Mal. *sin-pel* ‘tanu’; Sar. *sin-pelli sotni* ‘tanubizonyosságul, emlékül adni valamit’; *sinli-pelli pušjäm kiz* ‘emlékeztetől szolgáló vörösfenyő, melynek tetejét (pl. búcsúzás alkalmával) levágták’ VotjSz. 459 (vö. *lek sin-pelles ácíd ut-vordi* ‘gonosz szemtől-fültől óvj meg tartsd meg magad’ VNH. 161).

(MUNK.) Sar. *kot-puē*, Jel. *kot-puš*, Kaz. *küt-poš* ‘belső részek (az állati testben)’ (*kot*, *küt* ‘has, emberi belső, szív’, *puē*, *puš*, *pōš* ‘belső, belseje vminek’).

(MUNK.) *kot-sul* ‘belső részek (az állati testben)’ (*sul* ‘bél, hurka’).

(WICHM.) G. *sul-džuš* ‘eingeweide’: *tales sul zε-džuš sε kışkalomε* ‘lasst uns ihr die eingeweide herausnehmen’ SUS. Aik. XIX. 138 (MUNK. *žuš*, *žus* ‘állati gyomor, bendő’).

(MUNK.) Sar. Mal. *joz-vi*, Kaz. *doz-vij* ‘a test tagjai összeségükben érve’ (*joz* ‘íz, izület; bütök, bog, csomó’; *kať-vi* ‘erő, tehetség’, *kať* ua.; -vi ~ f. *väki*, vog. *va’i* ‘erő’); *jozo-vijo* ‘bütökös, bogos izületű’.

(MUNK.) Sar. *suro-pido* 'szarvasmarha' (*suro* 'szarvas', *pido* 'lábás').

(MUNK.) Sar. Mal. *jolo-vejo*, Ufa *dolo-vejo* 'tejes-vajas, tejet-vajat adó (pl. tehén)'.

(MUEK.) *ul-vaj* 'ág, hajtás, galy, lomb' (*ul* 'rügy, bimbó; fagörcs; hajtás, sarj', *vaj* 'ág, villa alakban szétágazó galy'); acc. *uláz-vájáz* VNH. búv. 5 | *uliám-vajtám* 'áगतlan, galyatlan'.

(MUNK.) *dis-pas* 'felső ruha, suba' (*dis* 'ruha, öltözet', *pas* 'suba, bunda, szűr'); — *disá-pasá* 'ruhám, subám' VNH. d. 193 a).

(WICHM.) G. I. *dis-kut* 'kleidung' (*dis* 'kleidung; kaftan, rock [J.]', *kut* 'bastschuh'); — *kešaskäm diso-kuto* 'rongyos ruhájú' MUNK. VNH. 89 | *dis-kutáz* 'ruhát' 93 | *dis-kutmä* 'ruhámát' 78 | *dis-kutsä* 'ruháját' uo., I. *dis-kutsē* id. WICHM. SUS. Aik. XIX. 87, *disse-kutsē* uo. *diszä-kutsä* MUNK. VNH. 95, *disšä-kutsä* 69 | *dis-kutän* 78, J. *dis-kuten* WICHM. SUS. Aik. XIX. 87 'ruhával'.

(MUNK.) *cinijo-pülijo püžē* 'újjas kesztyű' (tkp. 'újjas, hüvelyk-újjas kesztyű').

(MUNK.) *šid-nañ* 'étel-ital' (*šid* 'leves', *nañ* 'kenyér'); — *ta kužojoslan šidzi nāñzi* 'die speisen dieser wirtse' WICHM. SUS. Aik. XI. d. 156 | *džētš šiden nānen* 'mit guter brühe, mit brot' im. 1, *šidän-nāñän* 'italall-étellel' MUNK. VNH. im. 1 a), *šédän-nāñän* 170 p. | *šidänid-nāñänid* 'italoddal-ételeddel' im. 2 a) | *šid-nāñedli* 'ételednek' WICHM. SUS. Aik. XI. d. 367 | *šedliš-nāñliš* 'italtól-ételtől' MUNK. VNH. 170.

(WICHM.) MU. U. *šion-d'uon* 'schmaus' (*šion* 'essen, speise', *d'uon* 'getränk'); — MU. *šion-d'uonšos* 'speisen und getränke' SUS. Aik. XIX. 56 | *šionáz-duonáz* 'ételt-italt' MUNK. VNH. 170 | MU. *šion-d'uoneniz* 'mit den speisen und getränken' WICHM. SUS. Aik. XIX. 57.

(MUNK.) *adžiš-kiliš* 'szemtanu, fültanu' (tkp. 'látó-halló'); — *sojā šoraz ažišli-kilišli šortäm* 'maga után hitta tanunak' VNH. 142.

(WICHM.) *jurt-jer* 'haus und hof mit zugehörigen ländereien' (*jurt* 'haus, wohnung', *jer* ~ kaz. [BÁLINT] *jir* 'föld, hely, egy darab szántóföld'); — *jurtä-jerä* 'házam-telkem' MUNK. VNH. 69 | *jurt-jerez* 'háza' 71, *jurtez-jerez* 77 | *jurt-jerüz* 'házat'

71 | *jurt-jerä* 'házba' (tkp. 'háztelekbe') 71 | *jurtaz-jeraz* 'házába' 78.

6. Cseremisiz.

E. (BUDENZ) *ači-avaj* 'szülék' (*ači* 'atya', *avaj* 'anya').

(SZILASI) *izaj-šolaj* 'testvérek' (*izaj* 'nagybátya, testvérbátya', *šolaj* 'öcs').

nyK. (RAMSTEDT) *katškš-iüš* 'das essen und trinken; die speise'.

nyK. (RAMSTEDT) *kukš(š) iγetšə* 'die trockene jahreszeit, die durre' (i 'jahr', *ketšə* 'tag').

7. Mordvin.

E. (PAAS.) *tetä ava* 'eltern': *tetän avan baslavkaš večak a vaji* 'der segen der eltern ertrinkt nicht im wasser' SUS. Aik. XII. 78 (*tetä* 'vater', *ava* 'mutter').

E. (PAAS.) *šulo peke* 'eingeweide': *šulodom pekedem jarcan* 'ich fresse meine eingeweide' SUS. Aik. XII. 101 (*peke* 'magen, bauch', *šulo* 'darm').

8. Finn.

maa-ilma (elhomályosult alakban: *maalima* Kant.³ bev. 10. sz.) 'világ' (*maa* 'föld; ország; vidék, falu', *ilma* 'levegő, légkör, idő, időjárás, éghajlat; világ'; tehát tkp. 'föld + levegő'). A népnyelvben még különragozva is előfordul; pl.: *kun en noita saanutkana, mailta ilmoilta tavannut piti tulla Tuonelahan* 'mikor nem kaptam meg azokat, nem találtam meg a (fölső) világon, Tuonelába kellett jönnöm' Kal. XVI. 315 | *ampuisitko Väinämöisen, kaataisit Kalevalaisen, ilo ilmaalta katoisi, laulu maalta lankeaisi* 'ha lelőnéd Väinämöinent, ha elejtenéd a kalevalait, az öröm eltünne a világról, az ének elveszne a földről' VI. 121 | *tulkoon maalle matoiset, ilmoille itikkaiset ihmisille vaivaksi* 'jöjjenek a földre férgek, a világra nyüvek az embernek bajára' Sat. I. 67 (l. még ugyanott 85. 87).

észti: *sū silmad* 'gesicht' (tkp. 'mund + augen') WIED. Gramm. der syrj. sprache 104.

luud-kondid 'knochen' (tkp. 'knochen + gebeine') AHRENS, Gramm. der ehstnischen sprache revalschen dialektes² I. 136.

lū liha 'körper' (tkp. 'knochen + fleisch') WIED. Gramm. der ehstnischen sprache 315.

sōl leib 'nahrung' (tkp. 'salz + brot') uo.*)

9. Lapp.

S. (HALÁSZ) *āhče-ien'ie* 'szülék' (*āhče* 'atya', *ien'ie* 'anya') Svéd-lapp nyelv IV. 15.

S. (WIKLUND) *iddu-peivē* 'nacht und tag'.**)

*) Vö. finn: *suolaleipä* (AHLQV. Suom. kiel. rak. I. 72) || mordvin: E. (PAAS.) *kši sal jarcač, da pravda kortak!* 'iss salz und brot, und rede die wahrheit!' SUS. Aik. XII. 75 | *kši sal puti* 'die brot-salz vorlegt' IX. 226 | *kši salt tet putan* 'ich lege dir brot und salz vor' XII. 5 || eseremisiz: kCar. (PORKKA) *ihana küšä kinđō-šin žalžē denē kinđō-tünlan šuaš ok li* 'von dem auf einmal gebackenen brote (und salze) ist es nicht möglich reich an brot zu werden' SUS. Aik. XIII. d. 135 | *nemnan kočšaš jūšaš kinđō-šin žalžē küšar jūmalan šālōn kodeš* 'die speisen und getränke, die wir geniessen sollen, bleiben unter der diele verborgen' uo. d. 143 || zürjén: (LYTKIN) *ńańōn solōn mōdōdō!* 'versieh mich mit brot und salz!' SUS. Aik. X. 61.

**) A török-tatár nyelvekben sem példátlanok az ilyen összetételek; pl. karacsáj (PRÖHLE): *at'a-anā* 'eltern' (*at'a* 'vater', *anā* 'mutter' || kazáni tatár (BÁLINT): *aya-ene* 'fitestvérek' (*aya* 'bátya', *ene* 'öcs') | *katın kiz* v. *kiz katın* 'nőnem, nők' (*katın* 'asszony, feleség', *kiz* 'leány') | *kejem salım* 'mindenféle öltöny' (tkp. 'felöltő-levető') | *kašik ajak* 'mindenféle evőeszköz' (*kašik* 'kanál', *ajak* 'csésze') || csuvas (PAASONEN): *pit-kuš* 'arcz' (*pit* 'arcz', *kuš* 'szem') | *šan-šyrām* 'test' (*šan* 'test', *šyrām* 'hát') | *šar-šiv* 'ország' (*šar* 'föld', *šiv* 'víz') | (MÉSZÁROS) *ul-žar* 'gyermek' (*ul* 'fiú', *žar* 'leány'); (BUDENZ) *poronzan topriš ul-žir* 'élvén kaptak gyermekeket' NyK. XVI. 157; (MÉSZÁROS) vPK. *ēdēh ul-žar ojerzā parat pērē!* 'az ember fia (fia-leánya) elosztja köztük' Csu. Népkölt. Gyűjt. II. 255; *vōlē kārā varā ēdēh ul-žōrñē kormāšken* 'ő aztán elment hogy meglássa az ember fiát-lányát' 503; *ēzō ēppin vōlē pōzan ēdēh ul-žōrbēlē vōrōššā pōž!* 'hogyha te erős vagy, hát verekedj meg az ember fiával-leányával' 503; vP. *kondā kamdā polin edem ūlē-žarē kizē pol!* 'ide bárki legyen is, alighanem ember fia-leánya jött!' 264.

II.

A következő csoportokban már egyes alárendelő összetétel-fajtákkal foglalkozunk, mégpedig kétféle jelzős- és kétféle birtokos-összetétel típussal.

Ősrégi jelzős összetételeknek kell tartanunk azokat az összetételeket, melyekben egy jelzős főnév melléknévként szerepel bármily képző nélkül.*) Az ilyen összetételek el vannak terjedve talán a világ összes nyelveiben,**) s pl. az indogermán nyelvekben kétségtelenül kimutatható, hogy a képzőtlen alakok az eredetibbek, a képzősek pedig csak később keletkeztek.

*) SIMONYI: Nyr. IV. 189—90; SZILASI: NyK. XXVI. 183—4; AHLQVIST, Suomen kielen rakennus I. 84.

**) A török-tatár nyelvekben is igen közönséges, pl.:

oszmán-török: *ak-sakal* 'fehér (ősz) szakállú' | *kalem-kaş* 'toll (ív) szemöldökű' | *kara-kaş* 'fekete szemöldökű' | *keman-kaş* 'ívszemöldökű' | *kara-göz* 'fekete szemű' | *kel-baş* 'kopasz-fejű' | *kirez-dudak* 'cseresnye ajkú' KÚNOS, Oszmán-török nyelv-könyv 324 | *jeşil baş ördek olsam, su içmem gölünüzden* 'ha zöld fejű réce volnék, nem innám a tavatokból' Oszmán-tör. Nép-költ. Gyűjt. II. 212.

csagataj (KÚNOS): *ak baş* 'barhäuptig; hirse; junge sklavin' | *kara baş* 'sklavin, milehbruder, schwarzkopf'.

kazáni tatár (BÁLINT): *ak küt* 'fehérfarkú sas, tengeri sas' (*küt* 'alfél') | *börköt* 'császársas' | *kamit ajak* 'horgas lábú, löcsalábú' (*kamit* 'lóiga') | *kirik-ajak* 'százlábú (féreg)' (tkp. 'negyvenlábú') | *kizil baş* 'perzsa' (*kizil* 'piros, vörös'; *baş* 'fej') | *ozon boron* 'szűnyog' (*ozon* 'hosszú', *boron* 'orr') | *siyar küz* 'félszemű'.

karakirgiz (ALMÁSI): *berkut* 'aquila fulva' KSz. II. 116.

baskir (PRÖHLE): *börkut* 'császársas' | *kqra-tun* 'fekete subás' (*tun* 'bunda').

karacsáj (PRÖHLE): *aş-t'ujäq* 'die weissen hufe eines pferdes, ein pferd mit weissen hufen' | *q'ubä-bet* 'von bleichem gesicht' | *é'ij-bidir* 'dickbäuchig' (*é'ij* 'roh, unreif', *bidir* 'bauch') | *üé-ajäq* 'dreifuss (küchengerät)' | *şanñiz-k'öz* 'einäugig'.

kumük (NEMETH): *kiññir jürek* 'kétszínű' (*kiññir* 'hamis, ferde, hazug, görbe', *jürek* 'szív') | *kiññir goz* 'kancsal' (*goz* 'szem').

csuvas (PAASONEN): *şarlä-kuş* (bot.) 'сорочка' (*şarlä* 'piros, vörös', *kuş* 'szem') | *üpnε-kuş* 'lesütött szemű' (*üpnε* 'hason, hasra') | *vizä-kuş* 'sóvár' (*vizä* 'éhes') | *şura süşsem* 'fekete hajú' | *kyçär-kyt* 'bögöly' (*kyçär* 'görbe, ferde'; *kyt* 'alfel, segg') | *päzara*

1. Magyar.

A magyarban két madárnév biztos példája ez összetételek régiségének: *vörösbegy* 'rotkehlchen' 'rubecula' COMENIUS NySz. 'pyrrhula pyrrula' Csongrád m. CHERNEL, Magyarország madarai II. 616 'erithacus rubecula' 771 és a *sármány* MISKOLCZI NySz. 'icterus' MA. 'grünling' PPB., melynek változatai: *sármály*, *sármalyu* 'galgulus' COMENIUS, NySz., *sármáluó* Sopron m. MTsz. 'emberiza citrinella', *sármálinkó* (-inkó kicsinyítő képzővel, l. Nyr. XLI. 443), *sármáringó* CHERNEL II. 573, *sármárinkó* HERMAN OTTÓ, A madarak hasznáról és káráról 101, *sár malinkó* (FÖLDI) Aquila XIV. 28 'oriolus oriolus'; *sármánkó* Csík m., *sármándli* Répeze vid., *sármánli* Őrség, *sármánytyú* (talán a *süvöltyű* 'pyrrhula pyrrhula' analógiájára) Udvarhely m., Háromszék m., Erdővidék MTsz. 'emberiza citrinella'. (Vö. még: *sármók* Mármaros m., *sármóka* Szolnok-Doboka m., *sárjánka* Baranya m., *sárjóká* Zala m., *sárgyóká* Zala m., Göcsej, Somogy m., Közép-Baranya; *sárgyúka* Baranya m. MTsz. 'emberiza citrinella'.)

Szintén *mál* az utótagja az *aranymál* Szilágy m., *aranymáj* Szilágy m., *aranymál rigó* Molnaszeecsöd, Vas m. 'oriolus oriolus' CHERNEL, Magyarország madarai II. 574 madárnévnek. (Változatai még: *aranymáli* Sopron m. Aquila XIV. 18, *aranymályú* CHERNEL II. 574, *aranymálé* Vas m., Sopron m. Aquila XIV. 18, *aramálé* CHERNEL II. 574, *aranyos málé* Zala m. Aquila XIV. 18, *arany málinkó* Dunántúl Term.-tud. Közl. XX. 305, *arany málingó* Dunántúl, *arany málingó* Pest m. Aquila XIV. 18, *aram-málingó*, *aram-mállingó* Zala m. MTsz., *alamár* Göcsej, *olomári* Őrség MTsz., Zala m. Nyr. XIX. 575, *arany-márinkó* HERMAN OTTÓ, A madarak hasznáról és káráról 101, *arany-*

kut 'sokat fingó' (*pāzar* 'fingani') | *šyrcyt* 'parti fecske' 'hirundo riparia' (*šyrā* 'fehér', *kyt* 'alfél, segg') | *kygār-māj* 'kócsag' (*kygār* 'görbe, ferde', *māj* 'nyak') | *šakla-puš* 'kopasz' (*šakla* ua., *puš* 'fej') | *stapan-puš* (bot.) 'татарникъ, татарская голова' | *təgəltəda* 'halfaj' (*tək* 'szőr', *təklə* 'szőrös', *tyda* 'ajak') | *vārēm-tyna* 'szúnyog' (*vārēm* 'hosszú', *tyna* 'növényyszár') | (MÉSZÁROS) *kəbžək turtsā jūlbžə žurā kuš* 'ujjával intett a fekete szemű' Csu. Népkölt. Gyűjt. II. 158. — Vö. *puš šāvrenan pūlē anat* 'szédelőg fejtű hal úszik' 91.

máringó, aran-máringó Örség, Somogy m. MTsz., Nagykanizsa, Pusztá-Magyaród Zala m., Dunántúl, Pest m. Aquila XIV. 18.)

A *bégy* van a következőkben: *aranybegy* Jászberény 'orionus oriolus' CHERNEL II. 573 (vö. *aranybegyű* SI. 12, *aranybögyű* SI. Kr. I. 10, Aquila XIV. 18) | *havasi szürkebegy* 'accentor collaris' 702, *erdei szürkebegy* 'accentor modularis' 703 | *kékbe*gy 'cyanecula suecica' 774.

Madárnév még: *fekete folt* 'sylvia atricapilla' Kolozsvár CHERNEL II. 712 | *kerti füstfark* (és *rozsdafarkú*) 'rutila phoenicura' HERMAN O., A madarak hasznáról és káráról 167.

Halnév: *veres-szem* 'scardinius erythrophthalmus' Bódva, Szendrő HERMAN OTTÓ, Magyar halászat könyve 839 | *orsó-fark* 'aspro Zingel' (GALGÓCZI ISTVÁN, Szakácsi tudomán című 1622-ben írt kéziratos könyvéből) uo. 815.

Növénynevekben is gyakoriak az effajta összetételek: *bakgyomorfü*, *bakszakállfü* (és *bakszakállűfü*), *barátmonyfü* (és *barátmonyűfü*), *borjúlábfü* (és *borjúlábűfü*), *egérfarkfü*, *egérfülfü*, *kakastaréjfü*, *kecskeszakállfü* (és *kecskeszakállűfü*), *lófarkfü*, *lőherefü*, *lúdlábfü*, *medvetalpfü* (és *tövises medvetalpűfü*), *ökörfarkfü* (és *ökörfarkűfü*), *ökörfülfü*, *ökörnyelvfü* (és *ökörnyelvűfü*), *ökörsemfü*, *rókafarkfü*, *tyúkbélfü*, *varjúlábfü* (és *varjúlábűfü*), *hollólábfü* (és *hollólábűfü*) NySz.; *tányérbél virág* (és *tányérbélű virág*) MTsz., *kenyérbélvirág* NySz., MTsz. (és *kenyérbélű gomba* NySz.). (Vö. *bakszarvűfü* NySz., MTsz., *borjuorrűfü*, *daruorrűfü*, *ébfejűfü*, *ébnylvűfü*, *észtragorrrűfü*, *kecskeszarvűfü*, *macskafarkűfü*, *oroszlántalpűfü*, *szarvasnyelvűfü* NySz., *embertökű fü* Nyr. IV. 24, *kecske-csecsűfü* MTsz., *kecske-csecsű-szőlő* MTsz., NySz., *kecskeszemű szőlő* NySz., *jáncsecsű* 'szőlőfa', *jáncsecsű alma* MTsz., *lőmonyűszilva* MTsz., *lősemű szilva* MTsz., NySz.)*

Testrészt jelentő szó van még a következő régi összetételben: *Félkéz* (tulajdonnév) 'einhändig' NySz., OklSz.; *félkéz-halmár* NySz., MTsz., *félkéz-kalapács* MTsz., 1614. TörtT. Új f. 2:471, *félkéz-kasza*, *félkéz kosár* MTsz., *félkézmeszelő* 'rövid nyelvű

*) Nem egészen kétségtelen ezeknek az idetartozása: *galambláb* 'storchschnabel', *kakasláb*, *nyúlláb*, *szarkaláb*, *varjúláb* NySz.; *lúdláb* 'sárga kankalin', *macskaszem* 'viola tricolor', *macskatök* 'glechoma hederacea' (vö. *macskatöki*).

meszelő' Nyr. XLII. 299; kétkéz-háló, kétkéz-vonó, kétkéz-rúd MTsz.; épkézláb ember; négykézlábut 'meredek út' (Háromszék) MNyszet VI. 342. Ilyen, de már elhomályosodott összetétel a *szomjú* 1. 'szomjas'; 2. 'szomjúság' és *éhom* 1. 'éhgyomor'; 2. 'éhes gyomrú' szó, melyek második tagja a régi *jonh*, *joh*, *juh*, *ih*, *éh* 'belek, has, gyomor'. A *szomjú* tehát, ellentétben az *éhom*-mal, azt jelenti: 'szomjas gyomrú'. (L. Nyr. XLII. 62.)

A népnyelvben van még több oly összetétel, melynek utótagja testrészt jelentő szó: *bagófé* (= bagolyfő) 'tököfő, ostoba fajankó' Vas m. | *pókhas*, *pukhas* 'nagyhasú, potrohos ember' Kiskúnhalas, Nagy-Kúnság, Palóczság (*pók-has*, *puk-has* 'nagy has' Baranya, Palóczság; vö. *haspók* 'nagyhasú, potrohos, hasát szerető' Zala m., Somogy m., Pápa, Komárom m.) | *kétfej* (kukoricza) 'kétfejű, kétcsövű' Somogy m. | *három-láb-szék* 'három-lábú szék' Palóczság (vö. *háromlábú* NySz., de *pechenye swtheo was lab* RADVÁNSZKY NySz.) | *kutyafog* 'álnok, irigy, sértő, maró természetű, másról rosszat mondó' Székelyföld | *pokolból* (és *pokolbólü*) 'nagyétű' Debreczen | *telitest* 'telitestű' Háromszék | *vastagnyak* 'vastagnyakú' Somogy m. MTsz.

Van egy olyan összetétel is, melyben ruhafélét jelentő szó van az utótagban: *fél(n)adrág* 'féleszű' Nagykúnság, Túrkeve, Szeged (vö. *fénadrágos* ua. Kiskúnhalas, Kalocsa) MTsz.

Elvont fogalmat jelölő szó már gyakoribb, különösen a *szín* szó fordul elő sokszor így képző nélkül összetételben, pl. *hamuszin*, *mákszin*, *mëggyszin*, *oroszlánszin*, *pázsitszin*, *publikánszin*, *téglaszin*, *tengërszin*, *testszin*, *tüdősin* OklSz.; *kétszin* 'kétszínű' Erdély, Erdővidék, Háromszék m.; *magam-szin* 'magam színű, olyan színű, mint én' Háromszék m.; *molnárszin* 'világos szürke-kék' Heves m.; *szëgszin* 'barna, gesztenyeszínű' Fehér m.; *szíjszin* 'drapszínű, szarvasbőrszínű' Czegléd; *testszinkörte* 'pirosas körtefaj' Debreczen, MTsz.; *aranyszín* *paripa* MNGy. I. 222; *rőzsaszín hajnal* ERDÉLYI, Népdalok és mondák II. 123; *szivárványszín pántlika* 87, *violaszín pecsét* MNGy. I. 330, *gesztenyeszin haj* KRÍZA 213, *testszény fűdzöm* KRÍZA 114.

Ide tartoznak még a következők: *hordóíz* Erdély, *hordó-éz* Szatmár m. 'hordóízű' | *hordószag* 'hordószagú' Szatmár m. | *középrend* 'középszerű' Veszprém m., 'közepes termetű' Székelyföld'; *öregrend* 'király' 'koros, idős' Háromszék m. MTsz. | *tizen-*

nyolcz szi (szél) *gatyá* Nyr. III. 367 | *féltáncz* Arad m. (és *féltánczú* Szatmár m.) 'félesztű' MTsz. | *félszég* NySz.*)

Másféle (konkrét) fogalmat kifejező szó az utótag még ezekben: *egylő*, *kétlő*, *négylő szekér* Magyar Nyelvészet VI. 342; *hatló hintó* (Háromszék m., Erdővidék) KRIZA 17, 146; *másodfü-lő*, *harmadfü-lő* NySz.

2. Vogul.

a) Testrészek.

fej: É. (MUNK.) *jānk-pūnk* (személynév) 'fehér fejű' VNGy. IV. 427 | KL. *mētēy pānk jīnkei* 'bérért dolgozó (tk. 'béres f.') nőcseléd' 107 | É. *nār punk* 'kopasz f.' 49 | *sēmēl-p.* (kutyanév) 'fekete f.' 428 | *sālt-p.* 'háncssapkájú' (tk. 'fejű') 175 | *sūl p. jānīnkwē* 'öszfejű öregecske' II. 325 | *vīrīr-p.* (kutyanév) 'vörös f.' 428 || (AHLQV.) *āmp-pānk-jiv* 'cornus sanguinea' | *kelp-pānk-pul* 'erdbeere' (tk. 'vér-fej-bogyó') | *kelp-pānk porixt* 'die gräser mit rotem kopfe' SUS. Toim. VII. 127.

szem: É. (MUNK.) *sam-pāl* 'félszemű' VNGy. I. 8, IV. 149 | *χulax-sam* 'holló-sz.' II. 111 | *ponsēm soši kiti sam* 'érett ribiszke két szemű' 5 | *sakwalik-sam* 'szarka-sz.' 111.

száj: É. *sūp-pāl* 'görbeszájú' (tk. 'fél-sz.') I. 25.

torok: É. *lujmēy tur turkēm* 'énekes hangú (tk. 'torkú') torkocsám' IV. 20 || *kēr-tāχ ta'ilēm* 'vasmellű (tk. 'torkú') ruhám' II. 149.

orr: T. *ūql šop k'om* 'orratlan ember' IV. 357 (É. *sop*, T. *šop* 'darab, rész, fél') | É. *jānk ŋol* 'hófehér orrú' 8 | K. *jāni ŋql* 'nagy-o.' IV. 267 | K. *k'ōrēs-ŋ.* 'kimeredő o.' uo. | É. *kurkā-*

*) Vö.: *félvágás szekér* 'kisebb szekér, a melyen trágyát követ, fát stb. hordanak' Maros-Torda, Háromszék m., Erdővidék (vö. *félvágású szekér* ua. Maros-Torda m.) | *egész vágás szekér* 'nagyobb szekér, a melyen szénát, gabonát-mit hordanak' Maros-Torda m. (vö. *egész vágású szekér* ua. Maros-Torda m.) | *az ő nevelési* (= nevelése) *gyerēk* Heves m. NyFüz. XVI. 38 | *an nēm idē val^uó származás* Pápa vid. NyFüz. XVII. 18 | *pápoi születés* vagyok uo. | *az idē val^o születés* Kemenesalja NyFüz. XXXIII. 16 | *körmendi születés* uo. | *mēgin éső osztá* (= osztálybeli) *lésző* Győr m. Nyr. XXXV. 390.

íol 'tyúk-o.' 124 | *šimsér-ń.* 'búvárkacsa o.' 80 | K. *šörém-ıql* 'egérfi-o.' 397 | *tąńkér-ń.* 'egér-o.' uo.

fül: T. *pil-šop* 'fületlen' IV. 358 | É. *sailem pal* 'érzékeny fülű' II. 362.

haj: É. *sāt āt tinij punk* 'százhajú drága fejem' IV. 121.

szőr: É. *āńǵā-pun* 'hófajdpehely-szőrű' II. 337 | *širā-p.* 'sirálypehely-szőrű' uo. | KL. *toql-pun lın* 'téli sz. evet' IV. 101.

szarv: É. *ānt-pāl ǵār* 'félszarvú rénbika' IV. 393 | *vort-ānt-punk* 'keményszarvú fő' 270.

nyak: É. *āńǵā-sip* 'hófajd-nyakú' IV. 10 || *lultēm ǵār-sip-luw* 'bikáéhoz hasonló ny.' 50 | *viřir nuǵ sip-lu* 'vörös posztóval [díszített] ny.' 12.

mell: É. *ǵātēl vortēm vorti ma'il* 'napbarnította barna mellű' IV. 46.

hát: É. *ti jēlpij sis saw urkwēt, ti supi' sis saw urkwēt* 'ezen szent hátú sok hegyecském, ezen tokhal hátú sok hegyecském' IV. 12.

fark: É. *lēi'-sup tari* 'félfarkú daru' IV. 393.

kéz: É. *kāt-pāl* 'félkező' I. 8, IV. 259 | KL. *kēlpēń-koqt* 'véres kezű' IV. 310.

láb: (MUNK.) É. *la'il pāl* 'fállábú' I. 8, IV. 168; (AHLQV.) *laıl-pāl, liel-poal* 'mit einem fuss, einfüssig, hinkend' | (AHLQV.) *pēr-laıl* 'krummbeinig'.

újj: (MUNK.) É. *uj-namtal-tulā-ǵum* 'medve névtelen újjas férfi' VNGy. III. 429.

membrum virile: É. *ǵisrā kōk* 'kampós f.' IV. 246.

b) Helyzetet jelentő szó.

csúcs, hegy: É. *talēx-sup pulāt-sirej* 'tompahegyű aczél kard' IV. 144 | *āńkér-talēx ũlpaš* 'sűrű csúcsú czirbolyafenyves' 217.

szél: KL. *jaım jasēxtoqlēm vōtēń k'ūrpā wūs jaš, šaurēp-nāl ošt urēń vōtnē k'uń pńšimēn* 'atyám jegyezte benőtt (tk. 'partos') szélű kis ösvényjegy fejszenyél vastagságú dudoros szélűre mikor nőttél' (tk. 'értél meg') IV. 133 (É. *vāta*, K., KL. *vōt* 'part, szél').

c) Ruhaféle.

suba: É. *q̄sjéχ-pāl* 'bekecses' (tk. 'félsubás') IV. 74.

sapka: É. *χansäy kēnt* (személynév) 'tarka sapkás' IV. 427.

d) Elvont szó.

öl: É. *sāt tal sirei q̄nsi* 'hét öles kardja van' IV. 171.

év: É. *χūrēm tal luwi* 'jēmts' 'három éves lóvá lett' I. 6. |

q̄tēr...vāt tāli 'jēmtēs' 'a fejedelemlő harmincz éves lett' II. 94.

rétég: É. *sāt-pis χāpχā-jiw χāp* 'hétrétű nyárfahajó' I. 47 | *sāt-pis sorni-kwol* 'hét rekesztű arany ház' III. 67.

e) Más (konkrét) szó.

deszka: É. *ti q̄lpiw pārt kwol-kān* 'festett deszkás padló' IV. 75.

fű: É. (KANNISTO) *kit-pum luβ, χūr^um-pum luβ* 'két éves ló, három éves ló' (MUNKÁCSI: KSz. VI. 198).

3. Osztják.

a) Testrészek.

fej: É. (AHLQV.) *nūr-ox* 'kahlköpfig' | (PÁPAY) *u̇rdi-ox-siski* 'vörösfejű madár' UF. XV. 93 || I. (PATK.) *sēvat ūχ* 'bezopftes haupt' Die Irtysch-ostjaken II. 64.

szem: É. (AHLQV.) *parta-sēm* 'schieläugig, schielend' (vö. *parta-pēlak* 'linke seite') | I. (PATK.) *sorñi-sēm nai* 'arany szemű asszony' | É. (AHLQV.) *voñya-sēm* 'schieläugig' | (PÁPAY) *v^uq̄žəm-sēm lqχman χint* 'vészhaló szemű födeles nyírfahéj puttany' ONGy. 34.

orr: É. (PÁPAY) *nol-twi-kòrdi mēñ'k'* 'vasorrú manó' UF. XV. 93 | (AHLQV.) *navi-ñol* 'pferd mit weissem maule'.

száj, szájrés: É. (PÁPAY) *orol-āgen χusi-nanχ-tušəñ-uyγəl jajem* 'szánorra-módjára-görbült-vörösfenyő-szakállas-száj bátyám' ONGy. 150 || *orol-ā-χ-n.-t.-löl jajem* 'szán-o.-m.-g.-v.-sz.-szájrés bátyám' uo.

nyelv: É. (AHLQV.) *ār-nāñim-siski* 'lerche' (tkp. 'gesang-zunge vogel', vagy talán inkább 'soknyelv[ű] madár', vö. finn (ERWAST) *sata-kieli* 'nachtigall').

fog: É. (PÁPAY) *làngz-pèŋ'gi* 'evetfogú' UF. XV. 54 | *uai-p.* 'állatfogú' uo.

áll: É. (AHLQV.) *navi-añen* 'weissshalsiger (! így) fuchs od. dessen fell' | *pudi-añen* 'fuchs mit grauer brust' (vö. KARJ. DN. *āṇan*, Trj. *ā'ṇan*, V. Vj. *āṇan*, Ni. *āṇan*, Kaz. *āṇan*, O. *āṇan* 'Kinn' SUS. Toim. 1).

nyak: (CASTR.) *āna-sābet* 'ente von schwarzblauer farbe mit dickem halse'.

gyomor: É. (PÁPAY) *hort-ney-χo-āktam-vuj-ox-taj-χol v η-on t r ort* 'falusi-ember-gyűjtötte-állat-feje-búbjában-dús-gyomor-fejedelemhős' ONGy. 14.

kéz: É. (AHLQV.) *ser-kuš* 'geizig' (tk. 'leer-hand').

b) Ruhaféle.

ruha: É. (PÁPAY) *nōrām-iki-kunžvη-tēl akem* 'réti-öreg-karmos-pánczélt [viselő] bácsikám' ONGy. 74.

botos: É. (PÁPAY) *uai-pēlak* 'félbotosu' UF. XV. 98.

c) Elvont szó.

év: (PATK.) *χūdem-, nēda-, vēt-, χūt-, tābet-tēta* '3—7 jähriges pferd' (*tēta* 'winter').

4. Zürjén.

a) Testrészek.

fej: (WIED.) *dzirña-jur* 'leichtsinniger' (dz. 'beweglich, rührig') | *jōi-j.* 'dummkopf, narr' (*j.* 'töricht, einfältig, dumm, unvernünftig') | *kod-j.* 'betrunken, berauscht' | *kuš-j.* 'kahlkopf, glatze, priester' | *lož-j.* 'zauskopf, ungekämmter' | *noi-j.* 'priester' (*n.* 'tuch, wollenzeug' stb.) | *paškyr-j.* 'krauskopf, zauskopf, ungekämmter' | *stšan kod' jur* 'grossköpfiger' (*stšan* 'kübel, bottich', *kod'* 'ähnlich') || *görd-j.* 'roter klee (*trifolium pratense*)' | *jedzyd-j.* 'weisser klee (*tr. repens*)' || *tup-j.* 'eule', *itšet tup-j.* 'käuzchen (*strix passerina*)' (*tup-jura* 'schopfig').

szem: Ud. (WICHM.) *bugil' šin* 'glotzüngig, der glotzüngige' (I. V. S. L. P. *šin-bugil'* 'augapfel') FUF. XI. 225 || (WIED.) *pölödnitša-sin, pölödnitša-s., pöludnitša-s.* 'kornblume (*centaurea*

cyanus) (p. 'ein wesen, das im roggén wohnen soll') | *nelamynsin* 'wucherblume (chrysanthemum leucanthemum)' (n. 'vierzig').

orr: *as-nyr* 'eigensinniger, halsstarriger mensch' | *kyr-n.* 'grossnasiger' (k. 'berg') | *tul-n.* 'verschmutzter mensch' (t. 'pflock, keil, zapfen, nagel, knebel stb.') || *vežyňa-nyr-kai* 'sichelschnabel (recurvirostra avocella)' (v. 'schief, schräg, gekrümmt, geworfen').

s z a k á l: *bon-tuš* 'mann mit dünnem bart'.

nyak: *pernatöm sily* 'ein ungetaufter; falscher, bestechlicher mensch'.

has: *paškyd rušku* 'fresser' (p. 'breit, weit, ausgedehnt; üppig, prächtig').

láb: *kok-pöl boštny* 'lahm machen' | *kyn-kok* 'frostiger mensch, schwächling' (k. 'erstarrt, abgestorben, unreif') | *pu-kok* 'stelze, stelfuss' (pu 'holz') || *katša-kok-turyn* 'helmkraut (scutellaria galericulata)' (*katša* 'elster') | *turi-kok-to(j)in* 'rohrkolben (typha latifolia)' (*turi* 'kranich', *tojin* 'mörserkeule').

szárny: P. *ku-bord* 'fledermaus' (ku 'haut, fell, balg') | *kuš-b.* id. (vö. *kuš-borda* 'nacktfügelig') | *nar-b.* id. (n. 'vékony').

fark: *kyž-böž* 'hexe' (k. 'zwanzig') | *lakös-b.* 'schmutzfink, schlumpe' (l. 'schmutzig') || *görd-böž-kai* 'rotschwänzchen (motacilla poenicurus)' | *još-b.* 'aal (anguilla fluviatilis), eidechse' (j. 'spitze') | *kök-böž-kai* 'eule' (*kök* 'kukuk') | *söd-b.* 'hermelin (mustela erminea)' (s. 'schwarz, schmutzig, trüb, dunkel').

b) Helyzetet jelentő szó.

szél: V. (Fokos) *bidsen seni gerd pizan i gerd-doreš* 'ott csupa vörös és vörös-szélű asztal van' NyK. XLI. d. 12.

5. Votják.

a) Testrészek.

arcz: B. (WICHM.) *šed jžgurtjos liktillam, miškĩmte baňjos liktillam* 'die schmutzigen jžgurt'ier sind gekommen mit ungewaschenen gesichtern sind sie gekommen' SUS. Aik. XIX. 181, XI. dal 467.

szem: (MUNK.) *Bursin-Cuňi-pi* 'Jobbszem Csikófi' (név) VNH. 61 | G. (WICHM.) *palšin murt* 'der einäugige' SUS. Aik.

XIX. 132 | Sar. (MUNK.) *taba-sin* 'nagyszemű ember' (gúnyszó) VotjSz. 343 (*taba* 'serpenyő') || Sar. *didik-sin turin* 'nefelejtsvirág (myosotis palustris)' (tk. 'galambszem[ű] fű') uo. 393 | *lud-keč-sin-turim* 'háromszínű viola' (tk. 'nyúlszem[ű] fű') uo. 458 || *gord-sin* 'piros szemű apró pontyfaj (leuciscus erythrophthalmus)' 249.

szemöldök: (MUNK.) *šöd šin-kašjostes aldalom* 'fekete szemöldökű [lány]aitokat megcsaljuk' VNYeivm. 3. dal.

fog: (MUNK.) *kuž-piñ-murt* 'hosszúfogú, emberevő, erdei ördög' VotjSz. 567.

bajusz: Sar. (MUNK.) *kwat tuš* 'egy halfaj, melynek hat bajuszcsápjája van' VotjSz. 232.

orr: (MUNK.) *kuž-nēr* 'szúnyog' (*kuž* 'hosszú'; vö. kazáni-tatár *ozon boron* ua.).

fül: (MUNK.) *sak pel šuon piniez* 'éber fülnek nevezett kutyája' VotjSz. 36.

haj: Sar. (MUNK.) *kuž jir-si* 'az orosz papnak gúnyneve; a lidércnyomás szellemének, Albastinak körülíró neve, melyet félelemből használnak' (tk. 'hosszúhajú') VotjSz. 272.

hát: Kaz. (MUNK.) *šüd-těbir-gibě* 'fekete kalapú mérges gombafaj' (t. 'hát').*)

poczak: (MUNK.) *zok žuš* 'vastag poczakú ember' (gúnyneven) (tkp. 'nagy bendő') VotjSz. 304, 440 (*žuš, žuš* 'állati gyomor, bendő').

oldal: (MUNK.) *šuk-dor val-vilaz puksoz* 'fehér sörényű (? rojtos oldalú) lovára ül' VNH. 62.

bőr: Jel. (MUNK.) *čuni-kic* 'sas' (č. 'csikó'; k. 'vékony bőr, hártya, hám, héj') VotjSz. 328 | Sar. *urd-kic*, Jel. *urt-kic*, Kaz. *urt-kěš* 'denevér, szárnyas egér (vespertilio)' (u. 'oldalborda') 114.

kar: (WICHM.) *lud šorin pal-suž baba šile* 'mitten auf dem felde steht ein einarmiges altes weib' SUS. Aik. XIX. 47.

láb: (MUNK.) *niūdon-pěd-tarakan* 'százlábú féreg (oniscus asellus)' (n. 'negyven') VotjSz. 345 (vö. kazáni-tatár *kirik-ajak* 'százlábú [féreg]' tkp. 'negyvenláb').

*) Vö. (MUNK.) *šuz kot-ul-gubi* 'tinórú (egy sárga búsú, izletes gombafaj, *boletus viscidus*)' (*kot-ul* 'hasszj, lekötő szj, nyeregen') VotjSz. 195.

l á b s z á r: (MUNK.) *kuž-kuk* 'szúnyog' (tk. 'hosszú lábszár') VNH. 91.

l á b s z á r e s o n t: (MUNK.) *kuž-jumil* 'nyakigláb, hosszúlábú ember' VotjSz. 285.

f a r k: (WICHM.) G. *vajo-biž*, MU. *vajo-biž*; (MUNK.) *vajo-biž*, Kaz. *vajo-bēž* 'házifecske' (tk. 'villásfarkú') VotjSz. 640.

b) Ruhanemű.

f e j r e v a l ó: (WICHM.) *töd'i islapa pi* 'ein bursch mit weisser mütze' SUS. Aik. XI. dal 84 || *töd'i tata niyu* 'ein mädchen mit weissem kopfzeug' uo. | (MUNK.) *čumjos tirjos apajjos čistoj-ginā valk takjajos* 'a hálókamrák telvék nénikékkal, valamennyi csupán fényes tokja-süvegű' VNH. dal 63 || *kānos tirjos kenakjos jalan-ginā burtēin kalpak* 'a csűr telve ángyikákkal, egyre csak bársony kalpagúak' uo. | *mamik-kalpak* 'pehelykalpagosok' dal 107.

6. Cseremisiz.

a) Testrészek.

f e j: E. (REG.-BUD.) *kogo-vuj vondo* 'henger, melyre a szőtt vászon föltekerődik' (k. 'nagy', v. 'szál, bot') || P. (GEN.-SZIL.) *kando-βuj*, E. (REG.-BUD.) *kando vuj* 'kornblume' (k. 'kék') || E. (REG.-BUD.) *koršange-vuj* NyK. VI. 'tengelicz', (TROICKIJ-SZIL.) *koršange-wuj-kaik* 'stieglitz' (*koršange* 'lapu', *kaik* 'madár').

o r r: (TROICKIJ-SZIL.) *nol-neř* 'taknyos; rotzig, *coлибий*' || K. (RAMST.) *kužner* 'mücke' (*kužē* 'hosszú') (vö. kazáni-tatár *ozon-boron* 'szúnyog', tkp. 'hosszú-orr').

s z a k á l: K. (RAMST.) *kašarβandaš* 'spitzbärtig' (*kašarβ* 'spitz, stechend', *pandaš* 'bart') | *šimbandaš* 'schwarzbärtig'.

n y a k: K. (RAMST.) *tsärä-šü* 'mit blossem halse'.

f a r k: K. (RAMST.) *tsama-βatš* 'eine rumexart' (*ts.* 'füllen') | E. (REG.-BUD.) *šar-voč* 'nyíl-farkú récze (anas acuta)' | K. (RAMST.) *šimbatš*, (TROICKIJ-SZIL.) *šim-boč* 'hölgyemenyét'.

ú s z ó s z á r n y: (TROICKIJ-SZIL.) *šeme-sulder-kol* 'cyprinus balenus' (tk. 'fekete úszószárny[ú] hal').

b) Elvont szó.

rét eg: Ur. (WICHM.) *süödö paľšaš* 'százerétű' NyK. XXXVIII. tm. 11 | K. (RAMST.) *kokpatšaš-täřär* 'mit zwei hemden'; *kokpatšaš-pört* 'ein haus von zwei stockwerken'.

7. Mordvin.

a) Testrészek.

külső: E. (PAAS.) *Kruglovoj Ulita kerčez langgo* 'eine runde U. mit gekerbtem äusseren' (= der kuchen) SUS. Aik. XII. 38.

fej: E. (PAAS.) *ašo pira čora* 'fehérfejű fiú' SUS. Aik. IX. 234 | E. (WIED.) *ašo pira tikše* 'schafgarbe (achillea L.)' (*tikše* 'kraut, gras, heu') | M. (AHLQV.) *kalēs-preä* 'kopaszfejű' Gramm. 13 | *naraf-prea Tatar* 'ein Tatar mit rasiertem kopf' uo. | E. (PAAS.) *ravuzo pira tejterne* 'ein schwarzköpfiges mädchen' SUS. Aik. XII. 53 | *taza pira tejter* IX. 234, *tazov pira t.* XII. 49 'ein mädchen mit krätzigem kopfe' | *valaňa pirat čanavkat* 'ihr glattköpfigen schwalben' IX. 144.

szem: E. (PAAS.) *kaňzur šelme avakškist* 'sie haben ein hennelein mit augen wie hanfsamen' SUS. Aik. IX. 84 | *kšnav š. atakškist* 'sie haben ein hähnchen mit augen wie erbsen' uo.

orr: E. (PAAS.) *meňdän sudo* 'mit gebogener nase' SUS. Aik. XII. 40 | *ličit mačejt tumon sudot* 'es fliegen gänse mit schnäbeln von eichenholz' 41.

fog: E. (REG.) *toňt uli sija-päj tejteret kudoso* 'neked van egy ezüstfogú leányod otthon' NyK. V. 97.

áll: E. (PAAS.) *kuvaka ulo* 'mit langem kinn' SUS. Aik. XII. 40.

szakál: M. (REG.) *sia-sakal ved-atä* 'ezüstszakálú víz-atus' NyK. V. 142.

haj: M. (REG.) *parhci säjär ved-ava* 'selyemhajú víz-anyus' NyK. V. 142.

mell: E. (PAAS.) *kickere mešče* 'ein krummbrüstige' SUS. Aik. XII. 36 | *mej n.* 'eine schiefbrüstige' uo. || M. (REG.) *ver-müštä* 'vörösbegy' (*ver* 'vér') NyK. V. 225 || E. (GENETZ-NYMAN) *narmones paro soloče juška, ... jakšter meščana* 'ich,

der gute vogel, die nachtigall . . . mit roter brust' SUS. Aik. IX. 86.

begy: E. (PAAS.) *jakstere tutmat šogolkajt* 'ihr rotkröpfigen stieglitz' IX. 144 || (GENETZ-NYMAN) *mazi zopaňa* 'mit schönem kropf' 86.

szív: E. (PAAS.) *moň čéite šedej ačinem* 'du, mein mütterchen mit weichem herzen' SUS. Aik. IX. 206.

has: E. (PAAS.) *sišel peke* 'mit einem bauche von fleisch' SUS. Aik. XII. 54 | *keňdi peke čorinjist* 'sie haben ein söhnen mit einem bauch wie ein filzstück' IX. 84.

láb: E. (PAAS.) *sto(ŕ) lanĕso nuđej pilĕe čorinet kišcit* 'auf dem tische tanzen knäblein mit rohrfüssen (= die löffel)' SUS. Aik. XII. 58 | *sažen pilĕe dudura* 'ein dummkopf mit ellenlangen beinen' 68.

láb szár: E. (PAAS.) *ludij šerĕjka štirinjist* 'sie haben ein mädchen mit beinen wie rohrpfeifen' SUS. Aik. IX. 84.

sarok, csigolya: E. (PAAS.) *peke tejan, azoroň tejter, ištamo: kšni kočkara, kev kasmó* 'ein kind werde ich erzeugen, herrentochter, ein solches mit eisenfersen, mit steinwirbel' SUS. Aik. IX. 94.

fark: E. (PAAS.) *muško pulo kšniň ajgor* 'ein eiserner hengst mit einem schweif von werg' (= die nähnadel) SUS. Aik. XII. 46 || *fata pulo* 'mit lang herabhängendem kopftuch' IX. 224 (p. 'schwanz, schweif; schaft, stiel; haarflechte, zopf [der mädchen]').

péra: E. (PAAS.) *karij elde ašo pada* 'eine braunrote stute mit weissem schamglied' (= die bratpfanne und der pfannkuchen) SUS. Aik. XII. 32.

oldal: E. (PAAS.) *čoka boka* 'mit troddeln an den seiten' SUS. Aik. IX. 224.

b) Elvont fogalmak.

ész: E. (PAAS.) *ie převe dudura* 'ein dummkopf mit einem (d. h. geringen) verstand' SUS. Aik. XII. 68 || *moň sirneň převne bab'inem* 'du, mein grossmütterchen mit goldenem Verstande' IX. 206.

c) Ruhanemű.

ing: E. (GENETZ-NYMAN) *iščo i žal kaſto ſtirňa'the, kaſto Mala'the, ašo pala'the* 'noch dauern mich die zwei mädchen, die zwei Melanien in weissen hemden' SUS. Aik. IX. 102 | *šešteŋgak pelca leđiŋ ala'do, ašo pala'do* 'auch dann fürchte ich die mähenden kerle im weissem hemde' 88 | *šešteŋgak pelan sokiŋ ala'do, . . . ravužo pala'do* 'auch dann fürchte ich die pflügenden kerle in schwarzem hemde' 86.

fej kötő: E. (PAAS.) *kol'ca pangó* 'mit ringförmiger haube' SUS. Aik. IX. 224.

8. Finn.

a) Testrészek.

test: *hieno-ruumis* 'osmerus eperlanus' ('finomtestű') Kans. I. 329 | *sujo-r.* 'coregonus albula' (vö. *sujuu* 'hajlik, enged; nyílik, könnyedén folyik') uo.

külső: *liitta-pinta* 'acerina cernua' ('nyálkás külsejű') 328 | *sileä-p.* 'garrulus infaustus' ('sima-k.') 324 | *valkea-p.* 'lucio-perca sandra, leuciscus idus, cyprinus lucidus, osmerus eperlanus' ('fehér-k.') 328.

fej: *ala pää* 'kopfhänger' (a. 'al') | *harmaa-p.* 'szürkefejű' Sat. IV. 156, 'öszhajú' Kans. II. 63 | *harva-p.* 'zavart f., gyenge emlékezetű' (h. 'ritka') | *hattu-p.* 'sipkás f.' Kant.³ II. 18 | *huuru-p.* 'hóbortos' (h. 'gőz, pára, köd; dér, zuzmara') | *härkä-p.* 'starr, trotzkopf' (h. 'ochs') | *höllä-p.* 'blödsinnig, tor' (h. 'laza') | *kalju-p., kallo-p.* 'kahl, glatzköpfig, glatzig' | *karri-p.* 'csomós h.' (k. 'durva fölszínű') | *kohta-p.* 'fejét egyenesen tartó' Kant.³ II. 244, 'egyenlő magas v. hosszú, megfelelő' | *kova-p.* 'nehéz-f., ostoba' (k. 'kemény') | *kukka-p.* 'virágos tetejű (fenyő)' Kal. 10:130, 'fürtös f. (leány)' 13:28 | *kähära-p.* 'göndörhajú' Kant.³ III. 14 | *lakka-p.* 'breitwipfelig, breitkronig (fenyő)' Kal. 10:152 (l. 'kiálló fődél, eresz, padlás; fejtető') | *lakki-p.* 'sapkás f., tajtékos tetejű' Kal. 15:14 | *laukki-p.* 'hóka (f.)' Kal. 3:309 | *leveä-p.* 'széles-f.' Sat. I.² 132 | *lupu-p.* 'bunkós-f. (növény)' Kans. I. 2 | *mieli-p.* 'verständig, klug, gescheit' | *myssy-p.* 'sipkás-f.' Kant.³ III. 35 | *nätä-p.* 'einen verfaulten wipfel habend' | *nulju-p., nuti-p.* Kans.

I. 273 'kopasz' | *näsä-p.* 'mit zierlichem od. hervorragendem knopf, wipfel, gipfel od. ende versehen; hochgipfelig' Kal. 25: 331 | *puna-p.* 'grauhäufing' (*p.* 'rot') | *pyörä-p.* 'szédelgős, zavart, kábult' | *pörhä-p.* 'mit zottigem kopfe versehen' | *pöllö-p.* 'bagoly-f., tökfilkó' Sat. I.² 171 | *rangas-p.* 'gyűrűsvégű' Sat. I.² 156 | *saara-p.* 'kétágú' Kant.³ I. 213 | *sarvi-p.* 'ein mit horn od. hörnern versehenes tier' | *silkki-p.* 'mit seide gezielter kopf, mit seidenartigem haar versehener k., mit einen solchen kopfe versehen' | *silka-p.* 'sima-hajú' Kal. 38: 278 | *tasa-p.* 'mit einem queren, nicht abgerundeten ende versehen, mit ebener wipfel versehen'; *t. tappelo* 'ein streit, in welchem die streitenden so geordnet sind, dass aus der ferne gesehen, nur die köpfe merkbar sind u. gleich hoch stehend scheinen' | *tina-p.* 'ein kopf mit zinnernen zieraten; mit einem solchen kopfe versehen, mit zinn am ende od. an der spitze v.' Kal. 39: 282 | *tukka-p.* 'hajas f.' 19: 390 | *vahti-p.* 'tajtékos tetejü' 40: 38 | *valkea-p., valko-p.* (Kant.³ III. 402) 'fehér hajú' | *vaski-p.* 'jolla on päärivassa vaskinastoja l. koristeita' III. 87 || *aura-p.* 'disznó' ('eke-f.') Kans. I. 322 | *kivi-p.* 'cottus gobio' ('kö-f.') 328 | *kukka-p.* 'fekete harkály, kakukk, kakas, tyúk, császárfajd, barázdabillegető' stb. 323—6 | *laaja-p.* 'cervus alces' ('széles-f.') 322 | *lasku-p.* 'medve' 322, 'ökör' 323 ('ránczos f.') | *lyhyt-p.* 'leuciscus rutilus' 328, 'coregonus lavaretus' 329 ('rövid-f.') | *pieni-p.* 'plectrophanes nivalis' ('kis-f.') 324 | *pilkka-p.* 'fecske' ('foltos-f.') 325 | *pyöreä-p.* 'patkány' ('kerek-f.') 320 | *sulka-p.* 'iynx torquilla' ('an dem ende feder oder pinselförmig') 325.

arcz: *pullo-poski* 'duzzadt képű' | *puna-p.* 'piros arczú, pirosposzsgás' Kal. 25: 80.

pofa: *allas-naama* 'hosszúkás, sovány képű, pofájú' (*a.* 'teknő, válú, medenceze') | *jorppo-n.* 'csunya, ránczos arczú') | *nalli-n.* 'medvebocs-p.' Kans. I. 203 | *viiru-n.* 'ránczos p., torzp.' Kal. 18: 198 | *volo-n.* 'csíkos p.' Sat. III. 19 || *karva-n.* 'macska' ('szőrös p.') Kans. I. 321 | *palli-n.* 'nyúl' ('labda-p.') uo. | *potti-n.* 'medve' ('korsó-p.') 322 | *vihvilä-n.* 'macska' ('sásp.') 321.

homlok: *kuutamo-otsa* 'hóka (ló)' (*k.* 'holdvilág') Sat. I.² 54 | *laukki-o.* ua. Kal. 21: 70 | *leveä-o.* 'széles-h.' Kans. I. 127 | *pilkka-o.* 'ein geschöpf mit sommersprossen' | *päivä-o.* 'napos h.

(ló) Sat. I.² 54 | *tähti-o.* 'hóka' (t. 'csillag') uo. | *vaakhti-o.* 'schwitzige stirn habend' Kal. 18 : 652 || *sulka-o.* 'iynx torquilla' ('tollas-h.') Kans. I. 325.

s z e m : *hera-s.* 'savószín-szemű, szürke-sz.' | *kauko-s.* 'messzelátó' | *kehrä-s.* 'orsó-sz. (nyúl)' Kal. 4 : 421 | *kiero-s.* 'kancsal-sz.' Kal. 27 : 236 | *kisko-s.* 'jonka silmä l. mieli palaa kiskomaan, karjaa repimään' (medve) Kant.³ I. 166 | *koiran-s.* 'spottgeist, -vogel, schelm, schalk, narr, spielgeist, spötter, possenreisser' ('kutyaszem[ű]') | *kopa-s.* 'homályos v. meredt sz.' | *nahka-s.* 'bőrszemű' Kans. I. 203 | *nalja-s.* Kal. 22 : 282, *nali-s.*, *nalkki-s.* Kant.³ II. 170 'kidülledt, pislogó, folyós v. gúnyos sz.' | *palta-s.* 'kerek v. kidülledt sz. (nyúl)' | *papa-s.* 'bab-sz. (nyúl)' Kant.³ III. 18 | *pitkä-s.* 'messzelátó (táveső)' | *sata-s.* 'száz-sz. (háló)' Kant.³ I. 216 | *sini-s.* 'blauäugig' | *umpi-s.* 'vak, rosszul látó' ('behúnyt sz.') Kal. 45 : 32 | *viuru-s.* 'kancsal sz.' Kant.³ I. 216 | *yksi-s.* 'fél-sz.' Kans. II. 23 || *harmaa-s.* 'arctitis hypoleucis' ('szürke-sz.') I. 327 | *jää-s.* 'acerina cernua, alburnus lucidus' ('jég-sz.') 328 | *kaihi-s.* 'farkas' ('hályogos-sz.') 322 | *kakara-s.* 'macska' 321, 'kutya' 322, 'fülesbagoly' 326 ('göröngy-sz.') | *kelta-s.* 'emberiza citrinella' ('sárga-sz.') 324 | *kiilo-s.* 'veréb' 324, 'nyírfajd' 326 ('ragyogó, fényes sz.') | *kiilu-s.* 'patkány' 320, 'fecske' 325, 'kigyó' 329, 'szöcske' 330 ('pislogó-sz.') | *marja-s.* 'szajkó' ('bogyó-sz.') 324 | *neula-s.* 'róka' ('tű-sz.') 322 | *puna-s.* 'nyírfajd' ('vörös-sz.') 326 | *purasin-s.* 'holló' ('fűrő-sz.') 323 | *siemen-s.* 'egér, vakondok' ('mag-sz.') 320 | *sihti-s.* 'kakukk' ('szita-sz.') 325 | *taivaankarva-s.* 'telmatias gallinago' ('égszínkék-sz.') 327 | *vesiväri-s.* 'csüllő' ('vízszín-sz.') 328 | *väri-s.* 'süketfajd' ('színes-sz.') 326.

h a l á n t é k, s z e m ö l d ö k : *ala-kulma* 'die augen niederschlagend, niederschlagen' | *kulta-k.* 'mit gold gezierten augenbrauen versehen' | *musta-k.* 'fekete szemöldökű' Kal. 38 : 37 || *kivi-k.* 'saxicola cenanthe' Kans. 323 | *nykerä-k.* 'lazac' (n. 'tompá, rövid, kurta') 328 | *pyöreä-k.* 'arvicola amphibius' (p. 'kerek') 321 | *sileä-k.* 'lota maculosa' (s. 'sima') 328.

s z á j : *avo-suu* 'tátott szájú' Kant.³ III. 106, 'csacska, szájas ember'; *a.-kenkä* 'der schaftlose schuh, der pantoffel' | *herkku-s.* 'nyalánk' | *irvi-s.* 'vigyorgó sz.; gúnyolódó, csúfolódó, bolondozó ember' Kant.³ III. 93 | *kirja-s.* 'cifra szélű (bőr-kesztyű)' Kal. 30 : 17 | *kulta-s.* 'arany-sz.' 21 : 266, 'aranyos szélű

(harisnya) 35 : 173 | *parta-s.* 'szakállas' 3 : 185 | *piima-s.* 'tejfölös sz.' 1 : 44 | *puna-s.* 'piros sz. (lúd)' 18 : 146, 'p. szélű (harisnya)' 4 : 462 | *risti-s.* 'kereszt-sz., ferde-sz.' 4 : 408 | *sima-s.* 'mézes-sz.' 14 : 68 | *vääri-s.* 'ferde, görbe, hamis sz.' Kans. I. 242 || *kita-s.* 'kakukk' (*k.* 'rachen, schlund, kehle, gurgel, gaumen') 325.

ajak: *hymy-huuli* 'eine lächelnde person' | *sini-h.* 'mit blauen lippen versehen' | *törö-h.* 'der vorspringende lippe hat' || *irvi-h.* 'farkas' (*vigyorgó ajkú*) Kans. I. 322.

nyelv: *kulta-kieli* 'mit goldener zunge od. saite versehen' | *pitkä-k.* 'der mit langer zunge versehene od. grossmäulige mensch' | *sora-k.* 'schnarrend' | *tuhak-k.* 'ezernyelvű (kigyó)' Kal. 26 : 630 || *jouhi-k.* 'kigyó' ('szörös-ny.') Kans. 329 | *livero-k.* 'fecske' (*liveri* 'rendkívül hosszú és keskeny tárgy') 325 | *sata-k.* 'nachtigall' ('száz-ny.').

fog: *harva-hammas* 'ritka-fogú' Kal. 7 : 170 | *hirmu-h.* 'rettenetes-f.' 19 : 206 | *irvi-h.* 'vigyorgó, gúnyolódó, csúfolódó, bolondozó ember' 32 : 20 | *jaukka-h.* 'veszekedő e.' | *koiran-h.* 'hunczut, csintalan' ('kutya-f.') | *kyry-h.* 'mit krummen zähnen versehen' | *laho-h.* 'der an zahnfäule leidende mensch' | *pitkä-h.* 'hosszú-f.' Kal. 27 : 94 | *rauta-h.* 'vas-f.' Sat. I.² 12 || *neula h.* 'évet' Kans. I. 320 | *piikki-h.* 'róka' ('kopja-f.') 322 | *roukko-h.* 'farkas' ('rakás-f.') uo.

torok: *keträ-kulku* 'orsó-torkú (daru)' Kant.³ I. 100 | *tuli-k.* 'tüzes-t.' Kal. 26 : 474.

orr: *ala-nenä* ('orrát lefelé tartó,) becsípett, részeg ember' | *konko-, konkka-n.* 'krummnasig' | *rauta-n.* 'vas-orrú' Kans. II. 113 | *teräs-n.* 'aczélshegyű' Kal. 33 : 275 || *nysä-n.* 'macska' ('tomba-o.') Kans. 321 | *pitkä-n.* 'kutya, juh, kecske' ('hosszú-o.') 322.

ala-kuono 'lehajtott orrú, orrát lehorgasztó'.

ala-kärsä ua. Kal. 38 : 244 | *näpä-k.* 'hirtelen haragú, fölfortyanó' | *tasa-k.* 'lapos-orrú' Kal. 46 : 85 || *kiero-k.* 'giliszta' (*k.* 'csavart, ferde') Kans. I. 329 | *kirso-k.* 'poloska' ('ferde-o.') 330 | *terävä-k.* 'nyest' ('hegyes-o.') 321.

karva-turpa 'szörös orrú' Kal. 46 : 262 | *tollo-t.* 'előreálló, vastag száju' Kant.³ II. 15 || *koppi-t.* 'nyúl, macska' ('labda-o.') Kans. I. 321 | *musta-t.* 'kutya' ('fekete-o.') 322 | *ruuvi-t.* 'róka' ('srófós-o.') uo. | *sileä-t.* 'leuciscus rutilus' ('sima-o.') 328 | *soikea-t.*

‘coregonus albula’ (‘hosszúkás-o.’) 329 | *talтта-t.* ‘cetonia’ (‘véső-o.’) 330 | *viiksi-t.* ‘nyúl’ (‘bajuszos-o.’) 321.

csör: *home-nokka* ‘schimmelnase, erzschnupfer’ | *kelta-n.* ‘éretlen ficzko’ (‘sárga-cs.’) | *kikka-n.* ‘orrát feldúzó, hirtelen haragú’ | *noko-n.* ‘langnasig, mit langem schnabel versehen’ || *harava-n.* ‘starna perdix’ (‘gereblye-cs.’) Kans. I. 326 | *kovelo-n.* ‘holló’ 323, ‘daru’ 327 (‘véső-cs.’) | *naskali-n.* ‘patkány, stb.’ 320—6 (‘ár-cs.’) | *petkel-n.* ‘glaucion clangula’ (‘mozsártörő-cs.’) | *pilli-n.* ‘sípos rucza’ 327 | *saksi-n.* ‘szajkó’ (‘olló-cs.’) 324.

orrlyuk: *vuihotta-sieran* ‘ökör’ Kans. I. 323.

fül: *home-korva* ‘penészes-fültű’ Kal. 15 : 617 | *hörppä-k.* ‘förlálló v. hegyes f.’ 25 : 266 | *kulta-k.* ‘mit goldenem ohr od. ohr versehen’ | *luppa-k.* ‘kőnya-f.’ Kal. 18:488 | *pitkä-k.* ‘hosszú-f.’ 4 : 406 || *evä-k.* ‘lucio-perca sandra’ (‘úszószárnyas-f.’) Kans. I. 328 | *korea-k.* ‘fecske’ (‘ékes-f.’) 325 | *merkki-k.* ‘nyúl’ (‘jegyes-f.’) 321 | *nahka-k.* ‘fülesbagoly’ (‘bőr-f.’) 326 | *sileä-k.* ‘selyemfarkú locska’ (‘sima-f.’) 325 | *sulka-k.* ‘juh’ (s. ‘toll’) 322 | *suora-k.* ‘kutya’ (‘egyes-f.’) 322.

áll: *jouhi-leuka* ‘szakállas’ Kal. 7 : 178 | *koukku-l.* ‘ein krummes od. spitzen kinn habend’ 3 : 317 | *käykkä-l.* ‘mit spitzen kinn versehen’ 16 : 336 | *vahti-l.* ‘tajtékos-állú’ 14 : 279 | *väkä-l.* ‘görbe-á.’ Sat. II. 206 || *heltti-l.* ‘kakas, tyúk’ (h. ‘lógó, fityegő állapot; álltaréj’) Kans. I. 326 | *lastu-l.* ‘disznó’ (‘forgács-á.’) 322.

szakáll: *halli-parta* ‘szürke-szakállú’ Kal. 8:272 | *kulta-p.* ‘arany-sz.’ Kant.³ III. 61 | *maito-p.* ‘tejes-sz.’ (= ‘tejfölös szájú’) Kal. 21 : 292 | *narrin-p.* ‘possenreisser, spassvogel, launiger mensch, lustiger gesell’ | *pitkä-p.* ‘hosszú-sz.’ Kant.³ III. 35 | *puna-p.* ‘vörös-sz.’ Kal. 1:88 | *ruoho-p.* ‘fü-sz.’ 41:134 | *sulku-p.* ‘selyem-sz.’ Kant.³ III. 61 || *häräke-p.* ‘macska’ Kans. I. 321 | *sihvilä-p.* ‘kecske’ (s. ‘szűrő’) 322.

szarv: *haara-sarvi* ‘ágas-szarvú’ Kans. I. 119 | *haato-, hata-s.* (Kal. 32:39) ‘csákó-sz.’ | *kaari-s.* ‘ein tier mit krummen hörnern’ | *kanki-s.* ‘rúd-sz.’ Kant.³ III. 9 | *kouru-s.* ‘krummhörnig’ Kal. 32:40 | *kulta-s.* ‘arany-sz.’ 27:222 | *käyrä-s.* ‘görbesz.’ 32:295 | *luu-s.* ‘csont-sz.’ Kant.³ III. 9 | *sini-s.* ‘kék-sz.’ 8 | *vaski-s.* ‘réz-sz.’ 91 || *kahara-s.* ‘tehén’ (‘göndör-sz.’) Kans. I. 323 | *keihäs-s.* ‘ökör’ (‘lándzsa-sz.’) uo. | *pensastos-s.* ‘rangifer tarandus’ (vö. *pensasto* ‘cserjés, bokrokkal benőtt hely’) 322.

üstök, haj: *kiherä-tukka* Kant.³ II. 76 *käherä-t.* 'der krauskopf' | *pitkä-t.* 'hosszú-h.' Kant.³ III. 22 | *puna-t.* 'vörös-h., röt-sörényű' Kal. 17 : 463 | *valko-t.* 'weisshaarig'.

hajfonat, hajfürt: *hopia-kassa* 'ezüst-hajfonatos' Kant.³ III. 185 | *kulta-k.* 'arany-h.' uo. | *vaski-k.* 'réz-h.' uo. || *kulta-kutri* 'arany-fürtös' uo. 64 || *kulta-letti* 'arany-hajfonatos' Kal. 37 : 140.

szőr, sörény: *hieno-karva* 'feinhaarig' | *jalo-k.* 'nemes-szőrű' Kal. 46 : 396 | *ilman kaaren k.* 'égkaréjszínű' (VIKÁR ford.) 26 : 762 | *kanervan k.* 'hangafűszínű' 761 | *maan k.* 'földszínű' uo. | *raha-k.* 46 : 28, *rahan-k.* 20 : 282 'drágabőrű' | *sileä-k.* 'sima-sz.' 33 : 204 || *sora-jouhi* 'szép v. egyenes szőrű (ló)' 19 : 486 || *kulo-harja* 'avar v. sárgás sörényű' 14 : 283 | *kulta-h.* 'arany-s.' 12 : 300 | *lako-h.* 'lesimitott hajzatú' Kant.³ II. 313 | *musta-h.* 'fekete s.' III. 91 || *nousu-h.* 'csuka' ('emelkedő hátgerinczű') Kans. I. 329.

gyapjú: *hieno-villa* 'menyét' ('finom-gyapjas') uo. 321 | *metsä-v.* 'cervus alces' (m. 'erdő') 322 | *nouska-v.* 'meles taxus' (n. 'disznó') 321 | *pitkä-v.* 'róka, medve' ('hosszú-gy.') 322 | *vesi-v.* 'arvicola amphibius' ('vizes-gy.') 321.

nyak: *kello-kaula* 'csengős-nyakú' Kant.³ I. 204 | *puna k.* 'vörös-ny.' | *rati-k.* 'galléros nyakú' | *vyöti-k.* 'mit einem ring um den hals versehen' Kans. I. 268 | *väärä-k.* 'ferde-ny.' Kant.³ II. 59 || *harmaa-k.* 'fülesbagoly' ('szürke-ny.') Kans. I. 326 | *jukko-k.* 'nyirfajd' ('püpos-ny.') uo. | *lyhyt-k.* 'anas penelope' ('rövid-ny.') 327 | *paksu-k.* 'luscinia phoenicurus' ('széles-ny.') 320 | *pitkä-k.* 'daru' ('hosszú-ny.') 327 | *viulu-k.* 'csikó' ('hegedű-ny.') 322 | *värtti-k.* 'hydrobata cinclus' ('orsó-ny.') 323.

juppa-niska 'görbe-ny.' | *kykkä-, kytä-n.* Kal. 22 : 280 ua. | *letti-n.* 'hajfonatos-ny.' Kant.³ III. 67 || *evä-n.* 'lota maculosa' ('úszószárnyas ny.') Kans. I. 328 | *jänne-n.* 'galamb' ('inas-ny.') 326 | *keno-n.* 'hattyú' ('feszés-ny.') 327 | *kivi-n.* 'acerina cernua' ('kö-ny.') 328 | *pilkka-n.* 'numenius' ('foltos-ny.') 326 | *valkea-n.* 'mergus serrator' ('fehér-ny.') 328.

oldal: *kelta-kylki* 'emberiza citrinella' ('sárga-oldalú') 324 | *kirjava-k.* 'kakukk' ('tarka-o.') 325 | *kirjo-k.* 'lazac' 328 | *lauta-k.* id. ('deszka-o.') uo. | *miekka-k.* 'szajkó' ('kard-o.') 324 | *peili-k.* 'kacsa' ('tükör-o.') 327.

mell: *helmi-rinta* 'gyöngyös-mellű' Kant.³ III. 68 | *hieta-r.*

'homokszin-m.' Kal. 2:370 | *hopea-r.* 'ezüsthángú' 371 | *kirja-r.* 'ezifraelejű' 47:22 | *kova-r.* 'erős-m.' Kant.³ III. 55 | *ruoko-r.* 'nádas-m.' Kal. 41:156 | *solki-r.* 'csatos-m.' Kant.³ III. 68 | *terva-r.* 'kátrányos-m. (hajó)' Kal. 40:68 | *tina-r.* 'ezinnmellcsatos' 4:428, 'csengőhangú' 2:372 | *valo-r.* 'fényes-m.' 25:288 || *leveä-r.* 'columbus arcticus' ('széles-m.') Kans. I. 328 | *musta-r.* 'actitis hypoleucus' ('fekete-m.') 327 | *paksu-r.* 'leuciscus idus' ('széles-m.') 328 | *puna-r.* 'selyemfarkú locska' ('vörös-m.') 325.

has: *rumppu-vatsa* 'dobhasú' Kant.³ III. 50.

ahkio-maha 'csüllő' (a. 'lapp szán, rossz sz.') Kans. I. 328 | *evä-maha* 'esuka, stb.' ('úszószárnyas-h.') 329 | *kerä-m.* 'pók' 'gombolyag-h.') 330 | *kirjava-m.* 'fülesbagoly' ('tarka-h.') 326 | *muna-m.* 'hangya' ('tojás-h.') 329 | *sukkulais-m.* 'garrulus infaustus' ('vetélő-h.') 324.

há t: *kontti-selkä* 'nyírfahéjtárisznýás hátú' Kant.³ II. 188 | *koukku-s.* 'krummbuckelig' | *kykrä-s.* 'buckelig' | *kyttyrä-s.* ua. | *loimi-s.* 'takarós-h.' Kant.³ III. 21 | *luokka-s.* 'görbe-hátú' | *ryhä-s.* 'púpos-h.' | *värky-s.* 'bátyus-h.' Kant.³ II. 188 || *evä-s.* 'esuka' ('úszószárnyas-h.') Kans. I. 329 | *kaita-s.* 'nyírfajd' ('keskeny-h.') 327 | *korento-s.* 'farkas' ('rúd-h.') 322 | *litteä-s.* 'poloska' ('lapos-h.') 330 | *pölkky-s.* 'vidra' ('tuskó-h.') 321 | *suora-s.* 'ökör' ('egyenes-h.') 323 | *viila-s.* 'nyírfajd' ('ráspoly-h.') 326 | *väri-s.* 'varjú' ('színes-h.') 324 | *ympyrä-s.* 'kenderike' ('karika-h.') uo.

kéz: *kontta-käsi* 'mit vor kälte erstarrten händen' | *pihka-k.* 'der karge, knauserige, knickerige, geizige od. filzige mensch' (p. 'harz') | *sormus-k.* 'mit ringen geziert'.

újj: *kolmi-sormi* 'három-újjú' Kal. 16:344 | *koukku-s.* 'horgas-ú.' 351 | *kulta-s.* 'arany-ú.' 39:284 | *sula-s.* 'puha-ú.' Kant.³ III. 6.

újjhegy: *rauta-nappi* 'vas-újjhegyű' Kal. 16:352.

tenyér: *lave-kämmen* 'széles tenyerű v. kezű, bőkezű' Kal. 32:242 | *mesi-k.* 'mézes-markú (medve)' 32:316 || *kulta-k.* 'medve' ('arany-t.') Kans. I. 322 | *lapia-k.* 'cervus alces' (vö. *lapio* 'lapát, ásó') uo. | *tappara-k.* 'medve' (t. = kasvikas kuusen-oksassa).

marok: *pü-pivo* 'keménymarkú legény' (p. 'gereblye, borona foga') Kal. 39:279. — *kovera-koura* 'mit krummen fäusten versehen' 43:365 | *rauta-k.* 'vas-markú' 20:97 || *hara-*

hopra 'szarka stb.' 323—6 ('hasított-m.') | *harava-k.* 'selyemfarkú loeska' ('gereblye-m.') 325 | *kolmikanta-k.* 'varjú' ('háromsarkas-m.') 324 | *lana-k.* 'szalonka' ('háló-m.') 327 | *nahka-k.* 'kacsa' ('bőrös-m.') uo. | *varvas-k.* 'veréb' ('[láb]újjas-m.') 324.

láb: *kolmi-jalka* 'der dreifuss' | *lyhyt-j.* Kant.³ I. 196, *maata-j.* III. 32 'rövid-lábú' | *neli-j.* 'négy-l.' | *saapas-j.* 'csizmás-l.' Kal. 39 : 280 | *sukka-j.* 'harisnyás-l., fehér-l. (ló)' 3 : 399 || *hivus-j.* 'hangya' ('szőrös-l.') Kans. I. 329 | *kannus-j.* 'macska' ('sarkantyús-l.') 321 | *kapi-o-j.* 'rangifer tarandus' ('patás-l.') 322 | *karhin-j.* 'svábbogár' (k. 'borona, gereblye, szénvonó') 330 | *räpylä-j.* 'kigyó, béka' ('úszóláb-l.') 329 | *varvas-j.* 'nyírfajd' ('újjas-lábú') 326.

láb szár: *hoikka-sääri* 'vékonylábú' Kant.³ III. 68 | *koukku-s.* 'krummbeinig, -füssig' | *pikkä-s.* 'hosszú-l.' Kans. I. 113 | *sorkka-s.* 'hasadt patás' Kal. 27 : 192 | *väärä-s.* 'görbe-l.' 4:407 || *keppi-s.* 'kecske, juh' ('pálcza-l.') Kans. I. 322 | *petkel-s.* 'medve' ('mozsártörő-l.') uo. | *pilli-s.* 'daru' ('síp-l.') 327 | *sapilas-s.* 'csikó' (s. 'szénahordó saroglya') 322 | *vemmel-s.* 'nyúl' (v. 'lójárom, iv') 321.

mätä-kontti 'ein mensch mit wunden bein' | *nori-k.* 'wunde beine habend; ein haarseil od. fontanell am beine habend' | *pihti-k.* 'krummbeiniges geschöpf' | *uni-k.* 'schlafsack' || *kerä-k.* 'pók' ('gombolyag-l.) Kans. I. 330.

térdhajlás: *pihti-kinttu* 'krummbeiniges geschöpf'.

térd: *koukku-polvi* 'térdén guggoló' Sat. II. 45 | *lyhyt-p.* 'rövid-térdű' Kant.³ I. 193 | *pihti-p.* 'ein geschöpf mit krummen knieen od. beinen' || *linkku-p.* 'medve' ('kilincs-t.') Kans. I. 322.

talp: *tasa-käpälä* 'phyllopeustes collybita' ('egyenletes talpú') 323.

köröm, pata: *haara-kynsi* 'hasított körmű' Kans. I. 220 | *kirjo-k.* 'czifra-k.' Kal. 25:584 | *kulta-k.* 'arany-k., -patájú' Kant.³ III. 91 | *käpeä-k.* 'fürge-k.' Kal. 27:255 | *rauta-k.* 'vas-k.' Kant.³ III. 91 || *kolme-k.* 'kacsa' ('három-k.') Kans. I. 327 | *käpälä-k.* 'kutya' ('talp-k.') 321 | *tamppi-k.* 'keresztorrú madár' ('feszítővas-k.') 325.

haara-sorkka 'hasított-k.' Kal. 32 : 296 | *sila-, silo-s.* 13 : 190 'sima-k.' | *sirkka-s.* 'mit heuschreckenbeinen versehen, leichtfüssig' Kant.³ II. 83.

haaro-kavio 'rangifer tarandus, capra hircus' ('hasított p.')

322 *tamppi-k.* 'csikó' ('feszítővas-p.') uo.

szárny: *kirja-s.* 'tarka-szárnyú' Kal. 18 : 135 | *sima-s.* 'mézes-sz.' 15 : 508 | *sini-s.* 'kék sz.' 9 : 220 || *leveä-s.* 'daru' ('széles-sz.') Kans. I. 327 | *nahka-s.* 'fledermaus' | *paili-s.* 'selyemfarkú locska' ('tükör-sz.') Kans. I. 325 | *räpylä-s.* 'repülő evet' ('úszóláb-sz.') 320 | *saksi-s.* 'vesperugo borealis' ('olló-sz.') uo. | *väkkärä-s.* 'anas penelope' ('könnyen mozgó szárnyú') 327.

úszószárny: *sala-evä* 'alburnus lucidus' ('rejtett úszószárnyú') 328.

fark: *hoikka-häntä* 'vékony-farkú' Kant.³ III. 50 | *huiska-h.* 'farkát csóváló, farkával legyintő' | *pitkä-h.* 'hosszú-f.' Kans. I. 49 | *pöyry-h.* 'boglyas-f.' Kant.³ III. 69 | *pöyhtö-h.* 'duzzadt, bojtos f.' Kal. 20 : 228 | *raaka-h.* 'durva f.' Kans. I. 127 | *raippa-h.* (r. 'kötél, vessző, hurok') I. 203 | *typpy-, tiippi-, typy-* (Kans. I. 44), *tökkä-h.* (169) 'csonka-f.' | *villa-h.* 'gyapjas-f.' (Kal. 18 : 546 || *kiekkö-h.* 'kutya' ('mozgékony f.') 322 | *litteä-h.* 'vidra' ('lapos-f.') 321 | *myrkky-h.* 'kígyó' ('mérges-f.') 329 | *nykerö-h.* 'menyét, nyúl' 321, 'kecske, juh' 322 ('kurta-f.') | *siima-h.* 'patkány, egér' ('zsineg-f.') 320 | *suomu-h.* 'hód' ('pikkelyes-f.') 321.

haara-pursto 'coregonus lavaretus' ('ágas-f.') 329 | *kaihi-p.* 'hattyú' ('hályogos-f.') 327 | *kiverä-p.* 'nyirfajd' ('görbe f.') 326 | *lakso-p.* 'csuka' (l. 'völgy') 329 | *lana-p.* 'coccinella' ('háló-f.') uo. | *lehti-p.* 'hydrobata cinclus' ('level-f.') 323 | *leipä-p.* 'aquila crysæthos' 325 | *lyöpä-p.* 'numenius' ('ütő-f.') 326 | *mela-p.* 'lazacz' ('kormánylapát-f.') 328 | *putki-p.* 'garrulus infaustus' ('cső-f.') 324 | *viulu-p.* 'fecske' 325, 'kakas' 326 ('hegedű-f.').

prém: *naava-turkki* 'famoha-bundás' Kal. 14 : 154 | *pöyhöt.* 'bojtos-b.' Kans. I. 15 || *harmaa-t.* 'patkány' 320, 'szalonka' 326 ('szürke-b.') | *kiilo-t.* 'svábbogár' ('ragyogó gereznás') 330 | *mustanharmia-t.* 'galamb' ('feketésszürke g.') 326 | *silkki-t.* 'fekete harkály' 325, 'kígyó, hangya' 329 ('selyem-g.') | *suomu-t.* 'leuciscus rutilus, l. idus, abramis brama' ('pikkelyes-g.') 328 | *taivaankarva-t.* 'telmatias gallinago' ('égszínkék g.') 327 | *villa-t.* 'egér, vakondok' 320, 'juh' 322 ('gyapjúbundás').

toll: *kolmi-sulka* 'három-tollú (ágú nyíl)' Kal. 6 : 48 | *sata-s.* 'száz-t.' 19 : 388 | *selinä-s.* 'zöld-t.' 387.

pikkely: *kulta-suomu* 'arany-pikkelyes' Kant.³ III. 46 ||

sileä-s. 'lucioperca sandra' ('sima-p.') Kans. I. 328 || *hieno-suomus* 'coregonus lavaretus' ('finom-p.') 329.

b) Helyzetet jelentő szó.

vég, fenék, utó: *evä(t)-perä* 'ellentörekvő, ellenkező, akaratos; rest, lassú (e. 'úszószárny') | *kari-p.* 'csörgős-végű' Kal. 12 : 306 | *kerä-p.* 'kerekalapú (asztag)' 25 : 330 (l. NIEMI) || *kuppelo p.* 'kelékes fenekű' 24:287 | *levä-p.* 'nachlässiger mensch' | *nori-p.* 'ruganyos v. puhafarú' Kant.³ II. 122 | *noro-p.* 'alacsony fekvésű, vizes v. mocsaras talajú' Kal. 17 : 203 | *palo-p.* 'égett farú (medve)' Kans. I. 60 | *puna-p.* 'vörös kormányos (hajó)' Kal. 15 : 332 | *savi-p.* 'agyagos talajú' 48 : 30 | *teräs-p.* 'mit gestählt em ende versehen' || *seiväs-p.* 'macska' ('karós-f.) Kans. I. 321.

olas-pohja 'hornyos fenekű (= ballábra való hótalp)' | *vaski-p.* 'réz-f.' Kal. 46 : 304.

hopia-kokka 'ezüst orrtökés (csónak)' Kant.³ I. 185 | *kulta-k.* 'arany-o.' uo. | *vaski-k.* 'réz-o.' uo.

kura-pätkä 'lagopus albus' (k. 'sár, csatak, szar, fos'; p. 'darabka, vég') Kans. I. 326.

él: *kulta-terä* 'mit goldener schneide versehen' | *tasa-t.* 'mit ebener u. querer schneide versehen' Kal. 8 : 170 | *tuli-t.* 'mit sehr scharfer schneide versehen' (tk. 'tüzes éltű') 11 : 287.

oldal: *kolmi-laita* 'három-oldalú (csónak)' 7 : 180 | *vaski-l.* 'réz-o. (fazék)' 46 : 306.

szél: *ruso-reuna* 'mit purpurnem rande od. roter kante versehen'.

c) Növényrész.

halia-latva 'harmahtava, vaalean-vihertävä-latvainen' Kant.³ I. 170 | *kukka-l.* 'mit üppig wachsendem wipfel versehen' (k. 'virág') Kal. 2 : 35 | *kulta-l.* 'aranytetős' 10 : 41 | *sata-l.* 'száz-csúcsú' 2 : 100 | *tuhat-l.* 'ezer-es.; cziczikóró' 9 : 422 || *kolmi-haara* 'három-ágú' 49 : 304 || *kulta-lehvä* 'aranylevelű' 10 : 117 || *puna-kuori* 'vöröshéjú' Kant.³ III. 65.

d) Más (konkrét) jelentésű szó.

sata-hanka 'százevezős' Kal. 43 : 72 || *rauta-hanka, -hankki* 'das mit eisernen ruderpflocken versehene boot' 42 : 214 || *viisi-*

vanne 'ötabroncosos' 21 : 248 || *sata-lauta* 'százdeszkájú' 8 : 142 || *kuusi-kaari* 'das mit sechs querbogen versehene boot' | *sata-k.* 'das mit hundert kniehölzern versehene fahrzeug' Kal. 43 : 130 || *herne-varsi* 'borsószárszínű (ló)' 6 : 14 | *kirja-v.* 'czipra-nyelű' 3 : 313 | *vaski-v.* 'réz-ny.' Kant.³ III. 69 || *kulta-kahva* 'aranymarkolatos' Kal. 3 : 311 || *sata-hauta* 'százgödrű' 48 : 136 || *mesi-nukka* 'mézes fűvű' 32 : 219.

e) Ruhaféle.

kabát: *verka-nuttu* 'posztókabátos' 46 : 182 || *kaita-kauhtana* 'szűk-kaftános' 20 : 612 | *musta-k.* 'fekete-k.' Sat. I.² 132 || *sini-viitta* 'kék-köponyeges' Kal. 14 : 219.

nadrág: *hätä-housu* 'lótófutó, gyáva, nyúlshíví' (*h.* 'sietőség; szorultság, baj') | *verka-h.* 'posztónadrágos' Kal. 46 : 252 || *pihka-pöksy* 'szurkos nadrágú' Kant. I. 144 | *pinkka-p.* 'szűk-n.' 189. *ing*: *utu-paita* 'finom ingű' Kal. 32 : 253.

kötény: *vaski-polli* 'rézfonállal hímzett kötényű' Kant.³ III. 74.

ruhaszegély: *hieno-helma* 'feinen, weichen, schönen rock habend' Kal. 17 : 283 | *hiepra-h.* 'mit zierlichem rocke versehen, m. z. säumen v.' | *kirjo-h.* 'czipra ruhaszegélyes' Kant.³ III. 75.

kalap: *havu-hattu* 'fenyőág-kalapú' Kal. 14 : 154 | *märkä-h.* 'nedves-sipkás' 12 : 477 | *puola-h.* 'áfonya-s.' Kant.³ II. 76 || *puna-kypärä* 'vörös sisakos' Kal. 14 : 38 || *sini-lakki* 'kék-sapkás' 17 : 282.

czipő: *heinä-kenkä* 'fű-czipős' 25 : 430 | *kauto-k.* 'bőr-cz.' 35 : 110 | *kivi-k.* 'kőczipős' | *koppa-k.* 'keménytalpú sarkas cz.' Kant.³ III. 65 | *käpeä-k.* 'csinos-cz.' Kal. 46 : 125 | *käpy-k.* 'toboz-cz.' Kant.³ III. 50 | *niini-k.* 'háncs-cz.' I. 206 || *rupa-löttö* 'iszappal bepiszokolt nyírfahéjczipőben járó ember' Kant.³ II. 12.

harisnya: *liina-sukka* 'len-harisnya' III. 131 | *musta-s.* 'fekete-h.' Kal. 46 : 251 | *puna-s.* 'vörös-h.' 14 : 220 | *sini-s.* 'kék-h.' Kant.³ III. 19 | *syltty-s.* 'összeesett v. letaposott h.' II. 311 | *vikkel-s.* 'bokacziprás' III. 75.

őv: *helmi-vyö* 'gyöngysoros' Kal. 35 : 102 | *hopea-v.* 'ezüst-öves' | *tina-v.* 'czingesattos ö.' Kal. 11 : 174 | *vaski-v., vyöhyt* 'réz-ö.'

gyöngy: *hieno-helmi* 'finom-gyöngyös' Kal. 4: 13 | *kulta-h.* 'arany-gy.' Kant.³ III. 82.

szalag: *nahka-paula* 'bőr-szalagos' 50 | *paju-p.* 'füzfa-sz.' I. 216.

szíj: *nohka-nauha* 'osmerus eperlanus' ('bőrszíjas') Kans. I. 329.

csat: *hopea-solki* 'ezüstcsatos' Kant.³ III. 68 | *kulta-s.* 'arany-cs.' 6 | *vaski-s.* 'réz-cs.' Kans. I. 269.

gomb: *kulta-nappi* 'svábbogár' ('arany-gombos') 330 || *tuhat-nyplä* 'ezer-g.' Kal. 18: 363.

czifraság, hímzés: *kulta-kirja* 'goldgestickt' | *vaski-k.* 'mit metallenen zierraten versehen' Kal. 45: 151.

tok: *tilka-tuppi* 'foltos hüvelyt v. tokot viselő' Kant.³ II. 24.

patkó: *rauta-kisko* 'vaspatkós' Kal. 22: 444.

f) Elvont szó.

Kauko-mieli (= Lemminkäinen) 'messzire vágódó' Kal. 11: 62 | *lapsen-m.* 'gyerek-esztű' 10: 155 | *typerä-m.* 'ostoba (esztű)' Kant.³ III. 78 | *vähä-m.* 'kevé-esztű' Kal. 5: 130 || *tarkka-kuulo* 'plectrophanes nivalis' ('éles hallású') Kans. I. 324 || *suuri-tieto* 'nagy tudású' Kal. 17: 600 || *yksi-neuvo, sata-n., tuhat-n.* 'a kinek egy, száz, ezer útja-módja van' Kans. I. 112 || *kaikki-valta* 'min-denható' Kal. 15: 516 || *keski-ikä* 'közép-korú' 25: 11.

9. Lapp.

a) Testrészek.

fej: S. (WIKL.) *nām-oi'vē* 'name eines renntieres, welches nicht (wie gewöhnlich) im herbst diese haut wegreibt' (*nāme*-[nur plur.] die haarige haut an den hörnern des renntieres [im frühling u. sommer]?) | (HAL.) *mi tihte u'ce pie'nen oi'jjit* 'mi az a kis kutyafejű' Svéd-lapp ny. II. 119 | *pačč-ojja* 'kópé, hun-czut' (tkp. 'kopasz fejű?') IV. 176 | (WIKL.) *čorv-oiv sōbbe* 'stab mit hornknau'f.

szem: K. (GEN.) *pañña-čālmē, paññ-čālm, poññ-čōlm* 'schieläugig' | S. (WIKL.) *čāl'mē-pēllē* 'einäugig', (HAL.) *kuktie tihte sū" kmmā čāl'mie-pielien šētti* 'úgyhogy a felesége fél-szemű lett' III. 36.

száj: S. (WIKL.) *vaiṇū ṇal'mē* 'schiefmäulig'.

fog: K. (GEN.) *kolte-bā,ṇne* 'aranyfogú' UF. I. 73.

orr: K. (GEN.) *koss-ṇu,ṇne* 'rotnase' | *lohke-ṇ.* 'ein grauschwarzer, der gans ähnlicher vogel, dessen flügel beim fliegen einen summenden laut, wie den der bremse erzeugen' | S. (HAL.) *pētnaka-ṇuṇṇē* 'kutyaorrú' V. 182 | (WIKL.) *sagge-ṇuṇṇe-sāipak* 'sorex (vielleicht pygmæus) eine mausart' (*sagge* 'pinne, pflocke').

fül: S. (HAL.) *assās-pā'lējē* 'vastagfülü' V. 291.

szarv: K. (GEN.) *čio,rv-pie,ḷle* 'einhörnig'.

kéz: K. (GEN.) *kirj-kūt* 'schriftgelehrter'.

ököl: S. (NENSEN-WIKL.) *rānko tjārmā* (*tj* = *č*) 'sehr geiziger mensch' ('geballte faust').

láb: N. *galsok-juölge* 'mit aus renntierfell verfertigten gamaschen bekleidetes bein' (WIKL. Chrest.) | (HAL.) *j'u'lekē kāvra* 'erös lábú' VI. 41 | *ruostq-jilkie* 'paraszt' (tk. 'rozsda-láb') IV. 247.

köröm: S. (NENSEN-WIKL.) *jārbā kadtja* (*o*: *kazza*) *Jelle* 'tier mit runden klauen: pferd'.

fark: K. (GEN.) *lion-sīnn-siejpe* 'lenfarkú' UF. I. 75.

b) Ruhanemű.

ruha: (HAL.) S. *kolle piuhtas* III. 177, N. *kollo piuhtas* VI. 193 'arany ruhás' | S. *rimusu-piuhtas* 'rongyos ruhás' III. 178 | *ruksis-p.* 'vörös ruhás' uo. || S. *pławo karvuo* 'kék ruhás' III. 100, 102.

köntös: S. (HAL.) *mūr-ra-stahka* 'faköntösös' V. 183, 184.

nadrág: S. (WIKL.) *kassa-pokkso* 'dickhose (name des bären)'.

prém: S. (WIKL.) *kassa-muadda* 'dickpelz (name des bären)'.

fejköttő: S. (WIKL.) *ṇal'mē-fāṭta* 'mit angenähter mütze (jetzt ganz ungebräuchlich)' | *ṇal'mē-fāṭ-ciōce* 'plectrophanus lapponicus (vogel)' (*ṇ.-fāṭta* 'eine art frauenhaube, die die schultern, den hals u. den kopf umschliesst, so dass nur das gesicht frei bleibt; wird bei schlechtem wetter [nunmehr doch in diesen gegenden selten] gebraucht').

A finn nyelvben az ilyen jelzős összetételek fordított szórenddel is előfordulnak, főleg a költői nyelvben, mint pl. a Kalevalában. Megjegyzendő azonban, hogy a Kalevalában a rendes jelzői szerkezetekben is gyakori a fordított szórend.

A *puoli* szó azonban a rendes beszédben is követi főnevét; pl.: *silmä-puoli*, *silmi-p.* 'félszemű' | *suu-p.* 'jolla on suu toiselta puolen kiinni, toiselta auki' Sat. II. 45 | *sarvi-p.* 'ein-hörnig' | *sivu-p.* 'kruppelig an der einen seite' | *lonkka-p.* 'hüften-lahm' | *käsi-p.* 'félkezű' | *jalka-p.* 'fállábú' | *siipi-p.* 'félszárnyú' | *laita-p.* 'nur mit einer seite versehen' || *hiha-p.* 'der nur einen ärmel hat' || *mieli-p.* 'féleszű, örült' | *väki-p.* 'erőtlen' Kal. 10: 312 | *ikä-p.* 'közép-, hajlott korú, koros, idős'.

Más melléknévnek ilyen szórendje már ritkább a közbeszédben, a költői nyelvben azonban elég gyakori; pl.: *pää-hopea* Kal. 5: 74 (de: *hopea-pää* 29: 217, 35: 174) 'ezüstnyelű' | *pää-kassa*: part. *päättä kassa* 10: 96 (de: *kassa-päättä* 11: 66), plur. gen. *kassa-päien* 20 'hajfonatos fejű' | *pää-kulta*: gen. *pää kultan* 39: 84 (de: *kulta-pää* 2: 12, 13) 'aranyhajú' | *pää-palo* 'fekete harkály' (égett fejű) Kans. I. 325 | *pää-pienoinen*: plur. part. *päättä pienoisia* 'kis fejű' Kal. 23: 347 | *pää-pönttä* 'idom-talan fejű' Kant.³ III. 21 || *suu-levä* 'szélesszájú' Kal. 48: 220 | *suu-paltti* (-o) 'kotnyeles, nagyszájú, fecsegő, szószátyár' | *suu-sinervä*: gen. *suu-sinervän* 'kékszájú' Kal. 9: 46 || *hammas kolmi* 8: 252 (de: *kolmi-h.* ERWAST) 'háromfogú' || *sarvi-kulta* 'arany-szarvú' 10: 362 || *hivus-kulta* 35: 86 (de: *kulta-h.* ERWAST) 'arany-hajú' | *hivus-pitkä* 'hosszú-h.' 19: 488 || *tukka-liina*: gen. *tukan liina* 19: 412 (de: *liina-t.* ERWAST) 'len- v. fehér-h.' || *karva kaunis*; acc. *karvan kaunihin* 'szépszőrű' 27: 248 | *karva-halli* 'fakó-sz.' || *harja-liina*: acc. *harjan liina* Kal. 7: 365 (de: *liina-harja* 18: 442, Kant.³ III. 2) 'lensörényű' || *rinta-kulta* Kal. 20: 294 (és *kulta-r.* 17: 606) 'arany mellű' || *sormi-pieni*: acc. *sormi-pienen* 31: 218 'kisujjú' || *kynsi-kykkä* v. *-kyttä* 'eröskörmű' | *kynsi-pitkä* 'hosszú-körmű' Kal. 19: 402 || *kansi-kirjo*: acc. *kannen kirjo* 7: 344 (de: *kirjo-kannen* 10: 98, *kirjo-kansi* 7: 312) 'cífratetős' || *näsä-viisas* 'kotnyeles, tudákos' (n. 'knopf, ende') || *havu-sata* SZINNYEI (de: *sata-h.* Kal. 31: 147) 'száz meg száz galyú' || *paita-ressu* 'rongyos ingű' 50: 610 | *vyö-vaski* 'rézöves' 4: 430, 20: 352 | *vyöhyt-valkea* 'fehérvűtű' 44: 86 || *ikä-loppu*

'megélemedett, kiélt' (ikä 'kor', loppu 'vég') | vara-väkevä 'bő-készletű' 17 : 14.

A többi fgr. nyelvben sokkal ritkább az ilyen összetételekben a fordított jelzői szórend. A fél szóval összekötött kifejezésekben azonban ez fordul elő gyakrabban.*) Ezenkívül csak ezt a néhány példát találtam: vogul: *tūr-tēp šuñiñ āni* 'tavi táplálék[a] bőséges tányér' II. 157 | *pēs-χansāñ lū* 'csípő[je] tarka ló' NyK. XXVI. 189 || osztják: É. (PÁPAY J.) *ñvl-tvī-kòrdi mēñ'k'* 'vasorrú manó' UF. XV. 93 | *pēs χanzōñ kat χārem* 'csipe[je] tarka két rénbikámat' ONGy. 258 | I. (PATK.) *sēm(et)-sanka* 'messzelátó, jószemű' | É. (PÁPAY) *lom v"qšla χār juχ* 'bogyója letarolt pusztá zelniczefa' ONGy. 16 || votják: *kī kōšek-tem murt* 'kez[e] aszott ember' WIED. Gramm. 265. — Vö. csuvas: *puš sāvrenan pūlē anat* 'szédelő fejű hal úszik' MÉSZÁROS, Csuv. Népkölt. Gyűjt. II. 158.

III.

Az osztjákban vannak az előbbi csoporthoz hasonló jelzős kifejezések, a melyek csak abban különböznek tőlük, hogy a főnév birtokos személyraggal van ellátva. Pl.: É. *jēmāñ siwās χorñl Sqrñi* 'szentséges képű Aranyos' PÁPAY: ONGy. 273 | *sqrñāñ-kur-jitñl-ort* 'aranyos lábizmú fejedelemhős' 74 | *sqrñāñ-jqš-jitñl-ort* 'aranyos kézizmú fejedelemhős' uo. | *kāri-nayk-kār-sewñl-ort* 'kérges-vörösfenyő-kérgé(színű)-hajfonatos-fejedelemhős' 106 | *kāri-nayk-kār-vēšñl-ort* 'kérges-vörösfenyő-kérgé (színű) arcú fejedelemhős' uo. | *kāt oγāl* (= *kāt oγpi mēñ'k'*) 'kétfejű (manó)' UF. XV. 94 | *uēt oγāl* 'ötfejű' 96 | *ñl oγpōzχāl* 'négyfejű' 95 (*oγpōzāχ* 'fej' uo. 8, 99).

Más finnugor nyelvben nem találkoztam ilyen szerkezetekkel, ellenben több rokon nyelvben megvan ez a jelzős kifejezés fordított szórenddel.**)

magyar: *fele-más* OklSz., NySz. 'ungleich, ungemischt,

*) L. fönnebb a többi közé sorolva.

**) L. SIMONYI: Nyr. IV. 437—8, NyF. XLVII. 3—6; SZILASI: NyK. XXVI. 187—9.

gekreuzt'; *felemás állat* 'csodaszülött' (Háromszék m.), *felemás ember* 'esetlen, ügyetlen, pipogya ember' (Székelyföld) MTsz. | *feje-bóbás* 'bóbitás fejű' (Háromszék m.) MTsz. | *háta-határos* 'anormis' CALEPINUS NySz. | *szava-foganatos ember* 'einflussreich' (Erdély és a porta 96) NySz. | *teje-jó tehén* 'jól tejelő t.' (Hódmezővásárhely) MTsz. | *vállá-közös* 'szélesvállú, vállas' (Székelyföld) MTsz.

vogul: *É. ti kätü mäs'ter nē* 'ezen mesterkezű nő' MUNK. VNGy. IV. 3 | *kätü nāřx mān nājkwē* 'zsenge kezű kis asz-szonyka' II. 270 | *kätü sarnij* I. 137, *kätü sarni jelpij uj* II. 316 'aranyos előlábú szent állat' | *käten šämtal xum, la'ilän järtal xum* 'kezedre gyöngé férfi, lábadra erőtlen férfi' I. 137 | *kätün, la'ilän tortal pus-ta'il älän* 'kezetekben, lábatokban tökéletes egészségesek legyetek' II. 17 | *samä posēj, postal xum* 'erős, gyenge szemű férfi' II. 209 | *pēsä xansän, nārmä xansän jqmēs uj* 'tomporája tarka, lapoczkája tarka szép állat' IV. 39 | *jäřä tinij xqlä uj* 'azt a drága apját a dög állat[nak]' III. 456 | *tēpä lošit lošit sāmne* 'tápláléka bő, bő vidékre' IV. 130 | *vitä qššä jākwe* 'keskeny vizű folyócska' III. 437 | *ti nira xarä xarä mā* 'ezen vesszeje gyér, gyér tájék' IV. 3 | *ti pumä xarä x. mā* 'ezen füve gyér, gyér tájék' uo. | *jiwä, pumä nārij űs* 'szent fájú, fűvű város' II. 263 | *jiwä xarä mā* 'gyér fájú vidék' III. 324 | *am qšne jiwä jelpij jelpij kwolrišem* 'az én birtokomat tevő fája szent szent házacskám' II. 273 | KL. *ňurmä k'wqšä vuolēm* 'réte hosszú folyóvonalam' IV. 102 | *É. mātä xqšä mänēl* 'földje messze földről' IV. 55 || *tqulij ujin nēlmä manēr, pusēn lujjeit* 'szárnyas állatod a mennyifele nyelvű, mindannyi énekel' II. 406 || *kiwrä nilä tal kwol-kiwērne jūw tujmēn* 'a négy öl belsejű ház belsejébe bemegyünk' IV. 95, 218 | *kwonitā-ke nilä tal kwol, kiwrä-ke xūrēm tal kwol* 'a külsejére nézve négy ölnyi ház, a belsejére nézve három ölnyi ház' IV. 225 | *urä-ke sāt ur jāņx'eim, urä-ke xqt ur jāņx'eim* 'oldala szerint hét oldal felé forgok, oldala szerint hat oldal felé forgok' II. 176 | *völä-ke kit völ, rāšä-ke xurēm rāš žöltēs* 'folyófordulóból két folyófordulót, fővénypartból három fővénypartot járt be' III. 326 | *tälä-ke sāt täl, tuwä-ke xūrēm tuw* 'évét (tk. telét) számítva hét éven át, esztendőjét (tk. nyarat) számítva három esztendőn át' I. 103 | *aman tälä-ke tälä*

sāt āls, aman tuwä-ke tuwä sāt āls 'talán tele hét télen át tartott (volt), talán nyara hét nyáron át tartott (volt)' IV. 227.

osztják: É. *jǫšəl mōžəŋ ār χoil* 'keze-fájós sok embere' PÁPAY: ONGY. 119 | *kurəl mōžəŋ* 'lábafájós' 14 | *pəŋχələ χanžəŋ χār* 'lapoczkája tarka rénbika' 258 | *peša χanžəŋ χār* 'csipeje tarka rénbika' uo. (*peš χ. ua.* [kétszer] uo.) | I. *səm(et)-sanka* 'messzelátó, jószemű' (*sanka* 'világos') PATKANOV | É. *kēzi-puŋχələ paiai pān* 'késoldala síma fővénypart' PÁPAY: ONGY. 250 | *jəntl tamar luŋki* 'éle törött tompa szerszám' 228 | *tajəl tamar porli* 'hegye törött törővas' 226 | *nəməl ātəm aǰəŋ χo* 'neve rossz apródférfi' 21 | *siǰəl ātəm* 'híre rossz' uo. | *χoil kul kul ləl* 'embere sűrű (tk. vastag) sűrű ellenség' 16 | *χuil osi uitla sārəŋ ləl* 'embere sűrű zajgó (?) ellenség' 14 | *ortl kul oǰəŋ χānt* 'fejedelme sűrű (tk. vastag) fejes had' 16 | *ortl osi uitla oǰəŋ χānt* 'fejedelme sűrű fejes had' 14 | *muwəl pal, pal ont* 'földje magas, magas erdő' 76 || *ǰəŋ'gəl-ki χut ləl ǰuəlt nōmən təl'səm* 'a hat öl mélységű vízből (tk. a vize hat ölnyiből) fölhúztam' UF. XV. 134 | *si χātna oldi niǰən tvləl-ki ǰvrəs tvl ǰuəlt nōǰəllen* 'az ezüst házban levő asszonyodat a tele ezer télen át nyomozod' uo. 15.

votják: *gadiž ċibor vudor* 'tarka mellű (tk. melle tarka) hód' (GAVRILOV) MUNKÁCSI, *Votják nyelvmutatványok* dal. 37.

* * *

Külön csoportosítom azokat a példákat, melyekben az összetétel második része igenév. Pl.

magyar: a) Folyamatos cselekvésű igenév: *feje-fájó, szája-fájó, foga-fájó, orra-fájó, lába-fájó, oldala-fájó, ágyéka-fájó, béli-fájó, hasa-fájó, joha-fájó, mája-fájó, lépe-fájós* NySz., *lépe-fájó, joha-fájó, szíve-fájó* MURMELIUS; *inai-fájó* NySz., *minden teste fájó* 'apoplecticus' MURMELIUS | *hasa-menő, hasa-lógó* MTsz. | *magva-folyó, vére-folyó, hasa-folyós* NySz. | *hava-járó* 'kinek feljő a hava' ARANY (Arist.) | *ereje-hanyatló fáradt proletár* MIKSZÁTH | *vére hulló fű* 'chelidonia' NySz. | *magva-váló szilva* MTsz. | *színe-menős* 'színehagyó' CzF. | *keze-ragadós* 'enyveskező, tolvaj' Nyr. II. 276 | *szava-hihető* NySz. | *szava-bévehető* 'szava-

hihető' MTsz. | *haszna-vehető* PRÓNAY lev. Kaz. Lev. I. 95 (NyF. XLVII. 3, 5).

b) befejezett cselekvésű igenév: *agya-fúrt* MTsz., NySz., *esze-fúrt*, *feje-fúrott* NySz., *béle-büzhödt*, *feje-ment*, *sarkavétt liba*, *szája-égött*, *szája-hült* MTsz.; *keze-aszott*, *keze-megaszott ember*, *hasa-elcsapott*, *esze-felejtett*, *foga-fent*, *esze-fogyott*, *napja-fogyott*, *ügye-fogyott*, *feje-fordult*, *kedve-fordult*, *hite-hagyott*, *színe-hagyott*, *ura-hagyott*, *szava-hitt*, *töke-metszett disznó*, *nyaka-nyírt ember*, *ina-szakadozott*, *ereje-szakadt*, *ina-szakadott*, *juha-szakadt*, *magva-szakadt*, *teste-szakadt*, *hite-szegett*, *nyaka-szegett*, *sárnyszeggett*, *ínye-tölt*, *kedve-töltség*, *esze-veszett*, *here-veszett*, *magva-veszett*, *tüdője-vesztett* NySz., *feje-héjult* 'phanaticus' KRESZN., *foga-hullott* 1653. Erdélyi Múzeum 1901. 39.

c) Tagadó igenév: *haszna-vétlen* 'hasznavehetetlen' (Alföld, Csallóköz, Székelyföld), *magva-vétlen* 'a minek nincs kivéve a magva' (Szeged, Csallóköz, Székelyföld) MTsz. | *Vert viszen veretlen*, *agya-feje töretlent* VERESMARTHY, MATKÓ, CZEGLÉDI NySz.; *Egy könyve esetlen száraz szemmel való asszony* RMK., NySz., *Ő kegyeleme sem tírheti kenve esetlen* NÁDASDY Lev. 130 | *ára-megadhatlan* ARANY, Nyr. IV. 438, *hasznavehetetlen*, *vége-láthatatlan* NyF. XLVII. 6.

vogul: a) befejezett cselekvésű igenév: É. *kātā-luwā sakwalēm xum* 'kezezsontja tört ember' MUNK. VNGy. IV. 256 | *puḡkā xālem por-nē* 'fogavesztett boszorkány' II. 307 | *saḡā sastēm saḡiṅ aṅk* 'fúrtje fejlesztett fúrtos nöcske' IV. 55 | *noḡi siltēm pāren-pī* 'hasított orrú táltos csikó' 146 | *puḡnitā jāktēm ēlēm-ḡqlēs* 'köldöke vágott ember' I. 163 | *sorḡā siltēm ā-i* 'hasa feldagadt leány' IV. 297 | *kwonsā tqulēm nurem-uj* 'körme megtellett hatalmas állat' III. 266 | *aṅ pēsāyā sa'irēm nūlā la'īlēp uj* 'ama csípője levágott négylábú állat' IV. 309 | *namāt lāwēm sāt ḡārēn* 'a neve nevezett hét szamojéd' 38 | *xumitā sastēm xumij sām* 'férfitermő férfias vidék' I. 107 | *tḡrā pinēm vēsij aṅk* 'kendőjét feltett szép leányzó' IV. 37 | *puṅḡ pusjelim sarān* 'vagyonja megrabolt zürjén' VogNyjár. 99 | *simā lēwātim kiwr ḡāpkwē* 'belseje kivájt (kivett) üres ladikocska' VNGy. IV. 69 | *tḡwā sastēm tqwiṅ jiw* 'ága megnövesztett ágas fa' 261 | *tḡwā taulēm il jiw* 'ága megnőtt (megtellett) nedves fa' 201 | *pumā ḡōlēm ḡarā sārēs* 'füve fogyott széles tenger' II.

407 | *porā astēm xum* 'tutaja elkészült ember' I. 163 | *ti sāṃkā pāsēm xāsā tūw* 'ezen hősege-csillapodott hosszú nyár' II. 395 | *sāmā manēmimē japāk* 'szöglete szakadt selyem' III. 211 | *tal'zā sakwalēm saw luṃmās* 'hegye törött sok törővas' III. 44.

b) Tagadó igenév: KL. *koṭtā ūstāl k'um* 'fáradhatatlan kezű férfi' IV. 116 | É. *niakwā xājtal jāmēs rāsi* 'szinefénye érintetlen szép selyemöltöt' 212 | K. *qolē jojttal ūs tēlē* 'vége ér[het]etlen város támadjon!' I. 171 | É. *patitā martal jelpiṃ* *sāris* 'feneke mérhetetlen szent tenger' I. 140 | *āwitā xānttal, surmā xānttal aṃwtēs kwol* 'ajtaja láthatatlan, tetőnyílása láthatatlan köház' III. 352 | K. *poqk'wātēl k'wāltāl vuor* 'tobza ki nem fogyó erdő' IV. 251 | É. *ālēm-pālā nāṃktal xarā jāṃkēlmā* 'balfele nem látszó széles mocsár' III. 303.

osztják: a) Befejezett cselekvésű igenév: É. *iāsl sēṃxlam iāspi ḡr'dān, kurl sēṃxlam kurbi ḡr'dām* 'a keze megnőtt kezű fejedelemhősödet, a lába megnőtt lábú fejedelemhősödet' PÁPAY: UF. XV. 137 | *sewəl sēṃklām sewəṃ naj* 'fürtje tökéletes fürtös fejedelemnő' ONGy. 109 | *v'ēsl sēṃklām v'ēšəṃ nāj* 'szépsége tökéletes gyönyörűséges f.' uo. | *peṃkəl sēṃklām peṃkəṃ vqj* 'foga megnőtt fogas állat' 252 | *kuša sēṃklām kuṣə'əṃ vqj* 'karma megnőtt karmos állat' 256 | *mārkəl lākṃəm* 'szárnytolla hullott' 273 | *niālməl vujām* 'nyelve vett' 162 | *uṃṃləl vujām* 'szája vett' (= hallgatag) 226 | *puknəsl ewatəm xandi-xo* 'köldöke vágott osztják ember' 255 | *ort sēṃklām ortpi āwat* 'fejedelme sok fejedelmes hegyfok' 14 | *xoil sēṃklām xoṃpi v'qš* 'embere sok férfias város' 15 | *nuwəl sēṃklām kul juṃ* 'ága megnőtt vastag fa' 43 | *lēpsəl š.* 'galya megnőtt' uo. | *muwəl sēṃklām pal ont, juṃəl sēṃklām pal ont* 'földje megnőtt magas erdő, fája megnőtt magas erdő' 76 | *jentl šukālēm luṃki* 'éle törött szerszám' 226.*)

b) Tagadó igenév:**) K. *ōdeṃet, pedet jūgutta voš* 'eine

*) Vö. még: *anžəl v'qsla xār juṃ* 'bogyója letarolt pusztá csipkerózsafa' 16 (vö. *lom v'qsla xār juṃ* 'bogyója l. p. zelniczefa' uo.) | *nortpəl xōšla ḡgol mū* 'szőnyege terített(?) keskeny föld' 273. A -la tkp. a passivum képzője.

**) Vö. *vōje jūgutta xou mēgā* 'in ein so entferntes land, wohin nicht mal ein tier zu gelangen im stande ist' uo. | *sēm jūgutta lāḏek tōr* 'eine so breite wasserfläche, dass sie das auge nicht umfasst' uo.

end- und bodenlos grosse stadt (eig. zu deren ende und boden man nicht gelangen kann)' PATKANOV, Irtisi-osztják szójegyz. 48 | *sēmet jōyotta* 'a meddig a szem elér' 133.*)

*) A török-tatár nyelvekben is vannak ilyen jelzős szerkezetek; pl.:

baskir (PRÖHLE): *agase bejek, jiri hqlkēn Balkan-tqu* 'fája magas, földje hűvös Balkan-tau'.

karacsáj (PRÖHLE): *bet'i aqarqan* 'blass' (bet 'gesicht, gegend, farbe', *aqar-* 'weiss werden, blass werden', vö. *kumük aqarqan* 'sápadt').

oszmán-török: *pabužu büjük adam* 'papucs nagy ember', *başası jüksek ev* 'kéménye magas ház' | *kokusu latif çiçek* 'illatja kellemes virág' | *derisi kalın havvan* 'bőre vastag állat' | *gözü güzel kadın* 'szeme szép asszony' | *baldırı çıplak* 'meztelen lábikrájú' | *jıldızı düşkün* 'hanyatló csillagú' | *jenleri sarkık ruba* 'széle lelógó ruha' | *başı dumanlı daqlar* 'ködös tetejű (feje ködös) hegyek' | *başı Bagdad şallı kadın* 'Bagdád sálos fejű asszony' | *jüzü cifte benli kız* 'kettős lencses arcú lány' | *kolu kırık işle-miş, gönü kırık işlememiş* 'a tört karú dolgozott, a tört kezű nem dolgozott' | *gözü gök, sakalı sarı olandan doyan peri ola* 'kékszeműtől, szőke szakállútól születő tündér lesz' | *pabužu büjüje okut kendini* 'nagy papucsával taníttasd magad' | *akçesi ak ola-nın bakma jüzün karasına* 'a fehér pénzűnek ne nézz arcza feketéjébe' | *göbeji dejirmi altun* 'gömbölyű arany köldökű' | *bir deliji olan fare çabuk tutulur* 'egy lyuka levő egér gyorsan megfogatik' | *çenesi düşük kožu kari* 'lelógó állú öreg asszony' | *şanı janan eşek atdan jürük olur* 'a lelke égő szamár gyorsabb a lónál' | *jıldızı parlak* 'csillaga fénylő' | *saçi bitmedik jetim* 'haja ki nem nőtt árva' | *suju kesilmiş dejirmen* 'vize megakasztott malom' | *evi janmış çifit karışi gibi jajgara eder* 'orditoz, mint a háza leégett zsidó asszony' Kúnos, Ószmán-török nyelvkönyv 326 | *gözü ak* 'fehér szemű' ONGy. II. 372 | *söylejin-ki gelsin saçe doruju* 'szóljatok, hadd jöjjön a szürke hajú' 346 | *götü açık enişten gelir* 'nyílt fenekű sógorod jön' 153 || *pek zayıf-im dajana-mam, başı baglı köç gibi* 'gyenge vagyok, ki nem bírom, mint a kötött fejű kos' Adakalei török népdalok 48.

kazáni-tatár: *Äxmät digän jözö kara jitte minem başıma* 'mire Akhmet, a fekete arcú neki esett fejemnek' BALINT I. 18.

csuvas: VPK. *pör pübže öjex, pör pübže jöçel' äbže tovyt-tömte* 'holdarczú-naparczú gyermeket hoznék világra' (tkp. 'egyik arcza hold, másik arcza nap') MÉSZÁROS, CsuV. Népk. Gyűjt. II. 253 | vV. *tavaj tändes jər pözas, sarrə nēpē vörömmñē, ik süs xəri kötrñē, pitš sōmardñ jərññē* 'gyere pajtás leányt nézni, a szökét és a magast, haja két vege göndört, orczája pirosat' 196.

IV.

A következő két csoport a birtokos összetételek két típusával foglalkozik.

Az egyikben azokat az összetételeket tárgyaljuk, melyekben a második tag egy 'tele' jelentésű szó. Ilyen összetétel valamennyi finnugor nyelvben van, kivéve a magyart és a mordvint.

1. Vogul.

É. *tq̄rēm-ūs-, x̄q̄n-ūs-ta'il* *mirēn naŋ kätēnt q̄l'eit* 'az isteni város, fejedelmi város összes népe (tk. 'város-tele néped') a te kezedben van' MUNK. VNGy. IV. 341 | KL. *mätēr-pūt ūš-ta'il šak'a lāp-šauriän* 'a kik (mik) csak voltak a teli városban, mind levágta őket' 165 || É. *paul-ta'il saw xumitā* 'teli falu (tk. 'falu-tele') sok férfi' III. 388 | *nētā paul-ta'il, ūs-ta'il saw ēnkajän lāwi* 'neje teli falu, teli város sok szolgálójának mondja' II. 52 | K. *poul-ta'il, ūs-ta'il k'ojāt* 'egész falu, egész város fekszik' IV. 396 | T. *nājēr-ūs-ta'el, nājēr-pōul-ta'el tok'wē ūlnän-mqs nājēr k'ūrēm pōu āñsi* 'a [népséggel] teli fejedelmi város, a [népséggel] teli fejedelmi falu, a mint úgy van, a fejedelemnek három fia van' 378 | É. *ta'ilij ūs ta'ilkēn ti alli-tawē, ta'ilij paul ta'ilkēn* (dim.) *ti allitawē* 'im egész (teli) városod összes népségét (teliségét) megöli, egész falud összes népségét megöli' 233 || É. *Ās-ta'il saw ūs, Ās-ta'il saw paul pupi* 'sələm q̄ltul...juwta totsani' 'az Obvidék sok teli városának, az Obvidék sok teli falujának bálványka szerzette sok vagyionát... im haza hozták' II. 75 || É. *at kwol ta'il vorij nē* 'öt teli házat legyőző nő' III. 359 | *at kwol ta'il q̄l'eit* 'öt házzal tele vannak' IV. 386 | K. *kwäl-ta'il k'wois* 'a ház [gerendáinak hézagait] betöltő moha' 395 | É. *moš-xum kwol ta'ilä numēn T'q̄rēm-pält q̄s nāŋki* 'a manóember teli háza (= a fiastyúk) szintén látszik fönt T.-nél' 310 || É. *sāt x̄āp-ta'il ta jināt nāŋki* 'hét teli hajó jövetele látható' II. 16 | *atpēn x̄āp-ta'il xul* 'ötven teli hajó hal' 57 || *kwoss pasän-ta'il sēmēl ujil voss pinawēn* 'ha teli is rakja asztalod fekete nyusztal' IV. 33 || *pot-pol tāgij lont, quatjēn* 'der raum unter der diele ist voll gänse [und] schwäne' (= die zähne) AHLQVIST: SUS. Toim. VII. 129 || É. *pai-p-ta'il wātem pil* 'teli bődönnel szedett bogró

MUNK. VNGy. II. 271 | *paip-ta'il ti vätilem* 'egy teli bödönnel szedett' uo. || *äk sun-tajl* 'ein ganzer schlitten voll, eine ganze schlittenladung' NyK. XVIII. 159 | *äk sun tajl sali* 'ein schlittengespann renntiere, so viel zu einem schlitten gehören' uo.

N. *solëx-äwutës sät kwoss-ta'il vis* 'hét teli marék kovákövet vett' MUNK. I. 129 | *në-χalt, χum χalt aln kwoss-ta'il lel jãme'im* 'nök között, férfiak között teli marok pénzzel járok' IV. 64 || *rëriŋ kwol lãxãn p'i* *äl-ta'il älmimë juw-sältës* 'fiát tele öllel emelve lépett be a meleg ház zugába' I. 136 | *qlät jiw χurëm ä-l-til tülilëm* 'színes fát három teli öllel viszek be' III. 32 | *äl-ta'ili* *jëmtsët* 'egy teli öl lett (gyült egybe)' 142 | *käχre-tagliŋ* 'schwanger (der einen vollen bauch hat)' AHLQV. SUS. Toim. II. 14.

äk vaj-tajl 'ein paar stiefel (ein stiefel-ganzes)' NyK. XVIII. 159 || N. *karën-ta'il kwon-lëumatiäγä* 'pár fülönfüggőjét kiveszi' MUNK. VNGy. IV. 151 || *sürëm päs-sä-ta'il Änüs-rëskëm (?) jüntëmtälëm* 'kemény [bőrből való] pár kesztyűt varrt az én Anyiszjácskám (?)' 268.

Állapothatározók: É. *jãrëm minëm porät ma'n-ta'il am χültsem* 'midőn atyám elment, én fiatalon maradtam' VNGy. IV. 340 || KL. *tör-loqmt-tail k'ults* 'egészben (v. csupáncsak) egy rongydarab maradt meg' VogNyjár. 121 || *ujnë märäu-tail ju tëuŋkwën* 'hogy a medve egyen meg szöröstül-böröstül!' 126 || É. *sqχä-ta'il lünšë'it* 'mindnyájan sírnak' VNGy. II. 91 || *kätän tortal pus-ta'il qlän* 'kezetekben tökéletesen egészségesek legyetek' 17 | *hauramët! pusën-ta'il jälsän?* 'gyermek, egészséggel jártok?' 9.

Időhatározók: É. *manër mänë lätkätüle'im mōl χätél-ta'il* 'micsoda helyre süppedek én alá már a minapában is?' III. 113 || KL. *pēs-tail tüt öli* 'régől fogva itt van' VogNyjár. 117 || É. *mōläl-ta'il, mōl-ta'il* 'régől fogva' 21 || *am mōnt-ta'il lãwe'im naŋën, naŋ änëm at a'ite'im* 'én régől fogva mondom neked, te nekem nem hiszel' uo. || *χunt-ta'il* 'valamikor-tól fogva' uo. || *kwoss-χün ta'il* 'mindig, bármikor' 20 || *älpël ta'il aku-müs toχ ti jãme'im* 'kora reggeltől fogva folytonosan így járok' 22.

2. Osztják.

É. (AHLQV.) *voš-tē* 'die einwohnerschaft einer stadt (stadt-voll)' | *vāš-tēi ār xojem* 'teli falu sok emberem' PÁPAY: ONGy. 255 | *uas-təl sangàn nóxləs* 'az egész város harangja szól' PÁPAY: UF. XV. 126 | KK. *kāt voš tēt xadox tāda tant pōjemna vejājet* 'aus mangel an nahrung wurde die ganze bevölkerung zweier städte von hunger ergriffen' PATK., Die Irtysch-ostjaken II. 34 || AK. *voš-tēt ār-xojen, pūgot-tēt ār xojen nuda vāge* 'deine zahlreichen mannen aus der ganzen stadt, aus dem ganzen dorfe rufe zusammen' uo. 42 | É. *Tandal-igi uas-təl mur āktəs, kòr't-təl mur āktəs* 'a Tandal-öreg az egész város népét összegyűjtötte, az egész falu népét összegyűjtötte' PÁPAY: UF. XV. 66 || É. (AHLQV.) *mū-tē* 'die ganze erde' || É. *xāt-tēli ār nampren tuwəm ewilt* 'teli házam sok porát miközben kivitték' PÁPAY: ONGy. 174 || *talàn xàβ-təl uəs uəlməl* 'egész ladikkal teli réczét fogott' UF. XV. 157 | *xòntəy-moy lābat xàβ-təl olmel* 'kondavidéki hét teli csónak volt' 139 || (AHLQV.) *tuit-tē* 'fuhre (schlittenvoll)' || *ont-xəri uoiān noyà tēlən put-təl širtna tūllām* 'erdei rénbika zsíros húsával teli egész fazekat majd akkor hozok' PÁPAY: UF. XV. 140 || (AHLQV.) *ān-tēl-kem* 'so viel, wie eine schale voll' || (AHLQV.) *ńali-tē* 'ein löffelvoll' | *kev-ān-evilt jinkna ńali-tēlna masa* 'aus der flasche wurde er mit einem löffelvoll wasser beschenkt' AHLQV., Über die sprache der nord-ostjaken 6.

É. (AHLQV.) *sēm-tē* 'tropfen (auge-voll)' || *još-tē* 'handvoll; geschenk zur bestechung' || *kuš-tē*, *kunž-tē*, *kunši-tē* 'handvoll' || *nāštəm iux ī altəl tuuàsà* 'vizen úszó fából egy öltre valót hozz csak' PÁPAY: UF. XV. 138 | *val-juři xōlom āl-təl lonqəltlem, ūns-juři nel āl-tēln' lonqəltlem* 'des wilden rosmarins(?) drei arme voll trag' ich hinein, des wachholders vier arme voll trag' ich hinein' ONGy. 234.

AK. *āi xui jāstōt tat-tēt ār xojet, moi tēt ār xojeta* 'der jüngere mann sagte den zahlreichen männern der ganzen kriegsschaar, den zahlreichen männern der ganzen freierwerbschaar' PATK. II. 62 || KK. *vočum-vōrt-iga ēāča voč jem xareja ēvəy ēne kastem tēt muŋ tekasteu* 'zu dem schönen platz der

stadt des stadtfürsten zogen wir mit einem vollen zuge von jungfrauen' uo. 202.

AK. *pulkema pèrà evétmen, počkaida sotageten xūt ūges tèt nōga* 'alles fleisch von sechs ochsen, nachdem es in kleine stücke geschnitten ist, salzet in tonnen ein' PATK. II. 130.

Időhatározók: É. *iəsl-təlna, nōbtəl-təlna iixli pidilijəm xui iixli pidilijis* '[hisz] réges régtől fogva [úgy van, hogy] a fiatlanná lett ember fiatlanná lett' PÁPAY: UF. XV. 148 || *xādājel loxel ai-təlna ənmaltsəli* 'asszonyonénje kiskorától fogva nevelte' 16 || *muy ilbi-təlna taməs sməŋ an' uandijisu* 'mi ezelőtt ilyen nyírhéjedényt nem láttunk' 87 || *sittəlna loy il-xōjis* 'erre aztán ő lefeküdt' 55 || *tvīda pitmə-m-təlna xolīdŋ pēla uet tol-kəmī jis* 'mióta viselni (tk. bírni) kezdtem, huszonöt éve annak' 79 || *mā olmə-m-təlna iəŋ'gəm siməs uer an' uerəs* 'mióta csak vagyok, a vizem ilyen dolgot még nem cselekedett' 170 || *xōlmə-m-təlna* 'mióta hallottam' ONGY. 154.

Állapothatározók: É. *qləm-təlna kāmən ətlem* 'álmos ésszel kimegyek' ONGY. 18 || *lipəs-təlna kāmən ətlem* 'meztelenül kimegyek' uo. || *ātəm nē ātəm-təlna lēla* 'tisztátalan (tk. rossz) nő tisztátalan állapotában eszi' 235 || *tīli nē tīli-təlna jēsła* 'szülő nő tisztátalan állapotában issza' uo. (tīli-təl ua. 238) || *aj majpər-pošyem sovatəŋ vqj sovat-tēlən vātəm vqj pēlkəAA kəriməA* 'kis medvefiókám nagyságos állat nagyságában ősz állat felére változott' 251.

3. Zürjén.

V. *gid-tir iž a etik bež* 'egy akol tele juhval, de csak egy fark' (= a kenyérsütő lapát) FOKOS: NyK. XLI. 303 (vö. LUTKIN: SUS. Aik. X. 36) || P. *poz tir jōrtöm kurög čōčkōm* 'bezárva egy egész fészek fehér tyúk' (= fogak) ROGOV: UF. II. 67 || V. *zalavka-tir je,džid tšipən* 'egy láda tele fehér tyúkkal' (= fogak) NyK. XLII. 303 || AS. *sunalabič tir ježid čipən* ua. LUTKIN: SUS. Aik. X. 36 || *tašan menim burši tira jōrtōd doršan; setčan menim burši tira jōrtōd dorō* 'wünsche mir deinen segen, dass ich von hier von vollen kornkasten wegkäre, dorthin zu vollen kasten' uo. 61 || V. (Fokos*) *kud-tir*

*) Szíves közlés.

seg 'teli kosár bokacsont' || *sije vedra-tir va vais* 'ő egész vödör vizet hozott' || *doz-tir* v. *doz-tiris tšernila vais* 'egy egész edény ténát hozott' || *stekan-tir* v. *stekan-tiren va vais* 'teli pohár vizet hozott' || KP. *mešók tər zyr kištás silo žerebéčlo vājotom pōnda* 'einen sack voll hafer schüttet sie vor ihn. vor den hengst, als lohn dafür, dass er die tochter gebracht hat (eig. für das bringen)' GENETZ: SUS. Aik. XV₁. 37 || (WIED) *dođ-tyr* 'schlittenladung, fuhre'.

ōtik kiv-kōtaj, vōli, šuas — kikminda-taj, vōli, vajan, mozdor tirad vaj šōj 'wenn sie nur ein wort sagte, so brachtest du doppelt so viel, ein schoosvoll tragend' LYTKIN: SUS. Aik. X. 43 || (WIED.) *morös-tyr* 'schoosvoll, tracht, last' (*morös* 'brust') || V. (FOKOS) *ki-tir* 'eine handvoll' | *sođž-tir dēnga* 'beide hände voll geld' || *leštjēd-ke tšējtšjēd tušangjen, šistem-ke vištem li-šēmanegen abi ňe tenad li-tir vemangj, abi ňe tenad kuštšik-tir jājangj!?* 'mit deinem schönen, schlanken körper, mit deinem kräftigen, gesunden leib sind deine knochen etwa nicht voll mark, ist deine haut etwa nicht voll fleisch!?' WICHM. SUS. Aik. XXI₃. 32.

Időhatározók: V. (FOKOS) *me lun-tir gulaiti* 'en egész nap sétáltam' *lun-tir uđžale* 'egész nap dolgozik' | P. *me vun-tir jör kerī* 'egész nap kerítést csináltam' ROGOV: UF. II. 62 | KP. *sida moról boken pukálas lun tər* 'sie sitzt den ganzen tag neben einem baumstumpfe' GENETZ: SUS Aik. XV₁. 37 | (WIED.) *lun-tyrjōn* 'im laufe eines tages'.

4. Votják.

jumšašez pā tuž piči, šuldirez pā korka-tir 'a jumsáló igen kevés, [de] vígságukkal teli a ház' MUNK. VNH. dal 189 | *kisno-murt verani bittimtä čistozi korka-tir šeraktillam* 'de még csak be sem fejezte szavát, s valamennyien oly hahotába törték, hogy rengett bele a ház' 143 | *korka tiros eše van* 'die stube ist voll kameraden' WICHM. SUS. Aik. XIX. rāts. 112 | *poštši korkaiez džorgiliez tiros* 'eine kleine stube voll sperlingen' (= die badestube) uo. 420. sz. | *korka tērosad vijosēd žugiškožē medam anakajā* 'teli házzal való fiaid verekednek talán anyáescám?' MUNK. dal. 204 || *kwa-tir šemjään*

ulni-vilni bur šuddä šot! 'add jó szerencsédet, hogy egy teli *kwa* családdal élhessek, lehessek' im. 3 a) || *lud tîr kabäz, kenos tîr iuε!* *gid tîr životε, šîkîs tîr uksoε!* *purud tîr tšorigε, korka ug ter šemjæ!* 'das feld ist von meinen getreideschobern voll, die scheune von getreide! die ställe sind voll vied, die schatulle ist voll von geld! mein teich ist voller fische, meine familie hat kaum platz in meinem hause!' WICHM. SUS. Aik. XI. lied. 439 || *kor-gid tîros vâulosti, odiks nuiškom ta berε* 'dein stall ist voller pferde, eines nehmen wir jetzt heraus' uo. 275 || *šîkîs tîrzä nuiškom, kânos tîrzä kel-tiškom* 'a teli ládát elvisszük, a teli csürt itt hagyjuk' MUNK. d. 105 || *sindik no tîros töd'i dera* 'die kiste ist voll weisser leinewand' WICHM. SUS. Aik. XI. l. 325 || *gur tîr vallän peliz šog* 'teli kemenczelónak füle szeg' (= réparétes) MUNK. tm. 58 | *gur tîros pirog, soven šoraz koudi* 'der ofen ist voll pasteten, unter diesen ein laib' WICHM. SUS. Aik. XIX. r. 73 || *šîžol tîr oš koškoz* 'teli ž. bika járkál' MUNK. tm. 20 | *džîžou tîros ož koškoz* 'unter der pritsche zieht der krieg hin' WICHM. SUS. Aik. XIX. 239 | *džîžol tîros ted' šelep* 'der unter der pritsche befindliche raum ist voller weisser holzspäne' uo. 7 || *död'i tîros kelläškinj pukšém* 'wir setzten uns in den schlitten, der voller menschen wurde, um den berg hinab zu fahren' XI. l. 317 || *solî Vu murt šotäm pešter-tîr ägir* 'a Vu-murt egy teli kosár szenet adott neki' MUNK. 114 || *vedrä-tîr vuän adamilän mirdän pottäm tilaz kištoz* 'egy teli veder vízzel leönti az embernek nehezen meggyújtott tüzet' 139 | *kutem vedra-tîr vinažε* 'er ergriff den eimer voll branntwein' WICHM. SUS. Aik. XIX. 128 || *bektšε tîr vinažε* 'die tonne voll von branntwein' XI. l. 440 || *ađami Vu-murtleš uksožä aslaz išlapa-tîraz-ginä kuräm* 'az ember a Vu-murt-tól csak egy teli kalap pénzt kért magának' MUNK. 112 | *ukšo-kä šotiskodč, vajä šilapa-tēros* 'ha pénzt adtok, hozzatok egy sapkával teli!' 91 || *nuläsmurt soldatlē ižē-tēros azveš kužmaz* 'az erdei ember egy teli sapka ezüstöt ajándékozott a katonának' 116.

so goršokjossä vuzasa šemjæz-no kot-tîro lusal 'ha ő a fazekait eladogatja: családja is jól lakhatnék' (tk. 'teli hasú lenne') 143 || *životmi im-tîr baštiz kuštäm turinäz* 'marhánk teli szájjal vette az elébe dobott szénát' MUNK. VotjSz. 45 || *gidε*

pārtem životmī piñ-tīr, īm-tīr-kē bastiz kuštem turīnez, ku-roīez 'wenn unsere in den viehstall getriebene herde die zähne u. den mund voll dem ihr ausgestreuten heu nimmt' WICHM. SUS. Aik. XI. geb. 40.

5. Cseremisiz.

nyK. *šīžanⁿ-goltššēm, pōrt tsits šəks̄s βele šara'l-šīndžən* 'ich nahm einen geruch war, die pörte ist voller rauch' RAMSTEDT: SUS. Toim. XVII. 186 | *kama-γuts šəks̄s pōrt tsits lāktən šīndžən pōrtšəkə* 'aus dem ofen füllt rauch die ganze stube' 185 | *pōrt tsits šəts βelə* 'die ganze stube ist schwarz von russ' 140 | kCar. *törzažat uke, opsažat uke, pōrt tič ka'lək kia* 'ohne fenster ohne türen, ist die stube voller leute' (= die gurke) PORKKA: SUS. Aik. XIII. tm. 119 | *pōrtem tič una'ulə, iktəžəma't om pa'lə* 'mein stübchen ist voller gäste, keinen einzigen kenne ich' (= ua.) tm. 33 || *č'erkə tüč ka'lək, okna'žə uke* 'die kirche ist voll menschen, aber hat kein fenster' (= ua.) tm. 62 || *tu'əəm i'əəm tič kondən šəndena't, kaβa nem optena't* 'wir stecken die tenne voll u. machen euch einen schober' 21 || kUr. *saraḡ tiš' šūdāžž, alašam ok kotš' a csūr tele [van] szénával, a herélt lovam nem eszik [belőle]* WICHM. NyK. XXXVIII. d. 13 || kUfa *iđəm körjö šurno-perkem joden, kožla tič müks-perkem joden, kuγžan rəskal den sondək tič šij-βundə kazina-perkedəm puččet ile manən joden kumales* 'um reichthum an korn auf der tenne, um einen solchen reichthum an bienen, dass sie den wald füllen, um reichthum an geld-schätzen für das wohl des kaisers bittend ruft es dich an' PAAS. KSz. II. 129 || kP. *sondək tič oksam opten, tolən* 'den boden der truhe mit geld anfüllend möge man zurückkehren' GENETZ: SUS. Aik. VII. 60 || nyK. *βe'drə tsits-ok βəot* 'der eimer ist voll wasser' RAMSTEDT: SUS. Toim. XVII. 152 || kP. *üstel(-γəna) təde, üstel təde, üstel(-γəna) tičak si təde* 'dieser tisch, o dieser tisch, dieser tisch ist voll von leckerbissen' GENETZ: SUS. Aik. VII. dal 8 || kUr. *küsenəḡm tiš' mü-γündəḡm ūlā, tanəḡm ok kotš' a zsebem tele van mézes kalácsesal, a szeretöm nem eszik [belőle]* WICHM. NyK. XXXVIII. d. 13.

kUr. *up^ršam tiš' šomakəḡm ūlā, jəḡḡam ok kut^rrā* 'a

szám tele van [szép] szavakkal, az ángy szeretóm nem beszél velem' uo.

* * *

Ez összetételek közül a vogul és osztják nyelvbelleket BUDENZ idézte először a magyar *-stul*, *-stül* ragról írott cikkében (NyK. XVIII. 159), azután pedig SZILASI foglalkozott velük «A finnugor névszói összetételek. I. Névszói összetételek a vogulban» című tanulmányában (NyK. XXVI. 146, 179), a ki már néhány votják adatot is megemlít. SZILASI jelzős összetételeknek tartja őket, melyekben a jelző főneve után áll. Ilyen összetételek mindenestre vannak a finnugor nyelvekben, mivel a jelző csakugyan követheti néha a jelzett szót (l. fennebb 384. l.). Ha azonban az idézett példákban a 'teli'-t jelentő szók alkalmazását jobban megvizsgáljuk, nyomban érezzük, hogy bennük a 'tele' szó nem melléknévül, hanem főnévül használatos, mégpedig: 'fülle, vollheit, voller inhalt, so viel nötig ist, etwas zu füllen, so viel als raum hat, die grösse' (ERWAST, Finnisch-deutsches wörterbuch 694, WIEDEMANN, Wb. d. ehstn. spr. 1252).*) Ha mármost ezeknek az összetételeknek a második része főnév, akkor csakis birtokos összetételeknek tekinthetjük őket. Hogy a dolog valósággal így áll, azt a finn nyelv kétségtelenné teszi, mert a finn példákban a birtokviszony jelölve is van az összetétel első elemén a genitívus *-n* ragjával.**)

6. Finn.

rahvasta kootaan herraa, talonpoikaa linnän täysi 'egy egész várra való népet: urat, parasztot gyűjtenek össze' Sat. II. 110 | *akkaa salin täysi* 'egy teremre való asszony' I.² 33 | *saapi vierasta salihin tuttuja tupansa täyen, lautsan täyen laulajoita* 'vendéget kap a terembe, egy egész szoba ismerőst, egy lőczára való énekest' Kant.³ I. 112 | *hevosia*

*) Vö. *terve nyt piha täysinesi, ... terve vaja täysinesi* 'üdvözlég most udvar, felszer, mindenestül, a mi csak benned van' Kal. XXV. 211.

**) Csodálatos, hogy SZILASI nem ismerte föl ez összetételek szerkezetét, pedig ő is idéz néhány finn példát.

tallin täysi 'egy tele istálló ló' III. 35 | *nautoja navetan täysi* 'egy tele istálló marha' uo. | *täyden tanhuen ajoin hanelle lammasta* 'egy akolra való birkát hajtott neki' Kans. I. 344 | *heitä kun keräytyy siihen pihan täysi* 'mikor közölük ott összegyűlt egy udvarra való' Sat. II. 73 | *supun täysi sulhosia* 'egy szugoly legényke' Kant.³ I. 190 | *no olihan tässä juotavata järven täysi* 'no hát volt ott inni egy egész tóra való' Sat. II. 187 | *sai perän täyden kiiskä* 'fogott egy teli fenék sérinczet' Kans. I. 261 | *laivan täysi laskimia* 'egy egész hajó hálónehezék' Kal. XVIII. 125 | *sain verta venehen täyen* 'kaptam vért egy csónakra való' Kant.³ II. 320 | *tuopi tyhjeä valetta, korjan täyen luottehia* 'hoz hiú hazugságot, varázsigt egy egész kosárral' Kal. XVIII. 625 | *se kasvoi sen tynnyrin täyteiseksi* 'úgy megnőtt, hogy megtelt vele a hordó' Kans. II. 69/70 | *kun ei tuotane olutta, kannettane kannun täyttä* 'ha nem hoznak sört, nem hordanak egy kannával' Kant.³ II. 239 | *sain kaloja saavin täyen* 'fogtam halat egy csöbörre való' III. 101 | *kiulun täysi kyyneleitä* 'egy puttonyra való könny' 24 | *poimi...siestarloita seulan täyen* 'szedett egy szita feketeszöllöt' 105 | *ota kultia kupilla, hopehia huokin täysi* 'végy aranyat egy csészével, ezüstöt egy nemez-süveggel' 54 | *minulla on koko pussin täysi hyviä konsteja ja keinoja* 'nekem egy zacskórávaló jó fogásom és módom van' Kans. I. 111 | *mies silloin otti heiltä huopahattunsa täyden hopeita* 'az ember akkor vett tőlük egy nemezkalap ezüstöt' Sat. IV. 137 | *annan kultia kypärin, hopeita huovan täyen* 'adok egy sisak aranyat, egy nemezkalap ezüstöt' Kal. III. 411. *vatsan-täyen vaikeutta* 'egy has (teli) nyomorúság' Kant.³ II. 43 | *teki poikoa yheksän yhtenä kesäisnä yönä, ... yhestä ratsan väestä, kohun täyestä kovasta* 'egy nyári éjjel kilencz fiút szült... egy hasbeli népből, egy kemény méhből' Kal. XLV. 153 | *kuvun-täysi* 'der kropf voll' | *syntiä syämen täyen* 'egy egész szív vétek' Kant.³ II. 93 | *annettiin viinaa pään täysi* 'adtak bort egy egész fejfel' (tkp. 'fej-tele') Kans. II. 27 | *kiljaisi kitansa täyen, suunsa täyen suitsahutti* 'torkaszakadtából kiáltott, teljes szájjal ordított' Kant.³ III. 18 | *viel' ois viellä vihoa, kuellaki kulkun täysi* 'még lenne őt [ember]nek haragja, hatnak is egész torokkal' II. 88 | *sarven*

täysi ohrasia 'egy szarvnyi zab' III. 8 | *muill' on pitkät piipun varret, kopat kopran täytehiset* 'másoknak van hosszú pipa-szárúk, markot betöltő kupakjuk' II. 298 | *kouran täysi* 'maroknyi' | *minulla on pivon täysi marjoja* 'nekem egy marok bogyóm van' BUDENZ, Finn nyelvtan² 86 | *taittoi...sylin täyen vastaksia* 'letört egy öltre való seprűágot' Kant.³ III. 9 | *poltin oman puolisoni, sytytin syleni täyen* 'elégettem a saját feleségemet, folyújtottam ölbevalómat' 35.

észt: *laeva-täiä* 'schiffsladung' WIED. Wb. 1252 | *kläzi-täiä ölut* 'ein glas bier' Gramm. 618 | *kaks koti-, v. korvi-täit öunu* 'zwei sack- od. korbvoll äpfel' AHRENS, Gramm. II. 22 | *köhu-täiä* 'der bedarf zu einmaligem essen', *köhu-t. sama* 'satt werden' WIED. Wb. 404 | *pea-täiä* 'rausch', *pea-täie jöma* 'so viel trinken, wie zum berauschen nötig ist', *pea-täie nutma* 'sich recht ausweinen' 1252 | *sü-täie tahan ma sulle küll anda, aga mitte pea-täit* 'einen mundvoll will ich dir wohl geben, aber nicht einen kopf voll (d. h. so viel, um dich zu berauschen)' 1253 | *vötan sü-täie leiba* 'ich nehme einen mundvoll brot' Gramm. 617 | *kas anti kaa suutäis viina* 'wurde auch ein mundvoll branntwein gegeben?' AHRENS II. 47 | *minä sain ju suutäie* 'ich bekam schon einen schnaps' uo. | *suutäis soolast on parem kui mau-täis magedat* 'ein mundvoll salziges ist besser, als ein magenvoll ungesalzenes' 22 | *hea lõua-täiä* 'ein guter schluck' (l. 'kinn') WIED. Wb. 1252 | *nina taiä* 'ein wenig, ein bisschen (besonders, wo mehr erwartet wurde)' uo.; *ei nina täit asja* 'nicht eine nase voll, nicht das geringste' 739 | *silma-täiä* 'trumm, so viel zwirn, wie zu einmaligen einfädeln gehört' 1253 | *pihu-täiä* 'eine handvoll' (p. 'handfläche') 897 | *süle-täiä* 'schwangerschaft' 1215 | *pihu-täiz näha on enam kui süle-täiä külda* 'eine handvoll sehen ist mehr, als ein schoosvoll hören' Gramm. 441 | *jala-täiä* 'fusslänge, -breite, schritt'; *ei kõnni enam jala-täit* 'er geht keinen schritt mehr' | *tē väga saht, ei sū sōita jala-täit* 'der weg ist gar zu schlecht, man kann keinen schritt fahren' Wb. 1252 | *üks jala täiä mäd* 'einen fuss breit landes' 151 | *jala-täiä nāglu* 'so viel nāgel, wie zum beschlagen eines fusses nötig sind' 1252 | *piha-täiä, kere-t., naha-t.* 'ein buckelvoll prügel' (p. 'oberrücken, schulter', k. 'körper, leib', n. 'haut')

1252 | *kere täiž peksma* 'tüchtig prügeln', *te sai mitu kere-täit* 'er bekam manche buckel voll prügel' | *olen oma kere-täiž sönud* 'ich habe mich ganz satt gegessen' 291 | *kaks mehe-täit vörku* 'zwei strömlingsnetze an einander geknüpft' (m. 'mann, kerl') 1252 || *jala-täis, hobuse-täis naelu* 'ein hufbedarf, eines pferdes bedarf nägel' AHRENS, II. 22.

vazika-täiž liha 'ein kalb voll fleisch (d. h. ein ganzes kalb)' WIED. Wb. 1253 | *lamba-täiž villu* 'ein vliess wolle' (l. 'schaf') 1252.

kräzi-täied 'wollflocken zum spinnen (so viel wolle, wie auf ein mal zum kratzen genommen wird)' (k. 'wollkratze') uo. | *kasuka-täis nahku* 'ein pelzbedarf felle' AHRENS, II. 22 | *küe-täiž kalevit* 'ein rockvoll tuch' WIED. Gramm. 617 | *kaks mütsi-täit riet* 'zeug zu zwei mützen' 1252 | *sürgi-täis riet* 'leinwand zu einem hemde' AHRENS, II. 22 | *isa laenand ühe ratta-täie rauda ära* 'der vater habe einen radbeschlag eisen ausgeliehen' uo. | *vanhri-* od. *vehmri-täiž rattaid* 'so viel räder, wie zu einen wagen gehören' WIED. Wb. 1026.

tall on küll oma täiž rädeid 'er hat wohl kleider genug zu eigenem bedürfniss' | *mā kasrab ikka oma täit* 'das land trägt immer sein quantum' 1252 | *meie täiž sãb küll* 'so viel zu unserer befriedigung nötig ist, wird man wohl bekommen' uo. | *se-täiž* 'so viel, wie dazu nötig ist' uo. || *kolm täit met ja yks täiž vet* 'drei treile honig und ein teil wasser' uo.

Evvel a finn szerkezettel TUNKELO is foglalkozott «Alkusuomen genitiivi relatiivisen nimen apugloosana» cz. munkájában (180--1). Köz- és ösfinn típusnak tartja és a finnen és észten kívül még a következő liv adatokat idézi: *mits kuotš tāta teig vuot sakuorřenad* 'wie viele körbe ihr da aufhebet' (Máté XVI. 9. 10.) | ? *ükš krūs tävž vetä* 'ein krug voll wasser'.

7. Lapp.

A lapp nyelvjárások közül csak a luleiben találtam a következő három példát: *ńalmē tievva* 'ein mundvoll' WIKLUND: SUS. Toim. I. 144 | *vanās tievva* és *vattnasa tievva* 'ein boot voll' (*vanās*, tö *vattnase-* 'boot') uo. | *čual^ama-tievva* 'falte' (*čualama-* 'knoten') uo. 161.

Mint ismeretes, a lulei-lapp nyelvben a genitivus ragja általában lekopott és csak néhány szónak van a genitivusban a nominativustól eltérő alakja. A három adat közül az egyiken (*vattnasa-tievva*) megállapítható, hogy genitivus, s így a lapp nyelv is azt bizonyítja, hogy a tárgyalt összetételek birtokos összetételek.*)

V.

Rendkívül jellemzők a fgr. nyelvekre nézve azok a birtokos összetételek, melyeknek második része egy-egy helyzetet jelentő szó, mint pl. *al*, *föl*, *elő*, *mög* stb. Az ilyen összetételek

*) Megvan ez a szerkezet a török-tatár nyelvekben is. Pl.:

csuvas: aT. *χuran tullī sət šäkrem* 'tele kazán tejet akasztottam fel' MÉSZÁROS, Csuv. Népkölt. Gyűjt. II. 67 | *ī vēš-ī vēš tullī säre mejre* 'marok-marok teli sárga mogyoró' 133 | *ēbir kajzā pīrätper, kurzā jüler kuš-tullī* 'hogya mi el-megyünk, nézzetek szemetek-telve' 161 | *jisnāžemaz miχxajlā īdam tullī jər īdat* 'vöcském Mihály ölbe férő (ölelés-tele) leányt kér' 188 | *taganā tullī tere šiv vajgenattā tegenat* 'teknő teli tiszta víz himbálózik és kidül' 212 | *turdā tullī tur lažā xal turdaspek teraşkē* 'két rúd közét megtöltő (rúd-tele) pej ló, most hűzni szeretne' 213 | vP. *koržok tolī īldeŋ larat* 'fazékkal teli arany fekszik (ül)' 443 | vV. *pör joman kajzā ūknaðē joman xöveŋ tolli īldeŋ säreŋzā virvat* 'kidőlt egy tölgyfa és tölgyfa-odva-teli arany sárgulva hever' 460 || aT. *'ejxe kileŋ kuš tullī, kamnā virtsā šivras-ši?* 'jön az álom, tele a szem [vele], lefeküdve, kivel kellene aludni' 92.

oszmán-török: *šise dolu amberije ičilmez* 'teli palaczk amberit nem ihatni' KÚNOS: Oszmán-török Népkölt. Gyűjt. II. 293 || *gemi gelir janaşēr, iči dolu čamaşēr* 'jön a hajó közeleg, fehér ruhával tele' 211 | *kaleden iniş biniş, čevrem dolu su jemiş* 'várból való felszállás, kendőm tele gyümölcs-csel' 224.

kazáni-tatár: *uramnari tuli čokor, kızlari bar-da sukir* 'az utczájok teli gödörrel, a leányaik mind vakok' BÁLINT, Kazáni-tatár nyelvtanulmányok I. 13 | *Käčimärdäge änekäŋnen eče tuli köjök ter* 'a kecsimeri anyának szíve tele fájdalommal' 18 | *öjlärenä kergäčen sandikni acib karaŋan dej, karasa sandik tuli altin belän kömös dej* 'midőn a házban a ládát kinyitották, látják, hogy a láda tele arannyal és ezüsttel' 47. (Hasonló példák vannak a votjákban is; l. föntebb)

azért is nevezetesekek, mert ezeknek ragos alakjaiból vált ki a névutók legnagyobb része.

1. Magyar.

al: *ajtó-alja* 'küszöb' PÁRIZ-PÁPAI—BOD (NySz.) | *árnyék-ajja* 'felszer, szín' Székelyföld, MTsz. | *bárd-alja* 1499, *bárd-alja erdő* 'ein stück waldes, welches ein mann in einem tage mit einer axt aushauen kann' OklSz. *bőralja*: bőr alját el-futó senyvedt vízi-kórság: anasarca PÁPAI-PÁRIZ—BOD, NySz.; *bőr-aljai* 'unter der haut befindlich': *bőrallyai tetű* MISKOLCZI, NySz. | *csap-alja* 'hordócsap alá tett edény, kádacska' Somogy m., Tsz. | *derék-al, derék-alj* 'unterbett' OklSz., NySz. *eke-alja*: *egy királyi eke alja* 'aratum regalis mensuræ; morgen, joch'; *három eke allyanal több leszén* 'ultra tria aratra' NySz. | *észterha-alja* NySz., *esztré-ájja* Komárom m., *szerhajja* Abaúj m. MTsz. 'eresz alja' | *fal-al* Torna m., *far-alya* Brassó m. 'ház fala melletti töltés' MTsz. | *fej-al, fő-al* (*feyel, fualj, fival, fywal, füvaly, fő allya, fő ally, fűal* NySz.; *fewal, feal, feval, feyal, few aly, fejel[-hajak]* OklSz.; *fého, fej-all, fébó, fej-el, fej-ell, févaj, févajj, féval, févalja, févaly, févó, févó, fial, pépó, pévó, pévalykó* MTsz., *fejelke* GVADÁNYI NySz.) 1. párna, vánkös NySz., OklSz., MTsz.; 2. ruhatekercs, a melyet a fejen vitt teher alá tesznek; 3. tűzgyújtásnál keresztbe tett darabfa, a melyre a többit hosszában ráakják; 4. szőlőlugasok melletti földtöltés; 5. megrakott szekérnek egyik szárnya, csúcsa; 6. a földnek keresztben szántott széle, vége; 7. szőlőnek felső vége' MTsz. *fenyő-alla* Zala m. Hetés, *feny-alla* Vas m. Őrség; Göcsej; *fenyalla-gomba* 'fenyő alján termő gomba, fenyő-gomba' MTsz. | *föld-allyai* (kamarácska) 'unterirdisch' NySz. | *góc-al, góc-ajja, góc-alja* 'kemenceze alja, vagyis a szobai fűtő kemenceze egyik végében belül levő ülőhely' Székelyföld, MTsz. | *hadnagy-ság alja* 'centuria; bataillon': *hadnagy-sagom allya* NySz. | *ház-ajja* 'a ház körül a fal tövében levő föld' Székelyföld, MTsz. | *Hegyalja* | *hón-alja, hón-alj, hón-al* (*holnaly, hónallja, holna allya, hólna allya, búdós hólnaljú ember* NySz.; *hóny-aj* Szilágy m., *hunyalj* Moldvai csángó MTsz.) 'achselhöhle' | *ing-alj* (*ing-aj, ing-ajj*) 'pendely' Székelyföld, MTsz.; *engalya* (!) 'unterhosen' NySz. *kapitányság-alja* 'centuria;

bataillon' NySz. | *kar-alja* (*karallya*) 'raum unter dem chor' NySz. | *karé-alj* 'rosta-alj' Székelyföld, MTsz. | *kasza-alja* 'ein so grosser teil einer wiese, welche in einem tage mit einer sense abzumähen ist' OklSz., NySz. | *kemēncze-alj* (*kemēncze-aly, kemēncze-all*) 'der untere teil des ofens' OklSz. | *Kemēnes-alja* | *kert-allai nóta* Vas m.; *kertaljai* 'kertek alján lakó, a kertalji dülön lakó (ember)' Hosszúmező, MTsz. | *kés-alja* 'levágott szőlőkarika' Székelyföld, Tsz.; *kés-alja-fa* 'talea, resex; rebschoss' PÁPAI-PÁRIZ -BOD, NySz. | *kornyéta-alja* 'manipulus; bataillon' NySz. | *láb-aljáz* 'lábatlankodik, láb alatt van' Gömör m., Tsz. | *márc-alja* 'hefe des methes' OklSz. | *nyár-alla* 'gombafaj, mely leginkább a nyárfa tövében terem' Göcsej, MTsz. | *oszkotárság-alja* 'herde je eines hirtén' OklSz. | *pád-ál, pád-ája* 'a ház eleje az utczán' Szlavónia, MTsz. | *pest-alja* 'kemencze alja vagyis a szobai fűtőkemencze egyik végében belül levő ülőhely' Székelyföld, MTsz. | *rag-al, rag-aly, rag-ajja* '1. a ház padlásának az a része, a hol a tető a falat éri; 2. eresz' Balaton mell., Veszprém m., Tolna m., Somogy m., Zala m., Fehér m., Kiskúnhalas, MTsz. | *egy rosta-ajj buza* 'annyi búza, a mennyi a kirostálás után a kézi rostában marad (kbl. fél szakajtó)' Czegléd, MTsz. | *sod-alja* 'kemencze alja (a szobai nyitott fűtőkemencze alatti üreg, a melyben tűzifát tartanak)' Háromszék m., MTsz. | *Sokoró-alja* | *szap-al, szap-alja, szapp-allya* 'kemencze vidéke' Palóczság, MTsz. | *száz-alja, század-alja* 'centuria; bataillon' NySz. | *szék-alja* 'distrikt, stuhl' NySz. | *szín-ajj* 'szín, kocsiszín, fészter' Háromszék m., MTsz. | *szoknya-alja* 'unterrock' NySz. | *szomogyalla* Répcze vid., *somogy-ajja* Vas m., *zomogy-alja* Kemenesalja 'eresz alja, a padlásnak a födél és padlat érintkezésénél levő szöglete' MTsz. | *szöllally, szöllally* 'szőlő-alj' Palóczság, MTsz. | *talpaljánny* 'fussbreit': *egy talp allyané föld* NySz. | *teknő-alj-fa* 'szántalpnak való fa' Cserhát, MTsz. | *telek-alla* 'a ház végében levő földek' Vas m., MTsz. | *térnác-alla* 'ereszalja, tornác' Mosony m., MTsz. | *tized-alja* 'decuria; zug' NySz. | *torka-ajja, tork'-alja* Czegléd, *tork'-alja peccsenye* Heves m. 'a sertés torkánál levő kövér hús' MTsz. | *egy tyukalja tojás*: a mennyi egy kotlóstyúk alatt van Mezőtúr, MTsz. | *üstök-alla* 'a szalmatetőnek a tűzfalon kívül eső része, mely deszkával van födve' Dunántúl; Vas m., MTsz. | *vaj-ajja, vaj-alla, vaj-olla* 'a kifőzött (kiolvasztott) írósvaj

üledéke' Répcze vid., Vas m., Balaton mell., Czegléd, MTsz. | vár-alja 'gendend unter der burg, die unter der burg liegende gegend oder ortschaft' OklSz., NySz. | zászó-alja 'bataillon' NySz.

föl: ház-főli, ház-feli 'dach eines Hauses' NySz. | pálhás-főle 'az öreg-háló fölső, parás kötele, háló főle' (pálhás 'az öreg-háló főle') Bodrogköz, MTsz. | suba-föl, suba-féli: subafölnek ualo uörös bársont OklSz. | tej-föl, tej-főle NySz. (té-fel, té-fő, té-föl, té-föll, tej-fü[t], tiê-fü MTsz.) 'milchrahm, sahné'.

elő: böjt-elő 'zeit vor den fasten' NySz., '? february' OklSz. | homlok-elő 'diadem, stirnbinde, stirntuch, stirnriemen' NySz., OklSz. | kézelő NySz. (kénzellő Répcze vid., kénzellő Vas m., MTsz.) 'manschette' | réz-elő Szolnok-Doboka m., réz-eleje Czegléd, Kiskúnhalas 'a kisüstös pálinkafőzésnél az először lefolyt pálinka' MTsz. | szügy-elő NySz. (szigy-elő, szigy-elé OklSz.) 'brustriemen' | Szádelő (falu Abauj-Torna megyében).

mög: Ham-mög (Csallóköz) Nyr. XLI. 412 | hegymög, hegymög 'bergseite' OklSz., Hegymög (puszta Hatvan mellett) | Herendmög, Kertmög, Kiserdömög, Magyalmög, Miklármög, Nagytómög, Nyirmög, Pósamög, Szilasmög, Szilvásmög, Vármög OklSz.; — pesmög: Hozd ki a pesmög megöl a bal szemét annak a leánynak Magy. Népkölt. Gyűjt. X. 223.

utó: szekér-utó 'hátsó fele a szekérnek' Háromszék m., MTsz.

bél: Bakonybél | dió-bél 'nusskern' OklSz., dióbél-tincs 'diógerezd' Székelyföld, MTsz. | fa-bél 'kern' PÁPAI-PÁRIZ—BOD, NySz. | gyertya-bél 'docht' OklSz., NySz. | kenyér-bél 'brotkrume' NySz. | mandola bél 'mandel' NySz. | szita-bél 'egy szitára való' Szlavónia, MTsz. | tányér-bél (tányír-bél) 'napraforgó' Veszprém m., Tolna m., Komárom m., Érsekújvár, MTsz. | zsák-bél 'csepűből font durva fonál' Pest m., MTsz.

köz: Bodrog-köz | Csalló-köz | Csiliz-köz | erdő-köz: erdeu kewz erezhwynnek kyth hynak VERBÖCZI, NySz. | föld-köz 'zwischengebiet' OklSz. | hegység 'regio intermontana'; hegység 'intermontanus' NySz. | hét-köz: heethkewz wasár VERBÖCZI, NySz.; hétközbeli vasarok 'fora hebdomadalia' uo. | hó-köz 'interlunium; neumond' NySz., hóközi 'intermestris; neumondlich' NySz. | idő-köz 'spatium temporis, intervallum' NySz. | kapu-köz 'torraum' NySz., OklSz. | Mura-köz | oszlop-köz 'intercolumnium'

'zwischen zwei neben einander stehenden säulen' NySz. | *Rába-köz* | *Sziget-köz* 'insula com. Poseniensis' NySz. | *váll-köz* 'der teil zwischen den schultern' NySz.

közép: *bőjt-közép* 'mitten in der fasten' NySz. | *szár-közép* 'media pars cruris' NySz.

2. Vogul.

föl: T. (MUNK.) *tös-numo-pøn* 'bajusz' (tkp. 'száj-fölötti szőr') VogNyjár. 273 || (AHLQV.) *šām nuñpālqar* 'augenlied' || P. (MUNK.) *mō-tärm* 'föld színe' VogNyjár. 19 || K. *kwäl-tärmel-jiw* 'a tető felső gerendája' uo. 205.

mög: É. (MUNK.) *ūs-sis-tūr* 'vármögi tó' VNGy. IV. 438.

köz: É. (MUNK.) *kit kworēs-χal pasel* 'két menny köze távolnyiról' VNGy. I. 79 | *māi'-χal kwotelt jol ti pattuwēs* 'út (tkp. 'földköz') közepén im leejtette' IV. 143 | *puñk-χal* 'fogköz' III. 407 | *tq-w-χal sajīt* 'lombág köze mögött' III. 285 | K. *jiw-k'ql* 'farés' IV. 376 | KL. *kēpēl-k'al nākēñel k'uñ kwoqltēmi, täl-k'al nākēñel k'uñ kwoqltēmi* 'ruhaalja izelt közével valahogyan elvitte őket, ruhaöle izelt közével valahogyan elvitte őket' IV. 104 | T. *sāt-k'ql* 'sonntag' (tkp. 'hétköz') ÁKE. 339 | KL. *sūnt-k'al* 'kés' (tkp. 'szádköz, hüvelyköz') III. 489 || É. *χātēl-jat* 'dél' (tkp. 'nap-közép') IV. 217; K. *k'otēl-jot-šūt* 'délkor' (SZILASI, VogSzj.), (AHLQV.) *qōdel-jēt, qōdel-jejt* 'mittag' (AHLQV.) *ji-jēt* 'mitternacht'; (MUNK.) T. *i-jēt, jī-jēt* 'éjféli, éjféli' Vog. Nyjár. 281 | (AHLQV.) *tāl-jāt, täl-jāt-joñqep* 'der mittwintermonat, das fest der wasserweihe am 5 ten januar'.

közép: (MUNK.) É. *ēt-kwoṭl* VNGy. IV. 334. *ēt-kwoṭel* III. 461. K. *ji-kwätel* IV. 379. AL. *īt-kwätl* VogNyjár. 161 É. *völ-kwoṭl tumpēm* 'folyóvonal közepén fekvő szigeten' VNGy. IV. 68 | (AHLQV.) *tuv-qōṭil-jñqep* '4. hónap' (tkp. 'sommer-mitte-monat').

3. Osztyák.

al: KO. (PÁPAI K.) *siñg-ül-saṅk* 'nap alatti világ' || É. (AHLQV.) *ñol-iłpi-tuś* 'schnurbart' (tkp. 'nase-untäre-bart') | *nori-iłpi* 'der raum unter einer wandfesten bank' | (PÁPAY) *uas-ilbi* 'város alja' UF. XV. 47; I. (PATK.) *Voč-ítpa* n. pr., name der

Zingalin'schen jurten, welche am fusse des hügels liegen, auf welchem die überreste einer alten erdfestung zu sehen sind. Sie heissen deshalb *Voč-oxta* ('stadt-obere'), anders auch *T'āpar-voš*. (PATKANOV szerint *Voč-itpa* = 'stadt-vordere'; *itpa* = 1. 'alsó, alja vminek'; 2. 'elül levő, vminek eleje'. Itt valószínűbb, hogy az első jelentés a helyes; vö. *Voč-oxta*.)

föl: (PÁPAI K.) *kətem-nong* 'szájpadrás' | *paŋkəl-nuŋket* 'válllapoczka'.

elő: É. (AHLQV.) *ou-jəɬpi, ou-jəɬpiə* 'die stelle vor der tür'.

mög: É. (PÁPAY) *uas-svuz* *ɬuəlt* 'a város möge felől' UF. XV. 152.

belső: É. (PÁPAY) *χət-libi* 'a ház belseje' UF. XV. 35, 50 | (AHLQV.) *poškan-ɬipi* 'büchsenröhre' | *soɬ-ɬipi* 'salzfass' | *unt-ɬipi* 'magen' (unt 'bauch') | (PÁPAY) *vʷqš-lipəl* 'a város belseje' ONGy. 110.

köz: É. (PÁPAY) *kat-nəŋen-kut-sewəŋ-ju* 'két nő közti hajfonatos morzsa' ONGy. 151 | I. (PATK.) *kādn-kut* 'köz' 'zwischenraum von zwei dingen'.

közép: (PÁPAI K.) *khətəl jər* 'dél' (tkp. 'napközép') || É. (PÁPAY) *Ās-kudaβ pōrər* 'Obközépi sziget' UF. XV. 42 | *āt-kudaβ* 'éjtél' 96.

4. Zűrjén.

al: (WIED.) U. *dođ-uv* 'schlittenkufe' | *džodž-ul* 'raum unter dem fussboden' | *goɬa-ul* 'wamme' (*goɬa* 'hals, gurgel, schlund, hals an gefässen') | *gög-ul* 'dor' 'leistengegend' (*gög* 'nabel') | *göra-ul* 'fuss des berges' | *gösudar-ul* 'herrschaft, reich' | *idža-pod-ul* 'stoppelfeld' | *jur-ul* (-*uv*, -*yl*, -*ult*, -*uvt*) 'kopfkissen' | *kerka-ul* 'keller' | *kok-ul* 'das unter dem fusse befindliche, der raum unter dem fusse, schemel' | *kon-ult* (*uvt*), P. *kun-ul* 'achselhöhle' | *košt-ul* 'stelle unterhalb des wasserfalles' | *krövaɬ-ul* 'raum unter dem bette' | *kumös-ul* 'augenhöhle' (*kumös* 'vorderkopf') | *kyn-ul*, *kynia-ul* 'achselhöhle' | *kynöm-ul* 'unterleib, leistengegend' (*kynöm* 'bauch') | *kyr-ul* 'fuss des berges' | *leb-ul* 'vorsprung des daches' | *mu-ul*, *mu-šur-ul* 'untergrund' (*mu* 'erde'; *mu-šur* 'grund, boden, festland, mutter erde'; *šur* 'horn') | *nar-ul* 'raum unter der pritsche' | *nyr-ult toš* 'schnurrbart' | *öšyn-ul* 'hof' (*öšyn* 'fenster') | *pak-ul* 'harte, rauhe stelle, dünne stelle (in leder, haut)' (*pak*

‘leistengegend, dünnung, VV. lende’) | *pidžös-ul* ‘kniebeuge, kniekehle’ | *pod-ul* ‘raum unter den füssen’ (*pod* ‘unteres, unterteil, fuss, darunter befindliches’) | *poda-kok-ul* ‘weideplatz’ (*poda* ‘vieh’) | *pos-ul* ‘gerüst’ (*pos* ‘brücke, gerüst, treppe, leiter’) | *pötšva-ul*, *pötšva-mu-ul* ‘untergrund’ (*pötšva* ‘sohle; grund, boden, erdreich’) | *salpa-ul* ‘fessel’ (*salpa* ‘fesselbein der pferde’) | *soi-ul* ‘achselhöhle’ (*soi* ‘oberarm’) | *ströiba-ul* ‘fundament’ (*ströiba* ‘gebäude’) | *šondy-ul* ‘sonnenschirm’; *jen šondy-ul* ‘weltall’ | *toš-ul*, P. *toš-ult* ‘kinn’ | *tšoi-ul*, *tšoi-gor-ul* ‘fuss der anhöhe’ | *tšoka ul* ‘kinn’ | *vitško-ul* ‘kirchspiel, -pfarre, gemeinde’ | *ybös-ult* ‘türschwelle’ | *yzön-ul* ‘nagelwurm, nagelgeschwur’.

föl: α) *asyl-vyl* ‘osten’ (*asyl* ‘morgen; osten’) | *bör-vyl* ‘gesäss’ | *böz-vyl* ‘ende des ruckgrats’ | *dor-vyl* ‘reihe, reihenfolge, fronte, sahlband, schrote (am tuche)’ | *erd-vyl* ‘äusserlich, äussere; das freie, felder’ (*erd* ‘das freie, feld, freies feld, freier, offener, ungeschützter ort, ebene, glatte stelle, streeke’) | *gu-vyl* ‘keller; der raum über dem grabe’ | *jöl-vyl*, *jöl-vyly* ‘sahne’ (*jöl* ‘milch’) | *jur-vyl* ‘(raum) auf dem kopfe’ | *ki-vyl* ‘seite, richtung’ | *köža-vyl* ‘mit schilf bewachsene untiefe’ (*köža* ‘kies, kiessand, steinige gegend, untiefe [b. ufer]’) | *lun-vyl* ‘süden’ (*lun* ‘tag, sonne’) | *morö-vyl* ‘oberfläche des meeres, meer’ | *mu-vyl* ‘land, feld, erdoberfläche’ | *ödžös-*, *ödžes-vyl* ‘oberschwelle an der tür’ | *pel-pom-vyl* ‘achselstück im hemde’ | *pom-vyl* ‘ende, äusserstes, gipfel’; *tšun pom-vyl* ‘fingerhut’ | *pukalan-vyl* ‘gesäss’ (*pukalan* ‘sitz’) | *sapög vyl* ‘stiefelschaft’ | *sod-vyl* ‘aussentreppe, freitreppe’ (*sod* ‘treppe, leiter’) | *voi-vyl* ‘nord, nordgend’ | *yb-vyl* ‘feld’ (*yb* ‘feld, berg’).

β) *dor-jyl* ‘rand’ | *dzib-jyl* ‘ausbucht, bauch, vorspringende ecke’ (*dzib* ‘höcker, buckel’) | *jur-jyl* ‘kragen; obere schwelle’ | *pu jyl* ‘die krone eines baumes’ | *purt-jyl* ‘die spitze des messers’ | *ju-jyl* ‘ursprung des flusses’ | *orš-jyl* ‘ende, zipfel der peitsche’ | *kadž-jyl* ‘hüfte, Oberschenkel’ (*kadž* id.) | *kyr-jyl* ‘steile, absturz’ | *mylk-jyl* ‘ausbucht; bauch’ (*mylk* ‘hügel, erhöhung’) | *ödžös-*, *ödžes-jyl* ‘oberschwelle an der tür’ | *pel-jyl* ‘oberer teile des ohrs’ | *pom-jyl* ‘ende, äusserstes, gipfel’ | *ros-jyl* ‘von haufen gedroschenen getreides abgefeigte ähren’ (*ros* ‘besen’) | *töl-jyl* ‘luft, luftraum’ (*töl* ‘wind, wetter’) | *tšil-jyl* ‘graue stelle (im

bart)' (*tšil* 'stückchen fetzen, büschel, flocke, schopf, wirbel, haarwirbel') | *tugan-jyl* 'gipfel, wipfel, spitze' | *un-jyl* 'halbschlaf'.

elö: *gož-vodž* 'der wärme ausgesetzte stelle' | *jur-vodž* 'stirn' | *morös-vodž* 'brustriemen, brustlatz' | *patš-vodž* 'herd vor der ofenmündung, aschenloch' | *peľ-pom-vodž* 'vorderarm' | *odžös-vodž*, *p:s-vodž* 'vorhaus' | *viško-vodž* 'vorhalle der kirche'.

mög: α) *jur-bör* 'hinterkopf, nacken, genick' | *köm-bör* 'hinterleder' (*köm* 'strümpfe, schuhe, stiefel') | *pyž-bör* 'hinterteil des schiffes' | *töl-bör* 'das verwehte (leichtere) getreide b. windigen'.

β) *kar-saj* 'vorstadt' | *kok-saj* 'verschlag' | *sily-saj* 'genick der tiere' | *šondy-saj* 'schattiger ort' (*šondy* 'sonne') | *töl-saj* 'zufluchtsort vor dem winde' | *yb-saj* 'gelände hinter dem felde'.

szél, oldal: *bör-dor* 'folge' | *böž-dor* 'schoos am kleide' (*böž* 'schwanz, hinterteil') | *kerka-dor* 'hof, haushof' | *morö-dor* 'küste, meeres ufer' | *va-dor* 'ufer' | *vel-dor*, *vev-dor* 'oberfläche, oberteil, oberes' | *viško-dor* 'kirchspiel, pfarre, gemeinde' | *vom-dor* 'lippe, kinnlade' (*vom* 'mund').

köz: *göra-kost* 'schlucht, tal, kluft' | *grad-kost* 'zwischenraum zwischen zwei beeten' | *jenma-mua-kost* 'weltall' | *ju-kost* 'zwischenraum zwischen zwei flüssen' | (*kyk-*)*morö-kost* 'landenge' (*morö* 'meer') | *pöluba-kost* 'verdeck' | *pöra-kost* 'zwischenzeit' | *šör-kost* 'zwischenraum, zwischenzeit' | *tšoi-kost* 'tal' | *ulitš-kost* 'quergasse' | *vereta-kost* 'vertiefung'.

közép: *jur-šör* 'scheitel' | *lun-šör* 'mittag' | *šölöm-šör* 'im Herzen befindlich, herzlich' | *voj-šör* 'mitternacht'.

5. Votják.

al: (MUNK.) Sar. *šok-ul*, Kaz. *žük-ul* 'asztalfiók' | (WICHM.) J. *džizol*, *džizou*, (MUNK.) Sar. *šizol*, Kaz. *žizol* (< **džidž-ol*) 'egy széles, alacsony emelvény' (a szoba körül futó padozat kiszélesedése) a votják *korka* 'egyik szögletében, melynek alja kamrául, teteje pedig heverő helyül szolgál' | (WICHM.) U. G. *gur-ul*, J. *gur uu* 'kinn; unter dem kinn an der kehle befindliche teil des halses' FUF. XII. 128; (MUNK.) *gur-ul* 'az áll alja; (állatoknál) mál, mell, begy' | *kot-ul*, Kaz. *küt-ul* 'hasszija, lekötő szija a nyeregben' | *ki-ul-murt* 'alattvaló, alárendelt ember' (tkp. 'kéz-al-ember') | *kun-ul*, Kaz. *kun-él* 'hónalj' | *lud-pužim-ul* 'a

szent fenyő alatti térség az áldozó ligetben' | *nir-ul*, Kaz. *nēr-ul* 'az orr alatti szájrész (a bajusz helye)' | Sar. *pid-ul* 'talp' | *tuš-ul* 'az áll alsó része' (*tuš* 'szakál') | *viž-ul*, Kaz. *věž-ěl*, (WICHM.) MU. *vižiu* 'a padló alatti térség, a magas hídlás alja'.

föl: α) (MUNK.) Kaz. *al-věl* 'térd, a felső lábszár megülhető oldala' | *až-vil*, Glaz. *až-vil* 'elő, első; egyéb, hátralevő, fönmaradó' | Sar. Mal. *ber-vil* 'maradék, maradvány, nyom' | *jol-vil*, Kaz. *d'ül-věl* 'tejszín, tejsűrű, tejföl' | Sar. *kvar-vil* (*ämež*) 'leveles málna (?)' | Sar. *makäs-vil* 'ágyék, vékony, csipő' (*makäs* 'czomb') | *mužem-vil* 'a föld felülete' | *Nilgi-vil* 'a Nilgi folyó melléke' | *pid-vil* 'harisnya, kapecza' | *ter-věl* 'az áldozati ételeknek és italoknak azon legfinomabbnak ítélt részei, melyeket az áldozati tűzbe dobnak' | *Vala-vil* 'a Vala folyó melléke' | *vu-vil* 'a víz színe, fölszíne, tükre'.

β) Kaz. *bay-děl* 'a pofacsont kiálló része' | Kaz. *bérdé-děl* 'a himvessző makkja' | Kaz. *buse-děl* 'a mező határa' | *gurež-jil*, Kaz. *gurež-děl* 'hegytető' | *jir-jil* 'fejtető' | Kaz. *kork-až-děl* 'eresz' | Kaz. *mugor-děl* 'fityma, makktyú' 'vorhaut' | *nir-jil* 'orrezimpa' | *noni-jil* 'csecsbimbó' | *pel-jil*, Kaz. *pel-děl* 'fülhegy; Kaz. fülczimpa' | Kaz. *pis-pu-děl*, *pu-děl*; *pu-jil* 'fatető' | Sar. *pid-jil* *murt* 'gyalogos; földhöz ragadt szegény ember' | *purt-jil* 'késhegy' | *sur-jil* 'a patak vizének fölszíne; folyóvidék, folyómellék' | *sučo jil* 'rúd hegye' | (WICHM.) U. *tel-d'ül* 'windstoss, wirbelwind'; (MUNK.) *tol-jil-peri* 'szélteteji manó' | *čini-jil* 'újjhegy' | *ven-jil*, (WICHM.) MU. *ven-d'iu* 'tűhegy' | Sar. *vir-jil* 'dombtető' | *vu-jil* 'a víz színe'.

elő: *es-až*, Kaz. *üs-až* 'küszöb' | Kaz. *ěrobo-až* 'kocsibak' | Sar. *gid-ka až*, Kaz. *gidk'-až* 'udvar' | Kaz. *gur-až* 'a kemencze eleje' | Sar. *jir-až-pu* 'fából készült fejtámaszték, mely az alsó párnát pótolja' | *korka-až*, *kork'-až*, Kaz. *kork'-až* 'pitvar, tornác', (WICHM.) G. J. *korkaž* 'freitreppe, hausflur' | *kwał-až* 'a kwa-sátor bejárása előtt való térség' | *mil-až* 'mellelő' | Sar. Mal. *muńčo-až* 'a fürdőkamrának ajtó melletti része, hol a tűz ég' | Sar. *muräs-až* 'női melldisz' | (WICHM.) J. *pid-až* 'was vor den fussen ist' | J. *šin-až* 'was vor den augen ist' | (MUNK.) Mal. *tol-až*: *tol-ažä* *nuiškom*, *tol-beržä* *keltiškom*! 'a szél elejét viszsűk, a szél mögét hagyjuk! szél előttünk, szél utánunk! (a lakodalmi száguldó szekerezés alkalmával mondva)'.

mög: α) Kaz. *arña-ber* 'szombat' (*arña* 'hét') | *žuč arña-ber* 'hétfő' | Glaz., Mal. *gärber*, (WICHM.) G. *gerber* (< **geri-ber*) 'a tavaszi szántást követő nagy votják ünnep' | (MUNK.) *jurt-ber*, *korka-ber*, *kwa-ber* 'a ház möge'; *kwa-berka* 'kis éléskamra a kwa-sátor mögött' | *piž-ber* 'hajófar'.

β) Sar. *azbar-sor* 'hátsó udvar' | Sar. *jir-sor* 'nyakszirt' | Sar. *pižās-sor* 'térdhajlás, térdcsukló' | (WIED.) *čirti-sor* 'nacken, genick'.

belső: (MUNK.) Kaz. *dukās-poš* 'kabátbélés' | J. *muļi-puš* 'mogyoróbél' || *nañ-puškāš* 'kenyérbél' | *pož-puškāš* 'a bőrkesztyű alatt viselt gyapjúkesztyű'.

szél, oldal: *bereg-dur* 'folyó partja' | Kaz. *busē-dur* 'mezőhatár' | *Kam-dur* 'a Kam folyó partja' | Sar. *kanava-dur* 'árok partja' | *Oē-dur* 'az Oē folyó partja' | Sar. Mal. *sitan-dur* 'seggpart' | *šurās-dur* 'útszél' | *šur-dur* 'folyó partja' | Sar. *tāl-dur* 'erdő széle' | Kaz. *ūs-dur* 'ajtófél' | Sar. *vīl-dur* 'fölszíne, tükre (pl. a víznek)' | *vu-dur* 'folyó partja' || Sar. Mal. *bord-dor* 'fal' | Sar. *im-dor* 'a száj tájéka; ajk', (WICHM.) G. *im-dur**) 'die lippen' | *guz-dor* 'gyep, pázsit' | (WIED.) *jar-dor* 'ufersseite' | Sar. *jir-dor* 'a fej hátsó része, nyakszirt' | *kut-tor* 'a bocskor talpába tett gyapjúbélés' | Sar. *mu-dor*, Kaz. *mus-tor* 'kebel, mell' | Kaz. *pel-dor* 'halánték' | Sar. Mal. *šin-dor* 'szempilla' | *tīl-dor* 'a tűz melléke' | Mal. *žoz-dor* 'part, folyószél' | Sar. Mal. *žag-dor* 'szemétdomb'.

közép: Kaz. *lēm-sēr*, Glaz. *lum-šur* 'dél' | *tol-sor* 'tél közepe' VNH. d. 206 | *uj-sor*, Kaz. *üj-sor* 'éjfél' | Kaz. *vu-sor-mužem* 'sziget' (tkp. 'víz-közép-föld') || *korka-visät* 'válaszfal a házban' | *sandik-visät* 'válaszfal a szekrényben' || *os-kusip* 'ajtóküszöb' | *kapka-kusip* 'kapuküszöb'.

6. Cseremisiz.

al: nyK. (RAMSTEDT) *kongēla-lβāl* 'unter dem arm, unter der achsel' (*kongēla* 'achselhöhle, achselstück [im hemde]', *lβāl* 'das untere') || kP. (GENETZ) *kopla-nəmal* 'hónalj' | H. (BUD.)

*) WICHMANN egynek veszi a *dor* és *dur* szót, MUNKÁCSI ellenben kettőnek.

jud-nimäl 'észak' | H. (SZIL.) *plwuj* *nömäl* 'tér dhajlás' || kCar. (PORKKA) *kaſan d̄mal koſtra* 'az asztag alatt levő törmelék' SUS. Aik. XIII. 44 | *oŋ əlaſ d̄mal et* (2. sz. birtokraggal) *ši-oksä* 'unter dem kinn silbermünzen' uo. 43 | *toſkalt äſ d̄mal ola kombäzē* *kok munēm munžalē* 'die bunte gans unter der treppe legte zwei eier' uo. 37 | kUr. (WICHM.) *kūrāk jēmal kuēzē* 'a hegy lábánál levő nyirfa' NyK. XXXVIII. 235.

föl: nyK. (RAMST.) *ia:lka-βal* 'ferse' (*žalka* 'fuss') | kUr. (WICHM.) *kē:šš-βal* 'dél' 'süd' (*kē:šš* 'sonne, tag') NyK. XXXVIII. 206 | *kūrāk-βal pündžēzē* 'a hegyen levő fenyő' 235 | E. (REG.-BUD.) *šüžer-val* 'tejföl' | (TROICKIJ-SZIL.) *šer-bal* ua. | (SZIL.) *wit-wal* 'hullám' (*wit* 'víz') || nyK. (RAMST.) *sēkār-βə:βäl* 'die oberseite des brotes' | *tərβə-βə:βäl-βandaſ* 'schnurrbart' (*tərβə* 'lippe', *pandaſ* 'bart') || kCar. (HÄMÄLÄINEN) *βui ümbal jumē* 'fejünk fölött levő isten' SUS. Aik. XXV. 2 | kCar. (PORKKA) *kaſan ümbal azēm* 'az asztag fölött levő téli rozs' XIII. 44 | *kuruk ümbal kuežē* 'a hegyen levő nyirfa' 34 | kUfa (PAAS.) *tünž'(a) ümbal kuŋo pužēršo* 'a világon uralkodó nagy teremető' KSz. II. 36 | kP. (GENETZ) *üdöržö parňazēm koŋgambal šenggelke šolen kolta* 'die tochter wirft den finger hinter den ofen' 35 | *Patambal kölpa pünžer* 'a Patam partján levő sűrű fenyves' SUS. Aik. VII. 66.

elő: H. (SZIL.) *kamaka anžol* 'kályha eleje, tűzhely' | nyK. (RAMSTEDT) *pört-andzal-βui* 'vortreppe'; kCar. (PORKKA) *pört onžəl* *mučas olma-pužē* 'der unter im hofe vor der stube stehende apfelbaum' SUS. Aik. XIII. 55; kCar. (WICHM.) *əŋətan pört-onđžēlnē mura* 'a kakas a tornácban kukorékol' NyK. XXXVIII. 208; kP. (GENETZ) *pörtet onžəl ēn ajak* 'vor deinem stübchen steht ein echtes näpfchen' SUS. Aik. VII. 70 | kUr. (WICHM.) *kapka onđžəl tōβəlyžžēm* 'a kapu előtti bajnóczát' NyK. XXXVIII. 230 | *kəlat onđžəl tākəržē* 'a szerkamra előtt levő ösvény' NyK. XXXVIII. 228 | (TROICKIJ-SZIL.) *saŋga-ončol-up* 'üstök' (*saŋga* 'homlok').

mög: (TROICKIJ-SZIL.) *wuj-šengel* 'nacken, genick' | kCar. (PORKKA) *βüta šengel pamašem* 'hinter dem stall, da hab' ich eine quelle' SUS. Aik. XIII. 43 | kUr. (WICHM.) *kəlat šengel tākəržē* 'a szerkamra mögött levő ösvény' NyK. XXVIII. 228 | *korem šengel aramžē* 'a folyón túl [levő] tűzfa' 219 | *paktšə*

šengel takâržš 'a konyhakert mögött lévő ösvény' | *pè.tšš šengel takâržš* 'a kerítés mögött lévő ösvény' 228.

belső: kP. (GEN.-SZIL.) *kudō-körçö* 'család' (tkp. 'ház-belső') | kCar. (PORKKA) *upša körçə šomakem* 'szájbeli beszédem' SUS. Aik. XIII. 43 | *čonđaj körçə đmāšsem, taŋem ok purl, mom đštem?* 'in der gürteltasche, da hab' ich naschwerk, mein freund, der schmeckt's nicht, was soll ich tun?' 43 | *pakčarörçet** *užarçet* 'im garten [saftiges] grün' 45 | kUr. (WICHM.) *paktšg körçə iğ-mükššžž kè.tššlan kum-ɣana modas lektēs* 'bent a konyhakertben a fiatal anyaméh naponként háromszor kirepül játszani' NyK. XXXVIII. 219 || kP. (GEN.) *jüt-rüdö* 'mitten-nacht' SUS. Aik. VII. 57 | *mlande rüdö* 'a föld belseje' 48 | kCar. (PORKKA) *sorta-rüdž* 'gyertyabél' XIII. 47 | *šüđər-rüdž* 'das innere des sterns' uo.

köz: kP. (GEN.-SZIL.) *pört-kokla* 'padlás' 'hausboden, raum unter dem dache' | E. (REG.-BUD.) *enger-kokla* 'folyóköz'.

közép: kP. (GEN.-SZIL.) *surt-lo mēlande* 'der boden eines landgutes' || kUr. (WICHM.) *βakšer pokššl or-lūdāžm* 'a malomtó közepén úszó vadkacsát' NyK. XXXVIII. 231 | *pasu-pokššl takâržš* 'a mező közepén levő ösvény' 228; (PORKKA) *pasu pokššl takāret* 'dein inmitten des ackers befindliche feld' SUS. Aik. XIII. 39.

7. Mordvin.

al: (PAAS.) M. *akš-al* 'raum unter der wandfesten bank' (vö.: E. *akš alo tatariñ kalmo* 'unter der bank ist das grab eines tataren' SUS. Aik. XII. 24; *M'ita sovaš akš alov* 'Mitja trat unter die bank') | (REG.-BUD.) M. *kavl-al* 'hónalj' | (PAAS.) E. *kem(e) alo eskne* 'die nägel in der stiefelsohle' SUS. Aik. II. 54 | (WIED.) E. *lat' alks* 'scheuer, schuppen' (*lato id.*) | *pand' alks* 'abhäng, abschüssige stelle' (*pando* 'berg, gebirge') | (REG.-BUD.) M. *pilg-al* 'láb talpa'; (PAAS.) E. *pilgalkszo* 'seine fusssohlen' SUS. Aik. XII. 50; (WIED.) *pilg' alks* 'fusschemel' (*pilge* 'láb') | (PAAS.) M. *pral* (< *pra-al*), E. *pralks* (< *pra-alks*) 'kopffühl, od. was sonst als kopfunterlage dient' | (PAAS.) M. *šed-al* 'raum unter dem fussboden' | (AHLQV.) M. *ul-al* 'kinn'.

*) Vö. BEKE, Cseremisiz nyelvtan 273.

föl: (AHLQV.) M. *acam-langaks* 'lepedő' (*acam* 'ágy, párna') | (REG.-BUD.) M. *kalma-langa*, E. *kalmo-lango* 'temető' (*kalma* 'sír') | (AHLQV.) M. *käd-langa-pe* 'armende, schulter, schulterstück des hemdes' | (REG.-BUD.) M. *lādem-langa* 'kaszáló' | *lofca-langa*, (WIED.) E. *lovso-velks* 'tejföl' | (PAAS.) E. *mastor-lango* 'die ganze welt' (*mastor* 'erde') | (REG.-BUD.) M. *numo-langa* 'aratás' | (WIED.) E. *todov-langaks* 'párnahaj' | (PAAS.) E. *tomba-lango*, M. *tomba-langä*, *tolman-loggä* 'herd (vor der mündung des ofens)' (E. *tombamo*, *tombam*, M. *tombam*, *tolma* id.).

elő: (PAAS.) M. *kudāggāl* (*kud* + *iggāl*), E. *kudik'elks*, *kud-ek'elks* (*kudo* + *ik'elks*) 'vorhaus' (vö. E. *kudikele čekine* 'in der vorstube ist eine haspel' SUS. Aik. IX. 232; *meri babanstegä*, *raŋgi kudekelde* 'er redet zu seiner alten, schreit von der vorstube hinein' XII. 81; *pras kudiķelev* 'er fiel in die vorstube' IX. 234; *sovāt kudeķelev* 'du trittst hinein in die vorstube' XII. 122).

szél: (PAAS.) E. *īed'tšire* 'ufer' (*īed* 'wasser').

8. Finn.

al: *akkunan-ala* 'ablak-al' | *ampujan-ala* 'vadász zsákmánya' | *huone-ala* Erw., *huoneen-ala* Sz. 'házhely' | *ilman-ala* 'ég-hajlat, égaj' | *jalan-ala* 'talp, talpalatnyi tér; négyzetláb' | *kāden ala* 'tenyérenyi tér' | *kāsi-ala* 'vkinek keze munkája, keze írása; zsákmány' (Kal. XXVI. 270) | *mieli-ala* 'terv; kedélyhangulat, kedélyállapot' | *pinta-ala* 'flächeninhalt, flächengrösse, arealgrösse, areal' | *pää-ala* 'fejal, vánkös' Kal. XXXVII. 165, Kant.³ II. 99 | *pään-ala* 'kopfpfuhl, kopfkissen' | *sydän-ala* 'szívgyödör' | *tyynygrin ala peltoa* 'egy tonna (vetésre való) föld' || *isän ala* 'az atya maradéki' || *hyvä maan-ala* 'jó földnem' | *siemen-ala* 'gabonanem' || *ampu ala* 'lötávol' || *pään alus* 'kopfpfuhl, kopfkissen' || *pään-aluinen* ua. || *kerän-alunen* 'gombolyagból' || *paidan-alanen* 'ing alja' || *lavan-aluste* 'rummet under badstulafven' | *pytinkin-alusta* 'rakennuksen lattian alla oleva säiliöhuone' (Längelmäki) TUNKELO, Alkusuomen gen. rel. nim. apugloosana 165.

észt: *kübara-alus* 'hutfutter' | *pea-alus* 'kopfkissen' | *sarika-alus-pü* 'der balken, auf w. die dachsparren ruhen' | *särgi-alus* 'der aus größerem zeug gemachte unterteil des hemdes' | *sēbi-*

alus 'bodensatz vom seife kochen' || *jala-alune* 'untergebener, fussohle, schemel' | *kadaka-alune* 'schlange' | *kalda-alused* 'löcher im bachufer' | *kanñi-alune* 'unterirdischer gang' | *kõhu-alune* 'scham, schamgegend' | *lõua-alune* 'koder, doppelkinn' | *lõwi-alune* 'dachvorsprung an krügen' | *mäe-alune* 'am fuss eines berges gelegen' | *metsa-alune mā* 'von wald beschatteter boden' | *paa-alune* 'unter dem kessel befindlich' | *paa-alused pūd* 'brennholz' | *pea-alune* 'kopfstelle im bette' | *põzu-alune* 'schlange' | *rästa-alune* 'der raum unter dem dachvorsprung' | *rinde-alune*, *südame-alune* 'herzgrube' | *talla-alune* 'fusssohle' | *ukse-alune* 'schwelle' | *ulu-alune* 'raum unter dem dache' | *wīlu-alune* 'der dachvorsprung bei scheunengiebeln'. — liv: *jālgan alli* 'fusssohle' TUNKELO 155.

föl: α) *huoneen ylinen* 'padlásszoba' | *maidon ylinen* 'tejszín' | *meren-ylinen* 'ober dem meere befindlich' | *paidan ylinen* v. *yliset* 'der oberteil des hemdes' | *saunan ylinen* 'izzadó polez a gözfürdőben' Kal. XXXVI. 153 | *tallin ylinen* 'az istálló padlása' | *tuvan ylinen* 'stuguvind' TUNKELO 167.

β) *jalan-päällinen* 'die obere seite des fusses, fussrücken' | *kaupan päälliset* 'ráadás' | *kengän päällinen* 'a czipő fölső bőre' | *maidon päällinen* 'tejszín' | *tyynyn päällinen* 'vánkosziba'.

észt: *aida-pealne* 'der boden über den kleete' | *elu-pealne* 'der boden über dem hause' | *kañtsi-pealne* 'damm im wasser' | *lāe-pealne* 'bodenraum' | *otsa-pealne* 'stirn' | *õue-pealne* 'hof' | *pīma-pealne* 'sahne' | *rõu-pealne* 'scharfe first, kante des strohdaches' | *tallī-pealne* 'boden über dem stall' | *tare-pealne* 'boden auf dem hause' || *akna-pealmized* 'fensterbrüstung' | *mā-pealmine* 'erdbewohner' | *õla-pealmine* 'schulterblätter, epaulette'.

elö: *ladon edus* 'der offene platz vor der scheune' || *huoneen edusta* 'die platz vor dem hause' | *ruumiin edusta* 'die vorderseite od. brustseite des körpers' | *vuoteen edusta* 'der bettvorhang'.

észt: *kõrtsi ezi* 'vorplatz vor dem krüge' | *lāda ezi* 'platz vor den jahrmarktsbuden' || *aida ezik* 'vorkammer der klete (des vorratshauses)' | *ukse ezik* 'platz vor der tür, vorbau' || *kõhu ezine* 'schamteile' | *kolde ezine* 'raum vor der aschenloch' | *lõtsa ezine* 'schmiedeessse' | *nina ezine* 'bissen, speise' | *otsa ezine* 'stirn, vorderhaupt' | *rinna ezine* 'vorhemdchen an männerhemdchen' |

rõhu ezine 'vorhaus der alten bauerhäuser' | *sũ-ezine* 'bissen, speise' | *toa ezine, ukse ezine* 'vorhaus, platz vor der stube'. — *lív: aita eddi* 'der platz vor der kleete' | *tuba v. tubān eddi* 'vorhaus' | *õi (āi) eddi* 'die küche vor dem ofen' TUNKALO 174.

mög: Joen-taka n. pr. (joki 'folyó') | *Lahden-taka n. pr. (lahti 'tengeröböl')* | *Suon-taka n. pr. (suo 'mocsár')* | *Vuoren-taka n. pr. (vuori 'hegy')* || *kannan taus* 'das hinterleder' || *kannan takainen id.* | *meren takainen* 'jenseits des meeres befindlich' || *kalan takala* 'hal farka'.

észt: ahju-tagune, ahju-perse-tagune 'raum hinter dem ofen' | *aja-tagune* 'wolf' | *kaela-tagune* 'kragen' | *kõrwa-tagune* 'schlafbein, behaarte seite des kopfes' | *kukla-tagune* 'hinterkopf, nacken'.

mellék, oldal, szél: tie-ohi 'útszél' || *aito-vieri* 'der boden (die erde) neben dem zaun' | *hete-vieri* 'der rand der quelle' | *kangas-vieri* 'der rand einer heide' | *kari-vieri* 'die gegend neben einem steinhaufen' | *seinä-vieri* 'der raum neben der äusseren rand' | *tie-vieri 'útszél'* | *vesi-vieri* 'ufer'.

észt: aia-wēritse 'die bienen' | *kūe-wēr* 'vorstoss am rock'.

köz: aika-väli 'idököz' | *sulku-väli* 'zwischenraum zwischen zwei schleusen, zwei dämmen od. sperrbäumen'.

9. Lapp.

al: K. (GENETZ) kāγγel-viõlaj, kajjel vuolañč 'kainalo; achselhöhle' (*kāγγel id.*) | *koγγel-vualaš id. (koγγel* 'ellenbogen, unterarm') || *S. (HALÁSZ) Pite kaiγēl-vullē, kaiñel-v. 'hónalj'* | *oivē-vullē, oivēl-v. 'fejalj, vánkös'* | (*WIKLUND*) *Lule kēcca-vuallē (kēzze-)* 'stelle, wo sich ein starker strom in einen see ergiesst' (*NANSEN: «der name davon, dass der strom an solchen stellen schmalist»*) | *jocko manna korso vūälēu* 'der fluss fliesst den tal hinab' | *kūasa vuollē* 'der platz unter einer fichte' | *muõotta tūattar-vūälit* 'es beschneit die orte unter dem hochgebirge: es schneit am fusse des h.' || (*HALÁSZ*) *F. oqłkien nuolān, U. oqłkien neqlie 'hónalj'* (tkp. 'vállalj') | *T. rāvva-nüölien 'segg'* (*rāvva id.*) | *St. s'eipie-nuolie 'farokalj'* Svéd-lapp ny. IV. 169 || *N. (FRIIS) gieda vuölle 'armhuling'* | *vare vuölle 'fjeldets fod'*.

közép: S. (WIKLUND) Lule kallu-kasska 'der über die stirn

gehende halfterriemen' (*kallu* 'stirn, kopfhaut') || (HALÁSZ) Pite *talëvê-koufêl* 'tél közepe'.*)

VI.

Befejezésül szólunk még a birtokos összetételek személyragozásáról.**)

1. Magyar.

Ha a birtokos összetétel birtokká válik, tehát személyragot kell fölvennie, a legtöbb esetben az összetétel szétválik, s az

*) A török-tatár nyelvekben szintén vannak ilyen összetételek; pl.

csuvas (PAASONEN): *çul-aj(ə)* 'hónalj' (*çul* 'kar', *aj* 'alj') | *sag-ajə* 'pad alja' (*sagə* 'falhoz erősített pad, lócza') | *təp-səgaj*, Ucssebn. *təp-sagaj* 'a padló alatti hely' (*təp* 'fenék, alj, tö') | *yraj* 'padló' (*yra* 'láb lábszárral együtt') || *səmzu-şijə* 'orrcsont' (*səmza* 'orr, csőr', *şi* 'főle vminek, felület, felszín') | *tşərzi* (*tşər-şi*) 'öl' (*tşər-guşşi* 'térd') || *pürt-ymə* 'előszoba' (*pürt* 'lakóház, -szoba', *ym* 'elülvaló, eleje, a mi vmi előtt van') || *çul çuşi* 'hónalj' (*çul* 'kar', *çuşə* 'köz') || *şurda-varri* 'gyertyabel' (*var* 'közép; has; belseje vminek').

kazáni-tatár (BÁLINT): *idən asti* 'pinczelakás' (*idən* 'padlózat', *ast* 'alsó rész') | *kul asti* 'egy fogás (a mennyt a magvető egy menetben behint)' (*kul* 'kar, kéz') | *säke v. sike asti* 'a pad alja' (*säke, sike* 'pad, tatár ág') | *taban asti* 'lábtalp' (*taban* ua.) | *tez asti* 'térdhajlás' (*tez* 'térd') || *söt öste* 'tejföl' (*söt* 'tej', *öst* 'felső rész, fölszín') | *urak öste* 'aratás ideje' (*urak* 'sarló, aratás') | *cə öste* 'dolog ideje, munkaidő' (*cə* 'dolog, ügy, munka, foglalkozás') || *arba aldi* (*arbaldi*) 'kocsibak' (*arba* 'szekér, kocsi', *ald* 'előrész') | *işek aldi* 'udvar (házajtó előtti tér)' (*işek* 'ajtó') | *öj aldi* 'pitvar, eresz' (*öj* 'ház') | *pič aldi* 'a kemencze eleje' (*pič, mič* 'kályha, kemencze') || *tön urtasi* 'éjfel' (*tön* 'éj', *urta* 'közép').

ufai-tatár (PRÖHLE): *tāban āste* 'talp' (*tāban* ua.) || *tēn urtāse* 'éjfel' | *kēn urtāse* 'dél' (*kēn* 'nap').

baskir (PRÖHLE): *işég-qlde* 'udvar' (*işek* 'ajtó, ház'; *qlde*, *qlt* 'előrész').

karacsáj (PRÖHLE): *k'ec' arası, k'ec' ört'ası* 'mitternacht' (*k'ec'* 'nacht'; *arā* 'mitte', *ört'ā* 'mitte, mittlerer') | *k'ün-ört'ā, k'ün-ört'ası* 'mittag'.

kumük (NÉMETH): *gece orta* 'éjfel'.

oszmán-török: L. Kúnos, Nyelvkönyv 329.

**) L. SIMONYI: Nyr. IV. 246—251; SZILASI: NyK. XXVI.

első tag veszi föl a személyragot. Pl.: Sing. 1. sz.: *ajtóm fele* MNGy. II. 89 | *csizmám sarka* ERDÉLYI, Népdalok és mondák I. 100 | *életem párja* MNGy. II. 334 | *fejem alja* Nyr. II. 48 | *fejem tet-eje* MNGy. II. 412 | *ingem ujjá* I. 77 | *kapum félfájára* KRIZA, Vadrózsák 95 | *kezem nyele* MTsz. | *kezem szára* MNGy. I. 506 | *kutam géme* ERDÉLYI II. 128 | *lábom nyoma* 251 | *napom sugara* KRIZA | *szekezem rúdja* KRIZA 222 | *szőmöm fényét* DECSI, NySz. I. 85 | *szemem pillája* 56 | *szűröm ujjá* II. 201 | *térdem kalácsa* I. 243. — 2. sz.: *ajtód sarkát* ERDÉLYI II. 156 | *csizmad sarka* I. 23 | *hajad szála* Nyr. II. 70 | *koponyád esontja* MATKÓ, Nyr. IV. 247 | *lábod hegyén* ERDÉLYI II. 161 | *lábod nagy ujját* Nyr. III. 320 | *a te hővek-lábodujja* NyF. XL. 42 | *neved napja* MNGy. II. 321 | *strod fája* ERDÉLYI II. 228 | *szemed világa* 80 | *zemédnek finnit* Döbr.-k., NySz. | *szűröd ujjá* MNGy. I. 380. — 3. sz.: *agya velejt* Érdy.-k., NySz. | *állá csontja* MNGy. I. 425 | *csecse bimbója* II. 241, 243 | *feje alja* I. 205 | *fülő tövit* Nyr. II. 232 | *holna allyát* SZENTMÁRTONI, NySz. | *háza népe* MNGy. I. 470 | *inge válla* GYULAI, A gonosz mostoha | *kinyerének héja* KRIZA 9 | *láb szára* MISKOLCZI, NySz. | *nyaka csigolyája* Nyr. II. 272 | *zeme feneth* Kules.-k., NySz. | *szeme héja* Nyr. I. 42 | *szőre szála* KRIZA 124 | *A Pojána uttya széjin* 108. — Plur. 1. sz.: *hidunk lába* MNGy. II. 292 | *sájunc izént szerént való* MEDGYESI, NySz. | *szemünk fénye* Nyr. I. 125. — 2. sz.: *képetek mása* Nyr. II. 80 | *váratok piacza* ARANY, Nyr. IV. 248. — 3. sz.: *agyoc veleie* BORNEMISSZA, NySz. | *fülik hegyit* KRIZA 469 | *lábuk nyoma* Nyr. IV. 247 | *lábok szára* MIKES, NySz. | *szemeknek az fényét* ZRINYI, NySz. | *szemik világa* KRIZA 404.

Van azonban példa arra is, hogy az összetétel nem válik szét, s így a birtokos személyrag az egész összetétel végére kerül. Pl.: Sing. 1. sz.: *gatyakorczomba* MNGy. I. 272 | *házerendám* ERDÉLYI II. 237 | *háztájam* MNGy. X. 227 | *kapufélfám* MNGy. II. 346 | *kapuzábém* KRIZA 186 | *kaszanyelem* Nyr. II. 527. ERDÉLYI II. 77, 151 | *ostornyelem* MNGy. I. 465, 468 | *sírvemem* II. 99 | *szemintésemre* ARANY, Nyr. IV. 251 | *tarisznya-szám* ERDÉLYI II. 227 | *vellanyelem* 151. — 2. sz.: *ajtófeleidre* TOFEUS, NySz. | *nyalka csizmanyomod udvaromba látszik* ERDÉLYI II. 27 | *sarkantyúszeged* PETÓFI, Nyr. IV. 250 | *sírfádra* KRIZA 223 | *látom a szüszereteted irányomban* MNGy. X.

82 | *A te sárga kesztyűd lesz a kimulásod, a te piros csizmad lesz a vérontásod* MNGy. II. 5. — 3. sz.: *Rózsám házának ablakévegire* KRIZA 11 | *a kocsmáros ajtóféfájába* Nyr. III. 321 | *a szűz Mária cipőcsattya* Nyr. IV. 250 | *csizmaszárából* MNGy. I. 497 | *derékalja* II. 146 | *fültövénel* Nyr. I. 272 | *haskérgén* MNGy. II. 16 | *Az én galambomnak . . . csinos házeleje* ERDÉLYI II. 168 | *házfödje* Nyr. XXX. 497, *házföggye* KRIZA 207 | *háznépe* MNGy. I. 447 | *ingválla* Leveles Tár, NySz. | *kantárszára* MNGy. II. 53 | *Rózsa lovam . . . piros kantárszíja* ERDÉLYI II. 154 | *Sírva még el házam előtt, megöleled kapufáját* 126 | *oldalkassát* MNGy. VII. 503 | *orrvérefolyás* PÁPAI PÁRIZ, WEBER, NySz. | *lovam patkószege* Nyr. III. 288 | *A kend pipaszára* ERDÉLYI II. 149 | *szemfödélét* MNGy. II. 47 | *a fiú szűrűje* I. 378, 379. II. 248. — Plur. 1. sz.: *országczimerünk* ARANY, Nyr. IV. 250 | *szemfényünk* PETŐFI, Nyr. IV. 251. — 2. sz.: *házfödélteken* PETŐFI, Nyr. IV. 250 | *házföldeteken* Nyr. IV. 250. — 3. sz.: *ágytetejekben* BALÁSHI, Nyr. IV. 250 | *ágyvelejek* FALUDI, NySz. | *lúbszáraikból* Nyr. III. 234. *)

Névutóval: *Jog felőlem és bal felőlem* (példákat l. SIMONYI, MHat. 2 : 129).

2. Vogul.

A vogulban, s a legtöbb fgr. nyelvben általánosabb az a mód, hogy az összetétel második tagja veszi föl a birtokos személyragot. Sőt gyakran nemcsak a birtokos összetétel, hanem a közönséges birtokviszonyos kifejezésben is a birtokot ragozzuk, oly szoros a kapcsolat az ilyen esetekben. Pl.

Sing. 1. sz.: *É. ëlëm-χalës-ārim* 'emberem leánya' MUNK. VNGy. I. 158 | *jāntewiŋ jaut jāntewakëm* 'ideges íjam idegecskéje' II. 43 | *T. jū-pūm* 'testvérem' (tkp. 'atyafiam') IV. 367 | *T. jū-āum* 'hugom' (tkp. 'atyaleányom') 364 | *É. am āwiŋ kwol āwim* *kīt pālne* 'az én ajtós. házamnak ajtaja két feléhez' II. 16 | *qsmäy pāl qsmamën* 'párnás ágyam párnájában' II. 164 | *KL. poël-tält auraykëm* 'falumbeli kikötőm meredek pontocskája' IV. 97 | *sūp-lāxëmte* 'szám öblében' I. 162 | *KL. qltën surëm-süntëmne*

*) Vannak esetek, mikor csakis így lehet ragozni a birtokos összetételeket. L. SIMONYI: Nyr. IV. 248—249.

kwän kwoglēm 'aranyos szádján házam tetőnyílásán kikelek' III. 345 | *K. uoš-talt vuolēm* 'városbeli kikötőm folyóvonala' IV. 103 || *É. jä'i-piṛänä* 'bátyjai' II. 21.

2. sz.: *É. xāl'-titēt* 'nyírfád tövében' II. 403 | *jä'i-piṛen* 'öcséd' (tkp. 'atyafiad') IV. 324 | *KL. tṛēṇ jiw tṛkän* 'gyökeres fád gyökerei' 133 | *É. kät-sarēnnē* 'kezed száránál fogva' 94 | *K. polwēs-tqutän* 'gyertyád lángját' IV. 373.

3. sz.: *É. jä'i-piṛä* 'atyja fia' IV. 327 | *T. jäu-powäni* 'bátyjai' 345 | *T. jü-äwifin* 'nőtestvéréhez' (tkp. 'atyaleányához') IV. 366 | *É. jä'i-piṛä kwol-alätän* 'bátyja háza tetejére' II. 101 | *känkä nam-xṛtälä* 'bátyja nevenapja' IV. 326 | *la'il-talṛänä* 'lába csúcsai' I. 46.

Dual. 3. sz.: *É. sirēj-naläntel tülṛxatsei* 'kardjaik nyelével küzdenek' II. 219.

Plur. 2. sz.: *É. nan ma'il-jṛäntel* 'a ti melletek erejénél fogva' II. 389.

3. sz.: *jäṛ'-äṛikänl* 'testvérkéjük' (tkp. 'atya-leányuk').

Névutóval: *É. kwol-sis ä nēlt sṛniṇ lüptap xāl telēs* 'házuk mögött az aranyos levelű nyírfa termett' I. 38.)*

Néha azonban az összetétel első tagján van a birtokrag; pl.: *É. kätä-luwä sakualēm xum* 'kezezsontja tört ember' IV. 256 | *K. käsēn tqlē-somän* 'öcséd újja hegyének puha húsa' (tkp. 'újjkérei') II. 228 | *T. juwī-puwī* 'testvére' (tkp. 'atyja-fia') IV. 367 | *juwī-äwifin* 'nőtestvére' (tkp. 'atyja-leánya') 366 | *jüwī-äwifin* 'nőtestvéréhez' uo.

Ilyen esetben azonban az utótagnak rendesen nincs birtokos személyragja; pl.: *AL. jäum-pü* 'bátyám' *VogNyj.* 170 | *É. jirēm-qul* 'véráldozatom vége' *VNGy.* IV. 204 | *pūrim-qul* uo. 205 | *kätēm-nāk* 'kezem íze' 188 | *la'ilēm-nāk* 'lábam íze' uo. || *xumin-pi* 'emberfiad' 247 | *kätēn-jör* 'kezed ereje' II. 183 | *la'ilēn-jör* 'lábad ereje' uo. | *ujēn-pi* 'állatod fia' III. 164 | *tqlēn-jir* 'kórod áldozata' II. 417 | *mosēn-jir* 'sorvadásod áldozata' uo. || *T. jäwī-pou* 'atyjafia' IV. 344 || *jüwāni-pūt* 'testvérei' 355.

*) Néha a birtokos képzőjét is a birtok kapja; pl.: *É. ti pasēn-vätakwän* 'ezen asztalka széléhez' IV. 45. (Vö. még az ilyeneket: *lū-kättal xum* 'lovatlan kezű ember', *xül-kättal xum* 'günyátlan kezű ember' IV. 269.)

3. Osztják.

Sing. 1. sz.: É. *libəŋ xàβ libəmna* 'belsős ladikom belsejébe' PÁPAY: UF. XV. 132 | *paɪəŋ xàβ paɪəm xoʒa* 'oldal-as ladikom oldalához' 140 | *xəp səwsəmən* 'csónakom kormányánál' ONGy. 252 | *xət xār kūtpeṃna* 'szobapadlóm közepére' 33 | *xət kimpem* 'házam kültája' 256 | *xət lanxəmna* 'házam födelére' 173 | *xət lipemna* 'házamban' 13 | *xāšəm xət loxəmna* 'meleg házam zuga felé' UF. XV. 137 | *xət poštānem* 'házam reteszét' ONGy. 224 | *xət pūlpem* 'házam nyílásfödele' 172 | *xət-šəpəmna* 'házam küszöbén' UF. XV. 129 | *xət šuŋəmen* 'házam szögletében' ONGy. 248 (vö. *mul xətī šuŋemna* 'vendégszoba rekeszemben' 24) | *šəs-kārəm* 'kézsuklyóvédőm' UF. XV. 67 | D. *jixpogem* 'fitestvérem' PATK. II. 16 | D. *jixpoxtam* 'fitestvéreim' 4 | É. *joŋan kutpəma* 'folyóm közepére' PÁPAY, ONGy. 250 | *joŋan tiem* 'folyóm forrása' 250 | *jōroa jintem* 'ijjam idege' 252 | *kort xaremna* 'falum terére' 36 | *kort xoŋlam* 'falumbeli emberek' 38 | *kort kaltnema* 'falum révéhez' 185 | *kort kutpəmən* 'falum közepén' 248 | *xandi kōr't ār naurēməm* 'osztják falum sok gyermeke' UF. XV. 141 | *kur-iətləŋlām* 'sarkam' (két birtok) 131 | *kur-nāxərlām* 'lábtobozaimat' 90 | *šōxsəŋ kur šōxsəm* 'sarkas lábam sarkát' 139 | *lār pā-pəlkeṃna* 'tavam tulsó felén' ONGy. 76 | *mū lətem* 'földem gödrét' 38 | *nūa pəsem* 'nyilam villáját' 252 | *Poləm qwəmən* 'P. folyóm torkolatánál' 248 | *unxər jem qlyem* 'szívem jó végét' 19 | *iüləŋ uai kāt iüləm* 'kötöszíjas botosom két kötöszíja' UF. XV. 139 (és *iüləŋ uai iüləŋlām* id. uo.) | *vʷəš xoŋlam* 'városombeli emberek' ONGy. 38 | *vəš kaat-ŋəmən* 'városom révében' 249 | *kaltnəŋ vʷəš kaltnemna* 'réves városom révében' 77.

2. sz.: É. *xōntəŋ moŋ ləbat xāβ ār ōr'dən* 'a konda-vidéki hét csónakod sok fejedelme' UF. XV. 133 | *sārəm xàβ-padənna* 'ladikod száraz fenekébe' 136 | *xəm-iuŋən* 'koporsód' 72 | *xār-soŋən* 'rénszarvasböröd' 63 | *xət pūlpən* 'házad tetőnyílása' ONGy. 230 | *i jaš ləwen* 'egyik kezéd csontját' 31 | *šəs-kārən* 'kézsuklyóvédőd' UF. XV. 67 | D. *jixpoxtan* 'fitestvéreid' PATK. II. 6 | É. *keu šanžen* 'Uralod hátát' PÁPAY: ONGy. 31 | *lanxər qlyen* 'vállad végét' 37 | *sārəm moŋ taŋtənna* 'száraz földed darabján' UF. XV. 130 | *nol-ušŋələn* 'két orrlyukad' 119 |

pōrāl ālǵanna 'falud végén' 130 | *sābəl-loʷən* 'nyakad csigolyája' 63 | *siski-lil ālǵən* 'veréblelked vége' 127 | *iski-təl sōβən* 'hideg téldarabod' uo. | *vāš ʰarejen* 'városod terecskékét' ONGy. 224 | *vāš ʰoilan* 'városodbeli emberek' 173.

3. sz.: É. *ʰəm-ʰuʷəlna* 'koporsójában' UF. XV. 72 | D. *ʰiʰpogot* 'fitestvére' PATK. II. 6 | É. *svnzəŋ iōrāl svnzəl* 'hátas íjja háta' PÁPAY: UF. XV. 134 | *seuəŋ oʰ-taxtəl* 'hajfonatos feje darabja' uo. | *lōn-punlāl* 'lúdtollai' 49 | *lōn-torāllāl* ua., uo. | *sābəl-loʷəl* 'nyaka csigolyája' 114 | *sēm-iəŋ ʷəl* 'könnye' (tkp. 'szemvize') 129 | *torāl-sōβlāl* 'tollvégei' 46 | AK. *ūʰ-sōgotivət* 'feje bőrénél fogva' PATK. II. 74.

Dual. 1. sz.: É. *landəŋ Ās pēləkməna* 'táplálékos Obunk felén' UF. XV. 130 | *joʷən tajəmen pēla* 'folyónk forrásvidéke felé' ONGy. 27 | *əuəŋ kōr't ilbēməna* 'lányos falunk alá' UF. XV. 141 | *kort kutpēməna* 'városunk közepére' ONGy. 255 | *vʷaš ʰarəmen* 'városunk terére' 32.

Plur. 1. sz.: É. *landəŋ Ās iōŋ ʷeu* 'táplálékos Obunk jege' UF. XV. 128 | *ʰāp lolluna* 'csónakunk rekeszeiben' ONGy. 186 | *iās-nāʷərlu* 'kezünk czirbolyatobozait' UF. XV. 86 | *iōrən uŋu əuəlt* 'folyónk torkolata felől' 150 | *kur-nāʷərlu* 'lábunk czirbolyatobozait' 86 | *lār pā-pēlkeuna* 'tavunk tulsó felén' ONGy. 77 | *Ās-kudəβ-pōrər-panu* 'Obközépi szigetünk halászó helye' UF. XV. 142 | *səʰ kimleu* 'kontösünk alja' ONGy. 151 | *siski-lil ālǵəlu* 'veréblelkünk végét' 122.

2. sz.: É. *ʰəm-ʰuʷlan* 'koporsóitokat' UF. XV. 71.

3. sz.: *ʰāp patilal* 'csónakunk fenekét' ONGy. 187 | *pēlgəŋ ʰəβ pēləklāl* 'feles csónak feleiket' UF. XV. 140 | *ʰət āləŋlālna* 'házuk (vége) felé' 143 | *ʰət lōʷlāl* 'házuk zugai' uo. | *iəŋdəŋ iōrāl iəndilāl* 'ideges íjjuk idegei' 134 | *svʰ-kimlel* 'ruhájuk alja' 61 | *siski-lil ālǵəlal* 'veréblelkük végét' ONGy. 120.

Sokkal ritkábban fordul elő, hogy az összetétel első tagja veszi föl a személyragot; pl.: É. *ʰəβən padəl* 'csónakod feneke' UF. XV. 127 | *luβən ʷnləl* 'eveződ nyele' uo. || *məŋ ʰk-igi ʷət tuš-lərəl* 'az erdei manó öregnek öt szakállszőre' 60.

Ebben az esetben azonban az összetétel második tagja legtöbbször személyragtalan; pl.: É. *ʰonəm patna* 'hónom alá' UF. XV. 139 | *kurem ʰir* 'lábam íze' ONGy. 74 | *lauəm tobəiət* 'lovam patkói' UF. XV. 124 | *oʷem-taj* 'fejem teteje' ONGy. 24 |

AK. *ūgem sūx* 'fejem bőre' PATK. II. 64. *ūgem sōx* 65 || É. *vońšpem qu vońšlem* 'bödönyöm száját megszedem' PÁPAY: ONGy. 233 || *ĩāsən-ĩet* 'kézizmod' UF. XV. 136 | *jāšən jir* 'kezed íze' ONGy. 26 | *kuren jir* 'lábad íze' uo. || AK. *ūgot sōx* 'feje bőrét' PATK. II. 64 || É. *jāšeu-jit* 'kezünk izmát' ONGy. 166 | *kureu-jit* 'lábunk izmát' uo. || AK. *ūxtat sōx* 'fejük bőre' PATK. II. 72.

4. Zürjén.

V. *gidńa šerad* 'istállódban' FOKOS: NyK. XLI. 299 | *jur-bežanejid* 'dein kopftuchzipfel' WICHM. SUS. Aik. XXI₃. 32 | V. *karta šerad* 'istálló közepén' FOKOS: NyK. XLI. 299 | V. *žitńik šerad* 'kamrádban' 300 || *gola gegeris kuti* 'ich schlang meine hand um ihren hals' WICHM. SUS. Aik. XXI₃. 30 | P. *peľ bokas* 'füle mellé' ROGOV: UF. II. 64 | V. *bež-uvse* 'farka alját' FOKOS: NyK. XLII. 94 | *vėv-bež ultas* 'a ló farka alatt' 146 | *meam bok-iaslen i.džid kok-tšunńis* 'az én bátyáim lábának nagy újja' 131 | *mišku-ku-tšikse* 'hátuk bőrét' 88 | *saldatjaslen šin-vaıs* 'katonák könnyei' XLI. 278 || *kok-tšuinńite* 'lábújjatokat' XLII. 88 | *mišku-ku-tšiknid* 'hátbőrötök' uo.

5. Votják.

Sing. 1. sz.: *atikai d'urtam* 'atyám házába' WICHM. SUS. Aik. XI. d. 4 | *děr sēmā* '(fej)hajamat' MUNK. VNH. d. 72.

2. sz.: *bakca-damjosėd* 'kerted szépségei' d. 205 | *děr-sied* '(fej)hajad' d. 66 | *batili-jir-sidā* 'fürtös (fej-)hajadat' d. 65 | *giži-vižjosid* 'körmeid töve' bab. 105 | *im-dorid* 'szájad táját' d. 114 | *jir-oltəsed* 'fejed alja' d. 97 | *kenas vėžijad* 'csűröd tövében' d. 118 | *korka-ostā* 'szobátok ajtaját' d. 154 | *kutəs-šumısjosid* 'csépszíjaid' bab. 128 | *lud-keč-pijosid* 'nyúlfiókjaid' d. 260 | *pi-pė dőljosėd* 'nyárfáid hegye' d. 126 | *serāg-pumdā* 'üszögtuskódat' 178 | *šoż-žažäg-pijostā* 'kacsa [és] lúdesibéidet' bab. 130 | *ukno-puldā* 'ablakdeszkádat' d. 52 | *viž-pumjostəs* 'hidatok végeit' d. 136 || *sagėnon-dėrjad* 'búsulásod idején' d. 58.

3. sz.: *džutšlen jiršijosiz* 'die haare des russen' WICHM. SUS. Aik. XIX. 130 | *nir-pisijistiz* 'orrrlyukából' MUNK. VNH. 51 | *peľ-jiljosiz* 'fülehegyei' 118.

Plur. 2. sz.: *azbar-kapkadä* 'udvarotok kapuját' d. 154 | *busi-kapkadä* 'mezőtök kapuját' uo. | *busi-kapkadäs* 'mezőtök kapuján' d. 217 | *gidk-azjostä* 'udvarotok' d. 56 | *kiz-pu-jildä* 'nyárfátok tetejét' d. 244 | *šin-gac žutjamdi* 'szemöldökötök fel-emelése' d. 179 | *šur kwarajostäs* 'patakokok csörgését' d. 45 | *torä-seräkdä* 'föülöhelyetek sarokját' d. 154 | *viž-pumjostä* 'hidfö-töket' d. 244 || *müizmon-no dërjadë*, *sagënon dërjadë* 'epedések idején, bánatotok idején' d. 93.

3. sz.: *kiz d'iuin ukšo ligdžon dirjazi* 'als sie droben auf der fichte das geld zählten' WICHM. SUS. Aik. XIX. 66.

Névvutók: *pëd-dëlam* 'lábamra' d. 219 | *val-vilam* 'lo-vamra' d. 107 || *bord-dorad* 'faladra' d. 3 | *jir-ulad* 'fejed alá' bab. 69 | *gurež-dëljosad* 'hegyed tetejére' d. 60 | *gurež-no bordad* 'hegyed mellett' d. 143 | *gurt-viulosad* 'im dorfe' WICHM. SUS. Aik. XI. d. 362 | *ifim-šorad* 'szérüd mögött' d. 329 | *kapka-kuspad* 'kapud között' d. 97 | *kejer küšajad* 'kerítésed menté-ben' d. 209 | *korka-no bordad* 'házad mellett' d. 143 | *korka-no šürad* 'házad mögött' d. 85 | *korka-vőzad* 'házad mellett' WICHM. SUS. Aik. XI. d. 370 | *kork'-ažad* 'házad pitvarába' d. 154 | *peļ-pum-vilad* 'válladon' 70 | *pis-pu-dëlad* 'facsúcsodon' d. 58 | *pid-kuspad* 'lábado közé' 112 | *šur-durjosad* 'folyód partjain' d. 157 | *tör šorad* 'an der mitte der giebelwand' WICHM. SUS. Aik. XI. d. 231 | *žuš-vilad* 'padodra' bab. 84 | *vož vižad* 'réteden' WICHM. SUS. Aik. XI. d. 298 | *vu-ko-berad* 'malmod mögött' MUNK. VNH. d. 125 || *bay-vëlaz* 'arczán' 92 | *šöd džitšüed'len gurunaz* 'a fekete róka állán' WICHM. SUS. Aik. XI. d. 22 | *kimš šoraz* 'homloka közepén' XIX. 132 | *kim d'iuaz* 'nyelvén' XI. d. 190 | *korka-pol vilaz* 'szobája padlóján' MUNK. VNH. d. 155 | *küt poš-kaz* 'keble belsejében' d. 209 | *noni-bordaz* 'csecse mellett' d. 106 | *lud-keclän os-kuspaz* 'a nyúlnak ajtóküszöbére' 121 | *motor pijoslän šin-ažaz* 'szép legényeknek szeme előtt' d. 66 | *sitan-duraz* 'fara partján' d. 106 | *ta tšeber apaišoslen tušak vižad* 'beim schlafen auf den matratzen dieser schönen mäd-chen' WICHM. SUS. Aik. XI. d. 387 | *Pogilän čum-ažaz pi vetlä, čum-berjostiz kištir karä* 'Poginak hálókamrája előtt legény járkál, hálókamrája mögött kištir [hangot] tesz' MUNK. VNH. d. 104 | *vil' korkaied'len džök vižad* 'új házad asztalán' WICHM. SUS. Aik. XI. d. 80 | *šiem beraz* 'nachdem sie gegessen

hatte' XIX. 66 || *ʃus ulam̃* 'padunk alatt' MUNK. VNH. 109 || *koua azadi* 'sátorotok előtt' WICHM. SUS. Aik. XI. d. 27 | *ʃur küʃajade* 'patakotok mentében' MUNK. VNH. d. 45 | *vu-doradi* 'vizetek mellett' d. 46 || *čajnik polade* 'teáscsészétekben' (GAVR.) MUNK. VotjSz. 580 || *sooslen busi ʃorazi* 'mezőjük közepén' WICHM. SUS. Aik. XIX. 89 | *sooslen ʃur-jjuazi* 'an der stelle, wo ihr fluss entspringt' uo. | *pottem berazi* 'nachdem sie herausgebracht hatten' 82 | *siiem berazi* 'nach dem essen' 62.

Nagyon ritkán fordul elő, hogy a főnéven van a személyrag; pl.: *kışnoed-dorin* 'feleségednél' MUNK. 142 || *ʃaʒāglān pidiz vilin* 'a lúdnak lába fölött' tm. 4.

6. Cseremisiz.

Sing. 1. sz.: kP. *jolaš kandrašem* 'nadrágtartóm' GENETZ: SUS. Aik. VII. 4 | kCar. *pört-körje-m* 'házam belseje' PORKKA: SUS. Aik. XIII. 25.

2. sz.: kUr. *alaša ʃuʒet̃m* 'herélt lovad fejét' WICHM. NyK. XXXVIII. 236 | kP. *ið̃m kör̃eð̃m* 'szerűd belsejét' GENETZ: SUS. Aik. VII. 75. kCar. *ið̃m-kör̃et̃m* ua. PORKKA: SUS. Aik. XIII. 47 | kUr. *ʃəŋga ʃuət̃m* 'ángyod nyakát' WICHM. NyK. XXXVIII. 236 | *kue-ʃuʒet̃m* 'nyírfád csúcsa' 218 | *kutan kojat* 'segged kövéreje' GENETZ: SUS. Aik. VII. 44 | kCar. *oŋalaš d̃t̃male-t* 'állad alja' PORKKA: SUS. Aik. XIII. 43 | *pakča-γör̃ret* 'kerted belseje' 45 | kUr. *pört kör̃et* 'házad belseje' WICHM. NyK. XXXVIII. 243 | *pört pok̃šet* 'szobád közepe' 240 | kP. *püñžö ʃuʒet* 'fenyőd csúcsa' GENETZ: SUS. Aik. VII. 73 | kCar. *šiñža-βüdet* 'könnyed' (tkp. 'szem-vized') PORKKA: SUS. Aik. XIII. 28 | kP. *šiñža kojat* 'szemed zsírja' GENETZ: SUS. Aik. VII. 35.

3. sz.: kP. *kuʃʒan jolaš kandraže* 'az öreg nadrágtartója' GENETZ: SUS. Aik. VII. 4 | *üp jar̃əm̃z̃m* 'hajfűrtjét' 3 | kUr. *šiñd̃žə ʒər̃z̃ə* 'szeme kerületét' WICHM. NyK. XXXVIII. 238.

Plur. 1. sz.: kCar. *kuð̃-βeč̃ōšna* 'házunk kerítésébe' PORKKA: SUS. Aik. XIII. 16.

2. sz.: kUr. *βedra-kəl̃dam* 'vederfogantyútokat' WICHM. NyK. XXXVIII. 245 | *jol βundašt̃a* 'lábtalpaitok' 223 | *šiñd̃žə βoʒd̃ə* 'szemgyökereitek' 223 | *jol ʒəʒ̃əŋd̃ə* 'lábizmaitok' 223.

Névutók: kP. *jol j̄malkem* 'lábam alá' GENETZ: SUS. Aik. VII. 22 | kCar. *kongga: d'ūma'lnəm* (!) 'kályhám alatt' PORKKA: SUS. Aik. XIII. 24 | *ku·d̄d̄-tū·n̄k kočē·m* 'házam kéményén át' 26 | *pört ūmba'lnəm* 'szobámon' 24 || kUr. *arama j̄maln̄et* 'fűzfád alatt' WICHM. NyK. XXXVIII. 218 | *kapka on̄d̄ž̄ln̄et* 'kapud előtt' 229 | *kūd̄d̄ on̄d̄ž̄ln̄et* 'kunyhód előtt' | kCar. *kož d̄ūmačēt* 'fenyőd alól' PORKKA: SUS. Aik. XIII. 52 | kP. *pört on̄ž̄lket* 'házad elé' GENETZ: SUS. Aik. VII. 79 | kUr. *pört on̄d̄ž̄lket* 'tornácba' WICHM. XXXVIII. 240 | *üstel pok̄šeket* 'asztalodhoz' uo. || kP. *uβer kuβan jol j̄malk̄ž̄e* 'a boszorkány lába alá' GENETZ: SUS. Aik. VII. 22.

A főnéven csak kivételesen van személyrag; pl.: kUr. *aramat j̄matš* 'fűzfád alól' WICHM. NyK. XXXVIII. 231 | kCar. *d'akteret d'ūmake* 'szálfaerdődbe' PORKKA: SUS. Aik. XIII. 45 | kUr. *koremet βokten* 'folyód mentén' WICHM. NyK. XXXVIII. 231.

7. Mordvin.

Sing. 1. sz.: E. *kenžē p̄sēm kirksisa* 'ich werde ihn mit meinen nagelenden abkratzen' PAAS. SUS. Aik. IX. 156 | *moñ lavš čir̄ezēm telkam ež kuñce* 'mein väterchen ergriff nicht den rand meiner wiege' 48 | *p̄re-č̄er̄em* 'mein (kopf)haar' XII. 60 | *š̄el̄vedēm* 'könnyem' (tkp. 'szemvizem') IX. 210 | *č̄i vald̄ñēm* 'mein sonnenlicht' 214 || oX *moñ a ulit š̄el̄ved̄iñ nejič̄am* 'o, es wird keinen geben, der meine tränen sähe' 212 | *možot ulit te š̄kañe lamo val̄gejiñ marič̄am* 'vielleicht gibt es zu dieser stunde, die meine laute stimme hören' 210.

2. sz.: *toñ p̄r(a) alksot* 'dein kopfkissen' 220.

3. sz.: *karks p̄en̄enze* 'sein gurtendchen' XII. 34 | *oža p̄enze* 'ihre ärmelenden' 27 | *š̄ure p̄enze* 'seine fadenenden' 40 | *p̄il̄galksozo* 'seine fussohlen' 50 | *p̄il̄g(e) alksonzojak* 'auch seine fussohlen' 55 | *š̄el̄ved̄en̄ze* IX. 216. *š̄el̄ved̄ñen̄ze* 218 'könnyei' (tkp. 'szemvizei') | *sud̄o p̄rasonzo* 'an seiner nasenspitze' XII. 51 | *č̄er̄ pulozo* 'seine flechte' 42.

Névutók: *p̄il̄g(e) alon* 'lábam alatt' IX. 100 || *p̄il̄g(e) alonzo* 'lába alatt' XII. 27 | *val̄m(a)-alonzo* 'ablaka alatt' 115.

8. Finn.

A finnben már gyakoribb az az eset, hogy az összetétel föl bomlik, s az első tag veszi föl a birtokos személyragokat. De azért van példa az ellenkezőre is; pl.: *isäntä-väkeni* 'gazdám háza népe' Sat. III. 14 | *kylkiuultani* 'oldalesontomról' IV. 112*) || *kämnenpääsi* 'tenyered' Kal. XXXII. 457 | *pesäpuusi* 'fészkek fája' Sat. III. 10 | *minä nousen sinun olkapäillesi* 'fölmászom a válladra' Kans. I. 19 | *käske paidan hiihasi pesemään* 'mosasd ki az inged ujját' Sat. II. 126 || *kaulaluunsa* 'nyaka csigolyája' III. 69 | *kolme kylkiluutansa* 'három oldalbordája' III. 19 | *leukapielensä* 'állkapczáját' Kal. XVII. 101 | *hänen pesänpaikkansa* 'az ő fészke helye' Kans. I. 165 | *veljet pitivät häntä kuni silmä-teränsä* 'testvérei úgy tartották őt, mint szemük fényét' Sat. I.² 125 | *suupieleensä* 'szája szegletébe' Kans. I. 291.**)

BEKE ÖDÖN.

*) Vö. még: *sano korvin kuullakseni* 'mondd fülem hallatára' Kal. III. 144. Kant.³ III. 22.

**) A kazáni-tatárban is: *kulak töböm* 'fültövem' *uc töbön* 'tenyered' (tkp. 'maroktöved') | *anin göl bakçası* 'az ő rózsakertje' | *bit oçobız* 'arczhegyünk' | *bal kortıız* 'méhetek' (tkp. 'mézférgetek') BÁLINT: III. 104.

Az északi-osztják nyelv igeneves szerkezetei.

(Második közlemény.)

III. A verbum finitum gyanánt használt igenév.

Az igenévnek eddig tárgyalt jelzői functiója mellett gyakori az a használata is, hogy személyragokkal, esetleg a nélkül, verbum finitumot helyettesít. Ilyen személyragozott igenév egyrészt visszaható és szenvedő, másrészt cselekvő jelentésű befejezett cselekvést fejez ki. Az igenév e két különböző jelentésű használatának, t. i. hogy egyrészt cselekvő, másrészt pedig hogy visszaható és szenvedő ige szerepét töltheti be, más-más lélektani oka van, a mint WUNDT kifejti. A reflexiv-passzív jelentést következőleg magyarázza: «Indem sich bei dem Übergang der activen in die passive Form das Subject in ein Object umwandelt, auf das sich die Handlung bezieht, wirkt diese Objectvorstellung, gerade so wie bei den transitiven Verbalbegriffen, auf die Vorstellung der Handlung selbst, mit der sie zu einer einzigen Vorstellungseinheit verbunden ist, objectivierend zurück: der Vorgang wird als etwas Gegenständliches aufgefasst».*)

A befejezett és a multban történt cselekvés kifejezésére használt nomen okát pedig ezekben találja: «Schon im Bewusstsein schlieszen sich vergangene Erlebnisse, im Unterschiede vom unmittelbar Wahrgenommenen, mehr zu einem simultaten Gesamteindruck zusammen. Vor allem aber ist es der Effect der vollendeten Handlung, der namentlich in den Fällen, wo sie auf Objecte gerichtet ist (beim Transitivum) oder wo sie als Affection eines Objectes aufgefasst wird (dem Passivum), als

*) Völkerpsychologie. 1900. I. 141.

erscheint. Die so erweckte objective Vorstellung ihrer bleibenden Wirkung verschmilzt nun mit der Handlung selbst zu einem Ganzen, in welchem zunächst, bei noch vorwaltender Hingabe des Bewusstseins aus den Inhalt der unmittelbaren Wahrnehmung, der als Object vorhandene Erfolg der dominirende Bestandtheil ist, der die Namengebung bestimmt».*)

WUNDT kiemeli, hogy főként az ural-altaji nyelveknek sajátása az igenévnek verbum finitum helyett való használata. Itt is különösen a magyar és az osztják nyelvre hivatkozik. Leginkább a multidejű melléknévi igenév személyragos alakja gyakori igei szerepben, a mint ezt más fgr. nyelvek is igazolják; pl. a vogul: *sirejim ti žāntmēm* 'kardom megtaláltam' VogNGy. II: 164; *tāl tēlīmēm* 'tél állott be' VogNGy. II: 189; *kwol unttemi* 'ketten házat építettek' VogNGy. I: 67 (id. SZABÓ D. NyK. XXXIV.). — A zürjén-votjákban is előfordul az -m-képzős igenév állítmányi szerepben, azonban aránylag ritkán, mint WIEDEMANN is kiemeli;**) pl.: *ačmelen taži gažaš-kēm mī adāmiliš evol iňmarleš* 'hogy egymást úgy szeretjük, nem embertől való, hanem istentől' NyK. XVII. 276; *adkitäk kot-kitči pirämed luoz* 'akárhová láthatatlanul bemehetsz' MUNK. Votj. Népk. Hagy. bab. 26 (id. FOKOS D. NyK. XLI. 400).

A mordvinban is megtaláljuk az igenévnek állítmányi használatát. BUDENZ is kiemeli (NyK. XIII. 89), hogy a mordM. -f- és a mordE. -ž-képzős igenév főleg állítmányi szóul áll, leginkább az enklitikus létigével; azonban megtaláljuk a nélkül is, pl.: *pižes navaž nereze, sijas navaž pilgenze* 'rézbe mártva az orra, aranyba mártva a lábai'. Ezekben azonban még félig-meddig érvényesül az igenévi jelentés. A cseremiszi igenévnek is megvan ez a használata; pl. az *ulam* 'vagyok' ige igenévi alakja: *kum ergašt ulmaš, ik üdərəšt ulmaš* 'volt nekik három fiuk, meg egy lányuk' GEN. 4 (id. BEKE Ö.: Cser. nyelvtan 360).

Mindezekben a nyelvekben a multidejű melléknévi igenév használatos verbum finitum gyanánt. A vogul-osztjákban azonban a jelenidejű melléknévi igenév is pótolhat igét; pl. a vogulban: *tērən-kēmplinel nāŋ vīγänēm* 'a ragados kór ruhaszár-

*) Völkerpsychologie. 1900. I. 144.

**) Grammatik der syrjänischen Sprache. 1884. 166—7.

nyától főlemelem őket' VogNGy. II. 4. Az osztjákban is gyakori, a mint majd a tárgyalásban látni fogjuk. Ennek magyarázatát a két nyelv igenevének eredetében találom. A vogul jelenidejű melléknévi igenév ugyanis, a mint már említettem, Szabó DEZSŐ szerint nem egyéb, mint egy deverb. nomennek határozóragos alakja, tehát tulajdonképpen infinitivus; az osztjákban, mint láttuk, a főnévi és a jelenidejű melléknévi igenév közös eredetű, vagyis a deverb. nomen lativusraggal van ellátva. Ez pedig gyakran nomen actionis jelentéssel bír és ezért verbum finitumot is pótolhat.

Tehát a rokon nyelvekben el van terjedve a deverb. nomen verbalis használata. Az osztjákban, különösen pedig a NépkGy. szövegeiben igen gyakori, sőt használatosabb, mint a verbum finitum-alakok.

A) A -t-képzős igenév igei használata.

a) Tárgyas igét pótló igenév.

Sing. 1. sz.: *van lauləm ālŋel pā ʒolta unŋi lāulŋem* 'rövid ideig tartó várásukat meddig várom' NépkGy. 31₇₁₆; *tam layker sogontŋal moʒŋi talŋem* 'az egyik vállam végződik, azon még túl feszítem' NépkGy. 40₁₀₉₂; *ʒot nālmpv jēlen tut ponŋem* 'hat nyelvű vészes tüzet csinállok' NépkGy. 40₁₁₀₇; *seil-sēm lovata nāri taprəŋ jəm ʒar sewirŋem* 'homokszem nagyságnyira, a milyen apróra csak szablyával vagdalni lehet, oly apróra vagdalom' NépkGy. 40₁₁₀₃; *ʒisl-sēm lovata kēʒi taprəŋ jəm ʒar sewirŋem* 'fövenyszem nagyságnyira, a milyen apróra csak késsel vagdalni lehet, oly apróra vagdalom' NépkGy. 40₁₁₀₅.

Sing. 2. sz.: *jiw-ox manman nurəŋ jenkən ʒoŋi ant ūittən* 'apai-fej vesztő megrontó vizedről hogy is nem tudsz' NépkGy. 23₃₉₈; *ās(i)-ox manman tišəŋ jenkən ʒoŋi ant ūittən* 'atyai fej-vesztő gyászos vizedről, hogy is nem tudsz' NépkGy. 23₄₀₀.

Sing. 3. sz.: *noʒs ali lērəŋ āntpem al jertal* 'nyusztbőr darabokból varrt övemet megköti' NépkGy. 13₁₄; *akəm pā Ās-ʒaleu roʒəŋ nāʒ ʒonʒa uertal* 'bácsikám a tavaszi csüllőmadár rikoltó nevetését hanyatt csinálja' NépkGy. 16₁₂₈; *jəm-pēlvk sēm jenkəl ātəm-pēlvk sēm moŋʒtal* 'jobb szemének könnyét balra törüli' NépkGy. 22₃₇₅; *kōsəm nāl sātəŋ uol manem kāsŋtal*

'irányzott nyíl drága helyén felém irányozza' NépkGy. 22³⁸²; *tovi xār kēpəl ewilt vēram ural-ki xanžəŋ vaj lāgoptatəl* 'tavaszi rénbika lábszárboréből csinált oldala ékes botost húz elő' NépkGy. 36⁹¹⁴; *jan penkpi penkəŋ uyəl xoti puštəl* 'tiz fogú fogas száját miképpen nyitja meg' NépkGy. 83³⁹⁵; *xos penkpi penkəŋ ləl xoti lāŋxəttəl* 'húsz fogú fogas száját miképpen nyitja meg' NépkGy. 83³⁹⁷; *lābat xatl jāxti mū-ālnəl nīmłəŋ kur xāwital* 'hét napi járó földjét hótalpas szánnal meglépi' NépkGy. 107⁴⁶; *lij verti vēraŋ untl xāpəttəl* 'kanál-csinálásra alkalmas forgácsot fordít ki' NépkGy. 159³²⁸; *url-ki xōlom ur šokən kārittəl* 'oldalát három oldala felé csak nehezen fordítja' NépkGy. 159³³⁵; *nanh-juri vēraŋ āwəl pəlki-pontəl* 'a vörösfenyő fából való ajtómát kitarja' NépkGy. 160³⁸⁵; *aŋəŋ xo porəm lērəŋ āupi ār kužəm ārəl loŋŋəttəl* 'apród férfi szolgám gyökérfonatos szájú sok nyírhejkosár sokját hozza be' NépkGy. 161⁴²³; *xuləŋ Ās tarəl ewilt oŋəŋ jenk orəl āləmtəl* 'a halas Ob forrásvidékéről a fejes jég fejét emelgeti' NépkGy. 183¹²¹¹; *jōxləl kātłəm nūil sāt šōmlitəl* 'íját fogó nyolcyszázat ró föl' NépkGy. 185¹²⁷⁹; *roŋ sinpi sinəŋ āntəp jersalətəl* 'ezüst hajlatú hajlatos bölcsőbe kötöz engem' NépkGy. 228²².

Plur. 1. sz.: *loŋx-venžəŋ xōlom xār joln' kirtəu kalt-venžəŋ xōlom vaj joln' kirtəu* 'bálványképű három rénbikát ott benn fogjuk be, kaltképű három rénszarvast ott benn fogjuk be' NépkGy. 159^{356, 357}.

Plur. 2. sz.: *lajem-kartī kulat jenk pātltātən* 'fejszevas vastagságú jeget fagyasszatok' NépkGy. 117⁴²⁵.

Plur. 3. sz.: *xon pati tēri lant xol pontəl* 'hasba (való) izleletes étel gyanánt mind lenyelik' NépkGy. 121⁶⁰⁹; *untər-pati tēri lant xol lētəl* 'gyomorba (való) izletes étel gyanánt mind megeszik' NépkGy. 121⁶¹⁰.

b) Átnevezhető igét helyettesítő igenév:

Sing. 1. sz.: *nōxlem xār sātəŋ pant jolta lāiltəm* 'üzött rénbika útjára utánuk állok' NépkGy. 86⁵¹⁵; *loŋx venžəŋ ār xārem laulman tətə xisəm* 'bálvány-képű sok rénbikámat őrizve itt maradok' NépkGy. 116³⁷⁹; *vājəŋ oŋol-šopem ewilt iln' oŋoltəm* 'rénes szánomról leszállok' NépkGy. 116⁴¹⁰.

Sing. 2. sz.: *jiwen vēram tutəŋ xāta neŋ xun' mantən*

‘az apád csinálta tüzes házba te hogyan mennél’ NépkGy. 34₄₈;
āsen vērem χāšam χāta ney χun’ ētten ‘az apád csinálta meleg
 házba te hogyan mégy’ NépkGy. 34₈₅₀; *muŋ untər ālŋəl pā*
n ōmten? ‘hogyan vélekedel’ NépkGy. 114₃₂₂.

Sing. 3. sz.: *sērəŋ āu sērəlna toŋa lālŋəl* ‘a sarkos ajtó
 sarkához odaáll’ NépkGy. 25₄₇₄; *jajem taləl-ki tal lābta sidi*
jital ‘a bátyámnak a tele hétté jön el így’ NépkGy. 116₃₉₈;
jajem lunəl-ki lun lābta sidi jital ‘a bátyámnak a nyara hétté
 jön el így’ NépkGy. 116₃₉₉; *χandī-χo porəl χaištāl* ‘az osztják
 ember fia tán megmarad’ NépkGy. 121₆₀₈; *sōχəŋ pol āntəŋen*
āntəstāl ‘mintha csak tokfogó gerébre támaszkodnék, föl-
 tápaszkodik’ NépkGy. 159₃₃₉; *šāš veili marəŋ vol šökən lāl v m-*
tal ‘erőtlen zsibbadt helyén csak nehezen áll föl’ NépkGy.
 159₃₄₁; *jajem pā sidi lonŋtal* ‘bátyám lép im be’ NépkGy.
 160₃₇₉; *moləm puŋ voləlna moləstāl* ‘gőzölgő üst módjára gö-
 zölög’ NépkGy. 163₄₈₃.

Plur. 1. sz.: *unŋlel vujəm lonŋ-ort porŋ ā m v steu* ‘hallgatag
 bálvány-fejedelem fiakként ülünk’ NépkGy. 162₄₆₆; *nālməl vujəm*
kal’-ort porət ā m v steu ‘néma kaltfiakként ülünk’ NépkGy. 162₄₆₇.

Plur. 3. sz.: *karŋa sēmpi χot vizli laj šokor šanzəlna sidi*
ā m v stel ‘vasszemű hat vichli alvilági sókor-hal hátán ülünk
 im’ NépkGy. 38₁₀₃₇; *jivem-ki lābət poχ joχ otŋel* ‘apámnak hét
 fia megérkezik’ NépkGy. 85₄₅₀; *āmp-oxpi aj naj kalŋəŋ uāš*
ilpəlna ajeŋ χo ār porəl pilatna lēpəs-untlən jem χālmaš sidi
ā m v stel ‘az ebfejű kis fejedelemlány a réves város aljában
 apródférfi sok szolgájával együtt lombból készült jeles háláson
 ül im’ NépkGy. 117₄₄₄.

Gyakori az *oləm* ‘vagyok’ igének ilyen használata:

Sing. 1. sz.: *χotī jiti jēžək χo orŋl olŋem* ‘miképen támadt
 aranyos férfi fejedelem vagyok’ NépkGy. 35₈₉₇; *kalt-venžəŋ ār*
χārem laulman tata olŋem ‘kalt-képtű sok rénbikámat őrizve itt
 vagyok’ NépkGy. 116₃₈₁; *χotī jiti jōrəl χo orŋl olŋem* ‘miképen
 támadt gyönyörűséges férfi ember vagyok’ NépkGy. 170₇₂₆.

Sing. 2. sz.: *ney orŋ olŋen* ‘te fejedelemlány vagy’
 NépkGy. 165₅₇₈; *ney χo olŋen* ‘te ember vagy’ NépkGy. 165₅₈₀;
tōrma kaltməm kali χo jena si olŋen ‘égbe föltetszett csoda-
 ember vagy’ NépkGy. 228₆₈₃.

Sing. 3. sz.: *ma āmvstī aj lāri mēli χāt lipemna akem*

oltal 'a magam lakta kis láp melletti házamban bácsikám van' NépkGy. 13₉; *χātəy-tī-naj imem sidi ultal* 'házgondviselőné asszonyom van ime' NépkGy. 13₁₄; *N'orəm-iki-kunəy-təl akem sidi ultal* 'Réti-öreg karmos pánczelt (viselő) bácsikám van ime' NépkGy. 74₁₁; *As tajemna jəŋkəl kiŋsa muwəl narəy oltal* 'Obunk forrásvidékén a vizénél a földje rosszabb' NépkGy. 169₆₈₇.

c) Reflexiv-passzív jelentésű személyragozott igenév:

zul-ləwman sārhi ɣonəl il-lakəmtal 'hal-evő aranyos hasába fúródik' NépkGy. 39₁₅₇₂; *kewəy səmgi ləbət viχli ām v s-tel* 'a kö-szemű hét vichli megülededik' NépkGy. 40₁₀₉₈; *nor-sārti volvl pā i-unt nōrttan* 'nyársolt csuka módjára egyszerre nyársolódnak' NépkGy. 43₁₂₀₇; *nor-sārti volvl pā i-unt mētšə-tan* 'nyársolt csuka módjára ízibe döfődnek' NépkGy. 43₁₂₀₈; *akemna lōməy ɣori lōmatna jiwlī mēwəl jem āləy ən məl̥ttem* 'bácsikám ruhás valami ruhában atyátlan mell jó véggel nevel engem' NépkGy. 13₁₇; *akemna ašli mēwəl jem āləy səŋkəl̥ttem* 'bácsikám anyátlan mell jó véggel nevel engem' NépkGy. 13₁₈.

d) Felszólító jelentésű igét pótol a személyragos igenév: *untrel jem tarāna tēwəy vāti jem nōməs āt mantel* 'ha jó szívvel vannak (mint) a csendes szél (oly) jó elmével menjenek' NépkGy. 122₆₂₁; *χāšəm χāt šuyemna ɣala-ɣo ɣala ɣōrem lu āt si ēmital* 'langyos házam zugába holt ember halotti árnyan ő hadd forduljon be' NépkGy. 175₉₂₄.

Ritkán mult idejű cselekvést fejez ki a személyragos igenév: *ɣandəm ədəm nēməza andəm* 'láttni bizony semmit se láttam' (látásom semmi) Nyelvt. I. 53₂; *paltəyən nōrəm-χār muj šəŋk paltən* 'megijedt rénbika módjára mely igen megijedtél' NépkGy. 169₇₁₆; *sejem səm āləy rimal an̥tom oltal* 'még csak egy homokszem se esett le' NépkGy. 185₁₃₁₆; *nōrəm χār vur kūtə muj nāɣa liltvstəl* 'a réti bika bőségében majd elvesztek' NépkGy. 177₁₀₁₆.

e) Mellekmondat igéjét helyettesítő igenevek: *nəy-ki tōtən, alt manlem* 'ha te elviszel magaddal, persze hogy megyek' NépkGy. 184₁₂₆₈; *har-lanti sātəy šop lētel-ki* 'a nyers étel darabját ha eszik' NépkGy. 162₄₄₀; *χatlen-ki ēttal sewəy* 'napod ha feljön' NépkGy. 167₆₄₀; *nājen-ki loŋ ɣtal* 'napod ha lenyugszik' NépkGy. 167₆₄₂; *ous turpi turəy vāt-ki pontal* 'ha alvilági hangos szelet támaszt' NépkGy. 227₂₀₄.

A -t-képzős igenév más alkalmazása.

Gyakran a -t-képzős személyragos igenév infinitivus jelentű. Ezeket az eseteket személyragos inf.-nak is magyarázhatjuk ugyan, a mint SCHÜTZ is gondolja,*¹) de viszont a melléknévi igenév személyragozott alakjának is tekinthetjük, mert az -m-képzős igenévnek is megtaláljuk az ilyen használatát. A vogul is használja a -nē képzős igenevet infinitivus helyett, pl.: *la'ilārā ʒotāl ʒāl'elāl'nētēn suʒti* 'lábait valamiképpen csúszni érzi' VogNGy. II. 112 (id. PÓLAY V. NyK. XXXV. 423).

a) Tárgyi inf.-t pótló igenév: *tām ʒatl tām törēm ʒada oldal mā and ošlem* 'ma, hogy az isten hol van, nem tudom' Nyelvt. I. 35₉; *mola pām oldal and ošleu* 'micsoda fű, nem tudjuk' Nyelvt. I. 119₈; *išem kartla ōn šerəy ʒāt āmvstal a'ltla* 'öcsém vas lánczos jeles házát üt, mondják' NépkGy. 182₁₂₀₂; *kolānlāmən ʒantta ʒəy'səm, mola-kēm oldal and ārdāləsəm* 'a rénszarvasainkat megnézni jártam, hogy mennyire van, nem becsültem meg' Nyelvt. I. 38₃; *āʒəl ʒoʒi oldal loy naurēm ʒolna ant ʒol'səllī* 'hogy ki az ő atyja, a gyermek még nem hallotta' Nyelvt. I. 160₁₀; *mā ʒulʒāsleŋ ʒoʒi oldəm and ošlēm* 'én nagy folyó-ági voltomat nem tudom' Nyelvt. I. 161₁₆.

b) Alanyi inf.-t pótló igenév: *ʒaʒəl si ʒidal ʒātł* 'a bátyjának jövése hallszik' Nyelvt. I. 93₇; *i kurəypt ʒidal ʒātł* 'egy lábas valaminek jövése hallszik' Nyelvt. I. 95₁₁; *ant lēpne ār orŋen jēməyər eŋkərman kāmən manŋel šāšl* 'a be nem férő sok fejedelemszöcske szitkokat mormogva kifelé megy, hallszik' NépkGy. 161₃₉₈; *lāort kurpi ʒoʒ-vāj ʒoitem ʒoŋʒtal šāšlen* 'nehézlábú him állatként valaki fölűszik, hallszik' NépkGy. 173₈₃₉; *joʒo karlēm ʒāšeu-ʒut tuŋmatteu muʒəl ātəm* 'elsenyvedt kezünk izmát kiegyenesítenünk talán rossz volna' NépkGy. 166₅₉₁; *i kolān si ʒidal nīla* 'egy rénszarvas jövése látszik' Nyelvt. I. 31₁₅; *ʒān-ēui mūrəl pilna mandal nīla* 'a királyleány a népével együtt megy, látszik' Nyelvt. I. 116₉; *ʒāt āmvstal nīla* 'ház van előtte'; *tudal māsł* 'hoznia kell' Nyelvt. I. 89₁₆; *tam joʒo kuri ʒiten pā toʒal ēltatən mui ātəm* 'azt az erős lábismot odavinned talán rossz volna' NépkGy. 23₄₂₄; *si joʒo ʒāši ʒiten pā toʒal tuoŋen muil ātəm* 'ezt az erős kézismodat odavinned talán rossz volna' NépkGy. 23₄₂₂; *ʒāʒtē-*

men muil ātəm? 'mi rossz van abban, ha utána járunk' NépkGy. 114₃₃₅; *tal χāti lōyalna ām vstem-mort oltal* 'mintha csak üres ház zugában ülnék' NépkGy. 162₄₅₀.

B) Az -m-képzős igenév igei használata.

Az -m-képzős igenév igei jelentésben éppoly gyakori, mint a -t-képzős, és befejezett cselekvést jelentő igét pótol. Külömbőség a két igenév között a jelentésen kívül még az, hogy az -m-képzős igenév gyakrabban helyettesíthet reflexiv-passzív igéket, mint a -t-képzős. Végül az -m-képzős igenév személyragozatlanul is előfordul, míg a -t-képzős csakis birtokos személyragokkal használatos.

1. Főmondat igéjét helyettesíti az igenév.

a) Átható igék.

Sing. 1. sz.: *mà ī iāzəŋ jor èm əm èm* 'én egy szót elefejtettem' Nyelvt. I. 15₄; *tōrən-ūāl jem jontəŋ ma χun' jont-m əm* 'fűszár-nyíl jeles játékot biz én nem játszottam' NépkGy. 18₁₇₃; *lētī lant ruwəlna ēnməltəm juxen ma χun' se wirm əm* 'az enni-való étel gözénél növelt fádat vágtam' NépkGy. 84₄₃₁; *jis jəŋki ruwəlna ēnməltəm juxen pā ma χun' ewit məm* 'ösi vized gözénél növelt fádat vágtam tán le' NépkGy. 84₄₃₃; *χū-ñila-palp-ort nēm əm χaltśa šit məm* 'messze halló fülű fejedelem-hős nevemet honnan vettem' NépkGy. 108₆₈; *ī vāsi ālŋəm pā šōkən ja χ məm* 'az egyik városvégemet is csak nehezen jártam meg' NépkGy. 157₂₇₇; *ūār lantī šōpəl pā ūāra lēw məm* 'a nyers étel darabját nyersen ettem meg' NépkGy. 157₂₈₀; *χārəŋ-ōŋol-šōpəm pā joln' kuš verm əm* 'a rénbikás szánomat én is itt benn csináltam meg' NépkGy. 160₃₆₃.

Sing. 2. sz.: *təm uas nəŋ li ym èn* 'ezt a várost te etted meg' Nyelvt. I. 54₆; *ši-lovat molti jor jāši jitl pā ši ēn-məlt mən* 'ilyen nagy valami erős kézizmot növeltél im' NépkGy. 23₃₉₄; *ši-lovat-molti jor kuri jitl pā ši šəŋkəl mən* 'ilyen nagy valami erős lábizmot teremtetél im' NépkGy. 23₃₈₉; *mōntī vələm vurəŋ χōŋpi ār šunsən uel mən* 'az imént megölt véres hasú sok bolhádat ölted meg' NépkGy. 44₁₂₂₆; *lētī lant ənl pā tī χun' āmsilī mən* 'az ennivaló étel táját

helyezgetted tán ide' NépkGy. 84₄₂₅; *tam ant vantlem tēli lātem vāsi lārem oʔal-taj sar ōpet muja seŋkaltmen* 'ezt a teleszállt réczés tavadat, a minőt még nem láttam, nyakra-főre miért verted fel' NépkGy. 163₄₉₆; *naj neyen pā āt-tēpa tata ši uitmen* 'a fejedeleemnő asszonyodat alighanem már itt is megtaláltad' NépkGy. 179₁₀₆₀; *χāpəŋ čornš lābat pant jaxmen* 'csolnakos ezer hét utat jártál meg' NépkGy. 179₁₀₆₉; *χāpəŋ čornš lābat pant jaxmem χōlmen* 'hajós ezer hét úton jártamat hallottad' NépkGy. 165₅₆₃; *ōχləŋ čornš χot pant jaxmen vantmen* 'szános ezer hat úton jártamat láttad' NépkGy. 165₅₆₆; *naj neyen pā tata ši sijālamen* 'fejedeleemnő asszonyodat im itt is megláttad' NépkGy. 179₁₀₆₂.

Sing. 3. sz.: *imi ūārdi oxsam ponmal* 'az asszony vörös kendőt öltött' Nyelvt. I. 205; *apsəl niŋ-kalagna āŋēt'gəlāl ēuəlt kātllmal* 'az öccse a rénszarvastehenet a két szarvánál fogva megfogta' Nyelvt. I. 35₁₆; *liləŋ iəŋ'k tuiəs tuumal* 'életvizes nyírhéjdobozt hozott' Nyelv. I. 77₈; *lou ūulβəsləŋ-igi taləŋ χāβ-təl ūas ūəlmal* 'ő a nagy folyóági öreg, egész ladikkal teli réczét fogott' Nyelvt. I. 157₈; *mola jorən χəŋŋijemna Num-Torəm āšem mulmal ūāš* 'minő folyó hágesójára ígézte Num-Torəm atyám a várost' NépkGy. 13₁; *sōres-χuwat ār iuləm ārl jawəltmal* 'az araszt hosszúságú sok seb sokját gyógyított' NépkGy. 15₈₁; *orən pā nāri āper jem āləŋ muj untltamal* 'fejedelemlhősöd a szablyaforgatás jeles végét hogyan tanulta' NépkGy. 25₄₇₆; *šeltta šitəm Nīməlna-jāzla-nīmłəŋ-kən-ort nēməl šeltta šitmal* 'innét szerzett Hótalpon járó hótalpas gyors fejedelemlhős nevét innét vette' NépkGy. 107₄₄; *āmp-oχpi aj naj ūarəs untləŋ jem χālmaš šidi-ūermel* 'az ebfejű kis fejedelemlány a réves város aljában vesszőből készített jeles hálást csinált' NépkGy. 117₄₄₅.

Plur. 1. sz.: *tam najlan pilna ēnəmŋi kureu-jir i-paji ēnəmməu* 'hisz ezen növekedő fejedelemlányokkal együtt növekedő lábunk-ízét egyszerre növeltük' NépkGy. 179₁₀₉₁.

Plur. 2. sz.: *ma pitti lātəŋ mū lātem pā neŋ muj uitmen* 'a hova nekem bele kell esnem, olyan gödrös földem gödrét ti talán tudjátok' NépkGy. 38₁₀₀₉; *ma pitti oŋχəŋ mū oŋrem pā neŋ muj oitmen* 'a hova nekem bele kellene esnem, oly üreges földem üregét ti talán tudjátok' NépkGy. 77₁₀₀₇.

b) Átnemható igék:

Sing. 1. sz.: *āsem vēram uox χām lipela tam pitmem* 'az atyám csinálta rézburokba im belejutottam' NépkGy. 35₈₉₆; *mā tutəŋ nəŋχoŋi iu u m ə m* 'én (már) szakállas emberré lettem' Nyelvt. I. 176₁₄; *āwəŋ χāt āwə m ewilt sidi ətltimem* 'az ajtós ház ajtaján így járogattam ki' NépkGy. 160₃₆₂; *nəŋi-ki lābat paj kūtł pēla ālmem luk sātəŋ vol āl ə m m ə m* 'a nős hét csoport felé dürgő fajd módjára elbámultam' NépkGy. 179₁₀₈₃; *nəŋi-ki lābat paj kūtł pēla šumə m luk tinəŋ vol š u m ə m m ə m* 'a nős hét csoport felé kábult fajd módjára megkábultam' NépkGy. 179₁₀₈₄.

Sing. 2. sz.: *oxsūtpi-tiberlos toxləŋ törə m numbi χuŋi i u u m ə n* 'Rézhüvelyes Tyiberlosz szárnyas istennél nagyobb emberré lettél' Nyelvt. I. 55₂; *jiwli molti tay' ewilt χun' tīwīli-men* 'atyátlan valami helyről hogy született volna' NépkGy. 79₂₀₂.

Sing. 3. sz.: *nbəl kim-ēt m al* 'a nénje kiment' Nyelvt. I. 34₁; *toxləŋ-sir uai azət ārədəlna iorət m al* 'a szárnyas fajta állat mind valamennyi megérkezett' Nyelvt. I. 47₇; *ittam kiləl χundsi male m a n m al* 'a sógora már rég elment' Nyelvt. I. 81₁₂; *oxsaməl χondžūšik iēža χatltam al* 'a fejkendője egy kissé hátracsúszott' Nyelvt. I. 107₃; *si m a n m al itna* 'így ment egyfolytában' Nyelvt. I. 108₁₆; *i χān ādəl χa s m al* 'egy király egyedül maradt' Nyelvt. I. 112₁₅; *ai iŋrəl tori-kunžemə m al* 'a kis fia odakapaszkodott' Nyelvt. I. 131₃; *ont-χəri ar puŋət ārəl iorət m al* 'erdei rénbika sok falkájának sokja érkezett' Nyelvt. I. 141₁₂; *lən'di-ki ar puŋət ārəl pit m al* 'vadludas sok falka sokja szállt le' Nyelvt. I. 141₁₃; *tòdà là i m al* 'ott állott' Nyelvt. I. 170₈; *im χotł nel sēmlamen ot s a-pit m el* 'most im négy szemünk találkozott' NépkGy. 44₁₂₂₈; *punəŋ sēmpi ur-məŋhi ɛvel sidi jorot m al* 'a szőrös szemű hegyi manó lánya jött im oda' NépkGy. 83₃₉₁; *taləl-ki tal lābta sidi jū m al* 'a tele hétté jött' 114₃₂₈; *vājəŋ ɔrol-vutət au kuš ol m al tūlə m vāj χolom vol tūlə s m al* 'rénes szán szélességű ajtó volt bár, megrekedt állat három helyén megrekedt' NépkGy. 159₃₃₃; *nəŋi-ki lābat paj kūtł pēla lānəŋ sāpəl-lowem karl ə m al* 'a nős hét csoport felé eres nyakcsigolyám odameredt' NépkGy. 179₁₀₈₆; *ma ləlłi χāp-pāj toxləŋ juŋem noləl pēla jaŋ ort ləl m al* 'a magam ulte kereszt pántos ladikomnak az orra felé tíz fejedelemhős szállt föl' NépkGy. 180₁₀₉₃.

Plur. Itt a feldolgozott szövegekből csak a harmadik személyre tudok példát idézni: *lòn'dat àk m a s m e l* 'a ludak összegyülekeztek' Nyelvt. I. 44₁₄; *χòlām mēn'k èu i o r ā t m e l* 'három erdei lány érkezett' Nyelvt. I. 66₁₁; *ñòχsəŋ unt šašəlna ñòχlām vāj kašəŋ pant šidi lāilmel* 'nyusztos erdő hátán úzótt vad vigasságos útjára álltak im' NépkGy. 120₅₄₇; *lēlāmpi χòlom sāt χāp χāp-sori ētpi jēŋk χūlām e l* 'a megszállt háromszáz csónak csónakjáró mély vízen lebegett' NépkGy. 185₁₃₀₁; *tēli loŋŋəm χuli-ki jem pon tēšəsm e l* 'mint a teli ment varsában, úgy szomorkodnak' NépkGy. 161₃₉₃.

Kifejezheti az -m-képzős igenév a cselekvést akkor is, ha az ige cselekvése tagadva van.

Sing. 1. sz.: *tām χptl m ā līdat m o ŷ ā t m è m a n d ā m* 'ma ennivalót nem szereztem' Nyelvt. I. 5₉; *īaiēm ma līū m è m a n d ā m* 'a bátyádat nem én ettem meg' Nyelvt. I. 97₆; *seuəŋ oχ-taxtilāl sitməm a n d ā m* 'hajfonatos fejük darabját nem kaphattam meg' Nyelvt. I. 143₅; *jōrol uertī jem juχ ma a n t u i t m e m* 'íj-csinálásra alkalmas fát én nem találtam' NépkGy. 75₄₉; *āmp-oχpi aj najen kuš a n t χ o l m e m* 'az ebfejű kis feje-delemlányt habár nem hallottam' NépkGy. 111₁₈₄.

Sing. 3. sz.: *lou tāuəl u a n t m a l a n d ā m* 'ő a tunguzt nem látta' Nyelvt. I. 47₉; *tut pāmpai a n t k u s m a l* 'a tűz a fűrakást nem égette el' Nyelvt. I. 2₁₃; *uāt uērili i i m a l p ā a n d ā m* 'szél se volt' Nyelvt. I. 79₅; *nēməza ošmal a n d ā m* 'semmit sem talált' Nyelvt. I. 79₇; *lou uasəlna lou lambəl nēŋ-χoi tiūmal a n d ā m* 'az ő városában hozzá hasonló ember nem született' Nyelvt. I. 121₁₂; *Num-Tōrēm āsem pon-χul vellā-jen mōrol jiw-poχ manem a n t p a r t m a l* 'Num-Tōrēm atyám kezével halászó több testvért nekem nem adott' NépkGy. 107₅₇; *χālp χul vellājen mōrol āši sātəŋ poχ manem a n t m u l m a l* 'hálóval halászó több drága testvért nekem nem adott' NépkGy. 107₆₁.

Néha a verbum finitumot pótló személyragos igenév bizonyos nyomósító szóval van ellátva, a mely valami mértéket fejez ki.

Sing. 1. sz.: *īōŷəl-īəndi tālēm szi m o s t i m ə m -l a m b a* 'mintha ijídeg meghúzásának a neszét hallottam volna' Nyelvt. I. 145₄.

Sing. 2. sz.: *uätli-igi iüem sēuəm nəŋ'k-üy allən libina iērəm mən-lamba* 'Vatli-öreg az apád fonta vörösfenyő deszkádon feledkeztél' Nyelvt. I. 133₆.

Sing. 3. sz.: *tüzət pilna man mal-lamba* 'alighanem a libuczokkal ment' Nyelvt. I. 97₁₁; *nyən iüßədam köžaiəm xvlmal matti* 'a téged megmentett gazdád mintha megholt volna' Nyelvt. I. 73₅; *tal uatəm kor nəŋk aŋkləlna taɣar-lamal-mort oltal* 'mintha a falumbeli téli deres vörösfenyő törzsökébe akadt volna' NépkGy. 34₈₃₉.

Plur. 1. sz.: *uätli-igi ittəm žondi landəŋ Ās kutpəlna možətməy-lamba* 'Vatli-öreg most íme a táplálékos Ob közepén mégis mintha elcsíptük volna' Nyelvt. I. 133₅.

Találunk olyan mondatokat is, bár ritkán, a melyekben ragtalan igenév szerepel verbum finitum gyanánt.

Sing.: *tām žət libina žodi svət ioxtəm žanzəŋ svuən* 'ebbe a házba hogyan jutott ez a hímes nyírhéjedény' (tk.: hogyan jutott nyírhéjedény) Nyelvt. I. 87₁₂; *mai-žui ioxtəm* 'vendég érkezett' Nyelvt. I. 175₁₄; *mə nəŋžoiəm xvləm kimət təl tām* 'az én uram már két éve meghalt' Nyelvt. I. 115₇; *ložəl nəməza xazəm andəm* 'neki semmi se maradt' Nyelvt. I. 18₉; *törəm partəm kul pəŋŋan kur-əperli šidi tūwəm* 'istenadta szünyograjtól lába ügyetlenné lett' NépkGy. 31₇₅₆; *törəm partəm kul pəŋŋan jaš əperli šidi tūwəm* 'az istenadta szünyograjtól kéz ügyetlenné lett' NépkGy. 31₇₅₇.

Plur. Itt a személyragtalan igenév a többes szám jelével van ellátva: *ünzəx kurdī žada manəmət* 'mezítláb merre mentek' Nyelvt. I. 28₁₅; *ərətəlna xvlmət* 'mindnyájan meghaltak' Nyelvt. I. 29₃; *əwəŋ vuntpi ləbət ləxrem žontī əltəmət* 'állas hét pánczéomat már elemelték' NépkGy. 174₈₆₉; *sətpəŋ-ki ləbət nəri tūwəmet* 'a hüvelyes hét szabályamat már elvitték' NépkGy. 174₈₇₀.

Az -m-képzős igenév a befejezett cselekvést jelentőn kívül a jelenidejű verbum finitumot is pótolhatja:

Sing. 1. sz.: *ər sewi žoləŋ oxlan tər'kuri žōlom poŋəl ał seŋkmem* 'sok fűrtben dús fejteket medve lába három ölelésével ütнем' NépkGy. 38₁₀₁₆; *in žotī žiwem vərəm karti xām lipəla tam loŋmem* 'most az atyám csinálta vasburokban benne vagyok' NépkGy. 35₈₉₃.

2. sz.: *kòžàùu, ipru šakmən!* 'gazdánk össze vagy esve!' Nyelvt. I. 148₇.

3. sz.: *soŕəm-puŕəl uolimal* 'a czérnagombolyag megállapodik' Nyelvt. I. 7₁; *soŕəm-puŕəl xət xoža toŕo iorətmal* 'a czérna gombolyagja (egy) házhoz érkezik' Nyelvt. I. 9₄; *iux-puŕ ilbina ləŕmal* 'egy fa tövének belsejébe megy be' Nyelvt. I. 28₁₁.

Plur.: *nūl čorvs xoipi xolom vās tš āmvsmeu* 'nyolczezer férfiás három városban itt lakozunk' NépkGy. 150₆.

2. Az -m-képzős igenév mellékmondat igéjét helyettesíti:

a) Megengedő mellékmondatok: *xotəŕ pittš lila tū ma-kuš killimem* 'a hattyú szállta ragyogó tóra szálltam bár' NépkGy. 32₇₆₂; *toŕi urəŕ xū naj kuš s^uošmem* 'sokáig tartó tavaszi napon által mentem bár' NépkGy. 75₄₆; *sus vurəŕ xū xətl kuš jəxmem* 'a sokáig tartó őszi napon által jártam bár' NépkGy. 75₄₈; *palem-ki saŕ-nūr pā kuš xolmem* 'a fülem mögös porczogójával habár hallottam' NépkGy. 154₁₅₇; *vərəŕ punpi laj-xār sox kuš ālmem* 'ropogó szőrű alvilági bőrön alszom bár' NépkGy. 171₇₈₈; *žārəŕ oŕol vutət āu kuš olmal* 'rénbikás szán szélességű ajtó volt bár' NépkGy. 159₃₃₁; *aj lāri mewəltš xət kuš olmal* 'kis láb melletti ház volt bár' NépkGy. 160₃₂₉; *šomləŕ šašpi laj-vəŕ sox kuš lərəmtmem* 'rovátkos hátú alvilági állatbőrt teritettem bár' NépkGy. 171₇₈₉.

b) Feltételes mellékmondat: *āš-ki taimen* 'ha volt atyád' NépkGy. 23₄₀₉; *šiməs molti nōmsen-ki pitmal* 'ha már ilyenmire gondoltál' NépkGy. 166₆₀₆; *sēmłal-ki ləŕitmal* 'ha szemüket fölnyitják' NépkGy. 39₁₀₄₃.

C) Szenvedő ige helyett álló igenév.

Az eddig tárgyalt esetekben az igenév cselekvő jelentésű igét helyettesített. Azonban gyakran szenvedő functiót is tölthet be vmely igenév; a különbség a két használat között a jelen-tésen kívül abban is jelentkezik, hogy a szenvedő értelmű igenév legtöbbször birtokos személyrag nélkül áll. Két csoportot lehet itt is megkülönböztetni a szerint, hogy a tkpi alany határozóragos alakban ki van-e téve vagy pedig nincs. Az előbbi csoportot alkotják az igazi szenvedő szerkezetek.

1. A határozóragos alany ki van téve.

a) Birtokos személyragos az igenév: *mà törəmna si toṛəina xalda ant partmem* 'én istentől halásra nem voltam rendelve' Nyelvt. I. 37₉; *mà nēηχοina partmem andəm* 'embertől én nem rendeltettem' Nyelvt. I. 117₇; *təm xətna si uēlla imən* 'ez a ház mindjárt megöl bennünket' Nyelvt. I. 96₉.

b) Személyragtalan az igenév: *təus xət uətna vridəm* 'a tunguz házát a szél megszaggatta' Nyelvt. I. 49₉; *joro-xiēm lērəη jōṛol əlyem akemna kutləm* 'hátramaradt keményfa íjjam végét bácsikám ragadta meg' NépkGy. 34₈₅₈; *lu ponəm naxsəm juṛ nūil nōr xoina ponəm* '(abba) a melybe őt tették, hántott fából való gerendára kit tettek' NépkGy. 106₁₉; *kart kurpi kurəη əwət Num-Jēləm jirəlna voṛ sir jem ələη əsləm* 'vas-lábú lábas hegyet Num-Jələm apa ezüst láncz jeles végén bocsátott alá' NépkGy. 167₆₂₄; *koṛdi imi səmləl-təlna kəuərəm iəη'kna azət liumət* 'a varázsló asszony szemeit a forró víz egészen kiette' Nyelvt. I. 25₃; *mola-sir uai ős, sāsna arədelna azət əktəmət* 'a milyen állat (csak) volt, a menyét mind valamennyit összegyűjtötte' Nyelvt. I. 74₅; *kamən xutl-kəba noxləssəm xoina luydəmət?* 'hogyan hány napja üztem nyomon, ki számlálta meg?' Nyelvt. I. 167₃; *lələmpi nəl sət xəp muwəη xonpi jəη'k vəsi ar pošxenna xon-pati māsti lant xol ponəmət* 'a megszállt négyszáz csolnakot a földes gyomrú vízi szörnyeteg sok kölyke hasba való kedves étel gyanánt mind lenyelte' NépkGy. 182₁₁₈₁.

2. A tkpi alany nincs kitéve.

a) Birtokos személyragos az igenév: *toṛərəl xos-əηmal, xəṭ-toṛət elti ponmal* 'pánczélja le van vetve, a csónak tatfájára van téve' Nyelvt. I. 145₂.

b) Személyragtalan az igenév: *niji suη xolaš manəm* 'a nős vidék merre van megjárva' Nyelvt. I. 8₁₁; *mural azət uələmət* 'a népe mind meg van ölje' Nyelvt. I. 112₁₆; *i loṛli səuərəm* 'egy csontig szét van vagdalva' Nyelvt. I. 147₁₀; *səuəl xou iəs-iet-kəmna səuəm* 'a haja hosszú izületnyire be van fonva' Nyelvt. I. 157₇; *mà əzəm uələm* 'az én atyámat megölték' Nyelvt. I. 160₈; *mà xorem vərəm* 'az én alakomat megcsinálták' NépkGy. 272; *xən-əui təl xoza ioxtəs uēliš tām uələmət* 'a királylány odaérkezett az ellenséghez, csak az

imént ölték meg őket' Nyelvt. I. 118₁₂; *ār nēŋŋo ūēlēmāt* 'sok ember meg van ölte' Nyelvt. I. 122₅.

Sajátságos az az eset, a mikor az igei funkciót betöltő igenévhez függesztett birtokos személyrag nem az alany személyét jelöli meg, hanem arra vonatkozik, a kinek a részére, a kinek az irányában történik a cselekvés. Ez a kifejezést mintegy tömörebbé és összevontabbá teszi. Ilyen szerkezeteket láthatunk a köv. mondatokban: *sārŋaŋ kurpi kurŋ ūāš Num-Tōrēm āšemna mulmem* 'aranyos lábú lábas várost ígezett nekem Num-Tōrēm atyám' NépkGy. 74₃; *Num-Tōrēm āšeuna ŋoj poŋ lwp ŋōrēm vājna tūmeu* 'Num-Tōrēm atyánk férfi gombos réti állatot hozott im nekünk' NépkGy. 42₁₁₆₈; *Num-Tōrēm āšeuna jāŋ-poŋlwp unt-ikina tam mīmeu* 'Num-Tōrēm atyánk nép gombos erdei öreget adott im nekünk' NépkGy. 42₁₁₆₉; *jeŋk-vēsi šīŋšop ūāš Jēlem ōn jīreuna mulmeu* 'vízi szörnyeteges sánczú várost rendelt nekünk Nagy-Jelem apánk' NépkGy. 106₈.

D) Az -m-képzős igenév egyéb használata.

Főnévi igenév értékű -m-képzős igenév.

A magyar -t-képzős melléknévi igenév igen gyakran használatos főnévi igenév jelentésben, a mint ezt SIMONYI részletesen tárgyalja,¹⁾ pl. 'Szégyenli vala alamizsnáért mentét' [Ehr.-k. 87], 'koldoltomat általlom' [Münc.-k. 148] stb. Ugyanezzel a jelenséggel a vogulban is találkozunk,²⁾ pl. *šaj aji mē ūnlāšem* 'éppen teát inni ültém' VogNGy. I. 15. A cseremisz -mā-, -mā-képzős multidejű melléknévi igenév is használatos főnévi igenév gyanánt.³⁾ Az igenév itt is birtokos személyragos: *βoštalmēm šues* 'nevetnem kell' PORK. 10; *kudašal kudalōamam ok šu* 'nem akarom levetni és eldobni' PORK. 54.

Az osztjákban is találjuk a melléknévi igenévnek főnévi igenévi jelentését egyes igék mellett. Az igenév ilyenkor legtöbbsnyire személyragos. Leggyakrabban a *ūila* 'látszik', *šatl* 'hallszik', *ŋantl* 'lát' igék mellett fordul elő.

¹⁾ Igenévi szerkezetek. Nyr. XXXVI.

²⁾ PÓLAY V.: A vog. infinitivus. NyK. XXXV.

³⁾ BEKE Ö.: Cseremisz Nyelvtan 143.

níla: si pan-nól xoša túlizet si lát mel níla 'a fővény-parthoz szálltak a libuczok, úgy látszik' Nyelvt. I. 47₁₄; *seda mosá si ēt mal níla* 'ott valami mintha jött volna, úgy látszik' Nyelvt. I. 158₇; *tél-lèlám lábət xəβ ēt mal níla* 'fűzfás földnyelv végén teli ült csónak jött ki, úgy látszik' Nyelvt. I. 132₁₃.

šàtl: nnyèn ilβadəm kōžājem xvlmal šàtl 'a téged megmentett gazdád meghalt, hallszik' Nyelvt. I. 73₃; *uàs xèlmāy ar òr't uàs xèlda pit mel šàtl* 'a réczeölő sok fejedelemlhős réczét kezdett vadászni' Nyelvt. I. 128₅; *mā iúbəmna xāl'ləman sidi si xaišmal šàtl* 'én utánnam így sírván maradt vissza hallszik' Nyelvt. I. 136₉; *si iāzəy parəm-kəmna xət xožəyna iorətmel, ox kolləl iorə-təlmel šàtl* 'a mint ez a szó véget ért, a ház mellé érkeztek, a fejköteleiket visszatartották' Nyelvt. I. 152₁₄.

Személyragtalan az igenév ebben a mondatban: *landəy Ās iōn'gey landəy šūras unəl pèla matti tuuəm šàtl* 'a táplálékos Obunk jege a táplálékos torkolata felé már elvitték, hallszik' Nyelvt. I. 28.

uantl: tār-sāpəl iúra juz juut mem vantmen 'medvenyak módjára görbült fát lödözni láttál' NépkGy. 164₅₂₄; *xo-ox lovat iur lāki šonx mem vantmen?* 'medvefej nagyságú szíj-labdát rúgni láttál?' NépkGy. 164₅₂₆; *pant jax mem vantmen* 'szános ezer hat úton jártamat láttad' NépkGy. 165₅₆₆.

Az igenév személyragtalan: *juxəy vont šaša pēli punəy vāj punəa pēntəm vantsem* 'a fás erdő möge felé szőrös állat szörét eltűnni láttam' NépkGy. 251₁₁₆; *uantsalən xoš-pèlā tuuəm?* 'láttátok, hogy merre vitték?' Nyelvt. I. 74₁₁.

oš: knlāyət līlāyət ali xvləmət and ošlənən 'a rénszarvasok élők-e vagy döglöttek, ők nem tudják' Nyelvt. I. 37₁₆; *xoš-pèlā man mal and ošlət* 'merre felé ment, nem tudják' Nyelvt. I. 154₁₁; *wulβāsləy igi top ādəl oš mun iiz tviməl and ošsu* 'a nagy folyóági öreg csak egyedül volt, mi nem tudjuk, hogy fia lett volna' Nyelvt. I. 165₅; *mola moyna iorətməm oš andəm* 'hogy micsoda vidékre jutottam, nem lehet tudni' Nyelvt. I. 167₄.

alətla: āmp-oxpi aj naj ēnəmməl alətla 'ebfejű kis fejedelemlány növekedett fel, azt mondják' NépkGy. 110₁₄₈; *āmp-oxpi aj nē šənkal mal alətla* 'ebfejű kis fejedelemlány serdült föl, azt mondják' NépkGy. 110₁₄₉; *xāpəy čorəs lábət pant jax mem xolmen* 'hajós ezer hét útra jártamat hallottad' NépkGy. 165₅₆₃.

IV. Mellékmondatot pótló határozóragos igenév.

WUNDT a névszónaknak igei természetét vizsgálva a negyedik csoportba azokat az eseteket sorolja, a mikor egy névszó határozóraggal ellátva mellékmondat pótlására szolgál. Ezt már a tiszta szintaktikai formákhoz való közeledésnek tartja és így magyarázza: «Zugleich lässt aber dieses Symptom deutlich das Grundmotiv jenes Triebes erkennen: die zunehmende Menge von Vorstellungen, die sich an die vorhandenen Hauptbestandteile der Aussage anschließen und ihnen unterordnen. Wie bei diesen Hauptbestandteilen selbst die zuständlichen Elemente nur langsam gegenüber den gegenständlichen zur Geltung kommen, so werden nun auch jene allmählich hinzuwachsenden Teile zunächst durchaus in gegenständlicher Form gedacht, als weitere attributive Bestimmungen der in den einfachen Satz eingehenden Gegenstandsbegriffe oder als adverbiale Causbeziehungen zu den auf einer weiter fortgeschrittenen Stufe den Satz beherrschenden Verbalform».*)

A mondat szerkesztésnek ilyen módja az ural-altaji nyelvek közös sajátja. A finnugorságból csak a finn és még inkább a magyar nyelvben fejlődött ki a környező indogermán nyelvek hatása alatt az alárendelésnek kötőszavakkal való kifejezése; e mellett azonban megtalálható gyakran e nyelvekben is az eredeti igeneves szerkesztésmód. A rokonnyelvek nagy része ma is az igenévnek határozóragos alakjával pótolja az alárendelésnek kötőszavakkal való kifejezését; pl. a vogul: *nāŋχ kwālmät ēkwāta ālim* 'mikor felkel, felesége nincs sehol' VogNGy. I. 4; *sūnsimät ta pätärs* 'a mint nézi, hát ím eltűnt' VogNGy. II. 74; mordvin: *cerkavu m o l e m s t a šatnen ščasinä* 'a templomba mentekor azokat felölti' NyK. XIII. 92; *mujinze sīnst ud o m s t o* 'találta őket alvás közben' NyK. XIII. 92; a cseremiszből pl. a *-mə, -mā*-képzős igenév a *-ška* illativus-ral: *ške miž-γoškām eškažə kändtäs* *bažəm* 'magam lefeküdtem, még a palaczk ki nem száradt' RAM. 186 (id. BEKE Ö.: Cser. Ny. 145); vagy a *-kə, -kə* lativusi raggal: *pərs karməket šma tsežəžəš* 'ha

*) Völkerpsychologie. 1900. I. 145.

borsot eszel, a szád égni fog' RAM. 152 (id. BEKE Ö. Cser. Ny. 146). A magyarban szintén közönséges a *jártában, keltében, mentében, jártakor, nyugtakor* stb. ragos nomen; sajátságos tömör kifejezés pl. ez, a melyet Szentesen hallottam: 'eltölti az időt *Isten-világ untig*'.

Az osztjákban az igenevek ilyen funkciójának a legváltozatosabb alkalmazását találjuk, a mi természetes is, ha meggondoljuk, hogy e nyelvnek csak két olyan szava van, a mely némiképpen alárendelt kötőszóul szerepelhet. Az egyik a megengedő mellékmondatok kapcsolására szolgáló *kuš* (*kus, kuss*) 'habár', pl. *šāmlī ort porije jiwlī mēwāl jem ālən kuš ēnmattlem tam tišən unter jem ālēm xoina tuymatla* 'erőtlen fejedelemlhős fiacskámat atyátlan mell jó véggel fölnevelem bár, gyászos szívem jó végét ki vigasztalja' NépkGy. 19²³⁹. Ugyanezt a kötőszót megtaláljuk a vogulban is: *mortim ujit ta-kwo s mine'it, ēkwatā naurēmaṛä ti-kwo s ūriänä ān ēkwatā naurēmaṛä ātimet* 'deltáji madarak bár vonulnak, feleségét, gyermekeit akárhogy várja, felesége, gyermekei nincsenek (velük)' VogNGy. I : 56.

Másik szócska, a mely gyakran szintén kötőszó gyanánt használatos, a *ki, gi, ke, ge*. Ez tkp. nyomósító szó, a mi világosan kiténik a köv. mondatból: *lunən xatl jānṛəm xāpəη-ki xot mājen lu lēti xulel-taxti lu xāp-jux šukelna jētšvptatel* 'a nyári napon járt csónakos hat vendég az ő ennivaló halukat csónakfájuk darabjainál készíti el' NépkGy. 110¹⁶⁴. Itt tehát egyszerű nyomósító szócska. Azonban elég gyakran feltételes mellékmondat kapcsolására is szolgál: *ous turpi turən vāt-ki pontal mārṭi mū-xo šunəlna poltlājen* 'ha alvilági hangú hangos szelet támaszt, a madár költöző vidék népének szögletéhez fű engemet' NépkGy. 227²⁰⁴. Itt már világos a kötőszói funkciója. E szócska megfelelőjét több fgr. nyelvben megtaláljuk; így vog.: *sawīñ sāxip sāw nēm tqliñ nāgul* 'talné-ke xōjawet' 'nyomorúságos subájú sok nőm kóros hús kórja ha érinti' VogNGy. II : 3; zürj.: *kolē-ke med jen tenē kivzas, ačid kivzi korišjasēs* 'ha akarod, hogy isten téged meghallgasson, magad hallgasd meg a szegényeket' NyK. XV : 431; votják *kamali kaled uko-kä luoz* 'ha kamali szalagod arany fonál' NyK. XVII : 275. Megtaláljuk a mordvinban is, mint nyomósító szót: *ga, gä, ka, kü* alakokban: *son-ga* 'ő is', *erhä* 'gyere csak' NyK. XIII : 101.

Mellékmondatot pótló határozóragos igeneveket mind a jelenidejű, mind pedig a multidejű melléknévi igenévből lehet alkotni. A magyar és az osztják nyelv igeneves szerkezeit összevetve azt találjuk, hogy a magyar nyelv leginkább akkor használ igenévi szerkezetet, a mikor a fő- és mellékmondat cselekvésének alanya azonos, az osztják nyelv azonban bármikor.

Az eddigi felosztást követve először a *-t-képzős* igenév használatát fogom ismertetni. Itt két csoportot különböztethetünk meg; az első csoportba tartozók nem veszik fel a birtokos személyragot; a második csoportba pedig a személyragozott alakokat sorozom. Az osztályozást e csoportokon belül a szerint végzem, hogy a két cselekvés ideje között milyen viszony van. Azután különbséget teszek a szerint, hogy a két cselekvés alanya azonos-e vagy különböző.

A) Időhatározó mellékmondatot helyettesít a határozóragos vagy névutós nomen.

1. Egyidejűség.

èuəlt-névutós határozók.

A fő- és mellékmondat alanya sing. 3. sz.: *mur ʒoɪdi èuəlt nɒl pilna ʒontsəŋən* 'miközben a nép fekszik, a nénjével együtt elmenekült' Nyelvt. I. 139₆; *sidi nōɾātliɪɪdi èuəlt loɥ ʒoʒaɪəl ʒoɪtəs* 'a mint így üldöztetik, ő hozzá érkezett' Nyelvt. I. 113₁; *ɛmənti-ʒo kurem-jir ɛnəmti ewilt aɟəŋ ʒo ər poɟna muɟ nēməŋ ort nēməm nēmə'la* 'növekedő férfi lábam íze növekedése közben apródférfi szolgám minő neves fejedelemhősnek nevezi az én nevemet' NépkGy. 74₂₀; *šəŋkəlti ʒo jəšem-jir šəŋkəlti ewilt... aɟəŋ ʒo ər poɟna muɟ nēməŋ ort nēməm nēmə'la* 'serdülő férfi kezem serdülése közben apródférfi szolgám minő neves fejedelemhősnek nevezi az én nevemet' NépkGy. 74₂₁.

A főmondat alanya dual. 3. sz., a mellékmondaté sing. 3. sz.: *sidi tōtliɪɪdi èuəlt nēməza and ošləŋən* 'miközben így húzogatja, semmit se talál' Nyelvt. I. 34₁₃.

A főm. a sing. 3. sz., a mellékm. a dual. 3. sz.: *naurəm-yen ʒoɪdi èuəlt ɪaɪəl ʒətl pəitsəlli* 'miközben a gyermekek fekszenek, a bátyja a sátrat felszedte' Nyelvt. I. 31₄; *loɥ sidi*

potkədi ɛuəlt xən xət ou silna si ɔxtəs 'a mint így lökdösik, a király házának küszöbéig jutott' Nyelvt. I. 114₁₅.

svɔt-névutós határozók.

A két cselekvés alanya azonos: *ɔmi-xili koidi svɔt kim-ɛdəs* 'az asszony unokája varázslása közben kiment' Nyelvt. I. 24₆.

A két cselekvés alanya különböző: *put kāuərti svɔt niram il si toxtəs* 'a fazék fővése közben a gerenda letört' Nyelvt. I. 24₆.

irtna-névutós határozók: *xandi-xo jisəy törəm ām vsti irtna jəŋk tərɣəp tərɣəy xul ɛvəl xon šokəy ər ɔrtən...* *šitna āt təkəptalli* 'majd ha az osztják ember korabeli világ beáll, vizes szárnyú hátszárnyas lánya gyomrát inséges sok fejedelmet azzal hadd töltse meg' NépkGy. 121₅₅₆; *xandi-xo jisəy törəm tiwti irtna kewəy xārəp ər pārvə talta āt ɛlmal* 'az osztják ember korabeli világ beálltakor köves sok menykő támadjon innen' NépkGy. 252₁₈₁; *Törəm vōn āsem šəŋk-oxəy kāžəy ɔŋ vərti irtn' kewəy, xārəp ər pārvə talta āt ɛlvml* 'Ég az én fenséges atyámnak izzadságos fejű vigasságos nyarat alkotásakor köves sok menykő támadjon innen' NépkGy. 252₁₈₃.

2. Előidejűségi viszony van a két cselekvés között.

iubina névutós határozók.

A két cselekvés alanya azonos: *nyən lidi iubina ɔŋ'k ɔɣləm* 'miután megettelek, vizet iszom' Nyelvt. I. 5₁₃.

A két cselekvés alanya különböző; főmondaté sing. 1. sz., mellékmondaté sing. 3. sz.: *tom-pəlvk-xo sewirmati nārəy vos ilpija pāitti jupina jəs xolom tox šidi toxlem* 'majd mikor a túlsó féli ember vágta szablyaél alá vetődik, a sírás három siralmával megsiratom' NépkGy. 37₉₃₀.

A főmondat alanya sing. 2. sz., a mellékmondaté sing. 3. sz.: *xuŋll korlədi iubina törəmna kalem ləbət xəs siɣələm* 'az esti szürkület kialvása után az égen feltetszett két csillagot látsz majd' Nyelvt. I. 87₁; *vəj mortəy ɛl āten tarmatti jupina šəs-ɔri tələy nip əlməslen* 'állatot megillető négy éjjeled eltelte után háncs rézzel teli batyut fogsz emelni' NépkGy. 231₃₅₇; *ərəy-ki əbət xatlen parti jupin, mənšəy-ki xot xatlen*

par̄ti jupiin áwəŋ χāt áwem ewilt i-tamidi át ētatasein 'az énekes hét napod eltelte után, a regés hat napod eltelte után az ajtós házad ajtaján éppen így vigyenek majd ki' NépkGy. 258^{370, 371}.

Egyéb névutókkal való határozók: *χundsi tàm moy pàtti pvràna uèlɔda si-pvràna manlu* 'majd mikor ez a föld megfagy, akkor menjünk oda vadászni' Nyelvt. I. 141₁₂; *si χāt tutna lɔdɔ uəlt tal χiśsi kērləs* 'a ház, miután a tűz megemésztette, pusztá hamuvá lett' Nyelvt. I. 18₉; *iski nólbi nóləŋ uət pondina ont-χəri uoiəŋ nora tələŋ put-təlna śirtna tūlləm* 'hideg orrú orros szél támadtakor erdei rénbika zsíros húsával teli egész fazekat majd akkor hozok' Nyelvt. I. 141₄.

B) Okhatározó igenév.

nəŋ uulβàsəŋ ŋiəŋna mǝru uèlɔdi uəlt azət ròtlə pà-ŋtsəŋ 'te nagy folyóági-öregedtől, minthogy népünket megölte, nemzetségtelenné tettünk' Nyelvt. I. 155₈.

C) Az igenév nomen actionis jelentéséből magyarázhatjuk az ilyen czélt kifejező határozós szerkezeteket: *manəm uèlɔdi ɔrəŋna nēman'ti tuymən* 'engem csak elveszteni hoztál ide' Nyelvt. I. 46₁₁; *ŋaiəm uèlɔdi-ɔrəŋna lērməŋ χanžəŋ χər-soŋon* 'az én bátyám megölésére lett tarka rénszarvasbőröd leterítve' Nyelvt. I. 63₁₀.

D) Feltételes értelmű határozók.

nəməl ŋələm-niŋ nomsən pittina si nēmnə nēmdilə 'a nevét égi nő, ha úgy tetszik, ezen néven nevezd' Nyelvt. I. 87₃; *χōləntti χoilna χōləntti irtna nan̄k juri luməŋ tut pēwəntitəl* 'ha kíváncsi férfi hallgatóznék, csak a vörösfenyőfából rakott paraszas tűz pattogását (hallaná) NépkGy. 162₄₅₅.

Második csoportba a birtokos személyragokkal ellátott igenevek tartoznak. Ezek sokkal nagyobb számmal fordulnak elő, mint a személyragtalan alakok.

A) Időhatározók.

1. A két cselekvés egyidejű.

-na-ragos határozók.

A két cselekvés alanya azonos. Sing. 1. sz.: *mà oldəmnə tàs ant səùlùlēm* 'mióta csak vagyok, marhát nem őrzök' Nyelvt. I. 38₈.

Sing. 2. sz.: *toɾoſən-tùſən ɥandɿɿdennə mola vndəs* 'ide-oda tekintgetvén, mi segítséget látsz' Nyelvt. I. 134₇; *luy āɾ ɣvtl ɿvɣ'tənnə top lɔɾārən noɣ əl ɛɣ'ə!* 'meleg napon oda-jártadban csak a pánczélotat ne vesd le' Nyelvt. I. 144₅.

Sing. 3. sz.: *nə̀lɥə̀ltsəm ɣoɿ tādà āməstəlnə nēməza vndi ɥantl* 'a nyilforgácsférfi itt ültében semmit sem lát meg' Nyelvt. I. 10₁₆.

A két cselekvés alanya különböző: *si svɾən tvɿdəmnə ant ɣùlùila* 'a subám, mióta csak hordom, nem feslik' Nyelvt. I. 83₄.

èuəlt-névutós határozók.

Szinte sztereotip kifejezésnek mondhatjuk ezt a kifejezést: *sidi oldal èuəlt* 'a mint így van', oly gyakran fordul elő: *sidi oldal èuəlt* ittam ɿmi ɿɣ'k tuda and ɛtl 'a mint így van, az asszony már vizet hozni nem megy' Nyelvt. I. 8₁; *sidi oldal èuəlt* azət ɛnəmdɿ pitsət 'a mint így van, mindnyájan növekedni kezdtek' Nyelvt. I. 24₁₀; *sidi oldal èuəlt* tās ɣoɾo-ɿoɣtəs 'a mint így van, a tunguz visszajött' Nyelvt. I. 38₁₂; *sidi oldal èuəlt* ɿoɣəs-ɥaɿ-kur èuətlət 'a mint így vannak, nyusztvad lábat vágnak' Nyelvt. I. 51₈.

A példák számát szaporítani fölöslegesnek tartom, pedig a földolgozott szövegekből bőséggel lehetne. Az eredetileg időhatározást kifejező szólamban elhomályosodik, illetőleg helyesebben nem tűnik ki az időjelentés, hanem egyszerű mondatbevezető szólam lesz. A többesszámi alakokban azonban még érezhető az időjelentés; *sidi oldən èuəlt nēməza ant moɣətləɣən* 'a mint így vannak, semmit se tudtak szerezni' Nyelvt. I. 31₄; *sidi oldən èuəlt ɣvtl patləs* 'a mint így vannak, a nap alkonyodott' Nyelvt. I. 35₁₁; *sidi oldən èuəlt ɿərman ɔləm kɿləɣən ɛslsəllən* 'a mint így vannak, a megkötött rénszarvaso-

kat szabadon bocsájtják' Nyelvt. I. 36₆; *sidi oldel èuəlt iətsəsət* 'a mint így vannak, végeztek' Nyelvt. I. 90.

Más igenevek határozós alakja.

A két cselekvés alanya azonos. Sing. 1. sz.: *jisl xo ar jis xolttem ewilt... ar jojol kuš verlem* 'idős ember sok idejét fogyasztásom közben, íjat csinálok bár' NépkGy. 75₂₇; *āləl-xo ar āl āmvstem ewilt... ar ojol kuš verlem* 'a koros ember sok korát ülésém közben sok íjat csinálok bár' NépkGy. 75₂₆.

Sing. 3. sz.: *nōmər tɔɣāɪəl èuəlt sidi xoŋ'əl, sidi xoŋ'tal èuəlt mətta pidəs* 'kerek fekvő helyéről így kúszik, kúszása közben fáradni kezdett' Nyelvt. I. 9₁₀; *soɣəm puŋəl sidi nō-ɣəm dāl èuəlt xātna toɣo ɛdəs* 'a czérnagombolyagját a mint így követi, visszament a házba' Nyelvt. I. 9₁₃; *sidi tād dāl èuəlt qantlāl* 'miközben húzza, látja' Nyelvt. I. 19₇; *sidi qandɪɪ dāl èuəlt xoɪ nəʒ i xoɪ lələn andəm* 'a mint így nézi, a harmincz ember közül egy se élő' Nyelvt. I. 29₁; *sidi sōstəl èuəlt uas xoəa joxtəs* 'a mint így lépdél, a városba érkezett' Nyelvt. I. 73; *sidi ɣerd dāl èuəlt, nōxməs* 'a mint így varázsol, megszólal' Nyelvt. I. 74₁₂.

Dual. 3. sz.: *si soga uəldən èuəlt soga ārdən uəl'səŋən* 'miközben így foglyot fognak, sok foglyot fogtak' Nyelvt. I. 32₆; *xāt uərdən èuəlt mur āgəttə pitsəŋən* 'miközben házat csinálnak, népet kezdtek gyűjteni' Nyelvt. I. 38₆; *sidi iɔŋ'tən èuəlt pōrləŋən* 'a mint így járnak, elrepültek' Nyelvt. I. 43₇.

Plur. 1. sz.: *āləl-xo ar āl āmvsteu ewilt uitlənən* 'az idős ember sok idejét fogyasztásunk közben tudjuk' NépkGy. 152₁₀₆.

Plur. 3. sz.: *sidi pōdər təl èuəlt nəŋxo ošta kurtsət* 'míg így beszélnek, embert hiába keresnek' Nyelvt. I. 25₁₂.

A két cselekvés alanya más-más.

A főm. a. sing. 1. sz., a mellékm. a. sing. 3. sz.: *num-tōrəm untəŋ xo āsəm verti sārni sem xoŋməŋ ar nāj vertəl ewilt jontlem* 'a felső égben lakó férfi atyám szerezte aranyos szemét hűnyó sok nap szerzése közben játszom' NépkGy. 223₁₄; *num-tōrəm untəŋ xo āsəm verti sārni sēm piltməŋ ar nāj puš-tal ewilt jontlem* 'a felső égben lakó férfi atyám szerezte aranyos szemét fátyolozó sok nap derítése közben játszom' NépkGy. 223₁₆.

A különböző alanyok sing. 3. sz.: *sidi nóꝛəltal ɛ̀uəlt ʒəl'nda pidəs* 'a mint így ringatja, egyszer csak sírni kezd' Nyelvt. I. 17₁₀; *si náurəm sidi ɛ̀nməltal ɛ̀uəlt nóꝛəmdidi louətti jis* 'miközben ezt a gyermeket így növeli, az lóto-futóvá lett' Nyelvt. I. 7₁₄; *sidi nóꝛəltal ɛ̀uəlt soꝛəmpuŋəl uolimal* 'a mint így követi, a czérnagombolyag megállapodik' Nyelvt. I. 9₂; *soꝛəmpuŋəl mandal ɛ̀uəlt loŋ ielta sidi nóꝛəlləli* 'a czérnagombolyag a mint megy, ő hátul követi' Nyelvt. I. 9₃; *səuəꝛ səŋ'tal ɛ̀uəlt uərləl ɛ̀tsət* 'a mint a nyulat veri, a vére folyt' Nyelvt. I. 53₁₃; *sidi mandal ɛ̀uəlt uollə pəndəs* 'a mint így megy, teljesen eltűnt' Nyelvt. I. 76₃; *sidi olləiɛ̀dal ɛ̀uəlt tōrəm tɔuəi jis* 'a mint így éldegél, az idő tavaszra vált' Nyelvt. I. 79₁.

A főm. a. sing. 3. sz., a mellékm. a. sing. 2. sz.: *mandən ɛ̀uəlt ʌs sɪlna i ʃārəs sɪlna mur ər* 'menésed közben az Ob szélén a tenger szélén sok a nép' Nyelvt. I. 83₁₂.

A főm. a. sing. 3. sz., mellékm. a. sing. 1. sz.: *ələl-ʒo ər jem əl ʌm vstem ewilt Num-Tōrəm ʌsem ʃəŋk ʌsməŋ xū luŋ uertal* 'az idős férfi sok idejét ülésem közben Num-Tōrəm atyám hőséges vánkосу hosszú nyarat szerez' NépkGy. 26₅₄₁; *jisl ʒo ər jis ʒolttem ewilt Num-Tōrəm ʌsem ʃəŋk ʌsməŋ xū luŋ uertal* 'a koros férfi sok korát fogyasztásom közben Num-Tōrəm atyám hőséges vánkосу hosszú nyarat szerez' NépkGy. 26₅₄₂.

A főm. a. sing. 3. sz., a mellékm. a. plur. 3. sz.: *sidi iɛ̀nttal ɛ̀uəlt kmən ləbət manəs* 'a mint így játszanak, néhány hét eltelik' Nyelvt. I. 21₁₅; *sidi oldal ɛ̀uəlt uəs-pozəx ʌgətl* 'a mint így éldegélnek, réczetøjást gyűjt' Nyelvt. I. 32₁₇; *sidi iɛ̀vŋ'tal ɛ̀uəlt lōn'dat kōza laŋəl* 'a mint így vándorolnak, a ludak gazdája mondja' Nyelvt. I. 44₆.

svɔ̀t-névutós határozók.

A két cselekvés alanya azonos. Sing. 1. sz.: *sidi ʃo stem saɔ̀ait loŋx venʒvŋ jem ʒər ɛ̀tlem* 'a mint így lépdelek, bálvány-képű jeles térre jutok' NépkGy. 41₁₄₁.

Sing. 3. sz.: *koidal svɔ̀t mola-puɔ̀t ɛ̀uəlt azət purisəli* 'varázslás közben, mindenfélétől kutatta' Nyelvt. I. 24₁₁; *ittam ʒui-naurəm ʒəl'lədal svɔ̀t kəzəl il-luttəslə səɔ̀l ʒoza* 'sírás közben a fiúgyermek a kését letette a deszkához' Nyelvt. I. 34₈; *uəɔ̀ɛ̀nttal svɔ̀t ɔ̀antman tɔlələ* 'hivogatása közben meg-

figyeli' Nyelvt. I. 34₇; *ām vstal svrət quantman tviləli* 'mikorben ül, észreveszi' Nyelvt. I. 56₁₀; *ioɣos-mandal sarə-iet tamotta uələm ləl xoza ioxtəs* 'a mint visszafelé ment, az imént megölt ellenséghez érkezett' Nyelvt. I. 121₁₃; *səstəl svrət pə nvməsli* 'lépegetése közben megint gondolkozik' Nyelvt. I. 131₁; *xəβəl təldəl svrət ɔɣət kudəβna xuli xəβəl təlləli* 'mikorben a ladikját a halas ladikját sekély helyen húzza, szól' Nyelvt. I. 154₈; *törəm-əzəl luyger-xui xatna oldəl sarə-iet luyger-xui* 'mikorben az isten atyja testőreinek a házába lakik, a testőr feleségét kezdte bírni' Nyelvt. I. 178₅.

A két cselekvés alanya más-más. Sing. 3. sz.: *əsni səzi-ləiɣdal svrət ioɣanna svrt xuləs* 'a medve lépegetése közben a csuka felvetődött a folyóban' Nyelvt. I. 3₁₂; *put kəuərdəl svrət* 'mikorben a fazék forr, az asszony a tűz szélén varázsol' Nyelvt. I. 24₅; *taxti səuərdəl svrət xət xəral azət uərrə iis* 'mikorben a rénszarvasbőrt vagdalja, a szobapadló csupa vér lett' Nyelvt. I. 63₅; *sidi oldəl svrət kāmən nənxoɣ ioɣətməl šatl* 'a mint így van, künn ember érkezte hallszik' Nyelvt. I. 80₁₆; *sidi mandəl svrə-iet ɔxsar pə xan-əməs* 'mikorben így megy, a róka megint elrejtőzött' Nyelvt. I. 107₂; *lou mandəl svrə-iet xis-uəzəy xən al-kōrəthiɣlət murəl pılna* 'mikor ő (így) megy, a főenyvárosi király csak leesett a népével' Nyelvt. I. 120₂; *lou luydal svrət mur kətnis man-sət* 'a mikor belép, a nép kétfelé ment' Nyelvt. I. 124₁₂.

A főm. a. és a mellékm. a. plur. 3. sz.: *sidi əm'siləiɣ-dəl svrət xət xəzəyənə ləbət ɔɣəl si laiməl* 'a mint így üldögelnek, a ház mellett hét szán im megállott' Nyelvt. I. 150₁₀.

A főm. a. plur. 3. sz., a mellékm. a. sing. 1. sz.: *jōɣol uertli jem juɣ səwɪrtəm svrət nəməy ɔrt šənžəmna xoɣat šəslen* 'az íjesinálásra alkalmas fát a mint vágom, neves fejedelemhős hátam mögött valaki hallszik' NépkGy. 83₃₈₂.

A főm. a. plur. 3. sz., a mellékm. a. sing. 2. sz.: *si svɣen pələ mandən svrə-iet juɣ kət pələkna əm'βət iərman ollət* 'subád felé menésed közben a fa két oldalához ebek vannak kötve' Nyelvt. I. 84₁.

kutna-névutós határozók.

Mindkét cselekvés alanya azonos. Sing. 1. sz.: *törən-nāl jem jontəy jonttem kutna təɣvəl uəs-leykem xoɣi quantlem* 'mi-

közben a fűszárnyíl jeles játékot játszom, miképen látom' NépkGy. 16₉₉.

Sing. 2. sz.: *jōrol xuli xōlom vēyan' vēyaniliten kutn' xīn-nāl vāsmay jem jājen nālay vāj nālāl ālay tīšək lāuli* 'három szorítást szorításod közben a kór kinját oszlató jeles állatodnak orras állat orra végét irányozd csak ide' NépkGy. 271₆.

Sing. 3. sz.: *xoīdal kutna ām'βlāl xwślāl* 'miközben így fekszik, ebeit uszítottá' Nyelvt. I. 26₁₀.

Pluralis 1. sz.: *šidi man tēm en ku tētn' xoīas voīti sāt vēs āmsam tārām vužara šidi jōrotāmen* 'a mint így mendegélünk, valamelyes száz vízi szörnyeteg lakta forgóba jutunk im' NépkGy. 254₂₃₇.

A két cselekvés alanya különböző.

A főm. a. sing. 1. sz., a mellékm. a. sing. 3. sz.: *tī sēmēm paītēm tītem kutna lāra lātēm xōlom xōtvj soxlat lākēmamel* 'a mint odatekintek, a lápra szállt három hattyú a bőrét elhajította' NépkGy. 28₆₀₃; *ūāuertī jem jux uān xtem kutna nēmāy ort šanēmna xoīat šāsl* 'a nyílesinálásra alkalmas fát a mint vágom, neves fejedelemhős hátam mögött valaki hallszik' NépkGy. 83₃₈₃; *šopar oīi jem jontv jonttem kutna tam nōmēs pītīpa sārni sem xonmay nāj āsem vertal* 'finom ezüsttel való jeles játékomat a mint játszom, ezt az észnek tetsző aranyos szemét húnýó napot atyám szerzi' NépkGy. 223₂₃.

A főm. a. sing. 1. sz., a mellékm. a. plur. 1. sz.: *tōrām nāl jem jontv jontteu kutna uāšlenkem xoīti uantlem* 'miközben a fűszárnyíl jeles játékot játsszuk, a váracsámat miképen látom' NépkGy. 14₃₅.

irtna-névutós határozók.

A két cselekvés alanya azonos. Sing. 1. sz.: *tata mōlya it lanhi kašay pant jaxtem irtna, lont pītī jem tū uantsem* 'itt a multkor, mikor a szökő evet vígasságos útját jártam, lúd szállta jeles tavat láttam' NépkGy. 27₅₇₄.

A két cselekvés alanya különböző. A fő- és mellékm. a. sing. 3. sz.: *xandi-xo jisay tōrām tiwta irtn' tamis sāt vēs āmsam tēlay vužar pā ast parā* 'az osztják ember korabeli világ támadtakor ilyenforma száz-vízi szörnyeteglakta forgót ne rendeljen' NépkGy. 255₂₅₅; *tārām orten juřal vāņgam xū lēpāy lipemna šoštāl irtna lu taiī šopar āļvvp sijay nārišikal* ...

šoparŋen tural suj χatl jēstal šāslen 'kemény fejedelemhősödnek a fája vágott hosszú pitvaromba lépésekor az ő birtokában levő šoper-ezüst markolatú híres szablyája šoper-ezüsthangú neszt nappal hallat' NépkGy. 158₃₀₅.

Az igenév a *χatl* 'nap' főnév határozós alakjával birtokviszonyt alkotva mellékmondatot helyettesít.

A két cselekvés alanya azonos. Sing. 1. sz.: *ma tam χarəŋ uāši χaremna ēttem χatl tərəl uāšlenkem χotī uantlem* 'én a mai napon, mikor a teres városom terére kimentem, a fészkes váracskámat miképen látom' NépkGy. 16₉₈; *it ŋoχos kašəŋ pant lāilitem χatl lont pittī jem tū uantsem* 'mikor a szökő nyuszt vígasságos útjára álltam, lúd szállta jeles tavat láttam' NépkGy. 27₅₇₅.

Plur. 3. sz.: *mōχa jiwlal ŋōrēm χār lāltman pant lāilite!* *χatl ŋōrēm-χār vur kūta muχ ŋūχa liltvstel* 'hajdanában apáinknak a réti rénbika lihegte útra állásuk napján, a réti rénbika bőségében majd elvesztek' NépkGy. 177₁₀₁₅.

A fő- és mellékm. a. más-más: *šarəŋ lal jem šop ēllaten χatl joχo-ēsləm ār χojen toχləŋ ŋāl toχlen lu āt listel* 'zajgó ellenség derék darabja gyanánt támadtakor a beeresztett sok embered szárnyas nyilad szárnyát ám ők enyvezték' NépkGy. 161₄₁₁.

2. A két cselekvés előidejűségi viszonyban van egymással.

jupina, *jubina*-névutós határozók.

A két cselekvés alanya azonos. Sing. 1. sz.: *ŋoχsəŋ unt šaslna šas ŋuəŋ χōlom mārā šuoštəm jupina ī lēr ewilt ētəm χōlom sūmat uitlem* 'a nyusztos erdő hátán hátpihentető három futamatnyira menésem után, egy gyökérből hajtott három nyírfát találok' NépkGy. 83₃₆₈; *mēwəl ŋuəŋ ŋel mārā šuoštəm jupina ī lēr ewilt ētəm χōlom sūmat uitlem* 'mellpihentető négy futamatnyira menésem után egy gyökérből hajtott három nyírfát találok' NépkGy. 83₇₁₁.

Sing. 2. sz.: *moyəŋna joχəttən jubina iəmas tərə sərəŋi ŋlən si pərəina manəm tuda ŋlən* 'a földedre érkezted után ha majd hamarosan jó helyre találsz, akkor majd eljössz értem' Nyelvt. I. 164₅; *mēwəl ŋuəŋ ŋel mārā šuoštən jupina*

kewəŋ meŋk manəm pant uitlen 'mellpihentető négy futamatnyira menésed után a köszemű hét manód középső manója járta utat találod' NépkGy. 80₂₄₆; *kimpəŋ xə̄t kimpəla ɛ̄tten juɸina s̄ɛs-ɔɾi t̄ɛləŋ nɪp alməslen* 'a kültájas ház kültájára jutásod után háncsrézzel teli batyut fogsz emelni' NépkGy. 231₃₆₁.

Plur. 2. sz.: *il mū-χo āmpst̄i laj-soxəŋ jēməŋ muwa ɔɾol-tan juɸina kat-p̄ɛlk-χo nural-juχ al loŋs̄āti* 'az alvilági nép lakta alvilági réteges szentséges földre leszállástok után a két felől való ember bosszúját ne szúrjátok le' NépkGy. 120₅₇₁.

Egyéb határozós szerkezetek.

ɪ̄ɛl-pidəm lidel pudərdel ɛ̄uəlt pə mou āməsla naɪi mou man'sət 'előre csúszott ruhájuk ujját maguk alá gyűrven idegen föld lakta nős vidékre mentek' Nyelvt. I. 61₄; *moyna ɪ̄ɔɾəttən-mosa əl nvməsə* 'míg csak le nem érsz a földre, ne gondolkozzál' Nyelvt. I. 84₆; *mə ɪ̄ɔɾəttəm-mosa əl χplə* 'az én visszaérkeztemig ne halj meg' Nyelvt. I. 100₈; *kòrdi m̄əŋ'k' uŋəl-ūs̄l p̄ɛlək-təldəlnə pəm-tagar-tòrbi χoī ɪ̄ ɪ̄əsl χə̄sləŋŋən* 'a mint a vasmanó a szája nyílását eltátja, a Fű-gyékénysapkás embernek az egyik keze majdnem beleesik' Nyelvt. I. 98₃.

B) Feltételes mellékmondatot helyettesít a határozóragos igenév.

-na-ragos határozók.

A két cselekvés alanya azonos. Sing. 1. sz.: *pəm-χorbi χoī kimətti ɪ̄idəmna χīs-ūəsəŋ soχta ūəsəŋ mola k̄əməl χəsl̄, si k̄əməl tutna ɪ̄l̄lēm* 'Fű-forma ember, ha másodszor jövök, a fővenyvárosból, az agyagvárosból, a mennyi csak marad, annyiát fölégetem' Nyelvt. I. 118₈.

Sing. 2. sz.: *χandī nɪŋ χundsī χandī moyna ɪ̄ɔɾəttənna mə ɲoɾəɲəm lidən kutna kur-nə-ɟərlu nɪŋ ūədī sidam tɔɾəɲina pɔɪlā* 'osztják nő, majd ha az osztják földre érkezel, az én húsomat evésünk közben kezünk lábunk czirbolyatobozait te majd odébb csendes helyre tedd' Nyelvt. I. 86₁₀; *mugilu an' s̄əlitmənnə nɪŋən nɪŋ s̄əmən ɟantman si-ərət χorəŋ χoī ɟeldina s̄əl and ol* 'ha minket nem sajnálsz, a te szemed láttára annyi χòrəŋ (falvi) ember megölését sem sajnálsz' Nyelvt. I. 155₁₂.

A két cselekvés alanya különböző: *pə ɪ̄əχ χodī kittəmna*

mozanəm iäsram turlä tula 'ha más embereket küldök, az izenemetet talán ingyen viszi' Nyelvt. I. 151₆; *mà nvdas uèr-dəm na xundi uelda uèramladi?* 'még ha segítségtekre leszek is, mikor tudjátok megölni?' Nyelvt. I. 155₉; *nvv xàl'ladənnə xundi xotl nvv xožaiən iorətl* 'sírással (ha sírsz) sohasem jut el hozzád' Nyelvt. I. 80₁₈.

iubina-névutós határozók.

A két csekvés alanya azonos. Sing. 1. sz.: *təŋəlt xatl kewəŋ səmpī ləbət vixli ueltem jupina neyen i səm-pəlken pələk pōŋolmalem* 'egykor, majd ha a köszemű hét vichlit (már) megöltem, neked egyik szemedet kiszűrom' NépkGy. 31₇₂₆.

Sing. 2. sz.: *i əmpī xot lār pā pəlken' joŋotən jupina jəl' al mana* 'ha egytorkolatú hat tó tulsó felére eljutottál, tovább ne menj' NépkGy. 79₂₂₁; *vāj nōŋolla lault' unt šašlna vitn' kilten jupina jəl' al mana* 'ha az állat futotta legelő s erdő hátára kikeltél, tovább ne menj' NépkGy. 79₂₂₅.

A két csekvés alanya különböző: *təŋəlt tom-pələk xo sewirmaŋi nārəŋ vos ilpūja pittal jupina jəs xōlom tox šidi toxlem* 'majd ha a tulsó féli ember vágta szablyaél alá jut, a sírás három siralmát sírom el' NépkGy. 38₁₀₀₆.

C) Okhatározást fejez ki a határozóragos igenév.

A két mondat alanya azonos. Sing. 1. sz.: *uŋŋə-ār sonmay vort vo-ətem paŋi nāəəm ūr sonmay ort vo-ətem paŋi vāj vōni xōlom āŋəə moxti lāləəm* 'száj-énekes hangos fejedelembős voltom miatt, nyelv-énekes hangos fejedelembős voltom miatt az állat fenséges három énekére ízibe fölállok' NépkGy. 257_{339, 340}.

A fő- és a mellékm. a. más-más: *tōrma kaltməm kalī-xo ultem paŋa enəmti xo kurem jir ēnəmmal* 'égbe feltetszett csodaember voltom miatt növekedő férfi lábam íze növekedett' NépkGy. 223₂; *jiw-ox manmay narəŋ jeyk ant tāiŋen paŋa xuwəltə olti lələŋ sax liten ēti xatl xuwatna xuwəltə oltal* 'mint-hogy apai fejvesztő bűnhődéshozó vizünk nincs, messzire levő újjas köntösünk újja kelő nap hosszában messzire van' NépkGy. 151₅₀.

A -t- dev. főnévképző csekvést jelentő főneveket is alkot,

a melyeket a magyarban *-ás*, *-és*-képzős főnévvel fordíthatunk. Ezek a főnevek, ha valami határozóragos főnévvel birtokviszonyba kerülnek, szintén szolgálhatnak mellékmondatok pótlására. Ezt már a *ɣatl* 'nap' főnévnél is láttuk. De különösen gyakori a *taɾa* 'hely' szónak határozóragos alakja ilyen functióban, úgy-hogy egészen névutó használatúvá lett.

A) Időhatározást fejez ki.

mouəl-gi ɣou moɥ mandal tɾaɪna tòdà ādāl moɥ ɣoʒa
vbəl ol 'mikor a földje messzi földet bejárja, ott a külön álló
földön a kisebbik nénye van' Nyelvt. I. 81₉; *ləu kuttāl ɛuəlt*
mandəm tɾàna manəm sɛuərlət 'mikor köztük megyek,
engem megvagdálnak' Nyelvt. I. 140₄; *àʒən iəŋ'g ilb(i) ɛuəlt*
mandal tɾaɪna ioutsem 'mikor az apád a víz alatt ment,
rálöttem' Nyelvt. I. 162₁₂.

B) Helyhatározást fejez ki.

selta-gi ioutlāɪn, si āməstən tɾàina iəra al kòrilən
'a hol megölnek, ültő helyedben oldalra esel' Nyelvt. I. 4₄; *si*
naurəm ɛn maldəm tɾàina mǎ seda ɔsəm 'ennek a gyer-
meknek nevelő helyén magam is ott voltam' Nyelvt. I. 92₈.

C) Célhatározást fejez ki.

nəŋ ʒattən tɾàina an' ɣisət 'a ti hallástokra nem
jöttek' Nyelvt. I. 62₁₂; *mǎ ʒattəm tɾàina ɣisət* 'az én hal-
lásomra jöttek' Nyelvt. I. 62₁₃; *mǎ ʒattəm tɾàina ɣis* 'az
én hallásomra jött' Nyelvt. I. 19₁₆.

Végre találunk ritkán oly esetet is, a mikor a *-t*-képzős
nomen határozórag nélkül egész mellékmondatot pótol, és pedig
vonatkozó mellékmondatot: *ivŋ'əmədəm svrəmna pidəs* 'a ki-
csodám odajárt, meghalt' Nyelvt. I. 85₉; *nəŋ uèrəmdən ɣorbi*
nəŋɣoɪ and ol 'nem olyan ember, hogy ti bírjátok vele' Nyelvt.
I. 155₁₀; *aŋgel oləm nɔɾos-lalməŋ jem āntəp oltellam* 'mintha
csak az anyjuk altatná, nyusztbőrös jeles bölcsőbe fektetem'
NépkGy. 40₁₁₀₁; *mǎ uanttem nēməŋ ort taiɕi jɛptəŋ jɔɾol*
ālɣəl si ɛtmaɪ 'a mint én látom, neves fejedelemhősnek ideges
íjja vége látszik' NépkGy. 42₁₁₈₃.

Az *-m-képzős igenév határozói használata.*

A) Időhatározó mellékmondatok. 1. Egyidejűség.

A két cselekvés alanya azonos. Sing. 1. sz.: *mà si svɣəm t v i m ə m n a moʊ kēratman azāt iŋŋ'aliŋilem* 'én ezt a subámat viselve a földet megkerülve járok' Nyelvt. I. 80; *matta nŋŋən iūsən-iat ēn məltməməna χund ant lausəm* 'egykoron mikor kézizmodat neveltem, nem mondtam' Nyelvt. I. 136₅.

A két cselekvés alanya más-más; a főm. a. sing. 1. sz., a mellékm. a. sing. 3. sz.: *katra mà ážen ŋəlməməna, ážen iŋŋ'g ilb(i) ɛʊəlt mandal tɔɣəina ioutsəm* 'régen, mikor én az apádat megöltem, az apád a víz alatt ment, mikor rálöttem' Nyelvt. I. 162₁₃.

A főm. a. sing. 2. sz., a mellékm. a. plur. 1. sz.: *matta pɔɣəina muŋ χalda ŋutšiməɣna muŋəlu nŋŋ i-sidi iilβətsələn* 'egykoron minket, mikor már majdnem elpusztultunk, te ugyan-csak megmentettél' Nyelvt. I. 78₂.

A fő- és mellékm. a. sing. 3. sz.: *mà āŋŋəm lələŋ olmalna iāndəm svɣəm tabəs* 'az anyám éltében varrt subám elveszett' Nyelvt. I. 80₇; *loʊ iorətmalna loʊ oləm tɔɣəiəl ɣəssə iuʊmal* 'mikor megérkezett, az ő volt helye várossá lett' Nyelvt. I. 126₄.

A főm. a. sing. 3. sz., a mellékm. a. plur. 3. sz.: *sī iorətmelna ləš top ləlda pitmal* 'a mikor odaérkeztek, a hó éppen csak olvadni kezdett' Nyelvt. I. 49₂; *noχ-āmətmelna āŋŋəl oχ pōžəŋ tərənmal* 'a mint fölemelik, az anyjuk feje szét-szakad' Nyelvt. I. 27₂.

A főm. a. sing. 3. sz., a mellékm. a. plur. 3. sz.: *səuər-malna laʊəl pilna χolna nəž ŋər am' tɔɣəŋən* 'az előbb, mikor a húsát vagdalta össze, a lovával együtt még csak nem is vér-zettek' Nyelvt. I. 121₉.

kəmna-névutós határozók.

A két cselekvés alanya azonos. Sing. 3. sz.: *lin χoʊa ŋənəməmal-kəmna luβəl kətləm'səlī* 'a mint hozzájuk közeledett, az evezőjét megragadta' Nyelvt. I. 145₂; *nē lāilti sujmaŋ ɣol ləlməmal kəmna χotī ɣastal* 'a nő állta helyére álltakor mi-képen szól' NépkGy. 30₆₇₄; *sāχləŋ χāt-χar kūtɔlma pitmal*

kè m n a sōxəŋ pol āntayen āntəstəl 'a deszkás szobapadló közepére esésekor mintha csak tokfogó gerébre támaszkodnék, föltápáskodik' NépkGy. 159₃₃₇.

A két cselekvés alanya más-más; a főm. a. sing. 1. sz., a mellékm. a. plur. 3. sz.: *si-kè m n a ləu tì ɣàn à m ə m ə l-kè m n a χàβ-padi xoʒa iəsəm mətəsəm* 'ezenközben, ők a mint közeledtek, a ladikom fenekébe nyúlok' Nyelvt. I. 135₁₀.

A főm. a. sing. 3. sz., a mellékm. a. sing. 1. sz.: *Ās kudəʒna iɔɾət m ə m-kè m n a ōiəm nəŋ'k-pəlgəl luβ pitmem-lamba* 'a mint az Ob közepébe értem, a vörösfenyő hasából (csinált) evező kettétört' Nyelvt. I. 135₆.

A főm. a. plur. 3. sz., a mellékm. a. plur. 1. sz.: *muŋ loŋŋ me u-kè m n a pəxɣl veš jem āləŋlāitəl* 'a mikor mi beléptünk, verejtékes arcz jeles véggel állnak' NépkGy. 120₅₅₉.

kutna-névutós határozók.

A főm. a. sing. 3. sz., a mellékm. a. sing. 1. sz.: *tī sēm em ālēm im em kutna lāra lātəm xōlom xoŋəŋ soyləl lākēm am el* 'a mint odanézek, a lápra szállt három hattyú a bőrét elhajítja' NépkGy. 28₆₀₁; *tī xoŋta torm em kutna šēs-āni pətem teŋilājen* 'eközben, a mint leszédülök, sés-ezüst tányérom feneke megcsendül' NépkGy. 234₅₂₂; *tī xoŋta lilləm em kutna šēs-āni pətem teŋilājen* 'eközben, a mint elkábulok, sés-ezüst tányérom feneke megcsendül' NépkGy. 234₅₂₃.

A főm. a. sing. 1. sz., a mellékm. a. dual. 1. sz.: *iəŋ'k-ínləβ ai xul ŋēldēm ə n-kutna iɣəm xoɖi ləuəl* 'Vizes orrú kis halat fogásunk közben a fiam miképen szól' Nyelvt. I. 132₁₁.

porāna-névutós határozók.

A két cselekvés alanya azonos. Sing. 1. sz.: *ma mōlxa aj xuji jisəŋ xatl ām vsm em porāna aj xuji nōptəŋ xatl xolt-m em porāna ma xui jāntsem* 'hajdan, mikor még a fiatal ember korabeli napomat ültem, mikor még a fiatal ember idejebeli napomat fogyasztottam, én nem játszottam' NépkGy. 17_{170, 171}.

Sing. 2. sz.: *aj xuji nōptəŋ xatl ām vsm em porāna numpəŋen orl osi uitla oxəŋ χāntna neŋ si līkmim en* 'mikor még a fiatal ember idejebeli időt ülted, náladnál erősebb fejes haddal találkozottál' NépkGy. 17₁₆₁.

Sing. 3. sz.: *mōlxa aj xuji jisəŋ tōrəm ām vsm al porāna xoil osi uitla oxəŋ χāntna lu si līkmim al* 'valamikor a

fiatal ember korabeli világot ültekor embere sűrű fejedelemláddal találkozott' NépkGy. 15₇₉.

A fő- és a mellékm. a. más-más: *kērliimēm pvràina mà òlem xàdēmna xòlām mēŋ'k-èuì iorātmel* 'visszatértem alkalmával abba a házba, a hol (azelőtt) voltam, három erdei manó lány érkezett' Nyelvt. I. 66₁₀.

svrāt-névutós határozók.

A két cselekvés alanya azonos. Sing. 3. sz.: *xilal nāl uèrmal svrāt iāsl èuādas* 'az unokája nyílesinálás közben a kezét elvágta' Nyelvt. I. 7₄; *imi-xili kim-nāuèrmal svrāt kāuaram put toyo potkasli* 'az asszony-unokája kiugrás közben a felforrt fazekat odébb lökte' Nyelvt. I. 25₁₆; *lvŋmal svrāt tām si iāŋel èuālt xaisa* 'a mint a víz alá ment, az egyik vékonya felől találva lett' Nyelvt. I. 158₈.

A két cselekvés alanya különböző. A főm. és a mellékm. a. sing. 3. sz.: *pitmal svrāt xaltša tēlna mārūis* 'esésekor a jég mindenütt letört' Nyelvt. I. 76₅; *pām-xorbi-xoi manmal svrāt èuì mural al-kōratlūlāt* 'a mint a Fűforma ember ment, a lány népe csak leesik' Nyelvt. I. 116₁₀; *loy manmal svrāt si-kut xoi iāsl mārtes* 'az ő menése közben némely ember a kezét törte' Nyelvt. I. 117₁; *loy lāuēlmal svrāt loy èuāltal èllām...ār xum'p landəŋ Ās iēməŋ iəŋ'k iplna pitl* 'miközben evezett a tőle támadt sok hullám a táplálékos Ob szentséges vize beleesik (a csónakba)' Nyelvt. I. 133; *uādi nāuèrməmal svrāt ittām iirəl igi xomdā xombəlas* 'miközben a partra ugrott, im az öreg apja fölborult' Nyelvt. I. 163₇.

A főm. a. sing. 3. sz., a mellékm. a. plur. 1. sz.: *talta manmèu svrāt uas-numbi èuālt i lauəŋ xoi lauəl top kāt kurl siāləsa* 'mikor innét elmentünk, a város fölött egy lovas férfi lovának csak a két lába látszott' Nyelvt. I. 119₃.

èuālt-névutós határozók.

Azonos a két cselekvés alanya. Sing. 3. sz.: *mil sòmət-mal èuālt toməl and èslləl* 'miközben a sapkát felteszi, azt nem teszi' Nyelvt. I. 11₄.

Plur. 1. sz.: *xoy moy i vŋ'mèu uān moy i vŋ'mèu èuālt lilli xvtl ārł uantsu* 'a míg a messze földet bejártuk, a közel földet bejártuk, étlen nap sokját láttuk' Nyelvt. I. 153_{4, 5}.

A két cselekvés alanya más-más. A főm. a. sing. 1. sz.,

a mellékm. a. sing. 2. sz.: *χplda uutsimən tɔɾà èuəlt naɲən iilβətsəm* 'téged, midőn már majdnem meghaltál, életre hoztalak' Nyelvt. I. 108₁₁.

A főm. a. sing. 2. sz., a mellékm. a. plur. 1. sz.: *molyā āləl-χo ār āl āmɔsmey ewilt χun' tēwilimen* 'hajdan a kora sok kora ülésünk közben hogy születéssel volna' NépkGy. 29₁₉₈; *molyā jisł-χo ār jis χoltmey ewilt χun' tēwilimen* 'hajdan az ideje sok időtöltésünk közben hogy születéssel volna' NépkGy. 79₂₀₀.

A főm. a. sing. 2. sz., a mellékm. a. plur. 3. sz.: *tam najlan ēnməm ewilt χāpəɲ čorps lābat pant jaxmen* 'talán bizony míg ezen fejedelemlányok fölnövekedtek, csónakos ezer hét utat jártál meg' NépkGy. 179₁₆₆₅.

Más névutós határozók.

A két cselekvés alanya azonos. Sing. 2. sz.: *neɲ mōɣa aɟ χuɟi jisəɲ χatl χoltmen irtna numpəɲen ortl osi uɪtla oɣəɲ χāntna neɲ si ɪkɪmimen* 'te egykor, mikor még a fiatal ember korabeli időt fogyasztottad, náladnál erősebb fejes haddal találkozta' NépkGy. 17₁₆₀.

Sing. 3. sz.: *nārisikəl sāɣləɲ χāt-χar nūl χor kutpəla lońsmal irtna liɟ verɕi vēɾəɲ untl χāpəttal* 'szabályját a mint a deszkás szobapadló közepébe belevágta, kanál-csinálásra alkalmas forgácsot fordít ki abból' NépkGy. 159₃₂₇; *jiwen mōɣa isɪ ma narəɲ ɲoɟi āɣanna kātliməl taɾāna oɣ-soɣol uāntltəm* 'az apádnak is hajdan, mikor az én bűnhödéshozó húsom végét megfogta, feje-bőrét himbáltatja' NépkGy. 30₆₈₉.

2. A két cselekvés előidejűségi viszonyban van egymással.

jubina-névutós határozók.

A két cselekvés alanya azonos. Sing. 1. sz.: *loɣχ-sēm patlam sari āt χoltmem jupina χār kilti āləɲ soɟ āləɲ killem* 'miután a bálvány a szeme sötétségű éjet így eltöltöttem, rén-bika kelő reggeli zajra im fölébredek' NépkGy. 77₁₂₈.

Sing. 3. sz.: *liɟuməl ɟèsməl jubina sidi laɣəl* 'miután evett, ivott, így szól' Nyelvt. I. 40₉; *toɣləɲi ɟuɟuməl jubina ɟvɲ'ta pidəs* 'miután megtollasodott, járni kezdett' Nyelvt. I. 47₁; *χvm-ɟuɟ sommɪ sokəsli sommɪ sokmal jubina uāraskəsli* 'a

koporsót egyenesre fölállította, miután egyenesre fölállította, megcsapta' Nyelvt. I. 77₅; *kurəŋ uaiəl xor'səli, xormal iubina svs-uaiəl əuətsəli* 'a jávorszarvast megnyúzta, miután megnyúzta, a háta faggyúját levágta' Nyelvt. I. 67₆; *lou xvlmal iubina törəm əzəl xətna pə manəs* 'miután ő meghalt, nem ment az isten atyja házába' Nyelvt. I. 179₁₁; *norəŋ ləbat pəlkel āmvs-mal iubina lu āmvstə voχ nirpi nirəŋ xət joln' loŋŋtal* 'a húsos hét folyamán miután így foglalkozott, az ő lakta ezüst tetőrudú tetőrudas házba belép' NépkGy. 227₁₇₀.

Dual. 1. sz.: *uoiəŋ norə tələŋ put liumēmən iubina matta tvimēmən xələm iux əltnəŋ xəβmən pə pušləmən* 'zsíros hússal teli fazekat miután megettük mi ketten, a multkor használt három fából összerótt ladikunkat megint felnyitjuk' Nyelvt. I. 137₁₃; *xū-kəpa xū manmēmən jupina āləm juχpi juχəŋ pōyor uitlemen* 'hosszúnak hosszú ideig menésünk után magas fájú fás erdőt találunk mi ketten' NépkGy. 115₃₅₂.

Plur. 1. sz.: *χuləŋ Ās ar xor sijəm kəl jem ələŋ siχmeu jupina tajəŋ Ās tajəlna pə joχotlu* 'a halas Ob sok folyóvonalát gombolyított kötélmódjára miután így legombolyítottuk, az Ob forrásvidékén megint lejutunk' NépkGy. 187₁₃₅₃.

Plur. 3. sz.: *ətmel iubina nəuə törəm pələ lon'dət əgəmmel* 'a mint kijutottak, a világos ég felé összegyülekeztek a ludak' NépkGy. 47₇; *il-lətmel iubina lisət iəssət i xojsət* 'miután leszálltak, ettek, ittak, lefeküdtek' Nyelvt. I. 48₁₀; *si iəzəŋ pōdərdi iimel iubina nəl xətl mola xələm xətl ősət* 'miután ezt a szót beszélgették, (még) négy vagy három napig voltak' Nyelvt. I. 150₃; *χəβləl mola iləl-təlna manmel iubina xulβəsləna pitsət* 'ladikjaikkal miükkel mentek, aztán a nagy folyóágra jutottak' Nyelvt. I. 154₁₂.

A két cselekvés alanya különböző. Sing. 3. sz.: *ioχo-lŋŋmal iubina put kāuərl* 'miután bement, a fazék forr' Nyelvt. I. 24₁₀; *ətti iuəmal iubina xələntləli* 'a mint éjre vált az idő, figyel' Nyelvt. I. 93₇; *lou oxsar manmal iubina nvməs* 'ő a róka elmente után gondolkodik' Nyelvt. I. 99₁₄; *oxti uai manmal iubina əzəl lauəl* 'a mint a kigyó elment, az atyja szól' Nyelvt. I. 112₇; *kəuərmal iubina, posmal iubina uədi-ələm'sa* 'miután fölforrott, miután megfőtt, levette' Nyelvt. I. 129₁₀; *pətəm χul xū put sis olmal jupina vərəŋ*

polsəŋ lakman nōmən āmvstal 'míg egy meg nem fagyott hal megfőhet (annyi ideig) fekvése után véres nyálat köpve fölül' NépkGy. 22₃₆₉; *loŋna-jāxti-loŋəŋ-kən ort turen āmp-oxpi nūl čorsəl uelmal jupina taləl-ki təl lābta sidi jūmal* 'Hó-czipön járó hőczipős gyors fejedelemlhős öcséd az ebfejű nyolcezeret miután megölte, a tele hétté jött' NépkGy. 117₄₄₉.

A főm. a. sing. 1. sz., a mellékm. a. plur. 3. sz.: *āperli-tərli tumeu jupina toxləŋ uāi lābat xor jāχmeu jupina Num-Tōrəm āsi āmvsti sārni χōŋpi lābat χāt patala toŋi loŋŋtəl* 'miután így a fortélyból kifogyva, lélegzetből kifogyva így húztak bennünket, Num-Tōrəm atyám lakta arany tetőnyílásos hét háza belsejébe odalépek' NépkGy. 120_{552, 553}.

A főm. a. sing. 3. sz., a mellékm. a. dual. 1. sz.: *loŋχ-sēm patlam sari āt χoltmen jupina nāj āltəŋ jem χatl* Num-Tōrəm āsəm puštal 'mint a bálvány szeme (oly) sötét igazi éjet fogyasztásunk után, aranyos napot Num-Tōrəm atyám nyit' NépkGy. 115₃₆₀.

kəmna-névutós határozók.

Azonos a két cselekvés alanya. Sing. 3. sz.: *lōŋər si ā-ləmal-kəmna oŋ'gəlna ləŋəs* 'az egér a mint meglátta, bement a lyukba' Nyelvt. I. 3₁; *moyna pitmal-kəmna sidi lauəl* 'a mint a földre ereszkedett, így szolt' Nyelvt. I. 59₄; *si iāzəŋ χolmal-kəmna oxsətpəŋ kəzəl pāiərt-āləŋ χoza uəras-kəl* 'a mint ezt a szót meghallotta, a rézhüvelyes kését az oszlop végéhez csapta' Nyelvt. I. 62₃.

Plur. 3. sz.: *manəm uantmel-kəmna χōntəŋ moŋ lābat* *ōr'dən kuš oŋlāl ālmilijilət* 'a mint engem megláttak, a Konda vidéki hét fejedelemlhősöd a fejüket kezdik emelgetni' NépkGy. 142₁₀.

svəət-névutós határozók.

A két cselekvés alanya más-más. A főm. a. sing. 3. sz., a mellékm. a. sing. 3. sz.: *lauəl kārəmmal svəət pā χuī āməsla uərsi moŋ lōdiŋdəs* 'miközben a lova megfordult, idegen ember lakta vesszős földön termett' Nyelvt. I. 61₉; *vəəl ou χorəmmal svəət ittam kələŋ tōdā nāuərməs* 'miközben a nénje az ajtót megcsikordította, onnan a rénszarvas elugrott' Nyelvt. I. 33₇.

tvəajna-névutós határozók.

Azonos a két cselekvés alanya. Sing. 3. sz.: *i xuiam tülizi xòràsna iuymal tɔɣaɪna tülizilə́sna pítsa* 'a társam, mikor libucz formává lett, libucz hurokba esett' Nyelvt. I. 50₈.

A két cselekvés alanya különböző. A fő- és a mellékm. a. sing. 3. sz.: *turem juɣəŋ uáʃ ə́lɣəlna manmal tɔɣāna taləl-ki tal lə́bta sídi jūmal* 'öcséd favárosba menése óta a tele hétté jött' NépkGy. 117₄₅₁.

A főm. a. sing. 3. sz., a mellékm. a. sing. 1. sz.: *māšəŋ matti ort poɣəm ewilt karɣəŋ nāl-šəpəl pənʒimem taɣāna il-xələm tēri loŋɣem kə́risa* 'talán valamelyik fejedelemhős fiam, mikor a vasas nyíl darabját megakasztom, elhalt moszatos halottamat megbántotta' NépkGy. 164₅₃₀.

tēlna- névutós határozók.

Azonos a két cselekvés alanya. Sing. 1. sz.: *ēven tī palem-ki saɣ-nōr xōlmem tēlna... lə́jən vaj vurəŋ vol nōmən kērləlem* 'lányodról a fülem mögös porczogójával mióta hallottam, fejszenyél oldalos helye módjára forgok' NépkGy. 154₁₆₈.

A két cselekvés alanya más-más. A főm. a. sing. 3. sz., a mellékm. a. sing. 1. sz.: *tvída pitmə-m-tēlna xolìəŋ pələ uət təl-kəmì iis* 'mióta viselni kezdtem, huszonöt éve annak' Nyelvt. I. 79₄.

B) Feltételes mellékmondatot helyettesít a határozóragos igenév.

A két cselekvés alanya azonos. Sing. 1. sz.: *lida litməməna mola siilələ́ləm ɣantlidəm andəm* 'ha enni akarnék is, a mit nézek, nem hallom' Nyelvt. I. 19₃.

Birtokos-személyragos igenév határozóragok és névutók nélkül is helyettesíthet mellékmondatot, bár ez csak ritkán fordul elő.

Okhatározó mellékmondatok:

neŋ-lampen vāš-ɔɣi nēməŋ ort olmen kort xoilam jēlema muja pāitvślen 'magadforma város feje neves hős létedre a falubeli emberek előtt miért keveredel székgyeembe' NépkGy. 178₁₀₅₅; *tānt-ɔɣi siɣəŋ ort olmen kort xoilan jēlema muja pāitvślen* 'nász feje híres fejedelemhős létedre a falubeli emberek előtt miért keveredel székgyeembe' NépkGy. 178₁₀₅₇.

Időhatározó mellékmondat:

uātli-igi ol mən-χu i sāt nōbat ēuelt vbarliḡisen 'Vatli-öreg, mióta csak vagy, száz év óta ügyeskedtél' Nyelvt. I. 133₄.

Személyragtalan igenév.

Láttuk a *-t*-képzős igenévnél, hogy határozóragokkal kapcsolatban mellékmondatot pótolhat akkor is, ha nincs ellátva birtokos személyraggal. Ugyanezt az *-m*-képzővel alkotott névszónál is megtaláljuk.

īubina-névutós határozók.

A két cselekvés alanya más-más. Sing. 3. sz.: *sāuēr mənəm īubina lwbashen kutna noχ-χòḡ'es* 'miután a nyúl elment, két éléskamrája közé felkúszott' Nyelvt. I. 56₉; *tomi mənəm īubina nēmōza and dēs* 'miután a tűz a házat megemésztette, semmit se talált' Nyelvt. I. 18₁₀; *igəl mənəm īubina χòrəḡ niḡ uīr àlēḡna manəs* 'miután az ura elment, a χòrəḡ (falvi) nő a folyó partján levő erdő szélére ment' Nyelvt. I. 157₁.

A főm. a. sing. 3. sz., a mellékm. a. plur. 3. sz.: *soḡàiet mənəm īubina pà-moy ēuelt uai-χul ioxtiliḡida pidəs* 'miután a foglyok eltávoztak más vidékről vad hal kezdett jöddögélni' Nyelvt. I. 32₉; *ioxmel iētsəm īubina χvžāβ libina ēui si χālləl* 'miután a tánczukat elvégezték, a lány a kárpit mögött sir' Nyelvt. I. 90₆.

A fő- és a mellékm. a. plur. 3. sz.: *uēlēm-īubina tūzi lwbas χoēa man'sət* 'miután megölték, a prémes kamrához mentek' Nyelvt. I. 159₁₂.

kēmna-névutós határozók.

A fő- és a mellékm. a. sing. 3. sz.: *oxti-uai lwbəm-kēmna iməl laḡəl* 'a mint a kígyó bement, a felesége szól' Nyelvt. I. 112₁; *ajəḡ χo porijem ort-pori tārəm jāsəḡ χājəm-kēmna lēbat sēmpi anžvl-juχ nōmən vosilital* 'apród ferfi fiacs-kám, a mint a fejedelemfi kemény beszéde őt megütötte, puha belű csipkefa (módjára) felpattan' NépkGy. 156₂₁₆; *χo porijem χo-pori tārəm kəl pitəm-kēmna lēbat sēmpi anžvl-juχ nōmən vosilital* 'apród férfi szolgám, a mint a fejedelemfi kemény beszéde őt megütötte, puhabelű csipkefa (módjára) fölpattan' NépkGy. 156₂₁₇.

A főm. a. plur. 3. sz., a mellékm. a. sing. 3. sz.: *si iāzəŋ da rə m-kəm na xət xožəŋna iəŋətmel* 'a mint ez a szó véget ért, a ház mellé érkeztek' Nyelvt. I. 152₁₄.

V. Gerundium.

Az -m-képzős igenév a locativus -n ragjával ellátva (-man) a magyar -va, -ve és -ván, -vén-képzős határozó igenévnek felel meg.

Leggyakrabban állapothatározó ez az igenév; ezénkívül azonban több más alkalmazásban is előfordul.

A) Állapothatározó gerundium.

Sing. 1. sz.: *ār si voəti optəŋ oŋem vuəi paŋp nīr-jīŋŋəa əsəman aə-āməsəem* 'sok fürtű hajas fejemet lecsüggesztve ülök' NépkGy. 251₁₃₆.

Sing. 2. sz.: *nəŋ tam moəŋna xə n à d i i m a n oldi nəŋ-xoi* 'te ezen a földeden rejtőzködve élő ember vagy' Nyelvt. I. 10₁₂.

Sing. 3. sz.: *əšū-səŋ nōmən taŋarman ləiŋl* 'a medvebőr fel van akasztva' Nyelvt. I. 82₁₄; *xoiŋəŋ xoi xədəl xoəa ləiŋman xəssət* 'a harmincz a házunk mellett állva maradt' Nyelvt. I. 23₁₁; *ləŋ xə t l ə m a n əmēsl* 'ő sírdogálva ül' Nyelvt. I. 79; *ləl-kəm pōn-səŋ ruŋ gət l i i m a n əmdəs* 'a vízbe gázolva öles hálót állított oda' Nyelvt. I. 32₁₁; *iŋə'k šugətmən man-ləiŋl* 'a jég eltörve megy' Nyelvt. I. 70₁₀.

Dual. 3. sz.: *tal oxsar kə t l l m a n xəsəŋən* 'az üres fejkendőt fogva maradtak' Nyelvt. I. 20₇; *sommə la i m a n ləŋəlt-əŋən* 'egyenesen állva esznek' Nyelvt. I. 46₂.

Plur. 3. sz.: *uul igət iŋŋə əməsmən pōdərlat* 'az öreg emberek együtt ülven beszélnek' Nyelvt. I. 165₃.

B) Módhatóározó gerundium.

Sing. 1. sz.: *mə xoŋ moŋ uən moŋ uəlβəsləman iŋŋ'a-ləiŋləm* 'én vadászva-halászva messzi földet, közel földet bejár-

tam' Nyelvt. I. 81₃; *mà isi mosa lium an ollam* 'én csak valamit even vagyok' Nyelvt. I. 93₆; *molaizem sōmetman ūlām* 'mibe öltözve megyek' Nyelvt. I. 59.

Sing. 2. sz.: *soxli-tōrēm āšēna lungetman xonra* 'Soxli-Ég atyádhhoz olvasva hágj föl' NépkGy. 258₄₀₁; *nyy mola twi-man ōsan* 'te mit hordva vagy' Nyelvt. I. 100₆.

Sing. 3. sz.: *ittam āšnī ligāzēs, ligāsmān orna nāqarmēs* 'erre a medve megharagudott, haragosan az erdőbe ugrott' Nyelvt. I. 4₁₂; *imi-mvrt vbəl sīdaman xálləl* 'a nénje mind-egyre hallgatagon sírdogál' Nyelvt. I. 32₁; *apsəl tállēimān iyy'əl* 'öccsét húzva járt' Nyelvt. I. 31₉; *ār-siməl uai lou pələl oʒ ponman loktēməlet* 'a sok kevés állat feléje fejet hajtva ugrándozik' Nyelvt. I. 77₁₆; *āngəl twiēm moxla nyx nvyxman nōrēm* 'az anyja birta szíves nevetést nevetve fut' Nyelvt. I. 131₁₁; *vurəy polsəy lakman nōmən āmvstal* 'véres nyálat köpve fölül' NépkGy. 22₃₇₀; *i xuiəl tōrēlna manl, pōrləman manl* 'az egyik ember szárnyon megy, repülve megy' Nyelvt. I. 166₄.

Dual. 3. sz.: *kat ēui nōrēlman man'səyən* 'a két lány futva ment' Nyelvt. I. 20₄; *uās-pōzēx lium'an olləyən* 'récze-tojást even vannak' Nyelvt. I. 32₄.

Plur. 3. sz.: *ouelna nvyxman ētsət, iyntman ētsət* 'az ajtón nevetve mentek ki, játszva mentek ki' Nyelvt. I. 151₁₁; *kat pēla vurātman sīdi kēritan* 'két felé erőlködve úgy esnek el' NépkGy. 43₁₂₀₉.

C) Időhatározó gerundium.

1. Egyidejűség.

Sing. 1. sz.: *moʒ kēratman iyy'səm* 'a földet megkerül-vén jártam' Nyelvt. I. 76₁₄.

Sing. 3. sz.: *nē verti uarəm ver-ālyəl-ki uertal manman uertal* 'a nő tevő munkáját ha csinálja, járásközben teszi' NépkGy. 110₁₅₇; *nē jontti jontəm jol-ālyəl-ki jonttal s'o smān jonttal* 'a nő varró varrását ha varrja, menésközben varrja' NépkGy. 154₁₄₅; *i uumān uələmatl i ləng* 'a multkor jöven, a fogása egy evet volt' Nyelvt. I. 94₄.

2. Előidejűség.

Sing. 1. sz.: *nanh-juri vērəy āu loyxman sīdi ētlem* 'a fenyőfából csinált ajtót betéve im kimegyek' NépkGy. 175₉₈₆;

χōl-jyri vēraŋ au tōrorman šidi ētlem 'a lúzfenyőfából csinált ajtót bezárva ím kimegyek' NépkGy. 175₉₃₇.

Sing. 2. sz.: *šiden liuman manà* 'ezt evén menj' Nyelvt. I. 168₇.

Sing. 3. sz.: *imal sēm-iŋ'gəl mōŋχman noχ-lāiəmdəs* 'a felesége a könnyét (szeme vizét) törülvé, hirtelen fölállott' Nyelvt. I. 129₈; *i kur sōŋχsəman iŋ'g-ilbina ləŋəs* 'egyik lábát (a parthoz) rúgván a víz alá ment' Nyelvt. I. 158₇; *lol mū lāŋχətmən il-loŋŋətəl* 'a fölengedett földet megnyitva leszáll' NépkGy. 163₄₈₉; *χū āmsəm namprəl parkətmən nōmən lāiŋtəl* 'hosszú ideig ült porát lerázva fölemelkedik' NépkGy. 170₇₂₉.

D) Célhatározó gerundium.

loŋχ vēh'žəŋ ār χārem laulman taŋa χištəm 'Bálványképű sok rénbikámat őrizve itt maradok' NépkGy. 116₃₇₈; *si svəŋəm kašman iŋŋ'ləm* 'ezt a subámat keresvén, járok' Nyelvt. I. 80; *səs liuman χažəs* 'a menyét evén (ott) maradt' Nyelvt. I. 68₅.

E) Néha feltételes jelentésű a gerundium: *mà tàdà tōrəm pàrdəm tàs nēŋχoina liuman ant χoləl* 'ez az istentől rendelt nyáj embertől evén nem fogy el' Nyelvt. I. 42₁₀; *nəŋ liuman tōrəm pàrdəm tàs an' χoləl* 'ha esztek, az isten adta nyáj nem fogy el' Nyelvt. I. 38₁₀.

Verbum finitumot is helyettesíthet a gerundium más igékkel kapcsolatban: *loŋ ilta svəŋət ŋantman tviŋləŋ* 'ő alulról figyel' Nyelvt. I. 11₈; *šidi si χańəmmən ollət* 'egyszer (csak) meglátják' Nyelvt. I. 154₁₃; *lōχodziiman iətsəs* 'megmosdott' Nyelvt. I. 12₅.

Imperativus-értelmű a gerundium a létigével kapcsolatban: *ŋuməsman olà* 'gondold meg' Nyelvt. I. 39₂; *oysar šidəman olà* 'róka csöndbe légy' Nyelvt. I. 104₁₂; *selta ŋvŋ χōri-man olà* 'aztán rettegj' Nyelvt. I. 157₅; *ittam āŋgəl iərman āt ol* 'az anyja csak legyen megkötvé' Nyelvt. I. 36₃; *iln χa-ńəmmən olàdī* 'lebukva legyetek' Nyelvt. I. 154₇; *tām moŋna χańədziiman ollu* 'ezen a vidéken elrejtőzve legyünk' Nyelvt. I. 44₉.

SARKADI NAGY JÁNOS.

Értesítő.

† Vámbéry Ármin.

1832—1913.

VÁMBÉRY ÁRMIN koporsójára a nyelvtudomány is tartozik koszorúval.

Az a hosszú ideig tartó munkásság, melyet a nagyhírű orientalista a nyelvtudomány terén kifejtett, talán leghívebb tükre az ő egyéniségének; nem a tudományos iskolázottság, a részletekbe való elmélyedés jellemzi ezt a munkásságot, hanem a rendkívüli buzgóság, pompás dialektika, nagyterjedelmű gyakorlati ismeretekkel párosulva.

E munkásság legbecsesebb része az a mű, melyben VÁMBÉRY középázsiai útján szerzett nyelvismereteit a tudományos világ közkincsévé tette (*Čagataische Sprachstudien*. Lipcse, 1867); e negyedfélszáz oldalas munkának különösen szótári része számos új adattal gazdagította az úgynevezett keleti török nyelvről való ismereteinket. VÁMBÉRY már utazása előtt foglalkozott a keleti török nyelvvel, a mennyiben egy Konstantinápolyban szerzett török kéziratból 1862-ben kiadta az *Abuska* cz. csagataj szójegyzéket (Budapest, Akadémia; előbeszéddel és jegyzetekkel kísérte Budenz J.).

Üttörő volt VÁMBÉRY a turkológiának egy másik nevezetes területén, az ujjur nyelvben is. Ő olvasta el és adta ki először (Lipcse, 1870) az 1069-ből való Kudatku Bilik ujjur kéziratát. E kiadást a későbbi munkálatok feleslegessé tették, de a maga idejében megbecsülhetetlen, mert egyetlen volt, s lényegesen a nagy költséggel készült Radloff-féle kiadás sem multa fölül.

Más nyelvészeti munkáiban, a melyekhez nagyszerű nyelvtudásán kívül egyéb képességek is kellettek volna, különösen érzik a biztos módszer, a tudományosan képzett ítélőképesség hiánya. Magyar és német nyelven megjelent török-tatár etimologiai szótárát (NyK. XIII.) a maga korában sem fogadta el a tudomány, az orchoni feliratokról szóló műve (Helsingfors, 1899) nem áll a megelőző kiadások színvonalán, s a magyarok eredetéről írott munkáinak nyelvészeti részeiben — melyek inkább a nagyközönségnek, mint a tudománynak szólnak — sok a becses megjegyzés (a magyar-török szóegyeztések közül nem egyet ő vett először észre), de eredményeinek legnagyobb része elfogadhatatlan. — Anyagközlő munkáival (*Alt-osmanische Sprachstudien*. Leiden, 1901; A turkománok nyelvéről, NyK. XV.; Jusuf und Ahmed. Budapest, 1911) nagyobb szolgálatot tett a tudománynak.

Rendkívüli egyénisége nagy hatással volt kora magyar turkológusaira.

Az ő páratlan buzgalma vezessen bennünket a törökség további tanulmányozásában.

N. Gy.

A M. Tud. Akadémia kiadásában megjelentek:

Asbóth Oszkár dr. A hangsúly a szláv nyelvekben.....	1.60
Bálint Gábor. Jelentése Oroszország és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet: 5 khálmik dana hangjegye.....	—40
— Kazáni-tatár nyelvtanulmányok. 3 füzet. Egy-egy füzet.....	2.—
Ballagi Mór. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvőr.....	—40
— Baronyai Deesi János és Kis-Viczay Péter közmondásai.....	—20
— Nyelvünk újabb fejlődése.....	—40
Brassai Sámuel. A magyar bővített mondat.....	—60
— A mondat dualismusa.....	1.20
— A neo- és palaeológia ügyében.....	—60
— Commentator commentatus. Tárlozatos Horatius szatiráinak magyarázóit után.....	—80
— Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virg. Aeneide II. könyvére. Különös tekintettel a magyarokra.....	—80
— Szörend és accentus.....	—80
Budenz József. A németországi philologok és tanterfiak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről.....	—30
— Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana. Három füzet.....	4.80
— Egy kis viszhang Vámbéry Armin úr válaszára, vagyis «A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet» czimű II. értekezésére.....	—40
— Erdei- és hegyi-cseremiszt szótár. (Vocabularium cseremissicum utriusque dialecti.) Főleg Reguly cseremiszt szógyűjteményéből és az Ujtestamentom cseremiszt fordításából. 1.—	—
— Magyar-ugor összehasonlító szótár. (Lexicon Linguae Hungaricae cum Linguis Ugriacis comparatae.) 3., 4. és 5. füzet. Egy-egy füzet.....	2.—
— Moksá- és erza-mordvin nyelvtan.....	1.—
— Podhorszky Lajos magyar-sínai nyelvhasználatát.....	—20
Fábián István. Finn nyelvtan.....	1.—
Finály Henrik. A besztercei szöszedet. Latin-magyar nyelvemlék a XV. századból. — Az eredeti kéziratból kiadta, értelmező jegyzetekkel kísérte és teljes szömutatókat készített hozzá.....	4.—
— Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez.....	—40
Gedeon Alajos dr. Az alsó-metznézi német nyelvjárás hangtana.....	1.50
Genetz Arwid dr. Orosz-lapp utazásomból.....	—40
Goldziher Ignác dr. A buddhizmus hatása az iszlámra.....	—80
— A muhammedán jogtudomány eredetéről.....	—20
— A nemzetiségi kérdés az araboknál.....	—60
— A pogány arabok költészetének hagyománya.....	1.20
— A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval.....	1.—
Jelentés a M. T. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdaviszonyokra keleten.....	—40
Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben.....	—80
Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv V: Népköltési gyűjtemény a pite lappmark arjepluogi egyházkerületéből. Gyűjtötte s magyar fordítással, jegyzetekkel ellátta.....	6.—
— Svéd-lapp nyelv VI: Pite lappmarki szótár és nyelvtan. Rövid karesuandói lapp szójegyzékkel.....	3.20
Hunfalvy Pál. A kondai vogul nyelv. A Popov G. fordításának alapján.....	6.—
— A Kún- vagy Petrarca-codex és a kúnok.....	—60
— A M. T. Akadémia és a szuómi irodalmi társaság.....	—40
— A számlálás módja és az év hónapjai.....	—40
— Az orientalistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről.....	—30
Imre Sándor. Nyelvtörténelmi tanulságok a nyelvújításra nézve.....	1.20
Joannovics György. Az ik-es igékről.....	—80
— Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez.....	—60
— Értsük meg egymást. (A neológia és orthológia ügyében).....	—60
— Szörendi tanulmányok I. rész.....	—60
— Ugyanaz..... II. rész.....	—80
Kazinczy Ferencz levelezései. Közzéteszi dr. Váczy János I—XV. köt.: 1763—1818-ig. Minden kötet ára 10 korona. A II. kötet.....	12.—
Kégl Sándor dr. A perzsa népdal.....	—90
— Tanulmányok az ujabbkori perzsa irodalom történetéből.....	3.—
Kunos Ignác dr. Három karagöz-játék.....	2.—
— Kis-Ázsia török dialektusairól.....	—90
— Naszreddin Hodsa tréfái. Török (kis-ázsiai) szövegét gyűjtötte, fordítással és jegyzetekkel ellátta.....	3.—
— Oszmán-török népköltési gyűjtemény. Két kötet.....	10.20—
— és Munkácsi Bernát dr. A belviszonyragok használata a magyarban.....	1—

Gróf Kuun Géza. A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről	—80
— A sémi magánhangzókról	—75
— Adatok Krim történetéhez	—40
— Codex Cumanicus. Bibliothecae ad Templum Divi Marci Venetiarum primum ex integro edidit, prolegomenis notis et compluribus glossariis instruxit	10.—
Lindenschmidt Mihály. A verbászi német nyelvjárás	—90
Lugossy József. Hangrendi párhuzam ezer példában	—20
Mayr Aurél dr. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben	—20
— Az úgynevezett lágy aspiraták phoneticus értékéről az ó-indben	1.20
Melich János. A gyöngyösi latin-magyar szótár-töredék. Veress Ignác másolata felhasználásával közrebocsátotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta	5.—
— Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai. (A középfrank nyelvjárás törképével)	1.20
— A brassói latin-magyar szótár-töredék	—60
Molnár Albert. (Szenczi-) naplója, levelezése és irományai. Jegyzetekkel ellátta Dézsi Lajos, Hasonmással	9.—
Munkácsi Bernát. Árja- és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I. kötet: Magyar szójegyzék s bevezetésül: A kérdés története	12.—
— Budenz József emlékezete	1.20
— Vogul népköltési gyűjtemény. I. kötet: Regék és énekek a világ teremteséről. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	3.—
Kiegészítő füzet	6.—
II. kötet: Istenek hősi énekei, regéi és időző igéi. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
III. kötet: Medvénekek. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	10.—
IV. kötet: Elektekpek, Sorsénekek, vitézi énekek, medvénnapi színjátékok, állatnépek, mesék, találós mesék, néprajzi apróságok, földrajzi névjegyzék. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
— Votják népköltészeti hagyományok	4.—
— Votják szótár. 4 füzet	16.—
Nyelvemlékek. Régi magyar — Kiadta a M. T. Társaság IV. kötet. Első osztály: Gnary-codex	2.—
Második osztály: Egyházi vegyes könyv. (Winkler-codex)	3.—
V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Sajtó alá rendezte és kinyomatta Toldy Ferencz. A kész nyomtatványt az eredetivel összevetette, a Csemez-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf György	12.—
Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Aron. Közzéteszi Volf György. Tartalma:	
I. kötet: Bécsi-codex. — Münchener-codex	4.—
II. kötet: Veszprémi-codex. — Peer-codex. — Winkler-codex. — Sándor-codex. — Gyöngyösi-codex. — Thewrewk-codex. — Kriza-codex. — Bod-codex	4.—
III. kötet: Nagyszombati-codex. — Szent-Domokos-codex. — Virginia-codex. — Közzéteszik: Komáromi L. és Király Pál	4.—
IV. és V. kötet: Erdy-codex. Egy-egy kötet	4.—
VI. kötet: Tihanyi-codex. — Kazinczy-codex. — Horvát-codex	4.—
VII. kötet: Ehrenfeld-codex. — Simor-codex. — Cornides-codex. — Szent-Krisztina élete. — Vitkovics-codex. — Lányi-codex	4.—
VIII. kötet: Szent Margit élete. — Példák könyve. — Könyvecske a szent apostoloknak méltóságáról. — Apor-codex. — Kulcsár-codex	4.—
IX. és X. kötet: Érsekújvári-codex. Egy-egy kötet	4.—
XI. kötet: Debreczeni-codex. — Gömöri-codex	4.—
XII. kötet: Döbrentei-codex. — Teleki-codex	4.—
XIII. kötet: Festetics-codex. — Pozsonyi-codex. — Keszthelyi-codex. Miskolczi-töredék	4.—
XIV. kötet: Lobkovitz-codex. — Bathyányi-codex. — Czech-codex	4.—
XV. kötet: Székelyudvarhelyi codex. — Gnary-codex. — Nádor-codex. — Lázár Zelma-codex. — Birk-codex. — Piry-hártya.	6.—

Megrendelhetők a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalában
Budapest, V., Akadémia-utca 2. sz.